

MARKOVITS RODION

**SZIBÉRIAI  
GARNIZON**

KOLLEKTÍV RIPORTREGÉNY

HARMADIK KIADÁS

G E N I U S  
K I A D Á S

*A védőboríték Papp Aurél festőművész nyomán.  
Minden jog — a fordítás és filmesítés joga is — fenntartva.  
Copyright by Genius.*

Kunossy rt. Budapest

## **ELSŐ RÉSZ**

## ELSŐ FEJEZET

Nyári vasárnap délután könnyed bája terült a város felett.

A gyárkémények füst-drapériák gyászával aggatták tele hat napon át a gyár-várost, de szombat este az utolsó szirénabúgással, megszűnt a komor díszletezés.

Délelőtt meleg nyári eső hígította a füst-függönyöket, aztán holmi betyár kedvű szél tépte rongyokra és űzte, hajtotta a város felől.

Tétován kis mezei illat terjengett a levegőben, az ég mint egy hatalmas kék selyem ernyő feszült Kispest felett.

A Nagy János-uccában nyitva volt egy ablak. A beteg maga nyitotta ki és lábbadozó arcán megremegett az ucca öröme, ahogy egy pillanatra kitekintett.

— Azt hiszem meggyógyultam, — gondolta némi aggodalommal.

Félelem vegyült a megállapításába, visszás érzésekkel feküdt vissza a betegágyba.

A betegség ideje alatt, minden szünetelt. Minden eltompult. Elszürkült mindennek a jelentősége. Most lassan-lassan és a javulással fokozatosan ébredett benne a felelősség tudata.

Meggyógyulni, ez volt eddig minden kötelessége. Ámde apró gondok terebélyesedtek a betegsége alatt. Kis akadályok mélyültek szakadékokká. Források iszaposodtak el és neki mindehhez nem volt szava. Maradt minden és gyöngéden lepleztek előtte mindent.

Vidéki kis városból érkezett a fővárosba és a diplomáját akarta itt kenyérre váltani. Azért jött a gyárvárosba, hogy innen olcsóbb életviszonyok mellől: legyen módja kivárni a kenyéralkalmat. Lecsaphasson valami kis lateiner zsákmányra.

Ez a torokfájás leverte a lábáról, hetekig próbálta: tud-e már nyelni fájdalom nélkül. Erőltette, siettette a gyógyulást, amely most a vidám szépségű ünnepi délutánon, a közeli országúton csilingelt végre.

Most egyszerre úgy nézett vissza a betegsége, mint a tűnő boldogság messzi foszlányaira. A hajszás évek kék szigete lett az egyszerre. A szemekből aggodalom és remény csillogott feléje néhány hétig. Behunyta a szemeit úgy idézte életének sugárzó elégtételét, pár hete elmúlt képet, mikor a felesége virágszirmokkal a szőke haján és boldog nevetéssel az ágyára omlott és kibuggyanó mámorral tagolta:

— ... és kis fiunk rázta a fát... a kis almafát... és az almafa alatt állottam és a virág mind hullott rám... a kis fiunk rázta a fát...

Behunyta a szemeit, látta a szőke fürtök drága és vidám remegését, a száj boldog vonalát, a szemek tavaszi tisztaságát. A kis fiu puha kis kezét idézte vissza lázas homlokára.

Ha majd valaha azt fogja mondani, hogy ritka kegyekkel és dus elégtételekkel volt teljes az élete, erre a pillanatra kell gondolnia...

Most múlik tőle a betegség, múlik az ifjúság. Múlik tőle ezzel a betegséggel és távolodik tőle a kék sziget.

Lehet, hogy holnap is, nagyon valószínű, hogy holnap is, szeretettel ölelik és ártatlan gyermekszáj csacsog. Tavaszi tisztaság és tavaszi kábulat révedez a szemekben. De holnap a szemekből már szemrehányást is fog olvasni és böszülten várja, hogy a szívébe marcoljanak:

— Mi lesz?

Valahol hallotta vagy olvasta, hogy a bacillusok hallatlan gyorsasággal szaporodnak. Ilyen felelősség bacillus került a vérébe és örült gyorsasággal terjedt benne, mint valami emésztő láz. Szaporodtak, terjedtek benne, már nemcsak a vérében vágatott a bacillus csorda, az ujjai is meg voltak fertőzve a hirtelen támadt kórral. A hátában érezte, a tenyerében bizsergett, a térdeit zsisbasztotta.

Már az ágyába is bevette magát, a párnák közé. A tapétás falakon, az apró festett virágok között is tenyészett már.

Szemrehányást árasztottak az üvegpocharak a mosdón és az egész levegő sűrű lett, nem lehetett lélegzeni . . .

— Aludtál, kérdezte a felesége.

— Nem aludtam, dehogyan aludtam, mondta idegesen.

Vontatott beszélgetés indult meg közöttük.

A felesége a kezét a fejére tette.

Kedve lett volna kitörni:

— Talán kissé sokáig voltam beteg.

Letompította magában, ám így is volt némi kaján-ság hangjában.

— Azt hiszem ideje volna már meggyógyulnom.

A felesége sóhajtott:

— Hát istenem... Az nem tőlünk függ...

Bosszús lett. Viszkettek benne a bacillusok. Irritáltak, izgatták. Új láz volt ez, új betegség. Makacsabb, mélyebb, bántóbb. Rosszakarató. Nem azt kellett volna mondani: Ugyan, csak feküdj nyugodtan. Ne törődj semmivel... Persze, ne törődj semmivel, ezt kellett volna.

— Azt hiszem holnap egészen rendbe leszek...

Sunyin fülelt.

Még mindig remélte. Fülelt. Szikkadtán várta: Ne törődj semmivel. Nem jött a válasz. Sem az, sem más. Bitang csend ülte meg a kis szobát. Egy érett sebnek a romlottsága volt kifakadóban. Pizskálta.

— Azt hiszem holnap egészen rendbe leszek. És akkor bemegyek a városba...

Most élénk tiltakozást várt: Dehogyan még életem. Dehogyan még holnap ...

— Gondolod, hogy holnap annyira rendben leszek... mehetek a városba...

— Hát lehet életem, én nem tudom...

Ezek a szavak egészen felbőszítették. Most már bizsergett benne az új kór, az új betegség, a bacillusok, most már a húsát rágták, korbácsolták, lüktetett benne: Felelősség...

## MÁSODIK FEJEZET

Hallgatózott, figyelt a villamosban. A Népligetig alig szállott fel valaki. Ott aztán megtelt a kocsi. Eszébe jutott ez a szó: Halló-kocsány. Valahol ráragadt és most eszébe jutott. Kidobom a halló-kocsányaimat... Talán jobb így, kivetem a halló-kocsányaimat. Nem jó. Olyan humoros zöngéje van. Alapjában véve azt se tudom, mi az a halló-kocsány ...

Kispesti munkások, kötényes asszonyok, szabólegények, kalaposlányok, varrólányok, nyugdíjas vasutasok szorultak a kocsiba.

— Lesz egy kis kivágás is a blúzon, de az aljat plisszíroztatni hagyom. Károly bácsitól kaptam egy méter vékony selyemszalagot, az kevés lesz...

— Nem bek, az nem egy beknek való ember. Gacsos, maga nem vette észre, hogy gacsos...

— De hogy tudták ellopni? Nem értem az egészet. Mikor a spriccert fizettem, még a zsebemben volt...

— Mondtam a kertésznek, ne erőltesse. Tudom én azt hazulról, nem terem az első évbe. Mondta, csak hagyjam rá, Szabadkán már kipróbálta. Hagytam, de nem lett belőle semmi...

— Azt kérem nem lehetett gondolni. Csak éppen viccből csináltam még februárba egy fixes fogadást. Két évbe egymásután első, na mégegyszer Rascal, mondom a bukinak, hogy adja? Tizenötlet. Bánom is én, úgyse jön be és kaptam százötvenet, hát lehetett gondolni, hogy harmadszor is? ...

Zsákmány nélkül, csalódottan vont a be a halló-kocsányait.

A nagy eseményről senki nem ejtett egy szót sem.

Ámbár voltaképpen, miért lenne olyan nagy esemény? Mit vár tőle? Mit remél az eseménytől? Hát

ha megölték a trónörököszt? Akkor talán hamarabb kap állást? Egyszer volt egy sorsjegye és éppen a húzást olvasta a lapban. Nem nyert. Átolvasta a listát kétszer is a sorsjeggyel a kezében, nem nyert. Megakadt a szeme valami szenzációs földrengésen. Azt kezdte olvasni mohón. Elfelejtette az egész sorsjegyet. Olvasta a rémült menekülést, a katonaság mentését, a tenger kicsapott medréből, összeomlott a katedrális, kisiklott a vonat... Egészen felvillanyozta, felrázta. Elfelejtette a sorsjegyet, tele lett a feje a földrengéssel. Minden eltörpült, a földrengés mellett. Azóta se jutott eszébe, hogy nem nyert. A főnyeremény helyett a földrengést kapta és akkor fel sem tűnt neki, hogy becsapták.

— Állás kellene, kenyér kellene és én a trónörökössel foglalkozom...

— Rendkívüli kiadás! Rendkívüli kiadás!

Egyszerre megremegett. Az újság után nyúlt és mohón kezdte olvasni... Valóban a cigányok igazat mondtak. A rendkívüli kiadás minden oldala a nagy eseménnyel foglalkozott. Alig pár órával ezelőtt történt és már hatalmas hasábokban írnak róla, már kiáltják az uccán, már öles cikkekben itt a beszámoló.

Leszállott a villamosról és bement a legközelebbi kávéházba. Ott nekifeküdt a hasáboknak,

... Szerajevo ... Princip ... revolver...

De hogy lehetett ezt mégis ilyen hamar? Alig pár órája és már egy ilyen hatalmas újságnak milliányi apró betűje csak erről beszél. A többi asztaloknál is zizegtek az újságlapok, itt már mindenki ezt olvasta, az emberek hajadonfővel rohantak az uccára, kiabáltak:

— Újság! Halló újság! Ide is!...

Mind lanyhábban zizegtek a lapok és a billiárdasztal mellett egyszerre egy úr megállott és azt mondta:

— Folytathatjuk kérem...

Mind lanyhábban zizegtek a lapok és egy hölgy a szomszéd asztalnál le is tette az újságot és megszólalt:

— Na és aztán, ott hagytam el, hogy Irma néni kritizált.

A levegőn átsüvitett:



— Félbarna hab, közép kettő!...

A kávé s levette a csikket és a kis szökőkúthoz ment, egy kislányt fojtott dühvel intett:

— Nem szabad angyalom az aranyhalakat, azt más jó gyerekek is élvezni akarják...

Szeretett volna odaállni és megmagyarázni, szeretett volna rázni őket:

— Kérem, ez nem egy mindennapi dolog... Kérem egy trónörökös meggyilkolása az belekerül a világtörténelembe, azt tanítják az iskolába, abból vizsgáztatni szoktak és aki nem tudja az évszámot, az elbukik az érettségén ...

— Ez magának langyos? Süti a számát. Herr kávé! Herr kávé! Legyen szíves egy pillanatra. Csak akarom kérni, hogy mi maguknál a forró, ha ez maguknál langyos ...

A kávé a szökőkút mellől az ideges úrhoz sietett. Nyugtatta, kevés hideg tejet hozatott és biztosította róla a vendéget, hogy ez csak kisegítő ember. Nem szokott ilyen negligés embereket tartani, soha nem fordult még elő nála ilyesmi. De hát istenem vasárnap, nyáron... De mit tetszik szólni hozzá, ez az eset, nagy dolog hiába, persze az anarchisták ...

— Engem érdekel? Kérem engem vasárnap délután öt órakor kizárólag egy jó langyos kávé érdekel, két kuglóffal, az egyik szelet legyen sárga, a másik szelet legyen barna. Majd otthon az ágyban elolvasom. Most is foglalkozzak? Eleget foglalkozom egész héten...

— De nekünk kár. Este például, már nem lesz szabad zenélni. Ez egy zenés kávéház este kilenctől. Ha itt nincs zene, be lehet csukni. Tetszik gondolni, hogy komolyabb következmények is lesznek?

— Milyen komoly következmények? Már megvan a következmény... Egy nagyon sajnálatos eset, de vasárnap délután, mikor én kávézni akarok ...

— Tetszik gondolni, hogy több napig lesz zene-tilalom? ...

— Honnan tudjam én azt? Ha a főkapitány kedveskedni akar illetékes helyen, akkor biztosan eltart pár hétig a zene-tilalom...

— Pár hétig? Úgy tetszik mondani, hogy pár hétig? Jól nézek ki kérem. Nyáron úgyis rossz, most még ez hiányzott nekem... Nem fogom kibírni. Már a maít se fogom kibírni...

Lassan mégis minden asztalnál bekapcsolták a napi témába a szerencsétlenséget.

— Üzleti útra Biharba? Miért ne lehetne? Csak nem gondolja, hogy most megállnak a vonatok?...

— Át kell adjusztálni az egészszet. Jön rá egy fekete keret és rányomatom pótlólag; »akiket Szerajevóban bűnös kezek orvul meggyilkoltak ...«

Futólag és felületesen, mintahogy más eseményt is szoktak forgatni és emlegetni, vonatkozásba hozták az eseményt magukkal. De ez nem az volt, amit várt. Azt hitte, hogy robbani fog a közvélemény, azt hitte, hogy az emberek egyszerre fel fognak oldódni... Igen... voltaképpen hogyan oldódjanak fel?... milyen szó ez?... Talán még mindig lázas.

Lassan kifordult a kávéházból. Száguldott vele vissza a túlsúfolt villamos Kispest felé.

Csalódottan és letörten gubbasztott a villamos szegletében. Mintha nem sikerült volna valami. Valami elmaradt. Valami csütörtököt mondott. Valami befagyott, ez illett az egész kirándulásra. A torkában kevés karcot érzett. Most még ez is visszajön. Beugrott. Minek ugrott be? Ki ugrasztotta be? És hogy gondolta, hogy a gondjait megoldja a trónörökös végzete. Hogy kapcsolta össze a sorsát a trónörökös-párral? Nem értette.

Mellette beszélgettek. Két úr felelgetett egymásnak, kímérten, csendesén.

— Remélem nem lesz nagy botrány. Nem értem, hogy történhetett meg. Slendriánság. Ilyet nem észrevenni. Egymásra tolják a hibát...

Nézegették a rendkívüli kiadást és ceruzával bökdöstek:

— Itt is... Itt is... Már mindegy...

Elővette ő is a lapot és figyelt erősen, miről lehet szó. Mi az a botrány?

»Az agg császár szomorú elhunyt...« olvasta egy helyen.

Végre rájött.

Azután:

»Ferenc Ferdinánd császár és király elhatározása akkor...«

Valamit értett a szerkesztőségi munkához és akkor rájött, hogy mi a magyarázata a boszorkányos gyorsaságnak.

Az agg császár nekrológja már évek óta kiszedve ott állhatott a szerkesztőségekben és ott állott kiszedve az új császár és király méltatása is. Ezeket a kész cikkeket hozták most a rendkívüli kiadások holmi változással. Persze úgy volt megírva, hogy az elhunyt császár, meg az új király. Erre az esetre nem számítottak. Annyi volt az egész változtatás, hogy az agg király élte túl az ifjú trónörökösöt. Néhol bennefelejtették a régi kifejezéseket.

És ez kiszedve ott állott már évek óta.

Ez a botrány. Az egészben ez a botrány.

Nem fordult ki a világ sarkaiból, még csak egy kis változást se remélhet a sorstól. Pár sajtóhibáról van szó mindössze ...

Botrány.

## HARMADIK FEJEZET

Későn ébredt másnap és azonnal kísérletezni kezdett a nyeléssel. Szorongva állapította meg, hogy már nem érez a torkában semmit. Meggyógyult. Most mit kezdjen az egészségével?

A tegnapi kirándulásról nem volt még szó. Este mikor hazajött, már aludt a felesége. Ez sem volt rendjén, meg kellett volna várnia. Ámbár...

Nem lehe eít végleg elha lgatni és a kissé feszült hangulatban båtortalanul kezdte:

— Hát csakugyan... Igazuk volt a cigányoknak. Különben benne van a lapban... A városban... A városban nagy izgalom volt...

A felesége szomorúan nézett rá. Ezt kihívásnak vette. Már tüzelt is.

— Tudom, tudom. Hogy mi közünk nekünk hozzá. Mit érdekel bennünket. Hogy jobb volna ha valami állás...

— Azt nem mondom... De miért izgatod magad? Először rendbe kellene jönnöd. Olyan érzékeny még a torkod... Biztosan érzékeny még és nem kellene még beszélni sem. Az is árt. Hol az újság?...

Enyhülten nyújtotta a lapot. A felesége némi érdekléssel lapozta és élénken felkiáltott.

— Nini... Ezt előre megcsinálták. Itt elhunyt császárról van szó. Meg az új császárról. Érdekes...

— Hogy... Hogy vetted észre?...

— Te nem láttad?

— Nem láttam. Tudniillik én nem vettem észre, de a villanyoson beszéltek, hogy az öreg király halálára előre készültek a cikkek és csak egyszerűen egy kis változással beletették. Egyetmást benne felejtettek. De milyen jó szemed van neked...

Egészen letörte a felesége biztos és világos ráismerése. Nézte kíváncsian, hogy siklik végig a tekintete a cikkeken, aztán, hogy hajtja be nyugodtan az újságot és hogy teszi az asztalra.

— Már elolvastad?

— Már tudok mindent. Elég nekem amit tudok. Nagy eset... Dehát...

Dehát. Ez a dehát azt jelentette, hogy mit a csodát vártál tulajdonképpen ettől az egész esettől? Azt hitted, hogy megoldja a mi kérdésünket? Dehát. Hogy jutott eszedbe, a mi kis egzisztenciánkat összefüggésbe hozni az udvarral? Az udvarral? Ezért loholtál betegen a városba?" Ezért adtál húsz fillért villamosra? Gondolod, hogy az Udvar megtéríti?

A te nagy eseményed. A te sorsdöntő eseményed. Néhány sajtóhiba az egész. Az egész élményből néhány sajtóhiba szenzációja maradt meg. Annyira távoli, annyira messzi...

Elszégyelte magát. Mit vádaskodik itt. Kivel vitáz? Ki bántotta?

— Semmit nem érzek a torkomba...

— Azért csak ieküdj még. Kipihened magad.

— Ki vagyok én pihenve. Majd bemegyünk együtt a városba. Jössz te is?

Együtt mentek a városba. Nagyon nyugodt, zökkenő nélküli délután volt. Dupla hab a kávéházban és halk trécslés.

Azután egyedül kezdett bejárni. Azt az állás dolgot nyélbe kellett ütni. Egyesületeket látogatott, kollégákat keresett fel, érdeklődött. Nem rukkolt ki a bajával, csak úgy odavetette:

— Valami rendes helyre elmennék irodavezetőnek ...

A hivatalos lapot bújta.

Ahogy a reményei hanyatlottak, mind szorgosabban bújta a hivatalos lapot. Már csak a hivatalos lapban volt reménye.

Hagyta maga mellett futni az eseményeket, kikapcsolódott belőlük.

Semmit sem akart, csak valahol összebújni a csa-

ládjával összebújni, valami biztos kis megállóhelyen.

Gyöngéd volt és reménykedett. De csak egy biztató szót tudott hazahozni a városi kóborlásokból. Egy kis célzással nyugtatta a feleségét, meg magát, egyebet nem tudott felszedni.

A fáradságos talpalásoknak ez volt minden eredménye, egy-egy kis reménykedő mondatba bujtatott sejtetés.

— Mondd fiam... Például ha elmennék a bírósághoz ... Mit gondolsz ...

— Jó lesz, életem.

— De hát vidékre?

— Legyen vidékre...

— Olvastam ma a hivatalos lapban, hogy Pujon... Tudod hol van Puj?

— Nem tudom...

— Lenn van valahol Erdélyben... Egészen biztosan megkapnám...

— Nem tesz semmit. Mindegy az. Nagyon jó lesz ott nekünk...

Szóval Puj. Soha nem hallotta azelőtt ezt a nevet. És most kiderül, hogy az egész életét ott fogja leélni. Nem tesz semmit. Nyári délutánokon régi folyóiratokat fog olvasni a kertben, a körtefa alatt és ha pénze lesz, vesz egy függőágyat. Egy olyan hálót, amit kifeszítene a két körtefa közé. Már látta is, hogy lógazza benne a kisfiút, hogy örvend a gyerek.

A megyebeli képviselőtől kapott egy ajánló levelet az államtitkárhoz és várta, hogy a nagyúr megérkezzen Kisvárdáról. Mert véletlenül éppen nem volt odahaza az igazságügyi államtitkár úr. Azt mondták szombatra biztosan megérkezik. Jó. Majd szombaton megint jön a minisztériumba. De addig is vigyázott. Minden nap érdeklődött. Zsebében mindig ott volt a képviselő levele. Hátha szükség lesz rá.

— Rendkívüli kiadás! Rendkívüli kiadás!

Most már nem kapta olyan mohón a lapot. Milyen kishitű is volt, mikor valamit várt a múltkoriban az eseménytől. Még olyan megnyugvást sem kapott, mint akkor, a földrengéssel. Nyugodtan zsebre gyűrte az

újságot. Majd otthon. Kispesten. Az ágyba. Eszébe jutott az ideges ember a kávéházban. Kávézni akarok, nem foglalkozni.

A kávéházban odatelepedett az újságírók asztalához. Nagyon szerette hallgatni az irodalmi vitákat. Kimondhatatlan gyönyörűséget érzett, ha régi írókról is megemlékeztek. Uelt, Uitmen, Vájd, Ferián, Rimbó, ezeket nem szerette. Nem szerette ha emlegetik. Nem ismerte őket. De azt mondta az egyik például: Csokonai. Megtelt a szíve gyönyörűséggel. Kedv, remények, Lillák... Hálás volt ilyenkor az újságírónak. Ehhez hozzá tudott szólani. A vidéki kis református gimnáziumból kísérte idáig ez a rajongás. Vas Gereben...

Most az újságírók egészen másról beszéltek. Egy betűt nem értett az egészből.

Ha Giszl elhagyja Belgrádot... Ki az a Giszl?... A cári udvar nem fogja hagyni... Mit nem fog hagyni a cári udvar? Miért ez olyan fontos? Az ultimátumnak csak ez a következménye lehet... Miféle ultimátumról van itt szó? És miért olyan komoly dolog az az ultimátum? Bekerítési politika. Hármasszövetség... Aztán megint az ultimátum.

Egészen elrontották a kedvét. Mintha valami idegen nyelven beszéltek volna. Ott is hagyta elégedetlenül az asztalt. Ment haza és csak a kedves kis erdélyi városkát látta, ahol járásbíró lesz és ahol két körtefa között, egy kifeszített hálóban lógázza a kis fiát.

El is felejtette a lapot.

Lefeküdt és arra ébredt fel, hogy a felesége kezében megzörrent az újság.

— Meglelted fiam... Na van benne valami?...

— Te nem olvastad? Itt valami furcsa dolog készül. Nem értem az egészet. Ha valami ultimátumra nem jön válasz, akkor háború lesz. Azt mondja itt a lap, hogy a háború veszélye e pillanatban teljesen kizártnak látszik. Nem is mondja ebben a mondatban, hogy háború, csak azt mondja konfliktus, de egy másik mondatban ez a szó van, hogy háború..

— Ugyan, ugyan... Ne félj. Jön válasz. Jön válasz.

Érdekes, most meg a felesége kapcsolja össze a sorsukat az udvarral.

— Mond csak kérlek, ez még mindig abból a múltkori gyilkosságból kifolyólag?

— Abból, abból.

— Azóta nem igen olvastam újságot. Nem lesz baj na. Csak nem kell a sorsunkat összekötni az udvarral. Majd elmegyünk szépen Pujra. Nagyon érdekel minket a belgrádi nagykövet. Na feküdj le szépen fiam...

Az államtitkár másnap nem fogadta és harmadnap, amikor végre bejutott hozzá és mikor végre előterjeszthette a kérelmét és átadta a képviselő levelét, az államtitkár idegesen rászólott:

— Nagyon meglep. Ez a kérése ebben a pillanatban szinte léha. Ne vegye rossz néven, de mikor országos érdekekről van szó, mikor a haza üdvéről van szó, efféle kicsinyes dolgokkal...

Az uccán tért magához, ahol egy hirdetési oszlop felé rohantak az emberek. A hirdetési oszlopon, most feszített ki egy nedves nyomtatványt a ragasztó ember.

Mohón és hangosan olvasták, még ragasztás közben:

— Általános mozgósítás...

Egy idősebb úrhoz fordult, aki úgy látszott szintén nagyon érdeklődik. És úgylátszott tudja is miről van szó.

— Szabad kérnem... Lenne szíves... Mi az az általános mozgósítás?...



## NEGYEDIK FEJEZET

Beköltöztek Pestre. A városba. A Kálvária-térnek egy kis mellékucájában vettek lakást. Megtanulták a műszavakat. Megtanulták, hogy van front és van hinterland. Magyarul is úgy mondták: hinterland. Megtudták, hogy a hinterland is olyan fontos, mint a front. A jelszó, hogy idegekkel kell bírni. Hogy vigyázni kell, mindenki maradjon a helyén. Mindenki végezze rendszeren kötelességét.

Kötelességei azonban még mindig nem voltak. Nem volt dolga, amit végezzen. Az a dolog a kinevezéssel, az államtitkár válasza után lekerült a napirendről. Az irodák mérsékeltek a személyzetet. Nem akadt semmi.

Nem értette az egész dolgot. Annyi ember bevonult és sehol nem támadt egy kis rés. Nem akadt üresedés. Ahol érdeklődött, mindenütt fantasztikus tanácsokat adtak neki. Azt mondták súgva, igyekezzen bejutni a Weisz Manfréd gyárba munkásnak, akkor az élete is biztosítva van.

Az élete? Erre nem is gondolt eddig. Persze. Hiszen kapott valami idézést, hogy jelentkezzen sorozásra. Úgy? De hiszen...

Az újságírók asztalához telepedett ismét. Megkockáztatott egy kérdést.

— Meddig tarthat ez az egész háború?

Az újságírók szivaroztak és füstfelhőket eregettek a levegőbe. Nem válaszoltak.

Egy szemüveges fiatalember mosolyogva mondta neki:

— Hát kérem, a harminc éves háború, az harminc évig tartott. A hétéves háború, az rövidebb ideig... a Napóleon háborúi... nem igen lehet tudni...

Este vitája volt az asszonnyal.

— Nem megy. Se szövetségben, se privát helyen, nem megy. Mindenütt panaszkodnak. Olyan tele van minden hivatal, mintha az ellenséges államokból is ide küldték volna a munkanélkülieket. Én nem tudom mi van itt. Mondják, hogy mindenki bevonult, hogy van az, hogy nem hiányzik senki? ...

— Vidéken kellett volna maradnunk.

— Gondolod, hogy jobb vidéken? Aztán, szeretnék neked mondani valamit. Hátha ez a háború még el-tart egy évig is?

— És az jó nekünk?

— Megeshetik, hogy nekem is be kell állani...

— Látod, most már megint... Miért foglalkozol ezzel? Aki katona, az megy, nekünk elég a magunk baja...

— Kérlek szépen... ahogy nézi az ember a világ-történelmet, a harminc éves háború, harminc évig tar-tott, a hétéves háború...

— De a mohácsi csata csak egy napig tartott? Nem? Azután ...

— Jó, jó, csak mondom, hogy esetleg nekem is...

— Nem kellene ezzel foglalkoznod, fiam. Nagyobb a mi bajunk ...

Határozottan elhanyagolta az álláskeresést. A soro-zás napja közeledett és a háború sehogy sem akart véget érni. Egyesek azt mondták, karácsonykor lesz a békekötés. De voltak, akik azt állították, hogy eltarthat egy évig is, amíg arra sor kerül.

Egy este kimentek a keleti pályaudvarhoz. Sebe-sülteket hoztak. Az első sebesülteket. Az emberek sűrű rajokban állottak az uccán és mikor az első sebesült-szállító kocsik megérkeztek: virágesső hullott a vörös-keresztes kocsikra. A tömeg mámorosan ünnepelte a katonákat, akik sápadtan és vértelenül feküdtek a nyi-tott kocsikban.

Ők is dobáltak virágot és pár kis csomag dohányt, ahogy látták. Aztán a jócselekedet öntudatával és meg-elégedésével mentek hazafelé.

Önkéntes légiók alakultak és lelkesítő beszédek

hangzottak el a kávéházak előtt. Egyszer valahogy elfogta őket valami furcsa vágy. Egy reggelen felmentek egy emeleti helyiségbe, ahol mindketten lehúzták az arany jeggyűrűiket és becserélték vasgyűrűkre.

Ezen a napon boldogak voltak. Estefelé a körúton sétáltak.

— Maga az, Neufeld? Nézd Neufeld, — mondta az asszony és egy felkötött karú katonát mutatott neki.

Pár lépést mentek Neufelddel, a sétálók közös irigységének kereszttüzeiben. Neufeld igen keveset beszélt, de mindketten sugároztak az örömtől, hogy Neufelddel lehetnek.

— A haza áldozatot követel, — mondta otthon élénken az asszony.

Enyhe szégyenérzést érzett a Neufeld miatt, akinek fel volt kötve a karja, akivel büszkeség sétálni és akinek nincsenek közönséges földi gondjai.

A vacsoránál ezen a napon olyan szavakat használtak, melyeknek azt hitte, nincs már jelentősége. Azt hitte, hogy csak az iskolakönyvekben fordul már elő: hős. Eddig soha sem merték kimondani ezt a szót például: hadbavonult.

Most a felesége azt mondta:

— A vici hadbavonult!

Furcsa. A Kálvária-tér egy mellékutcájában a második emeleten, ahol csak reggel tízig szabad porolni, ahol jobbról egy bérkocsis a szomszéd, balról egy tűzifakereskedő, az ember azt mondja: Roham. Szuronyroham. Hősies ellenállás. Vérünk hullott. Csatatér. A vici hadbavonult.

Átszellemült, magasztos fogalom lett a csatatér. Minden, ami ehhez a rég elszürkült és elfeledett szóhoz tartozott, most megelevenedett és glóriával ragyogott.

Egy barátja azt mondta, hogy alsónadrágokat kellene varratni a katonaságnak. A katonaságnak kellene szállítani valamit. Nagyon jól lehetne keresni, ha valami ilyesmit vállalna az ember. Alsónadrágot, vagy sapkát. Vagy zubbonyokat. Érdemes.

Úgy nézett rá, mint egy szentségtörőre. Hogy le-

het valaki a vér és vas hősi lendületében ilyen sötét. Ilyen közönséges.

De a sorozáson nem fogják bevenni katonának, az biztos. Már háromszor volt sor alatt és mindig kidobták. Lúdtalp, azt mondták.

Már addig nem is érdemes különösebben utána nézni a dolgoknak. Ha majd túl lesz rajta, majd akkor. Nincs is türelme addig, amíg ezt el nem intézte.

Sorozás előtti téren megint ott volt a kávéházban. Valaki nagy sietséggel újságolta, hogy a Baross-kávéház előtt hatalmas népgyűlés van. Szónokok beszélnek, a háborút éltetik.

— Napidíjért...

— Az lehet, hogy napidíjért. Egészen furcsa esetem volt. A körforgalmin megyek és ül ott benn a villanyosban vagy három feketeruhás asszony. Igen, három. Elkezdtek az oktogonnál beszélgetni. Az egyik szipákol, zokog, jaj szegény, egyetlen, drága Kálmánom, nem volt nekem senkim a világon, csak ő. Azt mondja a másik asszony, ne sírj, az egyetlen fiam esett el, mégsem sírok. Szüksége van a mi drágáink életére a hazának. Erre kell gondolni. A mi veszteségünk nem éri fel a haza üdvét. Megszólal a harmadik asszony is, az én uram is ott veszett a harcmezőn, elfogták az oroszok. Erre megint az első asszony, nagyon lekicsinylőn: azzal drágám ne nagyon dicsekedj. Csak a halál, vagy a sebesülés. A többi, az csak olyan lógás. Így beszélnek az asszonyok, én meg hallgatom és közben elfelejtek leszállni. Az asszonyok se szállanak le. Kiürül a kocsi, lejár a jegyem, de váltok ujat. Megyek nrég egy kört, gondolom, csak oda érek, ahová akartam. Az asszonyok is váltanak jegyek és jönnek tovább.

Hát ahogy megint odaérünk az oktogonhoz, megint elkezd ugyanaz az asszony jajveszékelní, hogy jaj szegény, drága Kálmánom. Ne sírj, szónokol megint a másik asszony és lejátsszák megint azt a jelenetet, világra úgy, ahogy először...

Megdöbbenve hallgatták az esetet és körülnéztek, nem hallja-e valaki, esetleg még baj lehet, hogy ilye-

neket beszélnek. Volt ott egy öreg nyelvtanár, aki minden délután velük itta kávéját, az legyintett a kezével.

— Szamárság ez...

— Miért volna szamárság? ...

— Azért szamárság öcsém, mert az emberek már nem olvassák a francia forradalom bölcseleit. Ha maga olvasta volna Rousseaut, akkor tudhatná, hogy ez szamárság. Azért szamárság, mert nagyon bárgyú és átlátszó és nem azért szamárság, mert azért a pár villanyosozó emberért nem érdemes még három aszszonynak sem napidíjat fizetni. És azért szamárság, mert nem egy pár uccai ödöngőre van szükség, hanem embermasszákra. Százezrekre és milliókra ... Azért szamárság, mert azt már tudjuk Rousseautól, hogy a jog az hatalom és senkinek sincs szüksége a tisztelt ucca hangulatára és egy pár lézengő véleményére. A jog az hatalom és a hatalom, az élni fog azzal a jogával, hogy kedves mindnyájunkat, úgy, amint itt szépen törzsvendégileg együtt vagyunk, szépen oda vigyen, ahol éppen szükség van ránk. Azt hiszik, hogy ha nem lesznek önkéntesek, akkor majd nem lesz katona? Ha nem mennek lelkesen, akkor majd a szomorúakat és ijedősöket itthon hagyják? Ha majd a villanyoson nem sikerül önöket meggyőzni, akkor majd önökre nem is számítanak? Kedves, nagyon kedves, hogy milyen naivak... Hogyne, majd sirató asszonyokat fognak kocsikáztatni az Oktogonon ...

## ÖTÖDIK FEJEZET

Ez a beszéd egészen kihozta a sodrából. Egy kicsit nagyon brutális volt mindez, nem illett az eddigi élményeihez. Jobb lett volna, ha minden úgy marad: virágok és könnyes pillantások hullanak a sebesült kocsikra. A hála illatos szirmai záporoznak a mankós emberekre, önkéntesek dalolnak, lelkesült emberek vonulnak, büszke katonák lépnek, dobol a szív, a női blúz és a férfi mellény alatt...

... Embermasszákra van szükség és milliókra van szükség és még csak nem is tőlem függ...

Hiszen, ha menni kell, megy mindenki, megy ő is, ott lesz ő is. Ki gondol arra, hogy a hősi sorstól elforduljon?

De hogy: menni kell és hogy nem is kérdik tőle, hogy nem tőle függ. Hogy nem változtathat rajta. Kényszer. Vasmarok. Furcsa.

Ez az eset, a csalódások és ábránd-omlások kellemtelen ízű sorozatát hozta neki. Még egyszer torkon ragadták a megtépázott lelkesedését. Szenvedőn és fáradtan hallgatta, ahogy csendesen morfondíroztak az ujságírók.

— Nagy Péter cár szobrának kinyújtott kezén az ujj: Konstantinápoly felé mutat. Ez volt a Nagy Péter végrendelete. Szép és hősi gesztus és ha sikerül elfoglalni a Dardanellákat, akkor az orosz knyázok megmaradhatnak a külterjes gazdálkodás mellett...

— Pardon kérem...

Izgatottan és kétségbeesve szólott közbe.

— Szabadna kérnem... Hát mi köze a mi bosszunkhoz az orosz külterjes gazdálkodásnak?

Egy jóakarátú fiatalember igyekezett felvilágosítani.

— Hogyne. Sok köze van. A bosszú, az most már

mellékes dolog. Most az orosz százezerholdasok, a gabona olcsó víziútját akarnák kierősokolni, ami csak Konstantinápoly felé lehetséges.

— Na és ha mondjuk legyőzzük az ellenséget és megverjük minden vonalon, csak éppen a Dardanelláknál nem?

— Ugyan, ne beszéljen naivságokat. Vannak itt más kérdések is.

— Mik például? Mi van még?

— És a gyarmatkérdés? A német rövidáruk keleti piaca? Az orosz gyapot? A szénmezők?

A fejébe nyilallott. Felállott. Elment.

Az asszony még ébren volt odahaza. Fialat kis arcán aggodás rángott, ahogy az urának nyújtotta meleg száját.

— Te... Neked az a cédula holnapra szól.

— Holnapra...

— De te sohase voltál katona.

— Eddig nem voltam, de hát...

— Önkéntességi jogod is van.

— Van. Hogy gondolod te azt az önkéntességi jogot?

— Hogy gondoljam? Ha nem akarod, nem mégy...

— Dehogy fiam. Az csak annyi, hogy tiszt leszek, vagy izé... tiszt lehetek idővel.

— És ha nem akarsz menni, akkor is kell?

— Persze, hogy kell... Háború van. De meg aztán, a haza mindenkitől megkövetelheti, hogy teljesítse a kötelességét...

— Akinek családja van, nem mentik fel?

— Hová gondolsz... De mondom, fiam, erről ne beszéljünk... Ha menni kell, menni fogok, beállok a sorba, ott leszek én is, ahol a többi... De erről nincs szó. Háromszor voltam sor alatt, mindig kidobtak. A jó öreg blattfuszom...

— Mi az a blattfusz?

— Nem tudok gyalogolni. A katonának menetelni kell, én meg nem tudok menetelni. Csak hátráltatnám az egészséget. Ha gyalogolok, megfájul a lábam. Szomorú, de én nem vehetek részt a hősi küzdelemben

— Pláne, akinek családja van... Biztosan nem veszik olyan szigorúan. Szép, nem mondom, nagyon szép, de nem családos embernek való... És pláne, hogy az a blattfuszod van... És aztán ott van az a sok katona, akiknek az a foglalkozása, a megélhetése, hogy is hívják?...

— Aktív.

— Persze. Elég lesz az. Meg a fiatalok. Biztosan elég lesz.

— Remélem...

Reggel még sötét volt, mikor a felesége már költötte.

— Mi az fiam, ilyen korán? Mit csináljak ilyen korán?

— Azt gondoltam, hogy felkelnél. És felöltöznél és kimennél... járkálnál egy sort... Jól kijárok magad...

— Miért járkáljak én hajnalba?

— Azt mondtad, hogy megdagad a lábad, ha járkálsz...

— Na és? És ha megdagad a lábam?

— Hát hogy látszón a blattfusz. Tudod, ami miatt kidobták a sorozáson...

Hm. Az aranygyűrűt odaadta vasért, a sebesült katonáknak virágot dobott, a Baross-téren tüntetett... Kiabálta, hogy éljen a háború! Büszke volt, hogy a Neufelddel sétálhatott, akinek fel volt kötve a karja, a lapban minden nap először a hadi jelentést olvasta. És mi tűrés-tagadás, egy kicsit lelkesedett, egy kicsit ugrált, egy kicsit lengette a kalapját és most... most hivatkozzon a blattfuszra?

Hiszen ő is használta a hősi szavakat, mondta, hogy harctér. Mondta, hogy győzelem. Mondta, hogy bátorság, vitézség, bátorság... hát akkor ez mi?

Felöltözött. A feleségének nem akarta ezeket mondani, nem akart vitát. Legyen igaza, felkelt. Felöltözött.

Majd elmegy valami éjjeli kávéházba. Leül. Egy kávé mellett megvárja a reggelt.

Ugyan nem is megy kávéházba. Előbb járok egy



kicsit a levegőn. Kávét ivott odahaza, minek menjen kávéházba? Majd sétál egy kicsit.

Előbb kiment a nyugatihoz. Aztán a nyugatitól elment a keletihez. A keletinél visszafordult és végigment a Rákóczi-úton, a Kossuth Lajos-uccán átment Budára. Végig a Dunaparton a Lánchídig. Ott megállott és fűjt egyet.

Elpirult. Mi ez? Blatfusztréning? Hogy kijöjjön a dagadás? Hogy látszón a fájás a lábán?

Megnézte az óráját. Még csak hat óra.

Felmászott a Halászbástyán át a hegyre, onnan nagy kerülővel, valahol a Sváb-völgy körül lyukadt ki. Átjött a Margit-hídon és kilenc órára zihálva és kis érzékenységgel a bokáiban, végre megérkezett a sorozó-bizottsághoz, a József-körútra.

Azonnal sor került rá.

Meztelenre vetkőzve állott a mérce alatt.

Az őrmester a magasságát kiáltotta.

Egy szemüveges katona, biztosan orvos, fel sem állott a helyéről. Vagy nyolc lépés távolságról, éppen hogy odafordította a fejét és azt mondta egészen közömbösen, egészen színtelenül, szürkén, mintha a papírról olvasná:

— Alkalmas...

Nagyon visszaének érezte, hogy magafajta úriemberek között, meztelenül ott áll. De valami mégis úgy végigszaladt rajta, talán a tegnap esti beszélgetés az orosz búza víziútjáról, vagy az önkéntesi jogról. Valami fellángolt benne egy pillanatra. Elvégre felesége, meg kis gyereke van. Nem magáért teszi az ember. Az embernek kötelessége van a családjával szemben. Kínos és kellemetlen, meg kell lenni.

Csak az esett rosszul, hogy így meztelenül.

Közelebb lépett az orvoshoz és meghajtotta magát.

— Kérem orvos úr... Nekem blatfuszom van ... Tessék...

Felemelte a bokáját. Mutatta.

Az orvos odahajolt. Egy pillanatra. Azonnal felelt.

— Van egy kicsi... Kérheti a lovasságot... Akar a lovasságnál szolgálni?

Torkán akadt a szó. Mit feleljen erre. Szép huszár szép huszár, verklizett benne és mikor egy cédulát nyomtak a kezébe, szórakozottan a nadrágzsebébe akarta dugni. Akkor vette észre, hogy meztelen.

Katona volt. Hadnagy uram, hadnagy uram, mi bajod van édes fiam?...

Hallatlan, hogy elpárolgott egyszerre minden strindbergi probléma, Justiniánusz császár halhatatlan kódexe, az élmény megmaradásának zseniális fejtegetése, augusztusi házbérgondok, az őszi kanca-díj papírformája, erkélyes dolgozószoba a második emeleten, melyre mindig vágyott.

Dicső dolog nagy Albionnak!... Rémes.

A felesége jött vele szembe, a lakásuk előtt az uccán találkoztak. Már messziről integettek neki. A kis fiával jöttek, a vásárcsarnokból. Hangtalanul nevettek feléje, de ő valami hamuszürke elszántsággal, szárazon odasújtott közējük:

— Besoroztak katonának.

## HATODIK FEJEZET

A kis fiú kinyújtotta a karocskáit, kérezkodott fel hozzája, a felesége elejtette a kosarat. Megrángott az arca, a szemei tágra nyíltak. Elferdült a nyílt, egészséges nevetése. Nekidőlt a falnak és nézett, nézett. Könny buggyant a szeméből. Fásultan szólalt meg.

— Hivatkoztál a blattfuszra?

Erre nem felelt. Mit mondjon? Hivatkoztam kérlek a blattfuszra, de nem vették tekintetbe, mit szólsz, milyen igazságtalanság? Elő-ö-ő-re honfiak ...

A kis lakásban a felesége bevitte a holmit a konyhába. Aztán bejött a szobába. Ült hosszan, mereven, megint azokkal a messzinéző szemekkel és hallgatott.

A kis fiú dalolni kezdett, vékony cérnahangon, a masirozó katonák ütemére:

— Pizskáld ki . . . Pizskáld ki . . . Pizskáld ki belö-ö-ö-le...«

Az asszony ránézett csendesen. Odament a gyerekekhez, szelíden, fájdalommal mondta neki:

— Ne dalolj kis fiam. Nem kell dalolni.

Visszaült a díványra, egyszerre végighanyatlott rajta és rázta, rázta a sírás.

— Nézd kérlek... még semmi sem biztos... vége is lehet a háborúnak... azt mondják a lapok, hogy csak öt percent hal meg... ebbe az öt percentbe már a járványok is bele vannak számítva... ne sírj kérlek... ne sírj... elvégre... mégis... a feudalizmus alatt... hallgass hát ide ... a feudalizmus alatt... kiváltság volt a hadbavonulás... különös kegy... a polgárok meg csak most vívták ki...

Meg szerette volna magyarázni, kézenfekvővé tenni, hogy miként volt a feudalizmus alatt és hogy a polgárok még csak most vívták ki ezt az előjogot, hogy

vérrel áldozhassanak. De összezavarodott az egész, nem is merte biztosan állítani. Voltaképpen mindegy is a történelmi igazság, meg kellene nyugtatni az asszonyt, de ez a feudalizmus nem jó...

— Aztán meg nem is kell bevonulni, még legalább három hónap van... Karácsonyra béke. Csak éppen biztosítják magukat...

Igen. Erre nem is gondolt. Hiszen nem kell mindjárt bevonulni. Persze. Ezt meg kell tudni körülményesen.

Vette a kalapját, ment. Hátha valami jó hírrel jöhet vissza. Egy katonaviselt ismerősehez sietett. Szerencsés fickó volt ez, mindjárt az első napokban kapott valami sebet a kezefején. Most otthon maradhatott a háború végéig. Azt mondták, aki egyszer megtette a kötelességét, annak az életét nem teszik kockára többé. Valami ruharaktárban teljesített szolgálatot, katonaruhában feszengett. Nagy becsülete volt. Kardosan, peclesen róta a pesti uccát.

— Engem máma besoroztak. Szeretnék, csak úgy egy pár információt... A katonaeletről... Ha lennél szíves...

— Hogyne, kérlek. Hogyne... Hát nem kell félni. Csak vigyázz, vigyél magaddal okvetlenül jó meleg lábbelit. A sajátodat vidd. Mindig legyen nálad csokoládé. Mindent elhányhatsz, de a csokoládéra vigyázz. Nagyon vigyázz a vízre ...

— Miért a vízre?

— Nagyon vigyázz, hogy milyen vizet iszol. Inkább legyen kulacsodban mindig egy kis forralt víz, mintsem valami árokból, vagy ismeretlen helyen igyál...

— Nézd, én még nem voltam soha katona. Nem tudom, hogy mennek azok a dolgok. Csak kimegy az ember a frontra és mindjárt beállítják a tűzvonalba? Még a kezembe se volt soha katonapuska.

— Dehogy. Először kiképeznek. Tanítanak.

— Amíg kitanulom?

— Amíg kitanulod. De attól nincs mit félni. Háborúban és akinek jó felfogása van, hat hét alatt kész. Neked különben önkéntességi jogod is van...

— Persze. Mit tesz pontosan, hogy önkéntességi jogom van.

— Mégy tisztí iskolába. Aztán lehetsz tiszt. A fronton azonnal kineveznek tisztnek, ha van iskolád...

— És vizsga is van?

— Van.

— És meg lehet bukni a vizsgán?

— Lehet, persze, hogy lehet. De minek neked az a tortúra a vizsgával? Most nem adnak az ilyen formalításokra. Egyszerűen kikérezkedsz a frontra, mihelyt kiképeznek és a fronton az első hőstett, vagy az első roham után előléptetnek. És úr vagy. Fizetésed van. Dinered van. Nem cipeled a bornyút. Tisztí menázs...

Ezt aztán egyáltalán nem értette meg. Menázs... Csokoládé. Diner...

A várakozás feszültsége, hosszú hónapokon át tartott. Most már vége. Nem kell állás. Államtitkár. Jövő...

Hadijelentések voltak a lapokban, transzparenszek a kirakatokban. Ismeretlen katonacsoportok glóriáztak körül villanyfényvel. Nem lehetett hazajönni semmi örömhírral, semmi váratlannal, semmi kis morzsájával a derűnek. Mit mondjon a feleségének, ha hazaér, az uccai csatángolásból? Mit mondjon?

— Képzeld a Sztrijnél három zászlóalj előrenyomul ...

Vagy ezt:

— Elítélték a bakancshamisítókat, úgy kell nekik...

Vagy ezt:

— Tisza kijelentette a képviselőházban, hogy a kárpáti átkelés csak epizód. Még ha Szolnokig jönnek az oroszok, az is csak epizód...

Mit mondjon a kisírt szemeknek, mit ajándékozzon a kétségbeesésnek, mivel borogassa az égő, nyílt, kérdő sebet?

Hazulról, a kis kárpáti faluból, hallott valami érdekeset. Ezt sem mondhatta el a feleségének, de magában sokat gondolkozott rajta.

Az ugozsai megyeházán gyűlés volt és odáig hallatszott a máramarosi ágyuk dörgése. A főispán megnyugtatta a kedélyeket. A Tisza szavait ismételte:

— És ha egészen Szolnokig jönne is az orosz, ne adjunk rá semmit, mert ebben a világháborúban ez csak amolyan kis epizód volna...

Egy virilista csendesen közbeszólott:

— Hát bizony... ha megdőglött a csikóm, nőhet aztán selyemfű a réten...

Persze. Be van sorozva. Katona. Megy harcolni. Csokoládé? Jövő? Forralt víz? Ha megdőglött a csikóm ...

Mégis le kellett ülni, meg kellett beszélni, ő már el van látva. Be van biztosítva. Neki már van programja. Mi lesz az asszonnyal? A gyerekekkel?

Igaz. Vannak hadisegélyek, meg akciók. Lelkesedés. Azt még mondják: Hadbavonult felesége... hadbavonult gyermeke... Hazamegy, hazautazik. El fog menni az öregekhez, megbeszélni, mit tegyen. Lám, valami ingyen vasúti jegyet is adnak. Tehermentesíteni akarják a fővárost. Elment a hivatalba, ahol az ingyen jegyet adják. Büszkén, némi fölényvel lépett be. Kérkedve mondta:

— Hadbavonuló vagyok. Egy ingyenes vasúti jegyet kérek...

Azt hitte, simogató és hízelgő jóakarattal, azt hitte határtalan udvariassággal, azt hitte siető készséggel azonnal átnyújtják a jegyet. Hogyne: »Hadbavonuló vagyok ...«

Egy csomó jóruhájú kisasszony ült a hivatalban. Nagyszerűen öltözött, egészséges, jóképű úriemberek; írtak, regisztráltak, lapoztak, rendelkeztek, hangosan pattogtak. Egyik asztaltól a másikhoz küldték, mindegyiket töltettek ki vele. Kérdezték és egészen kellemetlen és roppant tapintatlan kérdésekre kellett felelnie. Azt kérdezték, hogy került ebbe a helyzetbe?

— Hadbavonuló vagyok, — mondta dühösen és nyomatékkel.

— Igen, — mondta egy kis hölgy és szenvtelenül beírta a rubrikába, hogy »hadbavonuló«.

Mintha azt írta volna, hogy kétsoros zakó, három gombbal.

Végre kapott egy harmadikosztályú vasúti jegyet.

Úgy adták neki, mintha azt mondanák: Fogja, szegény ember, de most aztán ne lássuk a jövő nagypéntekig ...

Ezekre bízta a családját? Ezek fognak gondoskodni a gyerekről? Ezek?

Eltépte a jegyet. Eldobta. Most már tudta, mit kell csinálni.

A család hazamegy. Elmennek az öregekhez. Ott fognak maradni. Végig. Amíg haza nem jön a háborúból. Vagy... Ha ott marad, akkor is mindegy.

Akadozva kezdte otthon:

— Nézd, fiam. Pár nap múlva itt az idő... Mit fogtok itt csinálni?... Ezen nem lehet változtatni... Én ezen nem segíthetek...

Mit kertel? Keresztül kell ezen vágni.

— Ez mind csak bolondság, hogy karácsonykor vége, meg tavaszkor vége. Haza fogtok menni az öregekhez a gyerekekkel. Amíg én oda leszek...

A bútort, meg a holmit elvitték egy pincébe az Aggteleki-uccába, ahhoz a beraktározóhoz, aki már hónapok óta hirdette, hogy hadbavonulók bútorait jutányosan megőrzi. Utolsó éjszakájukat egy szállodában töltötték, mert már üres volt a lakásuk.

Úgy beszéltek meg, hogy együtt hazamennek, aztán hazulról ő majd bevonul. Felvett a bútorra vagy kétszáz korona előleget nyolcas kamatra. Ezt majd a háború végén kell visszafizetni, mikor a bútort kiváltják.

A pénzből jól éltek az utolsó napon. Vettek mindenfélét, amire a kis faluban a családnak szüksége lehet. Az egyik üzletben szvettert kínáltak neki. Jó meleg, kötött szvettert. Megvette. Mindjárt magára is húzta, ott az üzletben.

A felesége elcsodálkozott:

— Mire ez neked?

## HETEDIK FEJEZET

Pár nap választotta el a berukkolástól. Ez egy kicsit legényes ízű szó volt: berukkolás. Az meg, hogy hadbavonulás, nagyon is nyegle. Ő úgy szokta mondani: majd ha megyek... De a rokonok úgy mondták: jövő héten hadbavonulsz. Egyelőre otthon voltak az öregeknél, egy kis kárpáti faluban. Mindenki büszke volt a hadbavonulásra, csak az anyja, meg a felesége nem. Ezek se mondták, hogy hadbavonulás.

Utolsó nap estefelé az édesanyja különös biztos hangon behívta a hálószobába. Ez is milyen kedves, ez a hálószoba. Messzi látni az ablakból. Egész a Vécsey-erdőig. A nap még nem ment le egészen. Pirosaknak látszottak a kis tócsák a mezőn. Vasrostélyok az ablakokon. Talán nem is látja többet ezt a szobát. Az öregek hálószobáját. Az ágyon a fehér horgolt terítőt. Régi, fekete betétes, pulitoros szekrényeket...

— Fiam...

— Tessék mama...

— Te fiam, ne törődj semmivel, csak magaddal. Itthon a családod jól ellesz...

— Gondolja mama, hogy hamar vége lesz?

— Én nem gondolom, fiam. Háborúk sokáig szoktak tartani... Emlékszem milyen sokáig tartottak a Wallenstein háborúi... Emlékszem, mikor még kislány voltam, kiabáltak a váradi piacon: Napóleon gefangen... Mindig háború volt. Mindig voltak háborúk. Mind sokáig tartott...

— Hogy gondolja édes mama, hogy vigyázzák magamra? Hogy lehet a harctéren vigyázni?

Egy kicsit lehűtötte az édesanyja nagy biztonsága. Szándékosan bántotta ezzel a szóval: harctér...



Az édesanyja komolyan és határozottan folytatta:

— Fiam, te kiismered magad. Te hazajössz onnan, csak az a fő, hogy a családotért ne aggódj. Csak magaddal foglalkozz. Én téged nem féltelek.

Hallatlan. Talán az édesanyja azt hiszi?...

— Mama talán azt hiszi, hogy rossz katona leszek. Hogy kibújok?

— Nem, fiam. Isten őrizz. Én nem hiszem, hogy te rossz katona leszel. Te jó katona leszel. Jó fiú voltál, jó apa vagy, jó katona leszel. Akármit csinálsz te mindig tudod hol tartasz. Menni kell, mégy. De haza fogsz jönni. Mikor annak az ideje lesz, épségben itt leszel. Az is kötelesség. Te leszel az első, ha menni keli. Édes fiam... Édes fiam...

Csendesen peregetek a könnyek az édesanyja szeméből. Sírt.

Ez meghatotta. Elérzékenyítette.

— Ne sírjon, édes mamám. Igaza van. Visszalövök.

— Nem te miattad sírok fiam ... Az öcséd miatt...

Hallatlan. Ez egyenesen felbőszítette.

— De hiszen mama... Mamám drága... Hát mi ez?... Hiszen az öcsém nem is katona? Mi baja van az öcsémmel? Hiszen fel van mentve...

— Tudom, fiam... Most fel van mentve. Meddig tart az?... Meddig?...

Hát ez hallatlan. Be kell rukkolnia, hadba kell vonulnia és az édesanyja az öccsét siratja, aki fel van mentve.

— Nézd fiam... Az öcséd konok ember... Nem tud alkalmazkodni. Nem tud vigyázni magára... Nem tudom mi lesz vele

— De nem katona.

— Semmi az... Meddig nem katona?...

Uralkodott magán, de kitört belőle:

— És én, hogy vigyázzak magamra? A harc-téren vigyázzak magamra?! A tűzben, az ellenséges golyók előtt? A csatában, hogy vigyázzak magamra?

Az édesanyja nagyon szelíden, végtelen jósággal nézett rá.

— Én nem tudom, fiam. De te majd tudni fogod. Szegény öcséd...

És megint sírt.

Még reggel, mikor a kocsi előállott, akkor is volt benne egy kis bosszankodás. Majd meglátjuk. Majd meglátjuk, ha jön a hír: a haza védelmében... Ha majd jön a távirat. Szeretett volna ott lenni, ha majd jön a távirat, hogy kedves fiuk a haza hősi védelmében elesett... Az apja is felült vele a kocsiba, úgy volt, elkíséri egészen a káderig. Már tudta, hogy kádernek hívják, ahová be kell vonulni. Búcsúztak és mindenki sírt. De az ő könnyeit leszorította a tegnapi esti jelenet. Hogyne, hiszen ő csak kirándulásra megy. És majd vigyázni fog magára. Hogy meg ne hűljön. És irni fog. Persze. Majd kiismeri magát. A harctéren. A fronton. A tűzvonalban. A rohamban. Majd alkalmazkodni fog. Persze.

Künn robogtak már az országúton és egy mezítlábas gyalogember cipekedett a hólében. Bukdácsolt az országút sarában.

— Ez is berukkol, — mondta az édesapja.

Megismerte a mezítlábast. Volt egy régi juhászuk, annak a fia volt. Vele egy idős. Az öreg Csutor fia.

Kedves gyermekkori emléke volt az öreg Csutor. Nem is hívták Csutornak, ez csak valami csufneve volt az öregnek. Talán a csutoráról. Mikor kicsi volt, az öreg Csutor ölbevette. Nótázott neki a hosszú havasi kürtön. Adott neki ordát. Hintát csinált neki az esztena mellett. Vasárnap mogyorót hozott a tarisznyájában.

Megállította a kocsit.

Az édesapja nem igen szerette, ha a kocsiba valakit felvettek.

De most nem szólott semmit. Pedig tudta, mit akar.

— Te is berukkolsz, János?...

— Be.

— Hány gyereked van, János?

— Öt.

— Halmiba, a vonathoz, ugye?

— Oda.

— Na gyere ülj fel...

Félve és ügyetlenül lépett fel János a kocsiba. Mielőtt feltette volna a lábát, lerázta róla a sarat.

— Hát aztán János, hogy értél volna te a vonat-hoz, gyalog?

— Valamelyikhez csak elértem volna.

— Nem tudod te, hogy cipőbe kell berukkolni.

— Majd visszaküldenek, ha nem jó vagyok így...

— A feleséged mit mondott? Meg a gyerekek?

— Örültek.

Konok ember. Cinikus. Nem alkalmazkodik. Hálás-nak kellene lenni neki, hogy felvette a kocsira. Talán ebédet is kapna. Talán pár krajcárt is adna neki. Nem tud alkalmazkodni. Hm. Ennek az embernek nincs sansza...

Az édesapja mesélni kezdett. Kicsit reszkető han-gon, látszott, hogy egészen más jár a fejében. De azért erőltette magát az öreg, hogy úgy látsszon, mintha egészen természetesnek tartaná, hogy elkíséri a vo-nathoz, kíséri a káderhez, csatába menő fiát.

— Hát tudod fiam, akkor még kötéllel fogták a katonát és az úgy volt, hogy itt a Pusztahegy alatt Farkas Ávrámék...

— Édes Apa... Tessék mondani. A mama azt mondja, hogy én tudok alkalmazkodni. Most is ilyen nehéz helyzetben voltam Pesten. Hogy kerülhettem ilyen helyzetbe, ha tudom mit kell? Ha kiismerem magam...

— Igen, azt mondja a mama... Azt mondja, hogy...

— Nem vagyok könnyelmű?

— Én azt hittem, hogy egy kicsit könnyelmű vagy, de azt mondja a mama, hogy csak könnyen veszed... De azért tudod, hogy kell...

— Hátha könnyelmű vagyok...

— Dehogy azért, az más nálad, azt mondja a mama.

— Hát olyan biztos az, hogy én visszajövök a háborúból?

Az apja, öreg édesapja szemei egyszerre meg-

teltek könnyel. Hangosan, csukló zokogással sírt. Ömlöttek a könnyei, nehezen lélegzett. Félrefordult a bocsiban, féloldalra dőlt, szenvedett. Zokogott szaggatottan. Na végre. Nem olyan biztos a hazatérés.

— Azt mondja az édes mama, hogy szegény öcsémet félti.

Az édesapja levette a zsebkendőt szemeiről.

— Mit mond a mama?

— Hogy sokáig tart a háború, hogy az öcsém is bevonulhat, hogy érte aggódik.

Az édesapja racionális gondolkodású ember volt. Nem hitt a csodákban, természeti törvényekkel, logikus kapcsolatokkal, materiális indokolással fejtegette néha a bibliát is. A vallási parancsokat gazdasági szükségletekkel hozta összefüggésbe. Nagyszerű idézeteket tudott Goethe Faustjából, meg Schillerből. Heinét csak kellemes olvasmánynak tartotta.

Most elkomolyodott. Szinte rosszalta a tréfát.

— Hogy-hogy az öcséd? Nem is katona. Fel van mentve. Mi lehet az öcséddel?

Annyira kívül esett a logikai kapcsolatokon ez a feltevés, a kisebbik fiáról, hogy egészen kijózanodott az öreg. Inkább idegessé tette. Látszott rajta, hogy ez a transzcendentális következtetés egészen megzavarja. Ez megy katonának, ez megy a csatába, ezért kell aggódnia... Aki fel van mentve, az fel van mentve. És aztán a hadijelentések. Most már csak vége lesz. Ki van mutatva. Nem lehet tovább birni. Még egy hónap. Mondjuk kettő. Hiszen statisztika van róla, hogy egy évnél tovább még élelemmel sem bírjuk. No és emberrel.

Néhány napja valami megmagyarázhatatlan káoszban élt. Olyan benyomást gyakorolt rá a vitézi élet, mint valami zsidvászár. Rengeteg ismerőssel találkozott és mind tanácsolt valamit. Mind félrehívta, sugdosódtak, diszkrét titkokat közöltek vele. Vigyázni kell, óvakodni kell, lehet beszélni valakivel, csak egy kis protekció kellene. Ez nem ment a fejébe sehogysem. Hadijelentések motoszkáltak az agyában, transzparenssek, még a fővárosból. Kitartani a végső győzelemig. Derék

hőseink. Másodosztályú ezüst vitézségi érem. Véraldozat. Aranyat — vasért. Hadnagy uram, hadnagy uram. Várta, hogy valami hősi lendület fogja sodorni őt is, várta a hírlapok frazeológiáját, várta, hogy testet ölt az iskolakönyvek érzelmessége. Ehelyett jóakarattal figyelmeztették, hogy beszéljen az őrmesterrel, kaphat nagyszerű ruhákat. Az orvoshoz igen helyes volna elmenni, beszélni kellene vele. A kapitány jó ember. Egyáltalán nem értette, miért jó ember a kapitány. És egyáltalán mi jelentősége van annak, hogy a kapitány jó ember.

Meglesz a kiképzés és azután ki a frontra. Ezt nem tudta másképp elképzelni. Egy nap választotta el a beöltözéstől, de már mindenki jóbarátja volt az ezrednél, mindenki beleavatkozott a dolgába. Mindenki másról beszélt. Senki sem beszélt arról, hogy háború van. Hogy szükség van az ő lelkesedésére, áldozatkészségére, önfeláldozására. Az orvos fog adni mentességet a kirukkolás alól, akármikor ad egy napot, csak kérni kell. Hát ennek mi értelme van? Miért adjon az orvos mentességet a kirukkolás alól? Mi az az egy nap? És mi az az egész kirukkolás? Háború, csata, golyó. Veszélyben a haza. Ki beszél itt egy napról? Mire neki az a nap? A felesége, a gyereke és mindene, mit csinálna azzal az egy nappal? Hogy az őrmester ad jó ruhát. Miért adjon jobbat? Amilyet adnak, az jó lesz. Harcolni kell, nem ruházkodni. Ki törődik most effélével? Azután, hogy jó ember a kapitány. Természetes, hogy jó ember. Kell is. Velük fog szenvedni, velük küzd majd, közös az életsorsuk, az életveszedelmük. Bizonyára jó ember és jó kiképzést fog adni. Figyelmeztették, hogy kérni kell a külön lakást, meg lehet kapni. És kérni kell a künnkosztolást, azt is meg lehet kapni. Ez meg éppenséggel nevetséges volt.

Ezek az emberek az otthoni apró szatócsok maradtak. Még a különbek is azokká lettek. A Kárpátokban tízezrek fuldokolnak, a volhyniai mezőn tízezrek hörögnek és akkor ő kérje a külön kosztot. A külön lakást.

Beöltözése előtti napon hazaküldte az édesapját. Az öreg sírt, sokszor megölelte. Ez igen. Ez emberi

gesztus volt. Ez a búcsúzás, ez a sírás, ez a megsiratás. Ez illik a nagy napokhoz, de nem kávéházi szószátyárkodás. Meg kibújni a kirukkolás alól. Megpuhítani a jó kapitányt, adjon könnyebb szolgálatot, mert diplomás ember.

Nem ment sehová és másnap reggel a várban, mikor a ruháért odaállott, csodálkozott rajta a kiosztó altiszt. Nem is adott neki ruhát. Odament hozzá és azt mondta neki súgva:

— Tessék várni a végén ...

A végén aztán odajött hozzá egy altiszt, elvezeték valahová hátra, ott már volt egy pár bevonuló civilruhás. Mindenkitől beszedtek valami pénzt és kiosztották közöttük a ruhát. Valóban, egészen jó ruhákat, tiszta új cipőket, új fehéreneműt. Most már visszaemlékezett, hogy az imént a többinek milyen lyukas cipőket, milyen toldott-foldott rongyokat adtak. Szégyelte magát, hogy ezekben az órákban, ezekben a napokban efféle kedvezést ő is elfogad. Nem tiltakozott. Fizette ő is a pénzt, mint a többi és ment a protekcióssal az újabb kedvezésért, ment kérni künnlakást, künnkosztolást.

Szégyenteljes és kínos dolognak tartotta, méltatlannak az eseményekhez ezeket a dicstelen félreutakat.

Magyarázták, hogy ki mióta van odahaza. Hogy nem is beteg az illető, hogy a másik meg jól beleette magát a hivatalba, ettől aztán tarthat a háború, ez ugyan ki nem megy a frontra. Egyik az orvosi rendelőben helyezkedett el, másik állandó adjutáns volt, a harmadik örökös irodafőnök, a negyedik műkedvelői előadások szervezésére rendezkedett be, az ötödik valami görcsöket szimulált, a hatodik az pláne sebbel jött haza a harctérről és még sem tisztelték. Ez volt a legnagyobb szálka a suttogok szemében. Azt mondták, hogy már rég begyógyult a sebe.

Neki csak ez az egy volt szimpatikus.

Hát jó, nem gyógyult be a sebe. De künn volt. Megszenvedett. Kockára tette az életét. Hogy lehet erről ilyen hangon beszélni? Erről, aki már szembe-

nézett a halállal. Ez az egyetlen hős. Ez az egyetlen ember.

Rendes, pontos, szakember. Ilyen dicséreteket halott. Ezeket a dicséreteket nem bírta átérteni. Mi ez, füszerület? Katona legyen. Rendetlen, pontatlan, de álljon oda a harctéren az első sorba és rohanjon életmegvetéssel és lelkesen előre. Tartsa maga előtt a szuronyai és döfjön. Miféle szakembernek kell itt lenni?

A többivel együtt képezték ki és most megint találkozott a Csutor fiával. A régi juhászuknak a fiával. Egy reggel, valami új szakaszt osztottak be hozzájuk és három-négy emberrel lejjebb a sorban ott állott a Csutor fia. Nagyon megörült neki, de a bajtársa nagyon fanyarul beszélgetett vele.

— Na látod, mégis csak összekerültünk. Most majd együtt megyünk a harctérre...

— Dehogy megyünk mi együtt a harctérre.

— Hogy? Hát én tán nem megyek, azt gondolod?

— Nem gondolom. Csak éppen, hogy én már biztosan megyek a héten.

— Hát mit gondolsz, engem nem küldenek ki?

— Dehogy nem, dehogy nem. Csakhogy annak még nagy sora van. Nekem nem jön előbb tiszti iskola, nekem nem jön előbb rang, én már ki vagyok képezve, nálam már nem jöhet közbe semmi.

Igaz. Ezt egy kicsit igazságtalannak látta. Persze. Csak egyszer rukkoltak együtt a Csutor fiával. Másnap az már a menetbe volt. Új ruhában, új cipőben, új fehéreneműben.

— Ez szegény ingyen kapta, nem úgy mint én. Aki menetbe van, annak adnak protekció nélkül. Tán még külön kosztot is.

De a Csutor fiának igaza volt. Egy nap parancs jött, hogy az önkénteseket külön kell képezni. Aztán pár hét múlva parancs jött, hogy altiszti iskolába kell őket képezni. Aztán tiszti iskolába küldték. Délelőtt kirukkolás volt az iskolában, délután padba ültek, magyaráztak nekik, feleltették őket, tanulni kellett. Igyekezni kellett. Megtudta, hogy vizsgázni is kell. Hogy meg is lehet bukni.

Talán ki sem mehet a harctérre, aki megbukik? Fájdalmas volt.

Azt hitte, hogy parádék lesznek és zászlólengetések és virágosó és büszke vonulások, rettenthetetlen és elszánt gesztusok.

Iskolások voltak és iskolás jellemeik formálódtak. Voltak iskolakerülők. Szimulánsok. Akik elszöktek színházba. Vagy elmentek engedély nélkül a kávéházba. Akik meg akarták tréfálni a tanárt. Egy századost. Egy kitüntetéses hőst akartak megtréfálni. Akik apró pletykákat mondtak a századosra. Akinek két érdemrend volt a mellén. Azt mondták, hogy az egyik nem érdemrend, hanem jubileumi érem. A másik, azt meg minden tiszt megkapja. Azt mondták a rossznyelvű kölykök.

Egy este őrségre küldték. Folyosó őrség, valami ilyesmi. Éjjel ott állott a folyosón és kihúzta magát. A nagy csöndben levette a puskát a válláról és reszketve figyelt előre szegzett szuronnyal, a tanterem felé. Éjjel, puskával. Markolni a puska agyát... így, így kellene... Felfrissítette, üdítette ez a kétórás, fegyveres szolgálat. Végre. Ilyet nem érzett még. De igen. Mikor egy csapásra megszűntek a polgári gondok. Az nagy megváltás volt. Mikor egyszerre fölébe emelkedett a kicsinyességeknek. Mikor a sors egy intéssel levette a szürke bajainak keresztjét. Nagy fellélegzés volt. Itt megint nyakig ült az értetlenségben. A megmagyarázhatatlanban. Iskola, lecke, magyarázás, biflázás. Harminkettes mozsarak bömbölnek és Limanovánál huszároham ... Itt meg fel kell mondani a leckét. írásbeli dolgozatot kell készíteni és jegyet is adnak rá. Szekundát is lehet kapni. Be lehet dacizni. Bedaciztam földrajzból a világháború tizedik hónapjában, harminckétéves koromban. Ezt fogja mondani az unokáinak, ha majd a világháborút kérdik.

És aztán hospitáltak is, mint valami gimnáziumban. Egy ezredes jött. A tankerületi főigazgató úr. Ez a tankerületi főigazgató úr. Lovag Szieber Ede, katonaruhában, őt is kihívták felelni.

— Magaviselet az ellenség előtt?



Erre kellett felelnie. Hogy hogy viseli magát az ellenség előtt?

Nem. Ezt sohasem hallotta. Biztosan nem készült el, mikor fel volt adva. Elkeseredett. Felbőszítette. Nem tudta elképzelni, mit kell válaszolnia. Künn a harcmezőn... A távolban kis erdő kékllett egy bokor felől muszka közeledett... Ott állott az ellenség előtt... A szíve dobolt és az izmai feszültek... Magaviselet az ellenség előtt...

— Lelövöm, leszúrom...

Az ezredes ráncolta a homlokát. A százados-tanár mérges volt. Beírtak neki egy szekundát. És ezt nem is lehet kijavítani. A főigazgató előtt kapta a szekundát. A padban ült már, mikor a következő folyékonyan hadarta:

— ... aki az ellenség előtt fegyvert, löszert elhány... zsákmány.

Hát ez mi? Ezt könyvből kell tanulni. Az ellenség előtt fegyvert, löszert elhány?... Főbelőni a gazembert ... De ez sem találta el. A következő, aki tudta a leckét azt mondta, hogy az a csapat színe előtt felkoncoltatik.

És aki ezt nem tudja, az nem védheti a hazát? Úgylátszik nem.

## KILENCEDIK FEJEZET

Az iskolának is vége lett. Rangot is kapott. Egy utolsó gyakorlat volt még hátra. Nem volt első az iskolában, de nem volt utolsó sem. Tereptanból nagyon gyengén felelt, de valami dolgozatokat kellett írni. Valami szolgálati jegyeket kellett csinálni és ez kihúzta a bajból. Megállapították, hogy a legszabályosabb szolgálati jegyeket ő csinálta az egész tiszti tanfolyamon. Vér patakzott Verdun falai alatt és petróleummal leöntött liszthalmok égtek. Városok lángoltak és szuronyok bújtak keresztül a tisztviselő nyakán. A béres koponyáját acél-szilánk lékelte, a menekülésnél három gyerek elveszett, egyet eltaposott a ló. A géppuska kaszált és a repülőgépekről apró szegek hullottak, melyek keresztül szakadtak a juhászon, de az ő szolgálati jegye sikerült a legpontosabban és ez kihúzta a vízből. Tisztjelölt lett és azt mondták a szakértők, hogy rövid frontszolgálat után, újabb rangot nyer. Újabb rangot, mely készpénzzel és előnyökkel jár.

De előbb még egy gyakorlat volt. Megmondták azt is, hogy ez a gyakorlat már nem számít a bizonyítványba. Itt már nem lehet rontani a kalkuluson. Ez már csak olyan mutatvány. Bemutatni mit tanultak. De azért igyekezni kell, hogy sikerüljön.

Hajnalban kezdődött a gyakorlat. Előtte való nap künn volt a kávéházban. Ott mondták neki, hogy egy közeli rokona tüvé teszi érte az egész várost. Azt üzente a rokon, hogy okvetlen várja meg. Idegesen ölelte, a nyakába borult. El sem tudta képzelni mit akar? A rokon elkezdte neki magyarázni, hogy a legnagyobb örület, amit csinál. Rohan egyenesen a veszedelembé. Gondoljon magára. Gondoljon a családjára. Segítsen magán valamiképpen. Ezzel tartozik a családjának, a szüleinek, a jövőjének.

— Hát mit lehet csinálni?

Beszélni kell az orvossal, ő már beszélt is velem. Először itt tartják, kiveszik a menetből, majd aztán valami bajt állapítanak meg, húzni kell az időt.

— Ehhez pénz kell, vagy hogy megy ez, nem értem...

Ezt egészen tétován mondta, nagyon kevésbé érezte ezt a kötelességet.

— Persze pénz kell hozzá, rosszul tetted, hogy nem kértél hazuról, de én majd adok. Majd megkapom odahaza a családtól. Írsz nekik, hogy fizessék ki.

— Na és én adjam oda az orvosnak?

— Persze, mondom, hogy beszéltem már velem. Oda kell adni nyugodtan. A legnagyobb könnyelműség, hogy nem csinálsz semmit... Azonnal el kell menni.

Egy nagy kék bankjegyet kapott és a rokon sietette, sürgette, hogy azonnal intézkedni kell, amíg nem késő. Ilyenkor könnyelműség. Még szerencse, hogy az utolsó pillanatban megtudta. Lehet, hogy már egy hét múlva kidobták volna a frontra. Gyerünk, gyerünk. Elindultak ketten az orvos lakása felé.

Hát mégis.

Mégis megy és mégis csal és mégis kivonja magát és mellékuccákon lopakodik, mikor a lövész-árkokról szuronnal döfik ki a kereskedősegedeket, mikor a cipészek lába fagyottan törik le a feketülő láb-szárról, mikor fény villan az örsön és hörög a vice-házmester. Kék bankóval a zsebében lopakodik a mellékuccákon, pedig ide látszik a várfal, ahonnan Dobó Katica és az egri nők forró szurkot záporoztak a törökre.

Az édesanyjának igaza volt. Hogy meg volt sértve. Idecsöppen ez a rokon, hitelezi a kék bankót, ő meg alkalmazkodik. Kiismeri magát. Ezt gondolta az édesanyja? Ennyire ismerte? Tévedés... Nagy tévedés... Meg fogja állítani ezt az egész gépezetet, amely az ő lealacsonyítására van kigondolva. Amely az ő lelki sirját tükrözi. Szegény mama. Mamám drága, nem ismersz te engem mégse...

Azt mondta a rokonnak, várjon egy kicsit.

Belépett a trafikba. Kért egy skatulya olcsó cigarettát. Fizetéskor kivette a kék bankót. Mosolyogtak. Nagy pénz az, nem tudják felváltani. Majd holnap kifizeti az önkéntes úr. Dehogy kérem, dehogy. Nem akarok ezzel a nagy pénzzel járkálni éjszaka. Kérek pár sort, itt hagyom reggelig. Ha éppen arról van szó...

Aztán kilépett egy szál olcsó cigarettával a szájában könnyen, boldogan, ragyogóan és vidáman a trafikból. Szeretett volna a kezével inteni a magas fekete várfal felé, de nem lehetett bolondságokat csinálni a rokon előtt.

Mentek, lopakodtak a mellékucskákon. De ez már nem volt olyan szívszorító. Ez már csak egy kedélyes éjszakai séta volt és ravaszul figyelte a kedves és aggódó rokont, akinek holnap visszaadja a kék bankót.

És drága mama... Mennyire nem ismeresz... Mennyire nem tudod. Nos? Mit szólsz? Egyetlen édes mamám, most úgy-e sajnálnál? Nem mondanád, hogy engem nem féltesz. Nincs nálam a kék bankó. Mit adjak az orvosnak?

A rokon megállott. Suttogott. Itt lakik. Be kell menni és egy hosszút kell csengetni. Kijön egy katona, annak be kell mondani a nevet. Arra beeresztik. Majd a többi magától jön.

Így volt tényleg. Az orvos kijött elébe és láthatólag meghökkent, mikor látta, ő is meg volt lepve. Látta már az orvost, de mindig csak szolgálatban. Most nagyon furcsa volt: fegyelmezett katona erkölcsé merevítette a lábait, vigyázzba kényszerítette és akármilyen hanyagul lógott az orvoson a blúz, mégis csak két aranycsillag ragyogott rajta... Esetlen volt és tájékozatlan, de az orvos hamar bevezette. Nézte őt és megváltozott arccal, hidegen kérdezte:

— Mivel szolgálhatok?

— Kérem a rokonom mondta, hogy már beszélt a főorvos úrral és...

— Miféle rokona?

— Nem beszélt önnel a rokonom?

— Nem ismerem az ön rokonságát, önkéntes.

Ez a komoly hang kijózanította. Felállott. Most

már vigyázzban állott a főorvos előtt. Nem tudta ugyan miféle tréfa ez, szeretett volna künn lenni. Csak nagyobb komplikációk ne legyenek. Mereven állott és katonásan. Tisztelettel jelentette:

— Bocsásson meg főorvos úr, valaki felültetett. Nagyon kérem, bocsásson meg.

Az orvos arca felderült. Jóságos lett.

— Nincs semmi baj fiam. Nem is kérdem, ki űzött tréfát magával. Elfelejttem magának az egészszet. Nyugodjon meg önkéntes. Semmi baj. Katonadolog.

Kitámolygott. Az előszobában a szeme megakadt valamin. Mi ez?

Az előszobában a falhoz támasztva egy botot láttott. Ilyen bot egyetlen van az egész világon. A bot feje egy fürtös ezüst négerfej. A szemei mozognak. Egyetlen ilyen bot van. Ilyen. Nagyon jól ismeri. A gazdája erdőtulajdonos a vidékükön. A vasúti állomásuk közös. Annak a fia is most vonult be. Ezzel a bottal húsz esztendővel ezelőtt játszott, ma már nem is csinálnak ilyen botokat. Hogy kerül ide? Megpróbálta a botot. Az ezüst néger szemei élénken kacsintgattak. Persze. Ez az a bot. Monogramm van rajta. Persze. Csakugyan. Az erdőtulajdonosé. És a fia ma rukkolt be. Benn van az orvosnál.

Visszament. Kopogtatott. Az orvos idegesen dugta ki a fejét.

— Mit óhajt, önkéntes?

— Kérem főorvos úr... Valami fontos mondani-lóm volna. Tessék egy pillanatra...

Az orvos izgatottan figyelte.

— Kérem főorvos úr... A mi vidékünkéről ma rukkolt be egy katona. Nem tudom mi lesz vele, de az apjának a botja itt van az előszobában. Majd figyelni fogom, mi lesz a fiúval. És a botot nem kellett volna az előszobában hagyni...

Az orvos arca elfakult. Kirohant. Behozta a botot. Beadta egy másik szobába. Nézett mereven rá és csendesen kérdezte:

— Mit akar tőlem...

— Nem akarok semmit. Beszélt a rokonommal?

— Beszéltem ...

— Megígérte neki?

— Meg...

— És most?

— Most... Nem mondta nekem, hogy ön tisztí vizsgálás önkéntes... De kérem... Bármikor, kérjen tőlem gyengélkedő napot, kirukkolás alól...

— És az erdőtulajdonos fia?

— Közbaka. Ki törődik vele? És egy olyan hatalmas sérve van... Szeretném, ha látná a sérvét... Tessék elhinni... Igazán... nagyon kérem... nagyon kérem...

Otthagya az orvost. Kifordult kapun.

— Nem sikerült, mondta a rokonnak. Majd a trafik előtt, ahol világos van, visszaadom a pénzt. Azt mondta az orvos, nem mondtad neki, hogy önkéntes vagyok. Hogy tisztí vizsgám is van. Nem lehet. Nem megy.

Milyen jó, hogy a kék bankó nem volt nála. Mégis szebb így. Hogy nem is volt semmi kilátása. Hogy ez nem letörés, hanem előre elhárította. Nem blamázs önmaga előtt.

Vagy talán az édesanyja is így értette? Hogy mindig tudja, mit kell tenni. Hogy a jó ösztöne meg-súgja. Itt az volt a helyes, hogy előre lemondott a kilátásokról? Vagy szerencse ez? Beteg megérzés, vagy egészséges érzelmesség?

A trafikban még ébren voltak, kihozta a kék bankót és visszaadta a rokonnak.

## TIZEDIK FEJEZET

Üde, friss és tettekés volt a gyakorlat reggelén. Korán ébredt és készült. Azt mondták, nem lehet tudni, talán éjszakára is künn maradnak a terepen. Bánta is. Csak menni már, menni valahová, ahová nem jön a Kardos tankerületi főzredes, ahol nem kérdik az embert, ahol nem spekulálnak, ahol nem óvatoskodik a szél, szabadon hull az eső, nem lehet elnézést kérni az országúttól, mert mindenkinek egyformán sáros és köves. Remélte ez az utolsó. Ezután már nem jöhet egyéb. Ezután már csak a harctér jöhet. Benne lesz végre a közös sorsban és... És valahogy úgy képzelte, hogy most egyensúlyban vannak az erők. Egyforma súly nehezedik a mérlegnek mind a két serpenyőjében. Egy kis filozófiával azt lehetne mondani, hogy valahol csak elkezdődik a nehézkedés, amelyik megbillenti a mérleget. A háború mérlegét. Matematikailag pontosan úgy van, hogy a mérleget egy egészen kicsi súly billenti meg. Egy parány. Talán ő lesz az a parány. Talán ő hiányzik. Butaság. Csak nem azt gondolja ezzel, hogy ő dönti el a világháborút? Nem... Nem ... Ezt nem gondolja, de matematikailag biztosan így kell lennie...

Teljesen fel volt öltözve, a többiek akkor ébredeztek. Még egy jó óra volt hátra. Azalatt válaszolni fog a felesége levelére.

Aggódo reszketés áramlott a levélből. Drága egyetlen mindenem. Mit tudjak neked írni? Tele vagyok fájdalommal. Egyetlen fiunk, már érti, hogy nem vagy most nekünk ...

Válaszolt. Az egész dolog nem olyan, ahogy a civilek elképzelik... Nem is lehet azt elmondani, milyen kedélyes... Csak sok a tanulás, meg a feleltetés, de most már megszűnik. Családapákat — igazad volt

— nagyon kímélik. így például vannak úgynevezett frontmögötti szolgálatok. Például az északi harctéren tábori újságot szerkesztenek és ide hívnak állásba. Valószínűleg elfogadom, ha jobb nem akad. A fizetés is elég tisztességes, de nekem fog kelleni korrigálni a lapot. Inkább ide megyek, mint az ételmezéshez, ám-bár az kényelmesebb, de közelebb van a fronthoz. Ezt hadtáp-szolgálatnak hívják, de szeretném, ha erről egyelőre nem beszélnél senkinek. Gondolod, hogy inkább a tábori újság szerkesztését vállaljam?

Mit írjon? Hát mit írjon? Ha baj lesz, úgylis megtelegrafálják. Csak... Mikor jön a sürgöny. Ha baj lesz és a sürgöny... Az az öreg asszony hordja még mindig a sürgönyöket. Milyen csatukosan fog megérkezni. Azt fogja mondani, nagy víz volt az erdőben... Alig tudott átvergődni... Kap egy pohár pálinkát... Az apja fogja kibontani a sürgönyt. Először felteszi a cvikkert... Azt fogja mondani: Na... Biztosan a lekvár miatt... Aztán kibontja a sürgönyt...

Elfutotta a könny a szemeit.

Mi ez? Meg vagyok örülve? Kirukkolás van, gyakorlat van. Fel kell adni szegényeknek a levelet, beállani ábrándozni... Hol van még a harctér? Hogy lehet így elkalandozni? És a levél se jó. Ennyire nem lehet őket... Dehogy nem. Csak menjen a levél.

Beállott a sorba és kihúzta magát, vágta a marsot és mikor a csapat énekelni kezdett, ő is belezajongott, hogy

*Égnek a gyertyák az oltárokon,  
Mégse jön ide a párom ...*

Ezt a nótát szerette a legjobban és mindig meghatotta kevéssé, mikor ezt énekelték. Hogyne. Nem is olvasta" Faustot. Heinét. Tassot. Csokonait. Aranyt. Lermontovot. De hol vannak ezek most? Belül nevetett, hogy diplomás úr, Pesten kávéházba irodalmi viták után, értekezések után, Longfellov után, danol batyuval a hátán és élvezzi és meghatja és könnyezteti és átérzi: Mégse jön ide a párom. Nem rossz.

Kilométereket mentek, hegyre kapaszkodtak, erdő-



kön vágta át. Nem volt fáradt. Énekelt, elszórakozott a gondolataival. Muzsikált benne az öröm és a szabadság. Igen, meghal az ember, ha kell, de addig énekel az ember, az ember olvassa Zolát, megcsókolja a gyereket, félrecsapja a sapkáját, markolja a puskát, egy vállrándítással helyrebillenti a hátizsákot.

Jó öreg blattfusz, mit szólna hozzá? Igaza volt az orvosnak ...

És ez most már nem is számít, ez már nem felelés, itt már nem kell drukkolni, ez már félig-meddig háború és finom illat szital az erdő felől...

A csapatot megállították. Néhány katonai mozdulat után, harsány hangon mondta egy törzsőrmester a feltevését:

— Városunkat az éj leple alatt megtámadta az ellenség és ott kímélet nélkül zsákmányol. Az északi bejárat felől megközelítjük városunkat, rajtaütünk az ellenségen és azt pocsékká verjük...

No most...

Azt hitte hirtelen, hogy most, most úgy amint a lapokban olvasta: egy diadalittas huj-huj kiáltással fognak rohanni a zsákmányoló ellenség felé...

De nem ez történt.

Szép kis tisztizsgás vagyok.

Megint vezényszavak hallatszottak. Osztották őket jobbra, balra. Előre küldtek egyeseket, némelyeket visszahagytak. Ezek csak öt perc múlva induljanak, órákat igazítottak össze, térképeket néztek. Az egészről nem értett semmit. Fogalma sem volt róla mi történik.

Neki ötödmagával, valahová északi irányba kellett menetelni. Egy dombot kell megkerülni. Felderíteni az ellenséget.

Persze. Az iskola másik fele az ellenség. Azoktól elváltak a reggel és most azok arra tanyáznak valahol. Fehér szalag van a karján az ellenségnek.

Mentek szépen a hegy felé és ahogy eltűntek a főcsapat szemei előtt, az egész csak séta volt és beszélgetés. Már a domb körül jártak. Ő volt a parancsnok. Egy fa alatt pihenést rendelt. Voltak úgynevezett jó

katonák, akik mindig jobban tudták nála a szabályt. Azt mondták, nem rendelte el helyesen a pihenést. Lehet. Nem törődött vele. Majd a harctéren jobban fogja elrendelni. Három perc pihenés.

Elült a vita. Másról beszélgettek.

Egyszerre puskaropogás riasztotta őket és rájuk kiáltottak:

— Adjátok meg magatokat!

Hm. Az ellenség bekerítette őket. Kellemetlen. A puskától nem tartott, tudta, hogy csak vaktöltés. Nekik is ilyen volt.

— Nem adjuk meg magunkat! Védekezünk! Előre! Felemelte a puskát a boldogabb végével és körül nézett.

Arnótfalvi osztálytársa — itt úgy mondták, évfolyamtársa — nézett vele farkasszemet.

— Kérlek, adjátok meg magatokat, ez a szabály...

Szabály? Ezt nem tudta. Lehet.

— Miféle szabály?

— Az a szabály gyakorlaton, hogy aki hamarabb támad, annak meg kell adnod magad. És mi többen is vagyunk.

— Ez is szabály?

— Ez is.

Akkor nincs mit csinálni. A harctéren nem tenné, dehát itt a szabály irányadó. Az Arnótfalvi biztosan jobban tudja. Rangelső volt, neki tudni kell.

— Hát kérlek, akkor megadjuk magunkat.

Az ellenség vigyorogva jött elő a bokrokból és közrefogták őket.

Nagyon dühös volt. Most mi lesz velük? Vissza veszik a bizonyítványt? Megint iskolába kell járni?

— Hát kérlek, akkor megadjuk magunkat.

— Beviszünk benneteket a főhadiszállásra. Átadunk a vezérkarnak.

Roppant kellemetlen. El sem bírta képzelni a következményeket. Csúnyán végződik. De hogy erről nem tanultak semmit. Dehogy is nem... Persze erről is szó volt...

— Te Arnótfalvi... Mi most foglyok vagyunk?

— Azok.

— Hadifoglyok, úgy-e?

— Hadifoglyok vagytok.

— Akkor hát nesze... Ti is adjátok oda...

Benne van a szabályzatban, hogy a hadifogolytól elveszik fegyverét, szerelvényét.

Közrefogta őt, meg az embereit az ellenség és vitte őket a főhadiszállásra, a vezérkar elé. Szép őszi nap volt, lihegett az ellenség, mert mindegyik két puskát vitt, meg két hátizsákot. Mentek.

— Százados úr, alázatosan jelentem, elfogtunk egy ellenséges járórt...

Lesütötte a szemeit. Kétségbe volt esve. Inkább meghalni. Ezt a szégyent. Arra ébredt fel, hogy a százados öblösen, szélesen, jóízűen kacag.

Brávó fiam! Brávó! Ez jó! Ilyet! Hát te el hagytad fogni magad, hogy más vigye a puskád, meg a hátizsákod? Brávó! Brávó! Pompás katona vagy...

Körülnézett.

Neki brávózott a kapitány. Neki mondta, hogy pompás katona vagy.

Az egész vezérkar a kapitánnyal nevetett és melegen néztek rá. Odajöttek és kezét fogtak vele. Az Arnótfalvival senki nem törődött.

Azt mondták, hogy egy ilyen ötlettel meg lehet menteni egy várost.

Hős volt. A nap hőse volt.

## TIZENEGYEDIK FEJEZET

A tizenhetedik menetbe osztották. Ez annyit jelentett, hogy most már megy a harctérre. Parancsba jött egy egész sor társának a neve, akiket mind beosztottak. A suttogóknak, a vádaskodóknak, az epéseknek megint igazuk volt. Kimaradt a hangversenyrendező. Kimaradt az orvos jobbkeze, — az, aki a gyógyszerházban segédkezett. Kimaradt egy jóhangú hadapródjelölt. Kimaradt egy ruhatári hadapródjelölt. Nem volt beosztva egy főhadnagy, aki már másfél éve nem volt menetben.

Orvosi vizitekkel próbálkoztak egyesek. Pestre táviratoztak. Ajánlólevelek után szaladgáltak. Minisztériumból vártak intézkedést. Loholás, mozgás, kapkodás volt. Új tanfolyamokat akartak hallgatni. A legénység között is izgalom. Azok közül is próbálkoztak új bajokkal az orvosnál. Betegségeket tudtak, amelyekkel otthon tartják az embert. Hivatalokba kerestek protekciót. Iparosokul ajánlkoztak. Állásokat kerestek, az utolsó pillanatban.

Akik menetbe voltak beosztva, azoknak a többiek hízelegtek. Csak gyere hozzám, pajtás, kaphatsz éppen egy nadrágot. Kicserélem a bakkancsod, hogyne cserélném ki. Megtarthatod a régit is, persze, hogy megtarthatod.

A legénységnél csak a tapasztaltak próbálkoztak. Altisztek, effélék. Ott jobbra tehetetlenül várták az indulás napját az elítéltek. A koszt megjavult. Olyan jó volt, hogy legénységi kosztot evett napokig. Zsíros volt a kása és hús volt a levesben. Nagy, kövér, puha falatok. Vagy esetleg sovány rész. Ki hogy szereti.

Csakhogy már itthagyhathja ezeket a tisztviselőket. Dehogy szól egy szót is. Ha mindenki kibújik, ha min-

denki félreáll, ha mindenki spekulál: akkor soha sem lesz vége. Ezt nem lehet bírni idegekkel. Igen, békében együtt a családdal, az ember tisztviselő. De most! A heptikás, a csúzos, a szemfájós, az idegbeteg: dögöljön meg, ha nem ismer senkit, aki segítené. Az egészséges protekciós, az aktája felé hajol és nem nézne fel a világért sem, mikor a szerencsétlen heptikást viszik. A háború utánig nem fog felnézni.

A menetből is sokat kivettek. Táviratok jöttek minisztériumokból, egyik nélkülözhetetlen volt a bankban, a másik a gazdasági iskolába volt vezényelve. Volt olyan, akin utolsó percben gyógyíthatatlan betegséget konstatáltak.

És ott voltak a tisztviselők. Most még szaporodik a létszámuk. Most megint több lesz a tisztviselő és most ezek fogják egymást gyilkolni. Ezek fognak egymás ellen intrikálni, ezek fogják egymást jelentgetni. Ezek itt komiszabb és kérlelhetetlenebb harcra készülődnek, mint a menetbeliek.

A gyakorlótéren incidense volt. Szárnytisztos volt és a rajában ott volt a Rozenstein. Egy rövidlátó, kehes órászegéd. A Jeges volt a csapatparancsnok. Irány a körtefa. Arra rohantak rajvonalba. Lefeküdtek, felugrottak, rohantak. Megint le kellett bukni és vezényszóra megint rohantak előre. Páronként. Hármanként, ahogy a parancs szólott. Mellette rohant a Rozenstein. Sípolt a tüdeje és untalan felbukott. Túl a gyakorlótéren, már szántóföldön rajvonalaztak és a rövidlátó Rozenstein untalan felbukott a barázdákon.

A Jeges elkezdett ordítani. Azt mondta, látszik, hogy a Rozenstein zsidó. Majd a harctéren is így fog viselkedni. Ott is gyáva lesz. Ott is hátramarad. Kérlek, — mondta a Jegesnek — ne szidd Rozensteint, én látom, mennyire erőlködik. Már alig liheg, mindent megtesz, ami tőle telik. Ne pofázz ki a sorból, mondta neki a Jeges.

Azonnal felugrott és hátrament. Egyenesen a főhadnagyhoz.

— Főhadnagy úr, alázatosan jelentem, én nem tűröm, hogy a Jeges hadapródjelölt úr zsidózzon. A

Rozenstein egy beteg és rövidlátó ember, amellet látom, hogy mindent megtesz, amit bír. Azt mondta nekem Jeges, hogy ne pofázz...

Fel volt indulva, elfutotta szemeit a vér, indulat reszketett minden porcikájában. A főhadnagy ridegen mondta:

Hogy merészel a rajvonalból parancs nélkül eljönni? Azonnal menjen vissza. Harcszerű viselkedést rendeltem és ez éppen annyi, mintha az ellenség elől meghátrálna. Mintha az ellenség előtt volnánk és visszajönne a rajvonalból...

Lesújtva és némán ment vissza és odafeküdt a helyére. Tovább gyakorlatoztak és elkeseredetten megalázva dolgozott.

Gyakorlat után félrehívta őt is, meg a Jegest is a főhadnagy.

— Hát olvasta azt maga Jeges úr, hogy a szolgálati szabályzat zsidót is ismer? Világosan benne van, hogy minden ilyen megkülönböztetés tilos. Hogy mer szembehelyezkedni a szolgálati szabályzattal?

Hosszasan leckéztette a Jegest, de nem említett sem emberiséget, sem testvériséget, sem humanitást. Csak a szolgálati szabályzatot. Azt mondta a főhadnagy úr, hogy ez époly szabálytalan, mintha valaki otthagyná a rajvonalat. Ahogy például ő tette. Azt mondta, mindkettő egyképpen súlyos eset. Ha azonnal ki nem jelentik, hogy soha többet nem szegik meg a szolgálati szabályzatot, jelentést tesz a kapitánynak. Majd meglátják a következményeket...

Ez hallatlanul imponált neki. Hogy ez is benne van a szolgálati szabályzatban! Hogy a főhadnagy azt mondja, hogy egyik olyan szabálytalanság, mint a másik.

Megígérték mind a ketten, ő, hogy nem hagyja ott többé a rajvonalat. Jeges, hogy nem fog zsidózni többé. Nem feledkeznek meg többé a szolgálati szabályzatról. Sértés is volt, mondta a főhadnagy. Nem méltó leendő tisztekhez, hogy egymás ellen fenekedjenek. A sértést elintéztnek veszi, ha előtte kezet fognak. Egymásra néztek a Jegessel és kezetfogtak.

De ezt mondta neki Jeges, vigyázz, ha nem leszel benne a menetben, ha valahogy kilógsz a menetből, akkor gilt a sértés. Mosolygott és azt mondta barátságosan, ott a főhadnagy előtt a Jegesnek, vigyázz komám, gyáva kutya vagy és csak itthon tudsz legénykedni, utolsó gazember vagy, ha kilógsz a menetből, ha nem jössz velünk.

A Jeges akkor megölelte és azt mondta, jól van, ne félj, nem csinálok többet ilyet, túlmentem a határon, bocsáss meg.

Sorakoztatták a csapatot és dalolva mentek hazafelé, amíg a városig nem értek, addig barátságosan beszélgettek egymással. Megnyílt a szívük. Körülbelül egyformán látták és egyformán utálták már az összes itthoni rubrikázókat és nem tudták felfogni, mire való az egész? Háború van, mindenkinek egyszerre ki kellene menni a frontra és eldönteni, vagy jobbra, vagy balra. Nem láttak bele a gépezet fortélyaiba és a mohi pusztát, meg a katalaunumi csatát idézték. Miféle háború az, ahol folyton számolnak, regisztrálnak, superálnak, számontartanak, kalkulálnak, iveket fektetnek fel, hivatalokat, meg segédhivatalokat szerveznek és elvonják az embereket a harctérről? Ezer meg ezer szolgálat van, ahová a protekciósok mennek és ezer meg ezer állás van, amelyekért élet-halálharc folyik, ide bejutni, oda bejutni...

A főhadnagy úr odajött hozzájuk. Azt mondta, lovas ember jött utána, itt van Szvörcsök tábornok úr. "Neki be kell lovagolni a városba. Tartsák rendben a csapatot. Azt kérdezte melyik a rangidősebb hadapródjelölt? Ő volt. Egy nappal előbb kapta a rangot. Akkor vegye át a vezényletet és vezesse be a csapatát.

De rendben, mert lehet, hogy találkozni fognak a tábornokkal. Vigyázni kell a tisztelgésre. Legjobb lesz előre küldeni egy altisztet, az majd figyel és ha jön a tábornok, jelenti előre, hogy ne legyen meglepetés. Aztán ellovagolt.

Átvette a csapatot. Dagasztotta keblét a megtiszteltetés.

A Jeges elkezdett neki magyarázni.

Ránézett Jegesre és azt mondta neki szolgálati hangon:

— Jeges hadapródjelölt úr átveszi a második szakasz parancsnokságát...

Jeges tisztelgett és rohant szakasza élére.

Megszüntette az éneklést, elindította a csapatot. Egy szakaszvezetőt előre küldött és meghagyta neki, hogy jelentse, ha jön a tábornok. Feszesen, katonásan léptette a századot. Büszkén lépett a csapat élén és ütemesen döngött lépteik alatt a főucca köveze.

A szakaszvezető lihegve rohant feléje vissza. El-  
fúlva integetett, hogy a tábornok a legközelebbi sarkon van.

Csakugyan, a sarkon már megvillant a tábornok nadrágjának piros szegélye. A kardját magasra emelte, intett a bakáknak, hogy most, most figyelem.

A tábornok előtt aztán kieresztette a hangját.

— Vigyázz! Jobbra nézz!

A tábornok felé merevítette a fejét és suhintott a kardjával.

A tábornok arca egyszerre elborult. Rosszalólag csóválta a fejét és odakiáltotta:

— Állítsa meg a csapatot. Hozzám.

Megállította a csapatot. Odalépett a tábornok elé.

— Nem jó! Nem jó! Hogy hagyta a csapatot? Ki most a parancsnok, amíg nincs ott?

Visszament és ezt is elintézte. Odatette Jegest addig parancsnoknak.

— Na fiam, — mondta a tábornok. — Hát hogyan tisztelegtél te nekem. Add csak ide a kardod...

— Nem adom a kardom, tábornok úr...

— Na, ne marhaskodj. Add ide a kardod. Úgy. Nahát így tisztelegtél, úgy-e?

A tábornok megsuhogtatta a kardot úgy, mint ő az imént. Ahogy ő a tisztektől látta.

— Nahát fiam, így tisztelegtél. Hát neked ez nem jár. Te csak tisztjelölt vagy. Majd, ha tiszt leszel. Te nem hozod egyelőre a kard lapját az arcod elé.



Te csak így szépen vállhoz állítod és meghúzod feszesen, így. Ez is nagyon szép. De neked ez a fény nem jár... Te nem vagy tiszt.

A tábornok mosolygott, mikor visszaadta a kardot és enyhén mosolyogni merészkedetek a többi tisztek is, akik vele voltak.

— Majd a harctéren, majd a harctéren — sistergett benne.

## TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az öreg elküldte a feleségét, meg a kisfiát pár napra hozzá. Mintha megérezték volna odahaza, hogy már nem sokáig lesz ott.

— Nagyon jól tettétek, hogy eljöttetek. Már éppen én akartam hazamenni. De most valami nagyszerű állásra van kilátásom a front mögött. Úgynevezett frontmögötti szolgálat. Ha hazamegyek, akkor ezt elpasszoltam volna. Nagyon jó, hogy jöttetek. Hogy ti jöttetek ide...

Nem igen sikerültek a mókák. Valami nyomta a lelkét s a felesége nem firtatta a front mögötti szolgálatot.

A felesége szomorú maradt és fátyolos szemekkel, megdöbbenve, szótlánul hallgatta.

Élénk és természetes és jókedvű és gondtalan, ilyen akart lenni. Azt akarta, hogy a felesége ilyennek lássa. Nem ment. Elferdültek a mókák és minden szaván megérezte, hogy hazudik. Esetlenek, ferdék voltak, amiket mondott. Látszott rajta, hogy játszik. Rosszul játszott. Nem volt benne élet. Nem volt élet a játékában. Mintha súgták volna neki, amiket mond. Mint aki nem tudja a szerepét. Mint egy rossz színész, aki se játszani nem tud, se a szerepét nem tudja. Abba is hagyta. A szőnyegen játszott a kisfiúk, ők a dívánon ültek és egyszerre könnybe lábbadt a szemük és mind a ketten könnyeztek. Megcsókolta a felesége kezét és nem mondott semmit. Többet nem beszélt a frontmögötti beosztásról, a tábori lapról, amelynek szerkesztője lesz. Az élelmezésről, amelyet ő biztos fedezékből fog intézni.

Megy ő ki a harctérre, megy kenyértarisznyával

és revolverrel felszerelve, térképpel az oldalán és sebkötöző csomaggal és egy pléhdobozban cédulára van írva a neve, meg, hogy kit kell értesíteni...

Megy ki a csatába és vércsatorna van a szuronyán és egy emberrel fog találkozni a harcmezőn, akinek szintén vércsatorna van a szuronyán és egymás felé fognak dőlni a szuronyokkal... Vagy löni fognak egymásra és az is célbaveszi őt és annak sem volt állása háború előtt, de most annak a gyereke is otthon van az öregeknél a Kaukázusban... Lehet, hogy egy péknek fogja elmetszeni a torkát, lehet, hogy egy kántornak fogja kilőni a szemeit, lehet, hogy egy tanárt fog szívén szúrni... Sirtak és csókkolták egymást és végtelen gyöngédséggel és végtelen fájdalommal nézték egymást és olyan szerelemmel, amelyért meg kell szenvedni.

Ölébe vette a kis fiút és nem mondott neki semmit, csak ölelte és ringatta és együtt ringatták és összeborult a fejük a kis fiú felett.

— Holnap hazamentek ... mondta nagyon elszorult szívvel.

Másnap indultak az asszony meg a kisfiú és többet nem beszéltek semmit arról, hogy mi lesz és hogyan lesz. Ment a vonat az asszonnal és a kisfiúval és mintha a szívébe dőött volna az a nagy vas-tolattyu a mozdonynál, ott elől, mikor elindult. A felesége visszahanyatlott az ablakból a kisfiú még sokáig integetett árva fejének.

Itt volt a hadbavonulás.

Zsivaj és búcsúzkodás és virágok és katonazene. Virágos a vonat és kijöttek az ezredtől, mind a lógászok és lehetetlen volt észre nem venni a szemökben valami kis kárörömet. Mintha azt gondolták volna magukban: Mégis csak mi vagyunk az okos gyerekek. De egyébként úgy mutatták, hogy nagy hősöknek tartják a menetszázadbelieket és mindent készséggel megígértek. Olyat is, amit nem kértek.

Kérlek, ha kell valami, csak írd. Kérlek, ha leveled jön, utánad küldjük, csak légy nyugodt, bár azt hiszem, magam is megyek pár hét múlva... Mind

azt mondta, hogy ez csak ideiglenes, remélik pár hét múlva ők is mennek. Panaszkodtak, hogy nem lehet kitartani az irodában, százszor inkább a fronton, százszor inkább a lövészárokbán. Milyen szeszélyes a főorvos. Nehezebb kibírni, mint egy csatát. Megeszi az ember idegeit az a sok műkedvelő előadás meg hangverseny. Téved aki azt hiszi, hogy ez nem munka. Aki azt hiszi, hogy erre nincs szükség. Erre még nehezebb embert kapni, mint bármi másra. Ehhez érteni kell és a katonának úgy kell a szórakozás, mint egy falat kenyér. Még jobban. Ez hozza rendbe az idegeiket. Ez tartja bennök a lelket. Elfelejtik a bánatukat, elfelejtik az otthont. Ez teszi őket katonákká. A hangversenyek többet használnak, mint a kiképzés. Jobban kell. Aztán az irodisták. Teli voltak panasszal. Nektek már jó. Ti már megszabadultatok a kínzástól. Mindenkinek lába kapcája az ember. Nem lehet kibírni. Mindenki belénk törüli a sáros lábát. Mindenért mi vagyunk felelősek. Miért? Ha nem keliünk, meggyünk mi szívesen. Szeretnénk látni, kit tesznek a helyünkre. Jobban kell vigyázni, mint az őrségen. Jobban résen kell lenni, mint az ellenség előtt. Ott csak rohamban van az ember az ellenség előtt, de itt mindig.

Teli voltak panasszal a lógászok.

De ott sűrűgtek, ott forogtak közöttük és tevékenykedtek, igazgattak, tanácsokat adtak. Rosszindulatúan kémlelték egymást és mindegyik nélkülözhetetlennek akart feltűnni. Zvibakot osztogattak. Utolsó pillanatban kisütötték, hogy még jár huszonkét doboz konzerv. Az egyik jelentette a menetszázad parancsnokának, hogy nyolc darab nadrágot külön csomagolt, ezek egészen különleges posztóból vannak, tisztí ruhára alkalmasak. Az utolsó nyolc darabot a százados úrnak tartotta fenn.

Ezeket itthagyni. Ezeket itthagyni, ez több mint a fellélegzés volt, mikor állásért loholt és egyszerre a sorozással megszűnt a loholás. Ez több mint az iskolából a szabadulás. Ez több, ez jobb mindennél. Ezt nem lehet megváltani semmivel. Dehogy nem lehet,

## TIZENHARMADIK FEJEZET

Sürgönyözött az útról a nővérenek. Ha megkapják a sürgönyt, jöjjenek elébe a vonathoz. Homonnán kinézett az ablakon. Ott volt a nővére, a sógora, az egész család. Boldogan rohantak hozzá, ölelték, csókolták. Szalámit, sült kacsát hoztak neki. Süteményeket, egy üveg konyakot, cigarettát. Simogatták, becéztek. Belecsimpaszkodtak a gyerekek. Lelkesedett az egész család. Mikor kaptál levelet hazulról — kérdezték, — miért nem írtál soha, írd a frontról, — mondták.

Nem volt kedve szerint az egész fogadtatás. Rendben van, rendben van, ennek így kell lenni. Szívesen megy az ember, de különben sem kérdi senki az embert, szívesen megy-e, de ez az osztatlan lelkesedés lehűtötte.

Szerette volna körbe állítani a gyerekeket és odaállítani mamát, papát. Ne, gyerekek, mondjátok meg nekem, mit szólnátok hozzá, ha a papa menne? Na? Hogy mert eszetekbe jutni a sült kacsá, meg a cigaretta? Hogy mert eszedbe jutni kedves nővérem a szalámi? Hogy vetemedtél arra kedves sógor, hogy konyakot hozz nekem? Mi ez? Búcsúzzam a sült kacsától? Búcsúzzam a cigarettától? Búcsúzzam a szalámitól? Mi ez a ricsaj? Mi ez a lelkesedés? Hiszen már nincsen bosszú. Ti azt hiszitek, hogy még mindig bosszú van? Drágáim... Az oroszok százezerholdasok viziutjárói nem hallottatok semmit? A német iparbarók ázsiai piacaihoz mit szólnátok? És aztán a konyak ...

Hát igen... Nem birt egy képtől megszabadulni. Egészen kis gyerek volt még akkor. Az Avas-

ban odahaza rabolt és gyilkolt egy elvetemedett banda. A csendőrök elfogták őket és — talán húsz éve már — ott vitték keresztül őket náluk az udvaron a rablóbandát. Dobgye Lászlót és társait vitték a csendőrök és a kezeik össze voltak láncolva, egymáshoz voltak láncolva mind a szegény legények és csörrent a lánc, ahogy lesütött szemmel mentek a csendőrök között.

Az édesapja kijött a házból és megállította a menetet és egy liter pálinkát adott a betyároknak. A csendőrök kiosztották a liter pálinkát. Utoljára, mielőtt felakasztották volna őket, még kaptak egy kis örömet az élettől. Hadd igyanak — mondták az emberek a faluban, — úgyis kampoc nekik és úgyis ártalmatlanok már. Ezek ugyan több embert nem ütnek agyon. Csörögtek a láncok és elindult a halálraítéltek csoportja és azt mondták a falubeliek, nagyon jól tette az édesapám, hogy adott nekik italt. Hazaszaladtak és mindenki vitt nekik valamit. Egészen telepakolták őket. Rohantak utánuk az országúton, amíg csak ki nem értek a határból.

Hova megy, hogy búcsúztatják ételtől, italtól és megpakkolják és ...

Harsant a trombita és felült a vonatra. Integettek utána a zsebkendőikkel, ő is visszaintegetett, de egyszerre azt mondta:

— Nézd csak Jeges, neked jobb szemed van. Senki sem ájult el?

— Nem, — azt mondta a Jeges — nem ájult el senki.

— Akkor légy olyan kegyes és integess helyettem egy kicsit, mert úgy hallom, hiv a főhadnagy úr...

Jeges ott maradt, a derék, jó Jeges és integetett a legközelebbi megállóig. Akkor bejött hozzá s kupéba, ahol nyugodtan olvasta a mai lapot.

Itt-ott már volt az útszélen egy-egy katonasír, eleinte nagy meghatottsággal fedezték fel a kis halmozatok, de aztán megszokták azt is.

A vonat megállott. Azt mondták, itt a határ. A bakák közül egyik-másik leszállott. Fűvet téptek, virágot. Egy kis földet tettek a zsebkendőikbe. Meghatott-

ság volt. Ketten a Jegessel, inkább csak elszomorodtak, de nem éreztek meghatottságot és ezért titokban szegyezték magukat. Szerették volna, ha valami fájdalom hasít a szívökbe, abban a pillanatban, mikor a határ eltűnik, de ez egészen más érzés volt.

— Jó volna most egy történelem tanár... — szólalt meg halkán a Jeges.

— Mire neked történelem tanár?

— Mégis szeretném tudni... Szeretném, ha valaki biztosítana róla, hogy történelmi kényszerűség az, hogy megdögöljek...

— Mi az fiam, tán bánatot jelentesz?...

— Na, na, csak nem kell viccelni...» Nem arról van szó... Azt tudom, hogy évekig a nemesség védte a hazát... Azt is tudom, hogy a főurak vére is hullott... Azt gondolom, hogy most a Jeges-családon a sor... Éppen az a baj, hogy nem tudom a történelmet. Azt hiszem, mi mindig lógunk. Most aztán nekünk is kell fizetni az adót... Tudja az Isten...

— Hát fiam... Nem tudom... De hát csak voltak az őseid között zsoldosok... Meg azután várjál csak... Valami jutott eszembe..., Hiszen, ha rabszolgák voltatok is, csatában győztek le benneteket... Biztos, hogy a Jeges-család is volt már háborúban...

— Lehet. De mindig vesztettünk idáig. Talán most...

Megalapítod a Jeges-dinasztiát...

— Nem alapítom meg a Jeges-dinasztiát, de saját rizikómra harcolok. Most nem vagyok zsoldos, most magamnak nyerek, ha nyerek ...

Jeges a vállát vonogatta.

— Tudom is én, csak úgy gondolom. Hiába csak nem megy ez a dolog.

— Majd te is kapsz a hódított területből egy darabot — Ukrainában...

Jeges meggyőződéssel mondta:

— Még az is lehet...

Hát ilyenek is vannak. Ez a Jeges megkótyagosodott. Olvasott a lapokban a Mária Terézia-rendről,

meg kitüntetésekről, meg hőstettekről, ez most képes azt gondolni, hogy neki adják a földet, amit elfoglal. Ámbár ki tudja? Nem is volna bolondság. Pár hónapi élet-halál kockával meg lehet váltani egy egész élet nyugalmát, örömet, gondatlanságát. De ott lejjebb? A marhakupében. A bakák. Azok is kapnak? Azok majd kevesebbet kapnak, mint a tiszték? És mi lesz az orosz bakákkal? A francia bakákkal? Azok majd elmennek rabszolgának? Ez is kell? Kérlek, ez is kell neked? Parancsolod ezt is? Elvennéd őket a falutól, a gyerekektől, a harmonikától, a hagymatejű templomoktól, a szüreteléstől? Igen?

Nem... nem... dehogy...

A vonat megállott végre. Háromnapi utazás után, egy mezőn álltak meg.

Egynapi pihenés volt és aztán indultak a frontra.

A láthatár szélén enyhe domb emelkedett, arra mutattak. Azt mondták: ott van a front. Egyszerre csak a Jegest nem látta. Mindkettőjüket beosztották és egész más legénységet kaptak. Más parancsnokokat kaptak, nem is látta, mikor ment el a Jeges, nem tudta, mikor indult, csak egyszerre nem látta többé.

Az új századdal ideje sem volt ismerkedni. Egy szakaszt biztak rá és azt mondták, délután lesz az indulás. Pontosan a megjelölt időben ott állott a szakasza élén és indultak.

Itt már egészen tájékozatlan volt. Parancs nélkül nem tudott mozdulni. Nem tudta mire valók a mozsáron át a dorongutak, nem tudta kihez forduljon, nem tudta a szomszédban mi történik, nem volt semmi köze a másik katonához, aki az utón menetelt. Csak azokkal volt kapcsolata, akik hozzája tartoztak, akik alája volt rendelve. Vagy akiknek ő volt alája rendelve. De ezek közül is csak egy-két felebbvalóját ismerte. Idegen vidéken, idegen éghajlat alatt, idegen emberek között, idegen körülmények között: idegen testnek érezte magát. Idegen testnek, akit jobbra-balra mozgatnak. Teljesen elvesztette az önállóságát. Itt már nincsenek összeköttetések. Itt már nincs pro-



tekció. Itt már nincs lógás. Itt már nem ismerheti ki magát az ember.

Így jó. Így kell. Végre a tökéletes felszabadulás. Lelki megnyugvás. Ahova küldik, oda megy. És ahova megy, ott megteszi a kötelességét. Azok ott felül, azok gondolkoznak helyette. Ő az alantasokra vigyáz és azoknak viseli gondját. Nem lehet kívánni, hogy egyformán lelkes legyen mindenki, azt se lehet kívánni, hogy lelkes legyen. De itt legalább őszintének kell lenni. Becsületesnek. Itt már testvérnek kell lenni. Hogyne menne velük, ezekkel a ... tehetetlen... jó-akarátú ... igen jóakarátú... igen... megy velük... Szereti őket... Mind, mind testvére neki és együtt, közösen viszik a vérüket... ha kell... Milyen jó ezekkel lenni, mennyivel jobb, mint a hangverseny-rendezővel, mint az erdőtulajdonos fiával. Mennyire más itt az esetek között, a tehetetlenek között, akik nem húztak szerencse-sorsjegyet, de akik tisztán mentik a lelkiismeretüket...

Közelebb a domb felé és az embereken valami izgatottság látszott. Belekötöttek egymásba és ingerlékenyek voltak. Egyesek szótlanul baktattak. Durván válaszoltak egymásnak, rövid szakgatott mondatokban. Az egyik sorban egy pofon csattant.

Megállította a csapatot.

— Nézzétek fiuk... Én nem mondom nektek, hogy pihenj... nem vezénylek most... nem mondom, hogy kiköttem a bitangot... azt se szívesen mondom, hogy fiuk, mert családapák is vannak köztetek... de úgy testvérileg... Tudjátok, hogy nektek nincs a földön most rokonotok? Nem lelkesítlek, nem mondom előre... De tudjátok, hogy nektek most senkitek nincsen?... A feleségetek mos... a gyerek tilinkózik... az apátok pipázik... az úrinép most színházba készül ... van aki tavaszi alá szánt... van aki számol, van aki fuvarozik, van aki prédikál, van aki lakodalomba megy ma este. Ki a mi testvérünk mostan?... Elzárva és kitzasztva vagyunk itten, ki nekünk most a testvérünk? Ki most az apánk? Ki most a gyerekünk? Ki a feleségünk? Hol vannak mostan? Csak mi va-

gyünk... egyedül vagyunk... A mi szemünk fog lecsurogni a halántékunkon... a mi térdünk akad fõnn a szöges dróton... Mi is fenekedünk egymásra? Mi is fenekedünk egymásra? vigyázz!

Némán és megindultan és szomorúan és rendben masíroztak nyomában a katonák ...

## TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Közeledtek a domb aljához és valami kényelmetlen tiszteletet érzett. Valami feszülő becsülést a front iránt, mely íme lépésről-lépésre közeledik. A Fekete-tengertől a Balti-tengerig nyúlik és most olyan, mint egy nyugodt, alvó vipera. Mégis, mégis a becsület mezeje ez, az igazi férfiasság hatalmas, kegyetlen, őszinte és kérlelhetetlen arénája. Így kell közeledni hozzá, levetve minden földi salakot, vezekelve és megtisztulva odaállani mezítelen szívvel, kitárni és felajánlania az embernek magát...

És ez a mocsár, melyen keresztül a dorongút odavezet. Ez már rokitnói mocsár, a volhyniai mocsár... szép romantikus nevek ... mazuri tavak északon... bele, bele a kutyákat, írta Molnár Ferenc egy vezércikkben ... Hogy belefűllasztotta az oroszokat Hindenburg ... Hát vájjon a rokitnói mocsárnak ki lesz a hőse?...

A mocsárban egy ló felpuffadt hullája felett károgtak a varjak...

Ámbár ez saját lovunk. Lehetne saját emberünk is. Katonákat nem volna szabad vízbe fullasztani. Esetleg egy saját emberünkről írnák, hogy bele, bele a rokitnói mocsárba, a volhyniai mezőkön...

A domb alatt parancsot kapott. Egy őrmester el fogja vezetni az új beosztásába, a szakaszával együtt. Oda kell menni.

Az őrmester tisztelgett és melléje lépett és akkor összecsapta az őrmester a kezét. Álmélkodott.

— Hogy tetszik ide kerülni?... Nem ismer a doktor úr? Kun vagyok..,

Dehogy nem ismerte. Jegyző volt a szülőfaluja vidékén, hogyne ismerte volna. De felebbvaló volt, nem

igen akart barátkozni. A lelkiállapota sem volt túlságosan alkalmas arra, hogy örvendezzen. Viszontlátás-Mi jelentősége van ennek itt?

A Kun úr körülnézett, talán, hogy nem-e figyelnek a frontról és bizalmasan súgta:

— Kérem, én nagyon igyekszem a doktor úr érdekében ...

— Hadapródjelölt úr ...

Kun úr nyelt egyet.

— Igyekszem a hadapródjelölt úr érdekében...

Körülnézett. Egy-egy messzi repülőgép szállott a tavaszi égen. Körülötte kis füstfelhők oszlottak, amott a mocsárban saját lovunk puffadt, távolról géppuska kattogása szűrődött át az illatos mező felől... Katonák a háta megett csukaszürkében és lelkök mélyéig megrendülve, előttük a front végtelen és félelmetes titkozatossága, ágyú mellett pipál ingujjban barnaképzű szántóvető és most Kun úr...

— Köszönöm őrmester... És hogy képzelem? Hogy akarja képviselni az érdekeimet? Majd megkéri a Linsingen tábornok urat, hogy engem a balszárnyra állítson? És majd az oroszoknál is intézkedik, hogy oda ne lőjjenek? Nem kell. Köszönöm..,

Kun úr fölényesen mosolygott. Bántóan, kellemetlenül, beavatotton.

— Kérem, én a stábnál vagyok és...

— Elég kérem... Elég...

Hátranézett. Jöttek az emberek. Szelíden, megrokkanva, elgondolkozva, botorkálva, bizonytalanul, csendesen.

— Gyújtsatok pipára... Gyújtsanak pipára, aki akar...

Kun úr kárörömmel szólott közbe:

— Már ne igen gyújtsanak, mert ott vár bennünket a főhadnagy úr a fedezéke előtt, ide látszik...

Kedvetlenül szólott vissza:

— Nem kell pipára gyújtani, mindjárt ott leszünk...

Bekanyarodtak az úton. Egy nagy tábla mutatta az utat. Fekete kéz volt rárajzolva és az irány: Goldbachfalva felé...

Egy baka megjegyezte:

— Szép magyar neve van ennek a falunak, az áldóját...

A főhadnagy úron fehér sapka volt. Fehér huszár-sapka, báránybőrből. Ezeket az egzotikus front-öltözé-  
féket még nem szokta meg. Szabálytalan. És erős cél-  
pontot mutat az ellenségnek. Hogy lehet ilyet felvenni?

A bevonulás nem sikerült.

— Visszakozz! — kiáltott a főhadnagy, mikor je-  
lentést akart tenni.

Visszament az egész csapattal vagy harminc lépést  
és újból odakanyarodott.

A főhadnagy mérges volt. Dühbe jött.

— Mi ez? Micsoda társaság ez? Miféle tisztjelölt  
ez? Visszakozz!

Negyedszerre sikerült. A főhadnagy meghallgatta  
a jelentést. Felderült a főhadnagy. Azt mondta, hogy  
az első három bevonulás egészen aljas volt. Az utolsó  
sikerült. Nagyon jó. Nagyon meg van elégedve. Meg-  
invitálta magához vacsorára.

Vacsora közben azt kérdezte a főhadnagy:

— Aztán jó katona vagy-e te, fiam?

Nem tudta tovább leplezni az indulatait.

— Kérem, főhadnagy úr... Meg tetszik engedni,  
hogy őszinte legyek? Megengedi főhadnagy úr, hogy  
nem hivatalosan, hanem csak úgy privátim... Hiszen  
harminckétéves, nős, családapa vagyok, egyetemi vég-  
zettségem, diplomám van és főhadnagy urnák is van  
civil foglalkozása...

— Csak mondja, hadapródjelölt úr... Remélem...

— Dehogya... Nem akarok én bántani senkit. Azt  
kérdi tőlem a főhadnagy úr, vajjon jó katona vagyok-e?  
Hát mit tudom én azt? Tessék megengedni, most nem  
szolgálatban, most vacsora közben és künn a fron-  
ton ... Kilógni nem tudtam a menetből, nem is akar-  
tam, az iskolában csak a szolgálati jegyem segített át  
a vizsgán, a Kun úr valami jó helyre akart tenni, azt  
mondta, befolyása van a stábnál, nem kellett, a be-  
vonulás csak negyedszerre sikerült... Mit tudom én,  
milyen katona vagyok? Én nem vagyok katona, egy-

általában nem vagyok katona. Nős vagyok, családapá vagyok, diplomás vagyok, katona nem vagyok ... Akárhova küldhet a főhadnagy úr, megyek, akármit biz rám, elvégzem... Az ellenség előtt félni fogok, de az az én dolgom, nem fog rajtam látszani. Egy pillanatig nem fogok másra gondolni, csak arra, hogy elvégezzem a parancsot... Ha kell, drótok között csúszók, ha kell, megyek előre, ha küldenek, rohanok, de katona nem vagyok, ne vegye rossz néven, főhadnagy úr, én nem vagyok katona, én nem is tudom, ki most a katona, ki most a jó katona...

A főhadnagy elgondolkozott.

— Hát ez a fontos. Hogy megtedd a kötelességed. Én civilben könyvelő vagyok és angol-francia levelező ... Szervusz kérlek...

Kényelmes, kellemes, tágas szoba volt a főhadnagy fedezéke. Beszélgettek, összemelegedtek. Vacsora után a főhadnagy mellé adta a legényét. Kis villanylámpával az kísérte a fedezékébe. Egy idősebb népfelkelő volt az ő legénye, az keservesen kullogott utánuk a lövészárkok fordulóiban. Egyszer megállította az embereket.

— Várjatok egy kicsit.

Felágaskodott a lövészárkokban, kapaszkodott felfelé és izgatottan, szívdobogva nyújtotta a fejét. Óvatosan kikémlelt a lövészárkokból. Meresztette a szemeit, de nem látott semmit. Pedig nem is volt nagyon sötét. A főhadnagy dinere felszólott hozzá:

— Mikor akar látni, hadapródjelölt úr?

— Pszt... Ne beszélj hangosan... Az ellenség frontját kémlelem...

— Az ellenség frontját?...

A tisztiszolga nevetett.

— Nem lehet azt látni, hadapródjelölt úr...

— Hogyne lehetne...

— Hogy lehetne. Nincs arra front. Mi most tartalékban vagyunk. A front, az túl a dombon van. Ott van az első vonal. Ez itten a tartalék. Legalább egy kilométer ide a front, ahonnan látni lehet az oroszokat. Mi most pihenünk.

— Hát akkor mire való ez a sok lövészárók?

— Hát csak. Erre is szükség lehet...

Úgy. Hát azért kell itt olyan szabályosan kanyarodni. Ez még nem front.

A fedezéke egészen nyomorúságos volt. Nedves földbe ásva, egy kis verem. A verem oldalán egy széles földlépcső, arra vetett ágyat neki a dinere. Egy kéve szalmát terített szét a nedves földlépcsőn. Meg volt vetve az ágy. Le lehetett feküdni. A köpenyét maga alá tette. A hátizsákját a feje alá. A takarójába burkolódzott. Nem vetkezett le. A baloldalára feküdt és aludni akart. A keze odaért a nedves és hűvös földhöz. Kiment az álom a szeméből... Vannak, akik most hangversenyt rendeznek. Vannak, akik bosszankodnak, mert megkontrázták az összes adut... Vannak, akik most keresnek a lábravalókon. Vannak, akik bosszankodnak, mert forró a kávé... Nem győzi az ember várni, amíg kihűl... Vannak, akik nem mentek el a randevúra... Vannak, akik hadijelentést olvasnak ... Akik azt mondják, hála Istennek, elfoglaltuk a négyszázötvenhatos kótét... A főhadnagy meg van elégedve, negyedszerre sikerült a bevonulás... Vannak, akiknek ma felmondták az állását és azok kétségbe vannak esve... Vannak, akik megkérték az asszonyt, hogy paprikás hal legyen vacsorára és most hozza be ragyogva az asszony a paprikás halat a meleg szobába... Vannak, akik most a szívékhöz kapnak és azt mondják: Mama... Vannak, akiknek most fűrészelik a lábát... Van, aki veremben fekszik és a keze megrémül a nedves árokfaltól és az arca felé egy földi giliszta mászik...

— Alszol, te Péter?

— Dehogy alszom, dehogy alszom, hadapród-jelölt úr...

— Nem lehet itt valami tüzet rakni?

— Dehogy lehet, dehogy lehet, hadapród-jelölt úr...

Egy kevéssé elszundított. Egyszerre puskaszó verte fel. Ágyúlövések. Géppuska. Egy katona beszólt a fedezékbe: riadó. Pillanat alatt készen állott. A szakasza élén. Ki az első vonalba. A futóárkokon vezet-

ték őket. Teljes felszereléssel mentek. Kellő számú tölténnyel. Az első vonal... Semmiben sem különbözött a Goldbachfalvai berendezéstől. Mégis, a lövészárók itt szélesebb volt. Magasabb. A lövészárkokon fent védőpáncélok. A túloldalról ágyúztak, lőttek.

Intézkedett. Szorgoskodott. Izgatott volt. De valami kíváncsi elfogódottságot is érzett. Nem kellett kirohanni, ahogy képzelte. Úgy látta, itt nem is lehetne kirohanni. Néha villant egy-egy fénykéve és látta, hogy szélesen és hosszan egész dróthálózat van előttük. Szöges drótakadály, karókra feszítve. Innen nem is lehet kirohanni. Az volt a parancs, hogy tüzelni kell folytonosan a szemben levő ellenségre. A szemben levő ellenséget nem is látták. Egész éjjel lövöldöztek. Át a láthatatlan ellenség felé. A fejét nem kellett kidugni. A páncélok mellől is lehet lőni. Olyan volt, mint egy ragyogó tűzijáték. Megbámulta a srapneleket, hogyan pattannak szét csodálatosan izzó fűrtökben. Szinte zenei volt a géppuskák, ágyuk, aknák, lövések összefolyó hangja.

Reggeledett és elült a lövöldözés. Reggeledett és akkor végre óvatosan átnézett a túloldalra. Egy kőhajtásnyira volt beásva az ellenség. Egy őrmester, aki már régebben itt volt, azt mondta, hogy *az* éjjel előbbre jöttek az oroszok. Arra kellett nekik az egész láрма.

Reggeledett és előtte búzavetés terület. A zsenge búzavetésbe karók között szeges drót feszült. Drága tavaszi szag áradt a búzavetés felől és finom szellő lengett a két front között. Verebek ugráltak a vetésben a karók között. Rászállottak a szöges drótokra. Csevegtek a verebek a harctéren. Gondtalanul ugráltak az aknák felett. Rászállottak a kénkövet szóró gépre, amelyik állítólag meggyújtja a katonát és elevenen megégeti. Rászállottak a gázmaszkokra, amelyek ki voltak készítve és amelyekre nem került sor, mert mérges gázzal ez éjjelen nem dolgozott az ellenség. Rászállottak a páncélok mellett hagyott puszkák csövére.



## TIZENÖTÖDIK FEJEZET

— Tavasz van ... Zöldül a mező... Csobog a kis csermely, eltakarodott felőle a jégkéreg ...

— A Sípos és Rosenstein megsebesültek. Kamincki elesett...

Sípos és Rosenstein? Meg Kamincki? Egyedül a Rosensteinra emlékezett. Most megmutathatná Jegesnek. Úgy-e, hogy nem lépett meg a Rosenstein? Az igaz, hogy nem tőle függött, de mégsem lépett meg. Sípost és Kaminckit nem ismerte. Sípost már elvitték. A Kamincki ott feküdt. Le volt takarva a köpenyével. Most még megnézhetné. Többet nem lesz alkalma megnézni a Kaminckit. De hát miért kellett neki elesni? Hiszen védett helyről tüzeltek.

Jelentette a Kaminckit. Hozzátette, hogy nem is érti, hogy esett el. Nem kellett nyílt helyről löni.

Azt hitte, felelős a Kaminckiért. Hogy meg kell neki magyarázni, miért esett el a Kamincki.

Erről szó sem volt. A Kaminckit hátra vitték, mielőtt megismerkedhetett volna vele.

Azt mondták, hogy gránátszilánkot kapott Kamincki. Az elől nem ér semmit a fedezék. Ráeszmélt, hogy tulajdonképpen nem is volt olyan nagy biztonságban az éjjel. Elvégre gránátszilánk őt is érhetne volna. És akkor ma őt takarták volna le köpennyel. A százados most azt mondaná, nem is ismertem ezt az új hadapródjelöltet. Elvinnék hátra.

Visszajött a vonalba. Az emberekhez. Egész éjjel minden aggodás nélkül végezte a dolgát. Mintha éppen valami szorgos ügyet kellett volna lelkiismeretesen elintézni. Most egyszerre meglepte valami szorongás, így van ez? Hát én is benne voltam? Persze, hiszen jöhetett volna akna, gránát, talán lövés is. Ennyi az

egész? Még mikor nincs is harc? Vagy ez harc volt?

Ki kellett nézni a mezőre ... Tavasz van ... Zöldül...

Az emberek még álmosan és megtörve is feléreznek a földszagra... Csillogó szemeik a lövészárók nedves falára merednek. Csobog a kis csermely... A drótok között a búzavetés és a hullák hasa zöldül... Tavasz...

Künn maradtak az első vonalban, felváltották a régiüket. Azok bevonultak a tartalékba. Ha az éjjel megint lesz valami, akkor azoknak is ki kell jönni. Az emberek közösen kaptak egy nagy fedezéket, ő külön. De ez sokkal kényelmesebb volt, mint amaz ott hátul. Le kell feküdni, csak a szolgálat marad ébren. Ki kell mindenkinek aludnia magát.

Madarak csiripeltek, a nap süttött, végignyúlt a szalmán.

Hát a Kamincki... Az már nem érzi ezt a jó pihenést... Az nem húzza le a csizmáját. Nem érzi, milyen jó az... Ámbár... A Kamincki már mélyen alszik...

Néhány perccel előbbre van... Pár perc múlva ő sem fog érezni semmit. Akár a Kamincki. Ámbár... ő fel fog ébredni. És esetleg a szöges drótokon is át kell majd vágni... A lángszóró működni fog és meggyúl a haja, meggyúl a melle, tűz fogja pörkölni a mellét és nem lehet eloltani... Köhögni és fuldokolni fog a mérges gáztól... A mellének olyan szaga lesz, mint tavasszal, mikor a szabadban a csirke tollát pörkölik... Fennakad a drótok között... Nem tud kimászni...

Csobog a csermely és szöges drótok között a hullájának a hasa zöldül, mint búzavetés...

A Kamincki jól elaludt... Már erre sem ébredne fel... Jó a Kaminckinak. Nem megy golyó a szemébe ...

Valaki költötte. Felnézett. Egy szazadosféle. Nem ismerte ezt a rangot. Valamilyen furcsa, négyszögletű csillag volt a gallérján. Vagy nem is négyszögletű, csak úgy látszik...

A furcsa százados megnyugtatta, csak feküdjön tovább. Igaz-e, hogy ügyvéd? Igaz. Miért fontos ez? Csak maradjon nyugodtan a hadapródkelölt úr. Ne zsenírozza magát. A Kun úr ajánlotta. Tőle tudta meg a címét. Eljött hozzá, ide az első vonalba. Egy bizonyos dologról van szó. Megengedték magasabb helyen, hogy idejöjjön. Megengedték, hogy megbeszélje vele a dolgot.

Milyen dolgot? A farkasvermet, melynek alján hegyes karók ólálkodnak? A golyót, mely a tüdeje felé tart? A kénkövet, melyet a lángszóróból a nyakára irányítanak? A kaszáló géppuskát, mely a lábait pályázza? A szilánkot, ami a homlokán beszalad? Milyen dolgot?

A százados elmondta, hogy egy pere van. Fel van jelentve a hadbiztosságnál. Vizsgálat van ellene. Élelmező százados, gazdasági százados. Elmagyarázta neki, mert látta, hogy nem érti a rangját. A százados azt mondta, hogy ezt a dolgot a hadbiztosságnál el kellene húzni. Ha ügyvéd, értenie kell ehhez.

Miért kell elhúzni?

Azért kell elhúzni, mert valami állítólagos hiányok vannak. Csak a legközelebbi támadásig kell elhúzni ...

— Miért a legközelebbi támadásig? Hisz ma éjjel is volt támadás ...

— Dehogy... Ez nem volt támadás. Ez csak csetepaté volt. Komoly támadás. Nem késhet sokáig, néhány hétről van szó mindössze. Ha el lehetne húzni néhány hétig, akkor a hiányokat igazolni lehetne. Akkor meg lenne mentve ...

A százados meg lenne mentve, ha egy ilyen komoly támadás van... Mert a ma éjjel nem is volt komoly. De ha egy ilyen komoly támadás jön, akkor még ki van megmentve? Akkor ezer darab Kamincki megy és a gazdasági maradhat.

— És mit kellene tennem?

A százados mosolygott.

Furfangos periratokat kellene készíteni, amire a

hadbíróasztól válaszolnának és amire aztán mi is válaszolnánk. Pár hét az egész...

Megtudta, hogy egy ilyen gazdasági embertől sok függ. Ő rendelkezik a tej, ő rendelkezik a buteliás borok felett, ő osztja a tisztii menázst és tőle függ... Lehet, jobb, lehet rosszabb... Neki sok minden szabad. Ha vállalja a periratokat, akkor egész kényelmes beosztást kap és majd kiviszi, hogy sokkal hátrább szolgálhat ... És majd meglátja. Nem fogja megbánni. A Kun úr nagyon ajánlotta a doktor urat...

A derék Kun úr. Hát mégis. Mégis tud valamit. Megmutatta, hogy még a harctéren is, az ellenség előtt is. Igenis, szólt a Linsingennek. Szólt az orosz nagyvezérkarnak... Itt van. Szólt. Ilyen hatalma van... De mi lesz a többivel? Milyen többivel? Akik verekedtek, mikor a frontra meneteltek? Abban a pillanatban, mikor át kellett volna, hogy hassa őket a nagy pillanat? Akik pofozkodtak a szent révület pillanatában? Nem is ismerik őket... De most ott fekszik a Kamincki, a köpenyével letakarva és Síposnak fűrészelik a lábát... Komoly támadás lesz és halálos szorongással fognak csúszni az emberek és ő hátul fog szivarozni és fogpiszkálóval fogja szűrni a szivart, hogy szeleljen... Lehet ezt?...

— Elvállalom, százados úr...

Különben is kell egy zászlóalj élelmező tiszt és az Ön lesz. Valaki úgyis kell. Mondjuk ön fogja a tisztii menezst vezetni. Az lesz a legjobb. Valaki oda is kell. Azért éppen kijöhet ide is... De nem kell forszírozni...

A tűzkeresztség délutánján hatalmas aktacsomóba mélyedt és érdeklél olvasta az élelmezési diktátor lopásainak terjedelmes leírását. Éjjel csend volt és mikor megvizsgálta a figyelőket, meg az őrsöket, sietve jött vissza a fedezékbe, szorgalmasan kezdte szerkeszteni a válasziratot. Majd hiszen! Lesz min törni a fejét a hadbiztosságnak.

Ágyúcsőre tábortűz világít, gondolta magában. Gyerekarcú hadnagy, rémlett fel egy múltó pillanatra.

Majd meglátom, gondolta megint, mikor a tisztiszolga horkolására felrezzent.

A fedezéke előtt valami zajt hallott, de azért még leírta a heveny észét asztra kiterített papíron:

— Téve-tagadva, tekintetes hadbiztosság ...

A zaj ismét felmorajlott, kiment, körülnézett és egy hordágyon megismerte Peti Sándort, akit azelőtt egy félórával vizsgált meg a fülelőben. Peti Sándor egy hordágyon feküdt és úgy látszott, alszik. A villanylámpája fényét odavetítette és kezdte, mi az?

Peti Sándor fejét megfordították és akkor látta, hogy az egyik arca le van szakítva.

Az egyik oldalán Peti Sándor volt, de a másik oldalán nem volt kis fekete bajusza, nem volt szemöldöke, nem volt füle, nem volt halántéka. A másik oldalon csak véres fogsora maradt Peti Sándornak és a másik oldaláról nem lehetett megismerni, hogy szárnytisztes.

## TIZENHATODIK FEJEZET.

Peti Sándor szárnytiszttest, akinek kilátszott a véres fogsora és az arca olyan volt, mint egy fogorvosi reklám, szintén nem kérték számon. Jelenteni kellett.

— Egyszer majd engem is jelenteni fognak — gondolta. — Az őrmester majd megnyálazza a ceruzáját, egy karikát csinál, vagy egy kis ferde keresztet tesz a nevem mellé. A főhadnagy tintával fog írni, stábnál gépirással jelentik tovább. Pesten a listába nyomtatva fogok szerepelni. A táviratot az öreg asszony viszi a Vécsey-erdőn keresztül és a Deákné kocsmájánál megkérdik az öreg asszonyt, mi újság, azt fogja mondani: semmi, egy táviratot viszek ide a faluba, de Sepsyéknél az a nagy debella lány összeadta magát egy csendőrrel, most el fogják küldeni ...

Összecsomagolta a gazdasági százados aktáit, ment be a tiszti étkezőbe, még nem volt ott, ismerkedni akart a bajtársakkal.

Négy fiatal manó volt ott, négy fiatalember, de mindnek hosszú szakálla. Miért járnak ezek szakállal? Hiszen ő ma reggel is borotválkozott. Megtudta, hogy szabadságra készülnek. Egyszer csak kapnak szabadságot és akkor ilyen hadi ábrázattal akarnak haza megérkezni. Nem nagy örömmel fogadták. Valami kis hűvösség volt benne, ahogy kezelték. Az egyik megkérdezte tőle, hol fog ebédelni? Ahol ti, mondotta őszintén, de azok kellemetlenül néztek össze. Végre az egyik megszólalt.

— Ezt meg kell először beszélned az őrnagy úrral. Neked nem jár tiszti menázs és azt külön kihallgatáson kell kérni.

Megsértődött, összecsapta a bokáit. Meghajtotta magát, kiment a tiszti étkezdéből, ahol már meg volt terítve és ahová már jöttek a kanyargó lövészárokban a zászlóalj többi tisztjei is.

— Mégis furcsa, hogy így megsértődtem... Először a Kamincki, azután a Peti, a Sipos is, meg gránát hullott az éjjel, meg géppuska csaholt, meg céloztak rám a sötéten át, meg messzi, messzi volhyniai mezőn, csatatéren, rokitnói mocsár szélén, a feleségem talán mindenkorra elbúcsúzott tőlem, nem látom, hogy női a kis fiam... megsértődtem a csuszpájz miatt és írom a tekintetes hadbiztosságnak a periratot... a muszka most kellemetlen hangulatban találna ... Jó, hogy nincs támadás...

Délután behívták a zászlóaljhoz, az őrnagy kezét fogott vele, nem tegezte, magázta. Azt mondta, hogy vezesse rendesen a tiszti menázt, az utóbbi időben mindig marhaszelet, burgonyapüré, marhaszelet, burgonyapüré. Ezen okvetlenül változtatni kell. Nem lehetne valami zöldséget szerezni? Nem baj, ha konzerv zöldség is. Azután igyekezzen ezt a márkát beszerezni borból, a trénnél van, csak ki kell erőszakolni. Általában reméli, hogy az egész helyzet meg fog változni. Igen sok bizalma van a doktor úrban. Tudja, hogy a doktor urnák a gazdasági le van kötelezve. Csak rámenni. Nem sajnálni. Még a bőre alatt is prágai sódart őriz a gazdasági. Szorítani kell. Új világ kezdődik. Új korszak. Eddig ki voltak szolgáltatva a gazdaságinak. Most aztán rámegyünk. Nem kell sajnálni. Az éjjel nagyszerűen viselkedett a doktor ú\ Felterjesztette másodosztályú ezüst vitézségi éremre. Nagyon kell vigyázni. Kell csinálni egy heti étrendet előre. És ha lehetne...

Az őrnagy úr hangja megreszketett.

— Ha lehetne tejet szerezni...

— Okvetlenül lehet.

— De nem konzerv tejet. Azt utálok. Igazi tejet, friss tejet...

— Lehet, őrnagy úr. Majd hozok egy tehenet. Aztán majd hátul legeltetjük.

A tisztí menázspan — mikor megint bement — már tudták, hogy valami ördögi protekciója van. Most már nem feszélyezte őket, hogy még egy jogosulatlan kosztoló fogja rövidíteni a menázst. Azt mondták neki, hogy most már ott tartózkodhatik, ahol akar. Az őrnagy biztosan másra bízza a szakaszát és neki csak a kosztra lesz gondja. Ott lehet, ahol akar. Akár ki se kell jönnie a vonalba.

Délután szekér jött érte, elvitte vagy hat kilométerrel visszafelé. A gazdasági százados birodalmába. Átadta a periratokat. A gazdasági azt mondta, mikor elolvasta, hogy kitűnő. Becsületes munka. De le kell gépeltetni. Elhozták a Kun urat.

Éjjel, mikor a front felől apró villanások látszottak az ablakon át és egy-egy távoli ágyú dörgött tompán: nádfonatú széken ült, Memphis cigarettát szívott és diktálta Kun urnák a periratot.

A hadbiztosságtól bizalmas értesítés jött. A perirat igen sikerült. Vissza se ment az első vonalba addig, amíg ez az értesítés megjött. Két napig kellett rá várni, de akkor aztán követelt mindent a századostól. Tejet. Tehenet, vagy friss tejet mindennap. Butéliás borokat. Színes pálinkákat. Eszébe jutott, hogy mogyoró kell neki. Mogyorós tésztát akar csináltatni. Ha nincs, hozzanak Luckból, ott van. Csokoládé. Vanília. Minden. Zöldségkonzerv. Ami eszébe jutott. Adjanak neki szakácskönyvet. Ha nincs, szerezzenek. Zsarolta a gazdasági századost.

Mindent kapott és a gazdasági százados mosolygott.

Azt mondta, hogy nem tud olyat kitalálni, hogy ne legyen. Ha nincs, meg lehet szerezni.

Megpakkolva, megrakott szekérrel érkezett vissza a frontra. Hozta a heti étlapot és a kis szakállas hadapródjelöltek, meg a szakállas tiszték hihetetlenül csóválták a fejüket.

Azt mondták, hogy ezt eddig mindig ellopták tőlük.

Az őrnagy bevitte a szobájába. Akkor kivett a zsebéből egy *üveget*. Azt mondta az őrnagynak, hogy



minden reggel az asztalán fog állani egy ilyen üveg tele friss tejjel.

Az őrnagy azonnal kivetne a dugót az üvegből és töltött. Mohón itta a friss tejet és utána behívta az adjutánsát.

Amíg az adjutáns jött, elgondolkozva és boldog hallgatással járkált az őrnagy fel és alá. Az adjutáns bejött, tisztelgett, az őrnagy pedig rendelkezett:

— A hadapródjelölt úr még mindig nem kapta meg a huszonhatodikai vitézségéért az elismerést. Ki tudja, mikor fog lejönni? Elő kell terjeszteni előléptetésre. Az hamarabb megy...

Kiment az első vonalba, sétált a lövészárokban és bement az egyik szakaszhoz, a fedezékbe. Földre szórt szalmán aludtak egyesek, mások pipáztak. Csönd volt és füst és tömegszag. Fojtó szag és fojtó csönd. A homályban egy katona kezében valami lángolt és percegett. Fapálcikára tűzve apró szalonnadarabok. A kis szalonnaszletek között papiros. A papirost meggyújtotta a katona és a lángtól perzselődött a szalonna, az sercegett.

A lángnál egyszerre elálmélkodott. A Csutor fia volt. A János. Idegen szakasznál volt, ezeket nem ismerte, tudta, hogy a Csutor fia is itt van.

— Hát te vagy az, János?...

— Én.

Sem örömet, sem meglepetést nem mutatott a János, jóformán rá se nézett.

— Na látod, János, hogy én is kijöttem.

— Ki, — mondta János és ekkor már ránézett. Enyhe elismerés sugárzott a János szeméből.

— Aztán miért gyújtogatod ezeket a papirokat?

— Füstölöm a szalonnát.

— Miért füstölöd?

— Mert olyan bűdös, hogy nem lehet megenni. Hát egy kicsit befüstölöm. Így nem érzik olyan nagyon. Mind így csináljuk.

Adott Jánosnak egy konzervet, azt mondta, majd gondja lesz a kosztra. Kérdezte, nem üzen haza vala-

mit? ír haza, ha akarja. Megírja, hogy találkozott vele. Majd megmondják a feleségének. írjon?

— Nem kell írni, — mondta János. — Tudja a feleségem, hogy itt vagyok.

— Nem baj, de megírom, hogy egészséges vagy. Hogy én is itt vagyok.

János furcsán, kényszeredetten mosolygott. Legyintett a kezével.

— Nem kell írni semmit.

Visszament a tiszti étkezdébe. Ott már uzsonnára terítettek. Az őrnagy is ott volt. Odament az őrnagyhoz.

— Őrnagy úr kérem, igyekszem a honvédek kosztját is feljavíttatni. Azt hiszem sikerülni fog...

Az őrnagy ráncolta a homlokát.

— Nem kell fiam olyan nagy hősnek lenni. Aki sokat vállal, az aztán semmit sem végez el rendesen. Maga éppen elég szép szolgálatot tett eddig is. Meg vagyok elégedve, nem kell erőltetni a dolgot.

A fiúk egy kicsit mintha kedvetlenek lettek volna. Különösen ketten jóformán szóba sem akartak vele állani. Meg is kérdezte, talán valami baj van?

— Van.

Kiosztották a színes pálinkákat és akinek ániszos jutott, azok mérgesek voltak.

— Dehát mindnek egyféle márkája volt. Bacewsky likőr...

— A márka egyforma volt, de hogy lehet egy hadnagynak ánist adni, mikor egy hadapród narancsot kap? Tiszta slendriánság és froclizás ...

Megígérte, hogy aki ániszost kapott, annál ki-pótolja.

Bíztak benne és azt mondták, ha tényleg így lesz, akkor nincs semmi baj. De aztán így is legyen.

A gazdaságitól kicsalt ötven konzervet, annak a szakasznak, amelyikben a Csutor fia volt. Többet nem lehetett. Azt mondta a gazdasági, az ilyesmi már nehezebb dolog. Nem is forszírozta, mikor látta, milyen nehezen megy. De egyelőre valami olyan kézdörzsölő, maga meglegedettséget érzett. Hogy milyen jót tett.

Milyen jó szíve van...

Arra eszmélt, hogy végtelen gúnyosan és lenéző mosollyal jön fel belőle:

Talán azt tetszik várni, hogy hírlapilag nyugtázzák. Benne legyen az újságban?

Arra eszmélt, hogy restelkedik és pirul az egész jótékonyági roham miatt. Segélyezett egy koldust.

Fogja jó ember.

De aztán ne lássam jövő Nagypéntekig...

## TIZENHETEDIK FEJEZET.

A gazdasági azt mondta, hogy valami nagy meglepetést készít neki. Valami igen kellemes meglepetést. Azt is mondta, hogy a támadás már nem késhet soká és hál Istennek a dolgok egészen rendben vannak. Esetleg azonban kell még egy perirat. Legfeljebb egy.

A meglepetés tényleg megérkezett. A hadbiztoságtól úgy látszik megint jött valami bizalmas értesítés, mert a gazdasági százados egy napon behívta és elégedetten mondta, hogy most már nincs semmi baj. Eddig nem akarta a meglepetést, mert azt hitte, minden naj? szükség lehet rá, de most azt mondták, hogy ez az egy perirat legalább két hónapra elegendő. A meglepetés az, hogy hazaküldi egy hétre. Jelenteni fogja, hogy a tisztii konyhát nem tudja méltóan ellátni és kieszközli neki, hogy hazaküldi nyolc-tíz napra bevásárolni.

Délután már hívatta is az őrnagy. Közölte vele, hogy okvetlen haza kell mennie és lelkiismeretesen el kell végeznie a feladatot, amit rá fognak bízni. Pestre kell utaznia. Még ma este megkapja az iratokat és holnap reggel már indul is.

Egy óra múlva tele volt megbízásokkal. A Répásnak a fényképező gépét kellett hazulról elhoznia, a Mitics gránátból faragott tintatartót küldött vele haza. A legénye arra kérte, hogy a trikóját és a téli csizmáját adja postára Pesten. Az őrnagy két hatalmas ládát bízott rá és ezt személyesen kellett átadnia az őrnagy feleségének. A Fridek főhadnagy behívta a fedezékbe, ahol első este kérdezte tőle, vájjon jó katona-e? Fridek főhadnagy ezúttal ismét tartalékban volt a századával. Már egy kicsit meleg volt, április közepe, de Fridek főhadnagy még mindig azt a betyá-

ros fehér bárányszőr huszársapkát hordta. A főhadnagy könnyezett, azt mondta: Szegény, jó drága kis feleségem, szegény jó, drága feleségem ...

— Elviszed neki ezt a levelet. Ahogy átmegy a Margithídon, bekanyarodsz balra, mindjárt megtalálod a házunkat...

Ömlött a könny a szemeiből a főhadnagynak.

— Megírtam a feleségemnek pontosan. De megmondom neked is. Okvetlen vétessék le magukat, hozd magáddal a fényképet. A kislánnyal, a Jucikával vétessék le magukat. Aztán aznap, mikor elindulsz vissza a frontra, küldj el a csomagért. A feleségem küld veled egy csomagot, arra nagyon kérlek, vigyázz. A feleségem specialitása a datolyás máj. Fog küldeni veled egy datolyás májat is. Majd te is megkóstolod. Ilyet még nem ettél, amióta a világon vagy...

Fridek főhadnagy zokogott, ő pedig arra gondolt, hogy datolyás májat tényleg nem evett még.

Utazott vissza.

Megint látta a katonasírokat, megint látta az országhatárokat, látta a kis falukat, zöldelő határaikkal, gyanútlan kecskéikkel, cinikus tehennel. Bölcs komondorok feküdtek a házak előtt és egy-egy állomáson felháborító pedantériával tisztelgett az állomásfőnök a vonatnak.

Nyílt parancs volt a zsebében, abban pontosan meg volt jelölve az útirány. Krakkó felé kellett mennie. Nem volt szabad hazalátogatni. A családjának még az útról sürgönyözött, hogy menjenek Pestre, pár napra. Pár napig együtt lesznek.

Mikorára a megbízásokat elvégezte, megérkezett a felesége, meg a kisfiú. A nagy örömben valami feszélyező, valami leplezés vegyült. Valamiről nem lehetett beszélni. El kellett hallgatni valamit.

Nem is beszéltek róla. Arról. Hogy ott künn mi van.

Forrón és szomorúan örvendtek egymásnak.

Járták a várost. Benéztek kávéházba, cukrászdákba. A Hauernél színinövendékek uzsonáztak. A Váci-uccán monoklit hordtak. Hangli előtt künn ültek. Csevegtek,

pletykáltak. A monoklis ember éppen úgy hordta a monoklit, mint békeidőben. A Dunaparton éppen úgy pletykáltak, mint békevilágban. Az emberek szótára valamit bővült: Nem mondták: Jancsi letette a szigorlatot. Azt mondták: Jancsi a fronton meghült. Most a Tátrában van. Tavaly a jégpályán hült meg a Jancsi. Most a fronton fázott meg. De tavaly is a Tátrába ment gyógyulni. A színházak hátsó kapujánál gavalérok várták a nőket. Új pincér volt a Nyujork Napóleonszobájában, meg a karzaton. A régiek elestek. Fel kellett őket váltani. Mindenféle akciók voltak. Jótékonyági tündérek dolgoztak. Ezeket azzal gyanúsították a délutáni kávé mellett, hogy lopnak. De gyanúsították az irgalmas ápolónőket is. Ezekről azt mondták, hogy férjhez akarnak menni. Vagy még rosszabbakat is. Csakhogy ezeknek még külön lapjaik voltak, ahol a fényképeik megjelentek, ahol dicsérték őket.

A lapokban általában egészen érthetetlen dolgokat írtak a frontról. Kezébe vett egy újságot és ott úgy írtak egy frontfürdőről, mintha az egész front Yperntől a Fekete-tengerig csak fürödne és tisztát váltana. És mindenkinek az volna a legnagyobb gondja, hogy elméseket mondjon a szerkesztőnek és holnap győzzön.

Öt-hat típusú katonát ismertek odahaza.

A lapokból az ember valahogy úgy képzelte, hogy vannak katonák, akik érzelmeseket mondanak, aztán rajongva állanak az ellenséges szuronyok elé. Ugyan-ezek másnap megsebesülnek vagy meghalnak. Ezek a megsebesülések és meghalások mindig valahogy úgy voltak a lapokban felszervírozva, mintha az illető megrendelte volna magának. Mintha csak tőle függene. És mindenféle szószokkal volt leöntve: a front tetve, a nedves és ázott emberek. A kishitű és kártyázó, hörgő, iszákos, tehetetlen, megbillent egyensúlyú, rángatott, lázas, haldokló, drótok közt rothadó, reménykedő, dermedten reszkető, millió meg millió ember. Mintha valami nagy testvéri közösség lendítené őket előre, mintha egyetlen gondolat gyúrta volna őket össze, szoros, örökös, magasztos maszába.

A Váci-uccán sétált a feleségével. Egy őrnagy

jött vele szemközt. Tisztelgett neki. Az őrnagy ránézett. Odajött hozzá.

— Hol a kardja hadapród jelölt?

Valóban kardot nem hordott az utóbbi időben. A kardra semmi szüksége nem volt. Nem volt benne semmi harag, ő maga is elcsodálkozott. Igen, hol a kardja? Voltaképpen karddal kellene mutatkoznia.

Az őrnagy faggatta.

— Talán betegállományban van, hogy nincs kardja? Mutassa az igazolványát.

Az ucca népe köréjük gyűlt és kíváncsian várták mi lesz.

Nem gondolt semmi iróniára. Nem gondolt arra, hogy valami kihívó feletet adjon.

Az ucca népe, meg kell adni, nagy részvéttel és erős rokonszenvvel csoportosult. Dühösen néztek az őrnagyra, aki parfömös volt, lakkcipőbe volt és elegánsan, cingáran, mint egy hetyke világfi sürgette. Ő meg csizmában, nagy ormótlan sárga csizmában, a sapkáján kis réztábla. A réztábla büszke felírása. IV. Armée. Egy kicsit ernyedten. Fáradtan. Tétován és csendesen szólalt meg az izgatott csendben.

— Kérem őrnagy úr... Én a fronton sem hordok kardot...

Az emberek szeme felragyogott. Biztató mosolyra fordultek a szájuk. A csend még feszültebb lett és akkor már bátrabban folytatta:

— Nem tudom, tudja-e őrnagy úr, hogy a fronton nem hordunk kardot? Azt hiszem a Váci-uccán sincs mitől tartanom. Azt hiszem, biztonságban vagyok kard nélkül is ...

Az ucca ordított. Éljenzett.

Egyszerre feloldódott egy csomó feleségnek, gyermeknek, apának, testvérnek, lógásznak, besorozottnak, rejtőzködőnek, dekkolóknak félelme, szorongása. Ki nem mondott rejtett, leplezett indulata.

Az őrnagy még csak a nevét sem írhatta fel. Menni kellett, ha nem akart botrányt. El kellett tűnni, mert ha nem siklik ki gyorsan a tömeg közül, ebben a hirtelen támad atmoszférában, egészen furcsa és új

bacillus szaporodhatott volna el rettentő gyorsasággal, így csak egy kis epizód maradt, amit mosolyogva és lelkesen terjesztettek. Éppen olyan lelkesen, mint azt, hogy a huszadikára virradó éjjel sikerült a Kol-Malin felől megindult támadást kevés veszteséggel visszazsorítani.

Az emberek, valahogy úgy képzelték, hogy van egy beteg-stand, egy bizonyos mennyiségű hullaállomány. Talán azt is hitték, hogy akinek ma lemetszik az arcát, holnap felragasztja és más beosztásba téteti magát. Azt kellett hinniök, hogy a halottak is feltámadnak. Máskülönben nem varrták volna olyan szenvtelen buzgósággal a fehérneműt. Nem epedtek volna olyan következetesen a nadrágszállításért. Persze egyeseknek volt az a beosztása, hogy nadrágot varrjanak. A lányok randevú állományban vannak és kötelesek mosolyogni a katonákra, meg kell hatódnio, ha sebesültet látnak. Az a beosztásuk, hogy meg legyenek hatva. Mindenki teljesítse a kötelességét. Az is, akinek szalonnát kell pörkölni a nedves fal mellett, az is, akinek vicceket kell mondani a kávéházban. 'Megdöbentő ez az egység. Ilyen egységes világnézet még nem volt.

Nem tudják, hogy minden katonának külön sorsa van. Dehogya minden katonának. Még a katonának magának sincs egységes sorsa. Nem biztos, hogy a keze holnapra nem kerül a szemétdombra. Viszont a melle akkor újabb díszet kap. A kéz a szemétdombon rothad és a mell élvezi a dicsőséget. Büszkén feszít.

Neki az volt a beosztása, hogy pár napig a feleségével legyen és újdonságot vegyen a vásárcsarnokban a tisztí menázsnak. Meg hogy elintézzze a komissiókat, amiket rábíztak.

Végezte pontosan.

Megmondta az édesanyja, hogy mindent pontosan el fog végezni, amit rábíznak. Lelkiismeretesen.

Utolsó nap elhozta Fridek főhadnagy feleségétől a csomagot a datolyás májjal és a fényképpel. Répásnak a fényképezőgépet.

Ismét búcsúzott a kis családtól. Arról a bizonyos



dologról nem beszéltek semmit. A feleségének meg a gyermeknek az volt a beosztása, hogy várják. Hogy szomorúak legyenek és sajogjon a szívük. Hogy reszkessenek érte. Ki osztotta ki nekik ezt a szerepet? Mindegy, ki volt osztva, vállalni kellett.

A pályaudvaron végtelen bánattal, nehéz szívvel megölelték egymást, csókolta sokáig a kisfiút és beszállott a vonatba Krakó felé.

## TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Szállt a vonat Lublin felé és lengyel légionáriusok képeslapokat címeztek a vasúti állomásokon. Szép történeteket kellene tudni Lublinról, sokszor fordult elő. Olyan patinás neve van, de semmi nem jutott eszébe Lublinról, mely a messzi dombon látszott. Utolsó nap levelet kapott Fridek főhadnagytól, melyben arról értesítette, hogy megjött a hadapródi előléptetése. Bélyegzőt is tett Fridek főhadnagy a levélre és azt írta, hogy azonnal felvarrhatja a rangját és a levéllel igazolhatja magát, ha szóba kerülne.

Egy kis öröm volt ez a hadapródi előléptetés, némi pénzt jelentett. Ha sokáig tart a háború, még spórolhat is belőle. De ő is vitt mindnek valami örömet a frontra. Átadta az őrnagy ládáit, elhozta Répásnak a fényképezőgépet, vizs borsókonzervet, meg konzervbefőtteket, meg vizs fiatal kalarábét, meg pisztrángot olajban, ementháli sajtot, szalámit. Meg igen, a fényképeket is viszi Fridek főhadnagy úrnak, meg a datolyás máj is ott van a csomagban. Ezt a legény viszi a harmadikosztályos kupében. Derék sváb fiú, mindent rá lehet bízni. A Schwarzkopf vigyáz a fényképre, meg a datolyás májra. Visszafizeti azt a kis örömet, amit a Fridek küldött az előléptetéssel. Kár, hogy szegény mamát, meg apát nem lehetett meglátogatni és ők sem jöhettek, úgylátszik. Azt hiszik, valami nagy biztonságban van a fronton, pedig holnap kidobhatják és akkor esetleg ebben az életben nem találkozhatnak többet. De miért dobnák ki? Éppen most, mikor mindenkinek fog valami szívésséget tenni, mikor feljavítja a konyhát, mikor ...

A Schwarzkopf jött a vagon folyosóján feléje és szokatlanul szertartásos volt. Összecsapta bokáját előtte.

— Hadapród úr alázatosan jelentem, megették egy csomagot...

— Mit csináltak? Mit ettek meg?

— Egy csomagot, ami rám volt bízva, megették...

— Hogy ették meg? Kik ették meg? Miért ették meg?

— Az éjjel, amíg aludtam, a csomagot kibontották és megették mind, ami benne volt. Más bakák is utaznak a vonaton, azt hitték, az én csomagom és megréfták. Megették azt a csomagot, amit a Fridek főhadnagy úr, századparancsnok úr feleségétől hoztam...

A fejébe nyilallott. Otthagyta a Schwarzkopfort, bement a kupéba.

A Fridek előre csámcsog a volhyniai harcmezőn és kémszel nyugat felé. Várja a csomagot. A datolyás májat. Mit mondjon? Hogy fogjon hozzá? Talán nem lesz nagy baj. Talán vesz valami csemegét Luckban és azzal pótolja. Dehogyan lehet azt pótolni...

Bátorította magát. Legyen esze hadapród úr. Ügyvéd úr, az Istenért, legyen esze. Hát hogy gondolja? Hiszen háború van, csata van. Fogorvosi reklámokat temetnek és a domb mellől visszalőnek a céltáblák. Vékony acélgolyók szaladnak az ember után és a betongerendákat feldobja a robbanás. A pásztorfiú nem meri hazaüzenni, hogy egészséges vagyok kedves szülém. Dinamitot őriz a pásztor a búzavetés mellett. Tűzpiros fűrtök hullanak az emberek közé és leszakadnak csizmástól a lábak. Mosolyogjon hadapród úr. Ágyúcsőre tábor tűz világít hadapród úr. Yperntől a Fekete-tengerig birkózik és vonaglik az irdatlan gyűlölet és nyírfakereszt fehérlik a katonasírokon egész Ukrajnában. Mit akar a datolyás májtól hadapród úr? Miért nem nevet hadapród úr?

Egy osztrák hadnagy jött a következő állomáson a fülkébe. Beszélgetni kezdett a hadnaggal és elmondta neki kényszeredett nevetéssel, hogy megy vissza a frontra, otthonról jön és megy vissza a frontra és egy datolyás májat küldött a századparancsnok úrnak a felesége, de az úton megették a katonák. Kellemetlen, érdekes. Mi?

A hadnagy szemüvege felől gyanúsán nézett rá és azt kérdezte, hogy éjjel történt a dolog?

— Éjjel történt, meg akarták tréfálni a társak a katonát, a legényemet, akire bíztam és megették.

A hadnagy nagyon komolyan csóválta a fejét és azt mondta ridegen, hogy vigyázni kellett volna és ennek nem lett volna szabad megtörténni. Általában a felettesek parancsát mindig lelkiismeretesen kell teljesíteni, de a fiatalok soha nem elég óvatosak. Vele ilyesmi nem történhetne meg, ő minden feladatot egyforma pontossággal old meg és be kellett volna hoznia a csomagot a kupéba magával, akkor biztosan nem történt volna a katasztrófa. Azt mondta a hadnagy, hogy: katasztrófe.

Elkezdett magyarázni a hadnagynak, hogy milyen kilátások vannak. Lehet, hogy már támadnak is az oroszok és hogy a szakaszában veszteségek voltak és hogy elő van terjesztve kisezüstre és hogy milyen bolond huszárrohamok voltak eleinte a háborúban és hogy a legénységet el kellene látni rendszeren és hogy nagy ütközetre van remény, ha hátraszorítják a csapatot, akkor a keskeny dorongúton nem fognak tudni az emberek menekülni, beleszorítják egymást a rokitnói mocsárba, el fognak ott pusztulni, mert mind egyszerre fog nekirohanni és a keskeny dorongúton nem fognak félni, bele fognak esni a mocsárba, egész tömeg fog a mocsárba zuhanni és meg fog fúlni...

A hadnagy azt mondta, hogy ez mind nem zárja ki azt, hogy a századparancsnok csomagjára vigyázni kell és ilyet nem lehet kimagyarázni. A legényeket is meg kell büntetni, de a felelős mindig a parancsnok.

Minden gondolata elhagyta. A talpától a hajáig érezte a felelősséget a kárbament csomagért és egész éjjel nyugtalanul hánykolódott, Már nem is nézett ki, mikor reggeledett, nem volt kíváncsi, mikor a pályaudvarra futottak be, nem jutott eszébe sem a gyerekek meleg és puha arca, sem az asszony nedves széfői, sem az, hogy az anyját, meg az apját nem láthatta. Didergett, mit fog mondani a főhadnagy.

Bolondság. A lapokban az van, hogy Bruszilov megkezdte offenzíváját és Luck irányában pergőtűzzel pusztítja a drótakadályokat, mindenáron át-törést kísérel meg, de hős katonáink rettenthetetlen ellenállásán megtörik az orosz áradat.

Majd éppen a datolyás máj. Felnőtt ember. Szégyelhetné magát.

A gazdaságiak éppen pakkoltak, mikor megérkezett.

Luckon túl állandó tompa dörgés hallatszott front felől. Azt mondták, ilyenkor minden percei. készen kell állani. Mondták, hogy a fronton most meleg van, akinek nem okvetlenül muszáj, ne menjen oda.

Dehogy nem megy. Azonnal tovább hajtattott a front felé és minél közelebb ért, annál élesebb lett a dörgés. Nem lehetett pontosan elválasztani a puskaropogást a géppuskától, az aknák robbanásától, az ágyúdörgéstől. Tényleg olyan volt az egész, mint egy gigászi dobpergés. Végtelen és végzetes, hosszú és léleketnélküli, egyenletesen erősülő és félelmetesei gyorsuló dobpergés.

A fronton az emberek nem voltak künn. Hatalmas pincék voltak a földben, ezeket rókalyukaknak nevezték és ezekben voltak az emberek, jó néhány méternyire a föld alatt. Egész századok, egész zászlóaljok, talán az egész front itt volt most ezekben a rókalyukakban. Csak egy-egy figyelő volt itt-ott. Azt mondták, amíg a pergőtűz tart, addig ott lenn lesz nek és csak ha a támadás jön, akkor kell kirohann és védekezni. Ha a pergőtűz megszűnik, akkor azonnal kirohannak. Támadás előtt megszüntetik az oroszok a pergőtűzet.

A föld alatt összebújva és ideges várakozásban különös és fájó siralomház. Voltak, akik térdeltek és imádkoztak, voltak, akik ittak, voltak, akik fuldokolva a rengeteg nikotintól, tovább szívták a pipát, vagy a szivart, vagy a cigarettát.

Az emberek igyekeztek mozdulatlanok és észrevétlenek maradni, de ez semmit nem használt.

Időről-időre elhangzott pár név és ezek halál-félelemtől rogygató térdekkkel, tehetetlen dacossággal és gyáva megadással botorkáltak kifelé, ahová a végzet kisorsolta őket.

Ki a napvilágra, ki az életoltó dobpergésbe, a figyelők felé...

Az őrnagy nem volt ott. Azt mondták, hirtelen beteg lett és haza utazott.

Azt mondták, új zászlóaljparancsnok van.

Ahhoz odament jelentkezni. Jelentette, hogy most jött meg a bevásárlásból. Hozott mindent...

Az új zászlóaljparancsnok nem volt őrnagy, százados volt. A földön ült és teázott. A földön ült egy összehajtogatott pokrócon és egy lepedőn, teáscsésze volt előtte és valami ételmaradékok. Nem hallgatta végig. Azt mondta, hogy meri zavarni a fehér asztalnál? Azt mondta, ki tanította erre a civil viselkedésre? Majd meg fogja tanítani. És majd meg fogja tanítani arra, hogy az előléptetést jelenteni kell kihallgatáson. Hogy mer a szeme elé kerülni? Már hallott róla. Már mindent tud. Majd ellátja a baját. Most menjen a szemei elől. Majd utána fog nézni a dolgainak.

Leforrázva ment. Kereste a Fridek főhadnagyot a földalatti gyér világosságánál. Legalább a fényképeket odaadja neki. Meg a felesége levelét.

A Fridek főhadnagy meglátta. Elhúzta, félrehúzta és intett neki, hogy menjenek a szegletbe, ahol nem látja a százados őket.

Átadta a fényképet, a levelet. Fridek főhadnagy olvasta a levelet és ellágyult. Nézte a fényképet és ellágyult. Reszkető hangon és meghatva azt kérdezte tőle:

— Hol van fiam a csomag? A datolyás máj...

Elmondta.

A Fridek főhadnagy arca egyszerre elborult. A szemei vérben forogtak. A fogait csikorgatta. Túl pergőtüzön és túl az emberek nyomorult összebujásán és reszketésén harsogott a hangja:

— Hitványság... A legaljasabb ... Majd ellátom a bajod... Majd én ellátom a bajod... Majd én meg-

tanítalak, ne félj... Még pártolni akartalak... Még én akartalak pártolni...

Ott állott a siralomházban számkivetve. Mint egy bélpoklos.

Látta itt nincs helye. Felkereste a Répást, odaadta a fényképezőgépet és szédült felfelé a lépcsőn.

Kiment a rókalyukból és elindult vissza a gazdasági százados országa felé.

## TIZENKILENCEDIK FEJEZET

A gazdasági századosnak elpanaszolta a fogadtatását. Az nem igen ért rá vele foglalkozni. Parancsokat osztogatott, csomagoltatott, rendezkedett, számoltatta az alantasait, lázban volt. Költözködés előtt volt a gazdasági százados. Biztatta a gazdasági, hogy legfeljebb holnap délig maradnak ott. Egyszerre azt mondta neki:

— Kérlek, el kell számolnod a pénzzel.

— Miféle pénzzel?

— Amit adtam bevásárlásra.

— Kivitem a dolgokat a vonalba. Valami itt is maradt...

— Nem úgy gondolom. Mit bánom én, mit vittél a vonalba? Nekem számla kell. Nem hoztál számlát a kereskedőktől?

— Kinek jutott eszébe számlát kérni?

Mint valami földalatti fenyegető, titokzatos és káromló moraj zúgott messziről a front.

— Baj, hogy nem kértél számlát. Hát csak állítsd össze valahogy. Majd csinállok valamit. Aztán vigyázz, oszd be három hónapra, a hónapok napjait szorozd meg a tisztek számával, a végeredményt pedig a feljavítási összeggel és így hozd ki az eredményt...

A telefon csilingelt

A kapitány telefonált a rókalyukból.

Kérdezte, hogy a hadapród ott van-e és mit csinál? És hogy merészelt parancs nélkül hátramenni? Azonnal vonuljon be és jelentkezzen kihallgatáson.

A gazdasági odaadta neki az egyik kagylót, de nem engedte válaszolni. Válaszolt helyette. Bemondta a telefonba, hogy a hadapródot be kellett rendelnie, mert még nem számolt el. Azután semmiesetre sem



szeretné visszaküldeni, mert igen sok finom dolog van, amit még ki kell vinni a vonalba. Az éj leple alatt, mikor fedve közeledhetnek. Mellé ad pár embert és beviteti a dolgokat a vonalba.

— Ementhálit egyáltalában nem vitt a hadapród úr? — kérdezte naivan a gazdasági százados.

— Nem. Ementhálit egyáltalán nem hozott a hadapród úr, pedig arra volna a legnagyobb szükség. Főzni nem lehet, nem veszik hasznát a zsenge zöldségeknek, ementháli nagyon kellene ...

A gazdasági hamiskásan kacsintgatott neki, letette a kagylót és azt mondta mosolyogva:

— Ne törődj vele ...

— Dehogy nem törődök, hogyne törődnék, azonnal megyek ki a frontra.

A gazdaságival már összeemelegedtek volt és tegeztek egymást, nagyon megbecsülte a gazdasági őt. Most azonban rosszalólag csóválta a fejét és meg lehetős hidegen rászólott:

— Hát fiam azt csinálod, amit altarsz. Hanem addig nem mégy ki, amíg a számadás nincs kész...

Le kellett ülnie. Papirt vett elő és számolt. Az est lassan közeledett és ő szorzott. Meg összeadott. Erőltette a fejét, hogy a tételek jussanak eszébe. A kalarábé. Mennyibe is került a kalarábé? Azután a konzervborsó. Hogy vette? Kilóra vette? Tizedes törttekkel kellett volna osztania, meg szoroznia. Nem ment. Curgott róla a veritek.

Bement elkeseredve a gazdaságihoz.

— Százados úr kérlek, én nem bírom ezt megcsinálni. Kifizetem az egész pénzt, amit kaptam. Még nem vettem fel a hadapródi fizetésem. Odaadom. Soha nem leszek ezzel kész.

— Fiam, a fizetésed azt vedd fel. Kikészítettem egy borítékba. Ez a tied. Tessék. Alá kell írni. De itt nem a pénzről van szó. Én már ezt a számadást beadtam. Ez a tétel már el van könyvelve. Ezzel nekem számolnom kell. Nem a pénzrel. A számadást kell beadnom. Annak meg kell lenni...

Felvette a pénzt, lesújtva vonalozott egy új ív

papírt és megint rákezdte a fejtörést.

Este lett és a messzi front mint egy szikrázó tűzmező rémlett ide az ablakon át. Egy-két kilométernyire a tréntől, már gránátok csapódtak le és ezer, meg ezer izzó szilánk repült az éjszakában.

Nyolcszor hat, nyolcszor hat, nyolcszor hat, ismételte gépiesen és a szája vonaglott. Némelyik eredménynél próbát csinált és akkor látta, hogy az egészet kezdheti újból. Egyetlen sor nem stimmel. Jajgatás szűrődött be az ablakon át. Egy kocszi zörgött. Kiment és látta, hogy egy halom sebesült, mint holmi ócska zsákok terülnek egymás hegyén-hátán a kocsiiban.

Azt mondta a gazdasági, hogy többnyire azok jajgatnak, akiknek csonttörésük van.

Vagy akik megőrülnek.

Ezt onnan tudja, mert egy bolond eset történt a délután: megőrült a Kovásznai. Egyszerű tanyai ember volt és itt volt foglalkoztatva a trénnél. Kiküldték a konyhával a vonalba és mikor egy golyó elzibbzett mellette, minden ok nélkül megőrült. Ilyen esetek vannak.

Éjfél után megint telefonált a százados a róka-lyukból.

Azt telefonálta, hogy lehet hozni az ementhálit. Meg ha van szalámi. Meg valami kenyérfélét.

A gazdasági századosnak odaadta a számolást, amit addig összeszerkesztett. A gazdasági meg se nézte. Azt mondta, hogy jól van. Azt mondta, hogy fog adni ementhálit, meg szalámit és éppen ma süttöttek. A pékségben van friss kifli. Azt is ad.

Órákig tartott, amíg összepakolták, amit ki kellett vinnie. Azt mondta a gazdasági, most már úgylis mind-egy, nem kell sietni. Azt mondta, hogy nagyon sajnálja. Nagyon nagy szolgálatot tett neki. A trén is azonnal megindult, mihelyt megvirrad. Itt nem lehet maradni. Ezt ő már jobban tudja. Mennek hátrafelé. Ami élelmet nem bírnak elvinni, azt el kell pusztítani. Reméli azonban, sokat elvihet. Ezzel megszűnt a hadbiztonsági eljárás, mert most már tud igazolni mindent.

Ezt várta. A támadást. Hogy egyszer mozdulni kelljen. Most aztán, ami hiányzik, az mind itt marad.

Elképedt. Hát hogy gondolja ez ezt? Itt hagyja a posztot? És mit gondol? Ez képes azt hinni, hogy azokon a drótakadályokon emberfia átjöhet. Meg a futóárkokon. Meg a géppuskatűzön. Meg az ágyúk előtt. Meg szuronyokon át. Vagy hogy azok ott a fronton megadják magukat? Mire számít ez a szerencsétlen gazdasági ember? Hiszen ez soha nem volt a fronton, ha azt képzele...

Visszaverik a támadást és három nap múlva ismét minden úgy lesz, mint azelőtt.

Hiszen ha támadás van, jelentik fülelők, meg az őrség és kirohannak az emberek, megindul a birkózás, működni kezd a lángszóró ... Érthetetlen.

A gazdasági melegen búcsúzott tőle.

— Te, ha maradni akarsz, vagy velem akarnál jönni, én viszlek. A saját felelősségemre elviszlek. Majd kiküldök mást az élelemmel.

— Nem lehet, kérlek. Most már legfőbb ideje. Senki sem kerülheti ki a sorsát, de meg nem is akarom...

— Nem üzensz valamit haza? Mit irjak a nevedben haza?

— Mit írál? Majd írok én holnap.

Felvette a kagylót és telefonált a századosnak a vonalba, hogy csak most tud indulni. Igyekezni fog. Várni kellett a dolgokra. Friss kiflit is visz.

A százados azt mondta, hogy jól van. A friss kifli az nagyon jó lesz. Ennek örvend. A fronton nagyon meleg van. Szerencséje, hogy így alakult a helyzet. Tessék szabályszerűen jelentkezni, mikor megérkezik. Majd meglátja, talán meg se fogja büntetni a sok szabálytalanságért. De mindenesetre siessen. Az utón gyűjtsák be a tábori konyhát és mikorára megérkeznek, legyen kész a legénységi menázs.

Hajnalodott és elindult a trénnel. A konyha lassan, lépésben ment az emberekkel gyalog bandukolt a tábori konyha után. Friss, üde, boldog szél csiklandozta a nyakát. A kicsit felajzott föld ruganyosságát

érezte a talpa alatt és a nyitott száján át tüdejébe ömlött a füvek párás illata.

A trén lassan ment. Mindig találtak az emberek valami igazítani valót. Megállottak. Azt mondták, most tüzet kell rakni a kondér alá. Pizsmogtak. Hiába sürgette őket, tovább babráltak. Kinyitották a kondért, bezárták. Kavargatták az ételt. Azt mondták, nem jó. Elaludt a tűz. Egy órányira alig voltak a fronttól, még lépésben is ott kellett volna már lenniök. És már négy órája jöttek.

Most értek a dorongúthoz, azon túl már ott volt a domb, a dombon túl az első vonal. A rókalyukakkal, fülelőkkel, a Fridek főhadnaggyal. Akinek a datolyás máját megették az úton.

A mocsárban itt-ott cuppant valami, itt is, ott is fröccsent a hínáros víz. Azt hitte, békák ugranak a vízbe.

Egyszerre hatalmas sártölcsér emelkedett nem messze tőlük és egy baka belefordult az iszapba.

A katonák megállottak. Várták, hogy felbukkan. Aztán azt mondták: vége. Azt mondták, nem a békák ugrálnak, hanem ezek becsapódások.

Golyók csapódnak a vízbe.

— Mi volt az, hogy a mocsár úgy felfröccsent?

— Egy gránát volt, de megdőglött...

A lovak ágaskodni kezdtek. Az őrmester kijelentette, hogy nem lehet tovább menni.

— Miért nem lehet?

— Nem akarnak a lovak. Majd visszamegyek és más úton megyek. Itt nem akarnak.

A konyha nem várta a parancsát. Visszafordult és otthagya. A katonák is mind menni akartak a konyhával.

A konyhának nem parancsolt. Aztán lehet, hogy jobban tudják a szekérutat.

— De velem is kell jönni valakinek...

Senki nem mozdult.

Kivette a revolverét.

— Három ember velem jön és mindegyik hoz egy zsákot. Kiflit, szalámit, sajtot...

## HUSZADIK FEJEZET

A három baka előtte poroszkált a doronguton. Mindegyik hátán egy zsák volt. Az egyik zsákban kifli. A másikban szalámi. A harmadikban sajt. Azonfelül a puskájuk terhe is nyomta őket. Meg a hátizsájuk. Minél közelebb jöttek a dombhoz, annál sürűbben zizzent egy láthatatlan és szokatlan bogár. Tudta, hogy ez acélgolyó és ami pengve sivit, az is acélgolyó. Ami az iszapot cuppogtatja, az is az. A bodros felhők a domb felett szilánkokat esőznek, a durrogás és dobpergés halálmars. És mégsem félelmetes. Talán, mert baj nélkül megúsza. Nem bírta érezni, nem bírt meredni és lázadni és borsózni a félelem, a halálfélelem benne. A revolvert eltette. A bakák megadással mentek, nem volt szükség a revolverre.

Furcsa. A revolvert ma vette ki először. A harc-téren nem vette ki. Az ellenség előtt nem vette ki. Most vette ki először. A szalámi miatt. A fegyelem miatt. Persze, persze. Be mégis csak ma vette ki először és hiába, mégis csak az ementháli miatt..

Sütött a májusvégi nap és a katonák meggörnyedve cipelték a terhet. Ez az utolsó felismerés egészen megzavarta. Ezt jóvá kell tenni. Valamit tenni kell, ilyen terhet nem bír cipelni, ilyen mocsokkal a lelkén nem mehet még a mennyországba sem.

Megállította az embereket.

— Lehet egy kicsit pihenni..

Hízelegve simogatta őket a szavaival, bocsánatkérően és epedve szólott, várta a békességes visszhangot.

— Nem lehet most pihenni, hadapród úr,.. Ki kell jutni ebből a pokolból..

Sisteregve csapott le a mocsárba megint valami és a láthatatlan erők kavarták, vágták az iszaptenget.

Megállás nélkül mentek, fújva, lihegve, izzadva, verítékezve siettek előre a katonák.

Átérték a dorongúton. A domb hajlása kezdődött. Fémtárgyak csillogtak a domboldalon, tőle pár lépésnyire. Vájjon mik lehetnek? Réz-gránátkupakok csillogtak a domboldalon. Örömmel ismerte fel a gránátfejeket. Ezekből visz egyet emléknek. Az ilyenek csak úgy van értéke, ha az ember maga találja. Egyei okvetlenül elvisz emlékbe. Szaladt egy gránátkupak felé, nem akarta a bakákat ezért megállítani, majd utoléri őket. Szaladt, mintha egy pillangó után szaladna a gérci dombon, vagy mintha egy virág után szaladna a Vécsey-erdő szélén. Gondtalanul és könnyen és vidám kis hétköznapi örömmel nyúlt a kupak után.

Megsütötte a kezét. Még forró volt. Másik után nyúlt. Az már hideg volt. Felvette és szaladt vissza a legényekhez. Nem látta őket. Körülnézett. Hol lehetnek?

Egy friss gödörben gubbasztottak. Gránát vágta a gödröt.

Odarohant.

— Mi az, mi van itt?

A bakái megfogták és a lábánál fogva lehúzták maguk mellé. A fejét lenyomták.

Mi történik itt velem?

A katonák izgatottan mutattak arra, a kanyarulat felé.

A kanyarulatban hosszúköpenyes emberek állottak. Lehetek vagy harmincan. Lehetek többen is. Nem látszott több belőlük az út kanyarulatától. Hosszú köpenyben voltak. Furcsa sapka volt rajtuk.

Alig voltak ötven lépésnyire. Mind odanéztek felénk és ordítottak felénk, integettek nekik. Nem lehetett megérteni, mit akarnak.

És kik ezek? Miféle fegyvernem, hogy ilyet soha nem látott?

Puskájuk is van? Csak nem oroszok? És ha oroszok, miért hagyták meg nekik a szerelvényt? Miért hagyták náluk a puskát?

A hosszúköpenyes emberek közül kivált kettő és feléjük közeledtek.

Az egyik katonája hirtelen a fegyvertáskájába nyúlt és kivette a revolverét. Kidobta a gödörből.

A hosszúköpenyesek előre tartott puskákkal közeledtek feléjük. Csúszva, majd felugorva és vágatva közeledtek.

Most mi lesz?

A két idegen most még hangosabban ordított és integetett, de nem tudta elképzelni, mit akarnak tőle?

Odaértek a gödörhöz és egyik jobbról, a másik balról megragadták a hóna alatt. Nem bírt úgy szaladni, mint ezek a hosszú lábaikkal, nem bírta követni őket a hirtelen támadt bizonytalanságban. Ahogy fogták a hóna alatt és rohantak vele és ahogy majd kitört a lába, egyszerre felhúzta a térdeit. A levegőben lógott, azok meg vitték, szaladtak, vágattak vele.

— Gólya viszi a fiát... — jutott hirtelen eszébe egy gyermekkori játék ...

Odaértek a hosszúköpenyes csapathoz.

Akkor rádöbrent, hogy ezek oroszok. De hogy kerülnek ide és miért nem vették el tőlük legalább a puskát.

Ketten, akik hozták, tovább is markolták a karját, másik kettő rohant vissza a legények után.

Magyaráztak neki, hadonásztak előtte, ordítottak rá. Nem értett semmit.

Végigtapogatták és belenyúltak a revolvertáskájába. A zsebéből kivették a gránátkupak emléket és eldobták messzi. Az öntöltő pennáját rázták az orra előtt és fenyegetve hadonásztak vele. Elvette az orosz kezéből és kicsavarta és mutatta a kezén, hogy tintás és írni lehet vele. Mosolyogtak és jóindulatúan dugták vissza a zsebébe. Nem találtak nála semmi veszedelemes fegyvert. Tanácskoztak, mit tegyenek vele?

Addigra a három társát is odahozták.

Magához tért. Kérdezte a legényektől, hol vannak a zsákok?

Azokat ott hagyták a gödörben.

Kinyitotta zsákot és mutatta a kiflit. Egyszerre és hozták vissza a zsákokat.

Intett, hogy azokat el kell hozni. A gödör felé mutatott. Csámcsogott és a szájával mutatta, hogy enni való van a zsákokban. Megint rohantak az oroszok megrohanták.

De már akkorára valamelyest tájékozódni tudott. Már észrevette, melyik közöttük a parancsnok. Annak megfogta a karját, néma jelekkel integetett neki, beszélt hozzá, bár tudta, hogy az nem érti. Mondta magyarul, hogy ki fogja osztani és már kezdte is kiosztani a kiflit. Tényleg nem voltak csak vagy harmincan. Kettesével osztotta a kiflit. Azok szelíden és fegyelmetlenül fogadták kezéből a friss süteményt. A legényeknek is adott, a saját embereinek. A kenyérszákjába is tett kettőt. A parancsnoknak négyet adott.

Azután kivette a zsebkését. Kezdte osztani a szálamit. Mindenkinek egyformán. A sajtot. Azt is igazságosan. Aki kapott félrefordult, s mohón evett. Ami maradt, azt is kiosztotta.

— Gyertek duflások, akiknek még nem elég kiáltotta. Az oroszok észrevették, hogy valami vicc, nem értették, de nevettek.

Mindent kiosztott és az utolsó zsák alján valami papírkötegre bukkant. Hirtelen nem tudta mi az. Egy lapot kihúzott a kötegből és egyszerre végigborsózott rajta az ijedség.

Kellemetlen. Erről egészen megfelejtkezett. Rövid szövegű röplapok voltak a zsákban. Vagy ezer darab. Ezeket ki kellett vinni a vonalba. Az volt a parancs, hogy át kell csempészni az oroszokhoz. Felhívás az orosz katonákhoz. Oroszul. Kapott egy magyar fordítást is, hogy ő is tudja mi van benne. Felhívás az orosz katonákhoz. Tegyétek le a fegyvert! Adjátok meg magatokat! Vesztett ügyért harcoltok! Parancsnokaitok titkolják, hogy döntő csatát nyertünk



felettetek! Titkolják előttetek, hogy Kut el Amara elesett!...

Az orosz parancsnok odament. Végigtapogatta a zsákokat. Nem érzett egyikben sem semmit. Az utolsóban észrevette a papírokat. Bele se nézett a zsákba, csak belenyúlt vakon a rölapok közé. Turkált benne. Semmi. Csak papír.

Felállott és félrerugta a zsákokat.

Két katonát rendelt négyük mellé. Parancsot adott az embereinek. Csak annyit értett, hogy kapitán...

Szóval kapitán. Viszik a kapitányhoz. Vagy esetleg kapitán, az oroszul fejet is jelenthet. Hogy elveszik a fejét.

Kezet fogott vele az orosz és megveregette a vállát. De hamarosan elfordult tőle és rendezte az embereket. Sokan még most is rágódtak a kiflin, a szalámin és a sajton.

Őket meg vitték hátrafelé.

Vitték őket a jól ismert úton, a rókalyukakhoz vezető futóárkon. Az ismert fordulóok felidéztek benne a parancsnokot, meg a Fridek főhadnagyot. Hátha most megint odaviszik? Mi történik vele voltaképpen? Mi történt itt? És ha most megint a századosa elé kerül, hogy számol be a kiflikről? Meg a szalámiról? Most megint bajba kerül? Most a sajt miatt lesz baj? Meg a röpiratok miatt?

Képtelenség.

Az egyik baka felsóhajtott a háta megett:

— Foglyok lettünk, hadapród úr...

... Foglyok lettünk... Szóval... Szóval a Fridek főhadnaggal... a datolyás máj miatt sem... A századossal a jelentkezés miatt... Szóval a fehér asztal miatt sem...

Foglyok lettünk.

## HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A rókalyukak vonalába értek. De nem állottak rémült fülelők és összekötők a lyukak előtt, orosz bakák nyüszögtek az árkokban. Sűrű sorokban rajzot tak, fönt a mellvédeken hasaltak, guggoltak és céloztak és lőttek egészen szokatlan, ellenkező irányba: a gazdasági pont felé. Furcsa volt arra gondolni, hogy most a Fridek főhadnagyra lönek, a hadapródokra lönek, azokra, akik hiába növesztették a hosszú szakállakat, nem fogják egyelőre otthon megmutatni. Nem lesz kifogás az ebéd ellen, ma nem lesz sértődés az ánizsos likőr miatt. A Fridek nem törődik már a datolyás májjal. A százados nem bájol vele, hogy fehér asztalnál zavarja. Most céloznak egymásra a hosszú köpenyes emberek és a Csutor fia. Ott előtte céloznak egymásra.

A két orosz kísérő megállott. Haptákba vágták magukat és felordítottak a mellvédre. Fönnt hátrafordult a jelentésre egy orosz tiszt. Az arca egészen poros volt és az is hordott az oldalán térképet és revolvert, mint a mieink. És tábori látcső volt annak a kezében is, mint nekünk. Hátrafordult az orosz tiszt és rájuk nézett szomorúan és kelletlenül, mintha felébresztették volna. Az egyik kísérő megint mondta a jelentést. A tiszt bólintott és egyenesen ránézett. Úgy érezte, hogy neki is mondania kell valamit. Sapkájához emelte a kezét és tisztelgett. De a tiszt még mindig nézett rá. Zavartan a gallérjához nyúlt. Az ing gallérja tábori szokás szerint rá volt borítva a blúz gallérjára. Felemelte a gallért és mutatta a ragyogó új hadapródi rangját. A tiszt onnan felülről megint bólintott. Onnan fenntől a halál kis kapujából bajtársiasan bólintott és udvariasan, szívesen sap-

kájához emelte ő is a kezét. Aztán vissza fordult. Éppen, hogy bocsánatot nem kért, amiért most el van foglalva. Nem foglalkozhat a vendéggel, sajnós. Ne vegye rossz néven. A kísérő katonáknak valamit mondott. Úgylátszott valami utasítást ad nekik. És megint tisztelgett és fordult visszafelé.

A tiszt mellett ekkor egy katona hátranézett. Egyenesen odanézett rájuk, akik szepegeve állottak a mellvéd alatt. Az orosz katona rájuk nézett és elkezdett ordítani. Véres volt az orca a katonának, fekete foltok voltak az arcán, zilált volt a haja, mely nagy csomóban bukott ki a sapkája alól. Ordított a zilált katona és rázta az öklét és szitkozódott és hadonászott a puskájával és egyszerre feléjük fordította a puskája csövét és célbavette vérben forgó egyszemével. Láta a puská csövében a kis fekete lyukát.

Felhördült. Nem értette mit mond az orosz katona, de érezte, hogy valami rettenetes készül és ahogy a puskát ráfogta, ahogy egyenesen fogta és ahogy bele lehetett látni a sötét kis lyukba ez felbőszítette.

Ő is ordítani kezdett, ő sem értette a katonát, mégis látta, mit akar, őt sem érti a katona, mégis tudnia kell mit válaszol.

Ő is ordítani kezdett:

— Te piszok! Te gazember! Te aljas bitang! Most mikor nincs nálam fegyver! Most, amikor fogoly vagyok.

Elfutotta a düh és rántással feltépte a blúzáát és kidüllesztette a mellét és döngette.

— Ide lőjj, te bitang! Ide lőjj, te gazember, ide lőjj, te kutya!...

A tiszt fönn a mellvéden szomorúan és higgadtan nyúlt a revolveréhez és a katonájára fogta.

— Andrej...

A katona hirtelen lehiggadt. Leeresztette a puskát. Elfordította felőle. Visszafordult a mellvéden. Előre tartotta a puskát. A Fridek felé.

Az orosz tiszt megint tisztelgett. És most már nem nézett hátra többé. Ő meg begombolkozott és felizgatva, kipirulva ment tovább az orosz bakákkal.

Most egy századoshoz vitték. Egy géppuskás századoshoz, akinek hosszú szakálla volt. Itt megnyugodott. Az oroszok azt mondták a jelentkezésbe, hogy: kapitán. Tehát mégis kapitányt jelentett az orosz szó. Nem a fejét veszik le. A kapitán nem is akart velük szóba állani. Szaporán tüzelt a géppuskával és csak integetett nekik bosszúsan. Egy hirtelen pillantást mégis dobott nekik, ezt a tekintet elfogta. Az ing gallérját megint felemelte. Mutatta a szép arany meg sárga pántokat a három gyémántos csillaggal. A géppuskás orosz kapitány egy pillanatra felugrott a géppuska mellől, mind a két kezével megrázta a kezeit és integetett, hogy csak menjek hátrább. Mutatta az embereknek, hogy merre vigyék őt és a másik három foglyot.

Egy keskeny futóárokban mentek hátrafelé. Ketten is alig fértek egymás mellett. Orosz katonák rohantak velők szemközt, siettek ki az első vonalba. Szorosan a futóárok falához húzódott. Még a hasát is behúzta hogy kényelmesen mehessen az ellenség. Ezek már nem törődtek velők. Furcsa elszántság és kellett len szorongás ritt le az arcukról.

Szokatlan szag volt az árkokban. Savanykás szag. Nyers bagaria szag. Más szag, mint a saját lövészárkokban. Ennek a legénységnek más szaga volt, mint a saját legénységnek.

Nem csoda, hogy a hangyák megismerik az ellenség útját a szagáról. A másfajta hangyának is más szaga van. Hogy csodálkoznak ezen emberek, ha könyvben olvassák...

Most ezek mennnek a Fridek ellen. Meg a százados ellen. Meg a Répás ellen. Meg a Csutor fia ellen. Meg akarják ölni a Csutor fiát. Az a cingár vezeti őket, aki elől ment. Lehet, hogy a cingár egy óra múlva ordítani fog, hogy ide lőjj te bitang, ha ráfognak a puskát. Hogy is gondolta ezt az a katona? Lovagiatlan és korlátolt ember lehet. Már tudniillik... elvégre egy paraszt ember is lehet lovagias és lehet józan és lehet humánus. Lehet okos is. Tudhatná, hogy neki... Igen... Neki nem szabad hátra löni...

Neki előre kell löni... Nem a szegény fogolyra kell löni. Hanem? A szegény Répásra kell löni? A szegény szakállas hadapródokra kell löni?... Hátha ez a szabály ... Ez a szabály... De voltaképpen...

Hanem a tiszt az mindjárt látta mit akar. Hamar ráfogta a revolvért. Hamar lefegyverezte. Ráfogta a revolvért. Mint ő ma reggel, ő is ráfogta a revolvért. Ő is a saját emberre fogta a revolvért. Ez is szabály? Az. Fegyelem. Fegyelem nélkül nincs háború. De voltaképpen...

Bandukoltak a futóárokban és arra gondolt, hogy most már mégis csak menni fog az öreg asszony a távirattal a Vécsey erdőn keresztül. A Fridek jelenteni fogja, hogy eltűnt, a százados tovább jelenti Kun urnák, onnan már gépirással megy tovább és szombaton már a körúton lesz nyomtatásban a veszteséglistán. Meghaltak, eltűntek és megsebesültek. Ő az eltűntek között lesz. A hozzátartozóknak biztosan táviratozni fognak, hogy eltűnt. Megy az asszony az erdőn keresztül és megáll a Deákné kocsmájánál, a Pusztahegy alatt. Mesélni fogja, hogy viszi a táviratot. Pénteken fog érkezni a távirat. Apa felteszi a cvikkert. Szegény felesége, hogy kétségbe lesz esve. Szegény mama, hogy fog fájni a szíve. Hogy fog fájni szegény, szegény mániának, hogy azt mondta, őt nem félti. Rángani fog az arca és hullani fog a könny a szeméből. Eszébe fog jutni, hogy behívta őt a szobába és azt mondta neki: Téged nem féltelek, te kiismered magad... Te vissza fogsz jönni... És aztán majd írni fog, hogy elfogták és akkor mindenki örvendeni fog és szegény mamának mégis csak igaza lesz. Hogy lehetett ezt előre tudni?

Hát nem jött keresztül a mezőn, ahol csak úgy cuppogott a mocsár a gránátoktól. Nem jött keresztül az ellenséges vonalon. Nem fogták rá a puskát, mielőtt elfogták? Nem fogta rá puskáját a dühös orosz katona a lövészárókban? Nem zizegett és fütyült felette és körötte a halál? Hogy tudta az édesanyja, hogy mindebből sértetlenül fog szabadulni? Hogy lehetett ezt tudni? És most... Most már olyan biztos,

hogy megmenekült? Hogy lehet azt tudni? Hogy lehet tudni, hogy mi vár rá? Hátha még csak most...

Az egyik katona már vagy egy negyedórája kiment a futóárokba. Ott ment kívül a védőárkon. Az most hirtelen megint vissza ugrott az árokba. Boldogan vigyorgott és mutatta a lábát. A térde alatt megsebesült, a lábikráján. Annak örült olyan nagyon. Bicegve és ragyogva ment velük tovább. De velük mi lesz? Hátha csak most...

Legalább másfél órája mentek.

Tűzelő útegek mellett mentek el, már trénnel is találkoztak. Most egy kedves kis forrás mellett állottak. Tovább egy ponyvasátor körül némi tolongást láttak. Ez a ponyvasátor egy kis dombocskán volt, ide tartottak. Felmentek a dombocskára. Egy szakállas orosz tiszt fogadta őket. Barátságosan kezefogtak, beszélgetni szeretett volna vele az orosz. Németül se tudott az orosz. Nem lehetett vele beszélni. Többször és ismételtelen megrázták egymás kezét.

Valami eszébe jutott. A kenyértáskájában volt egynehány tábla csokoládé és a borotvája társaságában egy félliter szilvórium. Jó gréci szilvórium, ezt az édesapja küldte Pestre a feleségével. A szilvóriumot kivette és odanyújtotta az orosz tisztnek. Az kidugta, szagolta, aztán gyanúsan visszanyújtotta neki.

Persze. Meg kell neki kóstolni, mutatni, hogy nem méreg. Persze.

Hatalmasat kortyintott, de az orosz tiszt elkapta a szájáról és boldog mosollyal emelte ég felé.

Ömlött a jó öreg gréci szilvórium a zöldes üveg-ből és szapora, vidám kotyogással siklott az orosz tiszt torkán lefelé. Kotyogott a jó, öreg gréci szilvórium a cár tisztjének kezében a végtelen Szarmata síkság küszöbén...

## HUSZONKETTEDIK FEJEZET

Jót húzott az orosz tiszt a szilvóriumos üvegből, aztán melegen megrázta a kezét. Intett neki, hogy vesse le a blúzát. Ezt nem értette. A tiszt mutatta neki a gallérját, jelekkel mutatta, hogy vesse le a blúzát, megmutatta gallérját.

Nem értette, nem tudta elképzelni, miért kell neki levetni a blúzát, mit akar tőle az orosz, miért vegye le a blúzát, talán nem elég neki a szilvórium, a blúzát is el akarja venni?

Levette a blúzát, az orosz tiszt odaadta egy embernek és magyarázott neki valamit. Az bólongatott a fejével és úgy látszott, azt mondja rendben van.

Kellemetlen pillanatok voltak, de az orosz veregette a vállát és mosolyogva integetett neki, nyugtatta, nem lesz semmi baj. Integetett a kezével, hogy csak üljön nyugodtan.

Ült nyugodtan, néhány puskalövésnyire az irtó mészárlástól, ült nyugodtan idegen országban, idegen dombon, a Szarmata síkság szélén, néhány tábla csokoládéval a kenyértarisznyájában, meg a borotvájával a zsebében, ült ingujjban a doktori diplomájával az ellenség földjén, távol a zöld halmoktól, mélyek fölött fehéren int még ilyenkor a Miké-hegy az Avasban, ült nyugodtan és az asszony meg a gyerek, meg a hazai udvar, meg a napsütés a kútnál villant, fel előtte, meg mintha a házuk előtt, a patakban pünkösdre pendelyeket sulykolnának...

Az orosz tiszt bement a sátorba és hozta vissza a blúzát és boldogan mutatta neki a blúzgallért.

Az orosz tiszt zászlósi rangot váratott a gallérjára. Már nem volt a galléron csak az arany stráf és nem volt csak egy csillag. Az orosz tiszt előléptette.

Mutatni kellett, hogy köszöni az előléptetést, mutatni kellett, hogy örvend neki. Biztosan berúgott az orosz tiszt, hogy ilyen vicceket csinál. Megártott neki a szilvórium. Mít tehet?

Azután mégegyszer kezelt vele a tiszt és embereket adott melléje, azoknak megmondta, hogy merre vigyék.

Csakhogy megszabadult ettől a részeg embertől, alig várta, hogy ellépjenek onnan, ez még ki tudja, miket csinált volna. Hallott róla, hogy vannak olyanok, akik játszanak az emberrel, mikor berúgnak és egy ilyen részeg, mit lehet tudni, a végén...

Most már valami rendesebb helyre érkeztek. Egy ház mellé. Egész csomó saját ember volt itt. Más ezredekől, más csapatokból. Nem ismert egyet sem. Úgy látszott azokat is ma fogták el. Szótlanul ültek nagy és rendetlen összevisszaságban a földön és komoran, borúsan tekintettek maguk elé. Keresett tisztet közöttük, de legfeljebb egy szakaszvezető, vagy egy őrmester akadt.

Végre valami magasabbrangu orosz katonához vezették, aki egy kis asztalkát hozatott ki a házból egy nagy fa alá. A kis asztalt fehér abrosszal terítették és akkorára megérkezett egy tolmács is, aki németül kérdezgette. A nevét, meg, hogy melyik csapatban volt, melyik ezredben, ki volt a parancsnok. A többivel nem törődtek, csak őt faggatták. Hogy mondja el részletesen, hol került fogságba. Egy térképet tettek elébe, azon kellett megmutatnia. Ő is ezt a térképet használta odakünn, megmutatta pontosan. Még egy kis érdeklődést is érzett, mikor az ujját húzta a mappán. Itt jött, itt van a dorong út, ezen át... itt... igen... itt... ma reggel...

Azt mondta a tolmács, aki tört németiséggel beszélt, hogy egyelőre elég, most üljön le valahová, majd ha szüksége lesz rá szólítani fogják.

Leült oda mindjárt a fa alá a földre és a fejét a fatörzshöz támasztotta. Nagyon el volt fáradva. Esteledett és tegnap óta jóformán talpon volt. A tolmács visszajött és elébe állott, beszélgetni kezdett vele,



Először hazudozni kezdett, a tolmács azt mondta, hogy évekig volt Pesten, mint hotelportás, onnan tud olyan jól németül. Azt mondta, hogy tulajdonképpen kém volt, de nem vették észre, nagyon ügyesen viselkedett Pesten, senki sem sejtett semmit. Dühös lett a tolmácsra, mit hazudozik itt, hogy évekig volt Pesten, mikor egy szót sem ért magyarul. Azt kérdezte tőle, milyen hotel van a Nyujork-kávéházzal szemben, ha évekig volt hotelportás Pesten, tudnia kell. A tolmács zavartan hallgatott. Azt mondta erre már nem tud visszaemlékezni, a hotel Viena, nem?...

De aztán szaporán másról kezdett beszélni, azt mondta ez hálistennek a döntő győzelem. Most már vége lesz a háborúnak, Bruszilov elfogta az egész frontot, majd holnap meg fogja látni, hogy be van fejezve a háború, még csak a törökökkel lesz egy kis formalitás, a központi hatalmakat Bruszilov a mai napon teljesen megverte...

Vitatkozni kezdett a tolmáccsal. Azt kérdezte tőle gúnyosan, azt hiszi, mi nem tudjuk, hogy Kut el Amara elesett?

A tolmács összeráncolta a homlokát, azt kérdezte, mi esett el?

— Kut el Amara. Di russzen kempfen umzonszt...

A tolmács nevetett, azt mondta, nem hinné, hogy ez a Kut el Amara dolog igaz legyen. De látszott róla, hogy se Pesten nem volt, se a Kut el Amara dolgot nem ismeri.

Kellemetlen volt a tolmácsnak a Kut el Amara téma. Másról kezdett beszélni. Azt mondta, nagyon jó dolga lesz, nem kell félni. Ne tartson semmitől, a cári birodalom nagyon jól bánik a foglyokkal, bár Németország nem érdemli. Náluk minden fogolynak jó dolga van. De különösen a tiszteknek. A tiszték fizetést kapnak, ötven rubelt havonta. Bőven elég. Szerencséje, hogy már tiszt. Látszik a gallérján, nagyon új, látszik, hogy nem régen tiszt.

— Ismeri a rangokat?

Hogyne ismerné. Fehér csontcsillag az nem tiszt. Sárga stráf három csillaggal, az se tiszt. Arany stráf,

sárga stráffal és három csillaggal, az vitás. Most van eldöntés alatt Moszkvában, hogy az ilyen rang tiszt-e vagy sem. De arany stráf csillaggal az tiszt. Azt tisztnek veszik ők is és annak jár az ötven rubel és annak nem kell dolgozni.

... Megdobbant a szíve. Hát mégse volt részeg az orosz, mikor előléptette.

Fizetett a szilvóriumért.

Előléptette, hogy ne legyen vita és hogy kapjon ötven rubelt havonta. Meg hogy ne kelljen dolgozni...

A tolmácsot hívták, de csakhamar visszajött és fulladozva mondta neki, hogy valami nagy baj van, együtt ül a haditörvényszék és oda kell menni.

Bevitték a házba, ahol csakugyan ott ült egy hevenyészett patkóalakú asztalnál egész csomó orosz tiszt. Az elnök elé állították és a tolmács azt mondta, hogy felelnie kell, bizonyos gazságok történtek és azért kell neki felelnie, mert ő a legmagasabbrangú, az itteni foglyok között.

Egy töltenyt mutattak neki és gúnyosan azt kérdezték tőle, ismeri-e ezt a töltenyt? Van-e tudomása arról, hogy ilyenekkel lönek, de nem változtat a sorsán, ha nincs is tudomása róla.

Kezébe adták a töltenyt. Nézte, forgatta.

— Mi baj van ezzel a töltennyel?

— Az ezredes úr azt kérdi, miért van a tölteny acélja körülreszelve? Ez nem gyári reszelés, ezt a bakák magánszorgalomból csinálták, bosszút lihegő és embertelen tisztjeik parancsára. Hogy mernek dum-dum lövegekkel löni? Mikor azt nemzetközi egyezmény tiltja.

Valamit hallott róla, hogy az ilyen bereszelt töltenyek nagyon csúnya sebeket ejtenek, de most hallotta először, hogy ez a dum-dum. Nem is látott ilyet soha.

Az orosz ezredes ordított és azt kérdezte, ez a keresztényiesség, ez a lovagiasság? Ne is merjen védekezni, ezt a tisztet csináltatták és most lakolni fog a gazságért.

Kivitték a ház elé, de most már két szuronyos

katona között várta a sorsát. A tolmács is nagyon fél volt háborodva. Utána jött, mert neki sem volt szabad benn lenni a tanácskozásnál. Utána jött és azt mondta, nem tételezte volna fel, hogy ilyen ember-telenségre képesek. Gyalázat.

Behívták.

Az ezredes még egyszer megkérdezte tőle, rendszeresen csinálják-e a fronton ezeket a gálád töltényeket, magasabb parancsra készülnek? Esetleg még változtathat a sorsán. Megmenekül a szégyenteljes akasztástól. Tiszthez illően főbelövik. Valljon be mindent.

Azt mondta, most lát először dum-dum golyót, nem is tudta eddig, hogy mi az, azt se tudta, hogy így kell csinálni, azt hitte csak az a dum-dum, amelyik robban, nem tud ilyen parancsról. Engedjék meg, hogy megkérdezze a katonáktól, engedjék meg, hogy szóljon pár szót a katonákhoz.

Megint kivitték. Tompa és ólmos fáradtsággal nézett szét és beszélni kezdett. Kísértetiesen meredt előtte most a nagy fa, melyre fel fogják kötni és belül búcsúzott a pataktól, amelyben most a kisfiú pacskol és fásultan kezdte:

— Katonák, engem fel fognak most akasztani, mert találtak valamelyikőtöknél a motozáskor egy golyót, amelyik be volt reszelve és most már nem lehet tudni, hogy kinél találták és ezért engem fognak felakasztani. Nem kell megmondani, hogy kinél volt a golyó, most már úgymint mindegy, legfeljebb azt is mellém akasztják... De hát ki mondta nektek, hogy reszeljétek be a töltényeket?

Egy baka lomhán megmozdult és közelebb jött. Tisztelgett és jelentette:

— Zászlós úr alázatosan jelentem, az a töltény az enyém volt...

— Miért mondtad meg te szerencsétlen, ki kérdezte tőled...

— Miért ne mondanám meg? Én magam reszeltem be, hogy könnyebben ki lehessen húzni az acélt. A puskaport kivettem és a túlsó vége a golyónak

fütyülőnek van megcsinálva, azért reszeltem be. Én csináltam belőle fütyülőt...

Éledő reménnyel ment vissza a hadbírótság szobájába és kérte a töltényt.

Kihúzta az acélt a rézburokból, megfordította és belefűjt és az acélsíp élesen és diadalmasan visszahangozta a kis szobában a nyomorult és veszendő kis élete reményét.

Az ezredes mosolygott és megértette az egészet. Láta, hogy nem gonoszság, hanem játék. Hozzálépett és barátságosan veregette meg a vállát. Kezet is fogott vele.

Azt mondta, a tiszt urat méltatlanul gyanúsították, jutalmul benn aludhat a szobában ma éjszaka.

## HUSZONHARMADIK FEJEZET

Mikor azt mondta az orosz ezredes, hogy benn aludhat a szobában, egyszerre ráterült két napnak és egy éjszakának minden izgalma, minden fáradtsága. A szemei hallatlan zsibbadással csukódtak le és mikorára a padlóra roskadt, már mélyen aludt. Arra ébredt, hogy irgalmatlanul rázzák. Azt hitte csak pár pillanatig feküdt így alétlan, de egy egész éjszakát kellett jgy töltenie, mert már reggel volt és a nap sütött.

Ki kellett menni a szobából.

Künn a szabad térségen a hadifoglyok beláthatatlan tömege nyüzsgött. Most már tisztek is voltak közöttük és a tegnapi lethargiát, valami furcsa élnétség váltotta fel. Orosz altisztek motozták és vizsgálták a hadifoglyokat. Elvették a tisztektől a fényképezőgépeket, tépték a papírokat és rózsaszínű tábori lapokat, amiket a bakák zsebében találtak. Találomra csinálták az egész motozást, mert rengetegen voltak a foglyok, nem lehetett mindenkit megvizsgálni.

Le kellett vetni a csizmákat és benyúltak a csizmák szárába, kigomboltatták a blúzokat és belenyúltak az ing alá. Egy orosz katona odajött hozzá, mutatta, hogy nyissa ki a száját. Kinyitotta gyáván, az orosz belenyúlt a szennyes kezével és érezte a nyelvéen hideg és tisztátalan ujjakat. Az aranyfogat rángatta az orosz, de erre elkapta a fejét és ordítani kezdett. Az orosz elszaladt és tisztek jöttek, akik megszüntették a kobozást és zsákmányolást. De akkor már majd mindenkitől elvettek valamit.

Eleséget, takarókat, borotvákat és a kis tasakokat, amikben az ing alatt a pénzüket tartották.

A tisztek lovaskozákokat rendeltek melléjük és

hosszú dárdáslovasok döfködtek feléjük, a kétméteres hegyes dárdákkal és terelték őket. Elvesztette maga mellől a három társát, akikkel fogságba esett, ismeretlen tömegbe préselődött, így indultak hatalmas tömegben, megfélemlítve és bukdácsolva, a kozákok ordítása, kancsuka suhogtatása és a hosszú dárdák között.

Egyetlen kívánsága volt: szeretett volna a tömeg szélén lenni, hogy ne lépjen senkinek a sarkára, hogy neki se lépjenek a sarkára és ne érezze a tömeg közepén az embertelen büzt. De a szélsők erősen tartották a pozícióikat és a belsők is szorították. Azonkívül egy hadnagy sodródott melléje, akinek az egyik szeme be volt kötve, a másik szeme pedig alig nyílt. Erőlködött, hogy kinyissa a szabad szemét és melléje állott. Lányi hadnagy vagyok, engeddd meg kérlek, hogy rád támaszkodjam, félig meg vagyok vakulva, ezt mondta a hadnagy és karonfogta és rá támaszkodott. Vonult a rengeteg ember, senki nem tudta, hogy hová mennek, senki nem ismerte sem a vidéket, sem az utat, sem a célt. Vitte a karján bukdácsolva és kínosan a hadnagyot, vánszorgott vele rettenetes erőlködéssel. Eszébe jutott: ilyenféle példákat tanul az ember az iskolába, efféle szamaritánusi cselekedetről emlékeznek az iskolakönyvek és ha iskolában a padban olvassa, vagy otthon az ágyban olvassa az esetet, valószínűleg lekicsinylőleg mosolyog az ember. Nagy dolog is, a sebesült a bajtársát támogatatta. Nagy dolog és legyint az ember a kezével.

Voltaképen ő sem tesz egyebet és mégis milyen kínos, milyen hallatlan erőfeszítés, meg kell örülni a fáradtságtól, nem bírja már cipelni ezt a vak bajtársat, együtt fognak lezuhanni és eltapossák őket, akik utánuk jönnek.

Lógott a karján és a mellén és a vállán az irtózatos teher, a szóvalan hadnagy, próbált nyomulni kifelé a sorból, legalább a szélén menjen, legalább levegőhöz jusson, legalább egy kicsit szabadabban tudja vonszolni: kegyetlenül visszaszorították és rá mordultak, hogy ne tolakodjon, ne döfködjön, maradjon békén.

Izzadság és veritékszag és facsaró bűz örvénylett körülöttük. A hatalmas szarmata síkságon nem tudott szétszállani, idesorult minden lélekzetelállító sűrű szag erre a sávra, ahol a foglyok meneteltek.

Mentek és a torkuk kezdett kiszáradni, mentek és gépiesen tették egymás elé a lábaikat, mentek és végeszakadatlanul tárult eléjük a hatalmas ut. Mentek és a nap csillogtatta a kis tócsákat a mezőn és szomjúság gyötörte őket. Ezt sem tudta soha, hogy mi az szomjazni, ahogy a regényekben áll, meg a bibliai mesékben: szomjúhozni, ezt sem tudta eddig micsoda. Elmúlik minden undor, elmúlik minden kényesség, az ember vágyva és epedve néz a hínáros pocsolyára, úgy érzi, hogy a mennybe szállana egyenesen, ha lehasalhatna mellé.

Dél volt, a kozákok megállították a menetet.

A tolmács kihirdette, hogy aki inni mer a keréknyomból, vagy a pocsolyákból, azt azonnal lelövik. Aki iszik az tífuszt kap.

Guggoltak és térdeltek és ültek a porban és sóváran nézték a keréknyomba a vizet és epedve nézték a zöldhínáros pocsolyákat.

Azt mondta Lányinak, hogy van csokoládéja, egynek egy kis csokoládét.

A Lányi rátette a kezét a szájára, súgta neki, hogy ne beszéljen.

— Másnak is van ennivalója. Olyan is van, akinek víz van a kulacsában. Nem látod, hogy senki nem mer hozzányúlni a másiktól...

Ott ült tehát a kievi országúton és csokoládé volt a kenyérzsákjában, de nem merte kivenni a többi éhesek miatt. A szamaritánus nem meri kivenni a kenyérzsákjából a csokoládét, mert más éhesek is vannak. És vannak olyanok is, akiknek víz van a kulacsában és azok sem merik kivenni.

Ott ülnek és reszketnek és dideregnek az éhségtől és farkasszemet néznek egymással és irigykedve és féltékenyen lesik egymás moccanását, nem mer senki hozzányúlni sem ételhez, sem italhoz, nem mernek egymástól sem enni, sem inni, talán halál fia,

aki megmutatja, hogy van egy darab kenyere. Ott ültek és még a lázasok, még a betegek sem kaphattak egy korty vizet. Akiknek volt valamijök, azok közömbös arccal leplezték, nehogy felfedezze valaki. Ott ültek és halálosan gyűlölték egymást, szerettek volna valami távoli erdő magányában rárohanni a csokoládéra, falni és lecsurgó nyállal csámcsogni hozzá. Kibükkölt szemmel méregették egymást és mint valami veszedelmes bomba égette őket a rejtett eleség, meg a kulacs víz.

A pihenésből még fáradtabban állottak fel. De csakhamar megint aléltan és gépiesen meneteltek tovább és Lányi hadnagy rettenetes súlya megint irtóztató erővel nyomta. Úgy érezte, hogy leszakad az az oldala, ahol a Lányi csüngött rajta.

— Kérlek, cseréljünk helyet, gyere a bal oldalra.

Erőfeszítés és kísérletezések után végre valahogy átkerült Lányi a másik oldalára és akkor pár pillanatnyi megkönnyebbülés után, még kibírhatalanabbnak érezte a terhet. Most már szerette volna visszacserélni Lányit a másik oldalra, melyet már jóformán érzéketlenné gyúrt, de ez nagyon is veszedelmes és mérész kísérlet lett volna.

Menni kellett, mert hátulról a sarkára léptek, a lábikrájára léptek szöges bakancsokkal, ha lassított, ha egy lépést eltévesztett.

Ha messziről valami kis falu látszott, akkor reménykedni kezdtek, azt hitték, odatartanak. Vonszolták magukat és a faluhoz értek és elhagyták a pár házat, meg a hagymatetejű kis fatemplomot és menni kellett tovább kialudt életreménnyel. Minden fában, minden csöszkunyhóban a reményeik várát látták, úgy közeledtek egy dombhoz egy elhagyott magtárhoz, mintha a szent falak intenének.

Tartott a szótalán és csendes mars, a sir biztonságával és kérlelhetetlenségével tartott szakadatlanul.

Késő délután csendesen azt kérdezte Lányitól a dermedt erőfeszítésben.

— Hogy sebesültél meg a szemedben?



— Megverték.

— Ki vert meg? Mikor vertek meg?

— Mikor elvették a géppuskát. A géppuskásokra nagyon haragusznak.

— Nekik is van géppuskájuk. Miért haragusznak?

— Mindegy. A géppuskásokra haragusznak. A Krisztinkovich... Ismerted a Krisztinkovichot?

— Nem ismertem.

— Nahát a Krisztinkovich volt velem és az volt szerencsém, hogy még mozgott, amikor belelőttek. A Krisztinkovich még mozgott és az orosz nagyon dühös volt, mind belelőtte a revolveréből az összes töltényeket. Addig lőtt bele, amíg ki nem fogyott a tölténye és akkor nekem jött, az volt a szerencsém, csak úgy üres revolverrel, már nem volt idő ládolni, elkezdett fejbevagdosni. Addig vágta a fejembe a revolvert, amíg leestem. De aztán nem emlékszem, mi volt, csak tudom, hogy elvittek az oroszok hátra. Az volt a szerencsém, hogy a Krisztinkovich még mozgott. És az is szerencsém volt, hogy nem vakultam meg. Azt hiszem, mind a két szemem megmarad. Az egyiken már kezdek látni. Téged hogy fogtak el?

— Sehogy... Nem volt semmi különös ...

— A rókalyukba voltál?

— Nem.

— Mert legtöbbnyire a rókalyukból terelték össze az embereket. Micsoda marhaság volt az a rókalyuk! Különben, ha ez nincs... De hát... Hát az ember úgyse ért ehhez... Ki tudja, hogy kellett volna...

Este lett és messziről szilárd és biztos kis lángok ragyogtak. Hamar híre terjedt, hogy ott a cél. Erőre kapva és erőltetve mentek. A kis fénypontok felé. meneteltek és óra telt óra után, mintha semmit nem közeledtek volna.

Még mindig messze ragyogtak a kis fények. Óra telt óra után és amikor a legkevésbé várták, egyszerre csak hirtelen ott voltak a kis fények mellett.

Tényleg villanylámpák voltak. Egy nagy deszkabarak kapuján égtek a villanylámpák.

Akik oroszul tudtak, továbbították a parancsot. A deszkabarakban orosz tiszték vannak. Oda nem szabad bemenni. Künn fognak éjszakázni a mezőn. Ott a helyben leültek az elerőtlenedett emberek. A félig még nedves földre ültek és egymásra hajtották a fejeiket.

Míntha lekaszálták volna őket, úgy kerültek el kusza rendekben és fürtökben.

Valami sötét tömeget látott az emberraj szélén. Gondolta, hogy valami szekér. Akármi, odafekszik.

Közelebb ment és akkor látta, hogy egy félig beomlott kemence van a mezőn. A szája még megvolt a kemencének és a teteje is félig. Lehajolt és belenyúlt. Még hamu is volt benne.

Hívta a Lányit és barátsággal megosztotta vele a beomlott kemencét.

Befeküdtek a kemencébe és elnyúltak az isteni hamuba.

## HUSZONNEGYEDIK FEJEZET

Reggel, mikorára az alvás kéje eloszlott és kikecmeregtek a beomlott kemencéből, egy kis undorral néztek egymásra. Piszkosak, rondák és éhesek voltak. Inkább megalázó érzés volt, mint fájdalmas.

— Nem tudom, hogy van ez, kezdte a Lányi, most büszkéknek kellene lennünk... Szenvedtünk a közért és nem magunk miatt vagyunk éhesek és nem magunk miatt vagyunk sárosak, magasztos célok érdekében feküdtem a hamuba és a képem egy közös nagy eszme miatt füstös és véres és mégis ez valahogy... ez a fetrengés ... mintha ki volna az ember átkozva ... ki volna közösítve ...

Rázták és porolták a ruháikat és minden szeméremérzetük eltűnt, meztelenre vetkőzve állottak a rengeteg ember között, úgy próbáltak tisztálkodni. Úgy ahogy a többiek közül is sokan meztelenre vetkőzve egy kicsit kirázták a ruháikat, az ingüket. Mikor újból felhúzták: a ruha, az ing hűvössége: a tisztaság valami kis illúzióját hozta. A ruha és az ing fülledtsége mintha valamit szűnt volna.

Délig újabb és újabb csapatok érkeztek és tizezerszámra állottak már a mezőn. Sehol semmi intézkedés. A fába rákban fényes vállszalagul orosz tiszték sűrögtek, de velük senki nem törődött. Kozáklovasok nyargalták körül a tábort és annyi volt minden parancs, hogy kozákórszemeken túl nem szabad elhagyni a helyet.

Sóvárogva néztek az országút felé, ahol egy szerkeszkán kis orosz fiú hasalt és álmosan a lovakra ütött.

Egy-egy repülőgép berregett a levegőben, fönn a báránnyfelhők alatt és messzi falu mellett libák lefelésztek.

— Ezek már orosz libák ...

Déltájban megint ordítani kezdtek a kozákok. Hadonásztak a kétméteres pikákkal és döfködtek feléjük. Terelték őket megint és elindították a tömeget. A Lányi azt mondta, hogy lehetnek legalább tízezren.

— Képzelem odahaza mit mond a Höfer...

Az országútra vezették őket ismét és alig tiz percnyi gyaloglás után vasúti pálya mellé érkeztek.

— Tényleg, kiabált a Lányi, nézd csak, tényleg szélesebb, mint a mi vágányaink ...

Hát szélesebb. Ámbár, ha az ember nem vasutas, ha az ember nem ért a vasúthoz, fel sem tűnik, hogy szélesebb. Itt is bokrok vannak a pálya szélén, itt is telegráfpóznák vannak a vasútmentén. A keretekben száradó ruha lóg és nem is látszik, hogy más-kép volnának szabva a ruhák. Kis boltok mellett jöttek el a falukban és legfeljebb itt nem a Franckot hirdetik a plakátok. Itt más árulja a magot, nem a Mauthner, de kis polcok vannak itt is és maszatos gyerekek szaladgálnak és fehérnépek kíváncsiskodnak itt is a kerítések mellett. Kútra mennék vízért és legfeljebb nem hívják őket Julcsának...

Mit kell azért úgy kiabálni, hogy a vágányok szélesebbek.

A fűzfának itt is keskeny levele van és a fű itt is hűvös és zöld ...

Benyomták egy vagonba őket is. Azt mondták, hogy csak pár óráig utaznak, aztán célhoz érnek. Senki nem mondta miféle célhoz és nem volt sok magyarázat. Azt mondta Lányi, hogy egy bizonyos Szivacsekkel ismerkedett meg, aki tud oroszul, ezt nem szabad szem előtt téveszteni.

— Honnan tud a Szivacsek oroszul?

— Felvidékre való. Nyitra mellé.

— A Felvidéken tudnak oroszul?

— Tótul tudnak és az hasonlít az oroszhoz.

Érdekes, soha nem hallotta, hogy a *tót* hasonlít az oroszhoz. Tudniillik... persze... szlávok... de hogy most a Szivacsek ... milyen szerencsés...

A Szivacsek is odaszállott be hozzájuk és még-

ígérte, hogy velük marad. A Szivacseknek nagyezüst lógott a mellén és még jobban irigyelte. Nem elég, hogy tud oroszul, még ilyen kitüntetése is van. Ő is elő van terjesztve kizezűstre, annak most vége.

A Lányi magyarázta a Szivacseknek, hogy történt az a dolog a géppuskával meg a revolverrel. Tegnap még egészen meg volt dagadva és alig látott. Mára kitisztult. Azt mondta Lányi, hogy az egész dologról egy jegyzőkönyvet kell felvenni és ők ketten mint tisztek igazolják, hogy mikor találkoztak meg volt a sebesülés és hogy a szeme be volt dagadva és nem látott... A Szivacsek is igazolhatja egész nyugodtan, mert bár most már lát mind a két szemén, de a helye megvan.

A Szivacsek komolyan bólogatott, de ő nem értette, megkérdezte mire kell ez az egész jegyzőkönyv?

A Lányi magyarázta neki, hogy majd ha visszatérnek a hadifogságból, mindenkinek igazolnia kell magát, hogy nem viselkedett gyáván és erre kell a jegyzőkönyv. Azután reméli, hogy legalább a szignum laudiszt megkapja és reméli, hogy ezt még a fogságba is utána küldik, mert ennyi legalább jár. Persze csak ha nem kerülnek hamarosan haza a fogságból. A jegyzőkönyvre azonban mindenesetre szükség van. Két tiszt aláírása éppen elég bizonyíték.

— Hadd jegyezzem csak fel a neveteket, az ezredet és a rangotokat...

Lányi noteszt vett ki és egyszerre hallatlan szorongás fogta el. A kievi pályán szaladt a vonat és soktornyú templomok tűntek fel a láthatáron, orosz katonák báméskodtak rájuk a sorompóknál, egy fegyveres ember vigyázott az ajtóban, hogy meg ne szökjenek és ismeretlen sors felé robogott velük a marhakupé és szorongást érez, hogy a Lányi a rangját emiitette. Most mi lesz? Melyik rangját mondja be? Amit az orosz tisztől kapott? Szép kis igazolás lesz oda-haza ...

— A rangom kérlek... azzal nem tudom... még nem érkezett meg...

— Az nem baj, ha parancsba volt...

— Nem volt parancsba ...

— Hát akkor nem értem. Hogy van ez nálatok?

Nem lehetett magyarázkodni, különösen a Szivacsek előtt nem. Kelletlenül és balsejtésekkel diktálta akadozva:

— Zászlós ...

Lányi megígértette velők, hogy Kievből, majd összejönnek és ha kész lesz a jegyzőkönyv, majd aláírják.

Egy nagy folyót láttak és a folyó túlsó oldalán a lejtőn gyönyörű város képe bontakozott.

Kiev... Kioiv... Kioivi csata ...

Megint zenélt és cincogott benne, valami halk melódia rég látott könyvekről, rézmetszet Kioivról, kioivi csatáról...

A vonat azonban elkanyarodott, nem ment a városba. Egy hatalmas fenyőerdő szélén állott meg. Óriási baraktábor mellett, ahol már hasonló tépett társaság nyüzsgött.

— Ez Darnica ...

A felvilágosítást megint a Szivacsek adta. Néhány napig itt maradnak és aztán majd elosztják őket. Elküldik a foglyokat a végső állomásra. Így mondta Szivacsek.

Néhány kőépület is volt, oda a tiszték mennek, a barakokba a legénység.

Céltalanul ödöngött a darnicai fenyvesben, amely olyan képet mutatott, mint egy züllött vurstli. Lárma és ordítás és nyüzsgő és heverő emberek a földön. Ételmaradékok és piszok a drága tülevelű fák alatt és szennyes emberek és szennyes kavarodás.

Deszkákból hatalmas barakok voltak és ezek félig a földbe voltak építve. Bement az egyikbe. Három sor polc egymáson. Azt mondták ez a fekvőhely. Itt fekszik a legénységi állomány éjszaka, de csak úgy van hely mindenkinek, ha szorosán egymásmellé húzódnak. Mint a szivarok. Így fekszenek egymás mellett, de aki nem jön idejében, az nem is kap helyet. Aludhat künn. Ámbár vannak sokan, akik inkább alusznak künn a szabad ég alatt, mert nem lehet

kibirni a nehéz levegőt a földi barakban és azonfelül egészségesebb is künn a homokban, nem lehet férget kapni, se betegséget.

Az egyik barak előtt nagy forgalmat látott. Oda is bement. A barakban két borotváltképű ember sürgött egy kis tűzhely előtt. Rengeteg ember tolongott a kis tűzhely körül és ordítva lökdösődtek. Megtudta, hogy két színészember itt lacikonyhát csinált és palacsintát, meg valami húst sütnék. Azt árulják a foglyoknak.

— Mik ezek? Oroszok?

— Dehogy oroszok. Fővárosi színművészek. Nem ismeri őket? Az egyik Sárossy úr, a Király Színház-tól... Pestiek.

Kiev mellett egy Darnica nevű fenyőerdőben Sárossy úr a Királyból, feltűrt ingújjakkal izzadt a spartherd mellett és kunsztokat csinált a palacsintasütővel.

Feldobta a levegőbe a palacsintát, úgy forgatta meg. Körötte éhesen vigyorogtak a lucki áttörés hajótöröttjei és a Dnyepr nevű folyóról idehallatszott a hajó tülkölése.

Egy álzászlós, akinek nem jött parancsban az előléptetése, szorosan a hadnagy mellett állott, aki a hazai igazoltatása miatt drukkolt és a Nyujork-kávéház mellett a nagy kirakatban transparensok dobtak világgá nagyhangú híreket, az Avasban valaki mezítláb trapolt a hajnali vonathoz és egy kis újdondász Budára szaladt valami kéménytűz miatt és Moszkvában egy vállrojtos tábornok azt indítványozta, hogy az óriási hadifogoly tömeget látványosságként sétáltassák végig a Tverszkáján és Verdun mellett egy korcsmáros lopott tehenet vett és Elzászban egy német vonakodott hadikölcsönt jegyezni és új divatcikkek érkeztek a Petőfiuccába és egy repülőgép zuhant Kol-Malin felett és valami írásokat talált egy orosz tüzér a rokitnói mocsár szélén és egy őrnagy valahol azt mondta, már múlik a reumám és az ezredes telefonált, hogy kintartani az utolsó emberig és Beregi hadnagy az őrmesterbe lő, mert felesel és pecches családapák önfeledten nézik, ahogy Sárossy Kiev mellett a palacsintával kunsztozik...

## HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

Visszabolyongott a barakbéli látványosságtól a kő-épületbe, a tisztek szállására. Itt is lárma és kavarodás és ismerkedés és nyüzsgés és teázás, tisztálkodás, de tiszteletteljes embergyűrű egy ezredes körül. Még nem volt semmi rend, még vegyesen zsibongtak, de egy magasabbrangú körül udvar csoportosult. Itt halkabban beszélgettek és figyelmesen hallgatták, aki beszélt. Szemrehányóan néztek fel egy fekete zászlósra, aki káromkodott, mert már nem kapott meleg vizet. Óvatosan közelebb lopakodott és ágaskodva figyelte, miről van szó.

A falak mellett széles és alacsony fapadok voltak, itt ült egy ezredes és magyarázott.

Azt mondta, nem lehet mindenért a cseheket hibáztatni. Nem lehet ráfogni, hogy azért történt a nagy áttörés, mert a csehek megadták magukat a szárnyon. Százezreket fogtak el, de ez mind a hadvezetőség túlságos humanizmusára vezethető vissza. Védetni akarták az emberanyagot, azért készültek a rókalyukak és a támadás pillanatában mindenki a rókalyukakban volt. Azt mondta az ezredes, nem akar kritikát gyakorolni a hadvezetőség felett, de ez a túlságos gondoskodás megbosszulta magát. Ő maga inspicálni volt az első vonalban, akkor elkezdődött a pergőtüz és már nem lehetett visszamennie, ezért ott maradt a lyukban. Szintén úgy került fogságba, hogy egy orosz küldött fehér zsebkendővel a kezében megjelent a rókalyukban és tudomásukra hozta, hogy el vannak fogva. Nem adták meg magukat, de ellenállani nem lehetett, mert a rókalyuk szájánál egy orosz géppuska állott. Ezt nem hívják katonai nyelven megadásnak, ez lemondás a hiábavaló ellenállásról. A jegyzőkönyvet is így



fogja csinálni, azt mondta az ezredes. Hadi tapasztalatairól, majd otthon beszámol, de mindenesetre a rókalyukak intézménye ellen fog nyilatkozni. Azt mondta végül az ezredes, hogy megnyugtató jelenség, hogy a tömeges elfogatás, nem legyőzés eredménye. Szomorú volna, ha ennyi embert le tudtak volna fegyverezni az oroszok. Megvonták az emberektől az ellenállás lehetőségét, tehát nem a harckészségben van a hiba, ami szomorú világot vetne a jövőre. Taktikai hibáról van szó, amit hamarosan korrigálni lehet...

Az ezredes mindig húzta és hangsúlyozta ezt a kifejezést, hogy megvonták az ellenállás lehetőségét. Látszott, hogy büszke erre a formulára, melyet ő talált ki, szinte kéjelegve, ismételte. Úgylátszik azt képzelte, hogy majd a hadtörténelemben megemlékeznek arról az ezredesről, aki legelőször használta ezt az elnevezést.

Az ezredes azt mondta, hogy nyugodni akar, mire mindenki vigyázz állásba merevedett. Akik sapkában voltak, azok tisztelegtek, akik hajadonfővel voltak, azok meghajtották magukat és egyszerre ellépett onnan mindenki. Az ezredes azonban azt mondta: pardon, pardon egy pillanatra urak.

Erre mindenki visszajött és megint megállottak. Az ezredes azt mondta, hogy kérem urak, az adjutánsom eltűnt és szükségem van egy adjutánsra. Azonban ki kell kötnöm, hogy amennyiben az adjutánsom előke ül, úgy le lesz váltva. Vielleicht Pépey főhadnagy úr...

Pépey főhadnagy úr előlépett. Látszott, hogy boldog, hogy rá esett a választás. Mindjárt az ezredes mellé húzódott, aki tovább beszélt és azt mondta, hogy egyelőre úgy tudja, ő legmagasabbrangú Darnicán és így átveszi a parancsnokságot. Pépey főhadnagy úr körülnéz, hogy tényleg nincs-e magasabbrangú az elfogottak között? Holnap délután két órakor tiszti gyűlés lesz a szélső keleti barak mögötti tisztáson, bizonyos dolgokat kell elrendelnie. Most

pedig jóéjszakát az uraknak. Pépey főhadnagy úr gondoskodik magának is tisztí szolgáról.

Megint tisztelgés volt és oszlás. Járt a szobákban, mind tele voltak tisztekkel. Legtöbb volt köztük a zászlós. Az egyik szobában meglepődtek a bajtársak, amikor belépett. Észrevette, hogy varrnak. Rangokat varrnak a gallérokra a hadapródjelöltek, meg a hadapródok. Itt volt a zászlósgyár. Már mindenki tudta, hogy az alsóbbbrangú nem kap ötven rubelt és nem kap tisztí lágert és munkára kell mennie. Bámulatos, milyen gyorsan voltak informálva. Szinte úgy érezte magát ezek közt, hogy ő rangidős, ő öregebb zászlós, előbb van a ranglétrában, ő már tegnap óta zászlós.

És honnan szereztek olyan hamar bádogg teáskannákat, honnan van cukor, honnan szerzik a meleg vizet? Hogy milyen hamar elhelyezkedtek és mennyire otthon érzik magukat. Eszébe jutott a csokoládé. Letört egy darabot és megkínált vele egy ismeretlen hadnagyot. Bemutatkoztak egymásnak és kapott egy csé ze teát, abe? cukker musszt du geben mondta mosolyogva a hadnagy, hogy neki kell cukrot beletenni. Dehogy, nem issza cukorral a teát, csak odahaza. Ezen mosolyogni kellett, ez egy vicc volt. Nevettek rajta és megitta cukor nélkül, nagyon jó volt a szomjúság ellen. Azt mondta a hadnagy, minek menne tovább, van ott mellette hely a deszkán, maradjon ott. Feküdjön le, ha álmos. Álmos volt, de nem tudott volna még elaludni, folyton újabb és újabb arcok tűntek fel. Azt már látta, hogy itt fog aludni az osztrák hadnagy mellett, látta, hogy itt is be van vezetve a szivar rendszer, egymás mellett fognak feködni a deszkán, de nem akart még lefeküdni. Ismerősök után kutatott a jövő-menők között. A Lányit is elvesztette szem elöl, a Szivacsek sincs schol és most ez az osztrák hadnagy, úgy hívják, mint egy híres német író: Stefan Zweig. De az most nincs hadifogságban, az most azt írja odahaza, hogy botrány, nem lett volna szabad ezt a naivat leszerződtetni. Vagy nem is kritikus ez a Stefan Zweig?...

Hát őhelyette vájjon ki szivarozik a Hangli előtt, helyette vájjon ki bírálgatja a Porzsolt Esti Levél című okosságát, ki olvassa a kedves Pesti Futárt, vájjon a helyettese szürcsöli-e olyan élvezettel dr. Hideg Edét, a helyettese vájjon jól csinálja-e oda-haza a dolgát a Nyujorkban a rendelésnél, meg a kirakatok bámulásánál, meg szorong-e úgy az állás miatt, mert az is vele jár a szabadsággal, igazság szerint annak is veritékezni kellene az állástalanság miatt...

Azt álmodta a deszkán, hogy a felesége előtt mentegetődzik, kérlek nem mondhattam meg az igazat, de amint látod, nincs semmi baj, amint látod, elintézttem: az egészset, hol van a gyerek?

Nem kapott feleletet, mert felköltötték és orosz katonákat látott maga előtt, akik villanyos zseblámpákkal világitottak az alvó tisztek között.

Egy tolmács magyarázta, hogy néhány tisztnek el kell menni. Egy bizottság kérdéseket fog intézni a tisztekhez. Megnézte az óráját, éjfél elmúlt, már aludt az egész épület és éppen most jut eszükbe kihallgatni őket. Mit akarnak? És miért éppen őt?

Azért éppen ő, mert csakugyan úgy találomra választják ki az embereket, éppen őt választották ki, de ha nem akar, nem muszáj menni, akkor megy más.

A többiek is ébredtek és egyesek azt mondták, hogy ne menjen csak az, akit kényszerítenek. Ki tudja, milyen katonai titkokat akarnak kicsikarni.

Akkor mégis csak legjobb lesz, ha ő megy, mert ő nem tud semmi katonai titkot.

De viszont a saját felsőbbbségtől nem adtak engedélyt, meg kellene kérdezni az ezredest, mi az álláspontja, illetve parancsa?

Majd bejelenti utólag. Egyelőre elindult az orosz katonákkal, akik szuronyok között vezették le egy fényesen kivilágított terembe a földszinten.

Arany vállrojtos, piros hajtókás, érdemrendes, szakállas orosz tábornokok — legalább is tábornokoknak kellett lenniök — ültek itt, egy hatalmas asztal előttük. Csillárok lógtak a mennyezetről és káprázatos fény-

ben ragyogtak az egyenruhák, a vállrojtok, az érdemrendek a melleken.

Halkan egy Turgenyev-regény hullámzott feléje. Tolsztoj Karenina Annájának alakjai ködlöttek, Dosztojevszkijből a katona Karamazov zilált alakja tűnt fel és Puskán hárfázott a magasban: így éltem akkor Odesszában...

És ha most odaállhatna és kitárná a szívét és azt mondaná:

— Van Önöknek fogalmuk arról mélyen tisztelt nemes urak, mily meghatottsággal viseltetem én az orosz föld iránt... Pável Pavlovics tábornok úr, én ismerem Turgenyevet, ismerem Gogolt, ismerem Lermontovot, jó barátom Gorkij és örökre elválaszthatatlan testvérem Szonja, aki elkísérte a gyilkost Szibériába... Remélem uraim ... és mélyen meghajtja magát tisztelete és megindulása jeléül és az orosz tiszték keblükre fogják ölelni és a tábornok az asztalfőn meg fogja csókolni, amint az gyakorta előfordul az orosz regényekben. Hivatkozni fog Csehovra, hivatkozni fog Oblomovra... Elébük teszi a telt és boldogan vérző szívét...

Ön tehát hajlandó egyes katonai kérdésekben felvilágosításokat adni? kérdezte a tolmács.

Még ilyen szép álomból soha nem ébresztették fel.

— Dehogy... dehogy kérem... dadogta. Tiszt vagyok kérem, a katonai esküm köt... De hogy is mondjam... nagy tisztelője vagyok az orosz irodalomnak ...

— És ezt akarja elmondani?

— Voltaképpen semmit... Ezt sem ... Itt olyan, mint egy Dosztojevszkij... Mint egy Tolsztoj-regény ...

A tolmács intett az egyik őrnök, aki feltűzött szuronnyal közeledett feléje és elvezette vissza a deszkafekvőhelyre Stefan Zweig mellé, aki már eszméletlenül horkolt.,

## HUSZONHATODIK FEJEZET.

A szélső keleti barak mögött mégsem volt tisztgyűlés másnap délután. Reggel újabb tömegek érkeztek és délelőtt híre jött, hogy telve vannak a földi barakok is, a kőépület is. Délután egy transzport elindul Moszkva felé.

Moszkva, az oroszok szent városa...

Ez is jólesik, ezzel a kis mondat-madzaggal a régi emlékekhez kötni a hányatott életsajkát... Ez is csak egy mondat...

— A, zászlós úr...

Kenéz százados úr állott előtte, ugyanaz, akinek nem volt módjában átadni a szalámit meg a friss kiflit, közbejött akadályok miatt.

A százados szigorúan mustrálta és nyilvánvalólag gúnyosan mondta neki, hogy zászlós úr.

A pillanatnyi öröm megfagyott az arcán és önkéntelenül is összecsapta a bokáit.

— Nos kérem, mondta a százados, maradjon csak itt. Azonnal itt lesz Hoffmann hadnagy úr, az adjutánsom és elővezeti önt hozzám kihallgatásra.

Várta a Hoffmann hadnagy urat, aki csakhamar ott termett és aki szabályszerűen tisztelgett előtte, azt mondta neki:

— Parancsom van, hogy a hadapród urat kihallgatásra elővezessem.

Úgy látszott, hogy a tartalékos Hoffmann hadnagy nem mondhatta előírásosan a formulát, mert Kenéz százados úr megállott és fejcsóválással kísért a Hoffmann hadnagy mondókáját és megjegyezte:

— Na hadnagy úr...

Elindultak, ő a Hoffmann hadnaggyal ment. Kenéz százados előttük ment pár lépéssel és betekintett min-

den szobába. Nem állapodtak meg sehol, a félreeső helyekre is benézett a százados. De nem ment be sehová. Úgy látszott valami csendesebb helyet keres, ahol nem zavarja őket senki. Kimentek az épületből, elkanyarodtak a fenyvesben a legénységi földbarakok felé, végre egy fenyőfa mellett megállapodtak.

Itt a százados megállott. Hoffmann hadnagy úr előlépett és jelentette, hogy elővezette kihallgatásra a hadapródot, aztán neki tisztelegni kellett, ezt Kenéz százados fogadta. Végre megkezdődött a kihallgatás.

Pár lépésnyire tőlük nyüzsgött a szerencsétlenek rongyos és üzött csapata, felettük madarak repültek, a Dnyeperen megint túlkölt a hajó, Sárossyék felől olvasztott vaj és pecsenyeillat szállott, a lába a cipőbe dagadva, egy hentes ingben, véres szemekkel, egy kis kenyértarisznyával az oldalán állott mereven és megkezdődött a kihallgatás:

— Először is ki engedte meg, hogy a zászlósi rangot viselje?

— Egy orosz tiszt engedte meg, de már nem tudom, hogy hívják. És aztán mások is felvarrták, már mindenki előlépett, még a jelöltek is...

— Csak az léphet elő, akinek megengedem, a hazai jóváhagyás reményében. Az én zászlóaljamból csak az én engedelmemmel lehet előlépni. Majd erről beszélünk ezután. Mi van a menázspénzzel?

— Milyen menázspénzzel?

— Hadapród úr vezette a menázst, bevásárolni volt Pesten. Mennyi maradt?

— Százados úr alázatosan jelentem, a menázspénzt elvásároltam és mielőtt eljöttem, elszámoltam és a maradványt odaadtam a gazdasági százados urnák...

A százados elmerengve nézett maga elé. Elgondolkozva, mintha egyszerre kisiklott volna alóla a talaj. Mintha nem lenne célja az egész háborúnak. Aztán legyintett a kis vesszővel, ami a kezében volt.

— Leléphet Hoffmann hadnagy úr. A hadifogságban alkalma lesz egy kis katonás viselkedést tanulni. Maga is leléphet zászlós úr ... Elég nagy számárság volt azt a pénzt visszaadni, ráért volna a háború után...

Busán és letörve és egyszerre megöregedve, szinte összeesett a százados, megesett rajta a szíve. Hamar odament melléje, s most már szabálytalanul, pongyolán, civilesen kezdett beszélni vele.

— Százados úr kérem, ha megengedi...

— Miről van szó fiam?

— Százados urnák pénz kellene?

— Persze. Azt hittem, maradt valami a menázspénzből. Elvállaltam volna, hogy hazaviszem. Dehát ha nincs ...

— Menázspénz nincs. De éppen felvettem a fizetésem, meg a felszerelési illetékem, én adok a százados urnák. Lehet itt annak hasznát venni?

— Nagyon köszönöm kedves fiam. Hogy a csudába ne lehetne hasznát venni. Nagyot jót teszel velem nekem, írok haza, majd elküldik a családotnak. Tudsz adni száz koronát?

— Hogyne. Adhatok kettőt is. Nekem van hét.

— Hát akkor te milliomos vagy. De nem kell csak száz, mert nem akarom a családom terhelni. Na látod, hogy mégis kibékültünk. De mi az veled, hogy soha nem jelented az előléptetésed ...

— A zászlósi rangomat is hordhatom, százados úr?

— Bánom én, felőlem hordjál, amit akarsz.

Odaadta a száz koronát a kis vászonzacskóból, ami egy keskeny vászon szalagon lógott a nyakában az inge alatt és diktálta a századosnak a családja címét, hogy hova küldje a százados felesége a száz koronát.

Barátságosan beszélgettek, de messziről meglátta a Hoffmant, szólott: ott megy az adjutáns, ne hívjam ide. Hagyd a fenébe, mondta a százados. Már nem kell, csak arra kellett, hogy a kihallgatást meg tudjam tartani. Most már van száz koronám, ez elég lesz, amíg kapunk. Egy köpenyre van szükségem, meg egy pokrócra.

— Lehet itt köpenyt venni? Meg pokrócot? Nekem is kellene.

— Gyere velem, majd veszel te is.

Nem látott sehol köpeny és pokróc árusokat, pedig keresztül-kasul ismerte már a tábort. A százados egy földi barak felé vezette, ott bement és a százados azt mondta a bakáknak:

— Köpeny meg pokróc kellene.

Egyszerre százan is rohantak a helyükre, hozták a köpenyüket meg pokrócukat. Licitálva kiabálták:

— Az enyém egészen új, százados úr, az enyém fekete, százados úr...

Kiválasztottak két köpenyt meg két pokrócot és a százados helyette is alkudni kezdett. Tíz koronáért fejenként köpenyt is, meg pokrócot is kaptak.

Szorongatta a kincset és előre élvezte: ma éjjel nem a borotva meg a csokoládé lesz a feje alatt. Nem fog fájni, pokróca lesz meg köpenye, nem a hideg fogja hajnalban felébreszteni.

— Hogy van az százados úr, hogy a legénységnek két köpenye van?

— Miért volna nekik kettő?

— Hát, hogy az egyiket eladják.

— Egy van azoknak, vagy egy se. Akinek van, az eladja. Majd kapnak Penzába vagy Moszkvába a Vörös-Keresztől.

— Addig mit csinálnak?

— Amit te csináltál, meg amit én csináltam, amíg nem volt köpenyünk meg takarónk.

Persze. Egy kevéssé megborzongott a takaró a hóna alatt. Így hát... A pénz jogán, most elvette a takarót. Az utolsó takarót húzta le ...

— Olyan nagyon kell nekik a pénz?

— Hallod? Hát mit ettél ma ebédre?

— Csokoládét. Amióta elfogtak, mindig csokoládét eszem. Volt nálam egy pár tábla. Tényleg, észre se vettem, hogy már napok óta csokoládén élek. Tényleg...

— Na látod. Azt hiszed mindenki hozott magával csokoládét? Adjál egy kicsit.

A kenyértarisznyából kivette az utolsó táblát és elfelezte a századossal. A százados remegő izgalommal harapott a csokoládéba.



— Na látod. Éppen most akartam vásárolni valamit. De ez nagyon jó. Ennél nincs jobb.

Még mindig didergett a hóna alatt a köpeny meg a takaró, de egyszerre jó meleg aljassággal arra gondolt, hogy a szegény katonának milyen jól fog esni, ha most végre zabálhat. Érezte, hogy egészen sötét és fekete ez a vigasztalódás és borzongani kellene a katona miatt, aki fel fog ébredni az éjjeli hidegben, mert nincs betakarózva és aki csak Moszkvába vagy esetleg Penzába kap takarót meg köpenyt.

— Százados úr kérem, biztos, hogy Moszkvába adnak nekik takarót?

— Hát ha jut, biztosan adnak ...

— És milyen messze vann ide Moszkva?

— Expresszsel hamarább. Marhakupéval két hét. Vagy négy...

Két hét vagy négy... És csak ha jut, csak akkor kapnak takarót...

— Nem jól esik, hogy elvettem a takarót. Ámbár van, akitől az életét veszik el...

— Na látod, hogy rájössz... Mit akarsz? Háború van. Aztán csak pár napig kell kibírni. Ne félj, holnap már drága lesz a köpeny meg a takaró... Ha ugyan egyáltalán lehet lesz kapni...

— Holnap drágább lesz, mint ma?

— Persze. Megtudtam, holnap már adnak kosztot. Itt is, a vonaton is. Már rendezve van. Holnap már drágán fizetted volna meg a takarót.

Egy darab kenyérért. Választania kellett a katonának, felfordul éhen, vagy ideadja egy kis ételért az utolsó takarót. A legjobb időben érkezett. Holnap már drága lesz, mert a katona nem lesz megszorulva. Szép. Kihasználta a konjunktúrát. Takarókat kellene venni spekulációra. Biztos üzlet. A bakkancshamisítók is tisztességesebbek. Nem? Dehogynem. Valakinek fel kell fordulni. Hát most neki sikerült. Meg a századosnak is sikerült. Meg a gazdaságinak is sikerült. Annak a támadás sikerült. Nos? Otthon dalolják, hogy gyerekarcu hadnagy.

## HUSZONHETEDIK FEJEZET

Kenéz százados úr jóslata ezúttal nem vált be. Hatalmas moraj és lárma hallatszott a kőépület felől és a legénység egyszerre, mint a megzavart csókasereg, a kőépületek felé hullámozott.

Híre járt, hogy ételt osztanak. Nem holnap, még ma. Most azonnal, mindenki kap enni. A kőépület előtt a vasúti vágányokon egy szerelvény állott, evés után kezdik őket szállítani. De nem holnap lesz az evés, ma lesz.

A takaró befektetés szerencsés üzlet volt. Most már nem lehetne kapni semmi pénzért. Jól spekulált, aki takarót vett. Takaró és köpeny: szilárd. A darnicai piacon megszilárdultak a pokróc-papírok. Hossz van a pokróc-tőzsdén. Lehet, hogy Szacelláry a zabon nyer ma. Lehet, hogy a pesti tőzsdén is emelkednek a fegyverrészvények. Lehet, hogy valaki zab nélkül iriarad, mert fegyvert adott. Két baka a darnicai erdőben köpenyt és takarót adott. Rosszul spekuláltak. Csódbbe mentek. Ma este rosszul fognak aludni. Olyan is van, aki öngyilkos lesz, ha megbukik. Otthon is rosszul alszik, aki vészit.

Nagy vaskondérokban hozták az ételt. A tiszt urak fenn kapnak a kőépületben. Nekik ott tálalnak.

Letették a kondért és egy éltesebb vöröskeresztes nővér állott kellemetes mosollyal a kondér mellett. Öblös kanál volt a kezében. Látszott rajta, hogy valami szertartást szeretne az első ételhez, amit orosz földön adnak. Látszott, hogy először szónoklatokat szeretne, ünnepélyes átadást. Mintha be akarná iktatni a központi hatalmak elfogott legénységét a kása tulajdonába.

Egy pillanatig áhítatos csend volt a párologó kása mellett. Egyszerre az egyik ember lekapta a simléde-res sapkáját és mohón kimerített vele egy sapkára valót. Nem lehetett beszélni ünnepélyről és hangulatról és sorrendről. Aki hogy bírta, kapkodták a kását. Egy ember a két csupasz markával szaladt bele, összerogyott az égési sebektől, a kása tönkreégette a kezét. Újságpapírba, zsebkendőbe, törülközőbe kapkodták. Ami kéznél volt. Arra nem volt idő, hogy a sapkáját hozza, akinek van. Pillanatok alatt ürült ki a kondér. Hoztak másodikat is, de soha nem lehetett tudni hozzák-e a harmadikat is és a negyediket is. Tépték és rugdalták egymást és mellbevágták egymást a bajtársak,

Vájjon a tisztí kosztból maradt még?

A csokoládé után vágyini kezdett a kására. Nem éhes, nem is éhes... De egy kis kása... Főtt, meleg kása...

Közeledett a kőépülethez és a legelső kondérhoz odament.

A tisztí koszt nem is kása volt. Turóslaska. Nagy kondér turóslaska. Istenem, ha most ez juhtúróval van... Nem lehetett tudni, milyen túróval készítik Oroszországba a juhturóslaskát. Ha van Isten az égben, akkor ez juhtúróval van és venni akart. Azt se tudta hirtelenében, hogy hogy fog venni, nem volt nála semmi eszköz, csak valahogy venni akart a juhturóslaskából. Egy szálas vadász udvariasan félretolta, azt kérdezte, mit akar?

— Ich möchte ... a laskából... von der laska ...

A vadász azt mondta zordan, hogy lehetne szeme, láthatná, hogy ebből nem vehet. Menjen más kondérhoz. Ez törzstisztí laska. Őrnagytól felfelé. Csak menjen szépen az alantas tiszték laskájához. Odébb egy házzal.

Oldalgott az alantas laskázók felé és sandán figyelte a rangokat. Kenéz százados már evett, hamar odaengedték a kondérhoz. Végre megállapodott egy kondérnál, ahol csupa hadapródok, zászlósok voltak. Itt is volt morgás, volt kapkodás, de rúgás nem volt.

Szépen szalutált a kedves nővérnek, aki kellemetesen kérdezte tőle, hogy mibe tegye neki a laskát?

Odatartotta a pokrócot, mondta, mutatta, hogy csak tegye rá bátran a szőrös pokrócra. A kedves nővér buktatott neki egy nagy kanállal.

Az ínye már be volt rögzítve a juhturóslaskára, de fájdalom, a laska cukros volt. Meg tehénturós volt, meg mazsolák voltak benne. Két mazsolát kapott a kanál laskában. Csokoládé után jobb lett volna juhturóslaska, de nagyon jó így is. Finom. Otthon is fog ilyet csináltatni.

Kár, hogy a tányért nem lehet kinyalni. A kezével lesimitotta a tányért és körülnézett, de már akkorára szétoszlott mindenki. A kondérok és a nővérek eltűntek, a foglyok szétszéledtek. De most megint mozgás kerekedett. Feltűzött szuronyú katonacsapat jött.

Előbb motozás lesz, aztán felülnek a vonatra. Mindenki adja oda jószántából a revolverét, a fényképező gépét, töltényét, utolsó alkalom. Akinél még ezután is találnak, az baj. Látcsöveket is be kell adni.

Nagy lepedőket terítettek ki, abba kellett beledobni. A motozás a tisztelnél elmaradt, csak a legénységet motozták. A tisztak becsületszó alatt kötelesek odaadni mindent. Akinél ezután ilyesmit találnak, elsősorban is lefokozzák közlegénnyé, mert megszegte a tiszti becsületszót. És még azonfelül meg is büntetik.

Azt hitte, az egész számárság. Kinél van itt revolver? Meg fényképező gép?

Tévedett. A lepedőkben óriási garmadába gyűlt a fényképezőgép, meg a tábori látcső, meg a revolver. Meg töltények.

Amellett egy kis csapat tanácskozott mellette, hogy egy revolvert meg kellene menteni...

Azt már hallotta, hogy valaki meghal a kardjáért. Ez is csak szimbólum lehet. De milyen szimbólum a revolver? Mire megmenteni a revolvert?

Estefelé végre a vagonban voltak. Persze utoljára

került a vagonba és nem tudta, kik a szomszédai, kik az útitársak, hova üljön, vagy hol álljon. De itt volt a Lányi is, egészen véletlenül itt volt Lányi hadnagy úr. Lányi hadnagy úr odament hozzá, azt mondta neki, hogy nagyon jó, hogy végre látja. Egész nap kereste a jegyzőkönyv miatt. Ennek a kupénak ő parancsnoka, ő a vagonparancsnok. Magával hozta a Szivacseket is. Már kész a jegyzőkönyv, csak alá kell írni. Érdeklődött illetékes helyen, a régi rangját kell aláírni. Amelyik rang volt parancsba, az a rang nem érvényes. Majd csak az igazolás után, otthon. Ő a vagonparancsnok és tulajdonképpen nála jelentkezni kellett volna, de nem baj. Biztosan nem tudta.

A vagon egy jól svájfolt marhakupé, mondta a Lányi, de az se baj.

Deszkák voltak egymás felett, ezek alsó és felső rekeszekre osztották a vagon. Itt fognak feküdni egymás mellett. Hat lent, hat fent, szembe is hat fent, hat lent. Ez huszonnégy. Hat ember őrséget tart, ezek nem alusznak. Így éppen elférnek mind a harmincan.

— Oroszok nem őriznek bennünket?

— Dehogynem, oroszok is őriznek, két orosz jön minden kupéba. De saját őrség is kell, így rendelte a parancsnokság és különben is, így mindenki alhatik, az őrség felváltva lesz. Mindenkire sor kerül. Hanem egy baj van.

Az volt a baj, hogy az ő rekeszében hiányzott egy deszka. Ha kinyújtózkodtak, akkor csak a térdig ért az ágy. Egy deszka kellene. Meg kellene hosszabítani a rekeszt.

A szomszéd vágányon is állott szerelvény. Abban legénység volt. Éppen mellettük volt a szerelvény. Lányi vagonparancsnok átszólott a legénységhez.

— Nem volna egy deszkájuk, bajtárs?

— Dehogynem. Csak nem adunk...

— Miért nem adnak?

— Jó lesz a laska után úgy is. Kása után pihenni kell.

— Nincs fegyelem az emberekben, — mondta Lányi. — Hogy mernek így beszélni egy hadnaggal?

Nem lehetett indulni, mert valami baj történt. Katonai készültség cirkált és benézett minden kupéba. Bejöttek a kupéba és alaposan körülnéztek. Az történt, hogy egy zászlós összeveszett a cseh katonával. Szidta, hogy megadták magukat. A cseh katona feljelentette és most az oroszok a cseh katonával ke-resték ezt a zászlóst. A cseh katona végre is azt mondta, hogy ne keressék. Nem törődik vele. Hagyják futni. Beszéltek a vagonba, hogy a cseh katona, most nem mer eljönni a foglyokkal és inkább belépett a cseh légióba. Mikorára ezt beszéltek, akkor már ment is szép csendesen a vonat. Gördült a fogolyvonat Moszkva felé.

Két orosz fegyveres vigyázott rájuk. Mind a ketlőnek hosszú szakálla volt. Öreg katonák leheltok, de nagyon szigornak voltak. Nem engedték az embeieket a kupéajtóhoz, pedig ablak nem volt és olyan jól esett volna kilesni a Gorkij meg a Gogoly országára. Csak lopva bámulhatta a falukat, ahol muzsikok vannak, a kis városokat, ahol nemes urak járnak télidőn egymáshoz vendégségbe, az országutakat, hol trojkák vágatnak az orosz regényekben, a mezőket, melyeken Vronszkij herceg gulyái legelnek, a kerteket, hol egykor Goncsárov álmodott, a folyót, melynek partján Malva nyújtózkodik ...

Nem lehetett még kinézni sem, menetközben szigorúan bezárta a két őr az ajtókat. Csak a megállónál lehetett pár pillanatra ámulni. A Szivacsek hiába kapacitálta az őroket oroszul, nem álltak vele szóba. Különösen az öregebb volt nagyon haragos.

Elnyomta az álom és különben is már mindenki aludt. A saját őrség is aludt. Abban különbözött az őrség a többi embertől, hogy a padlón terültek el, nem a polcokon. Ő is a földön terült el, ugylátszik egész éjjel nem volt őrségváltás, mert senki nem invitálta a polcra.

A takaróját maga alá tette, a köpennyel takaró-zott. Abban tévedett, hogy nem a borotvája lesz a feje alatt. A borotva volt a fejpárnája és reggelig álmodott és álmában derűsen beszélgetett a vezérkar-

ral, az orosz vezérkarral, ahol végre meghallgatták és ahol végre elmondhatta, hogy mily érdekléssel figyelte Matvéjevics Iván esetét, hogy hogyan fejlődik Oblo-movval az ügy és Szegény Olga Szergejevna-t mennyire sajnálta és hogy ...

## HUSZONNYOLCADIK FEJEZET

Az állomásokon sokáig álltak és szép, regényes neveket lehetett olvasni az állomások felett. Berdicsjev ... Tula...

Végre izgatottan és reménykedve híresztelték,, a következő állomás: Moszkva. Nem lehet tudni, mit vártak Moszkvától, mindenesetre valami változásnak kell jönni. Már fel is tűnt valami jelzőtábla. Ez volt az első kiábrándulás. A többi állomásnál fel sem tűnt, hogy orosz írással voltak a nevek. Valami idegenszerű, valami különösség volt a nevekben. Itt azonban nagyon kiábrándítóan, szinte kellemetlenül rekedten hatott, mikor elolvasta a felírást: Moekba. Persze, tudnivaló, hogy úgy kell olvasni: Moszkva, mégis olyan komikus, bántó: Moekba... Moekba. Pontosan, mintha egy frakkos úr egy női kalapban jelenne meg az esküvőn.

Tizennégy napig tartott az ut, igaza volt Kenéz százados urnák. Expresszsel hamarabb lett volna. Az utolsó nap mindenesetre kedélyesebb volt. Nem volt a nagy szigorúság. Addig az örök nagyon szigorúak voltak. Nem engedték őket kiszállani csak kíséret mellett, az ajtókat nem is lehetett nyitvatartani, csak egy egészen vékony sávot engedélyeztek mentközben. Éppen hogy ki lehetett kukicskálni rajta.

Utolsó nap azonban egy kis szabadság volt. Ezt neki köszönhette a kupé. Az öregebbik katona, az volt a szigorú. Az nem engedett semmit és amellet a fiatalabbat, egy szegény muzulmán katonát, azt mindig egzecírozta.

De utolsó nap, valahogy korábban ébredt. Csak félig nyitotta ki a szemeit és akkor furcsa dolgot tapasztalt. Az öregebbik katona, a strammabb, a fe-



gyelmezettebb, a dühös, az is ébren volt. Óvatosan figyelt és mikor látta, hogy mindenki alszik és a társa is alszik, akkor egy nehéz sóhajjal belenyúlt a kenyérszákjába. Kivett belőle egy kis zacskót, a zacskóból... kockára tekert zsidó imaszijakat... nagyot sóhajtott... óvatosan kémlelt és lopva felsodorta a karjára, meg a homlokára... Pár pillanatig tartott az egész, a zsidó már kapdosta is le a karjáról meg a homlokáról, de akkor kegyetlenül rászólott németül:

— Sie!... Jude ...

Megrettent és összecsuklott az öreg. Szinte kihullott a könny a szemeiből.

Elkezdte szidni. Csendesen, oktatta, fölényesen. Nem szégyeli magát? Miért volt olyan szigorú hozzájuk?

A szegény zsidó hallgatta. Bűnbánattal és megtörve hallgatta. Egyszer közbe akart szólani, de akkor hangosan rászólott:

— Schweigen!...

Ettől megijedt az orosz cár szerencsétlen öreg zsidója, félt, nehogy megtudja valaki. Könyörgött a szemeivel, reszketett, nehogy megtudja valaki.

Azt mondta neki, viselkedjen tisztességesen, különben nem lesz semmi tekintélye. Ha nem viseli magát tisztességesen, megmondja, hogy zsidó. A meggyötört orosz bólított és mentegetőzni is próbálkozott. Azt mondta halkán és szemlesütve, hogy a kolléga se engedelmeskedne neki, ha tudná. Hát még a tiszt urak. Azt hitte, mindenki megszökik, ha megtudják és neki felelni kell az emberekért. Ha valaki megszökik, azonnal kidobják a frontra, így azonban talán még ellóghat pár hónapig. Ha beválik, mint fogolykísérő.

Nem mondta senkinek a közös titkot, de a szemeivel dirigálta az orosz őrt ettől kezdve. Állomásoknál kinyitatta az ajtókat és ő maga vállalta a felelősséget, hogy nem szökik meg senki. Délben mind a két katonának gyűjtöttek egy-egy rubelt és azt odaadta nekik. Azt mondta, ha hamarabb is ilyen rendesen

viselkedett volna, mindennap kaptak volna egy-egy rubelt.

A két orosz katona letörve bámult ki az ajtón, sajnálták, hogy elmúlt a kereset, fájt a szívük, hogy ez már az utolsó nap és ez a pénz örökre elveszett. Sóhajtottak és zavartan babrálták a szakállukat.

Moszkvába sem mentek be. Ott is elkanyarodott velük a vonat, mint általában elkanyarodott most velük egész életútjuk és egy mellékvágányon vitték őket, mint általában már évek óta mellékvágányon járt a föld minden népe. A mellékvágány a vöröskeresztes épületek felé vezetett, ahol ki kellett szállani, pár napig itt maradnak, úgy mondták. Mikor végleg kiszálltak a vagonból, sírva és sűrű bocsánatkéréssel búcsúzott tőlük a két katona, a zsidó, meg a muzulmán. Azt mondta a muzulmán, lehet, hogy soha, soha többé nem találkoznak ebben az életben.

Ömlöttek hozzá a könnyei és rázta a fejét, mintha ez valami hihetetlen, valami mérhetetlen nagy csapás volna.

A moszkvai tartózkodás alatt, mindig az a furcsa név járt az eszében. Milyen csalódást hozott. Most minden, amit így szépen, így hihetetlenül finom pókháló vonalakkal rajzolt magának, amit így mindig áhítattal vágyott: ilyen sajtóhibás. Ilyen groteszk lett. Mintha egyszerre valaki az egész Moszkváról alkotott képe alá azt írta volna gonoszul: Mockba... Megpróbálta másképp olvasni. Ezt az egyet nem lehetett. Örökre és végérvényesen elvesztette Moszkvát, a szent várost...

A regényes Moszkva helyett egy kis barakvárost kapott, ahol hadifoglyok sűrögtek és közöttük rejtélyes vöröskeresztes nővérek mutatkoztak. Fontoskodó nők, akik lehettek az irgalom verejtékező napszamosai is, lehettek hercegnők is. Gyors iramban adtak némi ennivalót, osztottak pár fehérneműt. Azt mondták innen már lehet írni haza. Kaptak fogoly-levelezőlapokat, amiken írni lehet.

A Lányi meg a Szivacsek mellé már egy csomó

Újabb ismerős sorakozott. A pápaszemes Kajabával ismerkedett meg, a kis Táncos fiúval.

— Hogy kerültél te fogságba, hisz még nem vagy katonaköteles?

— Tizenhétéves vagyok. Önként léptem a hadseregbe. Én is meg akartam tenni a kötelességem...

A kis Tánkos minden darab fehérneműnek külön örvendett és bácsinak szólított minden húszévesnél idősebb katonát. Nagyon drukkolt a rangja miatt, mert ő még csak szakaszvezető volt odahaza és többször megkérte, hogy ne árulja el.

Sajnálta, hogy ez tiszta szívű fiú, aki azt mondja: kötelessége, ez is benne van a pakliban. Mindössze egy embert látott alantos sarzsival. Egy olyan harmincaskorú ember volt, ezen nem látott semmi változást. Ez hadapródjelölti ranggal forgott köztük és csodára, senki nem mondott neki semmit. Bizonyos Nóvák nevű volt ez az ember, szerényen mosta a fehérneműjét, nem elegyedett a nagy tervekbe, valami munkán dolgozott egész nap. Ahogy csak egy kis lehetőség volt, leült, irt.

Odament hozzá és megkérdezte:

— Mondd csak, te végig így maradsz ezzel tisztjelölti sarzsival?

— Így maradok.

— Hátha igaz, amit mondanak, hogy majd legény-séghez kerülsz?

— Odakerülök, ahova dukál, de én nem csalhatok.

— Te nem? Miért éppen te nem?

— Mert én odahaza állami tisztviselő vagyok. Nagykárolyban vagyok a pénzügyigazgatóságnál és én tudom, hogy az ilyesmit pontosan vezetik a költségvetésekbe. Nem reszkírozom az állásomat...

— Azt, ami odahaza van?

— Azt. Ha majd kiderül otthon, elcsaphatnak. Ezt nem reszkírozom.

— Aztán mit írsz egész nap?

— Színdarabot.

Ugyan. Novák Sándor hadifogoly, nagykárolyi tisztviselő Mockbában színdarabot ír és vigyáz az otthoni presztízsrre, nem reszkírozza az állását.

— Itt akarod előadni a cári nemzetiben, vagy a cári népoperában?

— Csak viccelj. Mit gondolsz, meddig maradunk hadifogságban?

Persze. Meddig maradnak hadifogságban? Erre nem is gondolt. Hát Istenem. Karácsonyig. Esetleg húsvétra lesz vége. És aztán majd, ahogy otthon Katinak, az öreg szakácsnőnek mesélte: Lefújják a trombitások a háborút, a lövészárkokra felrepül a fehér lobogó és felugranak a mellvédekre és barátságosan közeledik egymásfelé szelíd kézfogásra a két rajvonaí... Vagy nem így lesz?

— Hát te, hogy gondold? Te hogy gondold, Sándor?

— Hát én először is úgy gondolom, hogy három évbe szó nélkül kiegyezek. Aztán úgy gondolom, hogy valahol csak leülünk és aztán majd rettenetesen fogunk unatkozni. Nem lesz se bor, nem lesz nő, nem lesz könyv, nem lesz szórakozás. Kaparni fog kelleni a föld alól is valamit, ha nem akarunk megbolondulni, így gondolom. És akkor majd jövök én a gyenge sarsimmal és majd elolvasom a színdarabot. Meg elolvasom a regényt, meg az elbeszélést, amit írok. Mert azt is írok. Meg fogtok kérni, hogy csináljak valamit. Akkor én majd csinállok színházat. Betanuljuk a darabot és előadjuk és mind fogtok örülni. Majd meglátod...

Boldog szerző. Kierőszakolja a világháborútól, hogy színre kerüljön a darabja.

— Aztán mi a címe a darabodnak?

— Doktor úr. Íóírta Molnár Ferenc...

— Hogy-hogy? Hát nem te írtad?

— Persze, hogy nem én. Molnár írta. Nem ismered a Doktor urat? Meg aztán van egy novellám is Heltaitól. Azon most dolgozom. Emlékezetből állítom össze a darabot meg a novellát. Sietni, amíg friss. HálIstennek elég jól emlékszem mind a kettőre. Egyelőre ez van, de remélem összeállítok még mást is...

... Messziről a Kreml-tornya világított és egyszerre egészen tisztán és üdén érezte a szent várost,

a szent város határában Novák pénzügyi tisztviselő urat, aki lázasan dolgozik a Moszkva partján Molnár Ferenc Doktor úr című színművén és a Heltai humoros novelláján. Meghatott és ünnepi pillanat volt és nézte a pénzügyi tisztviselőt, aki nem akarja megkárosítani az államkincstárt és a jövő színháza kulisszáit színezi az ismeretlen sorskapuban az embertelen erőfeszítések hullámain...

## HUSZONKILENCEDIK FEJEZET

Takaróról és köpenyről szó sem volt. Adtak két-két darab nagyon silány vászoninget, adtak valami vékony trikót. A pénzt már az úton is elkezdték fizetni, nem tettek különbséget a rangok között, mindenki ötven rubelt kapott. Egyelőre még a hadapródjelölteket is tiszteknek számították. Saját felebbvalóik figyelmeztették a jelölteket: Vigyázzanak a pénzre, nekik valószínűleg csak tévedésből adnak, esetleg vissza kell fizetni, valami baj ne legyen.

A Szivacsek szűk baráti körben felolvasta az orosz lapokból az orosz Höfereket és azokban óriási számok voltak. Ötvenezer tisztról és félmillió legénységi fogolyról beszéltek. Az egyszer biztos, hogy itt is nagyon sokan voltak, igaz lehetett, amit az orosz lapok írtak. Belül és titkon örvendtek és azt hitték, hogy most már vége a háborúnak, ezt a veszteséget nem lehet kiheverni. De hirtelen, mintha jóvá akarnák tenni az ösztönös indulatot, hangosan és dühösen fakadtak ki:

— Csak a rókalyukak... Az Isten verte volna meg, aki kitalálta. Ez tett tönkre bennünket...

A magasabbrangúak törzstiszti csoportokat, századosi csoportokat tömörítettek eleinte. De aztán nem tudni miért, ezek az alakulatok kezdtek felbomlani és az alsóbbbrangúak között jobban éreznék magukat. De nem érzem jól magam azok közt. Úgy tettek, mintha az alsóbbbrangúak között jobban éreznék magukat. De csak órákig tartott a barátság, mert mindjárt elkezdték őket rendezni. Okvetlen kell egy parancsnok, mondták, fej nélkül nem ér az egész semmit. Meg kell egy adjutáns, meg kellenek osztagparancsnokok, okvetlen kell tartani egy osztag-tiszti gyűlést.

Ezek a példálózások aztán szétrobbantottak minden tömörülési kísérletet és már oldalogtak és széledtek, ha közeledett egy-egy felsőbbbrangú, aki szervezni akarta őket.

Maga sem tudta, hogyan, egy tisztii gyűlést mégis kifogott. Harmincan voltak egy szobában és ide egy kellemes, de úgynevezett kemény főhadnagy került. Bizonyos Koltár nevezetű. Ez addig magyarázott nekik, hogy elfogadták, hogy minden órában más vigyáz a holmira, meg mindig más ügyel, hogy jeleznek-e valami adományt, ismét más gondoskodik a levelezőlapokról, hogy elmenjenek. Azután bizonyos rendszer szerint fognak elhelyezkedni. Jelenteni fogják, ha valaki két óráig nem volt a szobában. Kinevezte a Szivacseket hírlapolvasónak, neki kellett vigyázni, hogy reggel legyen szellőztetés... A Koltár főhadnagy megkérte őket, hogy szóljanak, ha valami történik. Délutánra már az egyikőjük jelentette, este felé már mindenki szabályos tisztelgéssel hadarta, úgy mint odahaza, a Koltár pedig ugyancsak feszesen szalutálva fogadta és már senkit nem kért, hanem rendelkezett. Lefekvés előtt felállott az adjutáns és elkezdte olvasni, hogy: napiparancs... Koltár már addig szervezte őket, hogy napiparancsot adott ki és a napiparancsban az is benne volt, hogy másnap reggel pontosan kilenc órakor tisztii gyűlés lesz.

Ezúttal meg is volt tartva a tisztii gyűlés. Senki sem tiltakozott, senki sem furcsállotta, szabályszerűen megállottak és csak akkor engedtek a feszes vigyázásból, mikor Koltár főhadnagy úr azt mondta az adjutáns létszámjelentése után, hogy tessék kényelmesen állani uraim.

Koltár főhadnagy úr ezután beszámolt az eddigi útról, azt mondta, hogy vigyázni fog a csoport jólétére, igyekezni fog mindenről idejében értesülni, megbízhatnak benne. Ma is megtudta, hogy mindenkinek jár két font cukor és intézkedett, hogy a két font cukrot mindenki pontosan megkapja. Egyelőre még nem gondoskodhat kabátról meg takaróról, azért, akinek nincs, azok még tűrjenek. Délután háromra mindenki

legyen kész, mert akkor fürdenek, ő majd gondoskodni fog róla, hogy mindenki hozzájuthasson a fürdőhöz. Panasz érkezett hozzá, hogy Simonyi tüzérhadapródjelölt a közös vízmedencéből úgy merített, hogy a kezét is beledugta a medencébe. Ez nem bajtársias eljárás...

Simonyi hadapródjelölt előlépett.

Magas, fekete fiatalember volt és izgatottan, sápadtan mentegetőzött.

Koltár főhadnagy úr szigorúan azt mondta neki, hogy nincs joga addig beszélni, amíg engedelmet nem kért a szólásra. Tessék engedelmet kérni rá, hogy beszéljen és hogy védje magát, nyugodt lehet, hogy nem fogja megfosztani a védekezés lehetőségétől. De nem lehet a tiszti gyűlés parancsnokát félbeszakítani.

Simonyi még sápadtabb lett és még izgatottabban dadogott.

Mindenesetre feszes haptákba vágta magát és engedelmet kért, hogy előadhassa védelmét.

Koltár főhadnagy úr megengedte.

Erre aztán Simonyi előadta a védekezését. Elmondta, hogy az édesapja Budapesten egyetemi tanár, tehát már nevelésénél fogva is ki van zárva, hogy ilyesmit elkövesse. Nem dugta a kezét a közös medencébe. Mikor megtudta, hogy közös medence van, akkor, tessék megnézni, itt a kulacsa, egy madzagot kötött rá és úgy eresztette a kulacsot a vízbe. Ámbár ki kell jelentenie, hogy ez is egészségtelen és voltaképpen a kulacs éppen úgy fertőz, mint a kéz, a kulacsot se volna szabad beledugni, csapon kellene eresztetni a vizet, de mégsem dugta a kezét a vízbe.

Koltár főhadnagy azt mondta, hogy maga részéről tudomásul veszi Simonyt hadapródjelölt úr védekezését, szeretné, ha a tiszti gyűlés is megelégedne a magyarázattal és nem firtatná tovább. Nyilatkoznak az urak, tudomásul veszik-e?

Egyhangúlag tudomásul vették és ezzel elismerték, hogy Koltár főhadnagy úr a parancsnokuk. Joga van őket felelősségre vonni és számoltathatja őket. Még meg is szavaztathatja őket. Egy rövid nap alatt



a szervezetlen tömegeből kialakult az alkotmányos monarchia állama, maguk vették magukra, maguk sem tudták hogyan, de már volt vezetőjük, már volt parlamentjük, sőt azt hitték, már van általános szavazati joguk is. Tiszti gyűlés után Koltár főhadnagy rendelkezett, hogy négy ember bennmarad. Kettő készenlétben vigyáz a holmira, kettő pedig arra az esetre, ha netalán valami adományt vagy kiosztást jeleznek. A többi elmehet, de kétóránként felváltás van.

Megtudta, hogy a többi szobákban és a szomszédos barakokban is volt tiszti gyűlés. Néhol még tegnap este. Hát hiszen kétségtelen, valami rendnek kell lenni és rend nélkül felborulna az egész és inkább a saját embereink, mint az oroszok. Csak az volt a furcsa, hogy mindenütt így gondolkoztak és hogy mindenütt szóbajött a cukor, mindenütt tudott a szobaparancsnok, vagy az osztagparancsnok a fürdésről. Mindenütt magára vállalta valaki a gondoskodást.

A cukor-história igaz volt. Koltár főhadnagy kei emberrel elment a cukorért és ezt már nem külön-külön adták ki, hanem szobánként, vagy osztagonként a parancsnoknak, de valami kényelmességet is jelentett ez. Mindenesetre most már elvesztették a közvetlen kapcsolatot a kiosztó helyekkel és természetesnek találták, hogy Koltár főhadnagy egyébként azt mondta, hogy tőle telhetőleg gondjukat fogja viselni és akinek esetleg nem tetszik, az mehet más csapathoz vagy más társasághoz, gondolja meg idejében, mert ez a szoba mintacsapat lesz és itt reméli nem fognak a bajtársak rendbontót túrni. Senki nem mozdult és Koltár főhadnagy azt mondta, nagyon örvend, hogy mindenki igyekszik a rendhez alkalmazkodni és hogy mindenki szívesen és önként vállalja a fegyelem és rend becsületes szándékát.

A fürdés is pontosan bekövetkezett és Koltár főhadnagy valóban atyailag gondoskodott, a zászlóalj-ról. Összeíratta a neveket és délután már dicsekedtek a más szobabelieknek, hogy egy nagyon derék főhadnagyot fogtak ki parancsnoknak.

Koltár főhadnagy délutánra megint tiszti gyűlést

hirdetett és a fürdés után megint körülállták és megint elkezdődött a tiszti gyűlés. Arról volt szó ezúttal, hogy az oroszoktól parancs jött, hogy kisebb csoportokat kell képezni. Egy hetvenötös csoport a kozsztromai kormányzóságba megy, nagyon egészséges vidék a Volga mellékfolyójának, az Undsának a partján. Bizonyos Makariev nevű mezőváros.

Álljanak össze tetszésszerint hetvenötén és azok Koltár főhadnagy parancsnoksága alatt odamennek. Nem látták a muszka parancsot, nem tudták, hogy szó volt-e benne Koltár főhadnagy úrról, de Koltár főhadnagy úr kijelentette, hogy az ő csapatába csakis azok iratkozzanak, akiknek becsületes szándéka van. Mindnyájuknak becsületes szándékai voltak és így mindnyájan odairatkoznak a Koltár főhadnagyhoz, de csak harmincan voltak, még szükség volt néhány emberre. Főhadnagykok is csatlakoztak hozzájuk egy aktív, bizonyos Matolcsy és egy veszprémi középiskolai tanár, bizonyos Kőmíves. Azonkívül közéjük jött a régi ismerősök közül a Lányi is és velük jött a Szivacsok is.

Koltár főhadnagy tudomására hozta, hogy öt tiszti szolgát vihet magával a csapat. Papp Sándor hadnagy úr, az öccsét akarja hozni, aki legénységi, szeretné, ha együtt maradhatnának. Azért mindenki nyugodt lehet, a hadnagy úr öccse rendesen ki fogja szolgálni őket. Ha beleegyeznek, akkor felveszi a Papp hadnagy úr öccsét tiszti szolgának.

Mindenki beleegyezett és a Papp hadnagy ui öccse is hozzájuk került, a megható testvéri ragaszkodás révén.

Meg kell adni, a Papp hadnagy úr öccse szerényen viselkedett, de a csapat már is panaszkodott. Azt mondták, hogy csak Papp hadnagy urat szolgálja ki, másokkal nem törődik. Tényleg úgy volt, a Papp hadnagy úr öccse folyton a bátyja körül sürgött és amíg Papp hadnagy úr a földön a pokrócain ülve vacsorázott, az öccse előtte állott és szolgálai alázattal szorgoskodott körülötte. Egyesek azt mondták, csak azért csinálja így Papp hadnagy úr, hogy mutassa,

de többen azt mondták, hogy nem kellene az öccsét annyira legénységnek kezelni.

Papp hadnagy úr éppen bejelezett egy vajaskenyeret, az öccse már nyújtotta neki a másikat, de Papp hadnagy úr legyintett és azt mondta kegyesen: Nem kell, megeheted te. De előbb adj egy csésze teát.

A legénységi Papp szolgálatkészzen vágatott a teáért...

## HARMINCADIK FEJEZET

— Beszállás Makariev felé, a harmadik vágányon áll a vonat!... kiáltották reggel jókedvű fiuk és szorgosan készülődtek megint. Most már nem utaztak marhakupéban, mindenkinek jutott ülőhely és Koltár főhadnagy titokzatos mosollyal kérdezte tőlük:

— Remélem, meg vagytok elégedve?

Nagyon meg voltak elégedve, nem kutatták, mi szerepe van Koltár főhadnagy urnák, az biztos, hogy az utóbbi napokban fürdés volt, a napi hetvenöt kopeket pontosan megkapták, cukor volt, némi fehérneműt kaptak, most pedig a harmadosztályú kupé kiváló kényelemmel kecsegtetett. írni lehetett haza és Koltár főhadnagy úr azt mondta, gondoskodik róla, hogy a posta elmenjen. Ő is írt és megírta németül, mert csak úgy volt szabad, hogy ich bin in gefangensaft geraten és megírta a címét, Russien Kostromsker gubernia, Stadt Makariew. Dupla vével írta a Makarievet. úgy érezte, hogy így oroszosabb. A Koltár főhadnagy garantálta, hogy mikorára megérkeznek, már választ is kapnak, nagyszerű összeköttetés van Finnországon és Hollandián keresztül. Elhelyezkedtek a kupéban és beszédtek mindenkitől napi egy kopeket, azt majd az örök kapják, hogy ne bolondozzanak, hagyják őket az állomásokon kiszállni és általában ne legyenek mindig a sarkukban. Koltár főhadnagy úr garantálta, hogy senki sem fog megszökni. Ez az ut feledhetetlen élmény volt. Itt aztán igazán, mint egy színes operett fináléban felvonultak a tudat alatt élő orosz regényalakok: hosszúszakállú pópa ringatott a karján kis gyereket, bozontos muszkák izzadtak színes ingekben és hörbölték a csésze aljából a forró csaját, az ivanovói állomáson éppen zene volt, amikor megérkeztek.

Katonabanda játszott az ivanovói állomáson, egy menetszázad indult a frontra.

Virágos katonák búcsúztak kedves családjuktól és akár ott a Dobó Katica árnyékában, a kis hazai állomáson, itt is világosan lehetett látni, kik mennek és kik a lógászok. Pontosán fel lehetett ismerni a hangversenyrendezőt és kereste a Jegest megkereste magamagát, megkereste a három kislányt, akiktől búcsúzik. Ezek nem a régi regényalakok voltak, ezek egy új regényből szakadtak ki ide. Nem tudott oroszul, de szinte mindent tudott, szinte értelmesen látta, hogy mi történik. Elindult a frontvonal és mélabúsan szállt vissza egy szelíden lüktető orosz katonaének, valószínűleg most oroszul dalolják, hogy: Mégsem jön ide a párom...

Az egyik tehervonaton farakomány volt és egy vörösinges katona ült a deszkákon. Harmonikát fújtatott és egész csapat gyűlt köréje a bámészkókból. Jókedvű, kissé talán berúgott legény volt az orosz, kuplékat énekelt, azt kellett énekelnie, mert minden strófa után nagy vihogás volt a fehérnépek között és kacározás és meglepetés. Egyes orosz úriemberek csak egy pillanatig! hallgattak és egy kis mosollyal elpárologtak. Jó lett volna tudni, mit énekel? Bámult és beleélte magát, hogy érti és ő is nevetett, velük nevetett a többi oroszokkal, szívből és hangosan hahotázott a refréneknél, melyek rendkívül szellemesek lehettek, pontosan akkor nevetett ő is, mikor a többiek, amikor kellett.

Egyszerre azonban Koltár főhadnagy úr állott mellette és azt mondta ridegen, hogy jöjjön fel a kocsiba.

Mi lehet ez? Miért kell neki visszamenni a kocsiba, mikor olyan kellemesen mókázott az orosz és mikor beleolvadhatott az ivanovói parasztok szórakozásába?

Koltár főhadnagy úr a kocsiban odahívott néhány bajtársat és azt mondta, hogy az ilyesmiért vannak a bajok és a kellemetlenségek és nagyon szomorú, hogy ilyenek történnek. Egy zászlós, aki amellet már nem

is gyerekember, képes odaállani a parasztok, közé s képes velük röhögni a sikamlós vicceken.

Nem is tudta, hogy a viccek sikamlóságok voltak. Csak azt érezte, hogy piros inge van az orosz legénynek, csak azt érezte, hogy testvéri közösségben fulladozhat a meleg napon egy csomó izzadó muzsikkal, parasztlányok fehér foga villant rá, könnyed és üde mosolyukban fürdött, egy kövér földműves megbocsátó ősz haja lengett feléje...

Koltár főhadnagy azt mondta, hogy így nem lehet a rendet fenntartani. Nem lehet ilyen paraszti mulatságokon résztvenni és egy tisztjelöltnek, egy úriembernek lehetne annyi érzéke a jóízlés elemi követelményeivel szemben, hogy nem kockáztatja meg ezt a társaságot. És ha esetleg ez a legény forradalmi dalokat énekel? És ha ezért mind a résztvevőknek felelni kell? És ha emiatt bajba kerül a többi ártatlan tiszt bajtárs is? Erre nem számított?

Kőműves főhadnagy úr hozzászólott a tárgyhoz. Kijelentette, hogy ő a rangidősebb és voltaképpen őtet illetné a parancsnoklás. De ő már idősebb ember és éppen ezért adta át a Koltár főhadnagy urnák a parancsnoklást, mert tudta, hogy ide energikus kéz kell. Ő már nem merte vállalni a felelősséget. De erre még ő sem számított.

Őszintén kérte őket, hogy ne nehezítsék meg a parancsnokság amúgy is nehéz helyzetét. Az ilyesmi azt vonhatja maga után, hogy rövidebbre kell fogni a szabadságot, ami mindenesetre szomorú volna. Saját érdekükben tartózkodjanak az efféle kilengésektől. És természetesen a közösség érdekében.

Szerette volna mondani... mit is? Hogy kérem, nekem otthon... szintén jó nevelésben részesültem, mint a Simonyi... Ügyvédi diplomám van, tudom a szabályokat... De ettől is eltekintve, harminckétéves vagyok, feleségem van, fiam van, családfenntartó vagyok ... ámbár az utóbbi időben nem is kaptam állást ... kérem otthon... ha most otthon volnék ... felelősségteljes pereket bíznanak rám... nem lehet ezt

úgy felfújni... mire való... mondják meg, hogy ne menjek, máskor nem megyek...

De Koltár főhadnagy úr úgylátszik kitalálta, hogy mit szeretne mondani, azt felelte arra, amit gondolt, hogy nem lehet az ember folytonosan résen, mindenkinnek kell legyen annyi fegyvelemérzéke, reméli ez jó lecke lesz a jövőre nézve, nem szeretné, ha ismétlődne ...

A nap azért vidáman sütött a rétek felett és igyekezett elfelejteni az egész jelenetet, de ettől kezdve olyan kis feszesség uralkodott közte és a Koltár között. A többiek úgylátszott helyeslik az erélyes fellépést, sőt az egyik szakaszban még mindig azt fejtegették, milyen borzalmas következményei lehetnek volna az egésznek, ha az orosz katona tényleg forradalmi dalokat énekel és akkor ütnek rajta a hallgatókon.

Kedvetlenül csájázott és nem mert a parasztokra nézni és Koltárral szemben a feszélyesség úgy nyilvánult, hogy most már egészen szabályos katonai érintkezés fejlődött ki köztük. Koltár a másik kupében utazott, így aztán megtörtént, hogy az állomásokon napközben találkoztak, úgy többször tisztelgett a Koltárnak, aki mindig szabályosan fogadta. Most már nem volt egyéb, mint egy alantos tisztjelöltje a Koltáriak, vagy hogy hívják az ilyesmit.

Végre kiszállottak a vonatból. Egy kis mezővárosban szállottak ki, amely a Volga partján feküdt. Kinizsma, így hívták a városkát. Az volt a napiparancsban, hogy itt szállanak hajóra és innen mennek hajón Makarievbe. Először a Volgán fog menni a hajón, azután a Volga mellékfolyóján, az Undsán mennek tovább.

Keresztül a kis poros városkán izgatott menetelésben, alig várta a Volgát. Nagy plakátok hirdették az esti mozielőadást és észrevette, hogy a plakátok olyanok, mint odahaza az ilyen kis városkában. A helyiség neve az, ahol az előadás meg lesz tartva, piros ceruzával volt a plakátokra írva. Az egyik ucca lejtős volt, ezen a lejtőn mentek lefelé és egyszerre előttük ter-

peszkedett a Volga. Nem tudta, mi közössége van ezekkel a kisvárosokkal, mi közössége van a kis boltokkal, a színesingű szembejövőkkel, de valami fájás úgy zsongott benne, mintha valaha már látta volna valamennyit, mintha már találkozott volna valaha ezekkel a lapossapkájú emberekkel, nagyhasú kereskedőkkel, egyenruhás csinovnikokkal, deréksálas kocsisokkal, mintha már látta volna, mintha már ölelte volna az álomfolyót, a széles és sárgaszínű, olajosvizű Volgát... Mintha hazajött volna erre a tájra, ahonnan elszakadt ...

Betámolygott egy üzletbe és vett egy szalmafonású kosarat, amelyet errefelé használnak, egy vendéglőbe vajba kisütött natúrszeletet evett és lopva keblére ölelte a vendéglőst, a pincért, a vendégeket, akik pillanatra meghökkentek idegen egyenruháján, de aztán barátságosan bámulták.

Végre fennültek a Nikoláj nevű hajón és úszott velük a Volgán, a Volga széles, méltóságos vizén a hajó. A harmadosztályon utaztak, de akik fogyasztani akartak, azok felmehettek a másodosztályú vendéglőbe. Orosz hercegnőket szeretett volna látni, fájdalmas szemű nemeskisasszonyokat, de többnyire kucepek ültek és faltak az asztaloknál. A pópát a gyerekek még a vonatról ismerték és ismerték sovány feleségét is, aki a holmit kezelte és mindig a fehérneművel bajlott.

Az Undsa nevű mellékfolyó sokkal keskenyebb volt a Volgánál. Át kellett szállani egy kis propellerre, ezen már egyszerű földmives emberek voltak fölös számban. A folyó vize nagyon megapadt és egyszerre megfeneklett a hajó. Mindnyájan kiszállottak és a propeller kapitánya a földmiveseknek egy nagy kötelet adott.

Ketten vitték a nagy kötelet a partra a színesingé parasztok és először mindenki leheveredett a parti fűbe. Először teáztak és körötte megint parasztok, parasztlegények, parasztlányok ültek a földön. Teáztak és sóskát kerestek és azt rágták és fehérkenyeret ettek és barátságosan, szinte vágyakozva néztek



rá, szerettek volna ismerkedni vele. Visszamosolygok és úgy gondolta, ha meghal, akkor is teáznia kell velük. Leült dacosan közéjük, nem törődött senkivel és cukrot adott nekik, azok meg barátságosan rázták a kezét és egy fehér orosz lány csészealjába csaját nyújtott neki...

Végül felkerekedtek a parasztok és a kötelet a hajóhoz kötötték, nekifeszítették a vállaikat és egyszerre felzendült az orosz mezőn egy szívbemarkoló édességű dallam:

— Ej uchnem ...

... Ennek az ütemére húzták a hajót a zátonyról a parasztok és ő is ott állott köztük, fogta a kötelet, húzta boldogan és mondhatatlan vidámsággal...

## HARMINCEGYEDIK FEJEZET

Makarievig még háromszor feneklett meg a propeller és mindig le kellett szállani, a hajóból, húzni kellett a kötéllel, megisméltődött a verőfényes ünnepi jelenet, a csájázó parasztokkal, a jajbeszéddel. Nem is volt beszéd, csak mosoly, megbocsátást és szeretetet sugároztak feléje tarkaingű parasztok, a szalma-papucsos orosz lányok, az edzett szabadságos katonák. Háromszor avatták ilyen szóval és mosolygó szertartással testvérükké, a közös csaja és közös kötél liturgiája mellett...

Sugárzó arccal intettek a partról a széles homokpart, a gazdátlan csónakok, a kis városok és magános parti kastélyok és apró erdők jöttek eléje. Messziről: halászó emberek, mosó asszonyok, fürdőző gyerekek, mutatkoztak be, néha egy soktornyú klastrom...

— Tiszti gyűlés!...

Koltár főhadnagy úr a névsorolvasás után beszámolót tartott a kis Undsa propeller harmadik osztályában, ahol félkörben állottak és a tiszteletteljesen bámuló orosz parasztoktól félrehúzódva.

Az ut ma este véget ér. Meg fognak érkezni abba a bizonyos Makariev nevű városba, ahova őket egyelőre internálták. Részleteket előre nem tudhatunk, de egyöntetű eljárás végett szükséges a közös kapcsolat. Csak úgy érhetünk el valamit, ha egyöntetűleg lépünk fel kifelé és a parancsnokság útján, mert egyesülésben van az erő. Befelé az eddigi szép fegyelmiét fogjuk ápolni. Nekünk megvannak a magunk szabályai, kipróbált és kötelező szabályok, nem fogunk idegen isteneket imádni és ragaszkodunk sajátunkhoz, a saját rendünkhöz. Miután voltaképpen Kőmíves főhadnagy úr rangidősebb, átadja a szót Kőmíves főhadnagy úrnak, aki meg fog indokolni pár homályos dolgot.

... Künn az Undsa tiszta kis vize locsogott, a partokon néma barátok gyomláltak a klastromkertekben, a leáldozó nap kármin festéket öntött a vidékre, egy halász hálója beleakadt egy rég halott tutajba, Tisza István őszintén nyilatkozik a volhyniai vesztéséről, a Népszava szerkesztőségében esti munkára megérkezett Révész Mihály, tul a Dunán egy jegyző veszekedik egy hadisegélyes asszonnyal, diplomáciai futár vacsorázik a keleti expresszen és rejtélyesen mosolyog, egy asszony lett özvegy Érkörtvélyesen és most a fehér tornácon sivalkodik, valahol tartalékban bevágott ötre egy hadnagy és elnyerték a felszerelési illetékét, végre egy illatszergyáros is kapott hadiszállítást, tisztí kölni vízre jött megrendelés, karkötőt vesz az asszonynak, egy tüdő léket kap, magas angol urat zavarnak a golfozásnál, mert valami futár érkezett a Westminster-palotából, kis diák magol szorgalmasan a javítóra és köszmétét csipeget a kertben a kukta, messzi jár már az ivanovói virágos vonat, halálos ítélet a front mögött és egy kém himbálódik a kőrisfán, erőtlenül gurulnak a halott katonák egypt domb tetejéről a völgybe, halljuk Kőmives főhadnagy urat.

Ezennel hivatalosan is átadja a parancsnokságot Koltár főhadnagy úrnak, aki eddig is körültekintéssel és eréllyel képviselte érdekeinket és példás rendet tartott, ő maga is aláveti magát az összes parancsoknak és rendelkezéseknek, kéri különösen a fiatalabb urakat, zászlós, és lejebb, támogassák a parancsnokságot, hogy ne legyen szükség szigorúságra. Úgylát-szik csak vaklárma volt, hogy a hadapródok és had-apródjelöltek nem kapnak tisztí ellátást, eddig az oroszok részéről emiatt nem történt kifogás és amíg az oroszok a mai állapotot fenntartják, a saját parancsnokság sem kivan ezen változtatni. A parancsnokság nem óhajtja kutatni, hogy ki viseli jogosan a rangját és ki nem, de hatékonyan figyelmezteti azokat, akiknek illetéktelen rang feltüntetésük van, hogy emiatt minden felelősség rájuk hárul és az otthoni igazol-tatás alkalmával saját személyükben felelősek, ehhez

tartsák magukat. Még csak egyet. És ez lesz utolsó ténykedése mielőtt végleg átadná a kizárólagos parancsnokságot Koltár főhadnagy úrnak. Sohse szabad megfélemlenünk arról, hogy tiszték vagyunk. Méltósággal és ülendő szomorúsággal kell hordoznunk bánatunkat, amiatt, hogy a haza védelmében a lealázó hadifogságba kerültünk. A hazában leendő igazolásig, mindenki viselje megadással sorsát, tartsa mindenki szem előtt, hogy a tisztázásig egy súlyos vád terhe alatt nyögünk, ha még úgy is a végső erőnkig küzdöttünk, ha még úgy is önhibánkon kívül és ha még úgy is kikerülhetetlen végzet folytán kerültünk ide. De nem illendő még csak örvendenünk sem semminek, amíg a szörnyű vád alól, ragyogó tisztasággal nem mentesülünk. Éreztesük ezt a lelkiállapotot az ellenséggel leendő privát érintkezésben is, ne felejtsük soha, hogy közöttünk nem lehetnek a szükségesen túlmenő kapcsolatok, óvakodjunk attól, hogy nemes büszkeségünkből valamit is engedjünk. Ami pedig ismételten különösen a fiatalabb urakat illeti, zászlóstól lefelé, ezekhez egy külön kérése van. Tisztában van a fiatalság természetes vágyaival. De ezeket a vágyakat, igen kéri a csapatot, mérsekeljék most a minimumra. Ne engedjék azt a látszatot kelteni, mintha az ösztönök és a vér szava, a honfíúfi fájdalmat teljesen elhallgattatná. Szerényen és csak módjával és a legmesszebbmenő tartózkodással szükséges élni. Nem szabad a nőekkel szemben követelőnek és erőszakosnak lenni. Ha valahol vendégségre hívnak, udvariasan és figyelmesen, gavallérosan és úriemberként viselkedjenek. Különösen pedig a szeszes italokkal nem szabad visszaélni. A fronton sok rossz szokás között, a szeszes italok élvezete is elterjedett. Igyekeznünk kell a szeszes italok mértéktelen élvezetét tisztos mennyiségre szorítani...

A beszéd után váratlanul Perényi főhadnagy úr szólott. Azt mondotta, hogy ő már régebben akart nyilatkozni. Itt csak állandóan arról van szó, hogy Kőmíves főhadnagy úr átadja a parancsnokságot Koltár főhadnagy úrnak. Nagyon különös, hogy senki sem

beszél őróla. Ő nemcsak Koltárnál, hanem Kőmives főhadnagy úrnál is idősebb főhadnagy. A felfektetett ívekből ez ki is tűnik és várta, hogy mikor lesz ez szóvá téve. Ha meg akarjuk tartani a szabályokat, akkor minden tekintetben respektálni kell az előírásokat és első sorban természetesen a rangfokozatokat. Magyarázatot kér...

A vezérkarban megdöbbenés és kellemetlenség látszott. Kőmives főhadnagy úr szólott végre is akadozva, hogy ezt a kérdést ugyan tiszti gyűlésen kívül is tisztázni lehetett volna és Perényi főhadnagy urnák módjában lett volna olyankor szóvá tenni az esetet, mikor a fiatalabb urak nincsenek jelen. Sajnálatos, hogy most történt, de valóban rendezni kell a kérdést és ezennel feloszlik a tiszti gyűlés. Pontosan egy óra múlva ugyanezen a helyen összeáll ismét és reméli a kérdés békés és katonás megoldását.

Egy óra múlva ismét összeállott a tiszti gyűlés. Ezúttal Perényi főhadnagy úr fogadta a jelentést és kezdte ragyogva a napirendet.

Sajnálatos félreértés történt. Katonás egyöntetűséggel és nyíltsággal intézték el a kérdést. Perényi főhadnagy úr nem kíván parancsnok lenni, ő is és Kőmives főhadnagy úr is tartalékosok, vérbeli katona szükséges a nagy feladathoz. Az, aki gyermekora óta megszokta a katonás fegyelmet. Éppen ezért mindketten Koltár főhadnagy urnák adják át a parancsnoklást.

Koltár főhadnagy úr ünnepélyesen átvette a csapatot a rangidős tisztektől és ezzel meg volt oldva a súlyos probléma. Névsorolvasás következett, de kiderült, hogy Papp hadnagy úr hiányzik. A hadnagy öccse nem adott felvilágosítást a bátyjáról, imbolygott és azt mondta, majd előkerül. Most el van foglalva. Végre kisült, hogy a propeller takarítónőjével vannak bezárkózva egy kajütben. Koltár főhadnagy erélyesen kopogtatott a kajütön, de belülről kiszólt Papp hadnagy úr, hogy nem lehet.

A propeller kapitányát hívták, de az mosolygott, azt mondta, nem ad segítséget, hagyják békén szegé-

nyéket, de nem lehetett annyiba hagyni, mert a példa kétségtelenül demoralizálta volna a fiatalabbakat.

Végre előkerült Papp hadnagy úr. Nagyon méltatlankodott és kikérte magának. Most már tisztii gyűlésen kívül intéződött az ügy, nem lehetett a fiatalabbak előtt tárgyalni a hallatlan fegyelemsértést. Azonnal tisztii tanács ült egybe és tárgyalta az ügyet. Papp hadnagy úr azt mondta, hogy privát dolgokat nem lehet számonkérni. Ez nem volt védekezés és mindenki fel volt háborodva. Végül is jegyzőkönyvet vettek fel az esetről és úgy mondták, hogy Makarievben fog-nak döntenii a megtorlás felől. Amennyiben Papp hadnagy úr továbbra is kivonja magát a fegyelem alól, majd lesz rá mód, hogy megfelelően sarokba szorítsák. Szépen hálálja meg, hogy az öccsét felvette a transzport.

Egy kis lámpa mellett írták szorgalmasan a jegyzőkönyvet, egyelőre csak a főbb adatokat szögezték le. Be kellett fejeznie, mert messziről már feltűnt az Undsa parti kis városka kivilágított kikötője és készülni kellett a kiszállásra.

Paprikás hangulatban érkeztek meg. Voltak, akik Papp hadnagy urnák fogták pártját és akik merészkedtek azt mondani, hogy az ő privát ügyei: nem lehetnek kihatással a csapat sorsára. Meg kell adni, hogy a túlnyomó többség, Papp hadnagy úr ellen foglalt állást és azt vallották, hogy vagy van parancsnokság, vagy nincs. A parancsnokság eddig is gondju-kat viselte, de viszont, ha nincs fegyelem, a parancsnokság sem dolgozhatik rendesen. Papp hadnagy urnák deferálni kell, különben bojkott alá veszi a csapat.

A megérkezés izgalma valósággal eltörpült a nagy vitában és nem méltányolták az öreg orosz ezredes előzékenységét sem, aki udvariasan kijött elébük a hajóhoz és csinos beszédet mondott a tiszteletükre. Recsegő hangú, meghatott öreg katona volt az ezredes, akinek kihullott a köny a szemeiből, mikor fogadta őket és elcsukló hangon szólott hozzájuk.

Azt mondta Szivacsek, hogy minden jót és áldást kíván nekik.

## HARMINCKETEDIK FEJEZET

Repült a nyár, mint egy könnyű vitorlás. A hetvenötöt két csapatra osztották és két külön házban szállásolták el. Megtanulták, hogy annak a fehér, hosszúkás kalácsnak, amit reggelihez esznek, bulki az orosz neve. Ebédre a vendéglőbe jártak, ahol orosz ételekkel ismerkedtek és fagyaltot kaptak ebéd után. A Ruszkoje Szlovóból Szivacsek az orosz haditudósítók színes cikkeit olvasta fel. Az egyikben azt írta az orosz Molnár Ferenc, hogy nemsokára orosz lovak patái dobbannak a magyar rónán. Ezt írta a »Kárpátok Lábainál« című színes tudósításban. Ezt tárgyalták, mikor a fehérenemű]öket lógázva fürödni mentek az Undsára és a hadiesélyekről beszélgettek, mikor elterültek a finom és forró homokban. Rendesen kapták a pénzeket és rendesen kapták a cukorjárandóságokat. A Papp hadnagy úr afférja elsimult, sétálni mehettek egy-egy ór kíséretében a városba. Az ezredes nagyon tisztelte őket, roppant helyeselte, hogy parancsnokság fegyelme alatt élnek és többször megkérdezte, nem-e hiányzik valami, avagy van-e valami óhajtásuk?

Egy kis önkéntes, bizonyos Pável nevű moszkvai szabóinas is oda volt beosztva hozzájuk, szívélyes és jóindulatú kölyök volt, árva, önként lépett a hadseregbe. Mindig ezt kérte, ha sétálni ment és Pável oroszul magyarázott, ő magyarul felelt, nem értettek egy betűt sem egymás beszédjéből, de szorosán egymáshoz simulva mentek és azt képzelte, hogy ilyen lehet a madarak társalgása is. Nem fontos, hogy egymás szavát értsék, valószínű, hogy azok is csak hangokat hallatnak és a folytonos csiripelés az csak azért van, hogy egymás barátságos hangját hallják.

Egyszer nem vették észre, az ezredes jött hátuk mögött. Úgy látszik meghallott valamit, mert megállította őket és szemrehányóan magyarázott valamit Pávelnek. Pável azután busán és lehorgasztott fővel ment vele tovább, de már nem állott melléje, hátulról követte, két lépés távolságban.

A másnapi napiparancsból tudta meg, hogy Pável Feodorovics dobrovolci kétnapi szobafogságot kapott, mert egy fogoly tiszt úrral szemben elmulasztotta a köteles tiszteletet. Egyrészt a sétánál melléje tolazkodott, másrészt pedig a tiszt urat a nevéen szólította és nem tette hozzá sem a rangját, sem az úr szót. Az ezredes úr megígérte, hogy ez a jövőben nem fog előfordulni. Újból kioktatják az őrzőket, de mindeneseire jelentsék, ha visszaélés történik. A fogoly tiszteknek teljes respektus jár.

Az ő csapatának a parancsnoka Hoffmann hadnagy úr volt, ugyanaz, aki a kihallgatásra Darnicán elővezette. A másik csapatban, ahol az idősebb tiszt urak voltak, továbbra is Koltár parancsnokolt, de olyanformán, hogy azért az egész makarievi társaság alája tartozott. Néhányan azt is mondták, hogy Koltárnak voltaképpen a helyőrségparancsnoki cím jár.

A Hoffmann-féle csapatban mindig voltak kisebb bajok. Az ezredes nagyszerű menázsról gondoskodott, de kifogásolták. Azt mondták, hogy ebből a pénzből ők maguk sokkal jobban tudnának gondoskodni. Felmondták a kosztot és húst hoztak a piacról és tényleg pörköltet, meg gulyást ettek és sokkal olcsóbban éltek. Mikor többen is ezt akarták csinálni, akkor közbelépett Koltár főhadnagy úr, hogy nem lehet az ezredessel ezt tenni. Nyilvánvaló, hogy az ezredes per centet kap a vendéglőstől, egy-két eset megy, de nem lehet az ezredes haragját magunkra vonniok. És csak a Hoffmann-féle csapattal van baj. Úgy látszik nincs fegyelem.

Azután a lepedők.

Nem kell a lepedőkkel okoskodni. Az ezredes magára vállalta, a lepedőket is a szalmazsákokat is, a paplanokat is. Nem kell forszírozni, hogy a tiszték



maguk vegyék a holmit. Az ezredes vissza tudja fizetni a bizalmatlanságot. Ezer módja van rá...

De ettől eltekintve a legtökéletesebb nyaralás volt. Sétálni lehetett a városban, de csak csapatban és csak kivételesen lehetett külön menni. Azután az Undsa... Áradozó leveleket írt haza az Undsáról, tiszta vizéről, széles homok partjáról, a soktornyú monostorról az Undsa partján.

Kezdték befutni hazulról az első levelek. Rövid szövegű, zöld levelezőlapok. Szinte felébresztette őket a nyaralás örömeiből. Rövid egymásutánban két levelezőlapot kapott. A családja levelezőlapja meghatotta, alig titkolt örömmel írtak neki. Hogy biztonságban van. Hogy nincs már ebben az öldöklő iramban. A másik levelezőlap az öccsétől jött. Úgy érezte, hogy most találkozik először életében az öccsével.

Most találkozik először életében az öccsével, most látja meg először ...

Idegen és különös szavak buggyannak a levélből. Kedves bátyám, végre én is teljesíthetem kötelességem és az emberek nem nézhetnek rám szemrehányó tekintetekkel...

Az öccse, aki fel volt mentve, önként bevonult katonának. Azt írta neki, hogy nem tudott az emberek szemébe nézni, mindenünnen szemrehányó tekinteteket olvasott. Nem bírtam ki, hogy te nősz vagy és gyereked van és mégis a fronton harcolsz. Lemondtam a felmentésről és önként bevonultam. Már az önkéntesi kiképzésem folyik, egyelőre csak a gyakorlati rész, altiszt iskolában vagyok és a kiképző őrmesterem nagyon meg van velem elégedve...

Tehát az öccse... Aki fel volt mentve. Akit féltett az anyja. Aki nem bírja állani a szemrehányó tekinteteket. Kik vetették rá a szemrehányó tekinteteket? A hangversenyrendező, a gazdasági százados, a konzerves ember, a bakancsosztó raktáros? Kik? hangosan olvassák a Höfereket? A nyugdíjasok, akik apró zászlókkal jelzik otthon vacsora után a térképen, hogy visszavontuk Olykánál állásainkat?

És aztán, hogy az őrmesterem meg van elégedve ...

Ki az őrmester? Doktori diplomája van az öccsének, harmincéves, érett úriember és most boldog és büszke, hogy az őrmester meg van elégedve. Ilyenek is vannak? Szegény mama. Szegény, szegény mama. De honnan, honnan gondolhatta és honnan lehetett tudni, hogy nem lövi le Pjotr a roham előtt? Megfoghatatlan. És ki lát itt tisztán? Az ő öccse az, aki ime kitárja a büszke és szabad mellét a szuronyok elé és elküldi neki a hadifogságos nyaralásba ártatlan és hívő lelke végzetes üzenetét. Megfoghatatlan.

Általában is hívő és nincsenek kételyei és tisztának látja maga körül a világot. Hős. Így néznek ki tehát. Az Undsa parton találkozott íme először az öccsével. Itt ismerkedtek meg egymással. Ma mutatkozott be.

Fáradtan és vértelenül eresztette le kezéből a levelezőlapot. Elvágódott. Az ágyra tették és ecetet szagoltattak vele, de nem tudta megmondani, hogy mi baja. Azt mondta félig lázban, félig ébren, hogy valami nagy kétely szakadt rá ez rendítette meg. Valami megbomlott benne, ettől lett rosszul. Jóakarattal hallgatták a bajtársak és úgy tettek, mintha a magyarázat teljesen kielégítené őket. Csitították, hogy másnap nem lesz semmi baja, megártott a fürdés az Undsában.

Lehet, hogy az ártott, de mindenesetre akkor esett össze, mikor a hírt kapta. Hagyta a fürdést és bámult ki a makarievi kis mellékucrára és arra gondolt, hogy többen is lehetnek. Többen vannak és ezek nem ismerik ki magukat, ezek nem tudnak a német rövidárúk keleti piacainak veszélyéről. Meg a bagdadi vasútról sem tudnak semmit. Meg a kálitelepek világhegemoniája sem érdekli őket. Föltartják a fejüket és nem látják, hogy a front előtt farkasvermek vannak és farkasvermek alján hegyes karó leselkedik... És ha tudják is? Ha valaki mindent tud is, mit használ az? Aki tudja, annak nem kell szembenézni? Az mit csinál, mikor meglátja a kis sötét lyukat a puskán, melyet feléje tart egy reszkető és kétségbeesett kéz? Mit csinál?

És itt van például a Lencz hadnagy. A négy

vitézségivel. Valamit csak kellett csinálni azért a négy vitézségiért. Most külön konyhán él a Lencz, de csak holnapig. Lencz hadnagy reméli, hogy otthon méltányolni fogják a négy vitézségi érdemeket. Reméli, hogy azonnal főhadnagy lesz és akkor nem megy vissza néptanítónak. Megmarad a katonaságnál. De tegnap azt mondta Koltár, hogyha ezt a fegyelmetelenséget a külön konyhával tovább is csinálja, akkor nem fog róla odahaza kedvező véleményt előterjeszteni. Amíg a négy vitézségit szerezte a Lencz, addig rettenhetetlen volt, addig nem félt. Most megijedt a Koltártól. Hogy majd nem ad otthon jó véleményt. Csak egy napot kért, amíg likvidálja a külön konyhát. Holnap már nem fog gulyást enni. Holnap már ő is megint orosz kosztot eszik és betartja a szabályt. A kis sötét lyuktól nem félt. De a jelentéstől megijedt. Hol a vitézség? A négy érem? Mi van a négy éremmel? Meg van ijedve, hogy a Koltár véleménye lehúzza a négy vitézségi súlyát?

Most, hogy hámozza ki a Lencz hadnagyból a hőst? Vagy éppen az ilyen a hős? Aki doktori diplomával a zsebében, meg finom modorral, meg társaságbeli jártassággal, meg könyvekkel és bölcs írásokkal a koponyájában egyszerre boldogan fogadja az analfabéta őrmester dicséretét? Ilyen a hős?

Ősz lett és egy napon meglepő dolgok voltak a napiparancsban.

Az orosz felsőbbtség úgy határozott, hogy a makarivei csoport Szibériába megy. Ilyen határozottan, ilyen kegyetlenül, ilyen élesen, most hallották először ezt a szót: Szibéria.

Rémregények címlapjáról ismerte csak Szibériát. Nihilisták csoportját kancsukázták a régi ponyvaregény címlapján a kozákok. Ennyit tudott Szibériáról. És most oda fognak menni. Meg a Dosztojevszkij-regény, meg a Kennan György leírása... Rettenetes.

Az ezredes vizsgáltatta őket. Megkérték járjon közbe, hogy maradhassanak az Undsa partján, a kedves kis városban. Nem lehetett. A kis mezőváros

lakossága máris fel volt háborodva, hogy megdrágították ott az életet. De különben is Szibériában sokkal olcsóbb minden, mondta az ezredes. Nem lehet segíteni az ügyön, de nem kell félni.

Szibériában sokkal jobb, ezt mondta az ezredes.

## HARMINCHARMADIK FEJEZET.

A Szivacsek, akitől mindig irigyelte a nagy ezüstöt, utolsó nap nem jelentkezett. Indulás előtt közölte velük az ezredes, hogy Szivacsek ott marad. Az ezredes veje, egy rövidlátó főhadnagy, tudott keveset németül és ez titokzatosan pislogott feléjük. Intett, hogy majd elmeséli. Később visszajött és közölte velük, Szivacsek belépett a légióba. Ezért marad ottan.

Most tolmács nélkül maradtak. Egy osztrák zászlós, bizonyos Lange, — akire eddig semmi ügyet nem vetettek és aki azt mondta, szimpátiából csatlakozott magyarokhoz, — csendesen felnézett a szemüvege mellől és bejelentette, hogy sokkal jobban tud oroszul, mint a Szivacsek. Csak legyen valaki, aki németből tolmácsolja. Azonnal a Lange mellé szegődött. Közölte vele a tervét, hogy vett papirost és indigót, az után majd lapot fognak kiadni.

A lap első száma az Uraiban fog megjelenni és minthogy csak a szibériai útra szól egyelőre, az lesz a címe, hogy Transzszibériai Tudósító. Lange helyeselte és megígérte szíves közreműködését.

Megint a propelleren ültek és távolodott tőlük a boldog nyaralás. Az új hely ki tudja milyen lehet? Valahol az Amur nevű folyó partján, Chaborovszky nevű városról volt szó. Az ezredes alig tudott tőlük megválni, mindenkinek külön-külön szorongatta a kezét és zokogott, mikor a propeller kapitánya azt mondta, hogy már indulni kell. Kiszállott és a partról még sokáig integetett utánuk fehér zsebkendővel.

Bámultak vissza Makarievre és a parton két színes folt szaladt a hajó után. A beavatottak azt mondták, hogy két orosz prepa, beleszerettek látásból két tisztbe és most bolond orosz romantikával szaladnak

a hajó után. Nem is beszéltek soha a két tiszttel, talán a nevüket sem tudták, csak úgy látásból ismerték őket. Állottak a fedélzeten és integettek a két lánynak és nem is tudták, kibe szerelmes a két orosz prepa, talán azok sem tudták, akikért a két lány lihegve törtetett a parton. Mindenki integetett, talán csak éppen az a kettő nem integetett, akikért a lelküket majd kiadta két ábrándos lélek az őszi Undsa-parton. Egyszerre összeomlott a két színes folt, nem birták tovább a szaladást és összeroskadtak teljesülhetetlen reményeik reménytelen mezején. A parti bokrok eltakarták őket és kegyetlenül úszott tovább a hajó.

Egy Manturovo nevű kis városban szállottak partra. Gyalog mentek néhány kilométert a vasúti állomásig. Kicsit hideg volt már és csak késő éjszakára jelezték a vonatot. Éjfél táján végre elgyötörten és fáradtan a vágányok felé vánszorogtak, ahol a vonat állott. Fel akartak kecmeregni, de akkor újabb baj történt.

Megjelent Koltár főhadnagy úr és bejelentette, hogy a csoport érdekében megtiltja a vonatra szállást. Szibériába mennek, ahol tudvalevőleg embertelen hideg van, ezt az utat nem hajlandó marhakupéban megtétetni a csoporttal. Minden felelősséget magára vállal, de senki ne szegje meg a parancsát, különben nem lesz sikere az akciónak. A makarievi ezredes felvilágosította, hogy tiszteknek legalább is harmadikosztályú kupé jár és ezért bejelentette az állomásfőnöknek, hogy a tiszt egyöntetűleg sztrájkbalépnek a marhakupé miatt. Amíg nem kapnak személyvonatot, nem hajlandók felszállani,

<sup>A</sup> Nagy kavarodás lett. Megjelent az állomásfőnök, tehetetlen kis vidéki tisztviselő. Magyarázott, kiabált, lármázott. Volt két vasutasa, vagy hordárja, azokkal elkezdte bepakkoltatni a holmijukat a marhakupéba.

Koltár főhadnagy ismételten bejelentette a csoport nevében, hogy inkább itt hálnak meg, de a marhakupékba nem szállanak.

A foszlottkabátú, szerencsétlen állomásfőnök teljesen tehetetlen volt. Először ígéretet próbált, hogy

majd a legközelebbi nagy állomáson kicserélik a kupét, addig legyenek türelemmel.

Nem lehet. Senki nem mozdult. Ott állottak a hideg orosz éjszakában és sztrájkoltak. Ami kis csomagjuk még nem volt benn a kupében, azt letették a földre és ráültek. Egy hang se volt, csak izgatott hallgatás.

Az állomásfőnök akkor fenyegetőzni kezdett. Azonnal távirati jelentést tesz Moszkvába. Táviratozni fog, hogy a hadifoglyok terrorizálják. Majd meglátják, mi lesz. Tízpernyi gondolkodási időt kaptak.

A tízperc után megjelent megint az állomásfőnök, hogy mi lesz?

A vonatra nem ülnek fel. Marhakupéba nem ülnek.

Az állomásfőnök akkor azt mondta nekik, hogy most aztán igazán megmutatja. Most már tudja, mit kell csinálni. Megtanítja a renitens társaságot. Fújva és méreggel hagyta ott őket és látták, hogy felül a kis kocsijára. Elporzott az utón.

Koltár főhadnagy tiszti gyűlést tartott. Bejelentette, hogy a sztrájk eddig eredményes. Nem katonai eszköz ugyan a sztrájk, de kénytelenek voltunk a végső eszközhöz folyamodni. Tisztnek legalább harmadikosztályú kupé jár és amennyiben nem sikerül kivívunk, most már a tiszti becsület kívánja, hogy meg ne hátráljunk. Reméli, senki sem fog gyáván visszavonulni és ha nem eshettünk el a becsület mezején, el fogunk esni itt, a vajatkai kormányzóságban, meg fogunk halni itt, Manturovoban a becsületért... Itt is a tiszti kardbojt tisztaságáért halunk meg. Lásd, hogy nem rettenjük a halált.

Megígérték és megfogadták, hogy nem akad közöttük becsstelen és kitartanak az utolsó lehelletükig.

Egy kis túlzás mindenesetre volt a Koltár fogadkozásában. Könnyen meg lehet ígérni a kitartást. Az állomásfőnök most meg akarja ijeszteni a társaságot. Elmegy és majd azzal jön vissza, hogy megint szitkozódik. Vagy elhoz valami csinovnikot a városból és majd az fog kezdeni parancsolgatni. Egyesek azt mondták, hogy tehetetlen dühöngés az egész. Nem

is meri jelenteni illetékes helyen. Biztosan azt mondanák neki, hogy a hadifogoly tiszturaknak igazuk van, miért akarják őket marhakupében utaztatni, mikor azoknak személykocsi jár? Tessék csak adni nekik tisztikupét. Majd éppen Moszkvába mer táviratozni. Egy ilyen kis vidéki állomás. Legfeljebb olyan nagy, mint Érmihályfalva. Vagy mondjuk Szolnok. Örül, ha tőle nem kérdeznek semmit Moszkvába. Elment kifűjni magát. Elpanaszolja a manturovoi Oroszlán vendéglőben a billiárdozó kupeceknek. Aztán visszajön. És ha látni fogja, hogy nem megy, hát Isten neki, beszélni kell a Kollárral, utazzunk marhakupében. Csak tegyenek elég deszkát. Meg adjanak fát, hogy lehessen fűteni. Kis kályha van minden kupében, egészen kedélyes lesz az utazás.

Koltár közöttük ült és azt mondta kis idő múlva, hogy csak önszántukból fognak felülni a marhakupéba. Ha esetleg tényleg úgy van, hogy ez a szerencsétlen nem tud adni személykupét. Mit csinálnak vele? A parancsnokság rendelkezéséig senki nem mozdul. Jószántunkból esetleg megteesszük, de az erőszaknak, meg a kiabálásnak, meg a terrornak nem engedünk.

Az országúton feltűnt az állomásfőnök kis kocsija, befordult a kis fasorba az állomás felőli úton. Az állomásfőnök leszállott a kocsiról, de nem jött hozzájuk. Bement egyenesen az irodájába.

Ügylátszik tényleg, csak a kupeceknek panasolta el a baját. Na majd egy óra múlva bemegy Koltár főhadnagy úr és megmondja neki, hogy rendbe van. Az erőszaknak nem voltunk hajlandók engedni, de most magunk jószántából elfogadjuk a marhakupét. Az állomásfőnök majd boldog lesz, szegény, hogy ez a nagy baj elsimult a feje felől és hálát ad majd az Istennek, hogyha nem lát bennünket...

Megint porzott az országút és hajnali szürkületben orosz kozákok pikái és lovai bontakoztak; Egy csapat kozák fordult be az állomás felé és megállottak az állomás előtt, leszállottak a lovaikról...

Csak nem... csak nem hozzájuk jönnek?...



Bejöttek a pályaudvarra és egy altiszt katonás rendbe sorakoztatta őket. Vállukon keresztbe puska, jobbkezükből mindnek a szíjas kancsuka.

Most kijött az állomásfőnök. Az orosz altiszt tisztelgett előtte és szalutálva várta az állomásfőnök parancsát.

Az altiszt odajött hozzájuk és kérdezte, hogy ki a parancsnok.

Koltár főhadnagy előlépett.

Hívta Langét is, hogy tolmácsoljon.

Az orosz altiszt felszólította a csoportot, hogy adja meg magát és ne folytassa a lázadást. Szálljon fel a marhakupéba; és kerüljék el a vérengzést.

Koltár főhadnagy azt felelte, hogy a csoportnak jogában van magatartása fölött határozni.

A megdöbbsent csoporthoz fordult és azt kérdezte, hogy van-e valaki, aki az orosz altiszt felhívására ismét megadja magát, vagy pedig kitartunk?

— Kitartunk!

Most már ki kellett tartani. Becsület kérdése volt, hogy kitartanak, szégyen, gyalázat lett volna ismét megadniok magukat. Elkészülve és elszánva várták a kétségtelen megtorlást.

A kozákok körülfogták őket. Kezükbé vették a puskát és úgy állottak) körülöttük lövésre kész puskával. Egyesek azt mondták, hogy a nagy lövöldözésben a muszkák magukat is megsérthetik. Mások azt mondták, benne vannak nyakig. Most már becsület kérdése, nem lehet visszavonulni, de hetvenöt ember életét nem lett volna szabad a vásárra vinni.

Így tehát. Hősi sorsát nem kerülheti el senki, így volt megírva, hogy a kardbojt becsületéért kell elesni. Itt fognak vérezve a porba omlani, a manturovoi pályaudvaron, a második és harmadik sín pár között.

Riadt hallgatás volt.

Félóránként felszólították őket. A harmadik felszólítás után az őrmester a csapata elé állott és valamit harsogóan vezényelt oroszul.

Behunyták a szemeiket.

Zörrenés és mozgás volt az oroszok között és mikor rettegve felnéztek, megint sorakozva állott az orosz szakasz. Puskák a hátukon keresztbe és masiroztak ki a pályaudvarról.

Az állomásfőnök kedvetlenül közeledett feléjük és hívatta Koltár parancsnok urat. Tolmácsoltatta, hogy sikerült telefon jelentésére a szomszéd nagyobb állomásról két személyvagont kapni, egy félóra múlva itt lesz.

Addig már legyenek türelemmel.

## HARMINCNEGYEDIK FEJEZET

A győzelmes forradalom lehangolta és zárkózottá tette őket. Nagyon nehezen olvadt fel a komorság, íme fegyvereket tartottak feléjük és az életük forgott kockán, mégis mint) valami rossz színjáték, hamis és ostoba frázisokkal. És aztán még csak töltve sem voltak a fegyverek. Lehetek volna töltve is, lehetett volna végzetes is. Miért kellett ez az életkockázatás? A kupékért? Kitárták hősi mellüket az üres játékfegyverek elé, a kupékért? Bátor elszántságukért most élvezik a jutalmat. Kivívták a személykupét. Tudják-e otthon, hogy kis, de elszánt csapat a vjatkái kormányzóságbeli Manturovo állomáson életmegvetéssel szállott síkra a személykupékért? Benne lesz a Höferben?

El is vérezhettek volna. Most már könnyű mondani, hogy csak próbálkozás volt, hogy nem volt komoly. De behunyták a szemeiket és várták a megsemmisülést. Ott akartak elvérezni a manturovoi csatasíkon, a második és harmadik sín pár között. Beleszaladtak a baromi kockázatba. Elengedték a feleség és a gyerek kezét és a hősiség pózáért, képzelt és beteg romantikáért ágáltak. A mulandóság csontarca messziről röhögi a rongyos komédiásokat, akiket megtréfált. Akik lenge díszletekért, gondolkozás nélkül dobták a pálya mellé az árokba a családjuk kis reményét. Az egyetlen, ami maradt szegény otthoni koldusoknak és remegőknek.

Még csak az az elégtételük sincs, hogy a hősi póz visszfényében csodálják magukat. Hiszen nem is akartak löni az oroszok, talán meg sem voltak töltve a puskák. Sarokba állították őket, mint a gyerekeket, a dada több ízben mondta vésztijszólan: muu, muu...

de ők nem féltek, rettenthetetlenen rosszkodtak tovább ...

Az Uralhoz közeledett a vonat. Nagyon szegény, nagyon szívszorító kis faluk múltak el mellettük. Sovány kis jószágok dideregtek a mezőn, bámész és szikkadt parasztasszonyok néztek fel a vonatra révetegen. Egyre hidegebb lett és egyszerre esni kezdett a hó. Vjatka állomáson már nagy pihékben hullott és a naptár még csak szeptember harmadikát jelezte.

Egy helyen a nagy hóesésben zabot, vagy rozsot sarlózott egy nagy keztyűs asszony. Bebugyolálva és nagy keztyűkben sarlózta a termést és szomorúság ült a szívekre, ahogy nézték a vonat ablakából. Mi lesz Szibériában, ha már itt is hó esik szeptember harmadikán.

Az Ural dombok között mentek már és egyre feljebb kapaszkodott a vonat. Már hegyek is jöttek, de az Ural nem! volt még olyan sem, mint a Kánpátok. Egy-egy rendesebb csúcs alig-alig tűnt elé. Fenyő és fenyő. A félelmetes Ural, nem akart kibontakozni. Azt hitték a híre után, hogy fenséges hegyek és könyörtelen sziklák fognak szikrázó hőtömegeből emelkedni, de barátságos dombok és fenyőerdők váltakoztak. És amellet az idő is folyton enyhült.

Musztafimoff és Kantinov nevű öreikkel értekeztek s ezek adtak nekik kiképzést az orosz földrajzi tudományból. Azt mondták, hogy az a vjatkái hóesés egészen kivételes eset volt, nem szokott megtörténni. Csak egy hónap múlva szokott tél lenni ezen a vidéken. Szibériába biztosan melegebb lesz. Musztafimoff nagyon érdekes ember lett, kiderült, hogy Irkuck vidéki tatár, Irkuck mellett lakik egy faluban. Három gyereke van és felesége, anyja, apja. Nagyon kérte őket, hogy küldjenek a legközelebbi állomásról táviratot az Irkuck melletti kis faluba, hadd jöjjenek elébe a felesége, meg a gyerekek. A standszolgalatba találta a háború és már négy éve nem látta a családját. Rendkívül boldog volt, hogy éppen őt osztották be a transzporthoz.

Mindenesetre megnyugtató, hogy egy eleven ember, aki vágyik Szibéria közepébe. Érdekes, hogy Irkuek mellett egy kis falu van, hogy a kis faluban apró Musztafimoff-gyerekek várják Musztafimoff tatát. A következő állomásról elment a sürgöny és Musztafimoff könnyesen hálálkodott. Figyelmeztette őket, hogy egy óra múlva Szibériában lesznek.

— Honnan lehet megtudni, hogy lehet megtudni, mikor lép a vonat Szibériába?

— Nagyon egyszerű. Az Ural közepén van a határ. Egy kőoszlop jelzi a két világrész között a határvonalat. Az oszlopon túl az már Szibéria...

Mind az ablakhoz állottak és lestek az oszlopot. Lehangoltan és csüggedten várták utolsó szimbólumát a műveit Nyugatnak. Az oszlopot, mely végleg elválasztja őket a kultúrától, a civilizációtól, mely könyörtelenül áll majd őrtenk börtönük kapujában.

A kis szirtet, melyen összetörik a remény könnyű serlege...

Vége...

Egy kanyarodónál végre előtűnt az oszlop, fehéren és szimplán meredt feléjük egy dombtetőn a pálya mellett...

A vonat fűtült, búcsúzott Európától, búcsúzott az Erechteiontól, búcsúzott a párizsi Eiffel-toronytól, a kölni a dómtól, a milánói Scálától, Torquemadától és Dantétól, Ibsentől és Rainer Maria Rilketől, a régi prágai zsidótemetőtől és a British-Múzeumtól és a káposztásmegyeri lóversenyektől és az Abbázia-kávéháztól és a fűrge rikkancsoktól és a hétéves háborútól és Bizánctól és Wagner Richárdtól és Löwe Dinnye Mihálytól és Oroszlánszívű Richárdtól és a Korvina-kódexektől és Horatius Flaccustól és a márciusi fekete sörtől...

Meredt szemekkel nézték, hogy közeledik a végzetes oszlop és már kivehették a felírást rajta, fekete betűket a fehér oszlopon: Európa...

Elsiklott a vonat az oszlop előtt és visszaneztek rá és akkor már a túloldalát látták, amelyen ugyancsak fekete betűs írás volt olvasható: Ázsia...

Tehát már Ázsia... Szibéria... Roppant területével, melyen az összes európai államok, az Egyesült-Államokkal együtt elférnének, Oroszországot kivéve... Hatalmas erdőivel, melyekről azt mondják az orosz mérnökök, hogy harmincmillió ember írthatná a legmodernebb gépekkel és mikorára kiirtanák az egészet, újra előlről kezdhetnék a vágást, mert időközben kinőtt az egész erdő, olyan irtatlan nagy...

Szibéria, ahova negyven év alatt félmillió száműzött gyalogolt a cár parancsára... Szibéria, melyet csak a ponyvaregények színes címlapjáról ismer az ember... Ázsia... titokzatosság és homály bölcsője...

A sürgönydrótok tovább szaladtak a pálya mellett, az ágakon madarak himbálóztak, a nap sütött, igaza volt Musztafimoffnak, az idő is kiderült.

Verőfényben úszott minden és szibériai váltóőr tisztelgett a vonatnak egy őrház előtt...

A csoport megnyugodott, egyesek azt mondták: nincs már semmi érdekes látnivaló és kenyeret szeltek, etek. A legközelebbi állomáson mondják meleg viz lesz és akkor fognak csájázni.

A legközelebbi állomáson kiugrott a vonatból. Rohant az állomásra és nézte a szibériai állomásfőnököt, akin keshedt ruha volt és elnyűtt cipő és aki fáradtan és érdektelenül nézett rá. A szibériai harmadosztályban egy szibériai lócán parasztember nyújtzkodott, most ébredt a szibériai álomból.

Igaza volt Musztafimoffnak abban is, hogy a tojás lényegesen olcsóbb volt, mint Európában. Szibériában egy kopekért két tojást is adtak, de ha alku-dott az ember, adtak négyet is. Ha többet vett, adtak halót. Sültlibát árultak harmincé kopekért darabját és a szibériai asszony kinyitotta a sültlibát és mutatta, hogy a mája is benne van. Szépen ki volt takarítva a liba, porhanyósra ki volt sütve és a mája külön kisütve és szépen beletéve a sültlibába...

Egy asszony katrincákat árult a pályaudvaron és lehetetlc kapni vaját meg tejfelt és sült marhahúst.

Visszament a vagonba. Leült az ablak mellé és nézte a szibériai ősi pázsitot és lassan szivárgott a

könny a szemeiből. Nem azért, hogy elmaradt mögötte a szatmári fapiac és a Wilde Oszkár hatalmas ébenfa íróasztala. És nem azért, hogy mögötte maradt kedvenc napilapja és don Kihóte, a dicső lovag és a gót remekművek meg a reneszánsz emlékek meg a kis fiú drága haja. Ezúttal úgy érezte, hogy rút áru-lás áldozata.

Ezt az oszlopot kellene az iskolában mutogatni. És mondani, hogy kérem, az egyik oldalon van Európa, a másik oldalon van Ázsia. És kérem, tanuló ifjúság, ezt a kis vesszőt például bedughatom Európából Ázsiába. A felleg fele Ázsiában van és lepke is átrepül a bokor ázsiai oldaláról Európába... Az állomásfőnököt kellene mutogatni, tessék nézni, például ez egy állomásfőnök. El van nyüve a ruhája és foltos a cipője. Egészen európai foltok. Libákat árulnak és tojásokat és mindössze annyi a figyelemreméltó, hogy Ázsiában olcsóbb a tojás és a liba máját beleteszik a sültlibába... Ami lényeges különbség van, arról sem a libia, sem bokor, sem cipő nem tudnak semmit. A lényeges különbségeket a bölcs emberi elme fundálja ki és a száműzöttek nem a természet örök törvényeinek, hanem a cár törvényeinek szülöttei. Mi tesszük a határra az oszlopokat és mi írjuk fel az egyik oldalra, hogy: Európa, a másik oldalra pedig, hogy: Ázsia.

Musztafimoff vigyorgott mellette és beszélt, de nem értette, hogy mit mond. Kérte Lángét magyarázza meg.

— Azt kérdi Musztafimoff, látod a különbséget Szibéria és Európa között?

— Mondd meg neki, hogy nem látom. Mi különbség van...

— Azt mondja Musztafimoff, hogy itt nincsenek kerítések a kertek körül...

— Kérdezd meg tőle, hogy nem olvasta-e Rousseaut...

... Mert valóban... tényleg nincsenek kerítések ... és erről Rousseau figyelemreméltó dolgokat irt..., de hogy Musztafimoff, aki biztosan nem ol-

vasta... és mégis ... csodálatos ... itt közösek a földek ... persze ... ezt is tanítani kellene ... Európában árkok és kerítések vannak és szigorúan őrzik a mesgyét és Musztafimoff boldog most, hogy látja a közös legelőket... Egész Európában legjobban a kerítések ragadták meg a figyelmét... milyen éles elméjű ez a Musztafimoff... fontosabbnak tartja a kerítéseket a párisi nagy operánál... intelligens ember ...



## HARMINCÖTÖDIK FEJEZET

Lange zászlós az egyik állomáson egy orosz újsággal jelentkezett. Azt mondta, meg lehet kezdeni a szerkesztést. Majd ő megmondja, mi van a lapban és ebből csinálhat újságot. Hamar lefordította neki az orosz főhadiszállás hivatalos jelentését, azután a Höfert, meg a francia vezérkar jelentését. Nagyjából pár részletet diktált Lange a Ruszkoje Szlovo haditudósítójának, Filatov urnák egy cikkéből is. Ez volt az anyag.

Elővett három ív papírt, indigót tett a papírok közé szép kaligrafikus betűkkel felírta a lap címét: Trans-Szibériai Tudósító. Oldalt fenn: Első évfolyam, első szám.

Három hasábra osztotta az ív papírt és először is egy vezércikket irt. Körülnézett a vagonban és száműzöttnek, hontalannak látta egyszerre az egész csapatot, megtelt a szíve könnyel és részvéttel, leegyszerűsödtek az érzései, beleolvadt a nagy, közös fájdalomba, amelynek jelen kellett volna lennie a csájázásba és a tojánhéjakba, melyek vidáman repültek a vonatablaktól, a szibériai szteppére. A fájdalom és honfibu alul, a szívek rejtékén úszkál és csak felül repked a tojánhéj és csak felül úsznak a kis viccek, meg az apró gondok. Otthon reszketve kísérik a foglyovonatot távoli szemek és itt a szegletben máriást játszanak, de epedés van a szemben, mely a zöld ászrt várja... A szívek mélyén komor és fájdalmas harangzás van és ezt kell vezércikkben kongatni tovább...

»Fel magyarok borús csapatja...«

Így kezdődött a vezércikk és szívünknek drága Máriájáról irt a későbbi sorokban, melyre visszatekinünk fájdalmasan a Szibériában vágatató vasszörnyeteg-

ról, mely miként a végzet visz bennünket ismeretlen sorsok és röpít soha nem látott tájak felé, el a szamojéd tanyák és el a kirgiz jurták mellett a legendás Amur partjai felé, hol a magyar bölcsőt sejtí a magyar ész...

Azután jött egy rész a Filatov leírásából, azután a hadijelentések. Szerkesztői üzenetek: A t. c. olvasóközönség kéretik, ha valaki tud valami jó viccet, közölje a szerkesztőséggel, melyet aztán lapunkban közzéteszünk.

A lapot nagy örömmel fogadta a két vagon közönsége. Hangosan olvasták és kibuggyant az emberek szeméből a könny, mikor a felolvasó odaérkezett, hogy: át a rettenetes Szibérián, el a szamojéd tanyák és a kirgiz jurták mellett. A parancsnokság részéről azt mondták, hogy a lap költségeit közösen fogja viselni a csoport. Nagyon dicséretreméltó vállalkozás, a számokat emlékül a rangidősség szerint, minden nap más teszi el. Este már napiparancsban volt a napilap és az is benne volt, hogy a következő nap kik tehetik el a számot emlékébe. Akik már olvasták a lapot, azok még egyszer elkérték és még egyszer merengtek az indigó sorok fölött.

Ez a nap kikapcsolódott Szibériából, mindnyájan otthon éltek és szelíden, megindultan beszélgettek. Előzékenyek és udvariasak voltak egymás iránt, borotvát és szappant adtak egymásnak kölcsön a nagyobb állomásokon, ahol sokáig állott a vonat és tisztálkodni lehetett.

Közelebről ismerkedett néhány zárkózottabb fogollyal, akik odajöttek hozzá és körülvették és szelíden, békélten mosolyogtak rá. Egy sovány, nagyvezüsts zászlós, megvárta míg a többiek elmentek. Ott maradt tovább, leült melléje a kupéba és fürkészve nézte. Azt mondta szeretne vele gyakrabban összejönni. Kérlek, kérlek, válaszolta udvariasan, bármikor.

— És aztán, ha ráérsz, kérlek üzenj át értem, Musztafimoff tudja a nevemet, de — tette hozzá mosolyogva — Musztafimoff tudja a nevemet, de te lehet,

hogy nem tudod. Szólj Musztafimoffnak, hogy hívja Bódy Jóskát...

— Hogyne, hogyne. Ráérek akármikor, csak gyere.

— Én nem kártyázok, szeretnék veled elbeszélgetni, ráérek és szeretnék tőled tanulni egyetmást...

— Tőlem? Mit lehet én tőlem tanulni? Csak nem akarsz itt ügyvédséget tanulni? Vagy katonaságot. Látom, különben azt is jobban tudod... Nagyezüstöd van...

Bódy Jóska kesernyésen mosolygott és legyintett a kis, könnyű nádpálcájával. Azt még a kupéban sem tette le.

— Dehogy. Nem ilyesmit. Kérlek én egyszerű néptanító vagyok. Én eddig csak pedagógiát, meg földrajzot, meg történelmet tanultam és vannak bizonyos kételyeim... Szeretnék veled ezekről beszélgetni ... Azt hiszem egyes dolgokat megbeszélgetnénk. Adhatnál nekem felvilágosítást, bizonyos dolgokban. Rendkívül imponál nekem, hogy eltaláltad ezeknek a hangulatát...

— Eltaláltam? Én a magam hangulatát írtam a lapba...

— Hogy? Hát te is így meg vagy hatva? Te is így el vagy lágyulva?

— Te nem?

— Én? Dehogy..., dehogy vagyok ... Miért lennék?

— Hát nem érzed, hogy most mi jön? Nem érzed, hogy szinte biblikus idill következik? Egymásra utaltan és magunkra hagyottan, egymás testvériségének hősi korszakát fogjuk élni. Távól mindentől, ami drága és ami kedves volt a szívünknek, értetlenül és számkivetetten, testvéri kis sziget az idegen óceánban ... Megmentjük, amit lehet és kéz a kézben haladunk egy új, gyöngéd vallás lobogója alatt... A legideálisabb televény ahhoz, hogy a lelkünk szárnyalásának kivételesen ragyogó korszaka következzen... A megneemesedés és felemelkedés olyan kivételes körülményei következnek, hogy nem csodálnám, ha a hadifogság egy Dantét vagy egy Byront termelne...

Minden anyagiasságtól és kenyérkérdéstől szabadul-  
tan, kizárólag a szellemi szférák felé lebeghetünk és  
a közös fájdalom új testvériesség láncát kovácsolja  
közöttünk... Nem érzed?

— Nem...

— Nem láttad azt a naiv és zavartalan örömet,  
ami erre a kis szegényes ajándéokra kicsordult a szí-  
vekből? Nem láttad, hogy merengtek a betűn, az  
ismerős szavakat hogy becézték, a papírt milyen gyön-  
gében nyújtották egymásnak? A komoly parancsnokság  
napiparancsban intézkedik róla, ki tegye el az emlé-  
ket ... Olyan gyümölcsök érnek itt, kedves Bödy Jóska,  
olyan izes és zamatos gyümölcsei a megbecsülésnek,  
az emberré emelkedésnek...

— Tudsz te oltani?

— Mit oltani?

— Fákat. Kérdem, tudsz-e oltani?

— Dehogyan tudok.

— Azért kérdem, mert én tudok oltani. Hát jó,  
mondjuk, hogy átültetted az embereket más talajba.  
Kedvező televénybe. Alkalmas volna a vadkörtefa új  
televénye, hogy pergament körtétet teremjen. A talaj  
felől teremhetne akár gránátalma is rajta. Azt hiszed,  
ez elég. Ez a te kis lapod ez nem oltás és ezen  
viszonyok sem oltás. Ez csak egy kis eső.

— Hát a szenvedések? A harc? az acélozó küz-  
delem?

— Kedves, jó szerkesztő barátom, én csak any-  
nyit mondom neked, hogy ez mind csak talaj. Most  
egy kis eső volt, minden zöldebb, minden bujább,  
de ez mind nem oltás. A szenvedések elmúltak, a  
harc is elmúlt és a küzdelem is megszűnt, de a törzs  
a régi maradt, ezen a vackortörzson sohasem terem  
pómagránát...

— Hát akkor mondd meg te nekem, hogyan  
képzeled az oltást? Hát akkor mi az a nemesítő  
oltás?

Bödy Jóska kinézett a szeppe felé, aszimetri-  
kus szemei egy kevésbé elhomályosodtak és feltűnő  
rekedten, bágyadtan válaszolta:

— Éppen azért kérdeztem, hogy tudsz-e oltani? Hogy lásd, hogy ezzel még nincsenek az emberek csak átültetve... Ezzel nincsenek beoltva ... Azt hiszem az emberiséget nem is lehet oltani. Ennyivel kedvezőbb a növényeknél, meg az állatoknál. Itt nem lehet javítani a fajt... Meg kell várni... Az idő kiöli, ami rossz... Csak az idő ... De hogy a talaj... Vagy a körülmények... Nem hiszem ...

A második szám Csulimszkáján jelent volna meg. Már készítette az indigót, meg a simított papírt, a legközelebbi állomás már Csulimszkája híres sajtvi-dék, úgy mondja Musztafimoff.

Ahogy ágaskodott fel a polcra az írószerei után, egy bizonyos Kovács nevű, nagybajuszos hadapród rászólt a kártya mellől:

— Megint lap lesz?

— Az... felelte derűsen.

— Hát testvér... osztán csak csínjával... különösen azzal a magyar bölcsővel... tök, tök és még egyszer és utoljára tök... az ultimó is megvan... azt mondom, hogy csínján azzal a magyar bölcsővel... honnan a csudából szedted, hogy az Amur mellett van a magyar bölcső? És akkor sem az északi Amur mellett, ahova mi megyünk...

Gotthilf hadnagy felnézett egy könyvből.

— Én is éppen szólni akartam. Mi az, hogy kirgiz jurták? Hol vannak itt a kirgiz jurták? Nevetéses. Egy Faber két bés ceruzát vettem az állomáson az üzletbe... Kirgiz jurták ...

— Kérem ezek szimbólumok... A hangulat...

— Hangulat, hangulat... A hangulatnak nem lehet odadobni az igazságot. Aki ír, pláne, aki vezércikket ír, annak vigyázni kell... A sokféle érzékenységre, de ami a legfontosabb, az igazságra... Kirgiz jurták...

Fájdalmas volt. Szerette volna megkérdeni, hái akkor miért voltatok meghatva és miért szipákoltatok és miért szavazott köszönetet a parancsnokság és miért fedezi a költségeket? Miért?

Fáradtan vette le a papírt meg az indigót a polc-

ról és Csulimszkáján, ahol hatalmas halmokba rakva piroslottak a sajtok, vértelen és hamuszürke fásultsággal, elsózott kedvvel és keserű szájjal mondta Lange zászlósna:

— Valamivel több anyagot adj, kérlek... Nem kell Filatov... Csak a puszta tények kellenek... Má-tól kezdve nem lesz vezércikk a lapomba...

## HARMINCHATODIK FEJEZET.

A Trans-Szibériai Tudósító természetesen megjelent mindennap, de nem voltak benne vezércikkek, nem volt benne semmi egyéni nézet. A hadi jelentések voltak benne, nagyobb eseményekről híradás. Azt írta az orosz lap, hogy a központi hatalmaknak megint elfogyott a pénze, megint hadikölcsönt jegyeztet, közadakozásra a lapokban...

Ezt úgy írta meg, hogy otthon ismét fellángolt a hazafias áldozatkészség és mindenki siet obulusával a legszentebb oltári felé... De aztán kihúzta az egészet, új ívet vett és megírta szürkén, szárazon, hogy odahaza ismét hadikölcsönjegyzésre történt felszólítás.

Napok és hetek teltek és robogott velük a vonat, szerette volna megírni, hogy robog velük a fájdalom könnyes szekere és szerette volna megírni: hazafelé repdes szívük és az emlékezés láthatatlan távirógepen kopogja lelkük üzenetét. De nem irt semmit és sivár és egyszínű lett benne minden, mint a végtelen és halálosan egyforma szibériai róna.

Bódy Jóska többször felkereste és annak elpanaszolta a Kovácsot, meg a Gotthilf hadnagyot. Mondta, hogy a Kovács nem találta elég pontosnak és hünek az Amur parti bölcsőt, a Gotthilf meg vallási és néprajzi kifogásokat tett. Nem gondolt vallásra, csak valami nagy közös bibor ernyőt akart kifeszíteni, ugye ezt nem lehet?

Bódy Jóska azt mondta, hogy ezt előre lehetett tudni, lehetett tudni, hogy a talaj nem okoz a gyümölcsben különös elváltozást, ez az emberfa mindig ezt a fajta gyümölcsöt fogja termelni. Ugye igaza volt, máris kopik és halványul a szenvedés és fájda-

lom könnyű fátyla, máris pereg az emberekről a termékenyítő szenvedés és fájdalomosó. Ámbár miért volna az termékenyítő?

Második hete mentek Szibériában és a meglepetése napról-napra nőtt. Minden állomáson meleg viz várta a vonatot, a kisebb városokban is vasúti resti volt az állomáson. A restiben szódavizet lehetett kapni és tetszés szerint hollandiai vagy francia szardiniát. Hideg húsokat, bonbonokat, likőröket, sajtot, hideg sültet. A nagy városokat már messziről lehetett látni, magas gyárkémenyek emelkedtek a nagy városok partjain. Kupolás házak fémfedelén törött meg a napsugár és a széles uccákon fűrgén szaladt a villamos. A szibériai villamos. Szakaszjeggyel és átszálóval lehetett közlekedni a szibériai villamosokon és Musztafimoff erősítette, hogy Irkuck még Omszknál is szebb város és ugyancsak Musztafimofftól tudták, hogy Irkuckban egyetem is van. Musztafimoff ugyanis évekig peracet árult az irkucki egyetem előtt. Sokan magyarázták, hogy a szibériai perec másképp néz ki, mint a hazai, meg só sincsen rajta, de ez nem változtatott a lényegen, hogy a hazai földrajzkönyvek és hazai ponyvaregények nem emlékeznek meg az irkucki filharmonikusokról és az omszki állomás automatáiról, amelyekből szintén csokoládé és kölni viz hull. Meg azt miért nem írják meg a nagy utazók, hogy Novo-Nikolajevszkben egy kakas automata van, amelyik kukorékol és cukrot tojik egy kopekéért. Nem hívhatnak minden hegyet Mátrának, de messziről itt is kékek a hegyek és még a pályaudvarok frontja is éppen olyan, mint odahaza... Kijárat, a jegyeket elveszik kiszállásnál és szalutál az állomásfőnök a vonatnak. Hogy egy kicsit másképp szalutál? És hogy a palacsintába vagdalthúst tesznek? Azért kell őket lelőni? Miért nincs benne a földrajzkönyvekben a Csurin reklámja hogy pasztellceruzát lehet nála venni és a szibériai összes fióküzletekben kapható Fáber két bés ceruza?

Persze a hollandusok. Azoknak érdekükben áll letagadni Szibériát. Biztosan ők terjesztik az álhíreket.



ők íratják a ponyvákat és ők csináltatják a rettenetes fedeleket a könyvekre. Minden faluban felállították a konzulátusukat és centrifugális gépeket küldenek és rengeteg szibériai szteppének minden tejét összegyűjtik. Halomszámra áll az állomásokon hollandus hordókban a sózott vaj és kazalakba áll a piros hollandus sajt. Ezért kellett Szibériát elhírelni. A fák zöld levelekkel ékesek, a réteken selymes fütenger hullámszik és drága kis szél jön az erdők felől. Ami komisszág van, az nem Szibéria, azt egy központi hivatal csinálja, azt nem a levegő, nem a föld termi, az gonosz aktákból bújik a szibériai tájra. A száműzöttek, a kényszermunkások, ez is az Om-folyóban vagy a Lénában?

Miért nem hirdetik, hogy Irkuckban szeptember közepén verőfényes napsütés és nem szabad kiszál-Jani, amíg az ellenvonat be nem fut és hogy a vladivosztoki gyors tíz percet késik és hogy a hordárok ijedten fürkészik, kinek a csomagját vigyék le és hogy rizstortát árulnak és hogy a rizstorta betűről-betáre éppen olyan, mint odahaza...

Hatalmas sivalkodással ölelkezett Musztafirnoff a családjával az irkucki pályaudvaron, pontosan megkapták a sürgönyt a kis tatár faluban, ezt kellene tanítani...

Az Angara-folyón kis vitorlások siklottak és a kéthetes utazás után egy egész napi pihenő következett. Bámulni lehetett a vladivosztoki gyors utasait, akik között karcsú orosz lány ült a nemzetközi étkezőkocsiban és könnyű selyemszvetterben ült a reggelinél és szórakozottan nyúlt a mustáros üveg után...

Kiábrándult gyermekkori hőséből, Sztrogoff Mihályból, aki eddig merészkedett. Irkuckig merészkedett a híres és rettenthetetlen utazó, Irkuckig merészkedett és íme Irkuckban vannak, mint Sztrogoff Mihály, de csak fele utón. Holnap reggel kilenc harminckor pontosan tovább indulnak Irkuckból a rejtelmes Kelet felé... Igaz, Kelet... Persze... Az órakat mindig előbbre kell igazítani, ebből csinálnak olyan nagy dolgot. Ezt fűjják fel olyan nagyon. De a rizs-

tortáról nem beszél senki. Ázsia vad népei. Egy burját hölgy lépeget kényesen a pályaudvaron és lornyonnal nézegeti a hadifoglyokat. Lornyonnal és selyemben és kényesen és kedves férjének nyomdája van Irkuckban és a nyomdába képeslapokat nyomnak és a képeslapokon egy vad burját lovas feszíti ijját egy sólyom felé... Ezeket a képeslapokat sózzák most a resti könyvosztályában a hadifoglyokra és ilyen képeslapon ír ma mindenki haza. Ebből van a hölgynek lornyonja és selyemharisnyája és ebből telik neki a kényességre... És otthon borzongva bámulják a vad burját lovast a fantasztikus íjjal, amit a színházi díszlettárból kért kölcsön becsületszóra és tíz rubel biztosíték mellett az irkucki fényképész...

Musztafimoff pontosan visszajött és kilenc harminckor tovább mentek, a híres Bajkál felé. Musztafimoff intett a családjának és biztosította őket, hogy jövet megint kiszáll. Csak éppen hogy elkíséri a hadifogoly urakat ide a Bajkálon túlra, a Sárga-tenger mellé. De aztán jön vissza, körülbelül négy hét múlva megint itt lesz. Majd megint megsürgönyzi pontosan...

Az úton Musztafimoff tovább is közlékeny volt, meséssel szórakoztatta őket. A Bajkál meredek partján alagutakon bújnak keresztül, a mélyből a Bajkál hideg és tiszta vize csillogott feléjük. A földrajztudósok azt mondták, ez a világon a legnagyobb tengerszem és hogy háromezer méter mély és hogy tengeri halak voltak benne. Ezt nem lehetett ellenőrizni, sokkal érdekesebb volt, amit Musztafimoff mesélt, hogy innen indul ki egy szárnyvonal a Jablonoi hegységbe, de ez a vonal évekig nem készült el. Csak jelentették Moszkvába, hogy már felavatták a vonalat és kinevezték a tisztviselőket és a tisztviselők minden évben előléptek és áthelyezték őket és családi pótlékot kaptak, pedig nem is volt egyetlen tisztviselő sem. Nem volt vonal és nem volt tisztviselő, de minden évben pontosan elszámoltak a jövedelemmel meg a deficittel és a tatározási költségekkel. Egyszer aztán kiderült és akkor a magasrangú hivatalnokoknak,

meg a tábornokoknak elő kellett szedni az ellopott pénzeket és fel kellett építeni a szárnyvonalat. Meg azt is mondotta Musztafimoff, hogy itt a Bajkál körül sem csinálták meg az alagutakat és azt a pénzt is eltették. Jött az orosz-japán háború és csak télen lehetett szállítani a csapatokat a befagyott tavon keresztül vezették a sínpárt. Májusban egyszer beszakadt és elsülyedt egy transzport, akkor aztán hirtelen meg kellett csinálni...

Ilyen mesékkel szórakoztatta a hálás hadifoglyokat Musztafimoff, nem lehetett ellenőrizni, mi az igaz. Egy állomáson Musztafimoff derűsen integetett, hívta őket le a mezőre. A mezőn valami bokrok voltak és a bokrokon valami rózsaszínű bogyók. Musztafimoff biztatta őket, hogy egyenek belőle, de nem mertek. Musztafimoff magyarázta, hogy északon sem az emberek, sem a növények nem olyan mérgesek, mint délen, itt nincs harc, megférnek egymástól az emberek, a növények is. Ettek az északi áfonyából, nem volt valami híres, de a Musztafimoff megjegyzésén elgondolkoztak.

Feszülten várták, hogy nem-e történik valami rendkívüli, nem-e látni, valami különös alakú hegykuppott, nem-e találkoznak valami szokatlannal. Fáradt emberek hajtottak a vonat mellett fáradt lovakat, elnyűtt asszonyok néztek fel a robogó gépre, néhány parasztlány fordult meg a vonat után és küldött feléjük egy-egy felhős mosolyt.

Éj és nap gördült az irdatlan utón a vasparipa és a versztek ezrei semmi exotikussal nem üdítették a tudattalanul is valami különösre vágyó szemeiket.

A városok felől mindenünnen sürgönydrótok és templomtornyok és gyárkémények integettek és ha leszállt az est, messzünnen] az égő erdők lángja világított. Erdők égtek a, távolban és már tudták, hogy Szibéria rengeteg területét így hódítják lépésről-lépésre az eke alá, de ezt is hamar megszokták. A mandzsúriai állomások restijében magyarul szidták a pincért, hogy langyosan hozza a feketét és a napi-parancsban egyszer benne volt, hogy melyik állomá-

son jelenik meg a transzport hivatalos napilapja a Trans-Szibériai Tudósító.

Az egyik mandsu állomáson azt mondták, hogy be lehet menni a városba, három órát áll a vonat. Végre itt volt valami szokatlan.. Az állomáson a bérkocsik mellett rikszak is voltak. Könnyű nádfonatú kocsik és egy riksa kuli, valami kínai volt belefogva. Ez húzta a kocsit. Egy ilyenbe beleült. A kínai ránézett. Intett neki, hogy akárhová, befelé a városba. A kínai mosolygott és vágatni kezdett vele a város felé. Élvezte a furcsa utazást és ahogy a félmeztelen kínai, szinte sportolva vágatott.

Egyszerre egy nagy bolt előtt megállott a kínai és ő is ránézett kérdőleg.

A kínai megszólalt vigyorogva és érthetően és a boltra mutatott:

— Paprika...

Bosszúsan és dühösen intett a kínainak, hogy vigye vissza az állomásra.

## HARMINCHETEDIK FEJEZET

Vágtatott vele vissza a kuengai állomásra az ember-ló, kinyújtózkodott a kis határban és arra gondolt, hogy íme: idegen vagyok itt és hadifogoly vagyok, mégis én ülök a talyigában, nem én húzom a talyigát. A gyászmagyarkáknak levágták a fülét, a görög martalócok gályához láncolták a foglyokat, ámbár már martalócok is...

Mindenesetre nagyot fordult a világ, hogy a hadifogoly ezt elérhette. A vadállatok étkéül is dobhatták volna az arénában, de a humanizmus vívmánya. Mennyi vér folyt, hogy így megnemesedett a gondolkozás... Ámbár, meg kellene kérdezni a kínai embert is, akiről a veríték szakad, vájjon megnemesedett-e a gondolkozás, ő rá nem vonatkozik a kultúra áldása? Úgylátszik nem, különben nem húzná a kocsit...

Miért mondta, hogy paprika? Miért? Bizonyára valami kellemeset akart mondani, valami hazaival akart megörvendeztetni. Ennek sem ő az oka, ugyanaz vezette félre, aki a nyilazó burjátot terjeszti. Az egész magyar civilizációból és kultúrából, az egész magyar történelemből ezt tanítják neki, hogy paprika. Ahogy mi annyit tudunk Szibériáról, hogy hideg. Azt, hogy roppant kincs, hogy szén van a föld alatt, hogy emberek és városok és egyetemek vannak és családok és fűkaszaló gépek és vaj gyárak, sajtgyárak és gondtalanság van és ontja a föld az életet és itt is vannak szerelmek és hadiszállítások és itt is vannak acél-hidak és falusi meg városi örömök, ezt röviden úgy mondjuk, hogy szibériai száműzöttek... A Csutor fia elment hazulról, az öcsém fel volt mentve, de bevonult, mert szemrehányó tekintetekkel találkozott,

aranyat vasért, a beraktározott bútor az Aggteleki-uccán rothadt, elhagyott menyasszonyok hajolnak át a korláton a negyedik emeleten, sorba kell állani a tejért, Weisz Manfréd gróf lesz a végén, sikerül hazacsempészni egy gazdaságinak a frontról két láda paszulyt, egy őrmester megőrült, nagy kelete van az olcsó képeslapoknak, az egyetemi tanár bosszankodik az ebédnél, mert sülyed a vizsgák nívója, az adó-kivetésnél a harcosfiúra hivatkoznak az apák és a zálogházba bevitték az első nagy ezüstöt, azt meg úgy hívjuk röviden háború. A kínai röviden paprikának nevezi az Árpádházi királyokat és a Kazinczy nyelv-újítását és a miskolci kocsonyát és a tokaji bort és a Lánchidat és a Hortobágyot és a gémes-kutat és a tizenkettedik honvéd gyalogezredet és az Andrásy-utat, Madáchot és a Dózsa-lázadást. A legbutább dolog, ha jellemezni akarnak egy népet. Egy nemzetet. Ilyenek jönnek ki: hogy gulyás, fokos, paprika...

Az olaszokra azt mondják, hogy makaróni és Rafaelnek túrni kell, hogy ebben már ő is benne van. A lengyelekre azt mondják, hogy ahol a szép lengyel nők és ebben már Mickievic Ádám is benne van. Az oroszokra azt mondják vutki és ebben már belefoglalták Dosztojevszkijt is.

A vagonban megtudta, hogy a kínai jóhiszeműen mondta azt, hogy paprika. Ostobaság, de Kuenga mezővárosában abban a bizonyos fűszerüzletben tényleg árulnak paprikát. Még pedig a Szegedi Róza veje árulja. Maga Szegedi Róza Nikolszk-Usszuriszk vidékén lakik és egy negyvennyocas honvéd unokája.

Különös dolgokat meséltek a foglyok. Berezovka mellett az egyik fogoly találkozott az öccsével. Azt mesélte az öccs, hogy két kis magyar falu van Szibériában. Már negyvennyolcban is idehozták a foglyokat az oroszok, vagy legalább idekerültek közülök néhányan. A nagyapáiktól tudták, hogy három és fél évig gyalogoltak, amíg a mostani telepre értek. Ma is tudtak magyarul. Szegedi Róza. Nikolszk-Usszuriszk vidékére ment férjhez, a lánya meg ide Kuengára. Most, hogy eljönnek kutatni az őshazából elszakadt

véreik nyomát a harcosok, nagyszerű konjunktúrája van a régi magyaroknak. A hadifoglyok felkeresik őket és különösen a tiszt urak, elköltik náluk a pénzüket. Az okos Szegedi Róza paprikát szerzett és az is igen jó portéka. Nagyon veszik a magyar hadifoglyok.

Ezt mind lelkesen hallgatták és magyarázgatták és kibővítették és épültek rajta. Úrrá lett rajtuk a paprika. Semmit nem láttak, csak a paprikát. Könnyes lett a szemük a paprikától.

Hegyi bácsi egy szakállas mérnök hadnagy letette a szemüvegét és nehéz, lassú szóval kezdte:

— Ezt mondom én is... Nem hittétek nekem. Most már láthatjátok...

— Mit, Hegyi bácsi?

— Hogy mit? Egy kicsit elvétitek a lényegét. Mert itt nem az a lényeg, hogy megkérdezitek, vájjon nem-e került hadifogságba Petőfi Sándor is és hogy vájjon nem él-e valahol... Nagyon szép, hogy Andrásfalván Berezovka mellett, még mindig él két nagy idők tanuja... És szép a lelkesedés. De nem tűnik fel nektek, hogy negyvennyolc óta még mindig nem vitték haza a hadifoglyokat? Hogy a nyugalmas béke napokban sem gondolt senki arra, vájjon mit csinálnak negyvennyolcas hőseink Szibériában... Szeretném tudni, ha ezekről is megfeledeztek, vájjon mi lesz a mi sorsunk?...

Hegyi bácsi hatalmas tört döfött a szivükbe. Kínosan fészkelődtek. Itt felejtették a nagy idők tanúit... Mindenféle intézmény és megmozdulás volt, de vannak Szibériában katonák, akik hadifogságuk ötvenhatodik évét ülik... Akiket a piskii csatában fogtak el... Olyanok is vannak...

Ez egy kicsit lehangolta a társaságot. Itt hagyták a negyvennyolcas hősokeket. Itt hagyták Petőfi Sándort. Majd a Bódy Jóskával fognak törödni. Meg Gereblyés Pistával. Szép kilátások ...

Október tizedike körül járt a negyvenedik napja ültek vonaton. Gyönyörű ősz volt, a balgovjesztenszki állomáson künn sütkérezett a főnök a pályaudvaron.

Az állomásfőnök odajött hozzá és alázatosan megkérdezte, tud-e németül. Valamit tudott. Beszélgettek. Megkérdezte, miért jött ilyen messzire. Ezt már úgy hívják, hogy távoli Kelet. Még itt helyben Blagovjesztenszkben is így írja a helyi lap: Itt, a távol Keleten... Vonatkisiklás volt, büntetésből jött ide az állomásfőnök... És mi az, itt mindig ilyen meleg van? Itt soha sincs tél? Az állomásfőnök mintha mentegetni akarná Szibériát, azt mondta, dehogynincs, nagyon is erős telek vannak. Tessék elhinni, soha nem szokott megtörténni. Egészen kivételes dolog. Érthetetlen. Máskor már ilyenkor nagy tél van. De csak legyen nyugodt. Lesz itt olyan tél... Nem kell félni...

Az állomásfőnök az irodalmi tudását akarta fitogtatni, hasonlatokat mondott. Azt mondta, Szibéria kérem olyan mint egy tüdőbeteg leány. A tüdőbetegség a tél. Viszont nyáron minden melegét és forróságát egyszerre kiadja és könnyelműen pazarolja. Kiéli és elkönnyelműsködi a nyarát...

Nem messze tőlük az Amur látszott. Azon túl már Kína volt. A mennyei birodalom, ahogy otthon mondani szokták. Itt csak egy pár hegy, zölde tisztások a hegyeken, erdők ... Ez Kína... Ezért a hasonlatért, amit az állomásfőnök mondott, nem igen volt érdemes idejönni olyan messziről.

Megint hajóra ültek és a lap címét megváltoztatta. Ettől kezdve Amur Kurír volt a lap címe. Jelentette a parancsnokságnak és ebéd után már benne volt a napiparancsban. Meg az is, hogy öt órakor tisztigyűlés van. Addig szigorúan tilos az összeesküvés dolgában egyetlen lépést is tenni. Egyöntetűleg fogunk fellépni.

Tényleg megint egy nagy ostobaságról volt szó. Arról nevezetesen, hogy egyesek felvetették azt az ötletet, hogy lefegyverzik a hajó legénységét és kaptányát és átszöknek a túlsó partra.

Koltár főhadnagy úr előterjesztette a tervet és kérte, hogy szóljanak hozzá. Kőműves főhadnagy úr szólott.

Amennyire a dolgokat ismeri, teljesen elhibázott



gondolatnak tartja. Mindenesetre jegyzőkönyvet kell felvenni, kik kezdeményezték a szép szabadítási és szabadulási törekvést és ezeket a bátor kezdeményezőket odahaza megfelelő elismerésre kell előterjeszteni, de nem bízunk benne. A szabadulás gondolatával mindig foglalkozni kell, de most még korai. Elsősorban az sem biztos, hogy túloldalon Kína van. Ez Mandsuria és kérdés, hogy milyen viszonyosság van a kínaiak meg az oroszok között. Tudomása szerint, a szökött katonákat, a hadifoglyokat és a fegyenceket kölcsönösen kiadják egymásnak. Tudomása szerint kínai Mandsuriában is vannak orosz hatóságok. Elégdjünk meg azzal, hogy jegyzőkönyvet veszünk fel a dicséretes törekvésről.

A kis Táncos odasúgta, hogy mint idősebb ne hagyja elejteni a tervet. Ilyen merész dolgok mindig sikerülni szoktak... ő maga nem mer szólani, mert koránál fogva nem adnak rá semmit.

Mosolygott a kis Táncosra és mondta, hogy kísérelje meg úszva elérni a szabadulás partját...

Elejtették a szökés tervét. A kis Táncost kivéve mindenki megnyugodott és csájázni indult. Táncos le volt törve.

Bödy Jóska fel volt háborodva.

Legalább csinálnánk úgy, mint az indiánuüs regényekben van. Kétszersült meg tomahawk. Még a gyerekkori meséket is elrontják. Még azt is leszürkítik. Regényt akarnak. Azt akarják, hogy benne legyen a hadtörténelemben a merész szökés. A kezdeményezőket előterjesztik kitüntetésre...

— Hát nem akarnak szökni?

— Fenét akarnak szökni. Le akarják szögezni, szökni akartunk. Szökhet, aki akar. Beugrik a vízbe úszik. Majd meglátja a parton, hogy Kínába van-e, vagy Oroszországban. Ott ráér megkérdezni. Majd ott megmondják neki, hogy van-e viszonyosság vagy nincs...

A hajó hirtelen elkanyarodott és a kínai part felé tartott.

Rohantak és jelentették Koltárnak és az egész társaság felment a fedélzetre. Koltár köré csoportosult

az egész társaság és szorongva figyelték, mi lesz?

A hajó a kínai part felé tartott és ott kikötött. Leeresztették a kis hidat és a kínai utasok partra szállottak.

Remegve néztek össze.

Koltár főhadnagy akkor határozott és biztos hangon azt mondta:

— Senki meg ne merjen mozdulni... Megtiltom a szökést...

Nem mozdult senki. A hajóállomáson kínai felírás volt és a menetrend is ki volt írva kínaiul. Azt bámulták. Meg a copfos kínai napszámosokat, akik a málhát a hajóból kihordták. Furcsák voltak a copfos napszámosok.

## HARMINCNYOLCADIK FEJEZET

Ezer és ezer versztek fáradtságával a tagjaikban végre partot értek. Egy kis halászfalu állott az Amur hatalmas mellékfolyójának, az Usszurinak a partján, azt mondták itt van a láger. A halász-falun túl vörös épületek voltak a dombokon. Ide tartottak. Már ismerték ezeket a vörös téглаépületeket. Ilyeneket építtetett a cári uralom! szerte Oroszországban, ezek voltak a kaszánya-városok. A templom is éppen olyan vörös téглаépület volt, mint a kaszányák. Itt léptek és erőltették magukat a vörös téглаépületek között, meresztették szemeiket, merre lesz a jövő nyájuk.

Végre előtűnt a hatalmas deszkakerítés, melyen túl a lágernek kell lennie. A deszkapalánkon háromszoros szögesdrót feszült és a szegleteken kis erkélyek magaslottak. Kis toronyerkélyek. Innen csak két sarka látszott a deszkapalánknak. Két kis erkélyen állott egy-egy szuronyos őr.. A láger kapuja előtt megállottak és az orosz vezető csöngett.

Kinyílt a kapu és egyenkint számolva engedték be őket. Ellenőrizték, nem-e tolakszik be valaki...

A láger udvarán már várták őket a régi hadifoglyok. Kíváncsian néztek rájuk és meresztették a szemeiket, nincs-e ismerős köztük. Tehetetlenül és idegenül állott a különös udvaron, ahol egy nagy, tiszta körönd és egy tennispálya volt. Most megint egyedül volt és idegen volt megint. Elvesztette a kapcsolatot az egész világgal. Lassan szivárogtak a könnyei, sóváran nézett a kapura, melyen betódultak és amely most csendes és biztos ívben zárult.

Egy hegyesszakállú, pergamentarcú zászlós kis szertartásos örömmel szólott rá:

— Szervusz... Hát csak megint összejöttünk... Nem ismersz?...

Megismerte egy volt osztálytársát, földijét, önkéntestársát, akitől a vizsga után elszakadtak és most itt, tizenötezer kilométernyire hazulról, ismét találkoznak. Kimondhatatlan öröm fogta el a nagy idegenségben és mintha egyszerre minden bánata elmúlt volna.

— Hogyne, hogyne... Gyula...

Hirtelen és izgatottan váltottak pár szót, de akkor felharsant a Koltár vezényszava.

Rendbe állították őket és mikor szép katonás sorokban vigyáztak, egy idősebb, testes úr közeledett a lágerépület felől. Őrnagyi rangja volt, öszes kis bajusza, bottal járt, de katonásan, feszesen közeledett feléjük.

Koltár elébe állott és harsány hangon jelentette alázatosan a makarievi csoportot. Hetvennégy tiszt, öt legény.

Az őrnagy szalutált és aztán feléjük fordulva üdvözölte őket. Majd egy kis beszédet intézett hozzájuk és azt mondta, reméli jól fogják magukat érezni jaz új tiszt urak. Eddig teljes rend és fegyelem uralkodott és mindenki igyekezett elviselhetővé tenni a hadifogoly-sorsot, a közös jólét nevében fogadják szives isten hozott-ját. Egyelőre mindenki nézzen magának helyet, holnap tisztgyűlés lesz, azon bővebben megbeszéljük a tennivalókat. Aki nem talál végles helyet, azt majd holnap elhelyezik rendben.

Szétoszlottak és aztán bemutatkozások és ismerkedések történtek. Egy hadapród a bátyjával ölelkezett, akit két év óta nem látott és akivel most itt találkoztak.

Megtudta, hogy a kínai halászfalunak Pie-Li-Ka volt az orosz-japán háború előtt a becsületes neve. Még két ilyen láger van itt. De szigorúan el vannak egymástól választva, csak örrel lehet a szomszéd lágerekkel találkozni. Nagy termék vannak, de a rangidősök számára kisebb szobák. Alantos tisztok harmincan-negyvenen laknak egy szobában. Kis szobába

nehéz bejutni alantosnak, hacsak nincs valami baja. De nem is baj, mert a nagyobb termekben demokratikusabb a hangulat. A kis szobákban külön van szobaparancsnok, meg sokkal feszélyezettebb az érintkezés. A kis szobába nem vágynak senki, de mert előjog, az előjogért állandóan irigylik a többiek őket. Kézzel írott hírlap nincs, de az orosz lapot minden este felolvassák az egyik teremben. Este kilenckor van hírlapolvasás és napiparancs. Grosz úr olvassa a hírlapot és az adjutáns a napiparancsot.

Az alsó emeleten van egy szoba, ahol csupa fiatalok laknak. Nem rangra, de korra nézve fiatalok. Az emeleten van egy szoba, ahol csupa osztrákok vannak. Van egy szoba, ahol néptanítók laknak, ide ne menjen semmiesetre, mert ez nagyon zajos szoba. Ezek folyton énekelnek, meg hegedülnek, meg vitatkoznak, szavalnak, lombfűrész munkát csinálnak, slöjdöznek, borzasztó rendtelenség van. Nem jó a művészhajlandóságuk szobája sem. Ott az egyiknek az ágya felett egy hatalmas napernyő van kifeszítve, amelyen két évig dolgozott. A festők lakását hatalmas kulisszák szegélyezik, ezek egy ligetben laknak. Vászomból és lécből van a liget. Az az első szoba sem jó, ahol eljöttek. Ott van a Schenk hadnagy és az állandóan egy nagy gitárt penget. De nem dalt penget, csak úgy olvasás közben kezében van a gitár és néha penget egyet rajta. A legváratlanabb időben néha még a hivatalos csend idejében is pendül egy kísérteties hang a gitáron. Ez is csak az osztrákoknak való. Az a terem nem jó, ahol a Von Goldegg lakik. Von Goldegg előkelő osztrák fiatalember. Állandóan parfümözi magát és púdere, otkolonja sok efféle dolga van. Ebben a szobában csupa ilyen affektált modorú emberek vannak. Ez még a legjobb ahol Gyula lakik. Van is egy üres ágy, mingyárt el lehet foglalni. Az ablak mellett is volna egy hely.

— Oda szeretnék, az ablak mellé...

Hirtelen elvörösödött. Tehát az ablak mellé szeretne. Nem a Tisza Kálmán-térre, a kis családdal nem a gérci dombokra, nem a Turterebes hegyköz-

ség kavicsos partján szeretne kis fekete kocsiban igyekezni, hogy megnézze mit csinál az édesanyja, hanem egyelőre a kínai halászfalu katonai városában szeretne az ablak mellé...

Gyula leintette.

— Csak ne vágyj az ablak mellé. Télen nagyon hideg van az ablak mellett. Itt a kályha mellett egy kicsit sötétebb, de télen nagyon jó lesz.

Azután meghívták csajára. Benn volt végre a teremben, ahol ágy-ágy mellett sorakozott. Minden ágy között egy éjjeli szekrény. Ez volt az egész bútorzat. Három-négy ilyen ágyat gyékény védőkkel elkülönítettek. Vagy tíz ilyen gyékényketrec volt a teremben. Egy ilyen gyékényketrecbe vezették. Kleiser úr volt a házigazda. A mellényén egy ezüst jelvény. Kíváncsi volt rá, hogy ez micsoda? Talán valami parancsnok az atléta külsejű Kleiser úr, aki ingujjban fogadta őket és hatalmas izmok dagadtak a feltűrt ingujja alól.

— Milyen jelvény ez, kérlek?

— Ez, kérlek? Tac. Temesvári Atlétikai Club.

Hm. Az idén a Tacban Kleiser úr nélkül fogják megtartani a versenyeket. A mellényen csillogott a Tac-jelvény és az ablakon át a mennybéli birodalom határdombjai sárgállottak. Otthon meccs lesz vasárnap és bizonyára feltűnik, hogy Kleiser úr most a Jakutszki határban van, amely megye az északi sarkon végződik. Nem mehet el, sajnos, a meccsre, viszont másoknak Lublin alatt van dolguk. A meccset azért megtartják és a korner miatt szemrehányások lesznek. De senki sem! beszél erről a lefutásról. Temesvártól az Usszuri partjára... Egy anyácska felvezeti a gyermekét Pesten a lovasszoborra és egy koronás szeget vernek a lovasszoborba... Persze. Háború...

Teát ittak és vajás lazacot ettek és Kleiser úr könnyedén odavetette:

— Mi újság otthon...

— Otthon?... Semmi... különös ...

— Hanem egy jó tanácsot adok neked...

— Kérlek...

— Ne igen emlegesd, hogy tizenkettes vagy...

— Úgy tudom, az ezredére büszke a katona...

— Ugylátszik, te még nem tudod. A tizenketteseknek itt nincs nagy becsületük. Nem tudod a szavazást?

A szavazást valóban nem tudta, óvatosan és suttogva beszélték neki, hogy a tizenkettesek egy reggel arra ébredtek, hogy körül vannak kerítve. Ahelyett, hogy megkísérelték volna az átvágást, szavaztak. Tiszti gyűlésen állapították meg szavazattöbbséggel, hogy körül vannak kerítve és leszavaztak arra, hogy megadják magukat. Egyetlen főhadnagy nem vállalta a megadást, ez keresztül is vágta magát és hazaérkezett... Ezért bizony ...

— Hát kérlek szépen, az nem lehetett az egész ezred. És aztán én nem is voltam ott... Ámbár az ilyesmibe bele lehet esni... Ez lehet szerencsétlenség is...

— Lehet, lehet. De itt minden tizenkettesre ráhúzzák, hogy szavazott. A parancsnokuk ki se mer mozdulni a szobájából. A hadifogságban egészen megöregedett a lelkipurdalások miatt. Egész búskomor lett. Egy nagy emlékraton dolgozik, amelyikbe megindokolja. Nem igen fogják azt odahaza elhinni... össze van törve és kétségbe van esve az öreg...

— Ilyesmivel törödtök itt a hadifogságban?

— Nem törődünk ilyesmivel, dehát benne van az ember. Beleesik az ember...

A szomszéd teremben egyezzerre nagyot és bánatosat pendült egy gitár, a csaja párája könnyű felhőkben szállott a plafon felé, az udvarról behalatszott a tennisz puffogása, a kapun megint csengetett valaki, a lágeren kívül orosz katonák jöttek dalova haza a kivonulásról és a szíve megtelt fájdalommal és testvéri részvétellel gondolt az ezredesre, aki megöregedett és aki az emlékiraton dolgozik és aki a világháború hátralevő és életének hátralevő rapfait annak a szerencsétlen szavazásnak a magyarázására fogja fordítani...

— Tehát itt a kályha mellett... mondta halálos lehangoltsággal és vette a paplanát, meg a kis vesszőkosarát. Köszönte szépen a szíves vendéglátást és leült a vaságyra, melyen még szalmazsák sem volt ezidőszerint. Vasabroncsból volt egyelőre a derék-alja és olyan volt az ágyának szabályos vasabroncs mélye, mint egy hideg és kietlen börtöncella ablaka.



## HARMINCKILENCEDIK FEJEZET

... Este lett, a plafonról egy orosz rendszerű petróleumlámpa világított, busán, zümmögve szórta fényét. Grósz úr felolvasta a legújabb híreket a charovszki napilapból, az Amurszkája Zsmznból és azután Pogány adjutáns úr olvasta fel a napiparancsot.

Egy úr elkiáltotta magát: Lüften! Erre kinyíltak az ablakok és űz percig nyitva maradtak. A makarievi paplant meg az üres szalmazsákját az ágy szomorú vasrácsára fektette és a köpenyével betakarózott. Holnap már szalma lesz a szalmazsákban, ez is benne volt a napiparancsban. Elaludt, de egyszerre csak arra ébredt, hogy rázzák és csavarják az orrát. Pedig otthon volt és nagykertben vasüstökben lekvárt kavartak a menyecskék és őszi szilva illat édesítette a levegőt, a konyhakert felől egy nyújtott kiáltás hallatszott, zsenge kukoricát forgatott nyáron egy kis parasztkölyök a lekvárosüst alatt, az izzó zsarátnok fölött, mi a csodát akarhatnak tőle...

— Mi az?... Mi az?...

— Kérem, bajtárs, ne horkoljon...

— De az istenfáját, azért jöttem én a fronton át Kelet-Szibériába, hogy maga itt az orromat ránkassza. Menjen... Nézze, hogy elmenjen innen...

— Nem tudok aludni, ha horkol...

— Azt hiszi, hogy csak maga virraszt az egész világon? Azt hiszi, csak maga nem alszik? Hányan nem alusznak... Horkoljon maga is ...

— Ne tessék felverni a lágert a horkolással...

— Mars!

— Nekem meri mondani, hogy mars? Nekem?

Felugrott az ágyból. Megfogta a sötétben az ellenfele mellén az inget. Megrázta.

Az ordítani kezdett. Gyufák gyúltak és kiabáltak az emberek: Ruhe!

Nem tudni miért, németül kiabált az egész. Ruhe! Nacht ruhe!

Kijózanodott és eleresztette a bajtársa mellét. Csendesen visszafeküdt és nagyon sajnálta az egész esetet. Nem mert elaludni. Kár volt így felizgatódni. De jön az ember tizenháromezer kilométernyiről és el van fáradva, teste-lelke és össze van törve. Egy kicsit meghül az úton és elpihen, akkor rátámadnak éjszaka, mikor végre elalél, hogy ne horkoljon. És ilyen brutálisan.

És vájjon ki lehet? Nem is tudta, hogy ki lehetett, akivel összevesztek. Az; alvásból nem lett semmi és izgatottan forgolódott egész éjszaka.

Reggel kíváncsian nézett szét. Sokan rámosolyogtak és kérdezték a harmadik, a negyedik gyékény mellől, a harmadik, aj negyedik bokszból:

— Na, mi volt az éjszaka?

Egy kis fekete bajuszos, sápadtképű fiatalember dühösen meresztette rá a szemét és ellenségesen mondta:

— Majd megtudják az urak, hogy mi volt. Galád támadás volt. Egy védtelen beteg ember ellen...

— Nézze, bajtárs ...

— Magával nem állok szóba... Majd a segédek elintézik...

— Miféle segédek? Mit intéznek el a segédek?

Csájázás után kimentek sétálni az udvarra és gyanútlanul jött be megint a terembe. Az emberek meglehetősen szakadtán voltak öltözve és meglehetősen vegyesen. Flanel és barna bársony kábatokban, foltos nadrágokban, züllött gallérokkal és szakadozott rangjelzéssel. A nagy köröndön párosan és hármasával egy irányba mentek és buzgón társalogtak, mintha a Dunapart korzóján sietnének a Hangli felé...

Bejött a terembe és két rendesen öltözött hadnagy állott az ágya mellett. Kleiser felé intettek és

az visszaintett nekik. Bólintott. Leült az ágyára, de akkor a két hadnagy közül az egyik udvariasan megkopogtatta az éjjeli szekrény tetejét. Kérdőleg nézett a hadnagyra, mire az megint kopogtatott és azt kérdezte szerényen: Szabad?

— Mit kérem?

— Szabad bejönnünk?

— Tessék parancsolni...

A két hadnagy az éjjeli szekrény mellett befordult a féllépésnyi térközön és az ágya elé állott. Meghajtották magukat és bemutatkoztak.

— Azért jöttünk, hogy felünk Szilágyi Mihály zászlós úr nevében elégtételt kérjünk az éjszaka őt ért sérelemért...

Ezért voltak ünneplőben a hadnagyok? Ezért kopogtattak a nachkaszlin? Most mit kell csinálni? Hogy lesz az elégtétel?

— Kérem... Majd elküldöm a segédeimet...

A hadnagyok udvariasan meghajtották magukat és eltávoztak. A többi bokszkban nem látszott sem meglepődés, sem kíváncsiság. Mindenki hallotta és mindenki úgy tett, mintha egy szigorúan bezárt szobában, nagy titokban történt volna az egész. Azt hitte mindenki nevetni fog, a harmadik bokszból is mosolyogni fognak rá, biztatni fogják a szemeikkel. De nem. Még csak a szeme se rebhent senkinek. Folytatni kell a viccet. Vagy nem is vicc? Meg fognak verekedni a Szilágyival? Pisztollyal fognak verekedni? Nemcsak a fronton lehet elesni, nemcsak Manturovoban lehet elvérezni? Tizenháromezer versztnyire hazulról, a kínai halászfaluban, kétség és remény között vergődve, megalázó rácsok mögött és kétségbeejtő erkélyek alatt is el lehet esni a bajtárs golyójától találva, az orra becsületéért? Lekefélte magát és hasonló komolysággal ő is bement a Kleiser bokszba. Nem ült le és ő is szertartáson kezdte:

— Leszel szíves kérlek a Szilágyi Mihály zászlós úrral felmerült lovagias ügyemben vállalni...

Aztán elkezdett érdeklődni, csak úgy odavetve, hogy érdekes, a régi lágerben, a kis makarievi ta-

nyán, nem engedélyeztek kardot, vagy pisztolyt. Érdekes. Nem? Nem érdekes?

Nem kapott feleletet, mert már jelentette az ad-jutáns a tiszti gyűlést, oda kellett menni.

Künn az udvaron sorakoztak, de nem rendben, csak egy nagy körbe állottak fel. Külön a honvédek, külön a közösök. A honvédeknek külön parancsnoka volt. Egy huszárkapitány. Ennek adta le Koltár a jelentést. Úgylátszott, a Koltárnak máris valami hivatala akadt. A huszárkapitány kellemes, barna ember volt, aranyzsinóros attilával állott közöttük. De nem volt piros a nadrágja, a nadrágja zöld volt, mint az orosz tiszteké. Üdvözölte a most érkezett honvédeket és aztán elvezette őket a közös helyre. Ott megint jelentések voltak, de most már az őrnagynak jelentettek. Az őrnagy a közésre állott és megkezdte a tiszti gyűlést.

— Bitté meine Herren, komot stehen zu wollen... Kérem kényelmesen állani uraim...

Mellette egy sovány ulánus állott. Rongyos papucsban és aranyrojtos kék blúzban. Ennek piros nadrágja volt, de alul a nadrágon céltalan madzagok lógtak a papucs fölé... Valahogy nem értette meg a nézését az ulánus, mert odajött hozzá és vigyázba tette a két papucsot, a kezét nyújtotta és barátságosan azt mondta:

— Báró Feszt...

Csak halkan mert bemutatkozni, mert már folyt a tiszti gyűlés, de báró Feszt nem zavartatta magát. Azt kérdezte tőle tud-e algebrát?

— Nem kérlek. Éppen algebráról buktam az érettségim.

Szomorú. Elszomorodott a báró. Neki egyetlen élvezete az algebra. Már az integrál meg a differenciál számításoknál tart. Folyton beszélt a báró, de nem merte hallgatni, valami kellemetlenségtől tartott, ha észreveszik a csevegést. Azt mondta a báró, mit hallgatja ezeket a csacsogásokat, inkább beszéljessenek. Nem mert beszélgetni és figyelte az őrnagyot, aki éppen az új urak helyzetét magyarázta. Meg

van elégedve a Koltár főhadnagy jelentésével. Kisebb dolgoktól eltekintve, melyek egészen jelentéktelenek, teljes elismerését nyilvánítja a makarievi csoport parancsnokságának. Egy dolgot azonban;egyszersmindenkorra tisztázni kell. A makarievi csoportban is felmerült a rangidősség kérdése. Nagyon tapintatosan intézték el, de nem hallgathatja el megdöbbenését, hogy ez a kérdés felmerülhetett. A hadifogságban ugyanazok a szabályok mérvadók, mint odahaza. Mindenben, tehát a rangidősség kérdésében is. Érthetetlen, hogy egyes esetekben még mindig vita tárgyát képezheti, hogy az idősebb tartalékos urak milyen rangsort foglalnak el. Egyszersmindenkorra és mindenüvé szól a szabály. A hadifogságban is, csak úgy, mint odahaza a tényleges tiszt urak megelőzik a tartalékosokat rangsorban. Igen helyesen intézték el, de mégsem lett volna szabad felmerülni a Kőmives- és Perényi-féle vitának. Koltár főhadnagy urat illetve a parancsnokság eredetileg is, nem volt rá szükség, hogy bárki is átengedje neki. Ámde örvend, hogy ilyen tapintatosan elsimult a kérdés. A jövőben ez legyen irányadó. Más a rangidősség és más a kor szerinti idősség<sup>1</sup>, ez csak világos?... A tegnapi érkezett urakról még nem<sup>1</sup> mondhat véleményt, ámbar tudomása van a sajnálatos incidensről, mely az éjjel történt a négyesszámú teremben. Reméli, hogy csak a hosszú utazás izgalma és fáradtsága váltotta ki. Kéri az urakat, intézzék el az ügyet katonásan és tegyenek jelentést... Szalmát délután három órakor hoznak, akkor a makarievi urak megtölthetik szalmazsákjaikat. A napiparancsban benne lesz a tisztiszolgakiutalás, addig gondoskodjanak valami más megoldásról. Talán vegyenek igénybe egy más tisztiszolgát, hogy ne kelljen személyesen fáradni a szalmazsák megtöltésével.

Ezeket a dolgokat németül is és magyarul is elmondta Steiner őrnagy úr és aztán megköszönte a szíves figyelmet németül is és magyarul is.

Bizalma volt a papucsos báróhoz, ettől megkérdezte a tisztgyűlés után:

— Kérlek, hogy szoktak itt párbajozni? Karddal, pisztollyal?

— Dehogy. Sehogy.

— Hát akkor minek ezek a lovagias ügyek?...

— Ja. Felvesztek egy jegyzőkönyvet és a lovagias elégtétel majd otthon lesz.

— Otthon?

— Otthon. A hazába leendő visszatérés után. Mit hittél?

## NEGYVENEDIK FEJEZET

Felkereste Kleiser Nándit, a Tac távol keleti tagját. Közölte vele, hogy mit hallott a Feszt bárótól.

— Igaz, hogy a fegyveres elégtétel otthon lesz és hogy ezt egészen komolyan tárgyalják itt és hogy ezzel nincs befejezve?

— Persze. Itt nem lehet fegyveres elégtételt adni...

— Jó jó. Tudom, hogy nem lehet. Hiszen becsületügyi eljárás alatt állunk...

Most a Kleiser csodálkozott.

— Milyen becsületügyi eljárás alatt?

— Tisztáznunk kell magunkat. Miért szavaztunk? Miért adtuk meg magunkat?

— No nézd. Ez nem is jutott eszünkbe. Ez nem jutott eszébe senkinek.

— Persze. Már én is kezdek úgy gondolkozni, mint a régiek. Már benne vagyok. Azt hittem emiatt nem adhatunk elégtételt. Nem emiatt?

— Dehogy. Amiatt, hogy az oroszok nem adnak fegyvert. Befolyamodtunk vívókardokért, de elutasították. Azt mondtuk, csak ürügy a vívótanfolyam. Átláttak a szitán. De újabban arról van szó, hogy majd fakardokkal fogunk megverekedni, mert a könnyebb esetekben, kimondhatná a parancsnokság a fakardok érvényét... Rengeteg lovagias ügy van és nagyon jó volna, ha egy részét itt elintéznénk...

Ez tényleg jó volna. Jobb volna, mint a béke fehér zászlójának csücske, jobb volna, mint a vidám hegyen szüretelni, jobb volna, mint az asszonnyal téli szövetet választani, jobb volna, mint a gyerekek palatáblát venni, jobb volna, mintha kinőnének a kifolyt szemek, jobb volna, mint meglelni a két kislányt, akiket a szülők elvesztettek a máramarosi menekülésnél...

— Kérlek alássan... Ha lehet... Nem tudom mi a szabály, de részemről megbántam az egész ügyet. Hajlandó vagyok bocsánatot kérni Szilágyitól. Azt hiszem ez elég?

— Hogyne. Nagyon helyes. Ámbár vannak büszke emberek, akik inkább a pisztolyt választják, de nem törnek meg.

— Én megtörök. Nem kell a pisztoly. Se a fakard. Légy szíves...

Még aznap megtörtént a kibékülés. Szegény Szilágyi göthös, tüdőbajos, sovány fiatalember volt. Nagyon boldog volt, hogy nem marad efféle adóssága, úgy látszik rendes ember volt, nem szerette, ha nincsenek rendben az ügyei. Otthon a gyógyszerészetet hagyta abba a háború miatt és biztatta, csak forduljon hozzá, ha beteg, vagy valami gyógyszerre van szüksége.

Délután hozták a szalmát, Orosz zászlós úr jelentette, hogy a szalma az udvaron van. Kapta a szalmazsákját, rohant ki megtölteni a szalmazsákot. A vállára kapta a szalmazsákot és úgy rohant, de beleütközött Székely hadnagy úrba. Nem lett lovagias ügy, csak Székely hadnagy úr megkérdezte, hogy hová rohan és miért nem küldi a legényét? Mondta, hogy még nincs legénye, majd csak holnap lesz. Ma este jön parancsba.

— Eredj le a legénységi szobába, hívjad Perczes Pistát és mondd, hogy Székely hadnagy úr átengedte neked a szalmazsákot megtölteni.

— Köszönöm, nagyon kedves. De' minek? Meg tudom én magam is tölteni. Meg aztán én jobban is tudom, hogy szeretem.

— Ha passzióból csinálod, az más. Passzióból szabad. Mert egyébként efféle testi munkát végezni, nem volna tiszthez méltó dolog, különösen, mikor a legénység is láthatja. Képzeld el mi volna, ha otthon is maga töltené a kaszárnya udvarán a tiszt a szalmazsákját. Mi?

El sem tudta képzelni mi volna. Mi lehetne belőle.



— De ha passzióból csinálod, akkor lehet. Ha baj lesz belőle, hivatkozz rám. Igazolom, hogy előre bejelentetted, hogy sportból csinálod. Mert már volt efféle kellemetlenség, hogy egyesek nem vigyáztak a tisztí méltóságra. Különösen rezervisták...

Mégis csak lement Pecz Pista-hoz. Mit csináljon itt az Usszuri partján bajokat magának. Ha egyébként nincs semmi baj, ha minden rendben van, minek forszírozni a bajokat?

A napiparancsban este benne volt, hogy az új urak, azok nevezetesen, akiket a Bruszilov-offenzívánál fogtak el, készítsenek jegyzeteket haditapasztalataikról. A legközelebbi alkalommal fel fogják olvasni megfigyeléseiket. A parancsnokság ugyanis helyesnek tartja, hogy a régebben fogságba került urak is tisztában legyenek a haditechnika újabb vívmányaival. Ezeket a felvilágosításokat az új uraktól várják. Gyakorlati célja az leendő ezeknek a felolvasásoknak, hogy netalán különbéke esetén a hazakerülők azonnal harcképes állapotban vállalhassák a még harcoló frontokon kötelességük teljesítését.

Arra gondolt éjjel, hogy ezzel a Székellyel jóba lesz. Meg fogja kérdezni tőle, hogyan kell érteni a napiparancsot?

Forgolódott az ágyban, nem tudott elaludni az új szalmazsákon, sok volt az izgalom egy napra, nem birt elaludni. Hogyis?... Igen... Székely hadnagy úr majd meg fogja magyarázni, hogy kell csinálni azokat a haditapasztalatokat. Biztosan vannak speciális katonai szempontok és szeretne végezni vele. Sajnos, tul kell esni rajta. Mint az érettségén, mint a szigorlaton, mint a marosvásárhelyi ügyvédi vizsgán, mint a tisztí vizsgán... Az ember folyton vizsgázik... Otthon nem lehetett volna letenni ezt a vizsgát? Megint meg lehet bukni? Mit látott a fronton? Ja igen. Majd elmondja a pesti képviselő fiát, aki vasárnaponként kijött a frontra. Szépen kilakkozva megjelent a tisztí étkezőben és amatőrösen érdeklődött. Érdekes kérlek ez a bombavető... Érdekes egy ilyen lángvető... Mikor harc van kérlek, akkor ki kezeli a periszkópot?...

És ott fenn a mellvéden? Az. Az. Az a páncél. Véd? Hogy védi az embert?

És akkor felment a képviselő fia, vasárnapi lakkosan a mellvédre és a páncél mögé állott. Talált rajta egy kis lyukat, ami kis páncéllappal van elzárva. Egy egészen kicsi lyuk volt, körülbelül olyan nagy, mint egy rézpénz. A kis lyuknak félretolta a rekeszt és kíváncsian nézett ki rajta. Abban a pillanatban hátradőlt.

Az egyik szeme és az élete hiányzott.

Ez is haditapasztalat? Ezt is el kell mondani?

Majd Székely hadnagy úr lesz szíves. A Fridek biztosan sértetlenül jutott haza. Otthon panaszolja a datolyás máját. És hol van Jeges? Mi van Krisztinkovichcsal? Jó alak az a Pető... A harmadik bokszban. Elmesélte, hogy tábori lapon kérvényt irt a hadügyminiszterhez. Orvosnak készült és felvett ezer koronát és kötelezte magát, hogy katonaorvos lesz. De azután jogász lett. Folyton zaklatták, hogy fizesse vissza az ezer koronát. Most megírta a hadügyminisztériumba, alázatosan jelentette, hogy az ellenség elvett tőle ezer koronát. Ezer korona háborús kára van. Zsákmányolás folytán. Kérte a hadügyminisztert, hogy számítsa be ezt az ezer koronát... És ne kérjék tőle többet. Mit szól hozzá, mint jogász? Jogos?

Nem lehetett elaludni. És milyen nehéz szag van. Mellette fekszik Szekfű úr. Szekfű hadnagy úr. Hogy lehet egy hadnagynak ilyen szaga? Vagy csak a hadifogoly hadnagy ilyen izzadós? Majd elmondhatja otthon, hogy hónapokon át szagoltam Szekfű hadnagy urat... Mikor mondhatja el? Kinek fogja elmondani?

Ha! Horkolnak! Most megfoghatná az orrát...

A horkoló úgy látszik észrevette a gondolatot. Elhallgatott.

Recseg, szipákol, neszel, nyöszörög, sóhajt a szoba. Mint a wagrami csatatér a Sasfőokban. De azok nem szavaztak. Lényeges különbség.

Reggeledett nehezen. Óvatosan felvette a papucsát, a nadrágját, a blúzát, kiment az udvarra. Most már csípős volt az idő, de önfeledten bámult a szöges

drótokon túlra, a szabad hegyek felé... Mennyei birodalom. Mennyei hegyek. Különben nem is biztos. Hátha egyezményes hegyek, Mongólia és Oroszország között...

Ridegen rászóltak.

A Székely hadnagy úr állott előtte.

— Miért nem tiszteleg nekem zászlós úr?

— Nem tisztelegtem?... Nem láttam hadnagy urat...

— Miért nem látott? Nem látja meg a felébbvalóját?

— Nem látok hátra. Nem láttam a hadnagy urat.

— Tiszteletlen viselkedéssel hálálja meg a szíveségem? Tegnap átengedtem önnek a legényemet és most nem lát meg? És felesel? Kellene már egy kis szubordináció, mondhatom. Nem látja meg a felébbvalóját.

— Kérem, nem vagyok gyerek...

— De most aztán ne folytassa. Jelentkezni fog kihallgatáson ...

Nem volt tréfa. Tíz óra tájban már kopogtatott Koltár főhadnagy úr a nachtkaszniján.

— Parancsom van, hogy elővezessem kihallgatásra zászlós urat...

A barnaképű századoshoz vezette. Már többen is sorakoztak a jóképű és kellemes százados ajtaja előtt. Most is az aranyzsinóros attila volt rajta, meg a zöld nadrág. Koltár katonásan jelentette, hogy a kihallgatás együtt áll és szépen, szabályszerűen ment a kihallgatás. Mikor hozzáért megkérdezte tőle a százados kis erőszakolt hidegséggel:

— Miért nem tisztelgett ön Székely hadnagy úrnak?

Hirtelen eszébe jutott, hogy a nem láttam, az nem mentség. Valami más kell. És ki kell másznia, mert második napja ez a második baj. Eszébe jutott valahogy a szolgálati szabályzat.

— Tornázni mentem az udvarra, százados úr. Tornateremben vagy sportpályán nem kötelező a tisztelgés. Sőt, ha tudom...

— Köszönöm. Teljesen elegendő a mentsége. Ön

katonásan viselkedett. Tudom, hogy nincs benne szándékosság. Székely hadnagy úrral ismét fel kell venniök a bajtársias érintkezést.

Utána a Szibériai Újság szerkesztője következett, aki jelentette, hogy a honvédség hivatalos lapjának, a Szibériai Újságnak legújabb száma ma reggel kész lett és a lappéldányt ezennel át is nyújtotta a századosnak, aki szemmel láthatólag nagyon kellemesen volt meglepve. Látszott rajta, hogy szeretne végezni a kihallgatással és elmerülni a Szibériai Újságban...

## NEGYVENEGYEDIK FEJEZET

Kihallgatás után lekezelt barátságosan Székely hadnagy úrral, aztán meglátogatta a Szibériai Újság főszerkesztőjét, Elek Béla urat. A főszerkesztő úr lakása szintén tömegszobában volt, de gyékénnyel volt elkerítve. A többi ágyak között, vagy négy ágy külön el volt kerítve. Egy kis sátor, amelyiknek azonban nincs teteje. Kívül zajlott a nagy világ, kártyáztak, orosz igéket ragoztak, veres-pecsenyét játszottak, az otthoni szigorlatra készültek, gyorsírást tanultak a hadifoglyok, de a kis elkerített szerkesztőség külön élte a fölényes és lázas, kis kultúréletét. Nemes tradíciókat ápolnak itt, ebben a kis sátorban irodalomról vitatkoztak és a gyékényekre ilyenek voltak kiragasztva: Él magyar, áll Buda még!

Elek szerkesztő úr egy élénk, de öreges kis zászlós volt, aki különösen a lap politikai irányát vezette. Lelkesen magyarázta, hogy milyen okos a Filatov cikke a Ruszkoje Szlovoban. Upodnozsia Karpat című cikkében, ugyancsak pártját fogja a magyaroknak. Elismeri az ellenségről, hogy utolsó csepp véreig harcol a katonája és megállapítja, hogy a háború után Magyarországon lesz legnagyobb az emberveszteség. Még az ellenség is így vélekedik. Lehetetlen, hogy az önálló vámterületet ezek után se kapjuk meg...

Azután elmondta, hogy ide gyűl be a szerkesztőségbe az újság anyaga: hírek, versek, novellák, cikkek és a tiszti gyűlések fontosabb határozatai. A segéd-szerkesztővel, Farkas Gábor úrral feldolgozzák, elrendezik az anyagot, azután a két leíró leírja szépen, kaligrafikusan. Egy példányban készül az újság, először a parancsnokság olvassa, azután a többi bokszok. Mint hírlapíró kolléga, akinek már Szibériában is vannak a magyar hírlapírás körül érdemei, közvetlenül a

parancsnokság után fogja kapni olvasásra a lapot. A hadifoglyok mindig nagy izgalommal várják az újságot. Igazi kultúrcelekedet és fontos szükséglet az újság. Reméli, a kolléga úr is fel fogja keresni cikkekkel. Persze, előbb ismerkedni kell kissé a lágerral, melyet egyébként tábornak kellene hívni, érthetetlen, hogy van rá jó magyar szó és mégis azt mondják az emberek, hogy láger. Fejlett és pezsgő kultúrélet van a táborban, már zenekarról is beszélnek, ha ez is meglesz, páratlanul fellendül a szellemi élet...

Abba kellett hagyni a beszélgetést, mert jelentés jött, hogy az egész tábor sorakozik az udvaron. Valami magasrangú muzkalátogató érkezett. Orosz tisztek karéjában állott a magas vendég, akinek a saját táborparancsnok, Steiner őrnagy úr éppen most adta le a tábor létszámáról a jelentést. Fáradt és közömbös öreg úr volt a muzka, érdektelenül hallgatta és elsiklott a hadifoglyok felett a tekintete, de azután megint maga elé nézett gondolkozva.

— Ez kellene most odahaza... súgta mosolyogva báró Feszt hadnagy úr, aki a hidegre való tekintettel szőröcsizmákkal váltotta fel a papucsokat.

— Mire kellene? Mi van vele? Mit csinálna odahaza?

— A visszavonulásoknál adna egypár jó tanácsot.

— Kicsoda?

— Ez a muzka. Niscsenkó tábornok... Ez a világtörténelem leghíresebb visszavonulója. A hadiiskolában tanítják a visszavonulást, az orosz-japán háborúban. Iskolapélda. De Nikolajevics Nikolaj nagyherceg nem értette meg a magyarázatát, leszidta a visszavonulásért és rátámadt és megszegényítette. Letépte a nadrágjáról a stráfot, a lampaszt és soha többet nem szabad neki lampaszt hordani. De a visszavonulását tanítják az iskolában...

Szegény Niscsenkó tábornok. Meg van törve és vérzik a szíve. Mit ér neki a világháború, ha nem lehet künn a harctéren és nem vonulhat vissza. Ha foglyotáborokat bíznak rá, mikor hadseregeket szeretne vezetni hátrafelé, mit ér neki az egész élet, ha ország-

világ előtt meg van csúfolva és nem hordhatja az Amur-kozákok lampaszát... Ilyen bánatok vannak a világon. Sok keserűséggel jár egy ilyen világháború...

Bezzeg Waleczky ügyvéd úr... Doktor Waleczky tartalékos kapitány úr, Varsóból. Az persze elemében van. Szerencse dolga. Jön egy ilyen világháború. Ott pangott az irodája, valahol a Kosciuszko, vagy talán a arra nem szegény, a vegetáló öregedő ügyvéd, hogy Rzevuski-uccában Varsóban, mindenre gondolt, csak egy világháború még segíthetne rajta. Már el is felejtette, hogy valaha, mikor még moszkvai jogász volt besorozták, hogy tiszti rangot nyert, hogy tartalékos stabskapitány. A Zsófia is nőtt, a fiuk is kezdtek már érettségizni, de feszült a gazdasági húr, izzadni kellett a napi kenyérért, verítékezni. Valami kis részletüzlet ügyeiben futkosott a kerületi békebíróhoz, abból éldegéltek, nehezen. Jött a világháború. Waleczky ügyvéd urat is behívták. Kopaszon, kövéren felhúzta a fess stabskapitány egyenruhát. Utána néztek Warszawa uccáin a szegény, öreg főhadnagynak, sajnálkozva néztek utána. Még az ilyen ütődötteket is behívják. Waleczky doktor úr azonban kihúzta magát és úgy állított be a harmadik emeleti kis tyúkperes irodába.

Zsófiika körültáncolta, de anyuka szemrehányóan csóválta a fejét.

— Ehhez a nyomorúsághoz, még ez a cifra ruha is, Szaniszló...

Waleczky doktor sóhajtott. Búcsúzott a megutált peres aktáktól, a foszlottszerű főkönyvtől, a lengyel romantikusok részletre vásárolható gyűjteményétől. De aztán vidoran ütött a kardjára és azt mondta lengyelül:

— Eb ura a fakó, anyukám! Nem hiszem én, hogy rossz vége lesz ennek.

Elgondolkozott Waleczky úr. Mi lehetne már rosszabb? Hiszen az utóbbi napokban már az udvar mélységét méregette titokban, ha lenézett a harmadik emeletről. Nem volt bátorsága leugrani, nem mert leugrani, nem merte itthagyni ezeket a szerencsétleneket. Pedig tudta, hogy már nem viheti sokáig. Ha meg kell halni,

legalább valami szép és tisztességes megoldása legyen az életnek. Olyan ez a háború, mint egy főnyeremény. Nem kell hazudni, nem kell takargatni, nem kell leplezni semmit. Hiszen önként is elment volna, de ezt nem tudta volna a családja előtt megindokolni. Ez most egy nagyszerű, egy örvendetes kényszer. Nem tehet róla, menni kell, hívja a cár, nem lehet ellenszegülni. Szépen felbukik majd valahol egy kárpáti völgyben, vajgy elterül egy ukrainai országúton és megy a levél Waleczky ügyvéd, tartalékos főhadnagy özvegyének Warszawa városába, a harmadik emeletre. Lesz valami nyugdíj, a hazáért halt hős árváit a cár veszi gondjaiba, az unokái már nem lesznek asszimilált lengyelek, azok már oroszok lesznek, talán a cár gárdájában fog szolgálni egyik közülük... Zsófikát is fel lehet nevelni, megváltás ez a háború...

De nem így történt. Nagy becsülete lett Waleczky doktornak, mikor a lengyel légiók az osztrákoknál megalakultak. Hamar kapitányt csináltak a stabskapitányból. Azután, hogy megmutassák a lengyel nemzetnek, nagyszerű állásba küldték a varsói ügyvédet, a távol keletre, hadifogolytábor parancsnoknak, ahol lehet keresni is valamit. Most itt élt az egész család, nagyszerű társadalmi állása volt doktor Waleczky kapitány nejének. Szürke lovon nyargalt az Amur partján a szép Waleczky Zsófia és fekete cilindere alól kigöndörödött a gyönyörű haja...

El lehet képzelni, hogy szigorúan bánt a hadifoglyokkal, hiszen ez volt az állása, a kenyerere, az egzisztenciája. Nem tűrt semmi szabálytalanságot, hogyne, hogy rásüssék az áskálódók, hogy rokonszenvezik a központi hatalmakkal és szövetségesükkel, a császári ottomán hadsereg elfogott tagjaival. Szigorúnak kellett lenni, hogy még az árnyéka se érjen hozzá a gyanúnak.

Úgy állott Niscsenkó generális előtt, mintha nyársat nyelt volna. Boldogan és virulóan, mint akinek megoldódott, révbé futott, partot ért az élete. A szegény letört, kegyvesztett, elkeseredett, céltalanéletű Amur lovastábornok előtt, akinek ezt a keserű megpróbálta-



tást juttatta a sors öreg napjaira, hogy hadifogoly-lágereket kell vizitálni.

A generális azt mondta, hogy általában meg van elégedve a táborral. Rend van, a foglyok eléggé türelmesek, látja respektálják a saját felebbvalóik parancsát, ami derék katonai szellemre vall és igen dicséretes. A foglyokkal meg van elégedve. De az örök közül többen pálinkaszagúak. Hogyan lehetséges ez? A kapuőrök közül az egyik a kétségtelen részegség nyomait mutatja.

Waleczky tartalékos százados úr elsápadt. Dadozott. Azt mondta, lehetetlen. Illetve, lehetetlen szeszhöz jutniok. Miből vásárolnak, mikor a zsoldjukat ki sem adja, hanem az élelmezésük feljavítására fordítja, éppen a szesz miatt. Hogy ne tudjanak szeszt venni. Utána fog nézni. Még ma vizsgálatot tart. Nem nyugszik, amíg ki nem nyomozza.

Niscsenkó tábornok ezt már nem hallotta. Valahol Lublin alatt kalandoztak a gondolatai, káprázatos visszavonulást vezetett. Előtte hatalmas térképen apró zászlók sorakoztak, nem törődött többet a megszeppent kapitánnyal. A hadifoglyok boldogan tolmácsolták egymásnak a puccert, amit a szigorú parancsnok kapott.

A generális elment, de egy félóra múlva már ott volt Waleczky doktor megint. Gúnyosan mosolygott, azt mondta, majd megtalálja ő a szeszt, nem kell félni. De okos ember is volt Waleczky. Békét ajánlott a foglyoknak. Szeszt nem szabad behozni a táborbaj dehát ő nagyon jól tudja, hogy amíg ilyen irdatlan sok pénzt kapnak, add;g mindig lesz. Mondják meg honnan van a szesz? Megengedi a tiszteknek a szesz mérsékelt élvezetét, de csak úgy, ha megígérik, hogy az orosz legénység nem fog kapni, ők ihatnak, de ha egy orosz katonát részegségben kap, a tiszteket fogja büntetni.

Ezt az alkut elfogadták. Előlépett Dantsek Dayka Aladár hadapród úr, egy hosszúbajuszú szittyia és elmondta, hogy a szeszt ő gyártja. Türelmes munkával egy kis szeszgyártó gépet készített, aszaltszilvát erjeszt a megürült petróleumosdobozokba és a kis gépének

termelőkéessége egy liter naponta. A szesz negyvenöt-fokos. Már természetesen az íze után ítélve. A hűtő-csővön az utolsó napokban lényeges javítást eszközöltek. Nóvák Sándor pénzügyi tisztviselő szakszerű utasításai szerint jártak el a szeszfőző hűtőcsövének reformjával. Az ipartelepnek négy tulajdonosa van. A Zsigmond hadapród, meg a Knöbl, a Duskó, meg a Wankovich. Ha bűnhődni kell, ők vállalják... Saját használatára és a vendégeiknek készítik a szeszt.

Waleczky doktor megmutattatta magának az ügyes gépet és élénken megdicsérte az ezermestert, de a lelkére kötötte, hogy az orosz legénységnek hagyjon békét, azt ne itassa.

## **MÁSODIK RÉSZ**

## NEGYVENKETTEDIK FEJEZET

Kezdett valamennyire tisztába jönni a láger szervezetével és közigazgatásával. Van tehát egy orosz parancsnok, egy közvetlen felebbvaló, a Waleczky úr. De ennek is van egy parancsnoka, a muszka ezredes. Ezzel az ezredessel különben lassankint, olyan enyhe barátsági viszonyba lépett. Korán szokott kelni és háromnegyedhat táján már öltözködött mindennap. Óvatosan kellett öltözködni, hogy a többieket ne nagyon zavarja. Pont hatkor kinyílt az ajtó, egy orosz katona elordította magát:

— Sztáváj! Szmirná! Felkelni! Vigyázz!

Aztán utána szalutálva belépett az orosz ezredes. Jobbra, balra szalutált, a nyújtózkodó, pislogó hadifoglyoknak. Úgy csinált az orosz ezredes, mintha fogadná a köszöntéseket.

Úgy intézte a dolgokat, hogy mikorára az ezredes jön, éppen a kis lavórja előtt álljon, amit az ágy végére tett. Mindennap, mikor a muszka altiszt ordított, lekapta az ingét, mikorára belépett az ezredes, már mosdásra készen, meztelen felső testtel üdvözölte, az meg barátságosan és elismerően integetett neki. Ez már aztán derék, ezt lehetett kivenni az ezredes pillantásából. Mikor az ezredes elviharzott és a másik szobában hangzott az ordítás, már lehetett a szabályok értelmében mosdani. De az ezredes ezenfelül nem igen törődött velük, a többit rábízta Waleczkyre. Az élelmezést, a lágerrendet, a nem előírásos sapkák és blúzok elkobzását, minderit.

Három tábor volt a faluban, de a többiek messze estek tőlük. Az egyik például legalább félkilométernyire volt. Ha hangosan játszottak, oda lehetett hallani a kiabálást. Azonban mégis úgy el voltak választva egymás-

tól, mintha ellenséges államok határai merednének közöttük. Mind a háromnak külön, »saját« parancsnoka volt. Az övék volt a »Hatos«. Ez meg a »Hetes« plebejus pavillon. Egyetlen törzstiszt és ez is parancsnok. De a »Baubezirk«, ez előkelő tábor volt. Itt hadnagy volt a legkisebb rang és hadapródnak legalább is tüdőbajának kellett lennie, hogy oda bejusson. Persze ott a parancsnok is ezredes volt, mindenki külön szobába lakott és csendes klastromszerű hangulat volt a »Baubezirk« szobáiban. A három tábor lakói alig ismerték egymást. Nem járhattak egymáshoz, csak indokolt esetben és csak kérelemre és korlátolt számban volt szabad, hetenként egyszer, erős katonai fedezet mellett meglátogatni a szomszéd táborok lakóit. Olyan körülményes volt ez a látogatás, hogy a kényelmesebbek évekig is ellaktak unokabátyjuk, vagy a sógoruk szomszédtságában, anélkül, hogy többször találkoztak volna.

Most éppen ezt akarták megoldani, a látogatások kérdését. Meg általában: a fürdőzések, a séták kérdését. Mert fürdő is volt az Usszuri partján, meleg vízzel, apró kényelmekkel, de ide is csak szuronyok között mehettek.

A tiszti gyűlésen Steiner őrnagy úr előterjesztette a muszkák ajánlatát, hogy fürödni, sétálni, meg a szomszéd pavillonokba kíséret nélkül hajlandók engedni a hadifoglyokat...

Viharos éljenzés tört ki belőlük. Pillanatra megfedkeztek a fegyelemről. Megfedkeztek arról, hogy ez nem korcsma, ez tiszti gyűlés, itt katonásan kell viselkedni. Felolvadt egy pillanatra bennük a hosszú és unalmas rabság nyűge, egy viharos éljen szakadt ki a torkukon.

Az őrnagy úr nem tett megjegyzést az éljenzésre, de látszott, hogy kellemetlenül lepi meg ez a viselkedés, amelynek egyébként legfeljebb egy majálison lehetne helye.

— Az orosz parancsnokság ezen engedménye csak látszólag ilyen humánus. Megszokhattuk, hogy ne várjunk tőlük semmi jót és természetes, hogy ennek az

ajánlatnak a háta mögött is muszka ravaszság és muszka embertelenség búvik meg. Nemtelen játék ez is a hadifoglyok szabadulási törekvéseivel és vágyaival. Ingerlik a ketrecbe zárt oroszlánt. Megmutatják az arany szabadság édes mezejét, hogy annak ingere eltántorítson bennünket az igaz úttól, melyen egyénesen és rettenhetetlenül járunk... Arról van szó nevezetesen, hogy a muszkák teljesíthetetlen feltételekhez kötik ezt a kis szabadságot. Olyan feltételekhez, melyekről tudják, hogy sem a központi hatalmaknak, sem a velünk szövetséges dicső ottomán császári hadseregnek, egyetlen tisztje sem volna kapható erre az árulásra. Azt kívánják ugyanis, hogy a tábor minden tisztje, aki ezt a kedvezményt igénybe akarja venni, adja becsületszavát, hogy nem fog megszökni...

Halotti csend követte Steiner őrnagy úr bejelentését. Úgy érezték, hogy egyhangúlag szeretnék ordítani: megadjuk! mint azon a bizonyos országgyűlésen, csak az embernek hirtelen nem jut eszébe, hogy melyiken. De feszélyezte őket az őrnagy határozott hangja, meg hogy árulás. Várták illedelmesen mi lesz az ajánlat, mi lesz az útmutatás, vagy parancs.

Egy hadapród lépett elő, aki érces hangon jelentette Yi, hogy azt hiszi, az egész hadapródi állomány nevében beszélhet. Azt hiszi helyes, hogy először a legfiatalabbak fejezik ki megbotránkozásukat a muszkák szennyes ajánlata felett. A hadapródok a maguk részéről egyhangúlag elutasítják a muszkák mézes madzagát...

Utána a közös hadapródok nevében hangzott el hasonló nyilatkozat, majd nyilatkoztak a honvéd hadnagyok, az ulánusok, a lovas tisztek, a gárdaezred hadnagya a német birodalmiak nevében, századosok, rittmeisterek, végül egy bimbasi, a dicső ottomán hadsereg hevében. Ilyen áron nem kell a szabadság.

A táborparancsnok meghatottan köszönte meg az egyértelmű állásfoglalást. Köszönte a lelkes támogatást. Úgy látszik senki sem felejtette el mivel tartozik a hazának. Nem is tételezte fel egy pillanatra sem. A katona, a fogoly katona: nem adhatja becsületszavát,

hogy nem fog szökni. A fogolykatonán aki minden gondolata a szabadulás s akik *itt* együtt vagyunk akár Ünnepeylesen is kijelenthetik, hogy minden alkalmat és minden lehetőséget megragadnak a szökésre. Erről nem szabad lemondani és erélyesen vissza fogja utasítani még csak a gondolatát is annak, hogy erről bárki lemondana...

Az eset egy kicsit megzavarta és lezuhanyozta a kedélyeket.

Vágyva sóhajtottak a szöges drótokon túlra, a puskás őrszemeken túlra, ahova nem lehet menni. Nem lehet leülni egy kicsit a havas erdőben, nem lehet botorkálni az Usszuri ősi partján. Bezárták, maguk zárták be a kapukat. Lehet, hogy a muszkák nem is gondolták ilyen sötéten. Egyszerűen egy kis szabadságot akartak nekik adni. De hát nem küldhetnek háromezer emberrel, háromezer fegyveres katonát. Még szép tőlük, hogy bíznak a becsületszóban. Tovább is tömeglakás, tömegséta, tömeglátogatás.

És hogy lehet innen szökni? Ki merne innen neki-vágni? Mit lehet tudni mi van az Usszuri túlsó partján? Vagy át Szibérián, meg az Urálon, meg az európai Oroszországon és még akkor is át a fronton? Vagy a Gobi-sivatagon át Mongólia felé? Hogy lehet megszökni? És ha lehetne is, ki kockáztatja? Miért ne lehetett volna ezt a kis könnyítést elfogadniok, amivel a rongyos kis életüket szinesithették volna?

Óvatosan beszélt a dologról Székely hadnagy úrral és megkérdezte, vajjon tényleg nem lehetett volna találni valami megoldást. A fiatal, kis hadnagy nagyon fölényesen nézett el felette:

— Csak egy civilnek juthat eszébe ilyenre gondolni. Az aktívok között már tegnap megbeszéltük a dolgot és meg akartuk kérni az őrnagy urat, hogy ne is kockáztassa meg a tisztí gyűlés előtt, mert az ilyesmi csak úgy szép, ha egyhangúlag megy. Hálaistennek, nem! volt baj, de hallatlan, hogy egyesek még talán most is ingadoznak. Becsületszavát adja az ember az ellenségnek... Hallatlan...

— Fürdés, urak...

Persze nem úgy, hogy kitárják a kapukat és szabadon, vidám beszélgetésben tódulnak az uszurimenti fürdő mellé. Puskás és szakállas orosz katonák közrefogták húsz urat és zárt menetben kísérték őket, a szomorú fegyencmenetet. Hónapok óta most először volt künn és kíváncsian nézett szét. Az Usszurit nézte, amely éppen olyan volt, mint a Duna és a Gellérthegy is ott volt a partján, csak éppen a citadella hiányzott róla.

Egy helyen zsákból és szalmából tákolt bábuk bújtak ki a hóból, mintha kíváncsiak volnának a hadifoglyokra. Élettelen szalmabábuk, meggyötört, kilógó-belű szalmabábuk, leromlott idomtalan alakok.

Az orosz őr magyarázta, hogy ezen tanulják nyáron az orosz bakák a szuronyvívást...

Voltaképpen hálával tartoznának ezeknek a szalmabábuknak ...

Helyettük döfi az orosz baka szurony át a szalmabádba, az ellenség helyett áll az irdatlan hidegben az uszurimenti gyakorlótéren a szalmabáb.

Őket jelképezi a szalmabáb és helyettük áll és helyettük vérzik és helyettük fagyoskodik a derék báb és helyettük lóg ki a bele a zsákhasából...

Nyáron beléje döftek a szalmabádba a szuronyvívásnál és helyettük van a nyitott seb és senki nem küldi hozzájuk a lágerorvost, pedig saját beteg. Saját orvost és saját patikát kellene küldeni hozzájuk...

A fürdőt úgy körülvették, a szuronyos örök, mintha a fürdő deszkapalánkjai mögött már az ugocsai határ kezdődne.

Az egyik őr lehajolt és egy rothadt krumplit tűzött a szurony ára.

Meglódította szuronyos puskáját az orosz őr és elhajította a rothadt krumplit messze a fürdő deszkapalánkján túlra.

Sikerült neki és kedvesen, szélesen mosolygott hozzá.

Vájjon otthon milyen játékok vannak és milyen sikerek vannak és együtt éreznek-e az emberek egymással, sajnálják-e egymást annyira, mint az imént a



szalmabábukat, amennyire szánta ...

Van-e bennük annyi testvériség, mint a szalmabábban, aki odaállott ismeretlen és soha nem látott ellenség helyett és engedte, hogy az ellenség helyett beléje szaladjon az acél...

... Dermesztő hidegben fagyoskodó, kilógó szalmabélű testvérem, szibériai szalmabáb ...

## NEGYVENHARMADIK FEJEZET

Jöttek vissza a fürdőből. Az országút szélén vas-sínek voltak lefektetve és a síneken egy vasúti teherkocsit gördítettek valami emberek. Mikor közei értek a kocsihoz, az emberek egyszerre eleresztették a kocsit és megállottak. Megállottak és kezüket az idomtalan, rongy kucsmához kapták. Megmerevedve állottak és kétségbeesve tisztelegtek. Egész halom szárnalmas, szikkadt, köhögő, lázasszemű, szalmába bugyolált lábú hadifogoly, tisztelgő hadifogoly.

— Legénységi foglyok, — suttogták.

A legénységi foglyoknak hosszú, zilált szakálla volt és a szalmabábnak, amelyik kikandikált a hóból, jobb ruhája volt, mint ezeknek a hadifoglyoknak. Úgy néztek rájuk, vágyva és könyörögve és temetői rendben, fulladozva és dideregve, úgy néztek rájuk, mintha nem mernének a lábaikhoz omolni kegyelemért, e földi istenek lábai elé. Úgy nézett rájuk a saját legénység, saját hatgyermekes, skorbutos, lázas, köhögő legénység, szakállas, halódó, megöregedett, reményvesztett, árva legénység...

Egy hadnagy szólott az orosz altisztnek, hogy a tiszt urak szeretnének valamit adni a legénységnek. A legénység őrei is beleegyeztek és megkezdődött az alamizsnaosztogatás.

Mindegyik adott néhány rézpénzt a legénységnek és azok kézcsókoló hálával a szemükben, köszönték.

Alásan köszönték a hősök az alamizsnát. Megalázkodva és megalázva hálálkodtak a szegény férgek, a limanovai halállégió büszkeségei, a vörös ördögök, egyiken még rajta a piros nadrág...

Mi ez? Petőfi Sándor? Ezekről is megfeledkez-

tek, mint Petőfi Sándorról? Mint a nagyidők tanúiról? Együtt küzdenek a honért... Nem ezt tanulja az ember az iskolában? Aki a mezők liliomait ruházza, az gondoskodik ezekről? De hiszen ő is megfeledkezett róluk. Nem is jutott eszébe, hogy nem lehet mindenki tisztiszolga. Hol van a többi legény, a százezrek, akiket elfogtak? Mi van velük? Ilyen önző az ember, megfeledkezik a szakaszáról, a századáról, eszébe se jutott, hogy mi lehet velük. Hát ezeknek nem jár zsold? Nem jár nekik egyenruha? Ezeknek nem lehet küldeni? Csak tisztizsold van a nemzetközi egyezményben? Mi történt itt? Lássuk csak. Együtt voltunk a fronton, az kétségtelen. Mindenki átjött a tűzvonalon, az is kétségtelen. Nos? Hát itt is vannak kasztok, itt is vannak páriák? Születési és vagyoni előjogok?

Braun hadnagy úr magyarázta mellette, hogy a front, az volt a purgatórium, a fogság, az a pokol, a hazatérés lesz a mennyország. Jó, legyen igaza. Hát ez a pokol. Mondjuk, hogy meghaltak és ez a pokol. Lehetne beszélni róla, hogy a pokolban is van-e lazac és van-e ananász konzerv és készül-e filharmónia, de hát itt is, a pokolban is ilyen különbségek vannak?

Hazaértek és nem tudott megnyugodni a látványba. Nem tudta lerázni, elűzni, kivakarni az agyából. Hol lehetnek a százezrek, akik nincsenek a táborokban és ha táborokban vannak, milyen táborok lehetnek azok, ha a szabadságosak így... ilyen koldusnyomortan halódnak.

Nem ordítanak otthon a lapok, nem állanak sikoltva a parlament előtt a gyerekek? Mi lehet odahaza. Eszébe jutott, hogy fönn titokban egy hazai lapot köröznek. Egy kapitánynak küldték, a blúzba volt belevarrva az újság. Minden vezércikknek erről kellene szólni, minden Fényes Lászlónak emiatt kellene hördülni... Mi van az otthoni lapokban erről?

A lapot hamar megkapta. Benn volt a Szibériai Újság szerkesztőségében, ahol szívesen odaadták.

Mohón olvasta.

... Felújították a Gyurkovies-leányokat... Nagy sikere van egy új operettnek... Kellemes szórakoztató darab... Az a címe, hogy »Fogadjunk...« Azután olyan ellenzékies, erélyes, cikk volt a lap élén... Követeljük, hogy hívják egybe a delegációkat... A lap elégtétellel szögezte le, hogy már a Lengyel Club is a kérdés mellé állott... Pártolják a németek is, sőt a keresztényszocialista munkásság is... Báró Ambrózyt kinevezték ... Hadijelentések... Sikeres harcok Korytnicánál...

— Tiszti gyűlés!...

Mit akarnak a tiszti gyűlésen? Megint tiszti gyűlés. Ilyen hirtelen. Biztosan valaki jelentette az őrnagy úrnak a szomorú látványt. Meg fogják beszélni a segítséget. Mert valahogy segíteni kell. Táviratozni kell, írni kell haza, fel kell világosítani a kormányt, hogy mi van itt. Álljanak össze a központi hatalmak és a velük szövetséges dicső ottomán császárság, ezt nem lehet hagyni. Verseket szavalnak otthon, a kis katonáról, meg az idős népfelkelőről, a kabarékban még emlékszik rá jól, reflektorral világítják a katonaruhás, a legénységi ruhás tenoristát és felugrál a közönség és úgy lelkesedik. Most itt van.

Steiner őrnagy úr gyászfátyollal a karján jelent meg a tiszti gyűlésen. Remegő hangon jelentette be a tiszti gyűlésnek a nagy csapást, hogy meghalt a király. Most kapta az értesítést, hivatalos átiratot a Chabarovszki lágerparancsnoktól, aki nem akart bennünket a hírrel, — mely már napok óta tartja magát, — riasztani. Ezúttal azonban tudomására hozza a hadifoglyoknak, mert most már biztos az értesülése.

Steiner őrnagy úr közölte, hogy a lágerben hat-heti gyász lesz és miután közelebbi értesülések nincsenek, még a délután folyamán megbeszélik a többi lágerek parancsnokaival a tennivalókat. Nevezetesen arról van szó, hogy a tisztikarnak fel kell esküdni az új királynak.

A családban odahaza mindig volt valami különös kegyelet az öreg király iránt. Az édesapja szeretett,

meleg és megható történeteket mondani a királyról, az anyja meg szinte családiasán emlegette Zsófiát, Erzsébetet. Ilyen közvetlenül beszéltek odahaza a királyról. Ami most történt, az valósággal lesújtotta. Ahogy az őrnagy kiejtette a száján, hogy fel fognak esküdni az új királynak, egyszerre hatalmas és dörgő éljenzés visszhangzott:

— Éljen a király!

Úgy érezte, hogy itt mindenről megfélekednek az emberek. Nem kellett volna olyan teli tüdővel éljenezni. Ráérték volna fitogtatni a történelemtudásukat majd a gyászhetek után. Nem szép az ováció és nem szép Steiner őrnagy úrtól, hogy velük kiabál. Ráért volna a rekviem után, azt mondták az is lesz a hadifogoly-kápolnában.

Eddig soha nem volt kíváncsi arra, hol melegítik a tevizet, honnan hozzák az ebédet, honnan jön fel Gyuri, meg hol laknak a többi fürge és jókedvű legények, akik hármójukat kiszolgálják. Csak tudta, hogy reggelre vizet hoznak a lavórjába, kipucolják a cipőjét, ebédet hoznak neki, sepergetnek helyette, ablakot pucolnak neki, a szennyesét mossák, a harisnyáját stoppolják. Soha nem gondolt arra, hogy ezt valakinek végeznie kell, természetesnek találta, hogy minden kényelme megvan, hogy szinte mindent a helyébe hoznak. Honnan, kik, mikor csinálják, mikor végzik helyette, mikor főznek neki, ez nem is jutott eszébe eddig. Mintha ez a terített asztal, ez volna a természet rendje. Annyit tudott, hogy valami összeget levonnak a tisztiszolga fizetése címen, de soha nem gondolt olyan messzire, hogy megnézzze, kik azok, hol és merre van hazájuk.

Úgy lassanként összeállította magában, amit eddig erről tudott. Persze, hiszen három rubelt kell fizetni tisztiszolga díjazása címén és akiknek pénzük van, — már hallott olyat is — külön tisztiszolgát tartanak. Furcsa kis pokol. Azután az is eszébe jutott, hogy Kőrös hadnagy úr a parancsnok. A tisztiszolgáknak külön parancsnoka van. Van egy főparancsnok a Kőrös hadnagy úr és van egy alparancsnok, egy

továbbszolgáló altiszt, ezek ketten fegyelmezik a tisztiszolgákat. Egy nagyobb, földszintes ház volt az udvar végén, itt volt a tisztiszolgák lakása. Hozzájuk soha nem ment be eddig. A ház egyetlen hatalmas terme közepén el volt választva. Egy deszkafallal volt elválasztva. Ennek a teremnek az egyik fele volt a tisztiszolgák lakása, a másik féloldalnak külön bejárata volt. Itt tartózkodtak takarítás alatt, a falakon térképek voltak kifeszítve, asztalok és székek voltak, nyelvtanfolyamokat tartottak itt és vasárnap, meg más ünnepeken át lehetett alakítani a termet templommá. A tábori lelkész itt tartotta ilyenkor a szertartást. Egy kis emelvény volt, azon az oltár, de hétköznapokon függönyök takarták el az oltárt. Ilyenkor profán beszélgetések és vitatkozások voltak a teremben.

Ezen a termen akart átmenni, innen is be lehetett jutni a legénységhez. Egy kis ajtó volt a terem elválasztó falon és a kis ajtón túl, ott tanyázott a legénység.

Ment keresztül a termen, ahol igéket ragoztak, gyorsírási jeleket írtak nagy fekete táblára. Az egyik sarokban stoppolni tanított egy huszársászlós egy tiroli vadászszázadost, az ablak mellett Láng Ervin festőművész tanított rajzolni néhány urat. Az ablakon át látni lehetett a tábor deszkapalánkjának szögesdrótjait, meg a kis erkélyt a tábor sarkában, ahol az orosz szuronyos őr tanyázott. Mindenki ezt a modelt választotta és ezt rajzolták nagy igyekezettel.

— Habt Acht!

Ez a kiáltás süvített végig a termen. Mindenki odanézett, ahonnan a kiáltás hallatszott.

A térkép alatt történt valami, mert az egyik zöldparolis kapitány, vigyázzba meredve állott, a másik nagy, feketeszakállú kapitány előtt.

Megszeppeven állott a vadászkapitány, a bajtársa előtt, az pedig tovább ordított:

— És vigyázzon magára! Egyszersmindenkorra ki kérem magamnak! Rangidősebb vagyok és ezzel számolnia kell!

Az ordító kapitány ezután megcsendesedett, pihenjt vezényelt a kollegának és csendesen folytatta:

— Arról van szó tehát, hogy én önnel sem most, sem máskor nem vitatkoztam és én Önnek most oktatást nyújtok. Ne tessék tehát közbeszólni. El fogom még egyszer mondani, hogyan képzeltem volna ezt az olasz támadást helyesen és tessék figyelni, mert majd el kell mondania. Ez nem kávéházi purparlé, ez komoly oktatás, amelyért még valamikor hálával fog nekem tartozni.

A zöldparolis százados, a rangidősebb, a zsebébe nyúlt, egy kis zászlót vett ki onnan, gombostűre szerelt kis zászlót és letűzte a térképen. Aztán ezt mondta:

— Alzo kamerád ...

## NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET

Nem, ezen a napon nem volt többé kedve a legénységet meglátogatni. Hogy is volt ezzel a két vadászkapitánnyal? A bokszokban már magyarázták és kommentálták az esetet. A hadijelentések alapján zászlókkal jelölték meg a társalgóbeli vagy a templombeli térképeken a frontokat. Olasz nemzetiszínű zászlók sorakoztak az olaszok frontján és a magyar, meg a német hadseregek vonalát, magyar, meg német nemzetiszínű zászlók jelölték. Két sor zászló állott mindenütt szembe egymással. A német birodalmaknak a verduni frontról volt ilyen térképük, de volt az orosz frontról is. Ezek az urak itt, tiroli vadászok voltak, ezeket az olasz front érdekelte. Azt magyarázták egymásnak és ennek a térképe előtt izgultak és vitatkoztak. Csóválták a fejüket, ha a nagyvezérkar feladott egy magaslatot. Vájjon nem lett volna jobb megtartani? Nem-e lesz baj belőle? Szerették volna óvni a nagy vezérkart könnyelmű lépésektől. A rangidősebb kapitány magyarázta a taktikát, a fiatalabb, aki biztosan csak három héttel később lett kapitány, közbeszólt. Emiatt volt a rangidős felháborodva. Hogy lehet közbeszólni, amikor a rangidősebb magyaráz. Ez nem játék, ez vérre megy. Emberéletek és nemzetek jövője forog kockán, ez nem szórakozás, ez egy komoly stratégiai és taktikai oktatás. A fiatalabb kapitány belátta a hibáját. Figyelmesen hallgatta ettől kezdve a rangidőst, pláne, hogy el kell majd ismétlni. Buzgón korrigáltak Pie-Li-Ka faluban, a Sárga-tenger mellett, az Amur és Usszuri mellett: a nagyvezérkart.

... Vájjon otthon is?... Ott is beleszólanak? Még mindig feszít a fess őrnagy a Váci-uccán, még mindig reszketnek a Höferekért, még mindig pertraktálják a



kávéházban a visszavonulásokat, meg támadásokat? Lehet, hogy most odahaza, a hegyi falucskában fellángol az őszi venyige a Kopasz hegyen, lehet, hogy éppen most számoltak el a napszámosokkal és leülnek az ebédlőbe, ahonnan az erdő felé látni és borocska mellett, meg bikszádi víz mellett mondogatják: így nem lehet harcolni... Minden erőt oda kellene vetni az 566-os magaslat vidékére. Isten őrizz, ha itt nem sikerül ...

... Vitatkoznak a magaslatokról és nem jut eszükbe, hogy a gyerekarcu hadnagy kezéből kihull a revolver és lefelé buckázik. Nem jut eszükbe, hogy a Darnicán száműzöttek indulnak a szibériai szteppék felé, hogy a vörös ördögök az Usszuri partján koldulnak...

... Nem gondolkoznak rajta, hogy mi van a bosszúval? Hohó, hiszen gyerünk csak vissza. A bűnös Szerbiát akartuk megbosszulni. Mi van a bosszúval? Hol vagyunk már a bosszútól... Hol vagyunk a trónörökös sajtóhibás halálhíretől. A vízi utakról tessék beszélni, a keleti piacokról tessék elmélkedni. A gyarmatpolitikáról, a kálimezőkről. A kereskedelmi szerződésekről. Hogy tudjon az ember lelkesedni, ha nem tudja miért harcol? Vagy most már nincs magyarázat? Bűg a cséplőgép és most már nem indokolják a kévéknek, miért vetik a dob fogai közé...

Világos. A hadieredmények acélos búzája hull alul, a jövődő élet kenyere. Hull a vér a hadicséplőgépből és a jövődő búzája sarjad a véres televényből. Ha hazamennek a vörös ördögök, ha otthagyják egyszer az amurvidéki posztot, ők is tartani fogják otthon a zsákot...

Aki megfagy, az persze nem megy haza.

Egyelőre szép, hogy a kedélyek ilyen nyugodtak. Tiszteletreméltó, hogy a Gyurkovics-lányokat felújították, kedvező, hogy viták vannak a delegációk miatt, örvendetes, hogy Ambrózy lett a koronaőr. Gróf Ambrózy, vagy báró Ambrózy? Biztosan gróf.

Grósz úr lapot olvasott, Pogány hadnagy úr napi-parancsot olvasott, felharsant a lüften. A szibériai tél hidege kegyetlenül dőlt be a kis lüften-ablakon. Igaza

volt a Blagovjesztenszki állomásfőnöknek. Most már nem kellett aggódni, hogy mi lesz a téllel? Valóban, kissé elkésett az idén, de most már becsületesen dühöngött. Ez nem hasonlít a hazai hideghez. Ez olyan különbség, mint egy nyakkendő, meg az akasztófakötél. Persze, persze. Mind a kettő a nyakába jön. És van finom selyemnyakkendő, divatos színű, meg van olcsó vásári holmi. Otthon se egyforma a hideg. Egyszer kellemes, száraz, másszor meg lucskos. Néha hideg, de kellemesen hideg és olyan kellemesen hideg, hogy szinte melegíti az embert. Ez más, ez nem olyanfajta hideg. Hegyi bácsi magyarázta, hogy csak harmincöt fokig fontos. Azt mondta Hegyi bácsi, hogy csak harmincöt fokig kell törődni a hideggel. Az ember szervezete, — úgy tudta Hegyi bácsi — csak harmincöt fokig érzékeli a hideget. Azontúl mindegy. Itt van például az ólom. Ha egyszer olyan fokra hevítették, hogy olvad, azontúl mindegy. Vagy persze, sokkal egyszerűbb a víz. Száz fokig fontos. Azontúl mindegy a víznek. A víz csak száz fokig törődik a meleggel. Azontúl gőzzé változik. Mindegy a víznek, hogy százegy fok vagy ezer fok. Azt mondta Hegyi bácsi, hogyha túl vannak a harmincöt fokon, ne törődjenek a hideggel...

Vastag felhőben tódult be a hideg a kis ablakon, a külön kis levegőablakon a terembe. Pillanatok alatt kihütötte a szobát. Három perc múlva már mindenki kiabált, hogy bezárni, bezárni a szellőztetőt. Öt percig tartott a szellőztetés, de ezalatt elillant a kis meleg. Hegyi bácsi magyarázta, hogy a melegnek voltaképpen nincs súlya, a meleg a tárgyakba veszi magát. És azt kell mondani, ha melegről beszél az ember, hogy például: van itt egy tízmázsás súlyú kályha, tehát ez tíz métermázsas meleg tárgy. De viszont a szellőztetésnél csak j pár dekányi meleg levegő megy ki. Nincs miért óbégatni, mikor párszáz métermázsányi meleg mégis benn marad. Nem is tudja, hogy veszik észre abban a rengeteg métermázsában azt a pár deka hiányt? Ezt ők sem tudták és az elmélet is igen szép volt, de lényegében mégis kihűlt a terem és dideregve bújtak a hatalmas kályhák mellé.

— Úgy látszik, — gondolta, mikor a paplant magára húzta, — úgy látszik, az egész világon ilyen elméletekkel szórakoznak az emberek... Nem hal meg csak öt percent, úgyis fiúk születnek a háború után, meg emberanyag, meg ilyeneket mondanak. De ha az ember torkán elakad a lélekzet a hidegtől, mégsem lehet ilyen elméletekkel melegíteni. Ha a gyerekarcú lefordul a dombról, ha Petiből fogorvosi reklámot csinál a gránátszilánk, ha a képviselő fia lefordul a páncél mellől, ha meggyúl az ember melle a kénköves lángtól, ha szalmába kell takarni a szétroncsolt lábat, mégsem illene ilyen elméleteket csinálni...

Elmúlt ismét egy szibériai éjszaka, a szokásos reggeli programmal együtt. Üdvözölte meztelenül az orosz ezredest, felöltözködött és most ment le, a másik pavillonba, a legényekhez, ismerkedni ezzel a külön világgal. Át a fehér udvaron magasan fehérlett a makulátlan hó. Olyan volt ez az átjáró, mint egy fehér lövészárók. Szép, egyenes árkok voltak vágva a hóba, melyek éppen elfödtek az embert. Az ellenség nem láthatta az embert, a hó-mellvédek eltakarták. Az alsó pavillon legénységi szobájában egy hatalmas állvány volt és ennek három polca egymás felett. Így feküdtek a legények és így laktak, három ilyen polcon egymás felett. A szokatlan látogatás feszélyezte a mosakodó, öltözködő tisztilegényeket. Ide a tisztek közül csak Kőrös főhadnagy úr szokott jönni, a parancsnokuk. Az lejött minden reggel, kihallgatást tartott, a legénységi parancsnok jelentését meghallgatta, ő foglalkozott a legénységgel.

Sután és zavartan kérdezősködött, ferde helyzet volt.

Voltaképpen nem is volt semmi célja, hogy idejött. Ez nem legénységi tábor, ez tisztiszolgák tanyája. Fülledt szag van, de rend és mérsékelt tisztaság. Ezeknek van ruhájuk, ezeknek van mit enni, hiszen a tisztikonyhán esznek és fizetést kapnak, ezek nem tudhatnak többet a kinti szenvedésekről, mint ő. Valamit mégis mondtak: levelezőlapokat mutattak, amiket a földijüktől, a testvéreiktől kaptak, ők, a szerencsések, akik megmenekültek a tisztjeik árnyékában. Valami murman vas-

útról volt szó ezekben a levelekben. Skorbutot kapnak az emberek, sorba kihull a foguk, megfeketedik a lábuk, üszkösödnek a végtagjaik, elevenen hullanak szét. Írjál szegény feleségemnek, hátha nem kapta meg az én leveletem... Engem haza ne várjanak, itt döglök meg, itt muszáj meghalni... Mink itten nem látjuk se a napot, se kenyeret nem látunk, mink elevenen el vagyunk temetve... Sületlen a fekete ragacs, ami kásából van, aztat esszük, nem fogjuk kibírni... mink minden nap temetünk, mikor kezdődik az olvadás... télen nem lehet temetni, tavaszig gyűjtjük a kedves halottainkat, akkor földeljük el... Nektek jó, ti csak híreből ismeritek a kancsukat, de miközülünk minden nap megvernek pár embert, mindenkire sor kerül...

Éles füttyszó hasított a legénységi szobában.

Csengetés hallatszott és olyan volt a füttyszó, meg olyan volt a csengetés, mintha egy kis pályaudvaron figyelmeztetőt füttyölne a kis vicinális és beszállásra csengetne a kalauz. Megdöbbenve állott egy pillanatig, az érzékei csalóka játékán ámult, a szíve fenn dobogott a torkában. Egyszerre egy harsány hang azt kiáltotta:

Beszállás Irkuck—Moszkva—Lemberg, Budapest—Debrecen—Kolozsvár, Soroksár—Miskolc—Pécs, Hajdúnánás, Székelység—Hajdúság—Kunság, Csallóköz—Nyitra—Kisbürgözd—Kóbánya felé ... Második vágányon áll a vonat...

Irtózatoss ordítás, süketítő lárma, lázas pakolás következett. A legények sírva és nótázva kavarogtak a polcokon és egymást lökték, dobták, lázasan kapkodtak.

Ismét egy kísérteties csengetés hallatszott...

A lárma erősebben tört ki és a kapkodás lázasabb lett...

Ismét csengetés és éles fütty és egy közeli mozdony lassú és lomha pöfögése, indulása, szabályos kattogása, amint átmegy a váltón. És mindig sűrűbb lett a pöfögés és a kattogás és mindig elhalóbb...

A legények leugráltak a polcokról és batyukkal a hátukon rohantak egyetlen forró tömegben ...

De a vonat mind messzibbről kattogott és mind elhalóbban ...

Megállottak a szoba közepén és kétségbeesve mondták szegények:

— Megint elkéstünk...

A három ember pedig, aki a hangutánzást csinálta, elindult a csajás edénnyel melegvízért...

... Ezt a szívrepesztő játékot játszották a legények reggelente...

## NEGYVENÖTÖDIK FEJEZET

Sokféle szenvedés van. Kategóriák vannak a hadifogoly szenvedésben. Kétségtelen, hogy szenvednek a tiszték is: a fogságtól, a távolléttől, a bizonytalanságtól. És vannak kosztbéli szenvedések is. Milyen csemege például odahaza a lazac. Csak próbálnák meg minden nap lazacot rántva, füstölve, passzírozva, konzervbe, paprikásnak, mindig lazacot. Majd nem lenne a lazac csemege a fényes vendéglőkben. Az Amur, meg az Usszuri ontják a lazacot és a múltkor a menázsfőnök nagy különlegességi ebédet rendezett: sertés karmonádlit adatott az ebédhez. Nem lehetett megenni, olyan halszagú volt. Olyan lazac szaga volt a karmonádlinak. A disznók is lazacon élnek az amuri kormányzóságban. Azzal hízlalják őket, azért volt olyan halszaga a karmonádlinak.

Már szárnyasokkal is próbálkoztak, de itt a ludak is lazacon élnek, meg a csirkék is. Olcsóbb mint odahaza az ocsú. Valószínűleg már a sertések is unják a kaviárt, meg a lazac rózsaszínű húsát, amit odahaza üvegburák alatt őriz a legfinomabb csemege. Az ananászt is unja az ember. A chabarovszki üzletekből jobbára ananász-konzervet küldenek a bádogskatulyában, nemhogy egyszer kapna az ember egy kis szilvát. Nem lehet mindig ananászon élni. Hát ez is szenvedés. A legények se hiába játsszák a szívszorító hazamenési játékot. Polcokon laknak, mint a szortírozott háborús portéka. Dohos a levegő náluk, össze vannak szorítva és aki otthon ilyenkor vidám szánkóval siklott az erdő felé fáért, meg a boglyákhoz szénát rakodni, az most évszámra foldoz, meg stoppol, meg szennyest mos. De úgylátszik vannak páriái is a hadifogoly kasztrendszer-

nek. Azok, akik a murman-vasúton vannak, akiknek a murman-vasút mentén hull a foga ...

Mindenki használ valami narkotikumot, mindenki áltatja és altatja magát valamivel. Ezért csinálja Dantsek a lovaglópálcákat, meg a hétezer darabból álló hegedűt, erre kell a Szibériai Újság, erre való a slőjd, meg a gyorsírás, meg a szeszfőző gép, meg francia nyelv. Meg az új perrendtartás is, melyet szintén szorgalmasan magolt egy osztag, valószínűleg csak erre kell. Ha lehetne halászni menni, ha lehetne az embernek kenyeret keresni a családjának, kevesebben tanulnának kínai írást a hatrubeles kínai ábécéből, amelyikbe fluszpapír van a betűk felett. Arra kell próbálni a betűk rajzát, de még senki se tanult meg kínaiul írni, a hosszú évek alatt.

A hosszú évek és a hosszú esték alatt, amikor misztikusan zümmögtek a bokszok és hazai emlékek, hadiemlékek elevenedtek, szökési tervek értek, fantasztikus beszélgetések voltak arról, hogy hogyan és miképpen lesz a háború után, hogy vájjon megkapja-e mindenki a leszerelési illetékét... Ha még egy-két évig tart a hadifogság, gyönyörű pénzeket fognak kapni, annyit, hogy a kamatból bőségesen lehet élni. A jobb matematikusok alig győztek számítani, kinek mennyi jár, kinek mennyi van félretéve odahaza: hadipótdíj, meg családi segély, meg más címeken...

Csak a szomszéd lágerek látogatásai, meg a tisztai gyűlések szenzációi, az orosz napilapok hírei hoztak némi elevenséget, egyébként halálos fáradtság örölte az idegeiket és álhírekkel tartották ébren egymást. Ebben az időben átlag hetenként háromszor volt békekötés a frontokon, a többi négy napon, olyan hatalmas vereségek voltak, hogy azok kétségtelenül eldöntötték a háborút... De mindenki teljesítette pontosan a kötelességét, szinte szégyelte valaki, ha rajtakapták, hogy aznap nem tanult, nem faragott tovább valamit a díszes dobozon, elhanyagolja a rajzot, elmaradt a Lady Hamilton című regény olvasásában, nem gyarapodott új nyelvtani szabállyal a francia tudása, nem oldott meg egyetlen egyenletet sem, nem halad előre

az »Ács Ákos« című regény, nem készült új ballada. Az írók, szorgalmasan írtak, mert ha egyetlen nap nem mentek be pontosan a szerkesztőségbe, ha egy nap elhanyagolták az irodalmat, a szomszéd boksza már átszólottak szemrehányóan: Abból se lesz regény soha... Akik zenészeti pályára készültek, azoknak szorgalmasan kellett gyakorolni és estenként, mikor misztikusan zümmögtek a bokszok, Rademacher főhadnagy úr hátrasimította bozontos haját, leült a kis asztala mellé, rátett egy hosszú deszkát, melyre a zongora billentyűi voltak, fehérrel és feketével kifestve és álmatagon siklottak ujjai a néma billentyűkön, arca átszellemült és néha csóválta a fejét, ha hamisat fogott és újra kezdte a néma zongorán saját kompozícióját, melyet valószínűleg bravúrosan adott elő... Ott volt előtte a kotta és aki nem hitte, belenézhetett a kottába, belenézhetett a Rademacher főhadnagy úr életébe és beleszólhatott, belejavíthatott a Rademacher főhadnagy úr életébe.

És voltak vak írógépek is, melyeken szorgalmasan kopogtak láthatatlan papíron, láthatatlan beadványokat. Valószínűleg helyesen és lelkiismeretesen készültek a beadványok, lelkiismeretesen kellett készülniük, magának csinálta mindenki, nem volt oka csalni...

Csak a zongora hangja nem szárnyalt, az írógép nem kopogott és nem gördült a henger alól papír... Csak éppen a hurok hiányzott a zongoráról és éppen ahogy a billentyűk nem mozogtak, de ki volt rajzolja pontosan minden billentyű és az írógép betűi is pontosan ki voltak rajzolja. Ha lett volna egyéb is az írógépen, mint az asztalra kirajzolt betűk, bizonyára úgy irt volna, mint más hazai írógép. Vagy a kis távírógépek, azok is éppen úgy kattogtak és éppen úgy lehetett nyomkodni, mint otthon a távírógépeket, de megszűnt az összeköttetés, nem volt érdemes drótot kapcsolni hozzá... Drótnélküli távírógépek voltak ezek és éppen most elomlottak, elomlottak pár évre, nem lehetett velük híreket küldeni, de kattogatni éppen úgy lehetett, mint a hazai távírógépeket...

A vak zongorákon nem dübörög a szenvedély, a



vak írógépekről nem olvad a gondolat, a vak táviró-gépekről nem repül az üzenet. Ólomlábakon jár a hír, csak kis, zöld levelezőlapokon szabad üzenni haza, német, orosz vagy francia nyelven. És kis, zöld levelezőlapok jönnek hazulról is, Almosino főhadnagy úr, a postatiszt hozza őket a Baubezirkből, ott van a postaközpont ...

Ha hozta Almosino úr a levelezőlapokat, senki nem akarta elhinni, hogy ilyen szűkszávuán végeznek az emberrel az otthoniak. Minden levelezőlap gyanús volt. Mit akar az jelenteni, hogy a feleségem most franciául ír? Miért ilyen ritkák a sorok? Talán csak nem...

Suttogva tanácskoztak a vegyész hadifoglyokkal, lámpa fölé tartották, melegítették, vizes ronggyal törölték, vegyszerekkel mázolták az írást, hátha előtűnik a titok?... Nyilvánvaló, hogy titkos vegyszerrel vagy titkos kulcs szerint készült a levelezőlap... ki kellene deríteni.

Ha megjöttek a levelezőlapok, órákig ültek a zöld üzenet előtt. Hihetetlen volt, hogy ne lehessen megtudni belőle valamit. Valamit, nemcsak annyit, hogy aggó-dunk érted, hogy viseld türelemmel a hadifogságot, reményünk van arra, hogy rövidesen megtörténik a szabadulás. Miért van nagy betűvel írva, hogy »Szabadulás« és miért van idézőjelbe?...

Postakiosztás után szétszaladtak a zsákmánnyal és hosszan merengve, zárkózva, szótlanul nézték a bokszokban.

Most előtte volt a levelezőlap, az apja írta és nézte félálomban az apja ismert hosszúkás, szabályos betűit. Arra gondolt, hogy kábaság ezeken gondolkozni, ezeknek a levelezőlapoknak nincs más jelentősége, mint egy kis életjel. Egy kis biztatás, egy kis levegő... Nincs ezeknek titkos értelmük, világosan bennük van minden. Nem kell ezeken gondolkozni...

Odatévedt a szeme ismét a friss levelezőlapra és egyszerre elhomályosult előtte a fehér ablak, fázva megrázkódott, megremegett, a szíve rendetlenül vert...

Könny szivárgott a szemeiből és végigfolyt az arcán.

Kiss Béla hadapród úr a másik bokszból részvétellel kérdezte:

— Rossz hírt kaptál?

Fahangon, színtelenül felelte:

— Rosszat. Meghalt az édesanyám...

Kiss Béla hadapród úr nem tartotta helytelennek, hogy odajött és felvette a levelezőlapot, és olvasta. Nem szólott semmit, hagyta, hogy érdeklődjön a jó barátja, a kis szorgalmas tanár szomszéd. Minek ne olvassa? Hiszen itt közös háztartásban élnek, nincsenek titkok. Családtag, hadd olvassa.

— De kérlek... Hiszen ebben nincs szó az édesanyádról... Honnan veszed?...

Sóhajtott, kinézett az ablakon.

Mit lehet ezen magyarázni? Mit tegye magát nevetségessé?

... Pontos, rendes, precíz ember az édesapja... Tömör és kifejező stílusa van és minden leirt betűjének logikai kapcsolata és logikai indoka van... A múltkori levelet így írta: Kedves Fiunk..., most azt írja, Édes Fiam... Kemény ember és most el van lágyulva... Melegebben ír... És a levél alá odaírja, hogy csókol feleséged, kisfiad, szerető apád... Szegény mama nem... ő már nem többet... Nem szokott semmit elfelejteni az apja. Oka van, indoka van minden betűnek... Így írja meg... Nem bírja és nem akarja másképp... Októberben halt meg, mert a szeptemberi levélben még csókol szerető apád, anyád, feleséged, kisfiad... Most a mama nem... Többet ebben az életben nem..

— Honnan veszed kérlek? Vagy valami titkos írás?

Dehogyan titkos. Egészen nyíltan benne van. De most magyarázza? Álljon le magyarázni, hogy ehhez nem kell megfektetés, ez nyilvánvaló, ezen nem lehet vitatkozni... Drága jó mama... El kellett volna Pestről menni, látni utoljára... beszélni vele mégegyszer... Most már nem lehet többet...

Leült, válaszolni akart a levélre.

Elővette a zöld levelezőlapot, írni kezdett rá és megeredtek a könnyei, mikor leírta fájdalommal, hogy »Drága jó apám...«

Es olyan levél volt, mint máskor, csak az aláírásban volt változás.

Jól vagyok, türelemmel várok, egészséges vagyok...

Úgy mint máskor...

Csak nem írta alá, hogy Édesmama kezeit csókolom ...

Ezt már nem kellett aláírni, ezt már nem volt szabad aláírni...

## NEGYVENHATODIK FEJEZET

Néha úgy érezte, bűn ilyen határozottan eltemetni szegény anyját. Hátha csak agyrém az egész. Hadi-fogoly képzelődés. De aztán a feleségétől is kapott levelezőlapot, a gyerektől is ákombákomokat, vonalzóit levelezőlapon döcögő kis írást, ezekben sem volt szó az édesanyjáról. Mindenkit felemlítettek, az öreg szakácsné is tisztelteti, az anyja nem. Bele kell nyugodni, nem szabad gondolni rá. Nem érte meg szegény, hogy a jóslata kisebbik fiával beteljesedjen. Mert be fog teljesedni.

Az öccse megint irt. Büszkén írta, hogy a tisztivizsgát sikerrel letette, rövidesen mennek az olasz frontra... Ezt már nem éri meg szegény mama...

Különben pedig telve voltak a napok szenzációval. Minden napra esett egy békekötés, egy fölemelő győzelem. Már fűrészporból csinálják a kenyeret, ez volt a hír, már mind a lovakat megették, hol az oroszok állottak éhhalál előtt, hol más a harcoló felek közül. Hol emberrel nem lehet bírni tovább, hol lőszerrel, hol meg egy megsemmisítő gépet találtak ki, ami lehetetlenné teszi a háborút.

Waleczky parancsnok úr volt oly szíves és egy kis üzletet rendeztetett be a táborban, ebben az üzletben keltek életre a hírek. A bevásárlók és az elárúsítók állandóan érintkeztek a külvilággal és süteményeken, meg lazackonzerveken kívül, hírekkel is megakodtak a városban. Ők is az orosz néven nevezték a kis boltot, lavkának hívták és a lavka forgalmának nem ártott, hogy minden nap friss szenzációval érkeztek a bevásárlók a közeli városból. A lavkahírek soha sem voltak igazak, nem volt rá eset, hogy egy igaz hír szivárogjon ki a lavkából, mégis min-

den nap újból reméltek, újból hittek, újból felültek a lavka-híreknek. Egyszer csak mégis igaznak kell lenni, hogy megjelenik a központi hatalmak követsége és odatolatja az Usszuri mellé a finom befűtött vonatokat, átveszik a hadifogoly-társaságot és megindulnak nyugat felé és minden nagyobb állomáson vöröskeresztes különítmények várják a rabokat teával, szendvicssel a tiszteket, rummal és kaláccsal a legénységet ...

Addig is azonban napról-napra nőtt a fegyelem, már arról beszéltek, hogy az aktív tisztek vezetése mellett csuklógyakorlatok lesznek. Néhány szép, ügyes, friss katonai gyakorlat, egy kis menetgyakorlat, felvonulás, katonai mozdulatok, meg csuklógyakorlatok vannak tervbe véve. Sajnos, az oroszok a fegyvergyakorlatokat, — amire a legnagyobb szükség volna — még fapuskával sem engedélyezik. Gyakorlatok a puskával, nem lesz.

Erről csak gyáván és suttogva beszélgettek és rosszindulatúan mustrálták az aktívokat. Szólani senki nem mert, mert már teljesen ki volt alakulva a táborban a felsőbbség hatásköre, a parancsnoklási épület utolsó záróköve is a helyén volt. Nem lehetett megbontani ezt a szilárd gépezetet, mely helyettük és nevéükben az orosz parancsnoksággal érintkezett, mint afféle tetrarchák a római provinciákban. Az orosz parancsnoksággal nem is tudtak, nem is volt módjukban érintkezni. A parancsnokság gondoskodott mindenről, be kellett vallani, elég sikeresen. Az oroszok elfogadták a kiépített parancsnoklási gyűrűt, legalább nekik nem kellett vesződni a sokezer emberrel, ők viszont valami felsőbb hatalom jóvoltából, láthatatlan és jótékony hatalom kedvezéséből, pontosan kapták a járandóságaikat és lehetett egyszer-másszor panaszt is emelni, meg továbbították a postáikat, gondtalanságot biztosított nekik az abszolút fegyelem vezérkara. A fejedelemnek és a vezéreknek engedelmeskedni kell, mert van fedél és van táplálék és pontos szervezet gondoskodik a jóllétről, a tábor jóllétéről. Fenn valahol istenek tanyáznak, de a földi féreg elégedjen meg

vele, hogy főpapjai birtokában vannak a rejtelmes tudománynak, mely megszerzi a felsőbb hatalmaktól a javakat.

Ha bejön a csuklógyakorlati rendelet akkor sem lehet ellene tenni semmit. Az oroszokhoz nem lehet vele menni, az oroszok már rég nem állanak szóba a nép egyszerű gyermekeivel. Ők már csak a fővel érintkeznek. A nép egyszerű gyermekei csak csinálják, amit a parancsnokság jónak lát, eddig még mindig jóra vezetett és megmentik az embereket a felelősségtől. Vállalták a kormányzás gondját, de most már rendszabályok vannak az ellenvélemény letörésére. Az oroszok most már minden panaszt visszautaltak a parancsnoksághoz és minden ügyben a parancsnokság véleménye volt irányadó. És ki merne mozdulni? Általában, valljuk be, egy kis csuklógyakorlatba nem is lehet belehalni. És valljuk be, a parancsnokság is elnéző.

Hánynak van hamis rangja, azok mind kirepülnének a csalásért. Bár most már kiderült, hogy a hadapródjelölteknek is jár a fizetés, nem volna tanácsos firtatni a rangok ügyét. Aztán néha kegyelmes is volt a parancsnokság: egy öreg népfölkelőnek, meg egy tüdőbajos tanítónak például megengedték, hogy tisztii sarszit varrjanak fel.

Bevették őket a tisztii táborba, pedig csak önkéntes tizedesek voltak.

Egy kis csuklógyakorlatba nem lehet belehalni. Vannak annál nagyobb bajok is. Egy világháborúban örülni kell, hogy ilyen könnyen megússza az ember...

Aztán egy szép napon megérkeznek a küldöttek a kiváltázott vonatokkal, meg a győzelmi zászlókkal és óvatosan, vigyázva viszik haza őket, letesznek mindenkit az övéi kapujában... Igazolni kell majd otthon a fogságbakerülést, majd meghallgatják a parancsnokság jelentését is, ki hogy viselte magát a rabságos földi életben és a mennyországban majd csak azok kapják meg a teljes fényességet, akiknek hiba nélkül való volt az élete, aki rászolgált az üdvösségre...

Hova megy a szerencsétlen ember, akit a törzsi közösségből kirekeszt a fejedelmi szó? A murman-

vasútra megy, vagy az ólombányákba megy? Elkárhozik még itt az ázsiai sártekén ...

Egy kis csalódást ki lehet bírni. Nincs testvéri közösség és nincs testvéri szeretet, egy kis hízelgés van felfelé, egy kis szervilizmus van, magánszorgalomból is nyalják egyesek a parancsnokság talpát, de ezt is ki lehet bírni. Igaza volt Bódy Jóskának: csak átültették az embereket, de nincsenek beoltva a lelki egybeolvadás szérumával. Jó a nyájban, maradjunk csak így, ahogy vagyunk, nem lehet kockáztatni a murman-vasutat.

Voltaképpen a tábor területén belül teljes szabadság van. Nem olyan nagy dolog, hogy a becsületszót betiltotta a tisztgyűlés. Meg is szavazhatta volna. Nos és akkor? Úgyse mennének ki a negyvenöt fokos hidegbe sétálni. Voltaképpen mindegy, hogy miért nem mennek ki. Lényeg az, hogy úgyse mennének ki. Egyenlőség is van és a szellemi fejlődésnek sem állja útját senki. Sajtószabadság is van, gondolatait szabadon terjesztheti bárki. Úgy sincsen sajtó, milyen gondolatot akarna az ember terjeszteni? Egyenlőség van, de a Goldegg inkább parfümöt vesz, a Kajába inkább gyümölcskonzervet. A Goldegg jobban ruházkodik, de viszont mások inkább a hasukra ügyelnek. A fizetés egyforma, mindenki úgy osztja be, ahogy akarja, Schenk például gitárt, a Rademacher egy nagy labdát, a Kelebi korszolyát, Wanderer orosz nyelvtant vásárolt.

A parancsnokság tanújelét adta igazságosságának is. Íme itt van a Kayser főhadnagy úr esete. Nem is főhadnagy, kapitány. Írta a felesége, hogy otthon már felvették a kapitányi rangsorba. A legénye felvitte neki reggel a konzervtejet, meg a konzervkávét és valami nem tetszett rajta a főhadnagy úrnak és megmondta a legénynek és a legény állítólag feleselt. Mindenesetre nem hagyta szó nélkül és erre Kayser főhadnagy úr felugrott az ágyról és kétszer pofonütötte a legényt.

A parancsnokság igazságosan ítélkezett. Napiparancsban fedte meg Kayser főhadnagy urat és figyelmeztette a tisztikart, hogy ne ragadtassa el magát. A testi fenytéket otthon sem szabad alkalmazni, tehát itt sem szabad. Sőt itt még kevésbé szabad, mert itt

igazán a rend és a fegyelem éltet bennünket. Kayser főhadnagy úr ezenkívül kétnapi szobafogságot is kapott. Ebből mindenki láthatta, hogy a parancsnokság igazságosan jár el. Viszont a legény feleselését is megállapították a szemtanuk bevallása alapján, ennél fogva a tisztiszolgai vezényletét megszüntette a parancsnokság. Kiutalták a táboron kívüli legények közé. Most majd meg fogja látni, hogy jobb-e az Usszuri partján kolodulni, mint benn a jó meleg lágerben a feljebbvalóját hűségesen szolgálni.

Nem is a feljebbvalóját szolgálja, voltaképpen katonai szolgálatot teljesít. Ezt pedig zúgolódás nélkül kell tennie és ha valami panasza volt, bízhatott volna a parancsnokságban. Kőrös főhadnagy úr útján kérhetett volna más beosztást és indokolt esetben és a lehetőség szerint bizonyára teljesítették volna.

Egyébként jegyzőkönyv készült az esetről, az elintézés csak ideiglenes volt. Amennyiben a hazai hatóságok jóváhagyják.

Minden lavkahírt és minden eseményt eltörpített egy nagy szenzáció. Novák úr megkezdte működését és egy plakáton ki volt hirdelve a tanteremben, hogy a máli nappal megjelenik az Izgató című láger-vicclap. Fel voltak sorolva a szobák, milyen sorrendben fogják olvasni. A Szibériai Újság komoly értekezéseket közölt és magvas vezércikkeket a hazai kormánylapok hangján, éte az Izgató, az humoros lap lesz, képek és viccek lesznek benne, más mint az eddigi. A parancsnokság nem vállalt közösséget a vicclappal, mert akkor napi-parancsban jött volna, de ez annál jobban izgatta a kedélyeket. Kiszivárgott, hogy Feszt báró a lap rajzolója, Nóvák főszerkesztő úr Heltainak egy hosszabb novelláját írja benne emlékezetből. Egyelőre minden teremben csak egy óráig maradhat, de aztán majd ismét sorra fogja járni a szobákat, akkor majd el lehet rendszeren olvasni.

Egyesek nem bírták bevárni és felrohantak az emeletre, ahol éppen most körözték. Néhány perc múlva lelkendezve szaladt le Gönczy zászlós és hozta a lap egyik versének első strófáját. A verset Zsigmond had-



apród úr írta és valóban forradalmi módon különbözött a lágersajtó eddigi hangjától. Gönczy zászlós felállott egy székre és onnan olvasta:

*Ha udvaron sétálsz,  
Kezed mint egy gép:  
Jobbra, balra szalutál,  
Mindenfélekép.  
Akármerre kódorogsz  
Az Isten megver,  
Mert mindenütt ott fityeg:  
Egy rangalterer...  
Gyakori a szóváltás,  
Gyakori a per,  
De még sokkal gyakoribb:  
A rangalterer...  
Ha megjön a liebesgabe:  
Sírhatsz kis ember.  
Mindent magához szippant:  
A rangalterer...*

... Üvöltve üdvözölték a kelet-sibériai hadifogoly költészet eme legelső forradalmi gyöngyét, ez a hang még nem zengett fel ilyen szabadon és ilyen bátran hadifogoly kobzon ...

## NEGYVENHETEDIK FEJEZET

Az Izgató című lapba Feszt báró úr lenge nőket rajzolt és civilruhás embereket, akik kedélyes dolgokat mondtak egymásnak. Egyesek azt mondták, hogy megközelíti a Fidibuszt, olyan jó a láger-vicclap. A Szibériai Újságban is voltak képek, de Barócsi mester csak tájképeket rajzolt, katonasírokat, lánc-szimbólumokat és Farkas Gábor segédszerkesztő írt afféle verseket, hogy:

*»Börtönök fenekén sínylődő rablelkek...«*

Az Izgató állott az emberekhez közel és nem a hivatalos közlöny, az értekezésekkel: a Szibériai Újság, amelyiknek a megjelenését a napiparancs is jelentette. Börtönök fenekéről szó sem volt, sínylődésről sem, de azt mondták, hogy háború után az egyes számokat elhelyezik a Magyar Nemzeti Múzeumban és lássa a késő utókor, hogy sínylődtek a hadifogságban elődeik. Az Izgató arról beszélt, amit az emberek elhallgattak, de ami égett mindegyikben: nőkről beszélt, térdek voltak benne, göndör frufruk, női cipők és női csipők, női kalapok. Többnyire profilban voltak rajzolva a nők, érvényesült a keblük. Feszt báró ugyanis nem tudott rajzolni csak profilt. Ezt is csak jobbról balra. Mind balfelé néztek a nők az Izgató című láger-lapban. A parancsnokság nem szállhatott szembe a népakarat egyöntetű rajongásával. Jóakarattal mosolygott a lelkesedésben, hadd játszanak, hadd örvendjenek. Azonban résen volt, megérezte, hogy lappangó gondolat, elfojtott szenvedély robban az Izgatóban és lehet ugyan jóakarattal mosolyogni rajta, de résen kell lenni. Parisban is így kezdődött, először csak kis gúnydalokat énekeltek, aztán a Bastille-t ostromolták, aztán...

Jóni hadnagy úr mielőtt odaadta a muszkáknak

a gukkerét, kivett egy lencsét belőle, most ez a lencse kézről-kézre járt. Ezen nézték nagyító üveg alatt a Feszt báró rajzait, a baloldalra néző műremekeket. A szent kurtizánt így próbálták dühösen közelebb hozni magukhoz. Szegény, éhes gárda ma elvérzett volna ezekért a piros, meg kék ceruzával rajzolt hölgyekért, akiknek egy kis ridikül lógott a balkezükben, a matematikus és rajzoló ulánus jóvoltából.

A Zsigmond posta- és távírdatiszt versét, a rang-áldererről, félóra múlva fújta az egész láger. Bizonyos Hoppe nevű zenészember, buzgón hajolt a kottái felé, már készítette a zenéjét. Ígérte, hogy holnap el fogja füttyülni és az egész láger megtanulhatja. Nagyszerű sláger szám lesz. Az Usszurin és az Amuron tul, a Chabarovszki lágerben is ez lesz a sláger az idén.

Benkő százados úr, az a jóképű barna honvédszázados százados: nyíltan helyeselte a lapot. Általában szeretett titokban borsot törni a közös hadsereg kebelébe tartozó őrnagy orra alá. Sikra szállott tehát a sajtószabadság mellett és pártolta a lapot. Azt mondta, hogy a honvédség szempontjából nem talál semmi kifogásolni valót. A közösöknél még mindig Metternich szelleme uralkodik. Meg a Haynau szelleme. Közölte álláspontját a Szibériai Újság főszerkesztőjével. Elek Béla doktorral is, aki kissé savanyúan vette, hogy letörlik a laphegemóniát, melyet azelőtt az ő kis szerkesztőségi boxa uralt. Azt mondta a századosnak, hogy esetleg a fiatalabbak szempontjából gondolkozni kellene, vajjon nem lesz káros hatással az alsóbb indulatokra pályázó és érzéki rajzokkal tele újság? A kapitány határozottan kijelentette, hogy minden kultúrmegnyilatkozás örömmel tölti el és ha vannak is fiatalabb emberek, ezek is keresztül mentek a tűzkeresztségen, megérdemlik, hogy megismerkedjenek az élettel, nem lehet előttük tovább a gölya-mesét ringatni.

Még le sem csillapodtak a kedélyek, máris újabb hír járta be a lágert, újabb szenzáció. Nóvák elkészült a Molnár Ferenc színdarabjával, a Doktor úrral és már a szerepeket másolják szorgalmas kezek. Arról van szó, hogy a darab rövidesen színre kerül, Színház, kultúra

temploma. Ez már komoly dolog, a parancsnokságnak sem lehet ellene kifogása. A férfiszereplők már megvannak, női szereplők kellenek és ha a színház meg lesz szervezve, más darabok is sorra kerülnek. Egy hadifogolynak megvan Gábor Andor Cyklámen című darabja, azonkívül egy német birodalmi tisztnek megvan a Tájfün Lengyel Menyhérttől. Ezt csak éppen vissza kell fordítani németből magyarra, nagyszerű előadások lesznek és kabaréelőadásokat is fog rendezni Novák.

Valóban, ezt a parancsnokság is helyeselte és bár napiparancsban nem jött előleges színházi jelentés, a tanteremben másnap sűrű embergyűrű vett körül egy hirdetőmenyt, melyet Nován Sándor hadapródjelölt függesztett ki, de nem a rangja volt a neve alá írva, hanem az, hogy: Színigazgató. A hirdetőmenyben jelentkezésre kértek fel azok a fiatalabb urak, akik énekes vagy prózai szerepek eljátszására alkalmasnak vélik magukat. Feltételek kellemes hang, színpadi külső, miért is lehetőleg csak azok jelentkezzenek, akik a feltételeknek megfelelnek. A felvételi vizsgán csak a színügyi bizottság tagjai lehetnek jelen, holnap délután három órakor a tanteremben.

Kéretnek a bajtársak ebben az időben kerülni a helyiséget, a közös cél érdekében. A színügyi bizottság elnöke Benkő huszárszázados úr, tagjai a lapok beismunkatársai és a színház belső emberei. Csak azok kerülhetnek a színügyi bizottság elé, akiket előzőleg a színház igazgatója arra alkalmasnak vél. Az igazgató és a színügyi bizottság közös tanácskozása alapján alakul ki a döntés.

Nagy izgatottság volt és megindultak a találgatások, méregették és mustrálták egymást. Talán a Szluka, az egy jóképű fiú, ámbár mit lehet tudni milyen szempontokat vesznek figyelembe. Lám például Fedákról is azt mondják, hogy a színpadon szépült meg, talán nem is a szépség fontos. Vagy esetleg a Goldegg, aki olyan affektáltan és nőiesen mosolyog és parfümözi magát, vagy esetleg a festők modellje, az a bongyorhajú, cigányképű fiú, mit lehet tudni, hogy modellnek jó, azért még nem biztos, hogy színművésznőnek is jó. És aztán

esetleg a hang is fontos. Ja igen, ezek osztrákok, nem tudnak magyarul. Baj.

Ezen az estén nem érdekelték az embereket a Grosz Simi jelentései a Pó síkságról, meg jelentős térnyerésünk az Ivka mentén. Ragyogó szemekkel bámultak a levegőbe, este sokáig fennmaradtak, senki sem kiabált, hogy Nachtruhe, élénken és vidáman vitázták, mámoros volt az egész tábor, előttük az Izgató szabad és friss női lebegtek, mindenki ismerte őket. Azt a piszét, akinek sárga ceruzával van rajzolva a haja azt elnevezték Ilkának, egy másik kövérkést, akinek tussal rajzolta Feszt báró úr a haját, úgy emlegették, hogy Fánika.

A színügyi bizottság döntése rendkívüli meglepetéssel végződött. Egy hórihorgas zászlós került ki győztesnek, a Lakner. Egy hosszú, szeplős, kampósorrú, ritkahajú, kicsit nyávogóhangú néptanító. Azt határozta a színügyi bizottság, hogy ez lesz a drámai hősnő. Udvardy beválasztása is meglepetés, még arra sem lehetett gondolni, hogy pályázni fog. Ez az Udvardy egy sánta ál-zászlós volt, öreges fiú, recsegő, borizú hangja volt. Hogy fog ez táncolni a színpadon? A lábát Breszt-Litovszk alatt lőtték meg, azóta sántított. Milyen szerepeket fognak ennek osztani? Csupa sánta nőket kell kreálni neki, ha nem is írja elő a szerep? Sánta felfogásban kell neki játszani mindent?

A Nagy Pista az jó. Kellemes, jóképű fiú. Azt mondják ez csak kis szerepeket fog játszani. Kis cselédek. Egy barátnő, egy hölgy a társaságból. Ilyeneket. Aztán a kis Hromadnik. Teljesen érthetetlen. Beteges-arcu, apró legényke. Dehát persze, ebbe nem lehet beleszólani. Ott voltak a szakemberek, azok bizonyára tudják mit csinálnak.

A lavkahíreknek nem volt semmi kelete. Hogyne, béke. Ezt már ismerik. Béke délig. Legfeljebb estig. Ha eddig késett, most már maradhat, amíg meglátják az első előadást.

A drámai hősnőt, a Lakner Leót, elnevezték Lakner Leonának, a Hromadnikot Cinkának, a Nagy fiút

Icának, az Udvardynak nem adtak női nevet, azt csak úgy emlegették: Udvardy néni.

Máskor óriási port vert volna föl, de most szenvtelenül vették tudomásul, hogy a Szibériai Újság tárcapályázatot hirdetett egy csatajelenetre, mely a honvédség harcainak emlékét van hivatva megörökíteni tanulságos és példára serkentő formában. A tárcapályázat első díja öt rubel, második díj három rubel, harmadik díj két rubel. Minden pályamunkát leközi a Szibériai Újság. A beszély címe az legyen: A hős honvéd. A jutalmakat Benkő János százados úr bocsátotta a szerkesztőség rendelkezésére. Mindenki meg volt róla győződve, hogy Benkő kapitány úr még az Izgató és a színház előtti időben tűzte ki a pályázatot, mert most ő is inkább a színházat támogatná a tíz rubellel.

Hős honvéd, hát hős honvéd, gyerünk, mi van a nőekkel. A nők tiszteletére Benkő kapitány úr még aznap este lakomát adott, melyen késő éjjeli órákig maradtak együtt, legjobb hangulatban a szerencsések.

A honvédség parancsnoka elővette féltve őrzött kincsét, négy üveg bort és azt a művészek tiszteletére felszervírozta a vacsorán. Felköszöntötte az ünnepélyes alkalomból a hadifogoly magyar művészet hajnalhasadását és azt mondta a tószta végén, hogy: Nyelvében él a nemzet.

Később elmesélte a borgyártás titkát és akkor megtudták az illusztris jelenvoltak, hogy a bor mazsolából készült, amit a petróleumos bankában vízzel és cukorral vegyítve tartottak néhány hétig. Akkor aztán lehetett szüretelni, illetve a mazsolát kinyomkodni. Jó, erős bor volt, hamar be lehetett rúgni tőle.

Dr. Elek szerkesztő úr is megjelent a lakomán és nagyon szívélyesen tárgyalt Nóvák színigazgató úrral. Azt mondta, hogy a sajtóra mindig számíthat a színház. A színház a kultúra erős vára és kéz a kézben fognak haladni egymást támogatva a magasztos cél érdekében.

## NEGYVENNYOLCADIK FEJEZET

Úgy látszott, hogy az Izgató című lágerélclap és a Fogoly Tiszti Színház előrevetett öröme, új szellemet teremt a táborban. Szabad szó a lapban, szabad szó a deszkákon, feloldja a szigorú fegyelem és konzervatív elvek uralmát. Az aktívoknak be kell látni, hogy a teremtő munka terén a civilek nem maradnak hátra, sőt vállalkon nyugszik a lágerkultúra és láger-művészet. Azt be is látta mindenki, hogy nagy jótétemény és nagy felfrissülés lesz, az aktívok közül sokan közeledtek érdeklődéssel a színházhoz. Persze az olyan aktívokról nem beszél az ember, mint báró Feszt, aki már régen szakított a vaskalappal és matematikát tanul, újabban az Izgatóba rajzol, akárhányszor az ellenvéleményt osztja és nem a hivatalos felfogást. Úgylátszott, hogy ez lesz a mag, melyből kikél az új idők szabad zöldje. Lesznek területek, ahol a civil a szakember, ahol nem lehet rendszabályozni és nyirbálni, ahol egyöntetű az egész láger-közvélemény. A színháznak asztalosokra volt szüksége, festők és kulisszakészítők kellett, világosító munkások, műszaki személyzet, parókakészítők, öltöztetők és főképpen szabók. Nem lehetett azt mondani, hogy nem méltó tisztékhez a munka, egy kis rés nyílt azon az elven, hogy tisztnek nem szabad testimunkát végeznie. Ezzel a munkával kivételt kellett tenni, ezt a munkát szabad volt, sőt szükséges volt vállalni és végezni. Az Izgató felett el lehetett siklani jóakarató elnézéssel, de a színházat tudomásul kellett venni és tiszti gyűlés elé kellett terjeszteni a színház költségvetési előirányzatát, melyet egyébként egyhangú lelkesedéssel szavaztak meg.

Ezt a terebélyesedő, bár csak lappangó szabadságtörekvést váratlan hír lohasztotta le. A napiparancsban

felolvasta a táboradjudtáns a parancsnokság értesítését arról, hogy megérkezett hazulról Kinsky grófnő, aki az amurmenti lágerek látogatása során már holnap táborunkba érkezik. Délelőtt tizenegy órakor fog megjelenni a táborban, a fogadás részleteinek és a grófnő érkezésével kapcsolatos dolgoknak megbeszélése céljából tisztii gyűlés kivételesen reggel hét órakor.

Abban megegyeztek a vélemények, hogy a grófnőtői a színház részére nagyobb támogatást kell kérni, de egyébként egyelőre ez a színházat is elfejejtette. A többi táborokból érkezett levelekből tudták, hogy a grófnő kölcsönöket folyósít, melyeket otthon kell megfizetni, hogy a grófnőhöz panaszokkal lehet járulni, hogy lehet vele üzeneteket küldeni haza. Egyébként teljes tájékoztatlanságban voltak, de hallatlan izgalom fűtötte a tábor: üzenet hazulról, élő ember hazulról, egy grófi hölgy gyöngéd pillantása az otthoniak nevében. Kadett Molitorisz, aki éppen varrta a blúzán a feslést, azonnal abbahagyta és felfejtette, amit varrt. Azt mondta, majd bolond lesz. Rongyos kabátban fog a grófnő elé állani és kér egy új blúzt. Majd bolond lesz megvarrni, hogy ne kapjon. Egyesek hosszú levelek írásába fogtak, amelyeket majd haza fognak küldeni. Schnabel zászlós azt mondta, hogy a grófnőnek az ő vidékükön vannak birtokai, lehet, hogy ismeri a grófnő a feleségét és ez esetben majd reméli, felvilágosítást fog kapni arra a rejtélyre, hogyan születetett a feleségének hatévi távolléte után gyereke és hogy nincsenek-e ez ellen odahaza rendszabályok?

A parancsnokság teljes létszámban együtt volt. Haertl főhadnagy, a zöldparolis osztrák, fekete kis ember, akit szívből utáltak, gúnyosan mosolyogva és titokzatos arccal járt közöttük. Ez a Haertl tartalékos volt, de amellet a parancsnokságnak legbuzgóbb és legpedánsabb híve. Azt mondták róla, hogy Ausztriának valamely kis városában ügyész, de az való, hogy rettenetesen ellene volt minden legcsekélyebb kilengésnek és roppant szigorú elvei voltak a jóléti bizottságban, amelyiknek elnöke volt.

Eddig nem volt valami nagy szerepe a jóléti



bizottságnak. Elosztotta a legénység között az összeadott rubeleket, gyűjtéseket rendezett néha szegény bajtársak támogatására, akik lerongyolva érkeztek, más táborokból, vagy akiknek legénységi állományból sikerült lerongyolva kievickélniök. Gondoskodott annak a néhány konzervtejnek az orvosokhoz juttatásáról, amit néha egyik-másik vörös-keresztől kaptak. Néha egyegy trikó érkezett, de mindezek nem jelentettek különösebb érdeket. A parancsnokságnak most arról lehetnek értesítései, hogy ezúttal nagyobb támogatásról van szó, mert Haertl úr összehúzta a szemöldökét és fölényesen, gúnyosan nézte őket, mintha csak mondaná: Most majd meglátják az urak, mit ér a parancsnokság jóindulata, most majd okulni fognak, most majd kezünkbe vesszük a dolgokat...

Kiszivárgott, hogy a kölcsönöket a parancsnokság véleményezi és hogy hatalmas ruha-, meg konzervakció van, hogy mostantól kezdve nagyon intenzív lesz a támogatás, csak eddig volt nehéz, amíg az első utat megtalálták. Amíg kiépítették az összeköttetéseket, amíg megtörték a jeget.

Majdnem hajnalig tartott a tanácskozás a beavatótak között. Jelen voltak a lágéparancsnokon kívül: a legénységi parancsnok, a jóléti bizottság elnöke és tagjai, jelen volt minden százados, de ezenfelül is néhány érdemes meghívott, például Csernin hadnagy úr, aki a román nagykövetnek volt az öccse. Végre hajnalban megjelentek, kiki a szobájában a tanácskozás résztvevői, de ebből sem volt semmi haszon, először, mert többnyire külön szobában laktak, azután, mert úgysem mondtak semmit és továbbra is tartott a bizonytalanság. De csak pár percig, mert hire ment, hogy Benkő kapitány úr, a honvédség parancsnoka nem csinál titkot az egészből és fenn egészen nyíltan meséli az érdeklődőknek, milyen viták voltak.

Benkő kapitány úr azt mondta, nem kell izgulni, mert először is a parancsnokság is csak lavkahírek után indul, a parancsnokság sem tud semmi biztosat. Azután úgyis lesz még tanácskozás és lesz tiszti gyűlés. A többi lágerek átirataiból lehet sejteni, hogy

tényleg nagyobbserű pénzbeli támogatás lesz, az is biztos, hogy ruhaszövetet fognak kiosztani, a közintézmények is fognak kapni, de lesznek bizonyos beteges kultúralapok is, amikkel a parancsnokság fog rendelkezni. Tény, hogy a parancsnokságnak elég sok dologban lesz szabadkeze, ami azt jelenti, hogy az egyes jótétemények szolgálati úton kerülnek kiosztásra.

A tisztii gyűlés sem hozott újat, de meg voltak illetődve, belül remélték, hogy semmit nem vétettek a szabályok ellen, nem is volt szándékukban sohasem véteni és ezután mindig helyesnek fogják tartani a felsőbbbség intézkedését, eddig is mindig jóra vezetett.

A parancsnokság rövid és katonás szavakban emlékezett meg a nagy eseményről, kurtán és velősen adta ki az utasítást: ha a grófnő valakit megszólítással tüntet ki, annak nagyon röviden és összefoglalóan kell válaszolni, mert az időt a többitől rabolja el. Esetleg díszebéd lesz a grófnő tiszteletére, ezen a már megalakult zenekar fog játszani. A tisztek minden szobáját egy úr fogja képviselni. Kérni nem szabad semmit, mert a kéréseket egyöntetűen terjesztik elő és csak olyasmit kérnek, ami az egész tábor érdekében van. Mindenki hozza rendbe öltözetét, aki szándékosan feltűnő rongyosan fog jelentkezni és ezáltal előnyökhöz akar jutni, a parancsnokságnak gondja lesz, hogy ne részesüljön az adományokban, melyek előre is, nyugodt lehet mindenki, a legnagyobb igazságossággal lesznek kiosztva. Az orosz parancsnokság elleni panaszokat a lágéparancsnokság már összeállította és azokat orvoslás végett átnyújtják a grófnőnek. Ha csalódnánk reményeinkben és nem hozna semmit a vöröskeresztes főúri nő, akkor is hozott valamit: hazai levegőt, hazai üzenetet, hazai földet érintett a saruja, ezért is hálát kell adnunk a mindenhatónak és meg kell köszönnünk a grófnőnek, hogy értünk — a rabságban senyvedőkért — ezt az életveszélyes és ezer fáradsággal teli utat vállalta.

Puccolás volt és rakosgatás, borotválkozás és kefélés, kadett Molitorisz lázasan varrta vissza a blúzán a fesslést, melyet pedig időközben lényegesen ki-

bővített. Tizenegy előtt hírnökök járták a termeket, teljes készenlétre figyelmeztették a hadifoglyokat, végre tizenegykor pontosan szapora csengetés hallatszott a kapu felől...

Az orosz örök tágra nyitották a kapukat és átlépte a tábor küszöbét Kinsky grófnő, nyomában az orosz ezredessel, meg Waleczkyvel, meg a szomszéd lágerek saját parancsnokaival, meg néhány muszka felsőbb tiszttel. A kapu előtt a parancsnokság várta, élén Steiner őrnagy úrral. Haertl főhadnagy úr a jóléti bizottság részéről, a szobaparancsnokok, adjutánsok, hírlapolvasók, tolmácsok, legénységi parancsnok, minden fegyvernem rangidőse, élén a honvédség főparancsnokával, Benkő százados úrral, a tiroli vadászok rangidőse, a német birodalmiak rangidőse, ulánusok, lovasok, gárdisták, a császári ottomán hadsereg fogolytiszteinek rangidőse egy bimbasi, ahogy Törökországban az őrnagyokat hívják.

Egy kis üdvözlő beszéd után befordult a grófnő az első terembe. A hadifogolytisztek mindegyike ott állott a saját ágyánál feszes vigyázzban és odakapta a fejét a grófnő felé, ahogy belépett az ajtón.

... Egy élő eleven nő volt a grófnő, fekete fátyollal, rövid szoknyában, valóságos, valódi szoknyában, nem is volt csúnya, vén nő, fiatal, szép hölgy volt, ragyogó kellem, isteni bűbáj, egy sugárzó gyönyörűség volt a grófnő, eleven nő volt a grófnő...

... A szoba túlsó vége is tele lett grófnőillattal, hercegnőillattal lett tele a szoba, úgy áradt róla az illat, mint egy pompás virágról és minden olyan túlvilági volt rajta, a félcipője, a harisnyája, a zsebkenője, a haja, amennyi kilátszott a főkötő alól. A díszes kis vöröskereszt-kitüntetései, minden olyan női, olyan hercegnői volt...

... Olyan volt, mint egy angyal, ki leszáll az égből vagy még messzebről és akinek bódító és veszejtő ingere van és halálos sejtelmek jönnek az ember szívébe tőle, ilyen lehetett a franciák Jeanne d'Arc-ja, így megjelent és rohantak az emberek utána a halálba...

---- Rég nem látott női szemek, rég nem látott vonala a szájnak, a női szájnak, fekete fátyol, szent, fekete fátyol leng utána és nyílik a szája, még nem lehet tudni, mit fog mondani, átszellemülve hallgatja az ember, ahogy egy könnyű sóhaj száll, vagy egy meleg szó száll felöle ...

... Cipők, hadd igyunk még bennetek, kar, hadd pihenjen a szemünk rajtad, a haja, hadd illessük tekintetünkkel ...

... Szent kurtizán és szent anya, egy vagy mostan, hadd boruljunk le áhítattal színed előtt...

A grófnő mosolygott, katonásan megállott a szoba elején, ránézett a hadifoglyokra, nem egyre, mindre nézett egyszerre ...

## NEGYVENKILENCEDIK FEJEZET

Biccentett a grófnő azzal a drága feketefürtös fejével, amelyiken fekete főkötő volt és egy fehér esik és vörös kereszt a fátyolfőkötőn és elfutotta a meleg az emberek szívét, nem csoda, hogy meghalnak az emberek az ilyen főrangúakért. Senki se sajnálhatja, hogy eljött Szibériába ezért a pillanatért, akinek aranyvitéségije van, remélheti, hogy homlokon csókolja a grófnő...

Biccentett a grófnő, azután elindult egyedül a teremben és mindenkivel kezet fogott, de persze nem volt idő, gyorsan és sietve megrázta mindenkinek a kezét, arra már, sajnos, nem volt idő, hogy mindenki kezet csókolhasson neki.

Visszament az előbbi helyére, a terem elejére, ahol a vezérkar várta és aztán megszólalt. Magyarul szólalt meg, el kell itt mingyárt kárhozni a gyönyörűségtől, meg kell semmisülni, magyarul szólalt meg a grófnő.

— Az otthoniak üdvözetét hoztam, a hős és szerencsétlen harcosoknak. Hozom az időközben elhunyt felséges császár és király üdvözetét. Dicsőségesen uralkodott első Ferenc József, jóakarattal gondolt fogságba esett tisztjeire. Parancsa volt, hogy viseljék megadással sorsukat, jóakarattal fogják elbírálni fogságba esésük körülményeit. Parancsa volt, hogy hiábavaló szökési kísérletek ne történjenek, ezek csak az ittmaradók helyzetét súlyosbítják és igen ritkán vezetnek eredményre. Lesújtó hírt kell közölnöm Önökkel. A német császár öfelsége nem küldi üdvözetét. Nem ismer el hadifogoly tiszteket. A hadifogságba esett tisztekkel csak igazolásuk után érintkezik...

Ez határozottan nem volt szép Feszt bárótól.

Ebben a meghatott és fölemelő pillanatban, mikor lelkes vigyázzba merevedve állottak a néptanítók és a fakereskedők és a vegyészmérnökök, könyvelők és ügyvédjelöltek és tanárjelöltek és magántisztviselők, mikor mégis csak dagadó kebellet hallgatta az ember, hogy a birodalmi németeknek nem üzen a császár, egy kicsit letörik a szarvuk, de nekünk, nekünk üzennek, akkor mégsem kellett volna Fesztnek, igaz, hogy messze állott a grófnőtől, mégsem kellett volna báró Fesztnek dörmögni:

— Na és a szultán? Mit üzen a szultán?...

Szerencsére a grófnő a terem túlsó sarkában állott, nem hallhatta a báró Feszt kérdését és már biccentett is, hogy befejezte, hogy megy. Az őrnagy úr intett, hogy lehet éljenezni, a társaság lelkesen éljenezett, a grófnő-tünetmény pedig vonult a többi szobákba és termekbe.

Egy félóra múlva már lehetett látni, ahogy megy a grófnő a vezérkarral a tanterembe, ahol már fel volt díszítve a díszebédhez. A muszkakíséret az már előbb elment. Azt mondták, itt lesz az ebéd, de ebéd után visszajön a muszkakíséret és mennek tovább a másik két táborba. A lavkából kiszivárgott hírek szerint, nagyszerű ebéd készült a grófnő tiszteletére. Azt mondták, hogy sikerült felfedezni egy malacot, amelyik nem halon volt hizlalva, ezt fogják feltálatni és más dolgok is vannak, állítólag torta is. Sokan úgy tettek, mintha dolguk volna és arra oldalogtak. A zenekar most játszott először és titokban próbált már hetek óta, hogy a bemutatkozáson újság legyen. Erre voltak egyesek kíváncsiak, a zenekar játékára. Azzal jöttek vissza, hogy valami nagyszerű, a bőgő különösen igen jó. Amire roppant büszkék voltak, mert Dantsek csinálta a bőgőt, lágergyártmány. Percenkint jöttek a hírek. A grófnőnek rendkívül tetszett a bőgő, ki fog utalni pénzt egyrészt a Dantseknek anyagra, másrészt a tábornak állandó zenekari eszközökre. Jöttek a hírek, hogy az az undok Haertl egy emléklapot rajzoltatott a grófnőnek, egy táborbeli műegytemi hallgató, az Erkulencz rajzolta az emléklapot, egy gyö-

nyörű, szép emléklap, ezt adta át neki. A grófnő nagyon meg volt hatva, de Haertl magának tartja a dicsőséget, az Erkulenczet meg se hívták az ebédre. Állítólag pezsgő is van és finom borok vannak. Ez azonban mind nem volt hiteles. Egyetlen reménység volt, hogy valamit biztosan meg lehet tudni: Benkő kapitány úr. Ő mint a honvédség főparancsnoka vesz részt, majd elmondja. Végre két óra, tájban vége volt az ebédnek és jöttek az oroszok a grófnőért, akkor kijöttek az ebédlőből és csak akkor lehetett látni, hogy valami titokzatosság volt az egész ebéd körül, mert csak a magasrangúak vettek részt és nem a szobaparancsnokok az egyes szobákból, hanem a megbízható elemek. Így például ott volt a Czernin, meg ott volt a Goldegg, pedig egyik sem szobaparancsnok. A grófnő elment és akkor végre lehetett beszélni Benkő kapitány úrral, aki kijelentette, hogy roppant résen kell lenni. Azt mondta Benkő kapitány úr, hogy még benne sem bíznak és előtte is sokat elhallgatnak. Egészen biztos, hogy a grófnő nagy pénzekkel jött meg hazulról és az is biztos, hogy nagy ruha- és szövet-, meg más szállítmányok állanak rendelkezésére. Egyelőre ki fogják hirdetni, hogy lehet levelet írni haza, meg más efféle dolgokat fognak hirdetni, de vigyázni kell, mert a grófnő visszajön. Lesznek általános és különös kérelmek, általános és különös adományok, nagyon résen kell lenni, amiben csak lehet, támogatni fogja a tisztikart.

De még jóformán ki sem húlt a grófnő helye, már jelentették, hogy tiszti gyűlés van, mindenki ott legyen. Most nem kellett mondani, mindenki rohant a tiszti gyűlésre, a rittmeiszter szava élesebben, katonásabban csengett, mikor leadta a lovasság létszámát. Az őrnagy úrra mindenki jobban figyelt, mint máskor, lestek a lassú, méltóságteljes, de azért katonásan pattogó szavakat.

— A grófnő egy nagy ívet fog köröztetni, arra mindenki sajátkezűleg ráírhat egy tízszavas üzenetet haza, a grófnő személyesen fogja hazavinni és otthon elküldik a címzettnek. Azután a grófnő érint-

kezesbe lépett Heedbloom és Conger konzulokkal, akik rövidesen nagyobb mennyiségű posztót és egyéb fontos dolgokat fognak hozni a foglyoknak. Még előre nincs kialakulva, hogy mire van szükség, de nagyobb tétel kínai paplanok és kínai csizmák szerepelnek, apróbb kéziszerek, úgymint olló, körömkefe, boratvaszappan, fogpor és fogkrém, más efféle és kiállítás van trikóra, meg még sok más nélkülözhetetlen dolgokra. Kap a láger csokoládét, aszaltgyümölcsöket, tojásport, gyümölcskonzervet, ez utóbbiakat valószínűleg csak a betegek részére. A grófnő bizonyos összeget bocsát a tisztí zenekar, a tisztí templom, a tisztí kultúregyesületek, a tisztí színház rendelkezésére és bár nem tartozik ide, említésre méltó, hogy a legénység részére is jut bizonyos összeg, úgyhogy a közeli karácsony alkalmával, minden legény fog kapni egy kis szeretet-csomagot és húsz kopek készpénzt, néhány szem kockacukrot és rovarport.

— A grófnő a legmesszebbmenő biztatást nyújtotta a tekintetben, hogy a hazába leendő visszaérkezés után a fogságbakerülés következményeit lehető legemberiebben ítélik meg. Az igazolás sikere nagy mértékben fog függeni attól, hogy vájjon az illető tisztek a fogságban milyen fegyelmet tanúsítottak. Feltételezik, hogy akik a fogságban is jó katonák voltak, azok az ellenség előtt is megtették kötelességeiket. A lágerparancsnokság jóindulatáról pedig előre is meg lehet győződve mindenki, éppen ezért szükségtelen, hogy bárki is szökéssel kísérletezzon és ezzel akarja bizonyítani, hogy mindent megtett a fogságból való menekülése miatt és nem rajta múlt, hogy fogságba esett. Erre nincs szükség, tessék nyugodtan bevárni a béke szabadító korszakát, amely egyébként — és ezt igen nagy titokként közölte a grófnő — amúgy sincs már messze. Többet erről egyelőre nem lehet mondani, de remélhetőleg ez mindenkinek elég lesz.

— Azután a grófnő megengedte, hogy a tábor néhány általános kérelmet terjesszen elő. Olyan kérelmet, mely az egész tábor jólétét érinti. Legfeljebb három ilyen kérelemnek szabad lenni, a parancsnok-



ság élni fog ezzel a szívességgel és közös megbeszélés után fogják megállapítani, mi legyen az a három kérelem, melyet a grófnő elé terjesztenek.

Mindezekon felül pedig a grófnő kölcsönöket fog kiosztani. Mindenki csak annyi kölcsönt vegyen fel, amelyről tudja, hogy az otthoniak könnyen fizetik vissza. Mert a hazába leendő visszatérés után az otthoniakon behajtják a kölcsönöket. Erre tehát vigyázni kell, akik nem kényszerülnek rá, azok ne vegyék fel. Az összeg korlátozott és arra is kell gondolni, hogy sok hadifogoly van, akik esetleg még nálunk is rosszabb helyzetben lehetnek. Az őrnagy a maga részéről azt hinné, hogy ötven rubel legyen a maximumális összeg, melyet valaki igénybe vesz.

A grófnő rövidesen visszajön a többi táborokból, lehet, hogy még a mai nap folyamán választ kell adni arra nézve, hogy mit kíván a láger. Ezért: tiz perc szünetet engedélyez a tanácskozásra, jói gondolják meg és aztán terjesszék elő. A parancsnokság a tiszt urakra bízva, határozzanak felette. Szavazatöbbséggel fogják eldönteni a kérelmek sorsát.

Az idegek a megpattanásig feszültek. íme itt van a jóteköny tündér és csak így egyszerűen azt mondja nekik, hogy kívánjanak hármat, akár a mesében. Nagyon szép már a libeszgábe-ígéret is, hogy lesz posztó, meg amerikai cipő, meg trikó, meg apró kéziszerék, meg a színház segítése, meg a többi is mind igen szép. De most hármat kívánni, ami az egész lágernek érdeke, amit mindenki a legjobban óhajt... Mit is lehetne kívánni, mikor napról-napra fájdalommal és nehezülő szívvel fekszik le az ember, mikor a Sárgatenger partvidékén van az ember, mikor otthon aszszony van, gyerek van, apa van, anya van, testvér van. Odahaza udvar van és asztal van és párna van és nincsenek tiszt gyűlések és nem fenyeget a csuklógyakorlat, nem lehetne egyenesen azt kérni például, hogy kérem, haza szeretnék menni? És ha ezt nem lehet, mi értelme van az összes többi kívánságoknak? Mintha egy vízbefuló mindent kívánhatna, csak azt nem, hogy szárazra tegyék.

Egyesek, különösen egy alacsony, pápaszemes hadapród azt mondta, hogy a grófnőtől azt kell kívánni, segítsenek a legénységen. A legénység...

— A tiszt urak csak maguknak kívánhatnak, nincs joguk sem más tábor, sem más vezénylés, sem más alakulat részére kérni semmit. Olyasmiről lehet csak szó, ami kizárólag ennek a tábornak az összérdekét érinti. Ehhez tartsák magukat az urak ...

Akkor csakis szabadságot kell kérni. Meg kell kérni a grófnőt, hogy adhassuk a becsületszavunkat az ellenségnek és mehessünk sétálni...

— Ezt viszont a grófnő nélkül is megtehetjük. Magunk vállaltuk, hogy nem adjuk becsületszavunkat...

## ÖTVENEDIK FEJEZET

A tíz perc szünet letelt és nyilatkozni kellett. Az utolsó pillanatokban valakinek eszébe jutott, hogy könyveket kellene kérni. Ezt Steiner őrnagy úr meghallotta és mingyárt mondta is, hogy könyvekről hallott beszélni, de ezt a kérelmet bizvást elejthetik, mert a grófnő említést tett róla, hogy a svéd vöröskereszt útján nagyobb könyvállományt fog kapni a tábor. Tulnyomólag persze német könyvet, sajnos, a magyar könyvek beszerzése nehézségekbe ütközik. De hiszen a foglyoknak tetemes idejük van és csak nyerne velem, ha alaposan elsajátítják a német nyelvet. Remélhető, hogy a magyar könyvek is meg fognak érkezni, odahaza bizonyára történtek már lépések, de a hadifogság negyedik esztendejében rossz vért szülne odahaza, ha a magyar hadifoglyok nem bíznának a közeli szabadulásban és még olyan dolgokat kívánnának, ami arra enged következtetni, hogy a hazajövetelök idejét nem remélik elérkezettnek.

Műnk főhadnagy úr lépett elő, egy osztrák tüzér és azt indítványozta, hogy kérni kell a hazai rangok törvényesítését. Egyesek odahaza már két ranggal is magasabb állományban vannak és itt még mindig az elfogatáskori rangot viselik. Ez visszas állapokat szül.

Az őrnagy azt mondta, hogy a rangok kérdését csak igazolás után lehet elintézni. Szép és katonás felfogás a Műnk főhadnagyé, de nem is illene ezt kérni.

Bratschky Hugó zászlós azt indítványozta, hogy döntsön a grófnő a bojkottok kérdésében. Fel is sorolt néhány esetet, így például a Jóni hadnagy úrét, meg a Szilassy hadapródét. Ezekben az esetekben dü-

lőre kell vinni a dolgokat. Jóni hadnagy úr esete egyszerű. Pofozkodott, ami feltétlenül tisztí rangjának elvesztésével jár...

— Király hadnagy úr pedig hamisan játszott...

Voltaképpen a két eset a civil és aktív katonák harca volt. Jóni pofozkodott, de a Király—Szilassy-ügyhöz még szó fér. Az aktívok azonban mindenképpen bojkottálni akarták Szilassyt a Király-eset miatt. Ezért hangzott el a közbeszólás. Az aktív álláspont az volt, hogy a pofozkodót, aki természetesen tisztársával pofozkodik, azt mindenképpen kizárják a hadsereg tisztikarából. Ezen az alapon rendezték a bojkottot Jóni ellen is. Bosszú volt Király miatt. Király, aki aktív hadnagy volt, maga beismerte bizalmas beszélgetés keretében, hogy egyszer egy gyakorlaton huszonegyest játszottak és töknyolcasra behúzta a bankot. A bankkal tudvalevőleg csak hetes vagy király esetében lett volna szabad retirálni, de megkockáztatta és sikerült neki. Nem lett volna semmi nagyobb baj, hogy ezt elmondta, de egy civil felújta az ügyet és azt kiáltotta:

— Pfüj...

Ez a civil Szilassy volt. Király hadnagy úr azonnal elégtételt kért Szilassytól, azonban úgy taktikáztak a dologgal, hogy elmúlt huszonnégy óra és Szilassy nem nevezhette meg a segédeit. Ezért aztán az aktívok diszkvalifikálták és bojkottot rendeztek Szilassy ellen. Ezek az ügyek rendezésre vártak, mert a muszkák nem akartak beavatkozni. Nem fogadták el azt az álláspontot a muszkák, hogy ezek most már nem tiszték és mint ilyenek, elvezénylendők a legénységi táborokba. Azt mondták, mindenkit úgy kezelnek, azzal a ranggal, amellyel fogságba esett. Nekik az az irányadó. A bojkott persze igen kellemetlen volt, de bennmaradtak a táborban és a civilek tovább is érintkeztek velük, de például tisztí gyűlésre nem járhattak. A tábor parlamentjében nem vehettek részt.

Steiner őrnagy úr leintette ezt is. Ezekben az ügyekben nem tehet semmit, otthoni becsületbírósá-

gok fognak benne dönteni. Mindenki azzal érintkeznek, akivel akar és a tiszti gyűlésekről való kizárás is csak a közvélemény hangulatának nyomása alatt történt az illetők érdekében. Az utolsó szót csak az illetékes fórumok mondhatják ki a sajnálatos ügyekben. Ha a muszkák teljhatalmat adnának a vezénnyelés fellett, lehetne intézkedni, így azonban helyesebb, ha megvárják a hazába leendő boldog visszatérés idejét. Addig ezekben az ügyekben türelemmel kell lenni.

Jungszmann hadnagy, egy kis tömzsi és pisze cseh, azzal állott elő, hogy a grófnőtől a tézstanapok számának felemelését kellene kérni. Hetenként egyszer tézsta, az kevés. Pláne a csehek, akik odahaza a híres cseh gombócokat eszik, igen sokat szenvednek a sok haltól. Nem akar nemzeti kérdést csinálni a dologból és azért nem ragaszkodik feltétlenül a gombóchoz, de igazán a legkevesebb, hogy hetenként kétszer legyen tézsta. Ha szabadna a tisztikart kérnie, azt az óhaját nyilvánítaná, hogy az egyik a tézstanapok közül, gombóc-nap legyen...

Mindnyájunk ínyét elfogta a lazac-undor ebben a pillanatban és helyeslő dörmögéssel kísérte a tisztikar Jungszmann hadnagy úr indítványát. Egy kínai paplanba burkolt zöldparolis kapitány, akinek a paplankabátjára is fel volt varrva a zöld paroli, meg a három csillag, odafurakodott Jungszmannhoz és azt mondta az izgalomtól kipirult hadnagynak:

— Bravó ...

Az előterjesztésnek nagy sikere lett és katonai szempontból sem lehetett kifogásolni, civil szempontból meg igazán helyt állott. Steiner őrnagy úr szavazásra tette fel a kérdést és az első kérelem egyhangúlag keresztül ment. Első kérelem: Hetenként két tézsta-nap, amit a grófnő lesz kegyes a muszkáknál kieszközölni.

Következett a második kérelem. Blaszy-Ujváry Gerő nevű öreg hadapród azt szerette volna, ha a legénységi állományból parancsnoki kegy folytán bevett egyének is kaphatnának a kölcsönből, amit a grófnő kifogoztani.

Efelett ismét vita volt. Egyesek azt vitatták, hogy voltaképpen már az eddigiekben is túlment a tisztikar a jogos türelem határain, most még ezeknek a teher-tételei is nyomják a tiszteknek adandó kölcsönöket. Ennyivel kevesebbet kapjanak a valódi tisztok?

Egy németbirodalmi foglalt mellettük állást. Azt mondta, hogyha már egyszer köztük vannak, nekik is standeszgemész kell élniök. Nem vonhatják ki magukat a társadalmi kötelezettségek alól és tiszthez méltóan kell költekezniök és adózniok jóléti és más intézményekre. Nem is szólván, hogy szinte kényszerítjük őket a hozzánk hasonlatos életnívóra. A standeszgemész életnek pedig feltétele a pénz, amit nem vonhatunk meg tőlük.

Steiner őrnagy úr mindenben helyeselte ezt az álláspontot és megnyugtatta a tisztikart, hogy a grófnőnek olyan puvoárja van, hogy ezeknek az igényeit is kielégítheti a tisztikar érdekeinek sérelme nélkül. A kérdés felett még csak szavazni sem kell, mert ezek is kapni fognak kölcsönt, de jó, hogy felvetődött a kérdés, legalább megnyugtathatta azokat, akiknek netalán kételyeik voltak. Tessék előterjeszteni a második kérelmet. Egy kis hallgatás után kipirulva és izgatottan előlépett megint a Jungszmann.

— A tábor hatvanöt százaléka, vagyis abszolút többsége korcsolyázik. A legénységet nem lehetett arra a célra felhasználni, hogy a pályára vizet hordjon, mert vannak legények, akiknek csak egy gazdája korcsolyázik, a másik kettő pedig nem. Az állandó viták és kellemetlenségek miatt, melyek a közös legények miatt voltak, végre is a tisztikar mintegy két évvel ezelőtt határozatilag kimondotta, hogy a pályára vizet hordani, tiszt által is végezhető munka és azóta a tisztikar maga hord vizet a jégpályára. Elérkezett a kérdés megoldásának az ideje. Talán ki lehetne eszközölni a grófnő útján, hogy a muszka ezredes orosz katonákat bocsásson a jégpályára leendő vízhordás céljából rendelkezésre, persze megfelelő ellenszolgáltatás ellenében.

Bevallották egymásnak, hogy a javaslat egészen

buta. Soha nem volt semmi baj a vízfordás miatt. Pénzért hordanak vizet, ha nem a muszkák, hát a kínaiak. De mivel senki nem tudott jobbat és mivel nem akartak a parancsnokság elé olyan dolgokat terjeszteni, amik megbukhatnak, ez a javaslat is simán keresztül csúszott. Hátra volt az utolsó kérelem. Most aztán minden hibát helyre lehet hozni. Utolsó kérelem, ebbe kell belesűríteni minden fájdalmat, minden panaszt, ebbe kell a láger igazi fájdalmas képét megmutatni. Ebből kell sírni minden szívnek, ebből kell felharsannia a messzi szibériai száműzöttek nyilaló vágóyának.

Érezték a pillanat szokatlan komorságát, ha most elmulasztják nem tér soha többet vissza. Mindent helyre lehet hozni, mindent pótolni lehet, még van egy kérelem, még visszafordíthatják a sors kerekét... Komoran és fájdalmasan néztek maguk elé és néztek homályosuló szemekkel át a befagyott ablakokon a láthatatlan szögesdrótos palánkok felé, melyeket eltakart a szibériai télnek az ablakokra rakódott zúzmarája...

Az ünnepélyes hallgatást Jungszmann törte meg. Érezték, hogy a törtető Jungszmannak nem lehet igaza abban, amit mondani fog. De érezték, a gyakorlott játékos biztos sejtésével érezték, hogy Jungszmannak szériája van. Jungszmannak szerencse szériája van, ami ellen nem lehet harcolni. Jungszmann benne van, felébe került a történelmi pillanatnak, magához ragadta a tömegek vezetését. Jungszmann dirigál és még az őrnagy is csak a Jungszmannak engedelmeskedik. Jungszmann diktál és a kis, kövér tézstanapos ember eltalálta a korszellemet. Gyűlölettel néztek a kis pocakosra, de tudták, hogy mingyárt helyeselni fognak neki, hogy mennek utána...

Jungszmann most már egészen fölényesen magyarázta, hogy a becsületbeli ügyek elintézésének nagy-szerű alkalma érkezett el. A grófnőt meg kell kérni, hogy vigye haza az összes jegyzőkönyveket melyeket a felmerült becsületbeli ügyekben felvettek. Így aztán mindenki biztos lehet benne, hogy annak; idején megszűnnek az iratai, hogy az ügye el lesz intézve, viszont

a sürgősebb ügyekben esetleg még itt a fogságban választ kaphatnak hazulról.

Aktívok és civilek egyképpen érezték, hogy Jungszmann most pocsékolja el az utolsó lehetőséget, most kaszálja le a remények utolsó megmaradt zöld fűszálát. Most viszi őket titkos reményeik és dúlt várakozásuk wagrami síkjára, Szedán felé masíroznak a kis pocakossal, de nem tehetnek ellene semmit.

Megroggyanva és busán és egyhangúlag szavazták meg Jungszmann harmadik hadjáratát...



## ÖTVENEGYEDIK FEJEZET

A grófnő programmszerűen visszajött a táborba, de ezúttal nem volt ünnepélyes fogadtatás. Be sem jelentette előre, egyenesen a parancsnokság szobájába ment és csak akkor tudták meg, hogy ott van, mikor egyes termekbe megjelent az adjutáns és bizonyos urakat diszkrétén elhívott. Elhívták a nagykövet öccsét, Czernin hadnagy urat, von Goldegg hadnagy urat, többeket a lovasságtól. Benkő százados nem is várta meg, amíg hívják, felvette az aranyzinóros attiláját és ment magától. Elhívták Pick főhadnagy urat és ez bizonyos konsternációt okozott, de a zsidókat igen nagy elégtétellel töltötte el. Ketten voltak a táborban Pickek, a főhadnagy úr, meg egy szegény Pick, aki legénységi volt és betegsége miatt engedték be, kegyelemből a táborba, miután igazolta, hogy jegyzői oklevele van. A szegény Pick nagyon szerény és udvarias ember volt. Nem tagadta, hogy ötvenéves kora és jegyzői diplomája dacára, még csak segédjegyző nagy családjával valami felvidéki faluban. A másik Pick, a gazdag Pick, az egy joviólis, kövér, nagy ember volt, tele szeplővel, sok pénze lehetett odahaza, mert innen is adott ki üzleti rendelkezéseket. Azt mondta Szlavóniában fűrésztelepei vannak és igaznak kellett lenni, mert egy állandó fizetéses könyvelőt alkalmazott és azzal végeztette tábori lapokban a levelezést. Minden hadifogolynak egyszer volt szabad írni hetenként haza, de Pick főhadnagy úr levélírási jogokat vásárolt és előre közölte családjával odahaza, hogy milyen névalírásokkal fog írni, hogy a muszkáknak fel ne tűnjön, a sok Pick-alírástú posta. Egy intelligens legénységi volt a könyvelője Pick főhadnagy urnak, mert tiszt nem vállalkozott a fizetéses munkára. Nagyon nagy lábon élt

és mein kindnek szólított minden tisztet. Vallásos ember volt és péntek este fonott kalács állott az asztalán. Chabarovszkban csinálta, külön Pick urnák egy kínai, akivel hosszas magyarázatok után megértették, hogy mit akar a gazdag Pick? Fehér abroszon terítettek neki, minden ebéd után fekete kávé ivott, szivart szívott, egy félórásckát aludt, azután mintha csak oda-haza lenne, uzsonnáig kaláberezett néhány szegény ördöggel, akiknek pénzt adott kölcsön, hogy legyen nekik miből veszíteni.

A gazdag Pick látnivaló jól élt a táborban és csak az üzletei miatt aggódott. Az is hozzá tartozott a programjához, hogy este, mikor lefeküdt az ágyba, elolvasta a Primorszkája Zsizn aznapi számát, melyet külön neki hoztak egy példányban. Neki nem kellett tolmács, mert a gazdagnak ebben is szerencséje van. Tudott horvátul még hazuról és pár hónap múlva egészen tökéletes volt az oroszban. Pénze mindig volt, azt mondták, nagy összegekkel került hadifogságba, de azóta is fantasztikus összegeket kapott. Legutóbb például hasmelegítőt vétetett magának Chabarovszkában.

Nagy szociális különbségek nem voltak a lágerben, mert hiszen a fizetését mindenki megkapta, de az italosok, meg a kártyások, azok sokszor megszorultak és ezekből került ki a Pick főhadnagy úr udvara. Ezek voltak azok a szegényebb elemek, akikkel Pick főhadnagy úr játszott. Hogy a szegény Pick, miért volt olyan szegény, azt nem lehet tudni. Ugylátszik megszokta otthon a szegénységet, meg a spórolást és nem mert költeni, nem mert résztvenni semmiben. Talán attól félt, hogy kidobják egy szép napon és akkorára gyűjtött. Tény, hogy nagyokat sóhajtott, ha látta a konzervbefőttöket és a városi süteményeket, megállott a bokszok mellett busán és keserű kis irigységgel, fájdalmas tehetetlenséggel azt mondta, ha ilyesmit látott:

— Nekem sajnos nem jut ilyesmire...

Ha gyűjtések voltak, a szegény Pickhez nem is mentek, de viszont a gazdag Pickhez legelőször mentek az ívvel és bőkezűen, széles gesztussal, jókedélyű

mosollyal, majd annyit írt alá, mint az egész tábor, ő volt a főmecenás mindenben. Templomra, novellapályázatra, izgatóra, mindenre adakozott és jókedvűen biztatta a gyűjtőket: Nur brav und solid machen...

Sokáig tartott az értekezés, de közben nem szivárgott ki semmi. Nem lehetett remélni, hogy Haertl, vagy Czernin elárulnak valamit, viszont Feszt bárót meg sem hívták, úgylátszik róla már végleg lemondott az arisztokrácia. De Benkő százados úr, az biztos mindent elmond. Egyszer ki is nyitotta mérgesen az ajtót, úgylátszik összeveszett benne, de utánaszólt egy bársonyos női hang, herr rittmeister, erre visszament.

A grófnő von Goldeggel jött ki a teremből, franciául beszélgettek, nagyon el voltak merülve, alig figyelt a grófnő a halálsápadt foglyokra, akiknek furcsa és bizonytalan reményeik most egyszerre gyilkos biztonsággal húzódtak kifelé a táborból, a grófnő tűnő fátyla után...

Nem maradt más remény, mint Benkő kapitány úrhoz menni és tőle megtudni valami biztosat. Meg kell jegyezni, hogy Elek szerkesztő úr nagyon hidegen viselkedett, meg volt sértve, hogy őt nem hívták a tanácskozáshoz, mint a hivatalos lap szerkesztőjének, ő neki is járt volna ez a megtiszteltetés. De Benkő százados úr egyenesen hozzá ment a gyékényfalu szerkesztőségbe, beszélni kezdett, nem várta, hogy kérdezze valaki, különben dr. Elek szerkesztő úgysem kérdezte volna, mert meg volt sértve.

Benkő százados azonban csak egy kicsit várt, amíg körülgülekeznek a hadifoglyok, amíg teli lett a boksza, azután egészen nyíltan elkezdte mesélni:

— Képzeljétek, ki akartam jönni, ott akartam hagyni az egész konferenciát, elkezdtek főhadnagy urnák szólítani. Kérem mondtam, ha én főhadnagy úr vagyok, akkor az őrnagy úr csak százados. Ezért akartam otthagyni. De aztán nem bántam meg, hogy visszamentem, mikor a grófnő hívott. Azt mondták, ezt a kérdést hagyjuk és hagytam is, de ettől kezdve kapitány uraztak. Borzasztó, hogy milyen önzők az em-

berek, itt van ez a jányképű Goldegg, az a legnagyobb baja, hogy nem kapja pontosan a L'Illustration című lapot. A grófnő felírta, hogy majd pontosan küldeti neki. Én azt mondtam csupa tréfából, hogy lefőzzem a Goldegget, hogy legjobban a piros nadrágot nélkülözöm, nagyon restelek zöld nadrágban járni huszár létemre, hát nem felírta a grófnő? Felírta, azt mondta, gondoskodni fog. De mondtam vigyázzon a színre, mert ez a muszka szín nem jó, nem ilyen a mi nadrágunk, nem piros kell, hanem veres, azt mondta, hogy tudja nagyon jól mi a különbség, vigyázni fog. Pénz lesz. Kapnak az intézmények, kaptok ti is, külön-külön. Mindenki ötven rubelt jegyezhet. A parancsnokság indokolt esetekben engedélyt adhat, aki jó a pénzre, kaphat többet is. Ott mingyárt elővettek egy ivet, mi ott benn irtunk alá, mindet jóváhagyta. Én csak kétszáz rubelt mertem kérni, de a Pick az hatezer rubelt jegyzett, meg hatezret jegyzett a Szmrecsányi is. A legénységi állományúak, akik itt vannak a tiszti táborban, harminc rubelt kaphatnak, de mindegyikért jót kell állani valakinek. A Pick azt mondta, hogy ő jót áll az egész társaságért, per ötven rubelre. Így aztán mégis ötven rubelt fognak kapni. Kár, hogy a Picknek jutott eszébe, én is aláírtam volna nekik összesen tán hárman vannak. Haertl, az persze jajgatott, hogy mindent a jólétinek, de én leintettem. Jönnek adományok is, de az majd csak később. Azt majd Congerrel, meg Heedbloommal rendezik a chabarovszki, meg a wladivosztoki konzulokkal. Nincs semmi baj fiuk... Ezennel felajánlok a Szibériai Újságnak tiz rubelt, a színháznak tiz rubelt, semmi baj...

A táborban pár perc múlva már élénken kommentálták az esetet és különösen a Goldegg dolog nem tettsett. A hatezer rubelek miatt nem lehet szólni semmit. Ezek gazdag emberek, ők tudják, hogy mit vállaltak. Többen azt beszélték, hogy Szmrecsányi egy finom szibériai bundát akar venni a pénzért, a Picknél pedig természetes, az ügyis megkapta volna, legfeljebb később pár nappal. És különösen enyhítő, hogy a szegényekért jótállott. Meg lehet elégedni az ötven rubel-

lel, nem is fog senki többet aláírni. A parancsnokság mégis csak jól vezeti az ügyeket, de nini, hiszen a Benkő százados úr nem mondott semmit a kívánságokra nézve. Lesz két tésztanap? Megint szaladtak Benkő kapitány úrhoz, aki azt mondta, hogy bolondul voltak összeállítva a kérések, de a grófnőnek nagyon tetszetek. Azt mondta, hogy a lovagias ügyek hazavitele még eddig minden táborban szerepelt és. ezért ezt teszi első pontnak. Azután nagyon jó, hogy ilyesmiket kérnek. Először is ezeket mindet teljesíttetni tudja, talán a két tésztanappal lesz baj, de viszont odahaza nagyon meg fogja nyugtatni a hozzátartozókat, ha látják, hogy alapjában véve, nem szenvednek Ínséget.

Mindenki szívéen elhatalmasodott a hála a parancsnokság, a hála és gyöngédség melegsége a drága, jó grófnő iránt. Aki eljött a messzi Szibériába, aki elhozta a hazai nap, a hazai föld, a hazai mező áldását, egy múltó pillanatra meglengette a jövő boldog szabadulás reményességét.

Néhány bokszt felől hallatszottak ironikus megjegyzések, de ezeket nem vette tudomásul senki, igazán nem lehet olyan csekélységekben megakadni, hogy a Haertl kezében több hatalom lesz a szeretet adományok miatt, hogy nagyobb lesz a fegyelem-kényszer, a parancsnokságnak több hatalma van ezután, több érdek rendeli a társaságot a parancsnokság alá. Valószínűleg gondoskodott a legénységi táborokról is, az Usszuri parti koldulókról is, valószínű, hogy azokat is ellátta, meg lehet nyugodni benne, ellátta azokat is. Persze, azoknak nem a francia képes lapokat küldeti, az természetes. Maga a parancsnokság mondta, hogy kapnak szeretet csomagot és még mit is mondott, még mondott valamit, talán a parancsnokság maga sem tudja, meg lehet bízni benne ...

Az Izgató plakátokon tudatta, hogy holnap délelőtt új, rendkívüli szám jelenik meg. Az egész szám a grófnővel fog foglalkozni. A grófnő arcképét Sipos László festőművész rajzolja, az Izgató címlapjára.

De ez nem is volt most fontos. Mit mondhat most az Izgató? Igazán nem mondhat semmit. Úgy látszik

versenyez a Szibériai Újsággal, mert a Szibériai Újság is külön számot ad ki. Biztosan mindakettő szép címlapot közöl, hoz egy hódoló ábrázolatot a látogatásról, meg meleghangú cikkeket.

Az Izgató másnap délben tényleg megjelent a külön számmal. Nagyon rosszmájú szám volt. A Haertl is le volt benne rajzolva, ahogy vigyáz egy bezárt, rácsos raktár előtt a sok szeretetholmira. A Goldegg kifestve szerepelt és egy függőhintán a L'Illustrationt olvasta. Az egyik képen nagy tömeg rongyos ember nyújtotta a kezét esdően és a grófnő egy lazacfarkot nyújtott feléjük. Ilyen dolgok voltak benne és senkit sem lepett meg az a hír, amely az ebédhez érkezett, hogy az Izgató című láger élclapot: a parancsnokság elkobozta és betiltotta.

## ÖTVENKETTEDIK FEJEZET

A lágerélet hatalmasan fellendült. Az is megkapta a pénzt, aki ötven rubelt jegyzett, az is, aki hatezret kért kölcsön. Mielőtt kiosztották a pénzt, mégegyszer figyelmeztették a tisztet, hogy ezt otthon a családtól kérni fogják és legkésőbbben a hazába leendő visszatérés után meg kell fizetni. Így aztán az ötven rubelt csak kevesen haladták túl, sőt akadt egy bizonyos Medveczky nevű, alti hatvannégy rubel összespórolt pénzét átadta a parancsnoksággal a grófnőnek, hogy vigye haza a feleségének. Ez a Medveczky évek óta a legszerényebben élt és kopekenként spórolta össze a hatvannégy rubelt. Este, meg reggel a családja arcképe előtt imádkozott és elmondta, hogy nagyon rosszul éltek a feleségével, még verekedtek is, de élete hátralevő idejét a felesége, meg a gyermekei imádatának szenteli. Azt hiszi, nagy nyomorban van odahaza a családja, megbánta az egész életét, szívesen meghalna, ha segíthetne ezzel rajtuk. Pénzt persze nem vett fel, isten őrizz, hogy ezzel is terhelje szegényeket.

Békétlenek mindig vannak, ezek most is próbáltak izgatni, hogy mire Szrecsányinak a hatezer rubel, meg mire Picknek a töméntelen pénz, de nem lehetett mondani semmit, mert mindenki annyit kapott, amennyit kért és a parancsnokság csak tanácsolta az ötven rubelt, de senkit nem kényszerített. Akinek volt mersze és többet kért, az többet is kapott, de persze utólag nem lehetett változtatni a dolgokon, az ívek le voltak zárva.

Attól kezdve, hogy a pénzosztás megkezdődött, egész nap dolgoztak a muszka csempészek. Borokat, rumokat, meg konzerveket hoztak Chabarovszkából. Azonkívül, hogy teli volt a tábor pénzzel, hatalmas

ládákat hoztak és igen kis összegekért amerikai dohányt, meg egyiptomi cigarettákat lehetett venni. Hitelbe is adták, egész kicsi részletekre, majd a havifizetésből fogják levonni. Finom borotvaszappanok jöttek, kölni vizek, körömollók, szvetterek mindenféle. Ez azonban még csak a kezdet, azt mondták a parancsnokságon. Rengeteg posztó és mindenféle hasznos dolog fog még érkezni. Kész kabátok is lesznek. Nem kell semmit kifizetni egyszerre, majd levonják a fizetésből a maradványt. Részletfizetésre is lehet vásárolni. Ami befolyik, az a jóléti kasszába megy, láger-jóléti alapra, ha majd ínség lesz, vagy megszorul a tábor, vagy betegség lesz, arra gyűjtik.

A nagy bőségben megfélemlítettek a sajtószabadság súlyos sérelméről, mely az Izgató elkobzása és betiltása folytán érte a tábor. Különbösen igazán nem nagyon szép, hogy az Izgató megsértette a jótékony grófnőt, ezt nem érdemelte meg. Még az a jelenet a lazacfarokkal, az hagyján, de egy másik kép is volt, ez nem kellett volna. A grófnő egy másik képen úgy szerepelt, hogy egy rongyos fogoly-hadnagy áll előtte, aki sóváran néz a grófnőre és csurog a nyál a szájából. A kép alatt ez a szöveg:

Grófnő: Talán segíthetnék az Ön baján hadnagy úr?

Hadnagy (vággyal): Nagyon könnyen grófnő.

Főképpen ezt a képet és szöveget kifogásolta a parancsnokság, továbbá többen a vezérkarból. Most már ugyanis egész vezérkara volt a parancsnokságnak. Azok a bizonyos kivételek, akik benn voltak a tanácskozáson, mikor ott volt a grófnő, azok mindig a parancsnoksággal tárgyaltak és tanácskoztak, ugylátszott sokkal szorosabb a viszony most már közöttük. De ketten nem nagyon vettek részt az állandó megbeszéléseken. Az egyik persze Benkő kapitány volt, a másik Szabó bácsi, egy főorvos. Szabó bácsinak hosszú szakálla volt és nagyon szívesen gyógyított mindenkit, de nem tartott rendelőórát. Mindig ott ült az emberek között, jött, ment a szobákban és kérdezősködött, érdeklődött. Napközben is rendelt és ha látott valami



gyanúsát, mingyárt kérdezte: mi bajod fiam? Mirigy árt segített. Lakhatott volna külön szobában, fenn hordhatta volna az orrát, de az elénk és kellemes öreg úr, mindig ott sürgött a termekben. Délután leült a Kaufmann Jóskával kártyázni és akkor mindketten megszólaltak. Egy nagy számot mondtak és azt felírták a kis, fekete táblára:

— Hárommillió négyszázhuszonkétezer kilencszázhetvennégy ...

— Lement tegnap kilencvennégyezeregyszázhusz...

Szabó bácsi, a főorvos és Kaufmann Jóska még tizennégyes hadifoglyok voltak és azóta játszották a végtelen partit. A parti a békekötésig volt tervezve és volt még elég idő lejátszani a differenciákat. Tekintélyes veszteségek mutatkoztak, de a játékosok azért nem voltak idegesek. Szabó bácsi néha letette játék közben a pipáját és azt mondta Kaufmann hadapródnak:

— Kecskeméti ember vagyok öcsém, de már őseim a jazygok sem hagytak ilyenkor táblát...

Szabó bácsi aznap délután sem hagyta a kaszinópartit, mikor a grófnő a táborban volt, pontosan leült akkor is és ünnepélyesen bemondta szokott időben a differenciát. Szabó bácsi nem vett részt a kamarilla ülésein, de nem is tüzelt, nem is nyilatkozott. Gyógyított és kártyázott öcsém Jóskával.

Se a lapbetiltás, se a furcsa tömörülés a parancsnokság körül nem okozott különösebb feltűnést. Szerencse, hogy a színházat nem bántották, mégis csak ez lesz az igazi szórakozás!

A színházi előadás napjáig a legnagyobb titokzatosság volt. A színésznők, színészek, műszaki munkások, színházi varroda személyzete nem árult el semmit. Titkolóztak és egymás között suttoztak. A nagyterem el volt zárva, oda csak a színházi tagok mehettek. Színpadot ácsoltak, bútorokat, meg kulisszákat festettek és lázasan készültek a megnyitó előadásra. A zenekar mindennap próbált és azt mondták, hogy Hoppe kar-nagy egy külön »Szibériai Galopp«-ot komponált a nagyszerű alkalomra.

Az előadás napján, közvetlen ebéd után volt a napi-parancs. Este mindenki színházba lesz, ezt a parancsnokság is respektálta. A parancsban benne volt, hogy a parancsnokság feloldja az Izgató betiltását. Az elkobzás érvényben marad, azt a bizonyos számot a parancsnokság nem engedi köröztetni, de eltekint minden megtorlástól Novák színigazgató nagy érdemei miatt, melyeket a színház létesítésével kifejtett. A jövőben az Izgató remélhetőleg nem fogja túllépni a tisztos évődés határait.

Közeledett az est és Elek szerkesztő úr jelentkezett a bokszában. Felkérte, hogy a mai megnyitó előadásról szíveskedjen a Szibériai Újságban egy méltatást írni. A nagy eseményről három cikk fog megjelenni a lapban. A vezércikk is a kultúreseményről fog szólni. Farkas segédszerkesztő úr rendes kritikát ír, ő pedig irodalmi szempontból méltassa az eseményt, különös tekintettel a közönséggel való lelki kapcsolatra.

— Egyébként — mondotta Elek szerkesztő úr — a szerkesztőségnek járó három szabadjegy közül az egyiket át is adom. Parancsolj...

— Köszönöm... De hát nem ingyenes az előadás?

— Dehogynem ingyenes. Miért?

— Hát akkor mire a szabadjegy?

— Ugyan. Az mindegy, hogy ingyenes, vagy nem ingyenes. A lapnak mindenesetre jár szabadjegy. Ez csak természetes...

— Persze...

... A bejáratoknál karszalagos rendezők vezettek a helyére mindenkit. A terem már szinte zsúfolva volt, amikor belépett. A karszalagos rendező udvariasan invitálta az első sorba, ahol csupa karosszékek voltak. A többi helyekre, mindenki a kis hokkedlivel jött. Így jött a színházi közönség, kis hokkedlivel a hóna alatt, de ő erre nem is gondolt. Nem is kellett, mert neki az első sorban, a parancsnokság mellett, meg az idősebb urak között készítettek helyet. A székek támláján az első sorban rondírással papírlap volt ragasztva: Örnagy úr... Jóléti bizottság elnöke... Legénységi

parancsnokság ... Szabó főorvos úr... Benkő százados úr... És a szélén három támlásszéken, hatalmas fekete betűkkel: Sajtó.

A sajtónak fenntartott helyek egyikére ült és végre felzendült a láger-zenekar hangszerein a híres induló, a Hoppé karnagy úr Szibériai Galoppja. Aztán szétment a függöny és elkezdődött az előadás, a fogoly-tiszti színház első előadása, a Cyklámen, Gábor Andortól.

A Lakner Leona, az a bizonyos hosszú zászlós játszotta a fő női szerepet és mikor megjelent a színpadon, divatos bő újakkal, lakk félcipőben, a nyakán a blúz ingerlően kivágva, mikor leült és látszottak a művésznő bokái és csendesen színezve beszélt, lefojtott és elváltoztatott hangon és hátraszegte a fejét, mikor csók, egy csók következett, az emberek csendesen őrjöngtek a helyeiken. És mikor Udvardy néni is kijött és lármázni kezdett női hangon és nagy, kitömött mellei voltak, mert szakácsnőt játszott Udvardy néni, megenni való volt Udvardy néni.

Megfeszült a figyelem és minden elhangzott szó, minden elmúlt mozdulat, mintha örökre eltűnő kedves viszontlátás volna, reszkettek, hogy mingyárt vége lesz, hogy elrepül a szakácsné riszáló dereka és Lakner Leona...

Összement a függöny és a parancsnokságtól kezdve a belopódzott legénységig egy őrjöngő üvöltés volt az egész. Ha rajtuk állott volna, mingyárt meg kellett volna ismételni az egész előadást.

— Egy művésznő ez a Lakner Leona, egy kész, kiforrott művésznő ...

— Szépség. A Nagy Ica egy igazi női szépség. Ezt a darabot otthon se játszották tökéletesebben. Ragyogó. Láttam Pesten ezt a darabot, de...

— És egy ilyen Rákosi Szidi, mint az Udvardy néni...

Felment a színpadra a kulisszák közé, elvégre, ha hírlapíró az ember, felmegy. A gratulálóktól alig lehetett odaférni. A színpadon parfümillat volt és egy főhadnagy ámuló csodálattal és rajongva nézett Nagy Icára, aki tovább is selypítve és fisztulázva, elváltozta-

tott hangon beszélt. Lengyel úr, egy kövér pesti tisztviselő, aki a Nagy Ica koztümjeit varrta, büszkén állott Ica mellett és gyöngéden nézte. Ahogy azonban öt meglátta Lengyel úr, hirtelen odasúgott Icának, aki odapenderült és kecsesen pukkedlizett előtte.

— Hogy tetszettem, szerkesztő úr?

— Kedves, nagyon kedves...

Nagy Ica szemeiben örömkönnyek ragyogtak, váratlanul és meglepően ráborult a mellére, furcsa volt a Nagy Ica illatos parókája, csiklandozta a szemeit, a kitömött mellei, krémes, leányospuhaságú keze hozzáérték ...

— Nagyon boldog vagyok... zokogta a mellén Nagy Ica művésznő.

## ÖTVENHARMADIK FEJEZET

A Szibériai Újságba a következő cikket írta a Cyklámen szibériai bemutatójáról:

... Forró színházi est színhelye volt folyó hó tizedikén a helybeli »Fogoly Tiszti Színház«.

Pokrócokból öltöző van, a fogolytiszték takaróiból van az öltöző, benézek egy pillanatra, szerencsémre lyukas a pokróc, be lehet nézni hál Istennek, benézek tehát. Az orrommal és a füleimmal és a szemeimmal is benézek, beledőlök a pokrócba, izgatottan és reszketve a kis lyukon kiáradó illúziótól.

Masztiksz szag és sminkek illata, színes minden, petróleumlámpa világít a sok drága vacakra... Toalettmaradványok és illúzió szerelvények és káprázati eszközök ... Istenem... Egy kis vidéki színház öltözője ez... A helybeli garnizon rangidős tisztje, egy kapitány udvarol a rangidős nőnek, a primadonnának, a főhősnőnek, pont szembe vannak velem és tőlük balra a drámai szende forgatja kétségbeesetten szerepét és siró mimikát próbál egy tükör előtt. A komikáné szemüveges szakácsnőt játszik, fehér kötenyét veszi fel éppen és lélekzetemet visszafojtva nézem tovább a kapitányt, hogyan áll a kissé öntelt drámai főhősnő előtt.

... Illeg a kapitány, mosolyog, bal kezét a csipőjére teszi, a fején van piros sapkája, de kardja nincs az oldalán, biztosan künn van az előszobában... Úgy látom a kis lyukon keresztül, bókot mond a kapitány a drámai főhősnőnek, úgy látom, nagyon sikerült bókot mond, mert mosolyog a drámai főhősnő, pukkedlizik és mosolyog. Úgy mosolyog, ahogy általában az ilyen vidéki primadonnák szoktak és ahogy a vidéki drámai főhősnők szoktak és úgy pukkedlizik, ahogy a tánciskolába tanulják a kislányok a pukkedlizést. Úgy pukkedlizik és úgy mosolyog, hogy ha

író volnék, azt mondanám: sokat ígérőnek mosolyog a drámai főhős nő a kapitányra.

... És hiába mosolyog sokat ígérően a drámai főhős nő a kapitányra, azért mégsem nyúl a hős nőhöz a kapitány. Pedig csábító alkalom van, mert a főhős nő magasra tart egy kis tükröt féloldalt és egy hamiskás mosolyt próbál ki a földszint részére és egy hálatelt fejbólintást próbál ki a karzatnak... Istenem ... Vájjon milyen kis színházban vagyok, miféle kis város is lehet ez, tudni szoktam az ilyesmit... Igen, igen... valami Nóvák itt az igazgató. Nóvák-féle színtársulat... Új ember lehet, hogy olyan nehezen jutott eszembe ...

... Nini..., hogy lehet ez ..., hogy a kis, angol pipája után nyúl a drámai főhős nő és a szája szegletébe vágja a pipát a drámai főhős nő és rágyújt és pöfékel a drámai főhős nő és kiárad felém az angol dohány illata, melyet hitelbe vettünk a japánoktól az amerikai konzul, Conger úr útján... Részletre vettük a dohányt és nincs kifizetve a pipa és látom a drámai főhős nő balarcán a kis lyukat, ahol a golyó bement, olyan az arcán ez a hely, mint egy kis kellemgödör. (Simonyi Szerafine nevelőnőm használta békében e kifejezést, nem tudom divatban van-e még.) És a nyakán, hátul, ahol kijött a golyó, az a hely csipkével van eltakarva a drámai főhős nőnek.

... Lucknál fogták el a drámai főhős nőt kézitusában, de miért hívják azt kézitusának, ha az ember arcába belelőnek?... És a századosnak a kardja sem a folyosón lóg fogásra akasztva, egy katonai raktárban van Zsitomir mellett és szám van rajta és csak a háború után adják majd vissza a századosnak a kardját...

... És amikor kimegy a százados az öltözőből, kiveszi a drámai főhős nő a pofájából a pipát és súlyba tartja a drámai főhős nő a pipát és összevágja feszesen a komiszbakkancsból adjusztált lakk félcipője sarkait és szalutál, a drámai főhős nő a századosnak, a kontyához kapja a drámai főhős nő a mancsát és szalutál feszesen, mert csak zászlós a drámai főhős nő,

de már hadnagy volna, ha el nem fogják és a százados sem volna még főhadnagy, hanem már rég százados volna a százados, ha el nem fogják...

... Csenget az ügyelő és kibiceg a komikáné, nincs is a szerepében, mégis biceg a komikáné, mert ellőtték a lábát Breszt Litowszk alatt...

... És kiveri a bagót a pipájából a drámai főhősnő és sóhajt és a Szibériai Újságban, meg az Izgatóban is benne lesz legközelebb, hogy »... forró színházi est színhelye volt folyó hó tizedikén a helybeli Fogoly Tiszti Színház...«

A cikket többen nem találták méltónak a Szibériai Újság komoly tradícióihoz, elvégre a Lágerművészet olyan hatalmas lendületet vett, hogy csak a legkomolyabb elismerés hangján lehet róla megemlékezni. Láng Ervin és Kunft művészek egy komoly képkiállításra készültek. Nagy hadnagy úr egy keztyűdoboz kifaragásába kezdett, mely máris igen magas művészi értékű munkának ígérkezett. Géppuskás jelenetek lesznek rajta kifaragva és máris látszott, hogy gyönyörű lesz. Bőség honolt és műpártolók keletkeztek, Pick főhadnagy úr, a gazdag Pick, Héjjas festőművésznél megrendelte a családi otthona és a gyermekei, meg a felesége aquarelljét fénykép után.

Meg lesz ismételve az előadás is azok részére, akik még nem látták és meg lesz ismételve a másik két tábor részére is, hadd lássák a hetes pavillonbeliek és hadd lássa a Baubezirk előkelő közönsége, hol tart a hatos. Dantsek lázasan dolgozott egy cimbalmon és egy rulettgépen, a parancsnokság teljes erejéből támogatott minden művészi kísérletet. A mosdóban a zenészek próbáltak, a Bartakovicsék felajánlották külön szobájukat a tábori énekkar próbáira, a tábori lelkész új beszéden dolgozott, a pályázatok a Szibériai Újság szerkesztőségében halomra gyűltek. Krebsz főhadnagy úr gobelin-mintát hozatott Chabarovszkából és annak az apró öltéseit szaporázta. A művészet, zene és irodalom váratlan és ragyogó hajnalhasadása megbecsülést hozott a szereplőknek, rajzolóknak, komponistáknak, énekeseknek. Bizonyos gyön-

géd figyelem és enyhe rajongás kellemes légköre vette őket körül.

Senki sem vehette rossz néven, hogy a szeretet-  
adományokból bővebben és ingyenesen juttattak nekik  
és mindenki mosolygott és jólesően beszélgették, hogy  
Nagy Ica sápadtra festette magát, úgy jelentkezett or-  
vosi viziten aszaltgyümölcsért. Persze az orvos is ne-  
vetett és megcsipkedte a Nagy Ica pofikáját és adott  
neki aszaltgyümölcsöt, sőt egy skatulya tojásport is.

Aktívok is beléptek a színházba, játszottak is a  
darabokban, zenéltek, együtt dolgoztak. Első eset;  
együtt dolgoztak a tartalékosokkal. Persze a nagyobb  
szereplők, valahogy, mintha nagyobb rangot viseltek  
volna, mint ami a gallérjukra volt varrva. Különösen  
pedig a nőszereplők. Mégis másképp kellett velük bánni.  
Mégis csak a nőszereplők hoztak valami új bizsergést,  
valami új fűszert a játékba, alvó emlékeket ráztak  
életre.

A szokásos reggeli sétákon hallani lehetett egy-  
egy éles, egy-egy harsány: »kezét csókolom művésznő«  
köszöntést és eleinte viccesen, de pár nap múlva sely-  
pítve, csücsörítve, fisztulázva hangzott vissza a fe-  
lelet: Pá angyalom...

A derék és marcona hadiférfiak, sőt néha egy-egy  
aranygalléros, aki a Baubezirkból jött át, látni kí-  
vánták és személyesen óhajtottak megismerkedni egyik-  
másik művésznővel és ilyenkor megjelent az adju-  
táns a termekben és kedveskedve beszólt:

— Kommá tábornok úr öexcellenciája látni óhajtja  
Nagy Ica művésznőt...

Ilyenkor Nagy Ica vagy Lakner Leona, tükör előtt  
igazították a hajukat, egy kis kölni vízzel fecsken-  
dezték magukat, sőt egy ízben Lakner Leona, a hosszú  
és szeplős zászlós elgondolkozva nézegetett és lopva  
tűnődött pár pillanatig egy darabka rúzs felett...

A Baubezirk részére tartott repríz után még na-  
gyobb lett a tábori művésznők tisztelete, különösen,  
hogy Komma tábornok úr ezt írta a csinos Nagy  
Ica emlékkönyvébe: Du bist wie eine Blume, so hold  
und schön, und rein...



Nem lehet csodálkozni, hogy egy reggelen a sétáról Nagy Ica idegesen berohant és zokogva borult a kínai paplanára. Migrénje volt és görcsei voltak és magánkívül reszketett. A büszke boksztársai megdöbbenve állották körül a kis művésznő ágyát és csak sokára és nehezen tudták meg a nagy sírásból az esetet.

Elvégre azon már mindenki túl volt, hogy nem lehet egy művésznőnek csak úgy foghegyről odaszólni, hogy: szervusz. Ezt legfeljebb a művészkollégák, vagy a hírlapírók tehetik, de azok is csak szemtelen bizalmassággal. Mindenki előre köszönt a művésznőnek, az természetes és ha nem is mondta az ember, hogy kezeit csókolom, vagy ami még rendesebb, csókolom a drága kacsóit, mosolyogva illet szalutálni. El sem lehetett képzelni, mi lelte azt a Székely hadnagy urat. Képes volt megszólítani Nagy Icát, hogy miért nem tiszteleg neki? Nagy Ica kijelentette, hogy hagyjanak neki békét, nem lép fel soha többet. A legközelebbi előadáson ne is számítsanak rá.

Maga az őrnagy úr jött be vigasztalni Nagy Icát és pár perc múlva beküldte Székely hadnagy urat, aki persze felsőbb parancsra, bocsánatot kért a megbántott művésznőtől és nagyon kedves volt a Székely hadnagy, ez már igazán férfias és bátor tett volt, mosolyogva emelte fel a Nagy Ica puha kezeit és a körülállók őrjöngő tapsa közben: a szájához emelte a művésznő kezeit és udvariasan megcsókolta.

Székely hadnagy úr eme valóban szép és nemes elégtétele megnyugtatta a művésznőt, akinek arcán felragyogott az öröm sugara és boldogan fogadta a gratulációkat afölött, hogy a művészet magasztossága áttörte a zord katonai szabályok falait és a kézcsók hírét úgy terjesztették a táborban, mint egy igazán érdemes és úttörő cselekedetet.

Aznap este egy csomó tisztelő gyűlt össze az Ica bokszában, de tizenkét órakor Ica kedvesen elküldte őket, aztán azt mondta szégyenlősen:

— Oltsátok el a lámpát gyerekek, mert le akarok feküdni... Szégyelek a világosba levetkezni...

## ÖTVENNEGYEDIK FEJEZET

Azt lehetett volna gondolni, hogy a színház sikere el fogja homályosítani a többi kultúrmegnyilatkozásokat. Ámde ez nem így volt, mert a színház még csak erősebb munkára ösztönözte az összes művészeket és írókat. Az igaz, hogy a színház maradt az első, de a többi megnyilatkozásoknak is sikere volt és erősebb érdeklődés fejlődött ki a sport iránt is. A táborparancsnokság elejtette a csuklógyakorlatok tervét, azonban önkéntes szabadgyakorlat-társaság alakult és máris tervezték, hogy a tél elmúltával nagy sportünnepélyek lesznek. Az aktív katonák és azok, akik harctéri sikereik révén remélhették, hogy odahaza gyors előléptetésben fognak részesülni: idősebb katonák oktatásait hallgatták. Ezeken a tanfolyamokon fejtették ki a haditapasztalatok eredményeit is, úgyhogy akiket nem érdekelt, azoknak nem kellett jelen lenni. Nem kellett jelen lenni, bár természetesen nem ártott volna, hiszen a harc még dúlt és nem lehetett tudni, ha előbb kerül haza az ember, mondjuk az Oroszországgal leendő különbéke esetén, nem lehetett tudni, nem-e lesz nagy szükség ezekre a haditapasztalatokra. Mindenesetre mindenki saját szerencséjének a kovácsa, a parancsnokság senkit nem kényeszerített.

A színház maradt az első, ezzel nem tudott versenyezni sem a katonai tanfolyam, sem a hetedik pavillonban rendezett kabaréelőadás, sem a Láng—Kunft-féle művészeti szakiskola, sem a gyorsírási tanfolyam, sem a kézimunkatanfolyam, sem az új polgári perrendtartásból rendezett tanfolyam.

A színészek nem éltek külön életet, elvégre ott laktak a bokszkokban, a többi foglyok között, ott lak-

tak a színésznők, a színészek, a zenészek, az énekesek, műszaki munkások, a varrodai személyzet, a dísfestők, a kurtinahúzó, a sűgő, az ügyelő. Azért meg lehetett ismerni, hogy ki tartozik a színházhoz, mert valami kis különbség mégis volt. Egy kicsit öntudatosabban járkáltak, jobban be voltak avatva abba, ami az embereket érdekelte és ők maguk is egy kis titkozatossággal kezelték az ügyeket. Nem voltak túlságosan közlékenyek a többiekkel és inkább egymás között sugdolóztak.

A parancsnokság elnézett addig egy nagyon kivételes szokást. Ugyanis egyes urak megvesztegették a kínai egészségügyi embereket, akik a lágerből nagy hordókban a szemetet és a piszkot kiszállították. Ezek a hordókat üresen hozták a táborba, de jó pénzért néha becsempésztek egy-egy elszánt kínai leányzót, az üres hordókban. Gusztus dolga volt egy-egy ilyen kínai leányzó kegyében részesülni, gusztus dolga volt, meg drága is volt. Kivinni a leányzóval kellett a hordót és ilyenkor ezt a fordulót a tábor helyett, a fényűző urak fizették.

A fehér Nagy Ica és a szenvedélyes szerepet játszó Lakner Leona után, az emberek megundorodtak a szerencsétlen kínai személyektől és teljesen megszűnt a leánykereskedelem. Maga Lakner Leona tette szóvá, hogy ez nem méltó a tisztikarhoz és belátták, hogy a női nem lealacsonyítását jelenti ez a szokás. A parancsnokságtól bizalmas értesítés érkezett, hogy a nők becsempészése szigorúan tilos és mikor felolvasták a titkos parancsot, a színésznők egymásra néztek és azt mondták megkönnyebbülten:

— Na... hálistennek...

Nagyon kevesen mosolyogtak hozzá és Ica egy szőke hadapród fejére tette a kezét és szórakozottan kezdett babrálni a szőke hadapród göndör hajával. Egy művésznő önfeledt pillanata volt ez, melyben apró kegyet hullat a szerencsés perc véletlenül.

A táborban addig nem volt szokás pletykálni. Az emberek szóvá tettek bizonyos dolgokat, sőt helyt is állottak, ha úgy került, de úgy pletykaanyag nem igen

volt. Hogy hogyan és miképpen keletkezett, azt nem lehetett tudni és megindult a pletyka, egyszerre csak többen kezdtek női neveket kapni a táborban és különösen a fiatalabb, jóképű, emberkéekkel volt úgy, hogy egy napon már mindenki Katinak vagy Csincsinék hívta őket. Az emberek megbökték egymást, hunyorítottak a szemeikkel és intettek:

— Gizi...

— A. Ne bomolj.

— De ha mondom, hogy Gizi. Már egy hete úgy hívja az egész tábor. Ez a kis osztrák fruska a legkülönb az egész társaságban...

Hát a Gizi tényleg pikáns jelenség volt. Egy nagy közös bokszban laktak a Láng Ervinnel, meg a Kunftal a Gizi. Egy barnaképű, göndörhajú kis osztrák hadapród volt. Eddig mindig úgy mondta a tábor, hogy a kis hadapródot festeni tanítják a festők. Most egyszerre azt kezdték mondani, hogy a Gizit állítólag festeni tanítják...

Az biztos, hogy a kiállításon a Giziről női portrét festettek a rajzoló és a nyakában nagy spanyol kendő volt és az egyik képen meg pláne körfésű volt a hájában és cigánylányt festettek róla.

Ezek a gyanúsítások nem szűntek meg. De nem is találtak benne semmi különöset. Semmi lealázót vagy bántót. Akinek mondták, vagy akikről szó volt, azok jóízűen nevettek rajta, évődve a szájára csaptak az illetőnek és ha művésznőnek mondtak ilyesmit, azt mondta:

— Nono... és fenyegette az ujjaival hamiskásan a vádaskodót.

Egy reggel, mikor a táborparancsnok bejött és szokás szerint éppen a mosdásnál, a táborparancsnok muszka ezredes nem ment tovább, hanem megállott a szoba közepén és gondolkozott. Ez szokatlan dolog volt és a hadifogyók csak estére értették meg, min gondolkozott a muszka ezredes. Este ugyanis parancsba jött, hogy az ágyaknak nem szabad egymás mellett lenni, csak abban az esetben, ha gyékényfal választja el egymástól az egyes ágyakat.

De nyíltan beszéltek a Branning százados esetét, ami valóban komikus volt. Branning századosnak volt egy tisztí legénye és ez a tisztí legény tudott dobolni, így hát bevették a tisztí színház zenekarába. A Bau-bezirkbe már régen tudták, hogy Branning német bi-rodalmi százados nagyon ragaszkodik a legényéhez és most meghalt Branningnek a lakótársa és egy új lakót akartak betenni a szobájába. Branning kétségbe volt esve, kapkodott, kérvényezett, hogy engedjék a legényét bejönni a szobájába lakni, ne adjanak neki új lakótársat. Ezt már a parancsnokság is megsokalta és úgy volt, hogy maga Mitteräger ezredes fog intézkedni az ügyben. De Branning Waleczkyhez fordult a lengyel kapitányhoz és ez megjelent a Baubezirkban és roppant gúnyosan, ironikusan ezt mondta:

— Látják kérem mindig panaszkodnak rám, hogy nem teljesítem semmi kívánságukat, mindent beszélnek rám. Meghallgatom az öreg harcos kívánságát. Elrendelem, hogy Branning százados úrhoz nem mehet senki lakni, joga van magához venni a legényt..

Körülbelül ez volt az egyetlen kívánság, amit hosszú évek alatt Waleczky kapitány szó nélkül teljesített. A Branning sugárzó arccal járt, minden előadásra átjött a lágerbe és gyöngéd figyelemmel szemlélte, hogyan veri a dobot a zenekarban a pártfogoltja, aki egy rózsaszínű tiroli fiú volt, de látszott rajta, hogy nagyon el van kényeztetve. A szünetekben maga Branning kapitány rohant süteményekért és lenyújtotta a dobosnak a zenekarba és ezeket a figyelemeket a legény piruló fejbiccentéssel köszönte meg.

Lengyel, az a bizonyos pesti banktisztviselő mindjobban belemelegedett a női szabászatba. Bejárt a városba tanulmányozni a legújabb divatot és lassanként mindenki Jozefin néninek hívta. Azért hívták Jozefin néninek, mert azelőtt József volt.

Jozefin néni hunyorgatva és kacsingatva járt a táborban, mindenkihez volt egy jó szava és mindig a művészettel foglalkozott. Mindig új terveken törte a fejét és új kreációkon gondolkodott. Apró pletykákat tudott és ha feladta valamelyik művésznőre az új ru-

hát, akkor megállott előtte, féloldalra fordította a fejét, úgy nézte elragadtatva, aztán kivette a gombostűt a szájából és hunyorított a szemével:

— Édes ... Édes, mi?

Azt akarta, hogy az ő ruháiban szépelgő művésznőkkel foglalkozzon az egész tábor, senki ne beszéljen semmiről, csak arról, mit csinált a Jozefin néni abból a trampli, Ellenbogen Rebekából...

Üzeneteket vitt a szülésznőkhöz, kis ajándékokat lehetett vele küldeni a művésznőkhöz. Azt mondta, hogy tavasszal gondoskodni fog virágról, nála mindig lehet virágot rendelni. A művésznők nagyon szeretik, ha virágot küldenek nekik. Persze Szibériába, télen egy kicsit drága a virág. De ő indítványozott olyasmiket, hogy Luxemburg grófjában nem lehet olcsó harisnyában fellépni és nem lehet batiszt alsókban szerepelni. Az illúziótól nagyon sok függ. Végre is győzött a felfogása s meghatalmazást kapott, hogy vehet a nőtagok részére selyem kombinékat és selyem harisnyákat és hozhat minden nőtagnak egy-egy pár selyem harisnyakötőt is. Finom parfümököt is akart, meg új műmelleket, de mind a két indítványt elvetette a színügyi bizottság, mert először is még a régi mellek is nagyon jók voltak, azután meg a Conger-féle kölni vízből még tartott és semmi ok nem volt erre a kiadásra.

Más ok is volt. A színügyi bizottság tudta, hogy vannak bőkezű mecénások, akik küldenek egy kis parfümöt, ilyesmit a művésznőknek, tehát valóban nem volt semmi ok erre a kiadásra.

A púdert sem szavazták, az is volt még, Conger-féle amerikai porcellán-puder. Rúzs nem volt, azt lehetett hozni a többi festékekkel. Jozefin néninek ragyogott az arca, mikor megérkezett a sok drága holmival a városból és már a szekérről visított, hogy mindent hozott, mindent hoztam kis csibéim.

A hosszú szeplős zászlós, meg a vérszegény hadapród, meg a bőrgamásnis hadapródjelölt tapsikoltak örömben és kedves szavakat gyügyögtek a kövér Jozefin néninek, aki mikor elvégezte a dolgát egy

kicsit fáradtan hajtotta le a tenyerébe fejét és hirtelen felvillanással arra gondolt:

— Istenem... Istenem ... vájjon mit csinálnak a pulykák a József-körút harminckettő alatt a harmadik emeleten... És szegény feleségem... Szegény Paula. Vájjon mit esznek?... Istenem... Ez a háború...

## ÖTVENÖTÖDIK FEJEZET

A németek büszkesége egy bizonyos drámai művész volt, akit Kindermannak vagy Kinderleynnek hívtak, valami ilyesféle. Ez az úr hosszabb volt a Lakner Leonánál is, hosszú magas alakján egy egészen apró fej nyugodott. Azt kell mondani, hogy nyugodott, mert ez egy komoly művész volt, nem lehetett ellenőrizni, de állítólag a drezdai nemzeti színház tagja békében. A birodalmi németek is megszervezték a társulatukat és egyelőre csak egy estét szándékoztak adni. Lesz egy drámai darab, persze Kinderleynnal a főszerepben és lesz két-három apróság Schnitzlertől. Ez az előadás is megvolt, a németek visszafojtott lélekzettel rajongtak az első darabért, amelyikben Kinderleyn játszott, egy vadbőrös, sisakos, félmeztelen egyént, aki végig az egész előadás alatt artikulálva bömbölt. A többi csak statisztált mellette. Schillertől vagy másvalakitől volt a darab, de a többinek nem adott szerepet a szerző. Azok, hol elhúzódtak a Kinderleyn-től, hol közel jöttek hozzá, de lényegében ő szavalt az egész darabon át, ami a németeknek módfölött tetszett. A Schnitzler-darabban a Goldegg is föllépett, előre látható volt, hogy ez lesz a vége. Ő adta a Literatur című darabban az írónőt, aki férjhez megy az arisztokratához. Roppant ügyes volt, kihozta a darabnak sok színét, szenvedélyes volt a gróffal, kis bohém, kis bolondos nőcske volt, mikor az író meglátogatta. Az öreg századosok képükből kikelve tapsoltak, a németek büszkén és győzelemittasan ordítottak. A magyarságnak nem esett jól, egyesek megjegyezték, mégis más a mienk, abban van élet és van temperamentum, de voltak higgadtabbak, akik azt mondták erre, hogy viszont itt van irodalom és ízlés és van kultúra.



Tény az, hogy ettől kezdve a nemzetek kultúrája egyesült és kölcsönösen támogatták egymást a kultúr-törekvésekben, sőt elhatározták, hogy szilveszterre közös kabarét rendez a tábor mindkét nyelvű tisztikara. Már tudniillik a két főnyelv: a magyar, meg a német, mert ezen a két nyelven mindenki értett. Németül még a császári ottomán hadsereg fogolytisztjei is valami keveset.

A táborparancsnokság erősen kihasználta a színház melletti hangulatot. A színházaknak minden segítséget megadott és megérezte, hogy ez a szórakozás, sőt ennek a mellékhatásai is sok mindent levezetnek. Nagy segélyeket kapott a színház és minden akadályt elhárítottak a színház útjából, A népnek eddig csak kenyere volt, de most lett cirkusza is és boldog ködön át nézte az eseményeket. A színházhoz nem volt szabad nyúlni, ez nemzeti sőt lágerbüszkeség volt és a szomszéd táborokban különös irigység tárgya.

A láger szeretetadományokat kapott. Folyton jöttek az újabb és újabb ládák. Kínai paplanok és kínai csizmák érkeztek, ezekre nézve is elsősorban a színház nyilatkozott: mit igényel? A csizmák kellenek a színház munkásainak, akik néha hidegben is dolgoznak, sőt néha az udvaron is, a köz érdekében. A paplanok nagy része arra kell, hogy a szövetet lehúzzák róla: a vatta külön kell a színházi bútorokhoz, a szövét meg a kulisszákhöz. A parancsnokság a színházzal kormányozta a táborot és amióta annyi minden holmi volt, már nem volt olyan magára hagyatott a parancsnokság sem. Nagy erők csoportosultak melléje, egy egész csomó lógász támogatta. De nem is volt olyan önálló, mert amióta volt min parancsolgatni, azóta mind többen és többen kértek részt a kormányzásból. Amióta vagyon volt, érdemes volt részt kérni a kormányzásból. Egyébként a parancsnokságnak nem kellett volna részt adnia senkinek a hegemoniából, de volt egy gyöngéje és ezt meglehetősen kihasználták azok, akik valamilyen címen jogot formáltak a kormányzásra. Egészen nyíltan beszéltek, hogy a parancsnok-örnagy, csak százados és ezzel igen jól lehetett

kényszeríteni, hogy részt adjon a hatalomból. Addig amíg rendben mentek a dolgok, amíg nem volt érdekes, erre senki nem ügyelt. De most nagyon gyakran lehetett hallani magasabb uraktól, amint megfélemlítettek magukról és csak úgy, mintha véletlenül lenne, elszólták magukat: A százados úr, »pardon«, persze, persze: az őrnagy úr...

De a százados-őrnagy úr nem is ellenkezett. Szívesen, vagy nem szívesen de afféle kisebb tanácskozási hatalomféle és irányító-társaság szegődött melléje és nagyobbára ezeknek a szava érvényesült mindig. Ezek nem voltak olyan belátók. Azt kell mondani, hogy amióta minisztériuma volt a tábornak, azóta sokkal nagyobb lett a fegyelem. Amióta kincstár volt, azóta sokkal nagyobb lett az osztálykülönbség és nagyobb lett a rétegek között a távolodás. Egyesek fennhordták az orrukat, nem lehetett tudni miért? Egyesek mellett mindenféle címeken kisebb udvarok alakultak. Alakult egy agarász társaság, melybe csak kapitányok és kamarások vehettek részt, azonkívül nem zsidó vallású lovasok is. Még a vallási társaságok is ilyen zártkörű szigetek voltak. Az agarászok minden pénteken boroztak és úgy tervezték, hogy jövő esztendőre megünnepelik szent Hubertus napját.

Művészeknél, hírlapíróknál és különösen művésznőknél nem tettek különbséget, azt meg kell adni. A művészeket szívesen látták vendégképpen. Szomorú, hogy egyetlen esetben a művészetben is felmerült ilyenféle vita. Ez úgy történt, hogy a szilveszteri kabaré előtt volt egy kisebb kabaré, amelyikben Neumann Mónis játszott egy szerepet. Állítólag Szőke Szakáll írta a darabot és Mónis emlékezett rá legjobban, neki kellett kiosztani a magyar baka szerepét, másképp nem akarta odaadni a szöveget, ő játszotta a német sógor szerepét. A harctérről térnek haza és az egyik nem tud magyarul, a másik nem tud németül, de azért nagyon jól összebarátkoznak, közben sok mindenféle humoros kiszólás van. Egyszerre azt mondja előadás alatt a darabban a Neumann Mónis:

— Az apád istenit...

Erre felugrott a helyéről Czernin hadnagy úr, a bukaresti magyar követ öccse, vagy unokaöccse és odakiáltotta hangosan:

— Schweinerei...

Azzal kiment az előadásról, mely meglehetősen vontatottan dőcögött tovább. Czernin hadnagy úrnak igen nagy befolyása volt, azt mondták, ha haza megy, közvetlenül az udvarnál kell neki jelentést tenni arról, hogyan érezte magát a hadifogságban és akkor esetleg egy pár úr érdekében is ejtethet néhány szót az udvarnál, vagy esetleg elhúzhatja többeknek a nótáját.

Czernin hadnagy úr írásos jelentést tett a lágerparancsnokságnál, — a vallás megsértése miatt és ami ennél is több, ő úgy hallotta, hogy Máriát mondott Mónis hadnagy, ami a legnagyobb infámia. Többen kezdtek rá emlékezni, hogy tényleg úgy volt. Sőt akadtak, akik határozottan mondták, hogy csak azért nem ugrottak fel, mert nem akartak botrányt. Mónis védekezett, hogy előre bemutatta a szerepet cenzúrázás végett és semmi rossz szándéka nem volt. A magyar baka, — elég szomorú, — de használja az utóbbi kifejezést is, de ő ezt nem mondta. Most az volt a helyzet, hogy a zsidók alig emlékeztek, még arra is, amit a Mónis elismert, viszont az antiszemiták úgy emlékeztek, amint azt Czernin bejelentette.

Vihar volt készülöben. Úgy látszott, hogy teljesen felbomlik a lágerrend, vagy pedig külön táborba teszik a zsidókat. A zsidókat, majdnem minden bokszban szidták, de ha véletlenül a bokszban egy zsidó is volt, azt mondták: kérlek, téged nem számítlak közéjük, te kivétel vagy. Majd minden bokszban volt egy ilyen kivétel. A színészek próbáltak békíteni, egyeztetni, de nem ment.

Teljes lett a felfordulás és az elkeseredés a zsidók ellen, mikor valaki elhíresztelte, hogy Neumann Mónis panaszt emelt a muszkáknál az üldözés miatt és a bitang Waleczky, aki a legnagyobb antiszemita volt a keleti félgömbön, Varsótól egészen Wladiwosztokig, roppant elítélte az ügyet, azt mondta, hallatlan, neki kell beavatkozni.

Ez délután kettőkor terjedt el a táborban, de már háromra tiszti gyűlést kellett egybe hívni, olyan izzó volt a hangulat. A tiszti gyűlésen Neumannak nyilatkozni kellett, vájjon tett-e efféle nyilatkozatot a lengyel kapitány előtt, mert ha igen, ennek le kell vonnia konzekvenciáit. Most már a közös bokszban lakók sem állottak szóba egymással, ez csakugyan olyan árulás volt, amit a kiválasztott nép minden emberének éreznie kellett.

A gyűlésen kiderült, hogy Waleczky már tudott a dologról, véletlenül és igen nagy szerencsére ott volt annál a bizonyos alkalomnál Körös főhadnagy úr, aki teljesen megbízható. De éppen ellenkezőleg, Waleczky tudott a Mónis afférjáról és megkérdezte Mónist és Mónis azt mondta erre: hogy neki nincs semmi afférja, egy szó sem igaz, rosszul hallotta a kapitány úr.

Ez persze nem altatta el végleg a szenvedélyeket. Szétoszlott a tiszti gyűlés és egyesek gyűlölködve szisztegték: Most az egyszer megmenekültetek...

A Baubezirkben is volt egy ilyen eset. A Baubezirkben a törzstisztek és protekciósok között kialakult: a zsidóknak vissza sem köszönök társasága. A postatiszt, Almoslino főhadnagy nem tudott róla, hogy kik a társaság tagjai és véletlenül köszönt egy társaságbeli tagnak. Ez persze nem köszönt vissza.

Almoslino egy gazdag, Pestre került spanyol-zsidó volt, aki azelőtt valahol Boszniában lakott. Nem csinált lovagias affért, azt mondta a Baubezirk parancsnokának, hogy kéri a tiszti gyűlés összehívását, szólni akar az ügyben. Nem látszott szükségesnek, elvégre magánügy volt, de mivel ott is izzó lett a hangulat, végre is összehívták a tiszti gyűlést és ott Almoslino főhadnagy: belenyúlt a tárcájába, kivett belőle egy keresztet és azt mondta:

— Bosznia-Hercegovinában a mohamedán kezek által lerombolt keresztény templomok felépítése körüli segítségemért, megkaptam a pápa ő szentségétől a Pro ecclesia et pontifice keresztjét. Íme, ez az. Ugyancsak ezen ténykedésem miatt a magyar hercegprímás, utá-

nam küldte a fogságba e tábori lapon atyai áldását, melyet hódolattal és hálával őrzök...

Almoslino főhadnagy ezekután kitűzte a mellére a keresztet és a levelezőlapot odaadta a tábor rangidős tisztjének.

Az Almoslino főhadnagy esete egyszeriben véget vetett a zsidóüldözésnek.

## ÖTVENHATODIK FEJEZET.

A parancsnokság és a köréje csoportosuló tanácsadók nagy eredményeket mutathattak fel. Először is a tábor anyagi jóléte teljesen kifogástalan volt. A vöröskeresztes látogatás és a konzulok szeretetadományai, meg a részletre árult portékák valóságos bőséget teremtettek. Istápolta a tudományt és művészetet és különösen a felekezeti békével egyelőre nem volt baj. A táborparancsnok figyelmét és okosságát dicséri, hogy a karácsonyi ünnepen egy zsidó zászlós is szerepelt a programmon. Lehet mondani: az ünnepély fénypontja volt a zsidó zászlós karácsonyi meséje. Először a tábori lelkészek mondtak rövid beszédet, Benkő százados az Úr imáját mondta el, aztán következett a karácsonyi mese. Állítólag a zászlós figyelmeztette a parancsnokot, hogy még nem ültek el teljesen az antiszemita hullámok, nem fél ugyan, de talán egyesek érzékenysége meg lesz sértve, hogy éppen karácsony estéjén, zsidó létére tábori lelkészek és az Úr imája után...

— A szolgálati szabályzat nem ismer vallási különbséget. A lényeg, az, hogy bízom az Ön tehetségében és a fő, hogy a mese megható és ünnepélyes legyen...

így tehát mégis csak odaállott a pódiumra a zsidó zászlós és a csillogó karácsonyfa tövében, szimbolikus szögesdrótok között zöldelő békefa alatt elkezdte a mesét:

... Ez a mesém egy otthoni tehénkéről fog szólani.

Közönséges falusi tehénről, mely mit sem sejtve legelészett élete alkonyáig a kedves falusi határban.

Mígnem beteljesült rajta is a kiérdemesült tehének végzete.

Előregedett és elgyengült és talán valami ifjúkori könnyelműsége is most bosszulta meg magát a derék állaton, ágynak dőlt és nagyon beteg lett a kedves, jó tehén. Nem volt mást mit tenni, levágták és megnyúzták a mi tehenünket, sápadtképu hallgatóim. A húsát — háború volt már akkoriban — a konzervgyárba vitték, a mi szelíd tehenünknek.

Nagy vaskondérokba szeletelték a húsát, makói hagymát és szegedi paprikát, meg máramarosi sót adtak hozzája, aztán megfőzték, aztán kis pléhdobozokba rakták és a menetszázadokhoz küldték, a mi kis riskánkat.

A hátizsákokba került a riska és a szélrózsa minden irányába elutazott a virágos bakákkal a harctérre. A szíve a riskának az olasz harctérre ment, a mája délre és egy darab a combjából az orosz harctérre került.

Hát erről lesz szó, erről az orosz harctéri riskáról.

Itt ült egy öreg hadapródjelölt hátizsákjában és csak várta türelmesen a jó konzerv, hogy mikor kerül rá a sor. De tartalék adag volt és nem volt szabad megenni, csak parancsra. Parancs azonban a konzerv elfogyasztására nem érkezett. Pedig sok mindenféle parancs jött, de ez az egy nem jött.

Már-már azt hitte, hogy róla egészen megfeledeztek, de be kellett látnia, hogy téved, mert egyszer mégis parancsban kérdezősködtek utána a zászlóaljtól, hogy megvan-e?

Persze megvolt, de már meglehetősen unta az állóharcot, sajnos azonban az idő nem kedvezett az előnyomulásnak. Az idő inkább a járőrszolgálatnak kedvezett, mert ez minden nap sorra került. Mindennap sétálni ment a hadapródjelölttel az orosz állások felé.

Néha csúszni kellett a hadapródjelöltnek, néha szaladni, néha ugrani, vagy hasravágódni. Nagyon kellemetlen volt ez a szegény konzervnek. Nagyon félt szegény konzerv, iszonyúan meg kellett kapaszkodnia. Mondta is egyszer a hadapródjelölt:

— Ejnye, de nyom a konzerv a hátizsákomba...

Hanem egyszer nem használt a hasravágódás.

Hasravágódás különben is csak golyó ellen használ, de szurony ellen nem ér semmit.

Nem ért tehát semmit most sem, de a hadapródjelölt életben maradt, mert a szurony nemesebb testrészt nem érintett. A nyelvén ment keresztül ferdén és a jobbarcán, de úgy nemesebb testrészt nem érintett.

A szuronyos puskát aztán kihúzta a hadapródjelöltre az ellenség, mert szüksége volt a puskára. Ebből és egy másik puskából ágyat csinált az ellenség, mert azt úgy tanulta a kiképzésnél. És ezen az ágyon átvitték egy másik orrossal a hadapródjelöltet Oroszországba.

A hátizsákját a hadapródjelöltnek a feje alá tette az ellenség, hogy a feje magasan legyen, mert a sok vértől máskülönben nem igen tudott volna lélekzeni a hadapródjelölt és ez esetleg kellemetlen lett volna neki.

Az orosz kórházban lassanként felgyógyult a hadapródjelölt. De nem a nyelve miatt gyógyult lassan, hanem a hasa miatt, mert mint később észrevették, tényleg, ez át volt löve.

Na, hanem hát egyszer mégis csak rendbe jött. Egy kicsit vesztett is a testsúlyából, egy kicsi testsúlya maradt is neki, szóval meggyógyult és útnak eredhetett a többi oroszországi foglyok tanyája felé.

A végtelen Szibériában éltek ezek, egészen messze a Sárga-tenger partján. Szomorúan és összebújva éltek, de helyet szorítottak a hadapródjelöltnek is.

És hozzákészülődött ő is, mint a többiek, nekifogott ő is: várni békét, melyet egyesült erővel és szívszorongva vártak itt az emberek.

Sátrat ütött ő is, mint a többi rabok, színes kartonból és falécekből kis bokszt csinált. Asztalt szerzett magának és kis polcokat. Rendbehozta vagyonát: a kartonfalakra akasztotta a japáni és bajkáli képeslapokat, egy szivarskatulyába tette téli és nyári fehérneműjét, szóval, rendet csinált a házban.

És nézegette közben a megmentett holmikat, melyek még hazulról, — egy volhiniai erdőből — kísérték idáig; három tábori postai lapot, két kis no-



teszt és a doboz konzervet, mely még megvolt, benne a riska húzával. Amelyet nem evett meg idáig, mert nem jött parancs.

Nem jött parancs.

— ... és most már... most már nem is igen fog jönni... gondolta az árva hadapródjelölt.

Addig nézegette az öreg hadapródjelölt a pléh-dobozt, hogy karácsony lett.

Karácsony lett, szibériai karácsony lett ismét, hiába mondták az összes kabalák és az összes asztallábak, sőt magának a nagy Napóleonnak pasziánsza is, hogy több szibériai karácsony nem lesz.

Mindegy, itt volt megint a szibériai karácsony.

Itt volt a szibériai karácsonyest ismét és az alacsony bokszokból nem látszottak ki a rabok, úgy lehajtották fejeiket.

Mélyen és nehezen kopogtak sóhajaik az idők és távolok láthatatlan távirógépén hazafelé és robogott velük emlékezésük könnyes szekere a távol havas udvarok felé és karácsonyfák felé a szent estén...

Es minden rabnak a szívében egy nagy karácsonyfa állott, nagy-nagy ragyogó, könnyező, csillogó karácsonyfa.

A kis asztalokon a bokszokban papirosernyővel letakart lámpák voltak és nagy csönd, ünnepi és templomi csönd. Imádkoztak a rabok és reszketett kezük és szívéük az áhítattól. És reszketett keze és szíve az áhítattól a hadapródjelöltnek is és zsebéből kivette bicskáját és a polcra levette az ütött, kopott, harcokat járt konzervdobozt. Beleszurta fedelébe a bicskát és a karcolásra odanéztek, arrafelé, a rabok. Kinyitotta egészen a konzervdoboz fedelét és felállott a félhomályos teremben, felállott a szakállas hadapródjelölt és úgy látszott, mintha pap volna és szószékből beszélne.

Felemelte az ütött, kopott, harcokat járt konzervdobozt, magasra emelte és így szólt szegény, színtelen és árva hangon az elhagyatottak között:

— Béke-hús és béke-vér van benne, béke-föld és béke-ég... Béke-fű és béke-rét, béke-víz és béke-levegő van benne... Béke-virágok és béke-nectarok...

És odajöttek mind a boldogtalan és szerencsétlen feldúlt rabok és ettek a konzervből, a tehénke húsból.

Ettek belőle és sírtak.

Olyan volt az egész, mint egy szívhez szóló szer-tartás, mint egy boldogító jóslat, mint egy ígézetes drága üzenet, mint egy derűs és békességes ünnep.

Olyan volt és szíveikbe erre az estére békesség költözött és türelmes reménység...

A mese nagy hatást tett a hadifoglyokra, egyesek sírtak, úgy meg voltak hatva. A Szibériai Újság szerkesztője elkérte és azt mondta, hogy meg fog jelenni a lapban. A lapból mindenki lemásolhatja és elteheti emlékébe.

Karácsony estén sokáig együtt maradtak a foglyok és csendesen, elgondolkozva beszélgettek a nagyteremben, csaja mellett. A zsidó zászlóshoz sokan mentek gratulálni, békélten szorongatták a kezét még a legszélsőségesebbek is. Azt mondták, ez már egészen más, ez már valami. Nem gondolta volna az ember, hogy vannak, akik így át tudják érezni a szeretet ünnepét.

Gotthilf hadnagy úr is odament és leült a zászlóshoz és sokáig hallgatott, aztán egyszerre megszólalt:

— Az ilyen ember miért nem mutogatja magát a múzeumba?

— Mi? Hogy mondtad, kérlek?

A szegény zászlós megszeppenve dadogott:

— Mit mondtál, kérlek?

— Azt mondtam, hogy miért nem mutogatsz magad a múzeumba. Nem is a múzeumba. Rosszul mondtam. A panoptikumba...

— De mit akarsz tőlem? Miért mutogassam magam a múzeumba?

— Mert téged spirituszba kellene tenni. Nincs még egy ilyen asszimiláns az egész világon. Egy iskola-példa asszimiláns. Az vagy. A saját ünnepeidről bezzeg nem tudsz ilyen ragyogó mesét írni...

— Dehogynem ... Tudok arról is ...

Gotthilf doktor gúnyosan mosolygott.

— Hát akkor meg éppen ne várj. Akkor meg éppen odavaló vagy...

Német birodalmi tisztek jöttek a mesemondó asztalához és kedvtelve mustrálták. Addig már elmagyarázták nekik a mesét és most úgy néztek a zászlósra, mint egy csodabogárra.

— Brav Kerl... Brav...

Egy százados lelkesen magyarázta egy tiroli hadnagynak, hogy ilyen taktikai húzás nem volt az egész hadjárat alatt. A parancsnokság ezt fényesen csinálta. Le vannak kenyerezve a tisztjelöltek és zászlóstól lefelé az egész tábor, mert közülök való szerepelt ilyen nagyszerűen. Le vannak szerelve az összes antiszemita és a zsidóknak is megvan az elégtételük. Nagyszerű sakkhúzás volt a parancsnokságtól ezt a mesemondó zsidó zászlóst beállítani, ámbár kétségtelen, hogy tehetséges fiú, azt meg kell adni, mert anélkül az egész nem ért volna semmit, de mégis csak a parancsnokság csinálta ügyesen.

— Na de most mondd meg, — hallatszott egy asztaltól a doktor Gotthilf éles hangja, — mondjuk, hogy az Almoslinonak nincs pápai keresztje, azért le kell ölni a zsidókat? Aztán mondjuk, nincs ennek a zászlósnek az a tehetsége, azért már pogrom kell? Mert el ne felejtsd, hogy itt majdnem pogrom volt...

Haerti főhadnagy, a jóléti, sunyi mosolygással közeledett. A csillogó cvikkere mellől pislogott a mesemondóra és egy cédulát nyújtott át neki diszkrétan az asztal alatt. A mesemondó kitette az összehajtogatott cédulát az asztalra. Vájjon mit levelez vele a Haerti?

Egy ingyenes utalvány volt fekete kabátra, a jólétitől.

Szegény mesemondó megrokkant és elfehéredett és kitámolygott a teremből.

Ahogy ment kifelé, még hallania kellett az előszobában, ahogy két tudálékos hadapród vitatkozott:

— Nem érted az egész mesét. Mondom, hogy ez egy forradalmi mese volt. A zsidók mindig a forradalomra gondolnak. Azt akarta ezzel mondani, hogy a forradalom magva ott van minden ember földi torniszterében. Nem bontják ki az emberek, csak ha eljön az ideje, eljön a nagy ünnep. Akkor nyitja ki az, aki a leghívebben megőrizte és akkor majd mindenki eszik a riska húásából, odazarándokolnak az emberek és mindenki lakozik a torniszter konzervjéből...

— Hátha csak egy mesét akart mondani? Egy karácsonyi mesét...

— Á. Ne beszélj bolondokat...

## ÖTVENHETEDIK FEJEZET

Néhány héttel ezelőtt történt, hogy Bödy Jóska egy reggel lejött hozzá és azt kérdezte tőle:

— Úgy-e, te tanultál az egyetemen társadalomtudományt?

— Tanultam. Valami olyasfélét...

— Különben én nem is tudom pontosan, hogy társadalomtudományt gondolok-e? Valami olyan tudományt gondolok, ahol arról van szó, hogy az emberek hogyan élnek együtt? Van-e annak valami szabálya vagy törvénye, hogy az egyik embernek több jut, a másiknak kevesebb, mire kell a pénz, mire kell a kereskedelem, mire kell a reklám...

— Várjál csak egy kicsit... Hát a reklám, az persze a kereskedőnek kell. De hogy mire kell a kereskedelem? Hát az osztja szét a javakat, az árukat...

— Jó, jó. Ezt értem. Nem erről van szó. Tudom, hogy mai formájában kell a kereskedelem. De hogy van-e arra valami elmélet, hogy egyszerűbben is szét lehessen osztani a javakat. Elvégre ez nem olyan komplikált feladat: szétosztani, ami már kész. Azután például a reklám előttem teljesen érthetetlen. Persze csak ha egészen kiemelem magam a mostani kereteből. Spekulatív szempontból. Egészen érthetetlen, nem is lehetne megmagyarázni annak, aki nem ismeri az egész gépezetet...

— Hát miért volna érthetetlen?

— Alapjában a reklám, — nekem ez a legfurcsább — az embereket rá akarja beszélni, hogy vegyenek finom eledeleket, járjanak kitűnő ruhákban, menjenek klimatikus gyógyhelyekre, vegyenek a Szajna partján kastélyt. Azt akarom tőled kérdezni, el lehet képzelni olyan társadalmat, hogy a reklám teljesen felesleges?

Vagy el lehet képzelni kevésbé komplikált szétosztást, mint kereskedelem? Van ilyen tudomány, amelyik ilyesmivel foglalkozik? Itt a lágerben például van egy parancsnokság. Most már van kamarillája is, vannak lógósai, van mindenféle szobarend, meg táborrend, de voltaképpen mégis az a fő, hogy délre kész legyen az ebéd. Hogy legyen aki megfőzze. Meg hogy legyen fa télire. Hogy legyen, aki levágja a fát és behordja. És egyszerre eltűnik az ebédhez való jelentősége, eltűnik a fának a jelentősége, még a szakács se olyan fontos, nekünk egyszerre csak a parancsnokság fontos. Mintha az vetette volna a rozsot, amiből a kenyér van, meg mintha az vágta volna a fát az erdőben. Pedig mind értelmes, intelligens emberek vagyunk, teljesen tisztába vagyunk vele, hogy mi a közérdek, mégis vállaltunk egy parancsnokságot, helyettünk intézkedik, utasít bennünket. A lágerjólét nem is függ a termeléstől. A lágerjólét a parancsnokságtól függ. Én azért kérdezem ezeket, mert tényleg olvastam olyasfélét, hogy az emberiség fejlődésével el fognak tűnni a parancsnokságok. Én egy egyszerű néptanító vagyok és ábécét tanítottam békében. Én tudom, mi az a fejlődés, tudom, milyen nehéz, még az írásra és olvasásra is megtanítani az embereket. Egyelőre azt látom, hogy mikor az emberiségnek, már tudniillik az egész emberiségnek, a zulu-kaffereknek is érettségije lesz, még mindig lesz parancsnokság. Mert hiszen látom, itt mindenkinek van érettségije, mégis kell parancsnokság. Az csinálja a javak szétosztását és az csinálja a reklámot az új Conger-féle posztónak... Vagy általában, azt nem értem, mennyiben függ az emberiség jóléte a parancsnokságtól? Mi köze a kettőnek egymáshoz? Mi volna nagyobb fejlődés, ha mindenkinek érettségije volna, vagy tanítói képesítése, vagy pedig az volna több, ha a skorbutos legénységek javára lemondanánk naponta egy tál ételről? Van ennek tudománya, vagy ezekkel a kérdésekkel csak a szépirodalom foglalkozik?

— Kérlek, ezekre a kérdésekre nem lehet egy

szuszra felelni. Egyikre se lehet. Tudománya és rendszere mindennek van. A tudomány felel is mindenre. Persze más kérdés, hogy jól felel-e, vagy rosszul felel. Majd foglalkozni fogunk ezekkel a dolgokkal...

A könyvtárban felfedezett egy Filippovich társadalmi gazdaságtant és ettől kezdve ezt tanulmányozták a Bödy Jóskával. Minden reggel összeültek és egy fejezetet elolvastak belőle, aztán mondatonként és gondolatonként magyarázták. Örvendett, hogy éppen a társadalmi gazdaságtant találták meg, mert egyetemi hallgató korában tanulta volt a Földes társadalmi gazdaságtant és az erősen gondolkodó Bödy Jóskával szemben egy kis főrja volt. Máskülönben nem tudta volna sokáig tartani a professzori helyzetet. Egy reggel Bödy Jóska mosolygott és furcsán kételkedve nézett maga elé.

— Valami kis baja azért mégis van ennek a könyvnek...

— Kérlek, a társadalmi tudomány nem olyan egyszerű. Nemcsak gazdaság van a társadalomban, hanem vannak más tényezők is. Van vallás, van erkölcs, van alá- és fölérendeltségi viszony, vannak etikai szempontok, vannak öröklött társadalmi formák, amiket nem lehet egyszerűen csak levetkezni, van erőhatalom, van munkafegyelem, van sok minden. Ez a legnagyobb tudomány. Ez is egy kis rész, a társadalmi gazdaságtan...

— Nem is azt gondolom... Csak azért mégis van baja ennek a könyvnek. Ez folyton azt magyarázza, hogy hogyan vannak a dolgok. Persze nekem ez is kell, mert én eddig ezt sem tudtam. De azért furcsa, hogy mindezt olyan természetesnek találja. És folyton azt magyarázza, hogy lehetne azt, ami van, még szilárdabbá tenni. Ez nincsen semmiféle tudományban. Képzeld el például, hogy az orvostudományban tanulnák az emberek a könyvben a tüdővészt. És nem arról van szó, hogy hogyan lehet a világról eltüntetni a tüdővészt, hanem, hogy lehet a tüdővészt állandóvá tenni. Egy kis tüdőbajból egy örök időkre szóló, állandó és példás nevezetességű tüdőbajt kitenyészteni, egy

mintatüdőbajt csinálni, olyat, amelyiknek csudájára járnának az emberek. Képzeld el, hogy az orvosnak eszébe se jutna, hogy elsősorban is nem kell tüdőbaj... Miért nevezi például a népesség szaporodását kedvező arányszámmak? Miért nem nevezi akkor az éhező emberek szaporodását is kedvező arányszámmak? De azért csak menjünk tovább ...

Egy Miklóssy László nevű fiatal gyerek lakott a szomszéd bokszban, ez napról-napra pontosan megjelent az előadások kezdetekor. Leült az ágyára és feljűk fordult, szomjasan hallgatta a beszélgetést és tanulást. Egyszer bejött a bokszba és kérte, hogy maradhasson ott, hallgatni szeretné. Attól kezdve Miklóssy Lacika mindennap benn volt a bokszban és szorgalmasan jegyzett, egy napon pedig arra kérte őket, hallgassák ki az anyagból. Lacika tudott gyorsírást és még a vitákat is feljegyezte. Ugyilátszik egész délutánokon tanult, mert a végén a vitákat mondta el, követelő és gyerekesen dacos hangon, de a jó tanuló fesztelenségével:

— A következő kérdésekre nem kaptunk eddig feleletet...

Az utóbbi napokban, mintha kissé alább hagyott volna a Lacika érdeklődése. Az egyik napon hiába várták, hogy Lacika felelésre jelentkezzen. Ahogy vége volt az előadásnak, Lacika felállott, meghajtotta magát és elment. Másnap még eljött az órára, de már nem jegyzett és az is megtörtént, hogy elmaradt egy órától. Az egyik órán a hallgatag gyerek, beleszólt a vitába.

— De kérem, nem minden a gyomor. Kultúra is kell...

— Persze hogy kell...

— Itt vagyunk például mi. Megvan minden, ami kell, de hova lennénk, ha nem volna egy kis kultúra...

— Hát lehet kultúra. Lehet tanulni nyelveket. A Feszt algebrát tanul, mi társadalmi gazdaságtant tanulunk ...

— Az nem elég. Nem elég csak teletömni az



agyat. A szemnek is juttatni kell valamit, az izlést is fejleszteni kell, szórakoztató kultúrára is szükség van... Például a színház. Én például utóbbi időben... megengedték, hogy jelen legyek a színházi próbákon... A szilveszteri kabaréra készül a színház...

— Próbára Loncsü...

Lengyel Jozefin szólott be erélyesen a terem ajtajából a boksza és Lacika felállott, egy kicsit elpiroslt, aztán meghajtotta magát és ment Jozefin néni-vel a próbára...

... Lacika nem jött többet órára. A kultúra elso-  
dorta a társadalmi gazdaságtani órákról Lacikát és ezután a gazdaságtani órák alatt más bokszban tartózkodott. Reggelente később kelt fel és egyszer ágyba maradt. Azt mondta, beteg. Nem volt semmi baja, de este sokáig fenn maradt és nem volt kedve felkelni. Éppen az óra kezdetén megjelent nála egy monoklis németbirodalmi és azt kérdezte résztvevőn:

— Was ist, Kleine?...

Leült az ágya szélére és beszélgetni kezdett. Nem is lehetett megtartani az órát a suttogástól.

Bödy Jóska azt mondta, hogy ez előrelátható volt. Nem lehet ugyan mindent a színházra fogni, bár kétségtelen, hogy odahaza is az erotikum nagy felvonuló terepe a színház. Itt a színház robbantó szikrája négy év óta gyülemlő szekszuális puskapor közé esett és egyik napról a másikra felgyújtotta az érzékek forradalmát. Azután ezek a gyerekek, akik éppen hogy elérték a nemi érettség fokát, de még teljesen öntudatlanok és tájékozatlanok, ellenállhatatlanul hullanak bele az ifjúkori bűnök helyett, ebbe a fajta kielégülésbe. Női parókák és műmellek és suhogó szoknyák a Conger parfümjé és púderje, úgy hullottak a hosszú évek aszkézisével lefojtott emberi indulatok és természetes vágyak közé, mint a gyújtó szikra. Felrobbantak az etikai gátak tartályai és ezerfelé repültek szét a szilánkjai...

... A szilveszteri kabaré fényesen sikerült. A parancsnokság utolsó pillanatban engedélyezte a női kiszolgálást és ez alkalommal számosan pompázhattak

női ruhában olyanok is, akik egyébként a színjátszásra nem voltak alkalmasak. A színművésznők természetesen ezekkel nem érintkeztek, de az alsóbbrendű bajtársak körében nagy népszerűséget értek el. Lacikának nagy sikere volt. Egy lágerbűvész a kabaré során előbb repülőgépet utánozott, majd gránátsüvöltést, végül pedig műsorának fénypontjául előhozott egy nagy faládát, megmutatta a közönségnek, hogy teljesen üres. Azután befedte és nagy hókuszpókuszok között megint kinyitotta és akkor a ládából, a láger legnagyobb meglepetésére, elővarázsolta piros csizmában, bokorugró szoknyában, selyem pruszlikban: Lacikát...

Óriási sikere volt Lacikának is és Rappaport Vilmos bűvész úrnak is...

## ÖTVENNYOLCADIK FEJEZET

... Boldogan csengetnek künn a nagyvilágban, csengetnek a templomban és csengetnek a karácsonyfák alatt, csengetnek az iskolában és a parlamentben és csengetnek a parfömködben a tribün mellett, a ragyogó lovaknak... De itt minálunk, csak az őrszoban csengetnek, ha jön a Waleczky, csengetnek, hogy ki kell neki nyitni a kaput, de nekünk nem csengetnek ... nekünk nem nyitják ki a kaput...

... Selyem itt nincsen, csak a praporcsik zsebéből kandikált elő múlt nyáron egy olcsó japán-zsebkendő, de odahaza nagy virágos selyem nyakkendők kápráztatnak a kirakatokban, selyeming izzad a zsokék hátán és selymek a rózsaszínű mellein az elhagyott menyasszonyoknak, selymek a fejeiken, szőke és barna és vörös, szelíd és boldog és harsogó és nyugtalan selymek...

... Elromlott az ízlésünk és mindig halat eszünk... Megvagyunk könyvek és hírlapok, ucca és szabadság és foglalkozás nélkül...

... Nem látogatjuk meg kedves öreg szüleinket, nem nézzük meg gyermekeinket, nem küzdünk polgári jogokért és szociális reformokért és közjogi engedményekért ...

... Marmaládot kértünk a grófnőtől a tésztára és hetenként két tésztanapot kértünk...

... És most azt hiszi a grófnő, hogy ez úszkál a szívünk legtetetején, a két tésztanap...

... Kínai paplanokba burkolózunk és csoszogunk a havas udvaron és idegen szavak özönén rágódunk és távolodunk az életünkől...

... De meg kell neked mondanunk grófnő, hogy

csak a szívünk legtetején úszkál a marmelád és a két tézstanap ...

... Mert ha egy kulccsal kinyithatnád szívünket grófnő, akkor látnád, hogy csak legfelül tartjuk ezeket az olcsó és vásári holmikat...

... Ha kinyithatnád a szívünket grófnő és kipakolnád, akkor látnád, hogy a mélyén a szívünknek, a legmélyén: a rajongó várakozásaink vannak, a dermedt várakozásunk, kétségbeesett és feszült aggódásunk, amelyre gondolni sem merünk ...

... Sikoltanak és vérezne a kezekben a szívünk grófnő, mert itt van eltemetve a kis fiunk hangja, a feleségünk fájdalma, a kislányunk mosolya, az anyánk reszketése, az apánk ijedtsége, a falunak haragja, a villanyos csilingelés, szomorú napjaink terhe és itt van a feszült aggódásunk és dermedt várakozásunk, melynek se éjjele, se nappala, se ünnepe, se pihenője, se megállása...

... Ezért kell a francia nyelv és a tatár nyelv és ezért kell a méhek élete és ezért kell Lady Hamilton élete, a Fogoly Tiszti Színház, a két tézstanap és az olcsó marmelád...

... Koldus kitájok falujában, fönny a dombon, vöröstégla-kaszárnyában, hadifogolytáborban...

Ez a vezércikk abból az alkalomból jelent meg a Szibériai Újságban, hogy rövid időn belül a második szökési kísérlet történt.

Felülről tényleg azt hitte volna az ember, hogy a láger teljesen elmerül a földi élvezetekben. Hogy nincs egyéb, csak a művészeti és kulturális, lágerkulturális törekvések, lovagias ügyek, színházi csetepaték, viták és színházi intrikák.

Botrányok az öltözőben, hogy vájjon ki fogja kapni a legközelebbi előadáson a szobalány kétszavas szerepét? Kit emelnek ki a kórusból a nők közül? És a szereppel együtt, ki fog kapni batiszt alsóruha és gummi harisnyakötő helyett selyem-kombinét és selyem harisnyakötőt? Nem-e lesz vájjon megint bokszolás a dologból, mint legutóbb, mikor a színésznők verekedése miatt majdnem elmaradt az előadás?

Azután nincsen egyéb, mint a rangelsőbbiség fe-  
szegetése, vájjon tényleg csak főhadnagy-e odahaza  
Benkő kapitány úr? Meg aztán az is lehetséges, hogy  
a Steiner őrnagy úr, csak százados? Meg aztán a  
viták a Haertl főhadnagy úrral. Aki reszket minden  
kis darab szappanért, mintha a sajátjából adná. Aztán,  
vájjon csakugyan pénzért küldték hazulról a szeretet-  
adományokat? Vagy az amerikaiak csinálnak részlet-  
üzletet a hadifoglyokkal? A Schenk vájjon soha nem  
fog felébredni a gitározásból? A tornászok már a ta-  
vaszi versenyekre treníroznak, van, aki most fogott  
egy hatkötetes regényhez. Úgy látszott, mintha egy  
gonosz varázs ülne a lágeren, mintha egészen elfe-  
lejtkezett volna, egy más világhoz tartozóságáról.

Csak amikor jött Almoslino postatiszt úr és le-  
tette a terem asztalára a nagy halom hazai levelező-  
lapot, akkor volt fojtott és borús csönd.

Zöld és sárga levelezőlapok hullottak az asztalra,  
zöld a magyaroknak, sárga az osztrákoknak és mintha  
Ítéletnap-i névsorolvasás volna, feléledve rohant az asz-  
talhoz, akinek nevét olvasták.

Úgy látszik tényleg csak felül úszkált a marmelád  
és a művészet tisztelete, meg a gitáros mámor...

De rövid időn belül a második szökési kísérlet  
történt.

Dantsek Dajka Aladárnak, az ezermesternek eddig  
minden sikerült.

Sikerült a nagybögő, sikerült a pálinkafőző, a he-  
gedű hatszáz, vagy hétszáz darabból, sikerült a szín-  
ház reflektorának megoldása petróleum-lámpákkal, a  
kortina, a sülyesztő-szerkezet.

Néhány hét óta négy boksztársával a legsúlyosabb  
tanácskozásba merült a nagybajuszú ezermester és el-  
hallgattak, ha valaki közeledett. Mindenki azt hitte,  
valami kolosszális tréfa készül, valami hatalmas láger-  
meglepetés. Talán forgatható színpadot terveznek, mit  
lehesen tudni?

Egy nap Waleczky százados az ezredessel inspi-  
ciált a lágerben. Az ezredes, az Isten tudhassa mi  
ütött beléje, ezúttal lovon volt és vadul körülnyarga-

lászta a tábort. Waleczky a nagy aktatáskával a hóna alatt, kicsit asztmásan futkosott a vágató orosz ezredes után, hogy mindig ott legyen, ha az ezredes megáll. Egy helyen besüppedt a hó és az ezredest majd elnyelte a lovával együtt.

Az ezredes azt mondta Waleczkynek, mikor az lihegve odaérkezett, menjen és nézze meg, mi volt az, hogy a kerítés mellett az épület háta megett, majdnem belefűlt a hóba. Negyvenfokos hideg van és a hónak, igazság szerint, ilyenkor meg kell fagyni, úgy, hogy megbírja a lovat és lovát.

Waleczky visszatért kis idő múlva és nagyon nyájasan mosolygott, azt mondta: semmi az egész, valami gödör van, semmi az egész. Az ezredes azután elviharzott, de Waleczky visszajött.

Összehívatta a tábort és nagyon nyugtalanul, nagyon meglepetten azt mondta, hogy sokkal okosabbnak gondolta a tábor fogoly-tisztikarát. Először is vegye a tábor tudomásul, hogy a legnagyobb botorság minden szökési kísérlet. A kerítés mellett egy nagy gödört ástak a hó alatt és a hó leple alatt kibontották a tábor deszkakerítését. Ha az ezredes ide nem jön, lehet, hogy ma éjszaka a szerencsétlenek meg is kísérlik a szökést, ő magamagát is okos és önző embernek tartja és okos embereknek tartja a tisztiket is. ő egy szót sem vesztegetne az egészre és ezt bizonyára jól tudja mindenki, ha csak arról volna szó, hogy főbelövik a szökevényeket. Ez a legkevesebb. Reméli, meg van győződve mindenki, ebből nem csinálna nagy dolgot. De hát kiderül a szökési kísérlet, az ő állásának is löttek. Ezért ő sokkal okosabb, semhogy jelentené a dolgot, vagy minthogy egyáltalán tudomásul venné. Egyszerűen nem veszi tudomásul. Ellenben megállapítja, hogy a próbálkozó nem lehetett más, mint Dantsek, az ezermester. Akinél azonnal motozást fog tartani. Tessék tudomásul venni és ezt mint értelmes embereknek mondja: Negyvenfokos hideg van éjszaka. Legfeljebb öt kilométernyire vonszolhatja magát a szerencsétlen, aki szökik. Az Usszurin és az Amuron örök vannak felállítva. Mondjuk, hogy itt átlopja magát Kí-

nába. Tessék tudomásul venni, hogy húsz kilométernyi szélességben egyezményes terület van. Itt kozákok cirkálnak. Tessék megmondani, ki tudja előre mi vár rá Kínában? Hogy gondolják? Kínában egy pár csizmáért agyonütik az embert. A legnagyobb botorság reszkírozni hiába az életet és az ő elhelyezkedését. Ezúttal saját érdekében elhallgatja. Lássák be, hogy nem a saját érdekében mondja el a helyzetet és így talán inkább elhiszik. Tízezer és tízezer verszteken kellene átkínlódni és nem minden verszten, de minden arsinon ott leselkedik a végzet. A biztos halál.

Aztán elkobozta Dantsek Dajka Aladártól az öszszehajtható és zsebbe tehető csolnakot, a fakorcolyákat, a kezdetleges török és a fél zsák szárított kenyeret, melynek a Gobi-sivatagon át kellett volna tartani, Indokínáig, vagy esetleg Perzsiáig...

A németek közül Wurm Ernst volt a magyarok kedvence. A magyar darabokban is fellépett a kórusban, de a német darabokban már szerepeket is kapott. Egy kis bakfist játszott utoljára és egész este ámulni kellett neki a színpadon és azt kellett neki mondani:

— Wenn das die Mama wüsste...

Wurm Ernst fiatal arca felett szőke paróka fürtjei aranylottak és kedvesen ártatlanul és tisztán álmélkodott a bemutatón meg a reprizen:

— Wenn das die Mama wüsste... Ha ezt a mama tudná...

De Wurm mama nem tudott semmit. Azt sem, hogy a kis Ernst egyébként szorgalmasan és szívósan magolt, hogy igazán csak a boksztársak rábeszélésére vállalta a kis női szerepet, hogy jó és tiszta szívű gyerek maradt, hogy voltaképpen a színpadon kívül még többet álmélkodott és még jobban csodálkozott az életen, a furcsa fogoly életen.

De Wurm Ernst egy napon eltűnt a táborból. Senki sem tudta hogyan, senki sem tudta miképpen sikerült neki, egyszerre nem volt sehol.

Orosz favágók jöttek mondani, hogy az Usszuri mellett az erdőben láttak egy hadapródot, de könyör-

gött nekik, ne szóljanak semmit. Pénzt adott nekik, hogy mutassák meg, melyik a legrövidebb út Kínába...

Egy hadifogoly járőr ment a felkutatására és ott találták a kis Wurm Ernst hadapródot megfagyva egy Usszuri-parti fa tövében. Egy kis szánkót húzott maga után, az is ott volt mellette, de a szánkóban már nem volt benne a Wurm Ernst útravalója, mellyel Indokináig, vagy esetleg Perzsiáig akart jutni.

Az egyik lábáról hiányzott a csavaros lábszárvédő. Aki elvette az útravalót Ernstől, előbb megfojtotta őt a lábszárvédővel. Wurm Ernst csak azután fagyott meg, hogy megfojtották és kirabolták.

A lágerben másnap szomorú hadifogoly-temetés volt.

Az udvaron a bajtársi koporsó felett a hatos szoba rangidőse így kezdte búcsúztatóját:

— Wenn das die Mama wüsste... Ha ezt a mama tudná...

... Úgylátszik, hogy tényleg csak szívök legtetején úszkált a két tésztanap. Úgylátszik a szívök legmélyén, emberi és marcangoló kétségbeesés feszült. Közös emberi sors, hogy felszínes és mulandó kábaságok harsannak a jelszavainkban; míg a szívek legmélyén hallottan fekszenek és nem mernek moccanni a lélek értékei...



## ÖTVENKILENCEDIK FEJEZET.

Eltemették a kis kadétot és hazafelé az úton két osztrák hadnagy azon vitakozott, hogy a nadrágját is lehúzták Wurm Ernstnek mielőtt megölték. Biztosan lehúzták a nadrágját is a rablók. Honnan gondolja és kitől hallotta, kérdezte az egyik hadnagy. Onnan tudja, hogy Haertl a jóléti főhadnagy, beírt a főkönyvbe egy nadrágot a szegény elhunyt lapjára, biztosan azért kellett neki új nadrág. Mert azt csak nem lehet képzelni, hogy ha lett volna szegénynek nadrágja, az utolsó útra újat adtak volna neki. Nincs olyan nagy bőség a ruhákban, hogy a halottakra új nadrágot adjunk, de persze ha lehúzták róla a rablók, akkor nadrág nélkül mégsem lehetett elföldelni.

— Na és mert a Haertl beírta, ebből te már azt hiszed?

— Hogyan? A Haertl?

— Igen a Haertl...

Az egyik gúnyosan nevetett a másik pedig elgondolkozott. Nem az mégse lehet. A szomszédok átvették a szót, hangoztatták, hogy lehetne beszélni róla, vannak dolgok amikről lehetne beszélni. A Prohászkanak már egy egész láda amerikai dohányja van, a Goldegg tele van posztóval, mindent összevásárol a jóléti lavkában.

— Odahaza úgyis meg kell fizetni. Meg itt is kell fizetni a részleteket. Mit ér vele, ha össze is gyűjti a dohányt meg a posztót?

— Az aktívoknak és a mágnásoknak könnyű. Van aktív alapok. Minden táborban van aktív alap, abból fizetik a vásárlásaikat, meg abból adnak nekik soron kívüli segílyt.

— A grófnő nagyobb összeget hagyott azzal a ren-

deltetéssel, hogy az kizárólag az aktívoké. Persze a kamarilla! eszközölte ki. Azt mondták, hogy a civileknek van módjukban magukon segíteni, azok kaphatnak hazulról, a családjuktól. Meg sok is köztük a mindenféle elem, de a tisztnek standeszgemész kell élni...

— Külön hagyott a lovassági tiszteknek ...

— Meg külön hagyott a törzstiszteknek...

— De lehet az is, hogy nem igaz, csak úgy beszélnek ...

— Ez nem lehet. Azóta jobban összetartanak és jobban is van pénzük. Meg a fekete alapból mindig ad nekik a parancsnokság. Különben most már nem is a parancsnokság, amióta kamarilla van a parancsnokság mellett, az intézkedik és hát csak maguknak adnak? Nem!

— A fekete alapból is kapnak?

— Abból is. Kinek adnának belőle másnak? A Waleczky örül, hogy nem megy a frontra és eleget keres a többi lopásaival, meg a tábori szállításokkal. Keres a fán, a kosztón, a világításon, ki tudja, mi mindenben keres. Az öreg ezredes, annak meg éppen nem adnak. Az úgysis egy jó ember. Úgyse csinál semmit. Hova megy a fekete alap? Szétosztják egymás között.

Tényleg ez a fekete alap, erre talán nem is lett volna olyan nagy szükség. Mindenféle alapokra kellett adakozni és ha a tábor többsége egyszer megszavazta az adókat, egy embernek nem lehetett tiltakozni. Úgy kezdődött, hogy a parancsnokság rendkívül sötét színekkel ecsetelte, milyen nyomorban van a legénység. Hát jó, ez alól nem vontta ki magát senki. Voltak, akik azt mondták, hogy nem kell adni. Nem sajnálják a szegény legénységtől, de nem kell adni, csak közvetlenül. Minden tisztnek osszanak ki egy legényt, akinek ad az ételéből, ad ócska ruhát, támogatja egy kis pénzzel, de nem a parancsnokságon keresztül. Elvben nem szabad így adni a lágéparancsnokságon keresztül, mert aztán a legénység a lágéparancsnokságnak lesz hálás, azt fogja hinni, hogy tőle kapta. Elvben azt kell szem előtt tartani, hogy a legénységről odahazulról gondoskodjanak. A legénységről gondoskodni kell, de a tisztnek

ereje úgysem elegendő. Intézkedni kell, hogy haza igazi jelentések menjenek a legénység helyzetéről, nem pedig a parancsnokság jelentése a vörös kereszt útján: hogy a legénység helyzete szomorú ugyan, ele utóbbi időben a táborparancsnokság intervenciója folytán, a tisztek segítése lényegesen enyhítette helyzetüket...

Mert biztos, hogy ez lesz a vége. Aztán még valami. Ha egyszer el fogják kezdeni az adókkal, akkor mindig lesz valami. Elvben nem szabad adózni. A közös petróleum vásárlás az még nem adó, a közös husvásárlás sem, de ez már adó. Olyan terheket akarnak viseltetni a hadifoglyokkal, amelyekkel nem volna szabad őket terhelni. Szívességből igen. De törvénybeiktatni nem lehet, hogy a szibériai tisztek gondoskodjanak a legénységről. Abszurdum. Ez állami kötelesség. Tessék intézkedni. Jelenteni.

A legénység segítségét azonban mégis megszavazta a tábor, az mégis nagyon alacsony gondolkozásra vallott, hogy sajnálja valaki azt a pár kopeket a nyomorultaktól.

— Ezt mondta Nietzsche! Ezt mondta Nietzsche!...  
— kiabált egy szeplős osztrák hadapród.

— Mit mondott Nietzsche?

— A szőke bestia... Ezt mondta Nietzsche. Ez öli meg az embereket. A buta szentimentalizmus. A szőke bestia...

Már aztán akármit mondott Nietzsche, mégsem lehetett volna megtagadni ezt a kérést. Elvben tényleg úgy van, de itt állanak a rettentő télben, segíteni kell rajtuk, nem lehet várni, amíg hazuról jön intézkedés. Azért persze kell irni haza is és kell sürgetni, hogy jöjjön nekik is valami alapos támogatás, de hát ez a kis segítség, ez kell.

A templom berendezésen folytatták, ami alól első-sorban a zsidók nem akarták kivonni magukat, meg akarták mutatni, hogy nem ismernek felekezeti különbségeket. A fürdő hozzájárulás szintén olyan dolog, amiről nem lehet még csak beszélni sem. Betegeknek tej alap: kegyetlenség volna megtagadni. Gyógyszer-alap. Gyorssegély-alap. Szükség-fillér. Egy szemérmes sze-

gény részére, aki önhibáján kívül nagyobb bajba került. Szemérmes szegények alapja általában. Fa tartalék. Hazautazási alap és tartalék. Hozzájárulás a tábori adminisztráció dologi kiadásaihoz.

Néhány napon át sötét képpel titkolóztak a parancsnokság szaglászai. Elejtettek bizalmasan egyes szavadat: hogy a német birodalomban milyen rosszul bánnak az orosz tisztekkel. Az odakerült orosz hadifoglyokkal. Alighanem represszáliák lesznek. Alighanem az itteni német birodalmiakat egy kicsit előveszik az oroszok.

Még az nem is volna baj. De amilyen gyalázatosak ezek a muszkák, ki fogják terjeszteni a represszáliákat a többiekre is. Magyarokra és osztrákokra. Pedig Magyarországon és Ausztriában jó dolguk van a muszkáknak ...

— De hát ez már így van ilyenkor... Nem lesz fürdés. Csak egy kiló hús lesz havonta. Betiltják a színházat. Elvonják a szabad fűtést. Kellene valamit csinálni...

A tisztgyűlésen szóba hozta valaki a dolgot és azt indítványozta, hogy meg kell előzni. Német bajtársainkat sem hagyhatjuk. Az is lehet, hogy rosszul bánnak Németországban az orosz hadifoglyokkal, de az is lehet, hogy csak ráfogás. Elvégre holnap ugyanezt foghatják a magyarokra is, meg az osztrákokra is. Meg kell előzni. Legjobb volna egy úgynevezett rendelkezési alapot vagy fekete alapot létesíteni és azt a táborparancsnokság belátására bízni. Ha a táborparancsnokság nem vállalja, valakit megbízni. Elvégre Oroszországban vagyunk, itt mégis csak mindent lehet pénzzel.

A táborparancsnokság nem zárkózott el a fekete alap kezelésétől, de kijelentette, hogy ez kockázatos és igen súlyos feladat. Persze a közérdek parancsol és saját élete kockáztatásával is, a legnagyobb diplomatikusan óvatossággal, de intézkedni fog. Halálos titok, még egymás között se beszéljenek róla a hadifoglyok. Tehát fekete alapra fejenként havonta ötven kopek, esetleg a szükségekhez képest több, későbbi dolog.

A fekete alapról nincs elszámolás az természetes és újabb adózás, illetve kivetés esetén nincs indoklás.

Ellenben a következmények meg fogják mutatni, hogy eredményesek voltak-e az intézkedések.

Az intézkedések eredményesek lehettek, mert a muszka represszáliák tényleg elmaradtak és a muszkák úgy viselkedtek, mintha nem történt volna semmi. Ravasz emberek, még csak szemére se hányták a foglyoknak, hogy mint bánnak a véreikkel Németországban. De nyilvánvaló, hogy a fekete alap jól működött.

Volt egy vakmerő tüzér-hadapród, a Somorjai, az addig ment a dologgal, hogy egyszer azt mondta a muszka ezredesnek, aki persze egy szót sem értett magyarul:

— Ugye te nimand, most nem mersz ugatni, mert meg vagy vesztegetve ...

De ezt barátságos képpel, alázatosan mosolyogva mondta Somorjai hadapród és a Bock zászlóssal úgy fordította le, hogy azt kérdezte: szabad-e majd tavasszal futópaszulyt ültetni a kerítés mellé?

A muszka ezredes barátságosan igent bólintott Somorjainak, amikor aztán mindenkinek elmúlt az aggálya a fekete alapok miatt.

Csak néha azért mégis előjöttek ezek a dolgok és néha mégis úgy egy kis gyanú suhant az emberek felett. Az egyszer biztos, hogy most már tekintélyes summára rúgott az adó, amit a táborparancsnokság szedett, amit hosszú évek alatt voltaképpen maguk is önként vállaltak. Bonyolult költségvetés volt, amelyben ki sem ismerte magát az ember, de meg nem is kellett mindenről elszámolni és nem is lehetett.

A fekete alap, a grófnőtől diszkrétén kapott összegek, tábori adminisztráció egy összegben elszámolva, jóléti portéka illetékei és részletei...

Szövevényes és kiterjedt kormányzat és gazdálkodás folyt, a nép adót fizetett és ha valamire szüksége volt valakinek, a térparancsnokság vezérkara döntött.

Vagy a jóléti minisztérium, vagy az egészségügyi bizottság, vagy a ruha-komité, vagy a Lavka Vezetőség, vagy a Központi Kultur Testület, vagy az Általános Gazdasági Intézőség. Ezeknek mindnek volt elnöke,

alelnöke, titkára, jegyzője, számvizsgálója, pénztárnoka, közege.

Ezek a láger-jólétnek az érdekében dolgoztak és önfeláldozóan viselték szívükön a köz érdekeit, annál fogva ezek meg is érdemelték, hogy ha valami kívánságuk volt, akkor valami előnyt élvezzenek. De az meg természetes is volt, hogy egymásnak az ügyeit hamarabb is intézték el, holmi államtisztviselői szolidaritás alakult ki a funkcionáriusok között.

## HATVANADIK FEJEZET

Az aktívok sem voltak mind egyformák. Volt közöttük olyan, aki inkább beillett volna civilnek. Például Vértes főhadnagy úr. Ez a Vértes főhadnagy szelid ember volt, mindig tisztán és szabályszerűen öltözködött, a parancsnokság rendelkezéseit respektálta, résztvett a katonai tanfolyamokon, de részt vett a különböző kurzusokon is. Gyorsírást tanult és egyszer oíragadt a jogásznoknál, mikor perrendtartást tanultak és attól kezdve ő is tanult új polgári perrendtartást. Azután voltak mágnások, akik inkább tartottak a közönséges emberekkel. Nem is szólva a matematikus Fesztről, de ott volt például a Tata, egy hosszú, két méteres mágna. Nagy hosszú szakálla volt a Tatának és igazi nevét mindenki elfelejtette. Nyáron lehetőleg úszónadrágban járt és szelidített varjóját mindig a balkeze mutatóujján tartotta, lehetőleg tiszti gyűlések alkalmával is. A horvát bánnak volt a nagybátyja és kis angol pipából a legkomiszabb darabos orosz dohányt, a mahorát szívta, amit egy tábori látcső börtökjében tartott, a nyakába akasztott szíjjon. Ott lógott a látcsőtok a nyakában, abban volt a mahorka, abból tömkölte a kis angol pipát. Kimondott foglalkozások, pályák, megélhetések nem voltak, de egyesek például, akik könyvelést tanultak, beültek a pontos irodai órák alatt a bokszukba, pénztárkönyvet, naplót vezettek, néha sóhajtottak egyet, ez akkor volt, mikor nagyobb összegeket hiteleztek vidékre.

— Nem ismersz te Dorozsmán valami Handler Testvérek céget?...

— Nem. Miért?

Az üzletember rázta a fejét, ráncolta a homlokát, nem mondott semmit. Aztán levelezett a Handler cég-

gel Dorozsmáról, hogy valami nagyobb előlegre számít a mai nehéz pénzviszonyok között, meg aztán a cég is új, nem bizalmatlanság, de be fogják látni, hogy ehhez az üzleti elvéhez ragaszkodnia kell.

Volt olyan, akinek két üzlete is volt, aki fiókokat nyitott és egyik-másik fiókját, amelyik rosszul ment felszalta. Márciusban mérlegek készültek a bokszokban és egyesek csődött jelentettek, mások ismét gyönyörű remunerációkat osztottak ki a tisztviselők között és fizetéseket emeltek és terjeszkedésről álmodoztak.

Voltak, civilek, akik nagyobb katonák voltak az aktívoknál. Volt egy vidéki rőfös, aki minden haditapasztalaton ott volt és az aktívok nagyon dicsérték, azt mondták, hogy odahaza már rég vezérkarban volna. Voltak pazarló emberek és voltak fősvények. Voltak spórolós emberek, akik kockacukrokat spóroltak, meg eltették a szalon cukrokról a kis képeket, ők nem ettek szalon cukrot, de másoktól elkérték.

Egy dunántúli gazdálkodó talált a volhyniai fronton egy szekér-láncot. Egy láncot, amivel az ökröket szekérbe fogják. Hatalmas derék lánc volt. Lehetett vagy nyolc kiló. A gazdálkodó magával hozta a láncot tizenhatezer kilométeren át és nem is titkolta, hogy nem szimbólumképen őrzi, haza akarja vinni, otthon a gazságban majd jó hasznát veheti azt mondta. Csak el ne vegyék a leszerelésnél.

Aztán voltak politikusok is. Politikusok meg filozófusok és ha egy ilyen filozófustól azt kérdezte az ember:

— Nem tudod mi lesz vacsorára? hát így felelt:

— Nem foglalkozom kérlek metafizikával.

A politikusok közül dr. Elek Béla a Szibériai Újság szerkesztője volt a nemzeti-hazafias politika letéteményese. Köréje csoportosult a hivatalos hangulat és vele szemben tulajdonképpen nem is állott senki, mert a szocialisták le voltak törve. A háborút a szocialistáknak kellett volna megakadályozni és ilyenformán nagyon hamar le lehetett őket inteni. Nem is lehetett tudni ki a szocialista.

A hetesben bizonyos Fábrián Béla lakott, aki azt



mondta, hogy békében a Vázsonyi irodavezetője. Ez a Fábián Béla doktor demokrata volt és néha irt egy-egy vezércikket a Szibériai Újságba, néha vitatkozott dr. Elekkel. A hatos pavillonban a demokrata eszméknek nem volt egy képviselője sem, a Baubezirk, az egy feudális vár, törzstisztekkel és öreg katonákkal, ahova nem ér fel a tömegek lármája. Itt lakott Mitteráger ezredes úr is, aki az egésznek parancsolt. A hetes az demokrata pavillon volt.

A szomszédok hallották, ahogy tanulta Bődyvel a társadalomtudományt, meg emlegették, hogy a lovagias afférját Székely hadnaggyal nem párbajjal intézte el és így elhíresztelték róla, hogy szocialista, hogy ért a társadalomtudományokhoz, hogy politikus. Jöttek is hozzá ilyen kérdésekkel, de ezekre kitérő válaszokat adott. Titokban azonban olvasta azt a pár társadalomtudományi könyvet, meg társadalmi gazdaságtant a könyvtárból és egy vezérkari századossal elmagyaráztatta magának a hármasszövetséget meg a bekerítési politikát.

Egy napon Fábián ügyvéd úr átjött a hatosba, nagyon kellemes, élénk fiatal ember volt a demokrata Fábián, a demokrata pavillonból.

Kedvesen beszélgetett nem is érintette a politikát, azt mesélte, hogy náluk a hetesben nincs művészet, csak kabaré van, de az is csak nagyon ritkán, az emberek ott inkább nyelveket tanulnak. Egy öreg századosról beszélt, hogy az milyen elragadtatással emlegette a hatos pavillon színházát és azt kérdezte tőle Fábián doktor, aztán mondja csak Pista bátyám, — mert ott a hetesben lehetett azt mondani egy századosnak, hogy bátyám, — mert az egy demokrata pavillon, hát azt kérdezte tőle, mondja csak Pista bátyám, tulajdonképpen melyik tetszik magának a legjobban a művészek közül.

— Nekem öcsém a Nagy Ica...

— Aztán, azt mondja csak bátyám, mi tetszik magának rajta olyan nagyon...

— Nekem öcsém? Hogy mi tetszik rajta? Tudja az Isten ... Talán az, hogy olyan ... olyan házias ...

Mikor elmentek a szomszédok, Fábián doktor azt mondta, nem csodálkozik rajta, hogy mint szocialista, egy kicsit le van hangolva.

— Evvel a Burgfriedével leöntöttetek magatokat — mondta Fábián doktor.

— Evvel le, — mondta szomorúan, — de nem merté megkérdezni mi az a Burgfriede, be kellett látnia, hogy nem ért a politikához, még a legegyszerűbb dolgokat sem tudja, ki tudja milyen egyszerű ez is például, ez a Burgfriede és nem tudja, hogy miről van szó.

— A hetesről nem beszélek, az egy demokrata pavillon, de hallom már nálatok is kezdődik...

— Kezdődik...

Nem tudta elképzelni, hogy mi kezdődik.

— Tudod ez olyan dolog, hogy voltaképpen az Igazgató ütötte az első rést a tekintély tiszteleten. De hogy most már a parancsnok rangját fessegetik...

— Igen, azt mondják nem is őrnagy. Azt mondják csak százados...

— Szimptóma. Tiszta szimptóma. Tudod ez ugyanaz, hiszen különben éppen neked mondom, te úgyis tudod, ez éppen olyan, mint mikor a francia forradalomban felállítják az ész oltárát... Elvégre egyelőre csak azt vonják kétségbe, hogy a parancsnok Isten kegyelméből való őrnagy-e, vagy csak maga varrta fel a rangot, nem igaz? Hiszen voltaképpen nem változtat a helyzeten, ha hazulról hozta is a rangot, de érdekes, hogy a szimptóma ugyanaz. A minisztérium mégsem egészen parlamentáris formák között működik, de már van minisztériumotok. Még nem felelős, még abszolút, még nem is felvilágosodott abszolutizmus... De a legérdekesebb mindenesetre, hogy az Isten kegyelméből való hatalomban kételkedik a nép. Ez a legérdekesebb. Nem?

— Hogyne. De igen...

A Fábián doktorral való beszélgetés módfölött felizgatta.

Nem tudta bevárni a másnapot és mikor a hetes pavillon vendégei elmentek, rohant Bódy Jóskához.

— Nagyon érdekes adalékokat kaptam, ezt meg kell beszélünk...

Grósz Simi, az újságot olvasó, rohant keresztül a termen.

— Nagy szenzáción van. Nagy szenzáción van gyerekek. Mostan fordítom a nagy szenzációt. Estére korábban lesz újságot olvasás...

— Mi van?

— Még nincsen kész. De mostan csinálják. Még nincsen egészen kész...

— Micsoda?

— Forradalom. Revolúcia. Ruzskája revolúcia. Orosz forradalom...

— Hagyd Grósz Simit. Miről van szó? Mi az az érdekes?

— Kérlek szépen, a francia forradalomban is felállították az ész-oltárt és ott is úgy kezdődött, hogy a nép hite megingott az isten kegyelméből valóság elvén. Mi szocálisták ugyan nem igen beszélhetünk, mert hiszen itt van az az átkozott Burgfriede, amivel leöntöttük magunkat...

— Hogy nem kell belviszály és a háborúba a munkásság együtt megy a polgársággal és addig béke legyen az osztályok között a határokon belül, ugye?...

— Igen a Burgfriede, egészen jól tudod, hogy nem kell belviszály és a háborúba együtt megyünk mi munkások a polgársággal és addig békét tartunk a határainkon belül, igazad van, erre egészen jól emlékszel, mondtam már ezt neked?

— Úgy emlékszem, mondtad...

— Tehát minálunk itt a lágerben is megingott a hit a parancsnokság isteni küldetésében és már a rangját firtatják egyesek. Érted? Arról van szó, hogy isten kegyelméből őrnagy-e Steiner, vagy csak saját maga *tette* a maga nyakára az őrnagy disztinkciót... Érted?

— Hogyne ... Roppant érdekes...

— Tehát nem az a lényeg, valóban így van-e, hiszen voltaképpen az nem változtat a dolog lényegén, de nálunk is úgy kezdődött, mint a francia forradalomban: gúnydalokkal az Izgatóban és íme ma már itt tartunk

a kételkedésnél. Ha nem is felelős még a népnek a minisztériumunk, de kétségtelen, hogy a központi hatalom már kénytelen megosztani a hatalmat másokkal is és ha abszolutisztikus is az alkotmányunk, kétségtelen, hogy már van alkotmányunk...

— Óriási! — mondta elragadtatva Bódy Jóska.

## HATVANEGYEDIK FEJEZET

Az esti újságolvasás nagy meglepetéseket hozott. Grósz Simi mosolyogva nézett szét mielőtt hozzáfogott és öntelten, mintha ő csinálta volna az egészet, elkezdte olvasni a nagy szenzációkat.

— Szentpéterváron óriási lázadás van. A helyőrség fellázadt és a forradalomhoz csatlakozott...

(Eszébe jutott Regéczi tanár úr, mindig magyarázta, hogy a lázadókat nem szabad összetéveszteni a forradalommal és főképpen nem a szabadságharccal. Grósz Simi hol lázadást, hol felkelést, hol meg forradalmat mondott...)

— Az összes minisztereket becsukták, a cár vonatát Pétervár és Moszkva között feltartóztatták. A tüntetők kinevezték az új minisztériumot...

(Most meg tüntetőket mond Grósz Simi...)

— Miljukov lett az új külügyminiszter, aki beszédében a következőket mondotta: Az új minisztériumot nem a nép, hanem a forradalom nevezte ki...

(Lám, a Miljukov az tudja, az tud különbséget tenni, mintha csak ő is Regéczi tanár urnái tanulta volna...)

— Ha a nép nevezte volna ki a minisztériumot azzal csak az ellenségnek szolgáltatónk ki az országot, mert a nép öntudatlan és nem ismeri érdekeit és a háború befejezése mellett törne palcát. A forradalom nevezte ki a minisztériumot és a forradalom a háború győzelmes befejezését akarja...

(Hirtelenében nem is jut az embernek eszébe olyan forradalom, mely a háború győzelmes befejezéseért tört volna ki...)

— Bár egyelőre még kétséges Oroszország jövőendő államformája, de a mostani államfőnek távoznia kell, a

forradalom Mihailovics Alexandert akarja a Romanovok trónján látni...

Ezen a napon Grósz Siminek hallatlan sikere volt az újságolvasással, izgult, kiabált mindenki, csak Hegyi bácsi ült komoran a bokszában és lüftolás után, éjjeli nyugalom előtt megszólalt síri hangon:

— Háromszoros pénzen lehet nálam fogadni, hogy újabbi két évig itt maradunk ...

— Forradalom van! Forradalom van Hegyi bácsi!

— Hallottam. Győzött a forradalom. A háború tovább folytatásáért és a győzelmes befejezésért kitört forradalom, ..

Másnap Waleczky kapitány ragyogó arccal és vörös kokárdával jött be a táborba. Ő maga hozta el az Amurszkája Zsizn aznapi számát, melyet piros betűkkel nyomtatott a vidéki kiadó. Azt mondta Waleczky, hogy győzött az igazi orosz felfogás a nemzet életerejének hatalmas bizonyosságául és most már Oroszország elindult a győzelem babérerdeje felé. A demokratizmus útja elő van készítve és a nemzeti demokratizmus ki fogja vezetni a téveszmék felé hajlamos népet az Ígéret földjének útja felé.

Ilyeneket mondott Waleczky, aki egyszerre a forradalom legnagyobb támasza lett és dicsekedett, hogy máris megjelentek a demokratizmus első hajtásai, első biztató zsengei: Nem mondják mától kezdve a tábornoknak, hogy kegyelmes úr, csak egyszerűen tábornok úr, a katonák nem köszönnek a tiszteknek az uccán, csak ha szolgálatban vannak, vagy diszben. A fogolytábor lakói pedig szimpátiaképpen remélhetőleg átvesznek néhány szép és észszerű ujitást, amihez készséggel nyújt segédkezet. Egyébként a hadifoglyok helyzetében nem áll be semmi kedvezőtlen változás, legyenek nyugodtak a hadifoglyok: eddigi jogaik sértetlenül fennmaradnak. A győzelmes forradalom gondoskodik továbbra is a hadifoglyok testi és lelki szükségleteiről, teljesen úgy, mintha misem történt volna.

— Egy kis szabadság nem lesz?

Waleczky doktor finoman mosolygott.

— Kérem, mi teljes szavatosságot vállaltunk önök testi és lelki épségéért. Nem vállalhatunk felelősséget testi épségükért, ha most kiszabadítjuk önöket, lelküket csak a láger kerítésén belül tarthatjuk távol a forradalmak káros befolyásától...

Grósz Süni esténként a forradalom terjedésének és lángjának erejéről számolt be, élénk tűzérségi tűzről a Kreml irányában, nagy uccai harcokról és a százhatvan milhónyi nép megmozdulásáról, a vihar tombolásáról, de benn a táborban csendes és színtelen és reménytelen maradt minden. Hegyi bácsi elmélete kezdett igazolódni, győzött a forradalom, a háború tovább folytatásáért kitört forradalom, a foglyok további fogvatartásáért kitört forradalom, a forradalom, mely meghosszabbította Waleczky és Haertl uralmát. A forradalom, mely a béke ellen a hazába leendő boldog visszatérés elodázásáért tört ki.

Bele kellett nyugodni, hogy ez a Waleczky forradalma, a jóléti bizottság forradalma, nem a kapunyitó forradalom.

Tovább folytak a kurzusok, tovább magyarázták a századosok a térképek előtt a taktikát, Lusztig úr tovább panamázott a beteg-kosztosok tejével, folyt a szobatréning a tavaszi szezonnyitó mérkőzésekre, Nagy hadnagy úr új skatulyába fogott, Papp zászlós úr új nyelvet kezdett tanulni, Held főhadnagy úr irt haza, hogy jövő télire okvetlenül küldjenek trikót, mások Komor Gyula úrhoz fordultak Sanghaiba, hogy küldjön egy kis pénzt otthoni megfizetésre.

Komor Gyula, ez egy titkos cím volt, eleinte csak a beavatottak tudták, de csak a legkétségbeesettebbek szokták volt igénybe venni. Nem volt hivatalos cím, magáncég volt, pesti színházi családból való vállalkozó. Sanghaiban is mindig küldött, ha kértek. Komor Boriska pár sort is irt a küldeményekhez, ez alighanem a húga volt Komor urnák és a beavatottak úgy beszéltek Komor Boriskáról, mint egy védszentről. Ez egy reménytelen kérelem volt, mert csak hónapok múlva jött válasz. De innen látszott, hogy a szabadulásról lemondtak, a forradalom miatt. Soha

annyian nem írtak Komor urnák, mint mostan, soha annyian nem hazudtak magukat színésznek az Amur vidékén, mint mostanában hadifoglyok.

A forradalom csak éppen keresztülszűrődött a tábor kerítésének deszkái között, a kis hasadékokon, már mint a nagy orosz forradalom. Nem is volt érdekes, sokkal érdekesebb forradalom volt a táborban, mint az, amelyikről az Amurszkája Zsizn írt naponta. Ennél a külső és messzi forradalomnál, sokkal érdekesebb és mélyrehatóbb forradalmat csináltak Pillitzék és ez sokkal jobban is érdekelte az embereket.

Az orosz forradalom egészen eltörpült és elhalványodott a Pillitz meg a Laufer forradalma mellett...

Pillitz és Laufer, meg egy bizonyos Schlacht nevű osztrák, egyenesen Kamcsatkából érkeztek a táborba. Pillitz egy félelmetes erejű hadapród volt, Laufer egy vézna, szemüveges, hadapród fiatalember, a Schlacht meg egy olyan seszinü osztrák. Mindhárman rongyosak voltak, ingük sem volt, holmijuk semmi, csak a Laufernek volt vagy két kiló piszkos jegyzete, amit mindig a hóna alatt hordott. Nagynehezen adtak nekik egy-egy kínai paplant és egy pár csizmát, de arról Pillitz lemondott a Laufer javára, a Laufer lemondott a Schlacht javára, így az osztráknál maradt. Egy évig legénységi állományban voltak, nem akarták elismerni a rangjukat és elküldték őket Kamcsatkába a munkásokkal. Laufer hangsúlyozta, hogy ez az év igen tanulmányos volt és rendkívüli jelentőségű szociális kutatásai szempontjából, de a kis göthös csaknem belepusztult ebbe az esztendőbe. Örvendtek a melegnek, a meleg ételnek, de egész nap az ágyban feküdtek, nem tudtak kimozdulni az ágyukból, nem tudtak felöltözni. Végre is kaptak két inget fejenként, de aztán kijelentette Haertl, hogy kifogyott a raktára, nem tud semmit adni. Üres a raktár. Több nincs.

Néhány hétig vártak türelmesen, de aztán úgy rongyosan és félmeztelenül bejárták a tábort. Nem panaszkodtak, csak beszélgettek, nem panaszkodtak, beszélt helyettük a keshedt rongy, ami lelógott róluk.

Egyszer hozzá is bejöttek a boksza és mondták



neki, hogy hallották, szociális tudományokkal foglalkozik. Nem mert ellentmondani, beszélgetni kellett a témáról, a hatalmas termetű Pillitzel, meg a hadapród Laufferrel. De mikor elmentek tőle, bement Haertlhez.

— Főhadnagy úr, miért nem adnak ezeknek valami ruhát?

Haertl égre-földre esküdözött, hogy minden elfogyott, tegnap adta ki az utolsó szvettert, de már ennek is tizenhét rubel volt az ára.

— Hát az utolsó szvettert miért nem adta ezeknek?

Haertl rábámult. Nem értette a kérdést. A tizenhét rubeles szvettert? Ezeknek, egy tizenhét rubeles szvettert? Hát miből fizetnék meg? Nem jók ezek egy kopekre sem. Miből tudnák megfizetni? Drágul az élet, már alig elég a fizetés a kosztra. Hogy lehet ezeknek hitelbe adni, ilyen finom és drága dolgot?

Borzasztó dühbe gurult. Megkérdezte Haertltől, hogy még mennyivel tartozik. Mennyi a hátraléka.

Haertl roppant nyájas arcot vágott. Talán ki akarja fizetni a zászlós úr? Talán egyszerre akarja kifizetni az egészszet? Az új szürke ruha, meg a kölni víz, meg a körömolló, meg a gombok, meg a négy pár fehérenemű, meg a zoknik, meg az amerikai cipő, meg apróságok, borotvaszappan, miegymás, összesen ötvenkét rubel negyven kopek. Szerencsés, hogy akkor vette, mikor még olcsó volt. Most már minden lényegesen drágább. A duplájáért sem lehetne megkapni. Jól spekulált...

— Én spekuláltam? Hol spekuláltam én? Hát az amerikaiak most már felemelték az árakat? Most már többet kell fizetni? De nagyon téved főhadnagy úr. Egy kopeket sem adok addig, amíg a kamsatkaiak nem kapnak emberi öltözetet...

Haertl főhadnagy mosolygott.

Hogyne. Mintha az csak úgy menne. Hogy nem fizeti valaki a részletet. Persze, jó is volna. Nyerni a spekuláción és nem fizetni a részleteket. Csak legyen nyugodt a zászlós úr. Majd meg fog fizetni mindent. Vannak bizonyos eszközök. Nem is szólva arról, hogy a rendelésnél persze nem olvasták el figyel-

mesén az urak, de a rendelésnél a becsületszavát is lekötötte. Nem emlékszik? Nos itt az írás... Azután nem is kell, hogy fizessen. Csak aludjon nyugodtan, majd levonják elsején a fizetéséből. Csak legyen nyugodt. Ő a maga részéről és jóléti részéről nyugodt...

— Egy kopekot nem fogok fizetni...

— Csak ne mérgelődjön zászlós úr. Majd egzekválni fogjuk ...

## HATVANKETTEDIK FEJEZET

A táborban hamar elterjedt az összetűzés híre. A félelmetes Haertlrel még nem kezdett ki senki, most összeakadt vele az az újrúhás zászlós, akinek a sport-sapkáját elkobozta Waleczky, az a szocialista, aki szocializmust tanul a Bödyvel. De mit is lehet a Haertlrel csinálni? Jön az elseje és majd orosz elsején, úgy huszadika körül, le fogják vonni a fizetéséből a részleteket. Nem is kérdik tőle.

Éjfél tájban bejött Benkő százados úr a terembe, óvatosan felköltötte és hívta, öltözzön fel és jöjjön a mosdóba. A mosdóba már ott forrott egy primuszon a feketekávé, néhány Benkőpárti hadifogoly szorgoskodott és készítette a rumot, amit majd a feketebe töltenek. Benkő százados úr kijelentette, hogy férfiasan és merészen cselekedett, nem szabad túrni a basáskodást, le kell törni a potentátokat. Reméli, kitart az elhatározása mellett, maga részéről támogatni fogja. Bár nyíltan nem léphet fel mellette, de az ő részéről már ez is nagy dolog, hogy megígéri támogatását. A szocialista hitelveket nem osztja, főképpen azért nem, mert nem is tudja, mi az a szocializmus, de ez a fellépés a kamcsatkaiak érdekében és a Haertl ellen, ez egy nagyon helyes dolog. Ki kell tartani. A Benkőpárti hadifoglyok éljeneztek, aztán hozzáfogtak a feketéhez. Később már fekete nélkül itták a rumot és behívták az egyik orosz őrt és annak is adtak belőle. Az orosz őr is hozott egy vendéget, felköltöttek egy zenekari tagot is, nagy szórakozás volt a mosdóban. Az egyik orosz vállalkozott rá, hogy elmegy, hoz kolbászt. Mikor visszajött, evés és ivás volt, az oroszok megbátorodtak és nagy hangon énekelték az orosz forradalmi dalokat, különösen azt, hogy: Nasi oficeri polucsáli gyengi... Ez arról szólt, hogy a szegény orosz közkatona csak melegvizet kap. Kadet Bocsánszky

meg húzta, hogy: Magas jegenyefa... Benkő százados úr az egész társasággal, meg az orosz örökkel énekelte, hogy: Nasi oficeri, ölelték egymást és hűséget fogadtak egymásnak és felemelték a szocialista forradalmárt és kiabálták hipp, hipp hurrá, kitartani. Ne félj, amig engem látsz, ne félj a parancsnokságtói, nekem nem szabad emiatt az aranyzsinór miatt!... Sírtak és zokogtak és a végén, nagyon szép testvériesülés volt az orosz vöröskokárdás katonákkal, huszárkapitánnyal, beszszelt bajtársakkal, szerkesztővel és szociológussal. A kora hajnali órákban a mosdószobában bosszút esküdtek Haertl főhadnagy ellen. Itt is forradalom volt, nemcsak Szentpéterváron.

Másnap már az egész társaság kihallgatásra volt rendelve, de megúszták baj nélkül, mert Benkő kapitány úr kioktatta őket, mit kell mondani.

— Igaz-e, hogy orosz katonákkal ittak a mosdófülkében? Hogy igazolják a helyet és hogy igazolják a társaságot?

— A hely nem mindig mosdószoba, sokszor étkeznek is ott egyesek, tehát már régebben elvesztette mosdószoba jellegét, ahol tisztnek tényleg nem volna illendő inni. De ha enni lehet, lehet inni is. Az orosz közkatonáknak is adtak inni, de csak azért, hogy összebarátkozzanak velők és esetleg tőlük közelebbit tudjanak meg. Esetleg olyasmit, aminek katonai szempontból is hasznát lehet venni. Sajnos, nem tudtak meg semmit.

— De énekeltek velük a forradalmi dalt?

Azt énekeltek, de csak hogy bizalmat keltsenek. Az otthoniaknak is érdeke, hogy a forradalmi szellem Oroszországban elterjedjen. Ez a cél nemes és nem lehetett képzelní, hogy ezért büntetés jár...

Benkő százados úr is ilyeneket mondhatott, mert mindnyájukat békével elengedték. Nem volt semmi kellemetlenség a dologból, csak figyelmeztetés, hogy más-kor nem kell lármázni.

Elérkezett az orosz elseje, amikor a fizetést kell kapni. Körülhordozták a könyvet, amelyikben mindenkinek fel van írva a járandósága, oda volt írva a

mindenféle levonás, meg a részletek is. Egy rovat volt, amelyiknek az volt a címe: járandósági felvételét köszönettel elismerem. Itt kellett aláírni mindenkinek, ez volt a nyugta. Odahozták hozzá a boksza, hogy írja alá.

— Nem írom alá. Tessék jelenteni, hogy a részletre vett portékáért nem engedek levonni semmit. Nem is hiszem, hogy azért fizetni kell. Tessék igazolni, hogy az amerikaiak nem ingyen adták, akkor fizetek.

Elvitték a könyvet. Azt hitte mindenki, hogy ezzel be van fejezve. Nem írja alá, nem kap pénzt.

Estére kiderült, hogy baj van. A muszka nem adja ki a pénzt, csak ha mindenki aláírja a könyvet. Aki beteg, ahelyett lehet aláírni másnak, de ha valaki szándékosan megtagadja, akkor az egész könyv rossz. Másik könyvet kell csinálni, abból ki kell hagyni azt, aki nem írja alá és annak, akit kihagytak, a muszkák kifizetik az egész pénzt. De a muszkák levonás nélkül fizetnek.

Nagyon kellemetlen volt a parancsnokságnak, hogy ez kiderült. Most mi lesz? Bárki megtagadhatja az aláírást, mindenki mehet a muszkákhoz a pénzért, megszűnnek az önkéntes levonások, mindenki meggondolhatja a dolgot. A parancsnokság titkolta az esetet, de Benkő százados mindenütt magyarázta, azt mondta, meg lehet szüntetni az összes önkéntes hozzájárulásokat, meg lehet szüntetni az összes további fizetéseket. Felfordul a tábor egész rendje. Kiderülnek a titkos alapok, megszűnik a további forrás, a tábor úgy intézkedik, ahogy akar, kiveszi a hatalmat a parancsnokság kezéből, demokratikusan rendezkedhetik be.

Egyelőre a táborparancsnokság tehetetlenül állott a jelenséggel szemben. Az emberek nem mertek nyíltan szembeszállni a parancsnoksággal, nem tudták, milyen messzi terjed a hatalma.

Haertl másnap fölényes és lesújtó diadallal közölte, hogy a titkos alapokból és mindenféle tartalékokból, mindenkinek kiutal húsz rubelt. Kivéve természetesen, aki miatt nem veheti fel a tábor pénzét. Remélhetőleg hamarosan belátja botor tettét és annak

következményeit és behódol, de egyelőre mindenki kap pénzt, csak a konok sztrájkoló nem kap.

Egy félóra múlva már nála is ott volt a húsz rubel, Benkő százados úr maga hozta és biztatta, hogy kitartani, meg kell buktatni a parancsnokságot. Csak legyen egész nyugodt, mindenkor lesz annyi pénze, mint másnak. Még külön is hozott húsz rubelt, arra az esetre, ha előre nem látott kiadások vannak. Jó volna a táborral rölapokban közölni a történeteket és indokolni a sztrájkot.

Az egész táborban rajongva beszéltek a forradalomról. Titokban mindenütt azt tárgyalták, lestek, hogy mi lesz? Akik elhaladtak a boksztól, biztató pillantásokat sugároztak feléje, a szomszéd pavillonbói üdvözlő leveleket küldözgettek. Lelkesen, de sutogva és bizalmasan tárgyalták. Akadt három bátor hadapród, akik bejöttek a bokszába és jelentették, hogy csatlakoznak a mozgalomhoz és maguk részéről, már a legközelebbi gázsi-listát nem írják alá, nem hajlandók a szeretetadományokért egy kopeket sem fizetni. Mások követeket kezdtek küldeni, hogy a kívánságokat ki kell szélesíteni, egyéb sérelmek is vannak. A táborparancsnok csak százados, és mégis őrnagyi rangot visel. Fel kell venni a kívánságok közé, hogy cseréljék ki a parancsnokságot egy valódi őrnaggyal, vagy pedig maradjon a százados, de vegye le hamis rangját és varassá vissza a századosit, akkor a ténylegesek közül is sokan csatlakozni fognak.

Le és fel sétált a kis boksztól a két ágy sor között, a keskeny folyosón és három hadapród több példányban írta a manifesztumot: A Bajtársakhoz!

Ebben a manifesztumban ki volt fejtve, hogy a sztrájk oka voltaképpen az az igazságtalanság, hogy a szeretetadományokért pénzt vesznek, de más nevezetesebb sérelmei is vannak a lágernak, melyek szintén orvoslandók. Ilyenek: a parancsnokság hamis rangjának kérdése. Ilyen az, hogy könnyelműen voltak elosztva a jóléti raktárának holmijai. Követeli a tábornak a mozgalomhoz csatlakozó része: a jóléti tisztek felváltását. Követeli a közterhek leszállítását és azok-

ról — a fekete alapot kivéve, — a pontos elszámolást. Tej, cukor, tojáspor, konzervek körüli rabló-gazdálkodás megszüntetését. Azok csak a betegeknek adhatók ki.

Egész halom példányban készült a manifesztum, a parancsnokság nem tudta megakadályozni, hogy ki ne ragasszák a tábor falaira, meg a nagyteremben. Állandóan készültek az újabb, meg újabb példányok, úgy, hogy estére el volt árasztva vele az egész tábor.

A szegény Steiner őrnagy nem tudott megbirkózni az áramlattal és átküldött a Baubezirkba segítségért, ahonnan maga Mitteräger ezredes jött át, aki tisztigyűlést tartott és meghallgatta a panaszokat, csendesítette a kedélyeket, azt mondta, hogy már eddig is igen sok helyeset és tiszteletreméltót lát a követelések közt. Nem is gondolta, hogy ilyen szerény kívánságok vannak.

Steiner őrnagyot még aznap felváltották, küldtek helyette egy valódi, hazai, békebeli őrnagyot. Egy kedvesen mosolygó kis öreget, akiről azonban azt beszéltek, hogy hallatlanul ravasz. Azután leváltották a Haertl főhadnagyot is, ámbár azt megjegyezte az új őrnagy, hogy most már maradhatott volna, mert üres a raktár.

Az összes fizetési részleteket elengedték, azt mondták, egyelőre felesleges a részletek inkasszálása, mert úgysis van elég pénz, az alapok címén, de az alapokra való adakozást, illetve levonást is megszüntetik egyelőre, amíg annak szüksége megint fel nem merül. A részletek fejében havonta egy kopeket fog adni mindenki, hogy ezzel dokumentálja a parancsnokság, hogy az adósság fennmarad és a jogot szükség esetére fentartja. A többi kívánságot is teljesítették, még olyat is, amit senki nem kért. A Benkő százados úr helyett egy új huszárszázadost hoztak, Böszörményi százados urat, ő lesz mostantól kezdve a honvédség parancsnoka.

A kedélyek lecsillapultak, csak az új parancsnok beszédjének végén ámultak kissé.

Neki úgy jelentették, hogy az egész heveskedés a Pillitz és Laufer bajtársaik miatt történt és ezért alapjában véve, nemes vezéreszmét látott a fellépésben. Első sorban ezt kívánta reperálni és ezért más táborból sikerült szerezni némi ruhát ezeknek a bajtársainknak is.

— Ügylátszik, ez a kérelem tévedésből elmaradt, én tehát ezt magamtól is igazságosnak és tiszteletreméltónak ismerve el, szívesen teljesítem.

Összenéztek és ámultak. Tényleg, hiszen ez voltaképpen a Pillitz és a Laufer forradalma volt és róluk teljesen megfeledkeztek a nagy programadásban és a hatalmas manifesztumban...

Egy nadrágot és egy kínai köpenyt kaptak Pillitzék, de a kétméteres Pillitznek a nadrág csak valamivel a térdén felül ért. Ezért nem is lehetett hordani és Pillitz továbbra is az ágyban feküdt, azt mondta, megvárja, amíg kap vagy szerez még egy nadrágot és akkor a kettőből csináltat egyet.



## HATVANHARMADIK FEJEZET

A Pillitz és Laufer-féle forradalom után lecsillapultak a tábori kedélyek. Az új parancsnok, bizonyos Füzessy őrnagy, akinek már valódi hazai aranystráf volt a gallérján, szelíd és atyáskodó törzstiszt volt. Minden véleményt helyeselt, minden véleménnyel komolyan foglalkozott. Senkit nem utasított el semmi-vel, de mikor úgy az ember alaposan meggondolta, akkor látszott, hogy Füzessy őrnagy úr voltaképpen nem is teljesített semmit. Szelíden, szívrehatóan, jóakaratóan tudott beszélni. Egy tisztgyűlésen bejelentette, hogy nagyon meg van elégedve a hadifogoly tisztikar viselkedésével, sokkal nagyobb fegyelmet talált, mint remélte. Ellenben most Oroszországban rendkívül zavarosak az állapotok és emiatt a legnagyobb összehirtásra van szükség. A legnagyobb bajtársiasságra van szükség és emiatt, aki nem alkalmazkodik a ren-chez, az a közérdek ellen vét.

— Mindent a tisztgyűlésen beszélünk meg és mindent a tisztgyűlés határoz el, ilyenformán már nálunk régen be van vezetve az orosz forradalom mostani vívmánya, hogy a katonák határoznak saját dolgaikban. Az orosz ezredes megígérte, hogy a legnagyobb előzékenységgel megvédi a tábor érdekeit, ha rend lesz. A fő, hogy a tábor a külvilággal ne érintkezzen, még behurcolnák a bomlasztó csirákat, az orosz forradalom egészségtelen bacillusait. Ennélfogva a legnagyobb fegyelemre van szükség. Az orosz táborparancsnokság azt ajánlotta, hogy a fegyelmi vétségek büntetését intézze el a parancsnokság saját hatáskörében, mert neki igen szigorúan kellene ítélni ezekben az esetekben. A tábornak úgyszólván autonómiát ad, ítélni a saját parancsnokság a kilengések felett. De

persze egy egyszerű szobafogság ehhez nem elég hat-  
 hatós eszköz, rendezzenek be egy cellát, ahova majd  
 az okvetetlenkedőket és vétkezőket bezárnák. Minthogy  
 az orosz parancsnokság ezt az indítványt a tábor érde-  
 kében tette és be kell látni, hogy a szobafogság, az  
 valóban egy tréfás büntetés a mai körülmények kö-  
 zött és minthogy ilyenformán tényleg azt lehet mon-  
 dani, hogy a tábor autonómiát kap, ennek a cellának  
 a berendezése elől tényleg nem lehet kitérni. Sokkal  
 jobb, mintha a mostanában amúgy is nagyon izgatott  
 oroszok, maguk büntetnének meg valakit, forradalmi  
 vagy rögtönítélő törvényszék elé állítanának — Isten  
 ments — egy hadifoglyot, valóban a leghelyesebb el-  
 fogadni az indítványt és élni az engedéllyel, a cellát  
 be kell rendezni. Elvégre senkinek nincs szándéká-  
 ban a közrend ellen véteni, de aki annyira bajtársiat-  
 lan, hogy a többiek rovására bármit is elkövet, az  
 megérdemli, hogy néhány napra a kóterbe csukják...

Erre a szóra, hogy kóter, kitört a nevetés, a ko-  
 moly és ősz törzstiszt mosolyogva mondta, hogy »kóter«  
 és mikor látta, hogy sikere van, ő is nevetett és meg-  
 ismételte, azt mondta, hogy: be vele a dutyiba...

A dutyi még nagyobb derültséget váltott ki és  
 a tábornak semmi ellenvetése nem volt az ellen, hogy  
 az egyik szobát kóternek, illetve dutyinak rendezze  
 be a parancsnokság.

A napiparancsban benne is volt, hogy a nagyte-  
 rem melletti szobát fogják erre a célra, már a hol-  
 napi nap folyamán átalakítani, de még azt is meg-  
 jegyezte a napiparancs, hogy aki a kóterbe kerül, az  
 elveszti a büntetés tartamára személyes jogait és azokat  
 helyette a táborparancsnokság gyakorolja. Aki a kó-  
 terbe kerül, annak felfüggesztik a politikai jogai gya-  
 korlását ...

Ezen egy kicsit gondolkoztak és Dicker vadász  
 hadnagy megjegyezte, hogy most már nem lehetne  
 afféle Pillitz és Laufer-féle forradalmat csinálni, mert  
 bezárnák egyszerűen az ellenszegülőt a dutyiba, a tá-  
 borparancsnokság pedig aláírná helyette a fizetési lis-  
 tát. Pont. Bornett hadapródnak az volt a véleménye,

hogy most már két börtön van. Egy a tábori deszkakerítés, más meg a cella. Hegyi bácsi felnézett a számításából és azt mondta ironikusan, hogy az autonómiát nem adják ingyen. Legyenek megelégedve vele, hogy a tábornak autonómiája van. Ha ilyen sűrűn kapják a jogokat, maholnap megkapják a szabad költözködési jogot is, és akkor mehetnek haza...

Közben Grósz Simi a legvadabb dolgokat olvasta az újságból. Petrográdon tizenötezer katona és munkás követelte Miljukov lemondását. A fronton felbomlott a rend. Az orosz katonák bajonettel támadtak a saját tüzérségükre és kényszerítették, hogy hagyja abba a tüzelést. Az orosz parancsnokok sorra lemondanak, azaz az indokolással, hogy kicsúszott a kezükből a hatalom. Lelőttek egy hadosztályparancsnokot, aki fegyvert akart használni a katonái ellen. A katonák rabolnak, a hidakat robbantják és égnek a katonai raktárak. A páncélautók saját csapatokra lőnek. Tarnopolnál két német század megfutamított egy orosz hadosztályt.

A visszavonuló orosz katonák hatalmas özöne áramlik belső Oroszország felé és hatalmas zászlókat visznek, melyeken ez a felírás van: Le a háborúval! Az első gárda hadtest ellenállás nélkül vonult vissza és sorsára hagyta a Petrowszky brigádot. Szelinov tábornok nem tud megküzdeni a katonák alantas gondolkozásával, akiknek a legnemtelenebb felfogása van a hazáról, becületről, jövőről és szabadságról. Tarnopolnál a tüzértisztek térdenállva könyörögtek a legénységnek, hogy segítsen, de az nem nyúlt az ágyúkhöz. Elképzelhetetlen csapat összekeveredések vannak és a halálbüntetést megint be kellett hozni. Tízezernyi katona rabolja a békés polgárokat. A visszavonulás útján az útszéli árkok kocsikkal és lóhullákkal vannak telve. Köztük emberi tetemek is. Ha városokba érnek a katonák, a bezárt ajtókat kézi gránátokkal robbantják. A 112-ik uráli ezred megtagadta az engedelmességet és az ellenséggel barátkozik.

Az egész összeomlást lelketlen agitátorok csinálják, akik magukat bolsevikiknek nevezik, de hogy kik ezek és miféle programjuk van, még nincs tisztázva. Úgy

látszik vezetőiket a németek bérelték fel és ők terjesztik a hazafiatlan »Le a háboruval« jelszót. Legfontosabb volna a bolsevistákat elnémítani, sokat már le is tartóztattak közülök.

Ilyeneket olvasott fel Grósz Simi és ezek a hírek némi reményt nyújtottak a szabadulásra. Odahaza bizonyára nagy súllyal fog a latba esni az igazolásnál, hogy a táborok a forradalmi elemektől távol tartották magukat és megőrizték a parancsnokok iránti tiszteletet. Fenntartották a fegyelmet a legtombolóbb napokban is. Az orosz öröknek az orosz parancsnokság példaképpül állította oda a hadifoglyok viselkedését és mikor Csajági hadnagy egyszer engedély nélkül kiment a táborból egyszerűen csak úgy, hogy az orosz katonák szó nélkül kiengedték, mindenki fel volt háborodva. Önfejelem van és önszubordináció, ezt respektálni kell és Csajági hadnagy ugyan csak dorgálást kapott, de Klingger hadapródjelölt, aki hasonlóan a parancsnokság engedélye nélkül ment el sétálni, a napiparancsban három napi cellát kapott. Ez volt az első cellabüntetés, melyet a saját parancsnoksága osztott ki. Azt mondták az emberek, végre meg fogja mindenki tanulni ebből a példából, hogy nem tréfa dolog a cella. Megnyugtatta az embereket a parancsnokság intézkedése.

Várni kell nyugodtan a fejleményeket, semmi közük a hadifoglyoknak ahhoz, hogy mit csinálnak az oroszok. Majd elintézik ők a maguk dolgát. Az odahazai dolgok-Kai úgyszem lehet törődni, mert a forradalom óta a levelek teljesen elmaradtak és az orosz lapok nagyon kevés hírt közöltek az ellenséges hadműveletekről. Nyugodtan meg kell várni a dolgok végét, semmi közük hozzá, van elég elfoglaltság a táborban.

Nagyon szép sportünnepély készült, melyben tréfás számok is szerepeltek. Zsákba futás, lepényevés, fazék-törés. Old boy futóverseny és aggok futóversenye, melyen csak ötven éveseknél idősebbek vehettek részt. Nem is szólván a grandiózus futball versenyről, mely a három napig tartó sport ünnepeknek egy kimagasló száma lesz.

Erre a futballversenyre egyesek megpendítették azt

az eszmét, hogy két pesti futballista is részt vehetne bennök. Ugyanis volt itt két pesti kiváló futballista, de csak legénységi állományúak voltak és így természetesen nagyon kétséges volt, hogyan vehetnének részt a tiszti futball versenyen. Pedig nagyon is szükség lett volna rájuk, különben is az egyik a futballisták tréneré is volt és igen intelligens ember, de mindenesetre legénységi. Mindakettő tisztiszolga volt és valóban szinte elképzelhetetlen hogyan lehetne ezt a nehézséget áthidalni?

Egy bizottság kereste fel Füzessy őrnagy urat és elmondta az esetet. A futball verseny nagyon sokat nyerne, ha a két kiváló legénységi is részt vehetne benne. Talán lehetne valami megoldást találni.

Füzessy őrnagy úr meghallgatta a deputációt és azt mondta, nagyon nehéz kérdés, de mivel neki is a szívéen fekszik, hogy a sportünnepek lefolyása minél sikerültebb legyen gondolkozni fog a dolgon. Reméli, hogy talál valami megoldást.

Füzessy őrnagy úr másnap a tiszti gyűlés végeztével a futball ügyre is kitért és aztmondotta, hogy igen örvendetes, hogy a parancsnoksághoz minden kérdésben, ennyi bizalommal van a tábor. íme ebben a nehéz kérdésben is talált megoldást. Megfelelő formalitások között, de részt fog venni a két legénységi ember a játékban.

Nem árulta el a formalitást és voltak, akik azt mondták, hogy Füzessy őrnagynak, mint kikülönített csapat parancsnoknak joga van tisztjelöltté előléptetni a két legénységit.

Azt vitatták, hogy ez a jog csak tűzvonalba van meg, de kérdés vajjon a hadifogság nem számít-e tűzvonalnak? Valószínűleg annak számít, mert egyesek, akik az elmaradt fizetésüket számítgatják, azok tűzvonalbeli fizetést vesznek alapul...

A sport ünnepek napjai reményen felül sikerültek. A hatos pavillon a hetes pavillon és a Baubezirk válogatottjait 7:2 arányban verte, amihez kétségtelenül nagyban hozzájárult a két legénységi hat gólja. Füzessy őrnagy úr közmegelelésre úgy oldotta meg a kérdést,

hogy a két legénységi a játék kezdetekor jelentkezett a pályán kihallgatásra és a jelenlevő törzstisztikar rangidőse előtt engedélyt kért, hogy a tisztekkel játszhasson. A rangidős törzstiszt erre a versenyre az engedélyt megadta és erre a legények csatlakoztak a csapathoz. Hasonlóan a játék végén is lejelentkeztek és megköszönték az engedélyt. Az old-boy futóverseny egészen komikus volt. Az öregeknek meg kellett kerülni az egyik pavillont futásközben és amikor a pavillon eltakarta őket, hiába várták a nézők, hogy előjőjenek. Végre elindultak néhányan megnézni, mi történt a pavillon háta megett az old-boyokkal és kiderült, hogy leültek falatozni és csak az étkezés után futottak tovább. Harsogó derűtséggel fogadták a pavillon mögül előtűnő old-boyokat és a sport-ünnepek harmadik napja ezzel a derűs epizóddal ért véget. A háromnapos izgalmas szórakozás kimerítette a hadifogoly tiszteket és álmosan, fáradtan, közömbösen hallgatták Grósz Simit, mikor este az újságból a híreket felolvasta. Különben is Grósz Simi az utóbbi napokban már kezdett unalmassá lenni, mindig ugyanazokat a híreket olvasta, kevés eltéréssel.

... Ezúttal a harmadik divízió vonult vissza minden parancs nélkül és a 143-ik ezred ellenében, mely megtagadta az engedelmességet, kivezényelték az önkéntes bataliont és az önkéntes zászlóalj teljes győzelmet aratott a lázadók felett és azt teljes egészében megsemmisítette...

Grósz Simi magának olvasta fel a lapot, mert az egész terem mélyen és ártatlanul szendergett, egyesek mosolyogtak, álmukban eszükbe jutott az a humoros eset az old-boyokkal...

## HATVANEGYEDIK FEJEZET

Künn a táboron túl az orosz forradalom dúlt, a lengyel mezőkön meg a Doberdón összeszorított fogakkal masíroztak a katonák felváltásra a lövészárkokba, de a deszkakerítésen belül Kőrös főhadnagy úr ragaszkodott a tavalyi parcellájához, amely közel másfél lépés szélességű volt és szinte ugyanolyan hosszú, ezidén futópaszulyt ültetett a földjére, ahol tavaly paprika maggal kísérletezett. Az Amur kiáradt és kövér lazacok ezrei rekedtek meg a parti homokban, mikor a víz visszavonult. A parti halászkunyhókban rongyos legénységi hadifoglyok szolgáltak a koldus kínaiaknál és tisztították, szárították, füstölték télire a lazacokat. Hegyi bácsi meghosszabbította csekély felárért a fogadások terminusát. Már öt éves hazakerülési terminust sem tartottak túlzottnak. A tábor jóléti raktárai kiürültek, Almoslino csak szokásból jelentkezett pontosan, de postát nem hozott. Az orosz örök félvállról beszéltek Waleczkyvel és az ezredes már nem is mutatkozott. Kerenszky még tartotta magát, készült a nagy nyári offenzívára, de a kis kerenszki-rubelek az új kibocsátású pénz, ami olyan nagy volt, mint két rendes okmánybélyeg, kezdett kevesebbet érni. Egyesek azt mondták, hogy ez azért van, mert olyan kicsi a pénz és az orosz nép nem bizik a kicsi pénzben, de szakemberek magyarázták, hogy a pénz értéke nem függ a nagyságtól. Nem lehetett megérteni, hogy mitől függ a pénz értéke, mert a cári rubelek is kezdtek kevesebbet érni.

Feszült izgalom és békevárás volt a nyár, de csak rombolásokról, lázadásokról lehetett hallani, meg arról, hogy utolsó nagy összeütközésre készül Kerenszky. Heedbloom, meg Conger konzulok eljöttek néha, de azok sem mondtak semmi különöset, csak vonogatták a vállukat és elutasítottak minden kérelmet. Azt mondták, kifogytak a raktárak, elosztottak mindent, nincs

se pénz, se posztó, se marmelád, se tojáspor, se köröm-olló. Sóhajtoztak, hogy spórolni kellett volna, nem kellett volna mindent szétosztani. Ha tovább is így mennék a dolgok, ők is mennek haza az országukba. Örüljenek a hadifoglyok, hogy az életük biztonságban van. Jobb most a négy fal között ezekben a zavaros időkben.

Savanyú tenisz-versenyek voltak és rosszakaratú megjegyzéseket tettek a játékosokra. Wasserlauf észre vette, hogy Csányi vakarózott tenisz közbe, azt mondta, hogy az olyan embernek, aki tetves, nem dukál a tenisz.

Most kizárólag lazacot adtak a muszkák, undorodott és borzadózott mindenki a lazactól. Kis konyhák alakultak és déli órákban a tábor szélén, a deszkakerítés mellett, apró tűzhelyeken rotyogott a privát koszt. A privát konyhák főzje még mindig jobb volt valamivel a régi kosztnál, dacára annak, hogy a pénz napról-napra értéktelenedett. Babot, lencsét és konzerveket, néha holmi disznóhúst lehetett még szerezni és ha bőven tettek rá pirított hagymát, nem érzett a disznóhúson a lazacszag, mert lazaccal etették a disznót és ettől hallatlanul lazacszaga volt a disznóhúsnak. Dorogi mindig többet főzött, mint amennyi neki kellett és a megmaradt adagokat kiárusította. Emiatt bajba került, a parancsnokság maga elé idézte és igazolni kellett Doroginak, hogy nem nyert az árusításon. Tisztnak nem volt szabad ipart csinálni a főzésből és úgy látszik, Dorogi nem tudta teljesen igazolni magát, mert eltiltotta a parancsnokság a kifőzést.

Sor került az alapokra, mert másképp nem lehetett volna a konyhanívót fenntartani és csak egyetlen alap mentesült: a hazautazási alap.

Ez szent volt, senki nem mert arra gondolni, hogy ezt megbolygassák.

A nők üres kézzel jöttek vissza az orvosi rendelésekről, semmit nem utaltak. Se datolyát, se fügét, se aszalt gyümölcsöt, se tojásport.

Fürödni vitték őket egyszer az orosz örök és megint találkoztak, mint minden fürdésnél a legénységi számkivetettekkel. A tábor mellett volt egy gödör,



abba dobták a tábori konyha hulladékát és a gödör széléről két görbedt roncs, két árnyékember fordult feléjük. A gödörbe piszkáltak, amíg meglátták őket és most koldulva nyújtották feléjük kezüket. A másik kezükkel a meztelen mellükhöz szorítottak valamit. Közeli látni lehetett, hogy krumplihéjat, rothadt zöldséget szorongatnak a legények, amit a gödörből halásztak. Kenyérhéj kincseket szorongattak az árvák, akiknek nem jutott hely a kórházakban, akik erejük fogytán nem tudtak a kínaiakhoz szegődni, akiknek nem volt erejük az Usszuriban halászni, akik betegen és haldokolva, csak a gödörben halászni és a tábor kapujában koldulni tudtak.

Néhány pénz hullott a kinyújtott tenyerekbe és a hadifoglyok megtárgyalták egymás között, hogy még mindig nagy szerencse a tábor, ahol úgy a hogy, még eddig mindig megvoltak.

Rohamosan és minden átmenet nélkül állott be a gazdasági válság. A láthatatlan erő, mely eddig dúsan ontotta a javakat, most nagyon szűkmarkúan mérte a hadifoglyoknak jutó dolgokat. A pénz természetesen maradt a régi, ugyanazt az összeget kapták, csak az volt a baj, hogy minden drágább lett és az olcsósági hullámot hiába várták.

— Csak győzne ez a Kerenszky...

— Nem szégyelled magad, a hazád ellen...

— Mit hazám ellen? Egyszer csak végét kell vetni a háborúnak. Aztán szeretném tudni, mire nekünk Ukrajna? Meg mire nekünk például Warsó? Oroszországot akarják elfoglalni? Tizenhatezer kilométert akarnak előre jönni? A központi hatalmak csapatai be akarnak vonulni Irkuckba? Irkuckba akarják megkötni a bajkáli békét? Marhaság... Hogy lehet Oroszországot elfoglalni? Keresztbe? Wladivosztokig? Vagy hosszába? Az északi jeges tengertől Perzsiáig? Mi?

— De mire neked a Kerenszky győzelme?

— Talán megjavulna ez a rongyos Kerenszki-pénz.

— Pfuj!...

— Miért pfuj? Az őrnagy minden reggel csokoládét iszik, — tej-konzervvel issza a csokoládét...

A tej-konzerv meg a csokoládé híre elterjedt. Az őrnagy füléhez is eljutott. A legközelebbi tisztgyűlésen maga az őrnagy hozta szóba.

— Talán lehetne kifogása egyeseknek, akik nálamnál betegbek és jobban rá vannak utalva az erősebb táplálkozásra, hogy nekem is csokoládét, meg tej-konzervet rendelt az orvos. Sajnos, a tiltakozásom hiábavaló volt, hiába könyörögtem az orvosnak, hogy hagyjon békét, katona vagyok, kibírom tej-konzerv meg csokoládé nélkül is, adja nálam jobban rászorultaknak. Mondom kedves gyermekeim, hiába tiltakoztam, az orvos hajlott koromra hivatkozott és rám erőszakolta. De én szeretném a tiszti gyűlés álláspontját is hallani, vájjon olyan szükségesnek találja-e a közérdek az életemet, hogy esetleg elvonjam valakitől a csokoládét, meg a tej-konzervet? A tábor véleményét kívánom hallani. Egy ilyen öreg csont...

Könnybelábadtak a szemek és nem hagyták az őrnagyot tovább beszélni, egyhangúlag megszavazták a tej-konzervet meg a csokoládét.

A legénységek életével vigasztalódtak. Lehet nélkülözni a tej-konzervet meg a csokoládét, lehet nélkülözni az eddigi duskálást. A legénységek koldulását terjesztették, evvel vigasztalódtak. Még az otthoni legénységi kosztnál is sokkal jobb a mostani étkezés.

Horváth hadnagy úr egy gyönyörű berakási munkájával lett kész. Az volt a faberakás címe, hogy: Bátyuska. A bátyuska egy orosz muzsik volt és a mintát az Árgus című orosz képeslapból vette Horváth hadnagy úr. Mindenféle színű fadarabkákból volt kirakva az öreg orosz és egy szép kazettát csinált Horváth hadnagy úr, annak a teteje volt a bátyuska. Horváth hadnagy úr elkérezkedett a parancsnokságtól a városba és mikor visszajött, nem volt nála a kazetta. Ellenben nagymennyiségű kolbászt és több liter babot meg sziériai lencsét hozott magával.

A parancsnokság szigorú vizsgálatot tartott és Horváth hadnagy úr néhány napig igen szótalanul bolyongott a táborban.

A tiszti gyűlésen minden kiderült.

A vizsgálat amiatt volt, hogy a parancsnokságnak jelentették úgy a bátyuskát, mint a kolbászt. Erre indult a szigorú vizsgálat. Ugyanis a parancsnokságnak úgy jelentették a dolgot, hogy Horváth hadnagy úr a kazettát eladta, a pénzből pedig eleséget vásárolt.

A parancsnokság nem győzte hangsúlyozni és ezúttal ismételten leszögezte: hogy tisztnek nem lehet a kézi munkáját áruba bocsátani, tiszt nem mehet el napszámba, tehát nem szegődhetik bérért, ergo nem vállalkozhatik bizonyos munka végzésére pénzért, nyilvánvaló, hogy eladási szándékkal sem készíthet semmiféle munkálatot, pénzért nem dolgozhatik a tiszt. Horváth hadnagy úr ellen az volt a vád, hogy a munkáját áruba bocsátotta és a pénzből eleséget vásárolt.

A vizsgálat kiderítette, hogy a vád ebben a formájában nem felel meg a valóságnak. Horváth hadnagy úr eléggé nem helyteleníthetően járt el, ugyanis mint bebizonyította: árura cserélte be az általa készített kazettát. Ez ugyan lényegében éppen annyi, mintha pénzért adta volna el és pénzért vásárolt volna holmit, azonban tekintettel erre a formára, ezúttal csak szigorúan megdorgálja a parancsnokság Horváth hadnagy urat, kötelezi, hogy a kapott értéknek megfelelő összeget fizessen be a konyhai el javítási költségekre, a jövőre nézve pedig szigorúan megtiltja a szolgálati szabályzatban lefektetett tilalomnak efféle kijátszását.

A tiszt urak így semmiesetre sem segíthetnek magukon, szép is volna, ha most egyszerre feloszlana közvetlen a hazatérés előtt minden szubordináció. Nem lehet a dolgokat ilyen egyszerűen megoldani. Szép is volna, ha most mindenki egyszerre elkezdene dobozokat faragni, esetleg elszegődne a muszkákhoz valamely munkára. Hiszen így a mérnökök például gránátgyárakba mehetnének és hova vezetne, ha mi magunk járulnánk hozzá munkánkkal ahhoz, hogy az ellenség hadbavonult erejét pótoljuk. Ennek a tilalomnak igen súlyos erkölcsi jelentősége van a tisztikar presztízisének megóvásán felül. Egyenesen hazaárulás, ha most a munkánkkal lehetővé tesszük, hogy a hadbavonultak erejét pótolják...

## HATVANÖTÖDIK FEJEZET

Hol voltak a tavaszi szép napok, a vidám és meleg sportünnepélyekkel, hol volt már a téli bőség, ananász-konzervvel és művészi vitákkal? A láger jólét utolsó felvillanása volt az old-boy futóverseny, ez volt az utolsó zavartalan élvezet, melyben még nem cserdített bele a szigorú szükség. Az Amur tovább ontotta a lazacot, de már a hideg rázott mindenkit, ha halat látott. Éhezés nem lehetett a bőséges hal áldás mellett, de minden egyéb fogytán volt és a muszka fizetések mintha egy kicsit lanyhultak volna, késtek és a nyár vége felé ki is maradt egyszor a pénzosztás.

A menázstisztek titokzatosan sugdolóztak és bizalmas baráti körben eskü alatt elárulták, hogy az eddigi meglehetősen leszállított nivójú étkezést is csak a közös alapokból lehetett fedezni, azokból szereznek be fát télire és azokból fognak venni petróleumot. A muszkákra már nincs mit számítani. Egyébként is az 50 rubelek már a harmadát sem érik a tavalyinak.

Gotthilf hadnagy nagy tekintélyre emelkedett. Gotthilf hadnagy cionista volt és érintkezést tartott fenn egy legénységi hadifogollyal, akivel a cionista eszmék hozták össze. A legénységi hadifogoly megnősült Chararovszkban és kitűnően menő borbélyüzlete volt a város szívében. A Gotthilf ajánlatára kisebb kölcsönöket folyósított. Akit Gotthilf pártolt, azoknak adott kölcsönöket. De ez is csak pár napig tartott, mert megvagdolták Gotthilfet, hogy nem a zsidókat pártolja, hanem a huszártiszteknek, meg a mágnásoknak adat kölcsönt és ezért Gotthilf megsértődött és többet nem ajánlott senkit.

Hazulról nem jöttek semmi hírek, sem levelezőlapok, csak az orosz lapokból lehetett egyetmást kiokoskodni.

Legfőbb ideje volt, hogy megérkezzenek a közeli béke hírnökei. Voltak akik negyedik nyarukat töltötték a reménytelen hadifogságban. Egész nyáron úgy támolyogtak, mint ősszel a legyek. Keserű fél álomban, kelletlen, reménytelen érdeklődéssel. A Taifun előadására el sem ment mindenki, pedig nagyszerű előadás volt, maguk a chabarovszki japánok rendezték a Fuijama jelenetet és ősi nehéz kimonókat adtak kölcsön a szereplőknek.

Mindenki a kis holmiját rendezte, a jegyzeteit hozta rendbe utoljára, készült mindenki a megváltásra, várták, mint soha még: a vattás vonatokat, a párnás vonatokat, melyek gyöngéd öle, boldogan szalad majd haza a drága kincscsel, a hadifoglyokkal...

Utoljára virít a Kőrös hadnagy úr kis kertje, az utolsó igéket hajtogatják a tanítványok a tudós Papp Gyula tanár úr bokszában, Bartakovics már csak néhány hétig kérdezi Szeley dr.-t a perrendtartásból. Szabó főorvos úr már nem sokáig hivatkozik a jazygokra a végtelen kaszinó-partikban, amiket Kauffmann Jóskával játszik. A szegény Pick már írt haza, hogy az aljegyzői állásra továbbra is reflektál, a gazdag Pick erősen készülődött, hogy majd rendet csinál a fűrészeiben, Répássy elkészült a logarléccel, melyen másfél-estendeig dolgozott. Juhász hadapród úr lázasan másolta a légerverseket, melyeket otthon műkedvelői előadás keretében el akart szavalni. Többen utolsó pillanatban kibékültek ellenfeleikkel és likvidálták a lovagias ügyeket, hogy ne kerüljön otthon mégse becsületbíró-ság elé. Dantsek mester rámolt a műhelyben, a könyvkötészetben bekötötték a Szibériai Újság és az Izgató megjelent számait, megbocsátottak az aktívoknak, meg a mágnásoknak, meg a lovastiszteknek a titkos és külön alapokért, már úgy sem élvezhetik soká a szabálytalan és bajtársiatlan pénzeket. Lányi előfizetőket gyűjtött a tábor egy írójának otthon megjelenendő »Távoli üzenetek« című művére, melynek előfizetési ára is egyébként otthon fizetendő...

Így múlt a nyár és szibériai szokás szerint hirtelen és minden átmenet nélkül egyszerre megint ott volt a háromnapos szibériai ősz. Szeptember huszadikán még

meztelenül tornázott az udvaron kora reggel Glattstein kapitány, három nap múlva havazott és október elsején már fehér volt minden. Hó, szibériai, könyörtelen és kérlelhetetlen hó, mely késő tavaszig nem enged, mely nem kelti a téli örömök kedvét, mely tízezer kilométeres végtelen mezőn terpeszkedik, melybe belefűl minden hadifogoly-reménység, melyen nem lábolhat át, csak az a mesebeli gőzmasina, mely még mindig a ködös jövőben késik. A hóval, a szibériai hóval nem lehet birkózni, a szibériai hó lebírhatatlan ellenség, tavaszig el kell tenni minden vágyat, csak a burána süvölt a fehér szteppén tavaszig. Tavaszig várni.

Tavaszig most már megint várni kell, lehet megint hajtogatni az ígéket és úgylátszik mégis csak elő fogja adni a színház Zalka Máté »Jeruzsálem« című passziójátékát. Pedig ugylátszik, a világban mégis történik valami. Grósz Simi olvassa az újságot és valami mintha történe a világban!

— A 12-ik hadsereg komitéja mérlegelve az északi front súlyos helyzetét, utolsó szavával fordul a birodalomhoz, a néphez és a kormányhoz! A forradalom minden vívmánya kockán forog! Gazdasági és politikai csőd fenyegeti az országot anélkül, hogy a forradalmi program megvalósult volna! Homály a belső politikában, széthúzás a külpolitikában! A vagyonos osztályok önző gazdagodási vágya vörös posztó a dolgozó tömegek szemében! A pártharcok és pártérdekek már a közönséges bűncselekmények határait érték el! A szétesés terjed és az ellenforradalom tért nyer! A német imperializmus flottája és hadserege új csapásra készül és a birodalom a legnagyobb veszélyben forog! És amikor katonánkat az utolsó vércseppig való harcra hívjuk fel, jól tudjuk, hogy e felhívást ruhátlan emberekhez intézzük!...

A Waleczky arcán is aggodalom látszott és hol kísérettel, hol meg jóformán csak titokban jelent meg a táborban és hosszasan tanácskozott a parancsnoksággal. Azt mondták, hogy Waleczky alaposan összeszedte magát, meghízott a tárcája a tábori pénzekben, most alighanem Amerikába akar szökni. A hírek napról-

napra biztatóbbak, az oroszok nem bírják már soká, de még meddig?

Most nem volt nehéz fegyelmet tartani. Végtelen beszélgetések voltak, senki nem akart semmit, mindenki megadta magát a sorsnak, nem volt mi felett veszedni, úgyse lehet a dolgokon segíteni. A kapuk ugyan nem voltak nyitva, de pár kopekéért elengedtek a muszka örök akárkit, mehetett jóformán mindenki ahová akart, de nem igen volt kedve senkinek kimozdulni. Fel sem tűnt, hogy Pásztkándy hadapród egy egész álló hétig nem volt a táborban.

Mikor megjött, akkor vették észre, hogy nem volt odahaza. Csak a bokszársai beszéltek, hogy elment valahova a Pásztkándy, de senki nem törődött vele, hogy hol van. Ez a Pásztkándy egy jókötésű, ravasz szemű okos fiatalember volt, nem sokat beszélt és nem igen törődött soha a tábori ügyekkel. Huszonhat vagy huszonnyolc éves lehetett. Ha nem lett volna rangjelzése, inkább azt hihette volna az ember, hogy egy gazdag tanyai parasztnak a fölényes legényfia, vagy első bérese. Parasztosan beszélt és még erőltette is, mint egy népszínmű színész. De nagyon természetes volt nála, az ember nem érezte, hogy játszik. Pipázott és népies kifejezéseket használt és káromkodott is néha. De ez nem olyan könyvkáromkodás volt, jó eredeti zaftos, parasztkáromkodás, igazi szívből való káromkodás, az ember komolyan megsértődött rajta. De ezt nem hagyta Pásztkándy, mert ha látta, hogy valaki már haragudni kezd, akkor összehúzta ravaszul a szemöldökeit, mosolygott és akkor látta az ember, hogy csak vicc volt.

Most megérkezett és leült gyűrötten, kifáradva az ágya szélére. Faggatták az emberek: hol volt, mit csinált?

Szokása szerint elkezdett először ravaszul mosolyogni, aztán azt mondta:

— Ideát voltam Kínába. Azt hallottam, nagyon jó föld van Kínába, azt mentem megnézni, hogy milyen a föld. Nagyon jó. Lehet belőle csinálni, amit az ember akar. Egy orosz családnál kvártélyoztam be ma-

gam és oda fogok benősülni. Otthon is csak megnősültem volna. Egy jóképű lánya van a gazdának és nagyon békében élnek a kínaiak között, csak éppen orosz van nagyon kevés. Nagyon örvendtek nekem. Megmondtam, hogy magyar vagyok, de azért szívesen nekem adják a Maruszát, én meg benősülök az orosz családba. Megvárjuk, amíg egy kis rend lesz, azután lehet, hogy átjövünk Szibériába. Én ugyan mondtam, hogy minek jönnénk, békében élhetünk a kínaiak között. Mindegy a föld akárhol. Hát ezt majd meglátjuk. Otthon nekem senkim a világon, itt meg lesz földem, gazdálkodásom, magam ura leszek. Olyan tanyám lesz nekem, hogy csudájára járnak a kínaiak. Tőlük is lehet tanulni valamit, én is tanítom őket egyremásra. Hallottatok már olyat, hogy ezek kapálják a búzát? Osztán olyan kövér magja van, meg hosszú kalásza, kíváncsi vagyok rá nagyon. Na majd meglátom jövőre. Hát én osztán itt hagylak benneteket... Isten segítsen benneteket haza ...

— Bolond vagy te, Pásztkándy. Otthon is kaptál volna egy földes parasztlányt, muszáj neked azért Kínába menni? Még legalább itt maradtál volna Oroszországban ...

— Otthon? Bolond vagy te. Hát hogy vehetnék el én otthon parasztlányt? Nemes Pásztkándy. Én csak postakisasszonyt vehettem volna el otthon, magamnak meg a vármegyéhez kellett volna menni. Bízátok csak rám. Meg aztán még hol van a haza, hol van még ez az otthon? Nekem ugyan elég volt, én jövőre kapálni akarok. Most a télen még fel akarom javítani a jóságot... Háromezer birkánk van, meg negyven ökrünk... Kinek van otthon annyi? Meg akinek van, az éppen engem vár. Meg akinek van, az maga feji a tehenet. Mi?

A parancsnokságnak besúgták a Pásztkándy terveit, mire elővezették Pásztkándyt kihallgatásra. A kihallgatáson azt mondta az őrnagy, hogy szégyelje magát, ilyen gondolatokkal foglalkozik. A parancsnokságnak kötelessége minden egyes emberről számot adni és az efféle örütségeket megakadályozni. Egyelőre kap



háromnapi zárkát, remélhetőleg azalatt lemond a kalandos terveiről. Az őrségnek is ki lesz adva parancsba, hogy vigyázzon rá.

Pászkándyt bezárták a cellába, az örök szigorú parancsot kaptak, hogy ne engedjék ki a kapun.

Azonban Pászkándy mosolygott és másnapra ki voltak feszítve a vasrostélyok, a rab pedig eltűnt a táborból.

## HATVANHATODIK FEJEZET

Pászkándy szökése volt az utolsó kilengés ezekben az időkben. Velence elesett és a bolsevikok győztek Moszkvában, ez a két tény igen megszilárdította a parancsnokságba vetett hitet. Velence elesését ünnepi vacsorával ünnepelte a tábor. A vacsorát a táborparancsnokság adatta az alapokból. Az ünnepi lakomán egy küldött a Baubezirkből beszédet mondott és ennek során lelkes éljenzés és taps kísérte azt a megállapítást, hogy: Ellenségünk letiporva nyög győző lábaink alatt...

Velence eleste azt bizonyította, hogy a katonai fegyelem és összetartás meghozta a kívánt gyümölcsöket, hogy győztek a férfias erények és győzött a parancsnokságba és tekintélybe vetett feltétlen hit és bizalom. Viszont a bolsevikok programja, hogy: »Le a háborúval!«, meghozta az orosz seregek teljes szétbomlását, rövidesen összeomlik a hatalmas orosz erő és megindul a fogolysereg hazafelé. Otthon pedig most már csakugyan számot kell adni a cselekedetekről és a katonák, akik kivívták az otthoni győzelmeket, tudni fogják, miképpen kell büntetni azokat, akik a rend, fegyelem és tekintély aláásói voltak.

Ezért volt olyan fontos ez a két esemény a tábor szempontjából. Nem kellett semmi újabb rendelet, nem kellett semmi újabb figyelmeztetés. A táborparancsnokság hatalmas külpolitikai sikere volt Velence eleste és a bolsevik győzelem. A katonai erények diadala egyrészt, a korlátlanság és fegyelmezetlenség intő példája másrészt. Íme, összeomlik a félelmetes orosz ellenállás és prédára kerül az ország. A bolsevikok békét fognak kötni, de lealázó és szégyenteljes békét. Győzők fogják diktálni a feltételeket.

— Szomorú lenne, ha nem tartanánk mi magunk között rendet. Az oroszok elhanyagolnak bennünket, nem törődnek velünk. Ha nem tartunk össze, ha nem öröködünk saját magunk a tetteink felett, széthullunk mint oldott kéve ...

Hallatlan, hogy mit műveltek az oroszok. Waleczky torz mosollyal támolygott, teljesen tanácstalanul lézengett, szinte azt lehet mondani, hogy ólálkodott a táborban és már nem is hordott rangjelzést, már civilruhában is jelentkezett néha. Nem parancsolt, nem intézkedett, ő kérdezte a legkétségbeesettebben, hogy mi lesz?

Nem tudott a katonáinak parancsolni, nem hallgattak rá az orosz bakák. Egy napon egyetlen őrs sem állott a kapuba, az őrsök sztrájkoltak és mikor Waleczkyt hívatta a parancsnokság, egyszerűen nem akart odajönni. Azt üzenté, hogy hagyjanak neki békét.

Ezt persze nem lehetett hagyni és a három tábor parancsnoksága összeült tanácskozni a teendők felett. Meg is állapodtak a tennivalókban és mikor Waleczky ismételt felszólításra sem akart jelentkezni, érintkezésbe léptek egy stabskapitánnyal, aki addig csak az orosz őrséggel foglalkozott.

A stabskapitány orosz ember volt és úgylátszik, jobban ismerte a helyzetet, mint a lengyel Waleczky. Kijelentette, hogy szívesen átveszi orosz részről a táborparancsnokságot, de csak úgy, ha a fizetéséről és a katonák fizetéséről is gondoskodnak.

A három tábor parancsnoksága keserves alkudozások és viták után végre megegyezett.

Most látszott meg, milyen jók voltak az alapok.

Az alapokból megvesztegették a chabarovszki katonai köröket és ezek továbbra is utalták a hadifoglyok fizetését, meg hajlandók voltak a stabskapitányt is fizetni. Sajnos, az őrsök fizetését nem vállalták semmiképpen, azt mondták, hogy katonákkal nem kezdenek. Azt mondták, hogy ruhát meg fegyvert adnak, de ők maguk nem hajlandók sem szóbaállani, sem rendelkezni a katonákkal. Sikerült ezt a kérdést is

megoldani, ugyanis a stabskapitány nagyon ügyes ember volt: toborzott szökevény katonákat, akik a tél miatt még nem mertek elindulni hazafelé, európai Oroszországba. A zsoldosok hajlandók voltak kosztért, némi fehérműért és kevés pénzért őrizni a tábor. A tisztgyűlés egyhangúlag megszavazta a kiadásokat és így végre kapott a tábor öröket.

Voltak hangok, hogy a zsoldosokat a saját nyomorgó légénységi emberekből is lehetne alkalmazni, ez azonban kivihetetlen volt, miután egyrészt a saját katonákat a parancsnokság nem akarta ennyire lealacsonyítani, hogy a saját tisztjeit őrizze fegyveresen, másrészt ezek nem is tarthattak volna rendet, hiszen voltaképpen mindenki, minden hadifogoly a feljebbvalója lett volna az őrnek. A stabskapitány ötlete kitűnően bevált, a fizetett örök nagyon fegyelmezetten viselkedtek, tavaszig semmiesetre sem akarták az állásukat reszkirozni. Meg bizonyos tekintetben itt meg is voltak óva attól, hogy a katonai hatóságok rendelkezzenek velők.

Így múlt a tél és a bokszokban ismét suhantak a fogolyujjak a néma zongora billentyűi felett, kopogtak a dróttalan távirók, melyek nem vittek hírt sehová és nem hoztak üzenetet sehonnan. Feszült a céltalan napernyő a kissé bomlott hadifogoly felett és még új ötletek is születtek.

Siska Norbert várkastélynak rendezte be a bokszát. Három évig dolgozott a nagy művén, de most végre kész lett. Papendekli várfalak övezték a bokszot, lőrészekkel és felvonó-híddal, romantikus erkélyekkel. Vaspántok voltak festve a papendekli kapura és ha otthon volt a gazda: a családi címerrel ékes, büszke lobogó tengett a várfokán. A látogató csak úgy mehetett be, ha először a spárgaláncon csüngő alabárdal kopogtatott és megvárta, amíg a vasrostélyon kikukucskál a papírvárnagy és leeresztik a felvonó-hidat. Ha nem lengett a várfokán a lobogó, akkor nem lehetett bemenni, a papírvárnagy nem engedett be senkit, a várúr ilyenkor nem volt odahaza. Vidéken portyázott derék marhalócaival.

Grósz Simi az esti újságolvasásnál beszámolt az orosz polgárháború százötvenhárom frontjáról, a moszkvai és vidéki harcokról, a központi hatalmak diadalmas csapatainak előnyomulásáról és a bolsevikik állandó és megisméltető békeajánlatairól.

A hadifoglyok általában már szívesen megkötötték volna ezeket a békéket, de a parancsnokság komolyan mérlegelte az esélyeket és ragaszkodott a hadikárpótláshoz. Most már kezünkben a győzelem, kár volna könnyen kiengedni az előnyöket. Ez az alkalom nem igen jön vissza egyhamar és fizetni kell az embervesztésért, a hadikárokért, hadikiadásokért. Pénzben, anyagban, marhában, esetleg területben, de kárpótlást kell kapni.

A breszt-litovszki békét azonban mégsem Grósz Simi olvasta fel. Orosz zászlós, a hatvanötödik gyalogezredből, egy napon korábban jött a parancssal. Szinte ebéd után ott volt a parancskönyvvel és még idő sem volt csodálkozni, máris kezdte a katonás rövidségű sorsdöntő jelentést. A parancsnokság egészen röviden tudatja, hogy a központi hatalmak különbékét kötöttek Oroszországgal és ennél fogva felhívja a parancsnokság a hadifoglyokat: mindenki készítse magát elő a közeli hazautazásra, mely előreláthatólag röviden követni fogja a békekötést. Az orosz lapok természetesen szűkszavúan közlik a rájuk nézve igen gyászos befejezést, így a parancsnokságnak nincs módjában részleteket közölni. Ha igazak a hírek, a monarchia Orosz-Lengyelországot kapja hadikárpótlásul egyelőre.

Hegyi bácsi azt mondta, akkor hiszi, ha jönnek a hazaszállító vonatok és leteszik őt Homonnán vagy Kassán. Siska Norbert bokszán egyszeribe felrepült a vár fokára a címeres lobogó, Juhász zászlós úr feldobta a sapkáját a levegőbe, Schenk hadnagy úr pedig, ezúttal először, egy katonai indulót pengetett a gitáron, a sok méla románc után. A bokszok megmozdultak, pakkolni és takarítani kezdtek az emberek, egyszerre nagyon lement az ára szótárnak, olvasnivalónak, festéknek, ecsetnek, balalajkának. De ez

utóbbira akadtak vevők, mert voltak, akik emlékébe haza akarták vinni.

A breszt-litovszki béke hire azonban nem okozott mégsem zavartalan örömet. Az első pillanatban nem vették észre, de egy osztrák hadapród megjegyzése, kellemetlen feltűnést keltett.

— Weiter dienen Kameraden...

Ez igaz volt. Ha csak különbéke van, akkor tovább kell szolgálni. Akkor a többi frontok megmaradtak. Akkor ki kell menni az olasz harctérre, meg a francia frontra. Akkor még rosszabb hazakerülni, mint itt maradni. Klehr Anton kijelentette, hogy eszeágában sincs hazamenni, ráér amíg vége lesz az egész heccnek. Egyáltalán a lehető legrosszabb időben jött a béke és a hazautazás. A különbékének nincs semmi értelme, ha már béke van, akkor legyen mindenütt béke, kinek béke ez, ez csak az orosz katonáknak béke. Mindenki izgult, lázongott, a parancsnokság ellen is elhangzottak egyes kijelentések: A parancsnokság most vissza fog élni a hatalommal. Otthon még csak most kezdődik az igazi fegyelem. A parancsnokságtól függ, kiről milyen jelentést ad le odahaza, akiknek nem tetszett a képe a hadifogságban, azt kirúgják azonnal a harctérre.

Elkeseredett és kelletlen kifakadások voltak, az emberek elszontyolodva feküdtek le. Az aggodalmas csendbe, ijesztően harsogott bele az egyik bokszból a Wecker főhadnagy hangja, mikor vetkőzés közben megszólalt:

— Most beszéljenek a forradalmárok!...

Ugyancsak Wecker főhadnagy újságolta másnap nagy kárörömmel, hogy a parancsnokság maga elé idézte Waleczkyt, aki Chabarovszkban bujkál, de Waleczky nem jött el és ezért őrzőparancsot küldtek érte, orosz katonákat, a saját zsoldosainkat. Megmagyarázta Waleczkynak a parancsnokság, hogy a békeszerződés Varsót is a központi hatalmaknak juttatta és így, miután ő varsói, szintén alá van vetve a táborparancsnokságnak, felettesének. Tudomására hozták Waleczkynek, hogy nem tehetnek vele kivételt, mert az rossz vért

szülne és így neki is be kell költözködnie a táborba, mint a monarchia katonájának.

Újabb hír jött. Valódi meglepetés. Waleczky tudomásul vette a parancsot és becsületszávára megígérte, hogy haladéktalanul elintézi dolgait és két nap múlva beköltözik a Baubezirkbe, mint a többi hadifogoly. Osztozik hadifogoly bajtársai sorsában.

Két nap múlva azonban Waleczkynek hűlt helye volt, elszökött a családjával együtt Amerikába. Nem is lett volna tanácsos neki Varsóba menni, ahol mi voltunk az urak és ahol felelnie kellett volna a tetteiért.

## HATVANHETEDIK FEJEZET

— Mégis csak borzasztó, hogy mi magunk fogadtunk magunknak börtönőröket és a pénzünkért őriztetjük magunkat...

— Hidd el, hogy sokkal jobb így. Így együtt maradunk. Máskülönben szétszüllene a tábor, az emberek nem tudnának a szabadsággal mit kezdeni... Aztán így a nyájban nem is érhet bennünket semmi meglepetés. Közösen léphetünk fel...

De ilyesmit csak suttogva terjesztettek az emberek, nyiltan nem mert mukkanni senki. Elvégre nem lehet mondani, hogy a parancsnokság szűkkeblű lett volna. Megengedték a társaságnak, hogy az Usszuri-parti kis halászfaluba be lehet menni, csak a városba-utazáshoz kellett külön parancsnoki engedély. Az engedélyt pedig megkapta akárki, csak kérni kellett. A parancsnokság a lehető legliberálisabban kezelte a szabadságot, ez nem is volt hadifogság, hiszen csak egy kicsit szigorú kaszárnyarend volt. A józanabbak pedig megértették, hogy erre a látszólagos hadifogságra szükség van, hiszen ezért kapják a fizetést. Hadi-fogolyfizetést kapnak, hadifogoly-járandóságokat kapnak, ha szűken is, de ebből élnek. Milyen jogcímen követelhetnének a muszkától ellátást? A hadifogoly-standot meg kell tartani, szabad embereknek miért fizetnének és miért táplálnának szabad idegeneket? Logikus és érthető.

Ezért süket fülekre találtak az izgatások és béke-bontási kísérletek. Itt most nincs más egzisztencia, mint az, hogy az ember hadifogoly. Ez is egy állás, egy társadalmi helyzet. Jogokkal jár, de kötelezettségekkel is jár. Azt nem lehet, hogy az ember a jogokat gyakorolja, de a kötelezéseket nem teljesíti.



Persze egyesek még arra is lusták, hogy kihallgatásra jelentkezzenek a kis szabadságért. Évek óta nem mozdulnak ki a táborból és most sem kíváncsiak, nem vágnak sehova.

Ahogy megszűntek a nagy hidegek, kínaiak jelentek meg az Usszuri partján és apró faházakat kopácsolnak. Kezdetleges fabódékat, fakunyhókat. Megtudták a hadifoglyok kis szabadságát, megtudták, hogy lejárnak a faluba. Apró kéjtanyákat rendeztek be a fabódékban a kínaiak. A parancsnokság ugyan figyelmeztette a fiatalságot a veszedelmekre, de a fabódék leányzóihoz hatalmas zarándoklat indult meg. Egy főhadnagy, bizonyos Kelemen Szaniszló, minden holmiját kivitte az egyik fabódéba és egész napra kibérelte a kínaitól. Odaadta a köpenyét, a kínai paplanát, az összes bajkái képeslapokat, a holmikat, amiket évek alatt gyűjtött, még a blok-noteszeit és a negyven ív tiszta papírját is elkövetelte tőle a kínai, az egy napi bérlet fejében.

Betegén és fáradtan didergett a kifosztott bokszában a bérlet lejárta után, de azt mondta Kelemen Szaniszló, most már nem bánja, ha meg is hal. A parancsnokság az ilyen eseteket, mint a káros szabadság szomorú következményeinek intő példajaképpen állította a tábor elé, de a népvándorlás azért tovább tartott. Tényleg, egészen elfajult a faluba járkálás és rohamosan fogytak a hadifoglyok cók-mókjai. Érthetetlen bevásárlásokat eszközöltek az emberek, Leehr zászlós három pár fehérneműt pocskolt el egy Buddha-szoborért, melyet egy élelmes kínai sózott rá. De ez sem lett volna baj, ha a Mohay Andor-féle eset közbe nem jön.

Mohay Andor egyébként eléggé meggondolt és feyelmezett ember volt, a tartalékos kapitányi rangját mindig némi méltósággal hordozta, de a szabadság, úgylátszik, a fejébe ment. Neki nem kellett odaadni a kínai takarót, meg a téli csizmát a pásztoróráért, mert a gallérját még odahaza megtöltötte arany húszkoronásokkal és mindenki tudta, hogy a Mohay Andor ócska katonai blúza többet ér, mint a Bleiweiss tüzérezászlós

kékróka-bundája. Most megeresztett néhány aranyat és már harmadnapra kiment mulatozni az Usszuri partjára. Nem is lett volna semmi baj, de a harmadik napon berúgott Mohay úr és nevetve mesélték, hogy most támolyog haza, le van öntve a nadrágja rántottával, a kínai le akarta puceolni, de nem engedte, azt mondta a kinainak:

— Ne bándd, az öreg istenit annak a rántottának, tán azt hiszed, hogy restellem a rántottát, azt hiszed, szégyen rántottát enni?

Így jött haza Mohay úr a nagy mulatás után, de Füzessy őrnagy úr megelégette a botrányt és elébe ment a kapuhoz. Ő maga akarta a szobájába vezetni, hogy ne menjen keresztül a termeken és ne lássák a botrányos jelenetet a fiatalabb urak.

Ámde Mohay úr széles jókedvében volt, tegezte az őrnagy urat, azt mondta:

— Mi az, kamerád, te is úgy gondolkozol, mint a kínai. Olyan nagy szégyen az most, rántottát enni? He? Félre az útból...

Nem lehetett vele bírni, mindenütt dicsekedett a rántottával, alig lehetett elcsendesíteni. Abban igaza volt, hogy a rántotta most előkelő eledel lett és volt miatta olyan irigység, mintha egy nagy briliánsgyűrűvel hengeget volna.

A parancsnokság azonban okult a botrányon és Mohay Andor tartalékos kapitány úr nagyon olcsón megúszta, mert bebizonyította, hogy teljesen öntudatlan állapotban követte el a fegyelemsértést, de a kijárást most már bizonyos szigorúbb formalitásokhoz kötötték. Különösen a fiatalabb urakat kellett megrendszabályozni, bár alapjában véve azok csak sétálni mentek, mert egyrészt pénzük sem volt a költekezéshez, holmi-juk is csak szűkösen akadt és a kilengéseket is idősebb urak követték el.

A forrongó Oroszországból még mindig érkeztek a polgárháború hírei. Már átcsapott a láng Ázsiába is és nemcsak a katonaság között terjedt, de egyes helyeken már a civilek is érdeklődtek a mozgalom iránt. A szibériai vagyonos osztály aggodott a vagyonaért

és a hadifogoly-parancsnoksággal tárgyaltak a kapitalisták, hogyan lehetne menteni, amit lehet.

A chabarovszki »Galenus« gyógyszerár tulajdonosa azt a megoldást találta ki, hogy a hadifoglyoknak adott ki nagyobbösszegű kölcsönöket. Természetes, hogy mivel a rubel napról-napra esett, valorizálva kötötte a kölcsönszerződéseket. Kelet-Ázsiában most a legjobb valuta az osztrák-magyar korona volt, esetleg a német birodalmi márka, hiszen a központi hatalmak győztek minden vonalon. Ki is használta a ravasz patikus a helyzetet, csak osztrák-magyar koronában vagy német birodalmi márkában volt hajlandó kölcsönöket folyósítani. A nehéz feltétel dacára is el kellett fogadni az ajánlatot, mert a patikus meglehetősen könnyen és sok formalitás nélkül kölcsönzött. Persze az emberek óvakodtak attól, hogy a közeli hazamenés előtt túlságosan megterheljék magukat adóssággal. Fantasztikus összegekről beszéltek, azt mondták, hogy négyezer rubelnél kisebb összeget nem is kölcsönöz. Három koronát vagy három márkát kér egy rubelért, ami szintén csalás, mert hiszen már egyet is alig ér, de nem igen lehetett alkudni és jelentkező azért akadt elég. Különösen pedig akkor vett nagy lendületet a pénzkölcsönzés, mikor egy vladivosztoki hajóskapitány érkezett a városba és négyezer koronáért vállalta, hogy bárkit hazavisz a hajóján. Meg lehetett benne bízni, hogy csakugyan haza viszi a pénzeseket, mert állítólag amerikai származású volt a hajóskapitány. A hajó egy hét múlva indult és már volt is vagy harminc jelentkező.

Túlságosan nem volt érdemes a hajóskapitányra bízni az embernek az életét, mert annyi pénzzel szárazföldön is haza lehetett szökni. Meg aztán azért is nem igen volt érdemes, mert hiszen most már csak napok kérdése volt, hogy rendeződjön a hazaszállítás ügye. Amint jól kitavasodik, úgylis indul az egész tábor hazafelé, nem vesz az ember magára adósságot és biztosabban utazhatik, nincs kitéve annak, hogy eladják rabszolgának valahol Borneóban vagy Szumatrában, mert hiszen arról is lehet szó.

Kaufmann Jóska, a Szabó bácsi kártyapartnere is benn volt Chabarovszkban szerencsét próbálni és estére pénzzel jött haza. Bámulatos, milyen könnyen adták a pénzt, ez a Kaufmann például csak hadapród volt, mégis kapott. Nem hitték Kaufmannak, de megmutatta a ro-pogós ötszáz rubelesek, amilyeneket az ember azelőtt nem is látott soha.

Szabó bácsi hívta Kaufmann Jóskát kártyázni, de azt mondta Jóska fiam: Nem vagyok bolond, most, amikor ennyi pénzem van, kaszinózni, majd éppen most is babra fogok játszani. Egyszerre kitűnt, hogy Kaufmann Jóska soha nem vette komolyan a kártyaadósságot, de ha az ember meggondolta, hogy milliókkal tartozott Szabó bácsinak, ez természetes is volt. Szabó bácsi nem hagyta.

— Kvittolhatnánk valamit.

— Majd kvittolunk holnap. Hanem egy kis ferblit készpénzbe, szívesen...

A négyezer rubelnek hamarosan nem akadt ellenfele, de végre is egy bizonyos Dux nevű kötelnek állott. Pedig bizonyos volt, hogy a nagy pénzzel nem tud megbirkózni. Két Dux volt a lágerben. Testvérek voltak és módfelett szerették egymást. Együtt tanultak, együtt mutatkoztak és minden este megcsókolták egymást lefekvés előtt. Ilyen ragaszkodásra még nem is tudtak példát az emberek. A fiatalabb Dux aggódva figyelte, hogy ül le a bátyja kártyázni a hatalmas pénzű Kaufmannal.

Nagy nézőközönsége volt a játéknak, melyen Dávid és Góliáth mérköztek, az idősebb Dux néhány százasa és Kaufmann ezresei.

Egyszerre feszült lett a hangulat, mindkét játékos magasan licitált és mikor a tét már négyezer rubel volt, Dux nem licitált tovább.

— Először is nincs több pénzed, meg aztán éppen elég nekem a hazautazásra... ezt mondta Kaufmannak.

— Tedd ki a tétet.

— Most már nincs jogod követelni, ha eddig nem kérted...

Ezt az összes jelenvolt kártyaszakértők helyeselték és fel kellett virítani a kártyát.

Kaufmannak bandája volt, de az idősebb Duxnak négy ásza.

Kaufmann vesztett és le kellett számolni a pénzt.

— Revánsot kérek — mondta Kaufmann. — Ját-szunk tovább...

— Először is nem játszom veled tovább, mert nincs pénzed. A ferbli készpénzjáték. Másodszor pedig nem vagyok bolond reszkirozni a hazautazási költsé-gemet. Hanem otthon Sopronba szívesen adok revánsot.

Evvel felállott Dux a kártya mellől és még vissza-szolt Jóska fiának elmentében:

— Mit üzensz haza?

Jóska megtörölte a cvikkerét, körülnézett az álmél-kodó csoportban. Szabó főorvos úrhoz fordult:

— Lehet kaszinózni, főorvos úr...

Dux lázasan pakkolt és gyengéden búcsúzott az öccstől, akit a körülmények alakulása folytán most mégis el kellett hagynia Szibériában. Arra persze nem gondolt egyik sem, hogy mert csak egy személyre elegendő pénz van, ezért a másik is ott maradjon. Még aznap este elutazott az idősebb Dux és pár nap múlva már meg is jött a levele Wladiwosztokból, hogy a hajós-kapitány-dolog nem bolondság, egy egész biztonságos hajó, amellyel feltétlenül haza fog érkezni.

## HATVANNYOLCADIK FEJEZET.

Minél jobban tavaszodott, annál többen tűntek el a táborból. Nem sokan a több ezer hadifogolyhoz képest, de például egy napon egyszer csak nem volt sehol Fábrián Béla és elutazott Elek Vidor is, a »Tábori Az Esk szerkesztője a hetesből. Az volt a fájdalmas, hogy senkinek sem mondták meg, hogy csinálják, előtte való nap még gyanútlanul diskurált velük az ember és másnap már robogtak vagy hajókáztak hazafelé. Csak sejtteni lehetett, hogy pénzt szereztek valahol, — talán éppen a chabarowszki patikusnál — és aztán álló, elutaztak. Az ittmaradott jóbarátok és boksztársak voltak a legkellemetlenebb helyzetben, azoknak tűrni kellett a megjegyzéseket, hogy neked csak megmondhatta volna testi-lelki jóbarátod, vagy mi az, téged sem vitt el?

Kaufmann Jóskának ugylátszik, sikerült mégegyszer megválni a chabarowszki patikust, mert ő is elutazott. Igaz, a Kaufmann Jóska nem csinált belőle titkot, szépen bejelentette, hogy ő most utazik, egy kínai szekereset rendelt a tábor elé, hallatlan nyugodtsággal elköszönt az emberektől, azt mondta, megy a vonathoz, mert nem akar lekésni. Persze mindenki nevetett, azt hitték tréfál, fél a lekéséstől, sokat számít most már, ha egy napot vagy egy hetet lekésik. De nem, Kaufmann Jóska — később elmesélték, akik kikisérték a vonathoz, — még szivart is vett, meg újságot is vett az útra, és beült egy második osztályú kupéba, elkezdett szivarozni és kiterítette az újságot. Megnézte az óráját, azt mondta:

— Mi az, csak talán nincs késésünk?...

Hihetetlen. Úgy utazott haza, mintha hetivásárra menne Halmiba. Olyan megfoghatatlan volt, hogy aki haza akar menni, annak csak pénzt kell szerezni és fel

kell ülni a vonatra. Olyan távoli ábránd volt a hazamenetel, hogy az ember azt hitte, egy rossz tréfa az egész. Még akkor is csóválta az ember a fejét, mikor Moszkvából kezdtek érkezni az elutazottak levelei. Anynyira kétségbeesett vállalkozásnak látszott, hogy csak nagyon kevesen merték megkísérelni. Ki van zárva, hogy ilyen egyszerű lehessen, csak pénzt szerez az ember és felül a vonatra. Lehetetlen...

A táborparancsnokság nem tiltotta a hazautazásokat eddig. Aki igazolta, hogy van pénze hozzá, annak nem gátolták az útját. De különben is egyeseknek annyi pénzük volt, hogy a tilalom sem ért semmit és meg tudtak volna vesztegetni mindenkit, kijutottak volna úgyszólván a táborból. Más ok is volt. A környéken már mindenütt a vörösök voltak az urak és azt rebesgették, hogy a vörösöknél panaszt lehet emelni minden korlátozás ellen. A vörösök alig várják, hogy a tábor belügyeibe avatkozzanak. Ez nem lehetett mese, mert a táborban egy napon megjelent Naszok elvtárs, hatalmas vörös kokárdával a mellén, vörös karszalaggal és a cár szeme a sapkáján, az orosz sapkarózsa vörös posztóval volt bevonva.

Naszok elvtárs, hatalmas, kedélyes orosz félintelligens munkás volt, okos, ravasz ember, de nem haragvós természetű. Kedélyesen rendelkezett, hogy beszédet akar mondani a hadifoglyoknak, tessék a nagyterembe őket összegyűjteni.

Az őrnagy úr hivatkozott a breszt-litowszki békére, melyet a központi hatalmak mint győzők kötöttek és a győző jogán tiltakozott az ellen, hogy a tábor tisztjeinek lelkületét bolszista propagandával megfertőzzék. Minden állam belügyeinek szentnek kell lennie és nem engedheti meg, hogy lázítsanak.

Naszok elvtárs nem haragudott meg. Azt mondta, nem tudja pontosan, hogy benne van-e ez a breszt-litowszki békében, de mint az Amur-vidék komiszárja, elrendeli a gyűlést. A táborparancsnok mindenesetre védekezhetik odahaza azzal, hogy csak az erőszaknak engedett és eleget tett tiltakozási kötelezettségének. Belátja, hogy az őrnagynak tiltakoznia kell és ezt nem

is veszi rossz néven. Magára vállalja a breszt-litowszki béke megsértéséből eredő következményeket. Ezt az őrnagy belátta és elrendelte a gyűlést.

A tábor izgatottan gyűlt meghallgatni Naszok elvtársat, aki felállott egy asztalra és gyújtó, lázas, felszabadult hangon harsogta a keshedt, rongyos, megáporodott hadifoglyok felé:

— Felgyúlt a forradalom lángja Oroszországban és magához ölel benneteket, akik hadifoglyok voltatok itten a cár igája alatt. Szabadságot hirdet nektek és kezetekbe adja börtönötök kulcsait.

— Oroszország nyugati határától Wladiwosztokig, szabadon repülhet ki a kízó rácson, az elmúlt idők csodálatos és torz rabmadara, kiözönlik a szabad orosz rónára az ölü rabság után Omszk, Tomszk, Irkutszk, Ghabarowszk, Sztretenszk, Krasznojarszk, Berezovka, Troick és az egész birodalom bármely helyén synylődő volt ellenségünk, de most testvérünk a felszabadító lobogó oltalmában...

Valami három kis éljen hallatszott a Naszok elvtárs szavai nyomán és erre a szónok zavarodottan körülnézett. Azt hitte, most örömkönnyekeket fognak záporozni a rabok, nagyon furcsálotta a gyenge sikert.

Csakhamar észbe kapott. Elmosolyodott és megértően nézett körül. Persze. Hiszen a hadifoglyok közül alig néhányan értik, hogy mit mond. Elhagyta a szónoki hangot és a rendes hangján szólott, hogy legyen szives valaki, aki tud oroszul, tolmácsolja a beszédét. Egy szempillantás alatt odaintett a táborparancsnok egy vezérkari kapitányt, aki visszaintett a parancsnoknak és tolmácsolni kezdte Naszok elvtárs beszédét:

— A komiszár úr legteljesebb jóindulatáról biztosítja a hadifoglyokat. Meg van elégedve eddigi viselkedésükkel és különösen önmegtartózkodásuk hívja ki elismerését, mellyel távol tudták magukat tartani attól, hogy olyan dolgokba avatkozzanak, melyekhez egyébként semmi közük. Int a szabadulás órája és ha tovább is fegyelmet tanúsítanak, ha tovább is vezetőik szavát szívlelik meg, csakhamar elindulnak a boldog hazatérés



útján Omszk, Tomszk, Irkutszk, Chabarowszk, Sztretenszk, Krasznnojarszk, Berezovka, Troick és az egész birodalom bármely helyén sínylődő, sokat szenvedett hadifoglyok a családi otthon melege felé ...

Most már lelkesen éljenzett a tábor és Naszok elvtárs, megindultan folytatta:

— Nem-e dobol lelkesen a szívük, ha látják az orosz szabadságharcosok önfeláldozó tömegét, ha látják az áldozatos öntudatot, mely vérrózsákkal virít az egész világ elnyomottainak útján, mely-e világtörténelmi pillanatban elemi erővel mozdul és pattantja a lelki és fizikai zárat?

Naszok elvtárs megint megállott, hogy a vezérkari tolmácsolhasson.

— Nem-e dobban fel az önök szive hálásan arra a gondolatra, hogy a kezükből kicsavart fegyvert ismét markolhatják, hogy kardjaik ismét büszkén villanhatnak majd hősi...

Itt egy kis baj történt. Grósz Simi elmosolyogta magát és ezt a véletlen mozdulatot azonnal észrevette Naszok elvtárs.

Szomorú lett, magához intette Grósz Simit és kivette a revolverét.

— Megparancsolom, hogy szórói-szóra tolmácsolja a következőket: Önöknek hamisan tolmácsolták szavaimat. Tolmácsolja.

Grósz Simi tolmácsolta:

— Naszok úr fegyveresen kényszerít annak tolmácsolására, hogy amit ő mondott, azt hamisan tolmácsolták.

Naszok elvtárs figyelte az arcokat és látta, hogy Grósz Simi igazat dadog. Folytatta:

— Tolmácsolja a hadifoglyoknak, hogy sokkal elnyomottabbak, mintsem remélhetem, hogy az én szavaimat megérthetnék. Mondja.

Grósz Simi mondta és Naszok elvtárs folytatta:

— Mondja meg nekik, hogy rabszolgákhoz nincs szavam, őrizték meg bilincseiket. Sem nem szeretem őket, sem nem haragszom rájuk. Nem foglalkozom tovább a dolgaikkal Mondja...

Grósz Simi ezt is mondta. Naszok elvtárs tovább beszélt.

— Mondja nekik, hogy Isten segítse őket a vágóhídra, ahová remélhetőleg rövidesen megint visszakerülnek ...

Mondani kellett, mert a kezében revolver volt és figyelte a szemeket, meg az arcokat.

Naszok elvtárs meghajtotta magát, elment a táborból, ahova vissza sem fordította ferdesapkás fejét.

Mikor a forradalmár elment, Füzessy őrnagy úr beszélt. Hálát adott az Istennek, hogy nem sikerült a rossz szándék, megdicsérte a foglyok eszélyességét, hogy uralkodtak magukon és nem inzultálták a lázítót. Nagy szerencse, hogy megőrizték hidegvérüket és nagy szerencse, hogy nem sikerült az izgatás. A foglyokat — különösen az ifjabb urakat — még belevihette volna a lelkiismeretlen forradalmár valami kalandos vállalkozásba. Valóban, abban igaza volt, hogy otthon még dúl a harc, de vajha csakugyan szabadon és tisztán ragyoghatna mégegyszer a nemes acél felszabadult kezünkben, becsülettel forgatnók azt és ott esnénk el a harc mezején, ott folyna ki az ifjúi vér sziveinkből!

Lelkes és elragadtatott taps és éljenzés fogadta a derék őrnagy szavait.

Az őrnagy még együtt tartotta a gyűlést és átalakult a népgyűlés tiszti gyűléssé. Megtörténtek a hivatalos jelentések, aztán tovább beszélt, de most már hivatalosan, a táborparancsnok.

— A parancsnokság egyelőre megtiltja a hadifoglyoknak az úgynevezett hazautazást. Nem valószínű, hogy ezek a kísérletek sikerülnek, de teljesen mindegy, mégha sikerült is egyeseknek célt érniök. Az összesség érdekét kell nézni, nem egyesek kilengéseit. Két hétig még a kijárási is, csak mérsékeltet vehető igénybe, mert a legnagyobb titokban tudomására hozza a hadifoglyoknak, hogy e héten kezdi meg szökését maga a táborparancsnok, aki a legtökéletesebben el van látva a hazaszökés kellékeivel, így tehát biztosan hazaér és ha otthon lesz, könnyen segíthet és segít az ittmara-

dottakon. Egész szökésének célja ez és ezt egyesek kísérlete nem veszélyeztetheti. Vagy mindenki kerüljön haza, vagy senki. Ezt fogja elintézni a három tábor közös parancsnoka, Mitteräger ezredes úr. Természetes viszont, hogy az összesség hazautaztatási próbálkozása azért tovább folyik a parancsnokság részéről.

## HATVANKILENCEDIK FEJEZET

Úgy látszik, az Amurszkája Zsizn is lavkahírekből táplálkozott. A lap fele új hírekkel volt teli, de a másik fele a lapnak a régieket cáfolta. Egyáltalán nem lehetett kiokosodni belőle. Most már arról írt, hogy Hoffmann generális Moszkva ellen vonul a fehér gárdával. Volt egy távirat a lapban, hogy a németek elfoglalták az új határvonalat, nem respektálják a breszt-litovszki békét és hogy a lakosság nagy örömmel fogadja őket. Nem lehetett tudni, miért mennek túl a németek a határvonalon, miért nem respektálják a breszt-litovszki békét? Ki az a Hoffmann generális? A neve után ítélve német, de akkor mit csinál Pszkov irányában? Az egész újság csupa zűrzavar volt, mintha mind az újságot a városban nyüzsgő és kelet felé utazó menekültektől és vándoroktól hallották volna. A parancsnokság külön is felhívta a figyelmet, hogy az Amurszkája Zsizn napihíreit és táviratait fenntartással kell fogadni, mert például az őszön közölt egyik legnagyobb szenzációja, — amelyet a tábor emlékeztetreméltó fénnel ünnepelt meg — nevezetesen Velenca elfoglalása a központi hatalmak által, ugyancsak valótlannak bizonyult.

Egyetlen szilárd pontot fogadott el a táborparancsnokság és ehhez szabta cselekedeteit: a breszt-litovszki békét. Ezt is természetesen azzal a későbbi módosítással, hogy Varsót nem adják a monarchiának hadikárpótlásképpen, ellenben külön lengyel köztársaság alakulásáról van szó.

Külpolitikailag tehát a breszt-litovszki békén nyugodott a tábor jövője és sikerült az oroszokkal is elogadtatni, hogy ez után kell igazodni. A tábor túlnyomó része bizonyosságnak vette és ahhoz alkalmazkodott. Ami alatt azt kell érteni, hogy nem lehet

barátkozni és kezet fogni az Amur-csempészekkel, mint a megszökött Waleczky csinálta az utóbbi időben. Tisztekhez méltóan kell viselkedni, hiszen otthon a különbéke bizonyára megerősítette a fegyelmet és emelte a katonai sikerek kilátásait. Nem lehet fegyelmetlenül viselkedni, mint Mohay tartalékos százados úr csinálta, mikor hazajött az Usszuri-parti kéjtanyáról Duszja Kreszczenovszkájától.

Fegyelem jön és igaza lehet Naszok elvtársnak azzal a mézjárással, de mindenesetre érthető Lieb Rittmeiszter megsértődése, aki kikérte magának, hogy Herr Hauptmannak szólítsák. A breszt-litovszki béke úgylátszik igaz és ha ez igaz, akkor a kilengések csak hamis hangulatkeltések és a nagy leszámolásnál megisszák az emberek a levét. Legjobb szigorúan alkalmazkodni a különbékéhez annál is inkább, mert a szabadulást csak ez hozhatja.

Röviden összefoglalva: A hadifogoly-tábor ténynek és valóságnak fogadta el, hogy a központi hatalmak megkötötték Breszt-Litovszkban a különbékét az oroszokkal. Az Amuri-kormányzás hatóságai is hajlandók voltak ezt bázisként elfogadni. Ebből következik: Joguk van a hadifoglyoknak a hazautazáshoz. Viszont saját parancsnokaikkal szemben fokozott engedelmességre kötelesek. Egyrészt, miután otthon felelősségrevonás következik, másrészt a többi frontokon nincs vége a háborúnak és a fegyelem odahaza valószínűleg nagyobb, mint valaha.

Mindebből logikusan következik, hogy Pali főhadnagy nem tűrhette el Krebcméry hadnagytól, hogy balkézzel tisztelgett neki és igen helyesen, szabályos tisztelésre utasította.

Ha az őrnagy úr azt mondja, hogy most nem szabad két hétig szökni, mert most az ezredes úr szökik, ez már nem kérelem vagy intelem, mint a lompos és rendetlen forradalmi időkben, hanem ez parancs, mert katonák vagyunk és nem örömlányok, minélfogva a parancsot teljesíteni kell.

Ezek után azt sem lehet firtatni, hogy miféle pénzzel utazott a táborparancsnok? Nem-e a titkos-alapok-

ból utazik? Nem-e enged meg magának az úton fölős kényelmet? Ez most már nem szökés, hanem az összeköttetés megteremtése a haza és az ittmaradottak között. Közös érdeknél is több: szolgálati érdek. Most már szolgálati érdek, hogy az összeköttetés megteremtése révén a nyolcvan százalékban használható hadifogoly-emberanyag hazakerüljön.

Az ezredes különben vegytintával ellátott öntöltőtollat vitt magával az útra és állandóan írta titkos leveleit, melyek meg is érkeztek a táborba. Nagyszerűen utazott, minden úgy ment, mint a karikacsapás. Lehetett olvasni a kedvező jelentéseket, csak meg kellett melegíteni a levelező-lapokat.

Persze közben az új parancsnokságok sem voltak tétlenek. A megmaradt titkos alapokkal, tartalékraktárakkal, Heedbloom és Conger hathatós támogatásával, sikerült elfogadtatni a chabarovszki katonai parancsnoksággal is a breszt-litovszki békét és még mielőtt megérkezett volna a hazai segítség, alig két héttel az ezredes elutazása után, bizonyos írott feltételek kölcsönös elfogadása után, megengedték ezer embernek a hazába való visszatérést. A táborparancsnokság megint kinyitotta a kapukat és teljes szabadságot adott azzal a feltétellel, hogy a kilengések ne veszélyeztessék a hazautazást. Aki azonban önállóan akar szökni, az is mehet. Aki a városban akar elhelyezkedni, a következő transzportig, az is mehet a táborból. Aki nem akar, csak a következő transzporttal menni, az maradhat a következő transzportig.

Április közepén végre, egy feledhetetlen napon, jelentések jöttek az Usszuri-parti vasúti állomásról, hogy egész csomó marhaszállító kupé érkezett. Kétségtelenül a hadifoglyok részére.

Tisztigyűlés volt, melyen Füzessy őrnagy meghattottan közölte a hadifoglyokkal, hogy az első transzport két nap múlva indul. Egy alezredes főparancsnoksága alatt... A táborparancsnokságnak sikerült végre megtalálni a hazautazás fonálát és megegyezni a hazautazás kérdésében az oroszokkal.

— Éljen! — zúgta a hadifogolysereg, de Füzessy ör-

nagy úr rosszalóan csóválta ősz fejét és azt mondta intően:

— Nem azt kell ilyenkor mondani kedves gyermekeim, hogy éljen, hanem azt kell mondani, hogy hála legyen a jó Istennek ...

A hadifogoly-társaság rázúgta, hogy hála legyen a jó Istennek és két nap múlva tényleg és valóságosan maga mögött hagyta a lágert, hol csak alig egy pár hónapja az aradi tizenhárom emlékünnepe, még a szökevény Waleczky rendelkezett és nagyridegen le-tiltotta a katonai vonatkozású megjegyzéseket, a haditengerészetet pedig egyáltalán nem engedte méltatni, az aradi vértanúk emlékünnepe.

Robogott velük az álomvonat, robogott velük hazafelé a varázsvonat, mely ugyan nem volt kivattázva és melynek résein beleszúrt a szibériai tavasz szele a sziv alá, de amely mégis csak hazafelé tartott...

Kipanamázt, összelopkodott marhakupék voltak, összezsúfolva feküdtek egymás feje feletti polcokon éjszaka, rozsdás tengelyű kimustrázott, életveszélyes, törött fékű kocsikák voltak, de hazafelé szaladtak...

Elmúlt minden, a hátuk mögött hagytak mindent, összeölelkeztek a szívek a hazautazás mámorában, reszketve és félve vigyáztak: valahogyan léket ne kapjon a szent mű, a hazautazás áldásos és megváltó műve.

A részeg mozdonyvezetők mellé, saját józansági ellenőreik voltak kirendelve és teljesítettek éjjel-nappal szolgálatot. A vasútista hadifoglyok máris előléptek egy rangfokozattal otthoni érvénnyel, de külön meg volt ígérve, hogy ezenfelül is jutalomban és elismerésben részesülnek odahaza, az ellenséges országban tanúsított hősiességeknek meg fogják kapni jutalmát.

A sztretenszki hegyekről vágtatott lefelé a vonat, a hajmeresztő szerpentinuton rohant megvadulva a síkság felé, mikor az éjszakában, a vonat közepe táján, Schnabel forgatni kezdte a vészjelző, égő fáklyát. Megállani azonban nem lehetett, mert az összes fékek el voltak romolva és vészesen vijjogott az éjszakában egy kocsinak a kigyúlt tengelye, meg nemsokára egy újonnan született tengely-izzás kezdte vékony, csikorgó hangját az éjszakába fújni...

Egyik kocsiból a másikba kiabálták át a veszedelmet, de tenni nem lehetett semmit, feltartóztatlanul vágatott a megboldogult vonat a szerpentin úton és élesen csikorogva, vijjogva, csörömpölve húzott el a kis bakterházak mellett...

Ezer hadifogoly kibicelt a halálnak ugrásra készen, a kitért ajtajú marhakupéban ...

A vonat szeszélyesen és részegen vágatott tovább a meredeken mind erősebben gyorsuló sebességgel, összeszorított fogakkal és dacosan vágatott a hadifogoly reménységekkel a bizonytalanság felé a vonat...

Messziről valamelyik csunguz pásztornak bizonyára feltűnt a megvadult gőzparipa, melynek hátán halálfélelemben reszkettek a tehetetlen utasok és melyről kilátástalan vészjeleket adott le Schnabel zászlós a lángoló fáklyával...

A síkságra értek végre és éledő életösztönnel szabadabban kezdtek lélekzeni. Még egy veszedelmes állomás következett, ahol nem tudtak megállni, csak kétségbeesett kiáltásokat hallattak az állomás főnök felé. Ha most nem ütköznek valami veszteglő mozdonyba, vagy nem találkoznak valami szembejövő vonattal, meg vannak mentve ...

Így állottak meg egy kis mandsu állomáson túl a szabad mezőn. Egy kis pihenő volt, hogy a nagy feszültség izgalmait kipihenjék, aztán vissza indul a vonat az elhagyatott állomásra.

Igen jó volt visszajönni, mert nemsokára már be is robogott a wladiwosztoki gyors. Kellemetlen lett volna vele ütközben találkozni.

A Haertl ördögi gondolkodása kellett hozzá, hogy nemsokára egy jó mozdonnyal utazzanak tovább hazafelé. Haertl ugyanis egészen egyszerűen elvásárolta a wladiwosztoki gyors elől a mozdonyt. Öt font amerikai dohányt adott érte a tartalékból a részeg mozdonyvezetőnek, aki ráállott, hogy öt font dohányért kicseréli a gyorsvonat mozdonyát a hadifoglyok vonatának rossz mozdonyával. A kis állomáson vizet vettek fel a mozdonyok, akkor történt a csere.



## HETVENEDIK FEJEZET

Trikó ingek, japán lábbeliek és amerikai púder áldozatok, meg Gonger-féle sárga dohány dobták, vonszolták, lopták a vonatot az egyik állomásról a másikra. Ijedten és izgatottan figyeltek és jósoltak: vájjon el lehet-e jutni Csitába, vájjon Csitából el lehet jutni tovább és vájjon, ha ott van Karendás Vili a bolsevik vezér, lehet-e okosan beszélni vele?

Át lehet-e osonni Szemjanoff ottomán birodalmán és át lehet-e vájjon osonni különösebb feltűnés nélkül a keleti félgömbön?

Ahogy közeledtek a Bajkálhoz, mindinkább nőtt a reszketés és a bizonytalanság. Mandsuriától kezdve minden állomáson találkoztak vörös gárdistákkal, de ezek jóakarató gárdisták voltak, még tanácsokkal látták el őket és a félelmetes emberek, akikről Grósz Simi egész télen át olvasta azokat a borzalmas híreket, nagyon szimpatikusán viselkedtek.

Itt-ott már magyarok is voltak a gárdisták között és ezek némi elfogódottsággal, de határozott tisztelettel beszéltek volna följobbvalóikkal. Keveset magyaráztak, azt mondták: Beléptünk hadnagy úr, ha már beléptünk, itt maradunk...

— De hogy jutott eszükbe távol a hazájuktól, idegen országban...

— Szolgáltunk a bányában térdig vízben, szolgáltunk a faluban vert kutyák módjára éhesen, rongyosan... ütöttek is bennünket a rabságban, most szabadok vagyunk és... nem lehetett már rosszabb ...

De voltak másféle emberek is, akik gúnyosan beszéltek a hadifogoly tisztekkel, akik azt mondták: a tisztekre sem vár otthon mindre babérkoszorú, meg dívány, a tisztek között is sok a proletár, majd még

visszakívánkoznának ide, ahol a világszabadságért küzd a vörösárdás...

— Mégis távol a hazájuktól, idegen országban harcolni...

— Otthon nem kell harcolni? Otthon is harc van. Csak itt a munkás felszabadulásáért, a magunk dolgáért harcolunk...

Ezekkel nem lehetett beszélni, de a parancsnokság különben is tiltotta, csak lopva lehetett velük szót váltani. Nem volt idő, hogy kimagyarázkodjanak egymásnak. Olyan is volt, aki kihívón beszélt a hadifoglyokkal, aki szóba sem állott velök, aki mérgesen válaszolt a tiszteknek és azt kérdezte:

— Most nem volna kedve kikötni a hadnagy úrnak? Nem volna kedve rám fogni a revolvért? Menjenek csak az útjukra, hagyjanak csak békében minket...

Sokféle vörös gárdás volt. Volt aki mikor elindult a hadifogoly tisztekkel a vonat, utolsó pillanatban odalopózkodott, egy font cukrot vagy egy tábla teát nyújtott át és egy levelet küldött, amit sebtében írt ceruzával, pár odavetett forró szót az otthon valóknak és könyörgött a szemeivel, hogy adják át odahaza és a csontos kidolgozott ujját esetlenül a szájára tette könyörögve, ami annyit jelentett, hogy az illetékes hatóságoknak nem kell szólni a dolgról semmit, nem kell megmondani, hogy Tyukodi András Kuengában a vere-seknél szolgál...

A legérthetlenebb az volt, hogy miért éppen Szibériában akarják kivívni a világszabadságot? Miért éppen Szibériában kell eldőlnie a tőke és a munka harcának? Ámde ezek olyan kézen fekvő kérdések voltak, hogy még a legegyszerűbb is tudott rá válaszolni. A világforradalom magva Oroszország és a világforradalom frontja egységes. Akármelyik fronton küzd a vörös katona, ugyanazon célért harcol. Ezt mondták. Erre a kérdésre el voltak készülve.

Kétségtelen, hogy a forradalmi szókincsük és ismeretük sokkal bőségebb volt, mint a hadifogoly tiszteké és ezért fel is hagytak vele, hogy vitatkozzanak velök, Hamarosan megtanulták, hogy nem kell velök

vitatkozni, rájuk keli hagyni mindent. Elvégre nem azért buzgunk hazafelé, hogy vitatkozással mérgesítsük a vörös gárdásokat, örülni kell, hogy hagyják az embereket menni hazafelé. Ez itt a cél, nem pedig az, hogy a vörös gárdásokat megtérítsük.

Egy Bajkál előtti állomáson magyar volt az állomás katonai parancsnoka. Bizonyos Szilágyi elvtárs, aki azonban csak egyszerű civil ruhában viselte a komiszári rangot. Az oldalán revolver volt, de egyébként civilnek nézte az ember az állomási zászlóalj parancsnokát. Borotvált képű, csontos, sápadt ember volt, szigorú és igen modoros ember.

Aprólékosan és figyelmesen vizsgálta az írásokat, hosszasán váratta a vonatot. A vonatparancsnokot magához rendelte és azt mondta, várjon kiint, amíg sor kerül rá. Az alezredes úr szolgálatkészen várakozott és Szilágyi elvtárs egy félóra múlva kihozatott egy kis asztalt, arra tette az iratokat, leült a kis asztal mellé és figyelmesen vizsgálódott és kérdezősködött mégegyszer. A huszáralezredest Sivó úrnak szólította, de mikor az azt mondta neki, hogy Szilágyi úr, akkor leintette és azt mondta: kérem, szíveskedjék Szilágyi elvtársnak nevezni.

Végül is a lelkére kötötte a parancsnoknak, hogy vigyázzon, nehogy valami ellenforradalmi mozgalomba keveredjenek az emberei, ő a maga részéről megengedi a továbbutazást, miután az iratokat szabályosaknak látja.

A következő állomáson megint baj volt, itt egy orosz akadékoskodott. Bizonyos Züszov elvtárs kifogásolta az utazást. Nagy baj volt, egészen rosszul nézett ki az utazás.

A rozzant kupéjában feküdt, mikor megjelent nála az alezredes adjutánsa és a parancsnoki vagonba kérette.

Az alezredes azt mondta, hogy reméli, komoly célja a hazautazás és meg akarja látni még egyszer családját. Így van-e?

— Igenis alezredes úr...

— Önnek alkalma van a lágerben viselkedését

jóvátenni. Ön az egyetlen szocialista a transzportban és segítségünkre lehet. Ha elősegíti a hazautazást, gondoskodom róla, hogy odahaza a tábor-forradalomért, amit rendezett, ne legyen bántódása. Sőt a szolgálataiért elismerést is kapjon. Jóváteheti amit vétett a fegyelem ellen. Elvégre a cél közös, ön is haza akar érni...

— De hogyan legyek a transzport segítségére?

Az alezredes meglepetten nézett rá.

— Hogyan segítsen? Hát a szocialista elvtársak annyit csak megtesznek Önnek, ők maguk mondják, hogy világ proletárjai egyesüljete. Remélem, van bennük ennyi szolidaritás. Egészen biztosan tud segíteni, ha akar. És persze ha komolyan haza akar térni... Egészen nyugodt vagyok ...

Zavartan támolygott el az alezredes kupéjából. Nem tudta, mit kezdjen. Most neki kell protezsálni a transzportot. Ki van nevezve hivatalosan forradalmárnak.

A Züszov elvtárs állomási szobája felé óvakodott. Ritkás szakállú orosz muzsik volt a Züszov elvtárs. Háncsból fonott bocskort viselt. Újságpapirosba csavart, darabos dohányt füstölt. Valami íráson tűnődött.

Bizonytalan volt az egész terve, de mindenesetre visszament a parancsnoki kupéba és egy tolmácsot kért. A vezérkari századost kapta, azt, aki a Naszok elvtárs beszédét tolmácsolta. Útközben mondta is neki:

— Aztán most hűségesen tessék tolmácsolni százados úr...

A százados nevetett a jó viccen és persze nem válaszolt rá. Hiszen most valami nagy ravaszságról van szó, amelyikbe ő amúgy sem láthat bele és amelyik hazasegíti a hadifogságból a tisztikart.

Beköszönt Züszov elvtárshoz, barátságosan kezet fogott vele és tolmácsoltatta, hogy elvtársi üdvözlését hozza Züszov elvtársnak, az Amur vidéki magyar bolsevisták részéről.

Züszov elvtárs nagyon megörvendett, ott marasztotta csajára és elküldte a századost, azt mondta, hogy majd hoz egy más tolmácsot, van egy nagyon derék magyar katonája,

összebarátkoztak Züszov elvtárrsal, panaszkodott, hogy nem tudja meddig bírja, borzasztó terhet sózott a nyakába a chabarovszki komité, alaposan kell vigyázni ezekre az ellenforradalmárookra. Alig várja már, hogy Irkutszkban legyenek. Reméli, ott felváltják. Züszov elvtárs azt mondta, hogy ez bizonyára meg fog történni, mert hisz, most tartják Irkutszkban a szibériai hadifoglyok országos gyűlésüket és azon aligha más beosztást nem kap.

Persze. A szibériai hadifoglyok gyűlése. Ezen okvetlen ott akar lenni. Vájjon oda ér idejében?

Züszov elvtárs biztosította róla, hogy még van idő, de bizony késlekedni már nem lehet. Azt tanácsolta neki, hogy ne engedjen az egyes állomásokon hosszabb időzést. Aztán felajánlotta Züszov elvtárs, hogy majd táviratozni fog Irkutszkba, hogy jelenjen meg egy elvtárs a fogadására, nehogy majd ott is félreértések legyenek.

Végül is maga Züszov elvtárs intézkedett, hogy indulhasson már a vonat és barátságos, meleg és testvéri kézszorítással vált meg tőle és sok kitartást kívánt neki a munkájához.

Ismét ment a vonat és a parancsnokság igen természetesnek találta, hogy forradalmár testvére megtette neki azt a kis szívességet és tovább engedte a vonatot. A parancsnokság biztosította róla egyébként, hogy ezzel a tettevel megmutatta teljes készségét, semmiesetre sem lesz otthon bántódása a láger-forradalom és egyéb kilengések miatt. Beigazolta, hogy a megértő és hazafias szocialisták közül való, aki összeköttetéseit valóban őszintén használja fel a bajba került bajtársak javára.

Most már végleges és hivatalos forradalmára volt a transzportnak. A közbeeső állomásokon már utasítás nélkül is teljhatalmúlag intézkedett. A parancsnokság felajánlotta neki, hogy lakjon a parancsnoki kupében, de erre nagyképűen kijelentette, hogy ezt nem teheti, meg keli óvnia a látszatot. Mit szólnának az elvtársak, ha megtudnák?

Amikor Irkutszkba érkeztek, pillanat alatt vörös

gárdások vontak kordont a vonat köré és a zárt láncból nem engedtek ki senkit.

Csak pár percig tartott a bizonytalanság, mert egyszerre megjelent a vörös gárdások parancsnoka és egy táviratot tartott a kezében, amelyről harsányan olvasta az ő nevét.

Aggódva szállott le a marhakupéból és a parancsnok felé tartott, de az barátságosan nyújtott kezét neki és melegen üdvözölte.

## HETVENEGYEDIK FEJEZET

Züszov elvtárs tényleg táviratozott Irkutzkba a munkás és katona komiténak, hogy valaki menjen ki a vonathoz, fogadják méltóan a tiszteket kísérő elvtársat. Ezt a táviratot lobogtatta a vörös gárdások parancsnoka, aki egyébként civil ruhában volt. Pantallóban és cügos cipőben, csak éppen kard lógott az oldalán. A táviratból nem értette tisztán, miről van szó, de mindenesetre körülvétette katonákkal a vonatot és kereste az elvtársat, aki majd megmagyarázza az ügyet. Ezeket mondta el a komiszár a barátságos köszöntés után és kijelentette, hogy várja további rendelkezéseit. De először beszéljessenek, milyen a helyzet keleten?

A keleti helyzetről nem sokat tudott, azonban készségesen elmondta, hogy keleten is van mozgás, tagadhatatlan, hogy keleten sem egészen fenéig tejfel és határozott haladás látszik. Szilágyi elvtárs...

A komiszár itt félbeszakította és azt mondta Szilágyi nem tetszik neki. Szilágyi anarchista, gyanús ember és túlhajtja azt az elvet, hogy először a forradalom, azután a termelő munka. Ezt mindenki tudja, de amit Szilágyi csinál, az anarchizmus. Rövidesen színvallásra kényszerítik és akkor majd elválnak...

Egy pesti szobafestő volt a komiszár. Kicsit kövéres, nehézmozgású ember, lomposan járt, civil kalapot hordott a kardhoz. Törölte a homlokáról az izzadságot, pedig még nem is volt nagy meleg. Éppen csak kisütött a nap, de ő már is izzadt. Néha elnézett, lehet mondani, elmerengett bánatosan. Szótlanul lépdeltek egymás mellett. Fáradt ember volt, akin látszott el van már szánva mindenre. Sóhajtott és ahogy a pályától mind, messzebb elmentek, valami folyónak — talán az

Angarának a partjára értek — felcsillant a szeme, azt mondta, üljünk le egy kicsit.

Látszott rajta, hogy boldog, a víz partján ülhet és egy pár percig gyönyörrel sorolgathat pesti uccaneveket. Fájdalmas gyönyörűséggel és önkinzó boldogsággal mondta: Mester-ucca ... Népszínház-ucca ... Emlékezett Janekre és emlékezett arra a csirkefogó Karszlakéra Irkutszk katonai parancsnoka, a rettegett vérfarkas. Hej, ötért túró, ez az egész élet, mondta melancholikusan a Futó-uccai szobafestő az Angara-partján, a burjátok partján, a Jablonoi hegylánc partján, az irkutszki pályaudvar mellett.

Visszatért a kalandozásból és megkérdezte, tulajdonképpen milyen terve van a hadifoglyokkal. Kitől kapta a parancsot? Milyen parancsot kapott tulajdonképpen? És milyen célból? Saját felelősségére csinál valamit? Megbízásból?

Valami furcsa kényszerűség lepte meg. Kezddjen hazudni megint? Hazudjon a naiv embereknek, hazudjon a forradalmároknak, akik mégis az életükkel játszanak? Apró mesékkal áltassa a szobafestőt? Vallott. Elmondta, hogy került forradalmár hirbe, hogy most a tábor hivatalos forradalmárja és teljes bűnbocsánat van kilátásban, ha hazaviszi a transzportot. Nem akart csalni, különösen pedig nem akarta a forradalmárokat becsapni, de beleesett. Nem is ismeri miféle elvekért küzdenek, nem tudja hol van a választó vonal a szocializmus, meg a bolsevizmus között. Nem is érdekli. Egyszerűen haza akar menni. De ezen az áron nem. Lehetnek akármilyen tévesek az útjaik, de nem tartja méltónak, hogy ezen az áron mentse a bőrét. Tessék intézkedni ahogy akar. A Züszov jóhiszeműen cselekedett, bár sajnálja, hogy őt is becsapta.

A komiszár intette, hogy beszéljen csendesebben. Hátha meghallja valaki. Kár, hogy nem marad itt Irkutszkban. Maradjon itt és vegye át a politikai vezetését.

— Haza akarok menni...

— A mézárszékre? Otthon háború van...

— Haza ...

A komiszár elgondolkodott. Okvetlenül segíteni fog



rajta. Illetve az egész transzporton. De csak főhadnagytól lefelé.

Ebbe nem egyezett bele.

Alkudtak. Vitatkoztak. Már századosnál tartottak. Századostól lefelé hazamehetnek. Ki van zárva. Mindenki menjen. Ha segíteni akar, segítsen mindnyájukon. Ha a századostól felfelé itt marad a transzport, akkor nem csinált semmit.

— És maga olyan biztosan hiszi, hogy megbocsáttak magának?

— Biztosan. Szavukat adták. És különben is mit csináltam? Tüntetem a trikók miatt? Ez csak nem komoly dolog. Világháborúban. Verdun, Gorlicze, Doberdó. Csak nem fontos, egy Amur vidéki fegyelmetlenség?

— Hát kérem, — mondta végül a komiszár, — felőlem mindenki hazamehet. De fel fogom szólítani a tisztikart, hogy a legénységről, meg az efféle bűnökről felvett jegyzőkönyveket adják át előbb.

— Miféle jegyzőkönyvről álmodozik elvtárs?

— Maga nem tudja? Mindenkinek a viselkedéséről jegyzőkönyv van. Ezeket bevarrják felsőbb parancsra blúzba, gallérba, manzsettába. Ezeket itt kell hagyni. Ezekre nekünk van szükségünk. Ha egyet is találok a motozásnál, a törzstisztek itt maradnak. Századostól felfelé itt maradnak. Nem lesz bántódásuk, de vissza kerülnek a hadifogoly táborba...

— Nyugodt lehet. Egyet sem fog találni...

— Az az ő szerencsájuk. De ha egy is náluk marad, akkor maradnak a törzstisztek. Ha nem találunk, akkor pechünk van. De akkor mehetnek. Hogy meddig, az későbbi dolog, az már nem tartozik rám.

Ez kicsit meghökkentette. Nem lehet a szobafestőnek igaza? Ez elvégre nem büntetés, ez nem javítás, ez megtorlás, ez okatlan nagyképűség. Aki hazamegy, az más ember lesz. Csak tiszta szándékú ember megy haza. Mire kellenének a jegyzőkönyvek? Nem lehet igaz.

Az alezredessel nem lehetett még beszélni, mert

éppen kihallgatás volt. Az úton is volt napi parancs és volt kihallgatás is mindennap. Hol egy tejkonzervet, hol egy cipőtálpot kért valamelyik hadifogoly, vagy jelentett valami gyanús körülményt egyik-másik, aki be akarta főzni magát a parancsnokságnál. Ebből állott a kihallgatás.

A tiszti kihallgatás megvolt, de utánna legénységi kihallgatás következett. Az egész úton szinte mindennap akadt egy-egy legénységi, aki könyörgött, hogy vegyék fel a hazautazó transzportba. Protekcióval, betegséggel próbálkoztak, de persze kilátástalan volt, nem lehetett holmi vagabundokat egy ilyen jólszervezett és mondhatni vagyonos közösségbe felvenni, amelyik a saját trikóival és saját talpbőreivel egész Szibériát végig vesztegeti. Más táborból való tisztek is próbálkoztak már, holmi kifogásokkal, hogy a bátyjuk vagy az öcsük is ott utazik a transzportban, de természetesen ezekkel sem lehetett kivételt tenni.

Most két rongyos legénységi jelentkezett kihallgatásra. Nem akartak hazautazni, azaz hogy ilyen nagy dolgot nem is mertek kérni. Szakállas, tönkrement, öreg népfelkelők voltak és egy váltás inget, meg egy pár bakkancsot könyörögtek. Mutatták, hogy mezítláb vannak, megmutatták a fogatlan ínyüket, amelyikből már kihúzta a fogakat a cinga nevű szibériai betegség. Persze, szó sem lehetett a kérelmek teljesítéséről. — Haertl főhadnagy magyarázta az embereknek — észre se vették az emberek mostanig, hogy Haertl már megint benn ül a hivatalban és már megint ő rendelkezik — magyarázta Haertl főhadnagy, hogy nem lehet elosztogatni, amit ő a tisztek bőrén nagy kínosan megspórolt. Ami maradt, azért a transzport tisztjei fáztak és nélkülöztek, az őket illeti, de különben is nem lehet tudni, mikor lesz szükség rá, mikor kell valakit megvesztegetni. Meg aztán azt is hozzátette, hogy mindössze három vagon az egész raktár. Igaz, hogy van bőségesen cipőtálp, bakkancs, köpeny, ing, de hát istenem, hiszen ezekkel el kell számolni odahaza. Ezeket ő számba adja a határon, ezekért ötet felelősségre vonják. Csak úgy kijön egy ember az erdőből és felruházni! Azt

se tudja az ember kicsoda-micsoda, hogy lehet ezt elszámolni, mikor nem is csapathoz tartozik?

Valóban az alezredes nem is adott ruhaneműt a legénységieknek, úgy látszik ő is tartott az elszámolástól. Ellenben két font kenyeret utaltatott ki a szerencsétleneknek, amit nagy hálálkodással köszöntek meg a koldusok.

Végre félrehívatta az alezredest és elmondhatta neki, mit mondott a komiszár. Az alezredes igen nehéznek tartotta a feltételeket és azt mondta, lépjen érintkezésbe a komiszárral mégegyszer. Milyen joron mert a transzport belügyeibe avatkozni?

Azt válaszolta az alezredesnek, hogy ezt nem lehet. Ez az egyetlen feltétel és valami jogos is van benne az ő szempontjukból. Nem engedik az embereiket odahaza bevádoltatni. Az alezredes dühösen nézett rá és azt mondta, majd utána néz a dolognak.

Becsületesen kell csinálni alezredes úr, mert motozás is lesz...

— Jójó. Ezt már hallottam...

Az alezredes visszavonult és hosszasan tanácskozott a parancsnoki szakasz magasabbrangu tisztjével, végül mintegy két óra múlva hívatta és azt mondta, hogy rendben van minden. Tessék itt vannak az összes jegyzőkönyvek.

Valami húsz jegyzőkönyv volt ott egy halomba. Belenézett egyikbe is, másikba is, többnyire lovagias ügyekről szóló jegyzőkönyvek voltak. Volt egy jegyzőkönyv egy legénységiről, aki ellopta a gazdája szappanai és volt egy legénységi verekedésről is jegyzőkönyv.

Elment e jegyzőkönyvekkel a komiszárhoz és jelentette, hogy rendben van a dolog. Tessék. Itt vannak a jegyzőkönyvek. Ennyi az egész.

A komiszár átnézte és csóválta a fejét.

— Ez nem lehet teljes. Hol van a jegyzőkönyv a láger forradalomról, amiről nekem beszélt.

— Arról biztosan nem vettek jegyzőkönyvet.

— Dehogy nem vettek. Na, majd mindjárt megilem én.

Néhány civil ruhás orosz emberrel felment a parancsnoki kupéba és motozni kezdett. Tapogatták a blúzokat, meg a gallérokat, meg a manzsettákat és itt is, ott is találtak rövidebb-hosszabb jegyzőkönyvet.

— Ez semmi, — mondta a komiszár, — találunk mi ennél különbet is.

Megállította a motozást.

Ad újabb félórát, hogy ez a pár darab csak véletlenül maradt az uraknál. Megfeledkeztek róla. Lehet, hogy ilyen elfeledett dolgok még akadnak, de azokról az sem tud, aki magánál felejtette.

— Adják elő a láger forradalomról felvett jegyzőkönyvet és vége a motozásnak. Mehetnek tovább ...

— A láger-forradalom békés véget ért. Arról nincs jegyzőkönyv.

A szobafestő tovább motozott és kutatott az embereivel.

Az egyik századosnál papírt tapintottak a ruhán át.

Felhasították a blúzát.

A bélésében ott volt a láger-forradalomról felvett huszonegy oldalas jegyzőkönyv.

A komiszár rendelkezett:

— Az összes törzstisztek leszállani.

A százados, akinél a jegyzőkönyv volt, remegve kérdezte:

— Én is?

— Maga? Maga nem. Maga felsőbb parancsra cselekedett.

Steiner őrnagy úr odalépett a szobafestőhöz.

— Kérem, rólam mindenki tudja, hogy jogtalanul viseltem az őrnagyi rangot. Én csak százados vagyok.

— Kérem szépen. Ha csak százados, akkor természetesen tovább utazik.

Az összes törzstiszteknek le kellett szállani. A szobafestő körülvétette őket gárdásaival és már kísérte is a szomorú csapatot a város felé.

Viszont azonnal intézkedett, hogy a transzport tovább utazhasson.

## HETVENKETEDIK FEJEZET

... Rohant tovább a szibériai szteppén az álmovonat, ahogy a ronda orosz tyepluskát kényeztették a hazautazás mámorában. Rohant tovább az álmovonat a részeg mozdonyvezetőkkal és a hazautazás lázától didergő emberekkel. Nem lehetett még tudni, hősök-e, vagy fantaszták, de túl a kitájok, túl a burjátok, túl a baskyrok, túl a csunguzok földjén, valami szent tűz felé igyekeztek, meresztették lelkeiket és erősítették szíveiket a távoli cél felé...

Mellettük, az állomásokon a csehek esalonjai állottak. Cseh légionisták transzportja, akik zöld orosz egyenruhában tétováztak az állomásokon. Nem lehet tudni mit akarnak, talán ők sem tudják biztosan. Ezek most nem mernek hazamenni, mert feladták a szárnyakat jobbról és balról és megadták magukat az oroszoknak és a monarchia ellen harcoltak a légiókban. Most megvan a breszt-litovszki béke, de nekik nem ér semmit. Nekik nem hozott semmit. A bolsevikok kijelentették, hogy nincs rájuk szükség, mehetnek haza. Csak úgy átabotába, bizonytalanra elindultak kelet felé, hátha közben kialakul a helyzet. Meghagyták nekik az egyenruháikat és meghagytak minden századnál húsz puskát, hogy tudjanak védekezni az utón. Adtak nekik vagonokat és most mennek kelet felé, minden terv és cél nélkül. Itt már nincs rájuk szükség, haza pedig nem mernek menni, mert felelni kell. Odahaza most felelni kell, amiért fedetlenül hagyták a szárnyakat, amiért fegyvert emeltek hazájuk ellen, haza semmiesetre sem mehetnek.

Az állomásokon gúnyosan és kihívóan néznek velük farkasszemet a hadifoglyok, akik íme most öntudatosan és büszkén tartanak hazafelé. Ellenségesen néznek far-

kasszemet a szomorú oroszruhás csehekkkel, akik csizma helyett gamásnit viselnek.

Csizma helyett gamásnit viselnek és kis eroplánokat, meg malmokat szegeznek a vagonok tetejére és forognak a malmok is, meg az eroplánok légcsavara is forog, ha fúj a szibériai szél. És egy bohóc is forog a vagon tetején, mindenféle kunsztokat csinál, az egyik lábaszára kék, a másik lábaszára fekete, úgy pereg a bohóc a nyújtón...

Nagy fehér sasokat rajzoltak a csehek a vagonok oldalára, meg lovagok arcképeit rajzolták reá, de nem tudják, ideát mit akarnak a sasok és nem ismerik ideát a lovagokat sem...

Mindenféle helységnevek vannak irva a kocsik oldalára krétával, egyszerű és szivettépő helységnevek, ahova azonban most már nem szabad nekik menni: Jungbunzlau... Humpolz ...

Még felirások is vannak: Üdvözljétek nevünkben Prágát és mindent, amit szeretve siratunk...

Ez bizonyára megbízás a boldog hazautazóknak, üzenet, amelyet át kellene adni, de nem szabad szóbaállani velük, nem szabad tudomásul venni az üzenetet. Nem szabad tudomásul venni a szomorú fiuk vidám malmait sem, feladták a szárnyakat és átpártoltak az ellenséghez, úgy kell nekik...

Megy tovább a hadifogolytranszport, otthagyja kétségeikkel a cseheket.

Mentek tovább a messzi cél felé, jobbra zökkenés nélkül jutottak át a kisebb állomásokon. A parancsnokságot átszervezték, új vonatparancsnok volt és a törzstisztek helyett századosokat kellett beállítani, hogy a rend fel ne bomoljon. Haertl sajnos, itt maradt, de őt háziforradalmár állásában az új parancsnokság megerősítette és a hazában leendő büntetlenségről biztosította.

Nemsokára szükség is lett a közbenjárásra. Novonikolajevszkban egynéhány tiszt bement a városba vásárolni. A vörös gárdások felszólították őket, hogy vegyék le a rangjelzésüket. Kikérték maguknak és hivatkoztak arra, hogy most hazamennek. Odahaza kö-

telező a rangjelzés, szégyen, hogy saját katonák adnak ilyen parancsot. Ahelyett, hogy tisztelettel viseltetnének saját felebervalóik iránt, majd odahaza elhúztatják a nótákat a forradalmároknak. A vörösök erre letartóztaták a három ellenszegülő tisztet.

Ezt mind lihegve újságolta és jelentette a negyedik, aki szó nélkül levette a rangjelzését és így nem lett semmi baja.

Azonnal száguldott a városba és még ott érte a tanácskozáson az elvtársakat. Előttük a három delikvens ült a vádlottak padján, dacosan, némán, elszántan, megsértődve a méltánytalan elbánásért.

Bemutatkozott az elvtársaknak és hivatkozott összeköttetéseire, igazolta magát egy kis cédulával, amit az irkutszki komiszártól kapott és amelyikben pecsét is volt. Az elvtársak azonnal engedékenyek lettek és teljesen rábizták, hogyan akarja elintézni az affért.

Oktató hangon kezdte magyarázni, hogy a bűncselekmény nem olyan nagy, hogy azért vissza lehetne tartóztatni az ellenszegülőket és most éppen törvényt ülni felettük.

Egyébként ostobaság, nem ellenforradalom. Ostobaság, hogy nyíltan szembehelyezkednek az erővel és a fegyverrel. Aki ravasz és aki valódi ellenforradalmár, az nem mutatja ki ilyen hamar a fogaféherét. Ezek nem ellenforradalmárok. Ezek ostoba emberek, akik máris érdemeket gyűjtenek a hazaérkezésre. Ha ellenforradalmárok volnának, akkor sokkal óvatosabbak lennének itt, a forradalom gyűpontjában. Nem az ilyenektől kell óvakodni. Az elvtársaknak körültekintőbbnek és komolyabbnak kell lenni. Hagyják szaladni az ilyen futóbolondokat. Az ilyesmi veszélyezteti a forradalom komolyságát.

Helyesletek és behívták a lefogottakat. Kihirdették előttük az ítéletet, hogy butaságban találtak bűnösöknek, ez pedig már egymagában is elég nagy büntetés. Mehetnek.

Az egyik tiszt kikérte magának a sértést és érelyesen kezdett tiltakozni, de nem hallgatták meg, kituszkolták mindhármójukat.

Visszatért a transzporthoz és jelentette az esetet a parancsnokságnak. Hálásan köszönték az eredményt és a parancsnokság elrendelte, hogy ezután a városba csak az mehet be, akiben elég komolyság van arra, hogy a hazautazást gyerekes incidensekkel nem veszélyezteti.

De azért még volt egy nagyon kellemetlen eset.

Az egyik állomáson vörös járőr járta sorra a kocsikat és nyilvánvalóan valakit kerestek. Az utolsó előtti kocsik egyikéből lehúzgálták Kayser főhadnagyot, aki halálsápadtan ismerte fel az egykori legényét a vörös járőr parancsnokban. Ugyanazt, akit felpofozott a kávé miatt a táborban. Kayser főhadnagy, aki odahaza már kapitány volt, — mint a felesége írta — szuronyok között támolygott tovább a vérszomjas legénye után. Bevitték a városba.

Nem is várta a parancsnokság intézkedését. Ment a csapat után, bár egyáltalán nem tudta elképzelni, hogyan segíthet a Kayser főhadnagy ügyén. Visszaszólott, hogy jelentsék, hogy mindent meg fog próbálni.

Útközben egy nagy, szálás muszka parancsnok jött vele szemközt. Ez is ferdén, szinte kackiásan hordta a sapkáját, az út közepén ment és az egyik ujját beleakasztotta a revolverszíjba. Füttyürészve ment a vörös parancsnok, összeakadtak a szemek és akkor a muszka elmosolyogta magát és odaszólott neki:

— Na szervusz plenni... Hová kódorogsz?

Bemutatkoztak egymásnak és a muszka azt mondta: Létay főhadnagy vagyok... Illetve, hogy most már csak neked vagyok Létay főhadnagy, itt egy kicsit előléptem. Itt Létay ezredparancsnok vagyok. Miben sántikálsz?

Hamarosan elmondta az esetet. Létay ezredparancsnok legyintett a kezével, azt mondta, aligha lehet megmenteni. A katonák most hadbíróság elé állítják Kayser főhadnagy urat és ott bizony a rögtönítélők alighanem halálra ítélik. Hanem majd elviszi a városparancsnokhoz, az egy okos és jóakarátú ember, talán tud valamit csinálni.



Arra kérte Létayt, hogy csak vigye egyenesen a rögtönítélőkhöz. Azokkal akar beszélni.

A rögtönítélő törvényszék ezúttal saját emberekből alakult. Magyarokból. Az elnök felfüggesztette a tárgyalást és hajlandó volt vele tárgyalni a Létay protekciójára, de csak úgy, ha az összes bírák is ott lesznek.

Nem, nemcsak a bírák legyenek ott. Legyen ott a vádló is.

Összeültek és megint elkezdődött az igazolás és megint elkezdett beszélni a forradalom céljairól. Úgy beszélt velük, mintha egy magas nivójú és előkelő társaság előtt védené valami fontos elméleti álláspontot, sűrűn használt műszavakat, beszélt a forradalmi áldozatkészségről, forradalmi etikáról, forradalmi lelkiismeretről, amik láthatólag nagy hatással voltak a rögtönítélő törvényszékre és a vádlóra is. A forradalom kétségtelenül áldozatokat kíván, de jelen esetben felesleges és káros a vérontás. Evvel azt dokumentálnák, hogy azt hiszik, odahaza már béke van. Hiszen odahaza még harc van. Azt kell éppen dokumentálni, hogy a hadifoglyok a biztos halálba mennek. Hadd menjenek. Sőt ezt az ítéletben is kifejezésre kell juttatni, íme, tőlünk élve szabadultál és odahaza a tied küldenek újból meghalni a harctérre.

A forradalmárok meggyőzve hallgatták, mire újabb és biztosabb reménységgel folytatta. A halálbüntetésben voltaképpen nem az a pillanat a büntetés, amikor kivégzik az embert. A halálbüntetésben a halálfélelem a büntetés...

A rögtönítélő bizottság elnöke átvette a szót. Teljesen igazat ad az elvtársnak. Halálra fogják ítélni a vádlottat, de a kivégzés előtt megkegyelmeznek neki és tovább mehet a transzporttal. Nagyon helyes. Minden ember helyeselte, maga a vádló is.

Abban is megegyeztek, hogy a halálbüntetés nem lesz egyhangú. Kiosztották a szerepeket, ki hova szavazzon.

— De vigyázni kell, — mondta az elnök — nehogy eltévesszéték...

Kayser főhadnagy ónszínű arccal hallotta a halálos ítéletet. Meredten nézett maga elé és nem vette észre az integetést, ahogy az egyik bíró szaporán és titokzatosan integetett neki, hogy még nincs elveszve minden.

Megroggyanva ment a cellájába és hatalmas sóhaj szakadt fel a melléből. Fásultan és dermedten ült a siralomház falócáján.

Bűnhődött a pofonokért.

Nem volt emberi arca, mikor megint a rögtönítélő bíróság elé vezették.

A véstörvényszék elnöke megkérdezte tőle, hogy fog-e máskor is pofozni saját katonát? Vagy idegent? Az nem ember? A rögtönítélő törvényszék úgy találja, hogy a halálfélelemmel eléggé megbűnhődött és szabadlábra helyezi. Mehet.

Siessen a vonathoz, mert még el talál indulni nélküle a transzport.

Kayser főhadnagy sapka nélkül, feldúltan és zihálva futott egyvégtibe a rettenetes helyről, ahol már egyszer eltemette a jövőendő életét.

Borzadva rohant el a sír mellett, melyet a délután saját holtteste részére vele ásattak...

## HETVENHARMADIK FEJEZET

... Megint az Uralban robogott a vonat és éledő reménységgel várták a híres oszlopot, amelyik elválasztja Ázsiát Európától. Valóban megvárta hűségesen az oszlop a hadifoglyokat, bár ez más oszlop volt, ez a déli oszlop volt. Most a déli vonalon mentek, nem úgy, mint jövet. Úgy üdvözölték mégis, mint régi ismerőst, mintha ez már a hazai föld volna. Európa üdvözölte, kijött elébük a határra. Európa köszönti elszakadt vándorait...

Egy uráli városkában, Ufában valószínűtlenül keveset törődtek velük a vörösök. Rájuk sem hederítettek. A jelentkezéseikre értetlenül bámultak, mintha el sem tudnák képzelni, mit akarnak tőlük a hadifoglyok?

A komiszár a vonatsnál szóba sem akart velük állani, úgylátszik egyébbel volt elfoglalva, fontosabb dolgokkal.

Megtudták, hogy erősen szorítják a vörösöket, hatalmas fehér front áll a Volgánál és Szüzrámért nagy harcok vannak. A Volgahíderért is erős tusa van. Csak az a kellemetlen, hogy ezek útba esnek. Vájjon hogy lehet a frontokon feltűnés nélkül átsiklani?

Lehetetlen, hogy tízezer verszt után, az utolsó kilométereken, a menekülés kapujában, történjen defekt. Lehetetlen.

Csak úgy lógtak a levegőben az ufai állomáson.

Hozzá voltak szokva, hogy nehézségeik legyenek, hogy kínnal-bajjal kerüljenek tovább, hogy vesztegetni vagy vitatkozni kelljen, nem tudtak mihez fogni a nagy szabadsággal, ám egyszerre rájuk szakadt. Senki sem tartóztatta, senki sem küldte őket. A parancsnokság el is rendelte, hogy a gyanús kö-

rülményekre való tekintettel, két napig vesztegel a vonat Ufán.

Valami keveset azonban mégis törődtek velük, mert egy vörös járőr végig mustrálta a vonatot. Minden vagonba belenéztek, kedélyeden beszélgettek, hazaszóló tábori lapokat vásároltak a hadifoglyoktól pár kocka cukorért. Mert hogy magyar fiukból állott ez a járőr is.

Az utolsó három vagonnál, a Haertl raktárainál megállottak. Azt mondták, ki kell nyitni. Haertl édeskés mosollyal magyarázta, hogy csekély tartalék holmit tartogatnak a vagonokban, a tiszt elvtársak holmijai.

— Ki kell nyitni...

Haertl főhadnagy úr készségesen kinyitotta és azt mondta: meg lehet vizsgálni, rá fognak jönni, hogy igazat mondott.

A vörös járőr elismerte, hogy igazat mondott Haertl főhadnagy úr, aztán kijelentette a parancsnokuk, hogy hadiszervizet nem engedhet tovább szállítani, azt le kell foglalnia.

— Ruhanemű kérem, nem hadiszerviz. Ruhanemű ...

Megmagyarázták Haertl főhadnagy úrnak, hogy a ruhanemű a legfontosabb hadiszerviz. Meg aztán tulajdonképpen nem-e osztrák-magyar hadifoglyoknak szól-e a raktár?

— Dehogynem. Éppen, hogy osztrák-magyar hadifoglyoknak...

— Nos és mi? Mi, akik négy év óta nem kapunk hazuról semmit? Mi, akik négy év óta várjuk a liebeszgabét? Mi nem érdemeljük meg? A legénységnek nem jár liebeszgabé? Tessék felelni?

Haertl lehajtotta a fejét és azt mondta csendesén, hogy kétségtelenül jár a legénységnek is liebeszgabé.

— Nos tehát — folytatta a vörös járőr parancsnoka — a legénység ezennel köszönettel átveszi ía hazuról küldött szeretet-adományokat...

Mindjárt le is kapcsoltatták és tolatták is egy

vörös vágányra az egész holmit. A vörösök is kupéban laktak és békésen aludtak egymás mellett a vörös, meg a cseh, meg a vándorvagonok acél pályái. Ezeket nem választották el egymástól világnézeti különbségek.

A parancsnokság alól ezzel kirántották a talajt, most már nem volt mivel vesztegetni. Elvittek a vörösök minden tartalékot, bár egyes izgága elemek kijelentették, hogy jobb, mintha a muszkáknak osztogatják, legalább saját emberek kapják.

Eddig a parancsnokság az egész utón utalt bizonyos összeget és megfelelő állást is, most ez megszűnt. A gyanúsítók azt mondták a parancsnokság most már vigyáz arra a pár rubelre, ami még megmaradt. Mert biztosan maradt.

Ezzel szemben a parancsnokság azt adta tudtul, hogy a hadifoglyok bemehetnek a városba, megkísérelhetik, kapnak-e privát kölcsönöket. A parancsnokság érintkezésbe fog lépni az itteni dán konzullal, hátha az tud segíteni.

Ahányan voltak, annyifelé rebbentek. Fönn a dombon terült el Ufa, a kis tatár mezőváros, jobbára odatartottak. De sokan vették a hátizsákjukat és elmentek a közeli falvakba. Azt mondták: megpróbálják a tatároknál. Azok állítólag nagyon jószívü és jóhiszemű emberek.

Felment a csapattal a városba. Bement a főuccán egy tejszarnokba és leült. Várta, hátha érkezik valaki és megkérdi: Nos mélyen tisztelt hadifogoly úr, látom az ön nagy baját, néhány maravédit szívesen megeresztek...

Kinézett az ablakon, a kis tejszarnok ablakán, a tatár városkában és ahogy esteledett, egy szemközti ablakon rávilágított a péntek esti gyertyaláng, párosával meggyújtva, úgy, mint odahaza, akár Pestéi a Rombach-uccában, vagy Szatmáron a Báthory-uccában, feltűnés és tolakodás nélkül, a zsidók péntek esti gyertyalángja, a szombat szimbóluma.

Ide be fog menni.

Meg sem lepődtek, mikor a vándor rájuk kö-

szönt. Természetesnek találták, hogy bejön hozzájuk vacsorázni, mintha csak éppen őt várták volna. A családi asztal mellé tessékelték és már merítették is a libalevest a tányérjába.

Vacsora után rá akart térni a kölcsönügyre, de a házigazda mosolygott és azt mondta, szombati napon nem tárgyalhat pénzről, ha elmúlik a szombat, szívesen megbeszéli vele a dolgokat és reméli, meg tudnak egyezni. Dunyhák közé fektették és egy gyertyát tettek az ágya mellé, ha esetleg olvasni szokott éjszaka. A gyertyát csak hagyja leégni, úgyse szabad eloltani a szombat miatt.

A székre, az ágy mellé odatették Turgenyev Tavaszai Hullámok című művét, melyet két évi oroszországi tartózkodása után sem értett meg. Eredetiben tették oda Turgenyevet, de nem tudott oroszul. Azért kezébe vette mégis és sokáig nézte. Nézte a könyvet. Oroszországban fekszik, Ufa nevű tatár városban, dunyhák között, Tavaszai Hullámok eredetiben a Turgenyev hazájában, hogy van ez az egész élet, ötért turo az egész, vagy valami finomabb? Hogy kerül ide?...

Két lány volt a házigazdának, akik melegen érdeklődtek kedves családja után. Megígérték, hogy hazasegítik a feleségéhez, meg a gyerekekhez, csak először a szombatnak el kell múlni. Csak pihenjen nyugodtan, nem lesz semmi baj. Ha csak pénzen múlik, akkor nincs baj.

Szombat este a lányok sokáig magyarázták az öregnek és a családfő bólintott. Azt mondta neki, hogy a pénzügyeket a lányok fogják megoldani, ő rájuk bízta.

Másnap a lányok kivitték egy tatár faluba. Az utón elmondták, hogy első dolguk volt megtanulni tatárul, mikor idejöttek. Most nagyszerűen beszélnek tatárul. A tatárokkal fognak neki pénzt adatni, a tatárok ugyanis szívesen helyezik el biztos európai államokba a pénzeiket, mert félnek a bolsevizmustól.

A tatár faluban egy kis gyűlést csináltak a lányok és a kisebbik lány, a Liza Monheit felállott egy székre és onnan szónoklatot tartott, hogy a ki-

váló tiszt úr, hajlandó megmenteni néhány ezer rubelt. Csak nagy protekcióval tudta kieszközölni, hogy ezt a falut is megtisztelje és egyesekkel efféle üzletet kössön.

Kölcsönösen letolmácsolta Liza Monheit a dolgot, végül is egy tatár írású oklevelet szerkesztett, melyet német és tatár nyelven felolvasott és megmagyarázott. A kölcsönt a hazába leendő visszatérés után kell megfizetni, mégpedig Budapesten. Ugyanis a tatár Budapestre akarja küldeni a fiát tanulni és a fiu ott veszi fel a pénzt, abból fog tanulni. A többi tatár is ad kölcsönt, csak ki kell küldeni érte, de azok esetleg más visszafizetést kötnek ki. Ez egy gazdag tatár, ez megengedheti, hogy az orvosnövendék fia ott folytassa a tanulmányait.

Még csak a nevét kellett megtanulni aláírni, mert csak tatár aláírást fogadtak el. A nevéhez egyébként hozzáhazudta azt, hogy ben Ibrahim és ez igen nagy bizalmat keltett.

Dagadt a zsebe a sok cári rubeltől és csak természetes, hogy a zsákmánnyal egyenesen a vagonokhoz akart rohanni, de úgy illett, hogy előbb még megebédeljen a jóltevőinél. Ennyi járt még nekik, ennyi elismerés'.

Végre a vagonjában ült és nem tudta, hogy kezdjen hozzá, talán legjobb volna elhallgatni az egészet?

Bejött Bódy Jóska a vagonjába és azt kérdezte, vájjon tudja-e pontosan, mit fog csinálni? A transzport felerésze már elzüllött, mindenki megy az orra után, egyesek már leköltöztek és itt akarnak maradni Ufában.

— Hát te mit csinálsz?

Bódy Jóska előadta, hogy itt Ufa mellett van egy folyó. Biela, vagy Bielka. Ezt megnézte egy térképen. Ez a folyó a Volgába vezet, de jóval Szamarán felül, ahol nincsenek harcok. Gőzhajón is lehet rajta utazni. Ha lenne még ötven rubelje, ezen a folyón menne és kikerülné a frontot. Így talán haza lehet érní. Talán lehet szerezni egy kis pénzt és mennének együtt?

Azt mondta Bődy Jóskának, hogy nem mer elszaladni a nyájtól. Meg aztán egy ilyen hajón folyton vizsgálják az ember holmiját. Nem akar megválni semmitől. Ha úgy gondolja, hogy boldogul, ad neki ötven rubelt, de ő itt marad. Osztozik a többi a sorsában. Illetve ez csak szépen van mondva, valaképpen nem mer vállalkozni.

Bődy csodálkozott. A nyáját is éppen úgy érhetik veszedelmek, mint az egyes embert. És milyen holmija lehet, amitől nem akar elszakadni.

Maga sem tudta. Volt egy vesszőkosara, az tele volt mindenféle holmival. De tényleg miféle dolgok is lehetnek benne, hogy azok miatt nem mer vállalkozni, hogy nem akar megválni tőlük? Egy ilyen vesszőkosárral bizony nem igen lehet gyalogolni, azt csak így lehet hazavinni: vagonba. Vájjon mi lehet benne?

... Volt benne egy hadifogságban készült lóverseny játék, bajkáli és manzsuriai képes lapok, egy elefántcsont utánzat papírvágó a kínai piacról...

Együtt nézegették és bírálgatták a holmit Bődy Jóskával, mit lehetne itthon hagyni belőle? Talán a francia szószedetet? Talán a gyorsírási jegyzeteket? Talán azt a kis naplót, amibe beleragasztotta a fontosabb napihíreket, meg a kis képeket, amiket kilopt a könyvtárbeli folyóiratokból?... Talán a fluszpapírra nyomott japán vitézi képeket? Talán az Amur Kurír bekötött példányát? Talán a gyakrabban előforduló kínai szavak jegyzékét...

A kínai szavak jegyzékét, melyek között azt is feljegyezte titkos és ábrándos vággyal, hogy: Wo-hu-nöng-döng... Dél felé kell mennem...

A perzsa pénzeket sem lehetett, a láger étlapokat sem lehetett, a kis japán legyezőt sem lehetett...

Busán és fájdalmasan nézegette a huszakilós szemétdombot, de nem lehetett, mert ez volt most a vagyonának jelentékeny része és az ember nem hagyja csak úgy el az utón a vagyonát.

Odaadta Bődynek az ötven rubelt és melegen elbúcsúzott tőle. Ő nem mehet, neki meg kell men-



tenie a vagyonkáját és aztán biztosabban is érzi magát a nyájnál...

Bődy megpróbálta még hívni, de mikor aztán látta, hogy nem megy, megölelte és a hideg Bődy könnyezve búcsúzott el tőle. Sokáig rázta a kezeit, ígérte, hogy ír a családjának és leugrott a kupéból és ment egyenesen a mezők felé.

— Hát a cók-mókod Jóska?

Bődy Jóska a kis nádpálcáját suhogtatta és intett, hogy ez az egész podgyásza. Megy egyenesen a Biela parti gőzhajóhoz.

Még messziről is vissza-vissza integetett és vígan fodrozta az uráli szél a Bődy Jóska tűnő zseb-kendőjét ...

## HETVENNEGYEDIK FEJEZET

Mikorára elindultak Ufából, csak a fele volt meg a transzportnak. Most már felszállhatott aki akart, mehetett mindenki, amerre jónak látta. Nem volt napi-parancs, mindenki maga élelmezte magát. Csak találmokra mentek, hátha mégis sikerül. Szamara felé mentek vonatok. Szamara felé nem igyekezett senki és ez igen gyanús volt. Annál több vonat jött szemközt velük, a kelet felé vezető sinpáron és mintha sajnálkozva néztek volna utánuk.

A szamarai állomáson nem tisztelgett a vonatnak az állomásfőnök.

Az esti szürkületben enyhén léleklzó zsákoknak látszottak a pályaudvaron fekvő rongyos katonák, akik nagy tömegben hevertek szanaszéjjel.

Az állomás épület tetején látszottak a gerendák, nem volt fedele az épületnek.

A büffében, a jegyváltó szalában betegek és menekültek révedeztek tehetetlenül és kétségbeesetten maguk elé.

Gyerekek sírtak és holtrafáradt asszonyok félálomban és öntudatlanul motyogtak pár szót.

Egy anya roppant erőfeszítéssel tápászkodott fel a gyereke rívására és gépiesen motozott pár pillanatig a holmija között. Keresett valamit, de közben visszahanyatlott és aléltan aludt tovább.

A pályaudvar előtt a betegek, a sebesültek, a menekültek, koldusok és állá talán volgai hajósok között itt-ott egy-egy árva lacikonyha füstölgött.

Katonasajkában rotyogott valami kotyvalék, az uccán halmokba gyült szeméttel táplálták a tüzet.

Szökött katonák, rongyos uccalányok, mosdatlan vásár, a volgparti város gyülevész hada. Vörös in-

ges parasztnok, álöltözetű hercegek, akik közvetlenül a selyemtapétás kastélyaikból szaladtak ide a forradalom elől.

Csaját főztek, brágát ittak, énekeltek, egy kis gyereknek a tér közepén konyhakéssel sirt ástak, harmonikáztak, aludtak, sugdosódtak.

Egy tűzhely mellett tolvajt öklöztek, a halált hívták és katona pokróccal letakarva nászt ültek, sebet kötöztek és vakaróztak és az emberi nyomorúság erjedt szaga terpeszkedett fölöttük.

Végre egy katonai személy azt tanácsolta nekik, hogy forduljanak azonnal vissza.

Pár kilométerre az állomástól a Volga hídjáért folyik a harc. Ha eldőlt, mindegy, hogy ki győz, a rongyos életük nincs biztonságban. Legjobb esetben is lövészárkot kell majd ásniok, de lehet, hogy könnyebbség okáért egyszerűen legéppuskázzák őket.

Hanyatthomlok menekültek visszafelé, vissza Ázsiába, túl a megváltó oszlopon. Rá se néztek, amikor elhaladtak mellette. Vissza Ázsiába, a burjátok, baskyrok, csunguzok közé, vissza a véres Európából, talán Ázsia még megmenti őket a kultúrának, a családnak, a civilizációnak. A szibirjakok között talán még megpihenhetnek öt heti vasutazás után.

Mint üldözött Ahasvérok osontak vissza félelemmel és aggódással és szorongással teli szívvel. Csak vissza, vissza, minél beljebb, minél messzebb a világnézetek puskaropogásától, az elvek szuronyrohamától, a nagyhatalmi pergőtüztől, a veszendő és esendő és piszkos kis étellel vissza Szibériába ...

Szibéria egy nagy városában nem engedték őket tovább. Nem lehetett kiszaladni a kis életbattyúval a világból, elvették a vonatot, le kellett szállani.

Le kellett szállani, venni kellett a vesszőkosárt, a legszükségesebb kínai szavak jegyzékével és közöttük a büszke: Wo-hu-nöng-döng, dél felé kell mennem ...

Egy nagy lágérbe kerültek megint.

Egy nagy táborba, melynek biztonságosnak látszó

kerítései közé megindultsággal és nagy könnyebbséggel léptek.

Pihenni, pihenni, aludni, aludni. Nem hallani a vonat zakatolását, nem látni a szamarai pályaudvart, nem mereszteni a szemeket a távoli cél felé. Ledőlni, leomlani, kinyújtózkodni és talán... talán még meg is mosdani egyszer ebben az életben...

Finom, biztonságos, kellemes, megszokott, enyhét adó tábor. Védő deszkakerítés. Éber örökkel a posztokon és drága fabarakokkal, kiválóan a földbe építve, le a földbe, környöskörül ölelő, dédelgető, jóakarató, megnyugtató földbe. Mozdulatlan, remegéstelen, tűrő, végtelen és közömbös földbe ...

Az első reggelen puskaropogásra ébredtek.

Gránátok süvöltöttek el a tábor felett és a táborból géppuska felelgetett az ágyuknak.

Lobogó hajú félőrült emberek futottak keresztül a barakokon, tépték a ruhát magukról, kegyelemért esdekelték, letérdeltek és tovarohantak, egy puskát vagy ruhadarabot dobtak el a barakban, száguldottak tovább vagy összeestek eszméletlenül. Véres emberek és átlótt arcú torz katonák tűntek fel, akik tovább száguldottak véres sebeikkel...

A vörös hadsereg szent Bertalan éjszakája volt ez.

A cseh légióknak megengedte a szovjet, hogy hazatérjenek és vonatonként indította őket útnak Wladiwosztok felé. Naponként indult néhány katonavonat, úgy, hogy június vége felé, mikor az első vonat Wladiwosztokba futott, akkor indult az utolsó transzport valahonnan az Uraiból. A cseh katonák minden zászlóalja vihetett magával némi fegyvert a szibériai védekezéshez, ha esetleg<sup>1</sup> szükség le>z rá. Ezen a napon tehát az volt a helyzet, hogy az Uraitól végig, egész Szibérián, minden állomáson állott egy-két cseh transzport, fegyelmezett és némileg felszerelt katonával.

Gyűlölet és tűz szikrázott a szemeikben és halálos elszántság. Hova mennek voltaképpen? Hazamennek ők, akik légiókban harcoltak az ellenséges sorok között? Kényre-kegyelemre mennek haza? És lehet-e szá-

mítani kegyelemre? Harc van odahaza is és hogy lehet remélni, hogy odahaza elmarad a számadás?

De minden szibériai állomáson állott egy-egy cseh csalón...

Akkor nyilallott végig a Gajda terve a szibériai telegráf dróton.

Minden szibériai állomáson van cseh erő. Egyetlen éjszaka felkelnek és elfoglalják Szibéria egyetlen vasúti vonalán az összes állomásokat és ezzel kezükbe kerül a saját sorsuk intézése. A cári ellentengernagy, Kolcsák megszervezi majd a fehér ellenforradalom seregét és ezzel egyesülten tovább küzdenek Szibériában a nagy Cseh-államért. Érdemeket szereznek a vörös rém elleni küzdelemmel és a nagy alkunál majd a szibériai véráldozatot teszik a serpenyőbe. Európa kultúrájáért harcoltak a távol Szibériában. A nagy ítéletmondás napján ez lesz a jelszó és érdem Európa aeropágja előtt.

Azon az éjszakán Szibériának minden állomásán felkelt a cseh hadsereg és megtámadta a vörös öröket, a vörös állomási katonaságot. Egyetlen éjszakán hatalmukba kenették a transzszibériai vasútvonalat és csak itt-ott tarthatták magukat a gárdák néhány napig.

Néhányan visszamenekültek a gárdisták közül a táborba, a parancsnokaik egy-egy revolvergolyóval adóztak a pár hónapos múltjukért.

Megtorlás következett, tizedelés és golyó, de az első napok harcos és véres árnyai után a megmaradt vörös gárdisták vörös táborok palánkjai mögé kerültek, ismét hadifoglyok lettek.

Megteltek a városi börtönök, eltemették a halottakat és mindebbe nem kellett beleavatkozni, lehetett messziről nézni, közömbösen, mintha nem is tartozna rá a dolog.

Ebben a városban a vörösök, valami ősi ösztönből a régi lakóhelyük, a tábor felé vonultak vissza és innen védekeztek. Azért volt a táborban lövöldözés és a gránát.

Volt aki idejében eldobálta a ruháját és a puskáját és kölcsönként rongyokban didergett a vackán,

mikorára elmúlt a harc és megkezdődött a kutatás a menekültek után.

Megtörtént, hogy nem ismerték fel és tovább varrta a volt vörös gárdista egy cipésműhelyben, a foltot, ott, ahol elhagyta, mikor beleszédült a viharba.

Volt, aki idejében főbelötte magát, volt aki el-esett, volt aki börtönbe került, volt akinek megkegyelmeztek, mert szakács volt és vállalta a főzést az ellenforradalomnál is.

De mi ez ahhoz képest, hogy a hadifogoly ismét pihenhetett, hogy ismét biztonságos záruk őrizték nyugodalmas palánkjait és megint felvillant a táborok őrtornyaiban a megnyugtató, óvó és önző szurony.

Szigorú motozások voltak. Nincsenek-e elrejtve forradalmi röpiratok, nincsenek-e elrejtve forradalmárok, nincsenek-e valahol titkos fegyverraktárak, nincsenek-e municiók, nincsenek-e elbújva a foglyok között volt vörös gárdisták, nem-e lopakodtak közülük a forradalmárok?

Megvoltak a motozások, megvoltak a megtorlások, elhalt a harci zaj, az Uralnál megalakult a Gajda és Kolcsák-féle ellenforradalmi front és a győzők ünnepélyesen bejelentették, hogy a tisztek sapkarózsáit és csillagait elismerik, a hadifogoly tisztek és legénység továbbra is részesülnek a hadifogságos kiváltságokban. Kapják a fizetést, várhatják a békét tovább.

Szibéria kormányzója, Kolcsák ellentengernagy új pénzt bocsát ki és ezután ebben a pénznemben fizetik a havi járandóságokat. Nem is ötven rubelt, hanem százat. Kétszer annyit, mint a Romanovok alatt.

A Kolcsák-féle százas, a havi kenyérszükségletre sem volt elegendő, de a régi cári papírpénzben, is megingott a bizalom.

A hadifoglyok azon vették észre magukat, hogy megszűnt a bibliai hét kövér esztendő, a láthatatlan hatalom bőség-csatornáit eldugultak, előreveti árnyékát a kenyérgond.

Ezren és ezren együtt a hatalmas táborban, de bezárva és tehetetlenül.

Ki kell eszelni valamit, át kell törni a régi gondolkozás és a régi formák határait.

Komoly megélhetési gondok előtt állanak.

Napról-napra esett a pénz értéke és sürgetően parancsolt a jelentkező éhség.

Most már nem az apró kényelmekről és nem az ananászbefőttről volt szó.

## HETVENÖTÖDIK FEJEZET

A Jeniszei folyó partján, Krasznajarszk városa mellett, egy dombon terült az új tábor. Nagyobb volt mint az Usszuri és Amur menti régi táborok, sokezen éltek itt együtt a hadifogoly tisztek. Nekik is volt lakájuk és volt tisztgyűlésük, volt színházuk és volt mosodájuk, volt filharmonikus zenekaruk és volt jóléti intézményük. Ugyanúgy éltek mostanáig, mint a tőlük sok ezer versztnyire élő más táborok hadifoglyai: reménységben, várakozásban, apró viaskodásokban a parancsnoksággal, idegességben egymás között, messiásvárásban, és letört vágyakozásban.

Most felütötte fejét a gond és apró értéktárgyaikat, emlékeket, a jó időkben gyűjtött konzerv meg csokoládé készleteiket kezdték küldözgetni a városba. A fehérneműik között kotorásztak és megállapították, hogy két inggel is lehet húzni addig, amíg valami változás történik. Egy ing felesleges, azt el lehet adni. Kis karavánok indultak városba, vitték a tisztikar holmiját a városbeli ócskapiacra. A közvetítők élénken figyelték, nem-e nézi meg egy fogoly, hogy hány óra, nem-e igazítja össze a láger hivatalos órájával. Azonnal ott termett egy és ajánlatot tett az órára.

— Nem adom az órát. Ezt az egyet megtartom ...

— Jó, jó. Nem azért mondom, hogy most mindjárt adja ide. Csak ha esetleg Isten őrizz, szükség lesz pénzre én mindig vevő vagyok. Vagy esetleg bizományba is leviszem. Öt percentet számítok a vételárból. Ötös pavillon, második bokszt, jobbra. Csak kérdezze bajtárs Schulteisz hadnagy urat...

Mind nagyobb batyuk vándoroltak a városba, megindult a lateiner-osztály elszegényedése. Az ügynökök



mind több pénzt szereztek a provízióból, meg a le- tagadott vételárakból, de azért az ügynöki foglalkozás- tól egyelőre még sokan tartózkodtak. Ezredesek és tábornokok is adtak megbízást az ügynököknek, tu- domásul vették, hogy a főhadnagy, vagy a kapitány úr üzletszerűen foglalkozik áruk elhelyezésével a kraszno- jarszki ócskasoron. Hamarosan megszokták.

Voltak főhadnagyk, akik a parancsnokság mel- lett éltek és gondosan spóroltak. Minden kis felesle- ges dolgukat éveken át élére rakták, erőszakoskodtak minden ruha- meg lábbeli-kiosztásnál, de voltak ezzel szemben bohém tábornokok, sőt egy altárnagy is, akik nem törődtek a jövőjükkel, csak annyit kértek, amennyi éppen kellett. Így aztán megtörtént, hogy egy előre- látó hadnagy, vagy főhadnagy sokkal gazdagabb volt,, mint az afféle bohém altábornagy. Ezek a ruhák,, dohányok, konzervek, körömollók, borotvaszappanok,, köpenyek, kínai paplanok: hatalmas értékeké nőveked- tek az általános szegénységben és kezdett megmutat- kozni a félretett szappanokból kapott tőke ereje.

Voltak szegény színészek, akik csak a tapsért rajongtak, vagy a művészetnek éltek, de voltak kóris- ták, netalán karhölgyek, akik az apró ajándékokat forszírozták és most egy halomba a sok vacak, nem- csak hónapokra jelentett kitartást, hanem a pénzből megbízható embereknek — és természetesen kézizálog ellenében — lehetett pár rubelt kölcsönözni és némi kamatra, azzal a föltétellel persze, hogy a tőke vissza nem fizetése esetén odavész a családi pecsétgyűrű.

A dobos lassankint mindent elcsalt szegény kapi- tánytól, és most, hogy a kapitány elszegényedett, a dobos közlegény otthagya és epedő pillantásait meg- botránkozva utasította vissza. A dobos lisztet vásá- rolt a városban, azokból egy péklegénnyel társulva, zsemléket sütött és nagyon szépen keresett. A kínai paplanokat, meg a finom fehérneműeket, amiket aprán- kint a kapitánytól kapott, pénzzé tette, a nyakából lekasztotta a hosszú évek alatt zacskóba gyűjtött rubeleket és megvolt az első tőkéje a vállalkozáshoz.

Az ügynökök hatalmasan tollasodtak. Minden a

kezükön ment át a táborbeli értékek közül és amellet az is a kezükre játszott, hogy a pénz értéke rohamosan esett és a tárgyakért mind többet és többet adtak. Átvették az Omega órát, megalkudtak abban, hogy utolsó ára kétszáz rubel, aztán három napig vagy egy hétig nem lehetett látni őket. Mikorára visszajöttek, lihegve törölték a homlokukat, azt mondták, nehéz munka volt, de el tudtam sütni, miért nem mondta meg bajtárs, hogy nem csenget az óra? Azt hittem, ez egy csengető zsebóra, hogy olyan drágára tartja. Na szerencsére így is el tudtam sütni, itt a kétszáz rubel, tíz az enyém belőle, azt levonom, elég kevés...

Időközben az óra felment, már háromszázat ért benn a táborban, de nem lehetett szólani semmit, ennyi volt az alku. Egész garmada portéka volt mindig az ügynököknél és sírtak, hogy kenyérre kell most az embereknek a pénz, nem ereklyetárgyakra.

Meg aztán nem is ilyen dolgok kellenek a muszkáknak. Az volna a jó üzlet, ha új cipőket lehetne levinni a városba. Vagy, ha tükröt lehetne levinni. De persze a muszkák most nem az ilyen tükröket keresik. A muszkák soha se olyan tükröt kerestek, amilyen éppen volt a hadifoglyoknak.

Arról beszéltek az ügynökök, hogy a hadifoglyok élettertelene. Elvégre ők tudnának hozni a városból bőrt, meg talpat, nem olyan nagy dolog azt a cipőt megcsinálni. Hozni fognak a legénység közül egy susztert, aki betanítsa őket. Lehetne kezdeni papucsokon, vagy szandalokon, kitűnő megélhetés lehetne. Ezer és ezer dologra van szükség, amit a hadifoglyok maguk megcsinálhatnak. A bádog-edénytől kezdve, egészen a gyermekjátékokig, amikre mindre nagy szükség van és most nem lehet behozni sem keletről, sem nyugatról, mert elzárják a frontok a forgalmat. Még gombokat is lehetne gyártani, az igazán nem művészet.

Egyelőre az emberek javarésze még idegenkedett a gondolattól, hogy testi munkát végezzen. Leüljön kalapálni, talpalni, csiszolni, reszelni, varrni, csak azért, hogy egy kicsit megjavítsa a kosztját. A tábori sza-

bad egyetemnek még mindig sok hallgatója volt, s még mindig inkább intellektuális elfoglaltságot kerestek. A prágai egyetemi tanárt hallgatták, aki világtörténelmet adott elő, Hans Kohnt hallgatták, aki ugyan cionista volt és csak zsidótárgyú dolgokat magyarázott, de olyan széleskörű tudása volt és olyan kitűnő előadása a huszonnégyéves hatalmas szakállú Hans Kohnnak, hogy mindig tele volt a szála hallgatósággal. Mindenki ott volt, aki csak bejuthatott. Aktív tisztek az altábornaggyal bezárólag lelkesen figyelték együtt a civilekkel.

Nem is nagyon kellett még dolgozni. Lehetett pénzt szerezni otthoni visszafizetésre. Azok a szerencsés legénységi állományúak, akik a városban valahol valami iparban elhelyezkedtek, gyűjtöttek néhány rubelt és szívesen kölcsönöztek otthoni visszafizetésre.

Küldeni kellett értük valakit és hívásra azonnal jöttek a táborba. Torzonborz, kérges kezű, néha még rongyos legénységiek is érkeztek, akikkel barátságosan kezelték a tisztek és János bácsinak szólították a legénységi állományút. Meginvitálták a legénységit egy teára és barátságosan elbeszélgettek a földivel, a hazai dolgokról. Ha más vidékre való volt is a legénységi, mindig akadt azon a vidéken egy jónevű család, akire a legénységi odahaza csak áhítattal mert felnézni, de akikről a tiszt csak így beszélt: Amál néniék...

Reszketve olvastak le pár száz rubelt, a legénységiek pontosan felírták a címeket és tiszti becsület-szavakkal gazdagabban távoztak a táborból. Soha jobb helyre nem kerülhetett volna a pénzük. Ígéreteket kaptak, hogy csak bízza ide János bácsi, holnap írok haza a feleségemnek. Azonnal elküldi jó hazai ropogós koronákban a pénzt a maga családjának, legyen nyugodt ... Ha eddig gondja volt, mi lesz a kis cselédeivel, legyen nyugodt, most már biztosítva van az életük... Ha a feleségem nem küldené elég hamar, átutaltatom egy bankkal...

Ha a legénységinek sok pénze volt, lehetett arról is beszélni, hogy a hadifogoly kölcsönre ajánlja néhány

megbízható barátját. Persze nagy körültekintéssel, isten ments a János bácsi pénzét veszélyeztetni, amit a kis cselédjeinek gyűjtögetett...

Egy este félénk és szerény kopogtatást hallott az ajtaján. Bemerészkedett egy kis hajlott fiatalember, mosolygó és félszeg, muszkaruhás kis fiatalember.

Elmondta, hogy Ugocsa-megyében volt a háború előtt segédjegyző. Nagyon csodálkozik, hogy a zászlós-doktor úr már nem emlékszik rá. Tényleg nem emlékszik? Pedig az ő falujában volt segédjegyző. Az Einstein mondta, hogy itt lehet beszélni a doktor úrral. Azonnal feljött, hátha valamire szüksége van. Nincs valamire szüksége? Szívesen segít rajta...

Dehogyan nincs. Valami pénzt mindenestre használhatna. Hogy is hívják? Már egészen kiment a neve az emlékezetéből. Pedig mintha emlékezne rá... Tényleg, most veszi észre milyen ismerős... Mi a neve?

— Jampel. Nem emlékszik doktor úr Jampelre?

— No nézd a Jampel... Tényleg... Hát hogy van, kedves Jampel úr?...

— Hálistennek. Elég jól megy... És egy kis pénzt szívesen...

Elmondta Jampel, hogy fában dolgozik. Odahaza segédjegyző volt.

Azelőtt az apjánál megtanulta a fa kezelését. Most a muszkák egy fatelepet bíztak rá. Éppen erről szeretne beszélni. Úgy tudja a doktor úrnak otthon van valami erdeje...

— Erdőm?... Nekem?...

— Persze, erdeje. Ő csak tudja. Ő ott volt a faluban segédjegyző. Még a helyre is emlékszik pontosan. Körülbelül úgy a Pálna alján. Ott van az erdő. És ha hazamegy, ott szeretne letelepedni, abban a faluban. Alighanem meg is nőül itt Oroszországban. A krasznojarszki kántor leánya a menyasszonya. Na és aztán egy kis házat szeretne építeni magának. Majd ha hazamegy. Egy kis fát szeretne venni a zászlós úrtól. Megvenné és kifizetné. Már amennyi kell az olyan kis falusi épülethez... Lehetne?...

— Hát éppen egy kis fát... Mért ne lehetne?  
De miért nem veszi meg az erdőt?

— Drága az egy ilyen szegény embernek. Nagyon szép tölgyfák vannak ottan ... Azokból szeretnék...

Megalkudtak a kis jövőendő fészekre szükséges fában és Jampel boldogan fizette ki a tölgyfák árát, melyeket saját költségén fog majd hazahozatni, a messzi Pálna-hegy aljáról...

## HETVENHATODIK FEJEZET.

Elmaradtak a tiszti gyűlések és elmaradtak a napi parancsok. A becsületügyek elvesztették a súlyukat. Utóbbi időben nem is igen merült fel úgynevezett lovagias affér a táborban. Az embereknek más dolguk akadt, mint a becsületüket védeni és a sértéseket megtorolni. Utána kellett nézni valaminek, akinek sem tartalékja nem volt, sem legénységít nem fogott, sem nem gyűjtött, sem tisztségben nem volt, se színházba nem kapcsolódott, szóval akinek nem volt kenyere. Csak egy bizonyos határig lehetett mérsékelni a fogyasztást és nem lehetett mindenről lemondani. A fizetésből már a száraz kenyérre sem telt.

A szobákban szinte naponta megtörtént, hogy estétkint megszólalt valaki.

— Holnap költsétek föl hat órákor, munkába megyek...

A sütőben péklegényekre volt szükség. A láger végén cserépedényt égetett egy avasi ember, az is szívesen felfogadott munkásokat. A szandál készítést tényleg elkezdték az egyik barakban, de hamarosan követők akadtak. Akik azelőtt a színházi varrodákban kitanulták a varrást, azok most fehérnemű javításra és faldozásra vállalkoztak. Sokan büszkén mesélték, hogy sikerült tanoncnak bejutniok egy cipészhez és két hónap alatt kitanulják a mesterséget.

Felfedezték, hogy a városban fogytán van a cigaretta. Dohányt vettek, hüvelyeket töltögettek. De hamarosan már a lágerben csinálták a cigaretta-hüvelyt és a dohányt kidolgozott állapotban vásárolták a török barakban. Ezek állítólag nagyszerű török dohányt csináltak a sivár szibériai dohánylevelekből. A do-

hány-központ mindenesetre a törököknél volt, ők voltak a dohány-kereskedelemben a legjobb márka.

Kis boltok alakultak. A két sor szoba ugyanis a barakban két deszkafallal volt elválasztva és így a barak közepén a földszinten is és az emeleten is volt egy folyosó. Akinek az ágya folyosó mellett volt, az éveken át panaszkodott, hogy nem tud reggel aludni a nagy csoszogástól. Többnyire alsóbbbrangú tisztak laktak így a folyosó melletti deszkafalak mentén. Most ezek elhallgattak a panaszkodással, az éjjeli szekrényük mellett kivágtak egy kis ablakot a deszkafalon, amelyik a folyosóra nézett. Úgy csinálták, hogy félre lehessen tolni az ablakot és kívülre kiirták, hogy cigaretta, gyufa, só, cérna, szárított hal kapható. Így mindjárt egy kis boltjuk lett. Itt árultak az ablaknál. Ha vevő jött, kopogtatott: félrehúzódott az ablak és kiadta a hadifogoly a portékát a vevőnek. Virágzó kereskedelem volt. Átlag minden tíz lakóra esett egy bolt. Az ötös barakban faggyúgyertyát lehetett kapni. A hatosban konzervet, a törököknél, Murád effendinél pedig egy halva nevű édességet. Az egyik fogoly bélyegkereskedést nyitott.

A szoba egyik végében már az új világ forgalma áramlott, de a másik végébe a szobának még magabazárkózva számítgatta egy fogoly az egyenleteit, klasszikusokat olvasott, még nem adta be a derekát.

A német birodalmi tisztak, azok meg éppenséggel nem vették tudomásul egyelőre a világváltozást. Monoklival jártak, a legénységi vitte utánuk a vászon pihenő széket, a pavillonjuk előtt piros virágok között terítették maguknak közös uzsonnára és elegáns nádpálca suhintással köszöntek vissza a többi szövetségesek alázatos üdvözlésére. Náluk még szigorú fegyelem volt, de nem tudta az ember elképzelni, hogy miből futja. Az az egy biztos, hogy a németek akkor se pazaroltak, ha bővében voltak mindennek, jobban meg voltak szervezve és főképpen az elosztásra jobban vigyáztak. Persze csak ott, ahol német birodalmiakkal voltak együtt. Ahol mások is voltak, ott mindenből sokat követeltek. Ők is vettek fel pénze-

ket kölcsön, de azt közös kasszába tették és azt mondták, hogy valami nagy gyárat akarnak alapítani, ahol majd a legénységeket alkalmazják és ők továbbra is tiszthez méltó életet akarnak folytatni.

Tiszteletreméltó volt a németeknek ez az előkelősége a nyomorban, mert itt már Koncz alezredes is cipőt talpalt és örvendett, hál' Istennek szépen van munkája. A németeknél ebben az időben a tiszt kutyáját még pucer sétáltatta, háromlépésnyi tisztos távolban a tiszt háta mögött. Közben egy hír még emelte a tekintélyüket.

Váratlan motozás volt, de ezúttal nem fegyverek és nem titkos iratok, vagy összeesküvők miatt volt a kutatás. Kihirdették, hogyha nem adják ki a pénzcsináló gépeiket, vagy ha nem árulják el kik a pénzhamisítók, az egész táborot megtizedelik, a barakot, vagy pavillont pedig, ahol a pénzhamisító gépet megtalálják: teljesen kiirtják.

Efféle vállalkozásról senki sem tudott és az egész nyomozás eredménytelen maradt. Pár nap múlva megtudták a nyomozás okát.

A kanszki táborban német birodalmi tisztelnél pénzhamisító gépet találtak. Azok sem dolgoztak, azok is standeszgemész éltek. Békebeli megközelíthetetlen-ségben és fölényes úri mivoltukkal feszítettek, mikor a muszkák, meg a csehek rájöttek, hogy pénzhamisító gépük van a német birodalmiaknak.

Mindenki bámulta a német ipart, a német technikát, hogy milyen nagyszerűen tudták utánózni a Kolcsák bankót és nem voltak rászorulva sem az iparra, sem pedig a legénységek kölcsönére. Talán nem is lőtték volna föbe mindet, de a tárgyaláson nagyon kihívóan viselkedtek és azt kérdezték a véstörvényszék elnökétől, hogy ő milyen jögon bocsát ki rubelt a cár országában? Vagy ha a vörösöké a hatalom, milyen jögon bocsát ki pénzt a moszkvai központ engedelmé nélkül?

Az elnök állítólag azt mondta nekik, a lázadás jögon bocsátják ki a pénzt, de viszont, ha a lázadót elfogják, halállal bünhödik. Vegyék tudomásul, hogy



őket is a lázadók bűnhődése éri és halállal kell lakolniok.

A kanszki németbirodalmiak főbelövetése után még titokzatosabbnak tűnt a németbirodalmiak élete. Szerényen éltek, de nem dolgoztak és még a cukornélküli csájájukat is fehér abroszon, japán csészéből itták. Egy rendes, tiszta legény állott a tiszt úr háta mögött szolgálatkészen, amíg a keserű csaját itta. A pénzhamisítási dolog még emelte a tekintélyüket. Legfeljebb sajnálták a kanszkiakat, de becsülték őket a bátorságukért és utána mondták a német birodalmiaknak, hogy ez snájdig volt.

Az ügynökök hozták a városból a híreket. Először ebből is pénzt akartak csinálni. Azt mondták, hogy majd kiadnak egy tábori lapot és abban lesznek a hírek. Ez ellen tiltakoztak az emberek. Abba is maradt a lágerlap, de nem azért, mert a foglyok tiltakoztak, hanem azért, mert az ügynökséggel velejárt, hogy valami beszéddel kellett szédíteni az embereket. Mesélni kellett, hogy hamarabb és talán olcsóbban odaadták a cigarettát eladásra, meg a tábori evőkészletet bizományba. Mindennap valami új hirt hoztak. Átutazó katonáktól hallották. Feljegyezték és elmondták,

Beszélték, hogy odahaza még csak most vannak az igazi nagy harcok. Gajda és Kolcsák közös cseh-orosz frontja nagyon szorítja a vörösöket, ha áttörik a vörös frontot az Uralnál, akkor rövidesen felszabadul a tábor és lehet menni haza. Még most se érdemes hazamenni, otthon még háború van.

Ez volt a belpolitika. Külpolitikai híreket csak annyit tudtak, hogy Amerika is beleavatkozott, de ezt mintha már hallották volna, vagy csak tervbe volt, nem emlékeztek rá biztosan.

Aztán, hogy a szegény Almoslinot a postatisztet, meg a Heedbloomot, sőt a Congert is felakasztották a vörösök Chabarovszkban. A saját vörös legénység felfedezte a köpeny, meg a konzerv raktárt és böszülten látták, hogy még tenger holmi van felraktározva a konzuloknál. Dühödten kötözték őket össze, felelős-

ségre vonták őket, hogy miért nem osztották ki a holmit? Miért hagyták őket éhezni, meg fázni? Kinek gyűjtöttek? Miért gyűjtötték, amit hazulról küldtek? Nem tudtak felelni rá, sem Heedbloom, sem Conger és mivel a szegény Almoslino is velük volt abban az időben, egy vasúti kupéban felakasztották őket. Conger és különösen Heedbloom hivatkoztak ugyan a nemzetközi jogra, de a katonák azt mondták, hogy senki se tartotta be a nemzetközi jogot.

Rengeteg efféle hír érkezett: főbelövésekről, felkoncolásokról, akasztásokról, az egész világ nagy forrásban lehetett, de itt a táborban az új hirdetési oszlop érdekelte egyelőre legjobban az embereket.

A tábor közepén egy hirdetési oszlopot állítottak annak idején, barométer is volt rajta, meg hőmérő is, sőt egy óra is, de ez most sokkal nagyobb jelentőségre emelkedett. Eddig csak kicserélni való könyveket hirdettek ezen a hirdető oszlopon, legfeljebb ha valakinek valami csekélyebb tárgya volt amit el akart adni. Most azonban itt hirdették a munkaalalmat és itt kínálták munkaerejüket a tábor lakói.

— Nyersbőrök feldolgozásához keresek erős és kitartó munkásokat. Lengyel és Horvát-féle telep, tizenhatos legénységi barak.

— Saját esztergapaddal rendelkező dobozmunkásokat keres Ciprisz gyógyszerész.

— Gervay hadapród elmenne kiszolgálónak, tisztii legényt minden tekintetben helyettesít. Három, legfeljebb négy munkával elfoglalt bajtárshoz. Ruhák foltozását és harisnyák stoppolását is vállalja.

— Német, francia, svéd nyelveket biztos módszer szerint tanít, garancia mellett, nyelvtan vagy Berlitz módszerrel, Ürményi.

— Ebéd után feketére nézzen be a Sümegi-családhoz. Mákos és diós patkók állandóan. Kívánatra és az összes vendégek beleegyezésével orosz dalok gitár kíséret mellett.

— Kenyérhéjat, ételhulladékot ne dobjon el. Magas áron megveszi a »grodoki sertéshizlalda«

— Aki egy fűrész és hozzávaló reszelőt hajlandó

adni 600 oldalas kínai ábécéért és magyar-országi nyelv-  
tanért, esetleg egy logaritmus könyvért, jelentkezzen  
este kilenckor Biringernél, ötödik pavillon, második  
emelet jobbra 23.

— Ne fecsérelje el munkaerejét és idejét! Ne álljon  
be inasnak! Olcsón és hamar megtanítom varni! Cse-  
kély tandíj! Hatodik pavillon, földszint 2. Lengyelek.

## HETVENHETEDIK FEJEZET

Reisz főhadnagy úr egy nap megállott a Zsigmond hadapród úr kis készsége előtt. Érdekes látvány is volt. Zsigmond hadapród úr ugyanis, — aki odahaza posta- és távírda tiszt volt, a hadifogságban együtt lakott Dantsekkal, az ezermesterrel és sok fufangot eltanult tőle, — rájött, hogy ebben a fufaragó, kopácsoló világban eltompulnak a szerszámok. Ezért egy olyan kis hajtányt szerkesztett magának, amelyiket lehet körbe tologatni is az udvaron, de legjobb, ha már ismerik az embert — megtelepedni egy helyben vele és lábbal hajtani a nagy kereket, köszörülni az élevesztett szerszámokat. Ez volt most a foglalkozása Zsigmond hadapródnak, tordai posta- és távírda tisztnek.

Szaporán hajtotta a köszörülő készségeit és miután néhány hétig körbe járkált az udvaron, megállapodott és szinte állandó tanyát vert. Finom hely, nagyszerű védett helyen, egy lépcsői eljárattal, zavartalan és csendes kis kuckó.

Kiderült, hogy Reisz főhadnagy úr nem is a köszörülő gépet bámulja, hanem arra kíváncsi, hogy kitől bérelte a helyiséget Zsigmond hadapród úr. Ő is szeretne efféle helyiséget bérelni, őt az érdekli, vajjon lehet-e egyáltalán hosszabb időre üzemi célokra helyiséget bérelni? Úgy csinált, mintha csak a késztetést és közben kikérdezte a köszörűs mestert. Zsigmond hadapród urat ekkor már Zsiga bácsinak hívták, minthogy ez a név jobban is illik egy mesteremberhez. Módosan végighúzogatta a körmét a bicskán és közben feleltetett, hogy a tábor-parancsnokság adta bérebe a helyiséget havi tíz rubelért...

Némelyek felfigyeltek, hogy nini, még él a tábor-

parancsnokság, úgy látszik, most az efféle uratlan területeken vadászik. Kit is érdekel, hogy kinek van kiadva bérbe a tizenhetes pavillon déli bejáratának lépcsőházában egy kis kuckó?...

Reisz főhadnagy úr még aznap kibérelt egy padlásrészt a táborparancsnokságnál és két nap múlva a megbízhatóbb lágerlakók kis névjegyet kaptak: Zseni néni szívesen látja teára délután ötkor.

Sokan kíváncsiságból is elmentek, mit akarhat Zseni néni délután ötkor? Reisz főhadnagy úr volt a Zseni néni, aki diszkrét felvilágosítást adott arról, hogy nagyszerű intézménnyel gyarapodott a tábor. A tizenhetes padlásán teljes komfort és két igazi nő. Lehet a nőket házhoz is rendelni, de úgy természetesen drágább. Azonkívül csakis olyan szobába mennek a nők, ahol tíznél nem lakik több hadifogoly. Az egyik egy nagyon kedves burját nő, még oroszul se tud jól, az a kedvenc szavajárása, hogy: Rennen-kampf, ami egy híres orosz tábornoknak a neve. Hahaha...

Reisz főhadnagy megnyugtatta a hadifoglyokat, hogy a táborparancsnokság belátta ezen egészségügyi intézménynek az áldásos voltát és egyelőre csak neki van monopóliuma ehhez az üzlethez, mert a sok járványos betegség mellett nem volna célszerű ezt az ipart szabadjára eresztetni. Rendes orvosi vizsgálat van, nem kell félni. .

Reisz főhadnagy rövidesen kibővítette az üzemet, de még így is mindig teli volt a boltja. Főképpen vállalkozók jártak hozzája, pénzes emberek, vagy akik kölcsönt bírtak szerezni, meg akik valami nevezetesebb értéktárgyuktól váltak meg, az alkalmi gazdagok. Napszámosok, egyszerű kétkezi munkások nem bírták megfizetni. Hamarosan azonban több efféle vállalkozás is alakult, csakhogya ezek nem költöttek orvosra, meg nem fizettek nagy béreket. Titkosan csinálták a dolgot, mindenesetre valamivel olcsóbbak is voltak. Az is lehet, hogy a Reisz csak hazudta a parancsnokságot, mert a parancsnokság nem szólott bele a titkos üzemekbe sem.

A munkások mindegyikéből kitört valami elfojtott szenvedély. Egyik minden pénzét rumba vagy likőrökbe fektette, esetleg mazsolabort vásárolt a keresete jórészéért, de a vállalkozók szigorú szemmel ügyeltek a pénzeikre és csak módjával költek. Olyan munkás sok akadt, aki szombat este az egész keresményét ráköltötte a Rennenkampf kisasszonyra vagy elitta az egészet, esetleg elkártyázta, de a vállalkozók soha sem tették kockára egész tőkéjüket. Beosztással és módjával szűröskölték a lágermulatozás alkalmait, közben vigyáztak az üzletre és gyarapodtak. Volt egy bizonyos Buság nevű zászlós, aki itt a fehérenemű varrásra adta magát. Két egész napig ült fenn a padláson, ivott és kártyázott a lányokkal, a végén pedig azzal jött le, hogy ki kell bővítenie az üzemét, mert megszerezte kundsáftnak a Reisz főhadnagy úr személyeit és azok elhalmozták rendelésekkel.

Razzen Fülöp, vállalkozó aláírással egy hirdetés jelent meg az oszlopon, hogy korlátlan számban jelentkezhetnek munkára erős fizikumú munkások erdőtermelésre. Szerszám: fejsze vagy fűrész, megkívánatik. Kiderült, hogy Razzen hadnagy úr nem is veszi olyan szigorúan a fejszét. Kívánatra ő is beszerzi, sőt nem is kell egyszerre kifizetni. Részletekben levonja a munkabérből. Állandó és jó munkának látszott, de erős emberek kellettek hozzá. Nagyon sokan jelentkeztek, de minden emberre szükség volt, egyet sem utasítottak el a munkavezetők. Mert Razzen hadnagy már harmadnap munkavezetőket alkalmazott, egymágában nem bírta a kiterébélyesedett üzlete minden ágát ellátni.

Európai Oroszország is el volt zárva és a keleti határ is. A városokban kifogyott minden készlet és napról-napra több rendelés jött a táborba. A frontok és forradalmak miatt a munkáskéz is fogytán volt a városban és megtörtént, hogy egy-egy orosz iparos az egész felszerelését felhozta a hadifoglyokhoz, hogy dolgozzanak vele tovább. Disznóhizlalda is volt a táborban, de volt húsfüstölő is, gyártottak szalámit és

kolbászt és megismertették az orosz népet a paprikás szalonnával.

Mosó- és toalettszappanok készültek, volt könyvkötőműhely és volt játékarúgyár. Volt műhelye az egyszerű asztalos munkának, de lehetett rendelni műbútorokat is, tervező iparművészeti professzor is akadt a hadifoglyok között.

A Cziprisz-féle illatszergyár nemcsak parfümöket és kölni vizeket készített, hanem áttért a pudergyártásra, fogkrémgyártásra, a cipőkenőcsök receptjét azonban (átadta a kis Steiner hadapródnak, aki ettől kezdve isárga, még fekete cipőkrémet gyártott. Nyersbőröket dolgoztak fel és! a bőröndös meg szíjgyártó műhelyekben nemcsak lószerszámok, hanem aktatászkák, női ridikülök és futballabdák is készültek.

Az úttörők hamarosan gazdagodtak és akik idejében szánták el magukat munkára, már rég munkavezetők voltak valamelyik nagy gyárban, mikorára elszegényedett bajtársuk kisegítő munkásnak is alig juthatott be a műhelybe.

A cionisták ja Hansl Kohn révén pénzt és ruhasegélyt kaptak Amerikából. A pénzt nem osztották ki, hanem megalapították a »Nemalah« vállalatot. A »Nemalah« mindenkinek tudott munkát adni. Nemcsak zsidók dolgoztak benne és nemcsak cionisták. Annyi volt a különbség, hogy szombaton volt a munkaszünet és péntek délután a munkásfizetés. A tiszta jövedelem az alaptőkét gyarapította és a gyár munkásai bizonyos hányad szerint részesültek a jövedelemből is. Rituális konyhát tartott fenn a »Nemalah« és a vállalat keresztény munkásai is kóserkosztot ettek, ha a »Nemalah« konyháján kosztoltak. Itt nem voltak tág lehetőségek, nem lehetett egyszerre, vagy véletlenül meggazdagodni, de akik szerették a pontos és biztos fizetést, az állandó munkát, azok idejöttek a »Nemalah« műhelyeibe. Egy váradi vegyész mérnök nagyszerű foncsort tudott készíteni és ezt senki nem tudta utánozni Szibériában. Ez a foncsor titkos műhelyben, kizárólag a »Nemalah« részére készült és így a tükrei kiváltságos helyzetet élveztek egész Szibériában. A

tükrökhöz való üveget úgy szereztek, hogy rövid idő alatt összevásárolták a gyanútlan fényképészeketől a régi lemezeiket, akik ezt potomáron vesztegették. El nem tudták képzelni, mihez kezdenek vele a hadifoglyok? Mikorára felismerték a tükrök formájáról az elvesztegetett lemezeiket, akkorára már a »Nemalah« a foncsoron kívül a szibériai tükörüvegnek is egyedüli birtokosa volt.

A városban csak szólani kellett valamelyik kereskedőnek, hogy milyen portékára van szüksége. Az ügynök felhozta a táborból a mintát, feltétlenül akadt, aki meg tudta csinálni. Néha bizony silány portékát kaptak a megrendelők és egyszer egy krasznojarszki boltos kirakatában elolvadtak a lágerkészítményű gombok. Nem volt baj, a boltos még egyszer megrendelte a gombokat, de most már kifejezetten téli gombokat kötött ki a rendelésnél.

Cseh légiók tartották megszállva a szibériai vasutvonalakat és cseh őrség volt a táborban, cseh parancsnokság. Skrivanek főhadnagy úr volt cseh részről a tábor parancsnoka és néhány dolognak megtiltotta a behozatalát. Ez természetesen új iparágat fejlesztett ki. Divatba jött a csempészség és megint nagy vagyonok indultak egy-egy merész és sikerült csempészség után.

Az első hónapban mindössze két szeszcsempészt lőttek le az örök, de ezzel szemben, akik baj nélkül átjöttek kétszer, háromszor, egész életükre biztosítva voltak, olyan kiadós volt a spiritusz csempészet. Titkos földalatti műhelyekben készült éjnek évadján a mindenféle likőr, amiket kicsempészni aztán nem volt nagy művészet: maguk a cseh katonák voltak a leghívebb vásárlók. A cseh katonák is szépen kerestek a likőrkereskedelemben.

Az első igazi nagy üzletet a »Nemalah« bonyolították.

A hadsereg árlejtést hirdetett bádogsajkák szállítására és a pályázatot legnagyobb meglepetésre a »Nemalah« nyerte el. A »Nemalah« igazgatósága erre vérszemet kapott és legénységi kis tükrök szállítására is ajánlatot tett. Katonai parancsnokokkal és hadbizto-



sokkal tárgyaltak és végre is a katonai parancsnokság nyolcezer kis tükröt rendelt a cseh-tót légiók légénysége számára a »Nemalah« műhelyeiben.

Ez igazi nagy üzlet volt, valódi békebeli, hazai hadseregszállítás.

A »Nemalah« munkásainak ez más előnyt is jelentett. A cseh-tót légiók minden táborban besorozták vagy belépésre hívták fel a cseh, vagy tót vidékre való hadifoglyokat. A »Nemalah« munkásai hadiszereket gyártottak ettől kezdve és ezeket nem hívták fel a légióba való belépésre. Fel voltak mentve a frontszolgálat alól.

## HETVENNYOLCADIK FEJEZET

A *Wadko* forgalma megélénkült. A *Wadko* volt a hadifoglyok hatalmas árubeszerző és értékesítő szerve. Annyit jelentett ez a rövidítés, hogy: Waaren Abteilung der Kriegsgefangenen Offizieren. A kis folyosóboltok nem rontották a forgalmát, ellenkezőleg, még tehermentesítették attól, hogy apróbb, pár kopekes vásárlások is ott történjenek. A *Wadko* még a pégi időkből maradt és így parancsnoksági intézmény volt, de távolról sem jelentett hatalmat a parancsnokság kezében. Éppen ellenkezőleg. A *Wadko* élete a hadifoglyok szimpátiájára volt most építve. A hadifoglyok most kuncsaftok lettek, akiket ki kellett rendesen elégíteni, akiknek kedvében kellett járni. Akiket oda kellett csábítani, nehogy másutt szerezzék be a szükségleteiket. Így azt lehet mondani, a parancsnokság üzleti érdeke volt, hogy a hadifoglyok minden tekintetben a *Wadkot* támogassák.

A *Wadko* tisztességes kereskedelmi versenyt kezdett a zugvállalatokkal, a zugkereskedelemmel. Jó portékát tartott, bevezette a klíring forgalmat, ami alatt itt íazt értették, hogy be lehetett fizetni egy bizonyos összeget, azt rávezették egy papírlapra és amíg a követel oldalon pénz mutatkozott, lehetett vásárolni, így a *Wadko* mindig előnyösen tudott vásárolni, mert állandóan nagyobb hadifogolypénzek voltak nála, úgynevezett klíring-számlán.

A *Wadko* klíring-csekkje egészen komoly érték-számba ment, a városban szívesen elfogadták fizetés helyett, a muszkák is respektálták a *Wadko* csekkjét.

Egyes vállalatok a pénzhiány miatt saját papírpénzt bocsátottak ki. A lágerben akárhol lehetett velük vásárolni, de egyszer valaki tréfából odaadta a

városban a muszka boltosnak és az egész komolyan elfogadta pénz helyett, adott árut érte, sőt vissza adta igazi pénzben, ami visszajárt.

Egy élelmes ember zálogházat létesített. A zálogházba csak néhány hétig vettek fel ruhaneműt, meg értéktárgyakat. Egy szombaton az egyik vállalkozó nem tudta fizetni a munkásait, elvitte a kész portékát a zálogházba, ahol megkötötték vele az üzletet. Adtak pénzt kölcsön a portékájára. A tábor első zálogháza ettől kezdve eltért eredeti hivatásától és kizárólag árukölcsönök adására rendezkedett be. Megszorult iparosok, vagy akik nem tudtak hirtelen túladni a portékájukon, szekerekkel hordták be a zálogházba a holmit. Nagy raktárt rendezett be a zálogház, átalakult közraktárrá és már csak nagyban dolgozott. Az apró zálogtárgyak a kis uzsorásokhoz, vagy a gombamódra szaporodó kis zálogházakhoz kerültek.

A pénz állandó esésben volt. A tizenhetedik barakban Pénz- és Értékbank alakult. Aki idevitte a kis, vagy nagy tőkét, bebiztosíthatta magát a pénz hullámzása ellen. A pénzért azonnal állandó értéket: yent, dollárt, fontot vagy aranypénzt vettek és a kölcsönöket csakis így adta ki kamatra a Pénz- és Értékbank. Yenben, dollárban, fontban vagy aranyban kellett a kölcsönvevőnek visszafizetni. Ennek a banknak a csekkjeit vagy letéti jegyeit hamarosan magas árszínnyel kezdték vásárolni a városban. A muszákak legbiztosabb befektetésének tartották a tábori Pénz- és Értékbank címleteit és egy ezerrubeles kötelezvényért rövidesen két- meg háromezer leit adtak hivatalos Kolcsák-pénzben, vagy cári rubelben.

A nagyiparosok, nagyvállalkozók és nagytőkések mellett megjelentek a kis törpevállalatok is. Egy százados kis asztalkán maga árusította a dióscukrot, amit éjszakánként kotyvasztott, vasárnap délelőtt a sétákon citromosvizet, meg cigarettát, gyufát, ceruzát, apró noteszeket kínáltak, szobáról-szobára járt esténként egy-egy sütemény árusító. A nyakukba faládikát akasztottak egyesek, bájos és kellető mosollyal nyitották ki és kínálták a cipőpertlit, cipőkenőcsöt, szappant.

kötött gombot, esetleg megsúgták, hogy este hatkor játék kezdődik az Iritz-kaszinóban ...

A játékot csak eleinte súgták, csakhamar nyilvánosak lettek a játéklubok. Nem kellett titkolni, senki sem üldözte őket. Egyszerre három rulett-barlang nyílt meg a táborban. Kibéreltek valamelyik elszegényedett fogoly-családtól egy szobát a játéklub céljaira. A szoba közepére nagy rulettasztal került és gép ugyan nem volt, de egy zacskóból éppen olyan biztonsággal lehetett kihúzogatni a számokat és nyerni, vagy veszíteni. Az ilyen játékszobákban, a játékidőre a lakók a falaik mellé hordták a motyóikat és csendesesen üldögéltek, amíg a játék folyt, mintha nem is a saját lakásukban lennének. Ezzel szemben természetesen részt kaptak a pinkából, a játékpénzből, esetleg a bank nyereségéből, legtöbbször pedig valami határozott bért, a szíves vendéglátásért.

Szombat este pedig, mikor a munkásfizetések voltak, egyszerre megteltek a boltok, ellepték a munkások a kaszinókat, előzönlötték az összes kiméréseket, megrohanták a süteményelárusítókat, kiűritették a kis, nyakba hordott ladikokat, megvették mind a krumplilángost, meg mind a palacsintát.

Megteltek a Reisz úr fő- és alvállalatai vendégekkel, nyüzsögtek az ügynökök és a felhajtók, röpcédulákat osztogattak: ismét nyílik egy nagyon kedves kis fészek, ahol igazán otthoniasan, vagy nagyon kellemesen, esetleg jutányosán lehet szórakozni.

A színház is megnyílt és hatalmas, embernagyságu plakátokon hirdette Luxemburg grófját, de persze szombaton és vasárnap már csak felárral lehetett vásárolni a jegyeket. A jegyügynökök egész héten vártak erre az alkalomra és egészen szépen kerestek, ha valaki oly botor volt és szombat estére halasztotta a jegyváltást és nem gondoskodott magáról idejében.

A tizennyolcas földi barakban pazar átalakítások történtek és megnyílt az első orfeum. Egyelőre ugyan Schnitzlert játszották az orfeumban, de az előadás alatt étkezni és fogyasztani lehetett. Azt a

vendéget, aki nem ivott, kinézték, aki pedig jól csehelt, annak kívánatra az asztalához ült a naiva, kit ezúttal is egy jóképű fiatalember helyettesített, mert a nőket még mindig nem engedték meg nyilvánosan. Meg aztán, ha meg is engedték volna, hol találtak volna magyar- vagy németnyelvű színésznőt? Maradt tehát a fiatalember-naiva, vagy vígjátéki szende, aki azonban most már orfeumban játszott, tehát innia kellett. Mulatnia a vendégekkel, cseheltetni az előadás után. Hogy pedig a kolbászgyárosnak valahogy mégis meglegyen teljes hazai kényelme: szeparék voltak a tizennyolcas földi barakban berendezett orfeumban, a szeparének függőnyei voltak, amelyeket diszkréten behúzott a főpincér, mikor a Köves hadnagy úr bandája odaillesgett és a bőkezű mecénás beinvitálta őket, hogy húzzanak egy dalt a naiva fülébe, aki már kissé pityókosan énekelte, hogy:

... *Darumadár, ha elszállsz dél felé ...*

Az orfeum ablakaiból alig lehetett elhessegetni az odagyülekezett és künnrekedt szegényebb hadifoglyokat, akiknek nem telt még egy feketére sem, hogy legalább egy múló negyedórára élvezhessék a földi kincsekben tobzódó bajtárs élvezeteinek morzsáját. A főpincér veszekedett a zászlós meg a hadapród-pincérekkel, hogy nem vigyáznak eléggé a bliccelőkre. Különösen pedig a török bimbasira nem vigyáznak, aki már tegnap is meglépett két túróssal, egy feketével és három likőrrel...

A hónap alatt holmi szakadt fehéreneművel a tábor végén lakó zsidóknál kísérleteztek elszánt és lecsúszott hadfiak, hosszas könyörgésre mégis kaptak a szakadt lábravalóért egy negyedfont lóhúsból készült kolbászt a szegénykonyháról, esetleg egy kis rozs-cipót. Nem lehetett nekik megmagyarázni, hogy a fehéreneműt már nem is lehet eladni, azt csak ő tartja még használhatónak, legfeljebb konyha-ruhának, vagy géptisztító rongynak lehet még eladni...

Egy-egy részeg ember támolygott hazafelé, jól csehelt, mert a tulajdonos a pincérral kísérteti haza, biztosan ott hagyta az egész heti keresetét vala-

melyik lacikonyhán, ahol bécsiszeletet evett, de kissé sok mazsolabort ivott rá ...

A zászlóaljparancsnok elégedetten bandukolt hazafelé, eladta az összes krumplilángosokat, ha holnap is ilyen üzletet köt, mint ma, jövő héten már készpénzért fogja venni a krumplit és pár hét múlva már segéddel fog dolgozni...

A Nemalah munkásainak ma este előadást tartott Hans Kohn, ezek Jeruzsálemben voltak ma este, Hans Kohn szavaitól megittasodva jönnek az előadásról, az egyik bizonykodik, hogy pontosan lejegyezte az egész beszédet gyorsírással, de már két embernek odaigérte, majd azoktól meg lehet kapni, de különben is megjelenik az egész a Zsidó Gondolatban. Hans Kohn maga fogja kijavítani, egészen hiteles szöveg lesz...

Két tiszt a pékműhely felé cipelt egy nagy dézsa vizet, ez ma az utolsó, ha ezen túl lesznek, le lehet feküdni. Ugyan meg kell dolgozni azért a pár kopékért, ámbár hiszen nem is ez a fontos, hanem a napi három font kenyér...

Messziről sertéssivítás hallatszott, holnap disznóaprólék lesz a Balajti konyhán. Kár, hogy abban a kis földi barakban, ahol a kimérését rendezte, nem szolgálnak ki zsidókat. Igaz, hogy az utóbbi napokban az egyik sportegylet bodegájában is megtagadták egy zsidó vendégtől a kiszolgálást, de itt legalább ki van írva, aki nem akarja, hogy visszautasítsák, legfeljebb nem megy be.

Az őrtorony felől puskalövés hallatszik, ügylatszík, már megint ráfizetett valaki a csempészetre. Kockázatos mesterség. Ezt sem muszáj annak csinálni, akinek a gyomra nem bírja a puskaagolyót.

A német legények földi barakja felől kolompszó hallatszik. Már megint bolondoznak azzal a jódlizással. Ma legalább beléptidíj mellett tartják, de máskor ingyen számárkodnak.

A tizenhatos pavillonban még ébren vannak. Nem csoda. Megszaporodott a tábori kereskedelmi törvényszék pereinek a száma. Hát csak bogozzák. Azért fizeti őket a jogkereső közönség.

## HETVENKILENCEDIK FEJEZET

A tábori kereskedelmi törvényszék alig pár hetes volt. Egy tábori ügynök papírdobozokat rendelt a Hajnik-féle papírdoboz-gyárban és nem volt megelégedve a címkéikkel, amelyeket a cég a dobozokra ragasztott. Nem akarta átvenni a dobozokat. Rendelésre bocsátotta a Jeniszei folyó partján, Ázsia legközepén, a gorodoki pavillonban: Hajnik dobozgyáros-hadapródnak, Makray ügynök-főhadnagy, a puderdobozokat. Hajnik a haját tépte, szombat reggel volt, este munkásokat kellett fizetni, tehetetlenül állott. Makray főhadnagy hajlandó volt jelentékeny árengedménnyel mégis átvenni az elfuserált dobozokat. Vitatkoztak, sőt ordítottak, szidták egymást, neki akartak egymásnak menni, nem tudták elintézni a vitát. Nem csoda, ebben az időben sok vita volt a világban, ezeket sem tudták csendesesen és lárma nélkül elintézni. A többi viták zaja nem hallatszott ide, ez azonban kétségbeejtő volt, hogy az iparos itt álljon szombat este és ne bírja fizetni a munkásait...

Makray hangoztatta, hogy nincsen benne rosszakarát, máskor is itt fog rendelni, de a púderesdoboz vinyettájára a nő kezébe nem rendelt legyezőt. A fél arcát a nőnek eltakarja a legyező és itt Szibériában oly kevéssé használt szerszám a legyező, hogy attól fél, ha a púdert ebbe fogja csomagolni, nem kell a szibirják nőknek. Az is hiba, hogy vörös haját festettek a nőnek, mikor kifejezetten sárgát rendelt. A csomagolástól nagyon sok függ! és ezekbe a csomagokba tehet akármilyen púdert, levon az értékéből. Pedig a dobozok jók. Máskülönben meg van elégedve, de tessék az utasításait követni, nem hiába beszél, írásban odaadta a rendelést, tessék megnézni, ragasz-

kodik a rendeléshez. Mondta volna, hogy a vinyettát nem vállalja, csak a dobozt, gondoskodtam volna róla máshol.

Megegyeztek, hogy a parancsnokság elé viszik az ügyet.

A parancsnokság még a helyet is megtörölte, ahova leült a két rég nem látott bajtárs, de mikor meghallotta a parancsnokezredes a vitát, ugyancsak vakarta a fejét, azt mondta, hogy ez nem egészen katonai természetű ügy.

Az egyik Íróasztalnál felállott egy százados és tiszteletteljesen félrehívta a parancsnokot, kis ideig tanácskoztak és a parancsnok! egész felüdülve jött vissza.

Azt mondta, hogy meggondolta a dolgot. Előrelátható volt, hogy lesznek ilyen viták, föltétlenül gondoskodni kell a megoldásról, csak egy órácska időt engedélyezzenek a felek.

A parancsnok hamarosan magái elé hivatott néhány jogászt, úgy, ahogy a százados tanácsolta és félóra múlva együtt ült a tábori kereskedelmi törvényszék, mely egyelőre felebbezhetetlenül döntött az ügyben. Makray főhadnagynak át kell venni a dobozokat, mert a doboz lényeges kellékének nem tekinthető a nő legyezője, sem a sárga haj a vinyettán, de viszont némi árendeményt élvezett, mert a Hajnik-féle dobozgyár nem szállította pontosan azt, amit rendelték nála. Ezúttal azért ítelt így a kereskedelmi törvényszék, mert nem lehet tudni, vajjon nem-e előre megfontolt szándékkal történtek-e ezek a feltételek. Hátha valamelyikre |nem ügyel az iparos és ezen a címen tetemes árendeményt lehet kapni. Ez következtethető legalább is abból, hogy Makray alperes árendeménnyel mégis használhatóknak véli a dobozokat. Ami jóhízműségét bizonyos tekintetben kétségbevonhatóvá teszi.

A tábori kereskedelmi törvényszék mellett csakhamar megalakult a tábor; polgári bírósága is, az állandó választott bíróság, a váltó-bíróság is és a parancsnokság független bírái kezébe került az igaz-



ságszolgáltatás. A telepek és a vállalatok alávetették magukat a tábori törvénytevők ítéleteinek és ezek csakhamar kifejlesztették saját felelősségi fórumaikat is, ha netalán valaki nem nyugodott volna meg az elsőfokú Ítéletekben. A munkájuk ugyanis csakhamar megszaporodott és persze nem maguk felé tettek egy felsőbb fórumot, hanem egy alantasabb bíróságot létesítettek, amelyik tömegesen ítélkezett az ügyekben és csak a bonyolultabb jogesetek kerültek a magasabb tekintélyekhez. A bíróságok fenntartása pénzbe került és ezt természetesen a jogkereső közönség szolgáltatta. Kellett csinálni egy védjegy osztályt is, mert a táborban minden egyes iparos a saját védjeggyel kezdett dolgozni és megtörtént, hogy valamelyik egyszerűen bevált cipőkrém márkáját egyszerűen leutánozta a konkurencia. A védjegy hivatal ezt a visszaélést most már megakadályozta.

Az első komolyabb téli reggelen megdöbbentő szenzáció kavarta fel a láger munkára siető embereit. Egy szánkó fordult be a kapun és egyenesen az ötös pavillon előtt állott meg. A szánkón szalma volt és nem tűnt volna fel senkinek, de egy beburkolt alakot cipelték ki a pavillonból. Egy zsákokba burkolt, elájult embert, akinek nem lehetett az arcát látni. De ahogy cipelték, ahogy a szánkóra tették, látszott, hogy ember lehet. A zsákokon keresztül vér szivárgott a hóra.

A szánkó elvágatott a zsákba burkolt emberrel, aki mellett egy orvos ült.

Suttogva és borzongva adták tovább egy főhadnagynak a nevét. Hetek óta munka nélkül állott, számtalanszor vette már igénybe a parancsnokság segítségét és adományait. Most legutóbb már nem kapott semmit. Kölcsönöket sem kapott, a holmijait mind eladta, rongyosan kóborgott a táborban, teljesen elzüllött. Összeállott egy másik munkátlannal, egy züllött török hadapróddal és megbeszélték, hogy ki fogják rabolni a Devecseri-félel bőrlerakatot, a török pavillon padlásán.

Ma hajnalban hajtották végre a gaztettet, de nem

tudták, hogy a raktárnak őre van. Az őr nem mert nyíltan szembeállani a két betörővel. A sötét padláson a hátuk mögé került és hozzávágott a baltájával a főhadnagy karjához...

A főhadnagyot vitték zsákokba bugyolálva a kórházba ... Letakarták, hogy ne lehessen megismerni.

Nyilvánvaló, hogy ezen segíteni kellett és nem volt szabad, hogy mégegyszer idekerüljön a dolog. Még aznap megszervezték a tábori rendőrségét. Ha tudni fogják a rossz emberek, hogy van rendőrség, hogy van közbiztonság, nem fognak ilyesmire veteledni.

Most, hogy meg volt szervezve a tábori rendőrség, többen elmondták utóbbi kalandjaikat. A hatosból is elvették egy zászlóstól a sötét folyosón egész heí keresményét, egy százados vízért ment éjjel és ahogy jött keresztül a sötét udvaron, ismeretlen tettek lehúzták a köpenyét. Egy ügynöktől az aranyóráját vették el és a kékróka-sapkáját a félméteres fülvédőkkel, egy suszter-tanonc önkéntes tizedes cipőt vitt a múlt héten a megrendelőhöz, még egészen sötét sem volt, egy pillanatra elbáméskodott, az alatt kiragadták a kezeiből a cipőket, nem lehet tudni, ki volt a tettes.

Ezeket a dolgokat eddig nem merték panasolni, annyira hihetetlennek tartották. Annyira nem tudták elképzelni, mi történhet velők? Most egyszerre mindenki beszélt róluk. Elszenveték inkább a nagy károkat, semmint hogy beszéljenek ezekről a dolgokról, pedig kár volt, mert íme: a tábori rendőrség egyszerre rendet csinált. A raktárak elé őrséget tettek, a közlekedést megtiltották bizonyos órán túl és ha valaki mégis künn járt, az természetesen magára vethetett. A színház és kávéházak irányában őrszemek voltak felállítva.

Az elvetemedett embereknek nehéz munkájuk akadt volna.

Csak lopások fordultak elő elvétele, de hát ezt még a legrendesebb államokban sem lehet megakadályozni.

A lágerrendőrség kitűnően bevált, a rablók és zshiványok megjuhászkoztak és úgylátszik becsületes életet kezdtek, mert az efféle panaszok ritkábbak lettek.

Most már, hogy megvolt a tábor rendőrsége, nem volt meglepetés, mikor új ügyosztállyal bővült. Felvette programjába a mulatók és zugkorcsmák ellenőrzését, a hamis játékosok üldözését, minden a jó erkölcsbe ütköző cselekedet megrendszabályozását.

Eleinte rossz szemmel nézték az erkölcsrendészeti osztály működését, különösen a kávésok és még különösebben a kávémérések izgattak ellenük, de egy baklövésük igen népszerűvé tette őket. Egy hajnalon ugyanis letartóztatták a kis Kilényi hadapródot, mert egy pavillon mögött Ruttkai hadnagy úrral csókolózott.

A parancsnokságon aztán mindketten igazolták, hogy egész éjjel az orfeumban ittak és mulattak, berúgtak és hát odahaza sem büntetik, ha két részeg ember összecsókolózik átmulatott éjszaka után.

A parancsnokság bosszankodott a rendőrök baklövésén, szabadon bocsátotta a foglyokat és azok felháborodva mesélgették a személyes szabadságukon esett sérelmeket. Hogy-hogynem a foglyok előtt éppen ez a baklövés tette népszerűvé a rendőrség erkölcsrendészeti ügyosztályát és ettől kezdve inkább mulattak, mint bosszankodtak a tisztos intézmény emberein.

Persze sokat rágalmazták a rendőrséget. Azt mondták, hogy pár rubelért elnézik, hogy az orfeumban kifosztják a vendéget, pár rubelért behunyják a szemükét és nem jelentik fel a játékbankokat, pár rubelért sok mindent nem üldöznek és különösen az erkölcsvédelmi törvényeket kezelik nagyon lazán.

Ez azonban csak ráfogás volt. Persze, hogy elvettek néhány rubelt, kaptak itt-ott a játékbankoktól is valami sápot, de viszont a törvény nagyon laza volt és csak a rendőr belátásán múlott, hogy mit tart bűncselekménynek. Nem voltak írott törvények, a hazai törvényeket fogadták el nagyjában és egészében, de persze csak amennyire fejből emlékeztek rájuk és senkit sem lehet rá kényszeríteni, hogy több tör-

vényre emlékezzen, mint amennyire éppen akar.

Azzal vádolták őket, hogy pénzért elfelejtik az összes paragrafusokat.

Hogy az utóbbi időben mégis történt pár lopás, annak inkább az lehetett az oka, hogy a lágerrendőrség nem győzte a sok munkát. Aminek ellensúlyozására a nagyobb cégek bolt és raktárőrző szervezetet létesítettek.

## NYOLCVANADIK FEJEZET.

A tábori színházban az Elvált asszonyt újítták fel és az előadásról jöttek az emberek. Telt ház volt és az előadás hatása alatt állottak. Magda főhadnagy a primadonna, gyönyörűen énekelte a címszerepet, Tóth Gabi, a szü Brett fényesen táncolt Gábor Ernővel, aki odahaza is elismert színész. Megjegyezték, hogy a szü Brettnek már egy kicsit vastagodik a hangja, de a bokája a régi. Dobos Laci hódító volt a főszerepben, kitűnő bonviván. Biztosan kap szerződést mihelyt hazaér. Az utolsó felvonásban egy betét is volt. Mikor ezt a betétet énekeltek, — állítólag szibériai szerzemény — sírt az egész közönség.

*Ott künn dühöngve harcol a világ,  
Itt benn szelíden nyílik száz virág...  
Lesz feleségem és lesz gyermekem,  
A béke ontja áldását nekem ...*

Sírt Ortmann úr, a szalámigyár tulajdonosa, sírt a szandálművek egész igazgatósága, zokogtak a páholyokban a harcokat járt parancsnokok, a lágertörvényszék elnöke, a Wadko igazgatója, a béltisztítók munkavezetője. A középhelyeken a szeszcsempészek, kissé hátrább a Nemalah bádigos és tüköradusztáló munkásai, az Iritz kaszinó játékmestere, még hátrább a »Színházi Büffé« szabadnapos pincérei, egészen hátul a cipőpertli árusok, a konyhafiúk, a házalók, a cigaretta töltögető munkások, az ötvenöt-esztendősszterinasok, a favágók, Gyula bácsi, a hatvanesztendőss tartalékos százados, aki már nem tudott dolgozni és egy csalhatatlan kártyaszisztéma árusításából élt. Omlott a könnye az egész tisztikarnak, zokogtak a legridegebb munkásnyúzó és a leglelketlenebb spekulánsok is...

Késő éjjel volt és az útvonalon, a színháztól a pavillonokig rendőrök fázkódtak a szikrázó szibériai éjszakában. Eleinte nagy sérelemnek tartották a tábori-rendőrséget, de amióta az a baklövés volt Kilényivel, vicceket mondtak rájuk. Nem vették őket komolyan. A tizenhét barak orfeumában kuplét énekeltek róluk, ennek a refrénjét dúdolták, ha valahol megláttak egyet:

... *Én vagyok a gordoki rindi-randa-rendőr...*

Ahol nyáron a krumpli ültetvények voltak, szinte a tábor deszkakerítése mellett, vékony füstfelleg szállott a hó felett. Gyanúsnak tetszett a dolog, néhányan elindultak a füst felé és magukkal vittek egy rendőrt is.

Közelről már látszott, hogy valami fedezék van a föld alatt, onnan száll a füst. Vissza is akartak fordulni. Hátha csak valami apró műhely, vagy valami újabb bodega épült. A rendőr azonban erősítette, hogy ilyesmiről nincs tudomása ezen a helyen.

Egy nyomorúságos fedezék volt. Az ajtója a hideg ellen szalma fonatokkal volt bevonva. Kinyitni nem lehetett, de a kiabálásra, meg a zajra végre előjött egy öreg, kínai paplanba burkolt szakállas, akiben mikor megszólalt is, alig lehetett ráismerni Korzer főhadnagy úrra, a hatosból. Mérges volt, hogy zavarták, de ha már itt vannak, megmondja, hogy ő maga építette magának a kis kunyhót, nem kíván többé az emberek közé menni. Ha jó volt a fronton a fedezék, jó itt is. Inkább itt lakik, mintsem visszamenjen a társadalomba, melyet végleg meggyűlölt.

Rongyok és deszkadarabok voltak az odúban. A Korzer bácsi rongyai, meg deszkadarabok, amelyekkel fűtött és amelyeket valószínűleg a tábor deszkakerítéséből lopkodott. Egy rossz bádogveder volt benn, félig vízzel, a sajkája némi ételmaradékkal a kezdetleges tűzhelyen, a fal mellett két deszka, a földön szalmafonatok, ez volt a Korzer bácsi fekvőhelye. Csak meghajolva lehetett tartózkodni az alacsony fedezékben, ahova Korzer bácsi visszavonult barlanglakónak.

A rendőr a parancsnoksághoz akarta vinni Korzer

főhadnagy urat, a szerencsétlen barlanglakót. Az Elvált asszony utolsó felvonásának románcától meghatott éjjeli látogatók nem engedték.

Faggatták Korzer bácsit, mi oka, hogy lemondott a világi élvezetekről? Az emberek társaságáról?

Végre is Korzer bácsi lerogyott a szalmafonatokra és keservesen sírt. Azt mondta: nem bírta tovább, ide jött meghalni. Odahaza főkönyvelő volt, de dolgozni nem tud és nem is fog tudni soha. Nem testi- leg nem bírja, hiszen még alig negyvenháromesztendő, de lelkileg nem bírja.

Megalázónak érzi a munkát és megalázottnak érzi magát, mikor testi munkát végez. Már nem egyszer elkezdte, de mindig abba kellett hagynia. Így kell neki elpusztulni. Teljesen lerongyolódott, a száz rubelből csak a kenyérporcióját pótolhatja, kenyéren él már két hete, amióta barlanglakó. Nappal soha nem mozdult ki, csak mikor a fizetését felvette, egyszer havonta. Éjjel megy vízért. Csak éjjel mozdul ki a a barlangból. Soha nem fog tudni testi munkát végezni, de megváltás volna neki akármilyen szellemi munka. Azt végezné. De ha még egyszer esztergályozni kell neki, vagy bádogot kell vágni ollóval, abba belehal...

Többé-kevésbé mindnyájan átestek már ezen. Hogy az első napokban milyen megalázó a szellemi munkásnak kalapálni. Ez beléjük volt nevelve. Teljesen, itt a nyomorúságban sem tudták levetkezni. Nehéz munkára is hamar akadt vállalkozó, ha olyan helyen kellett végezni, ahol nem látta senki. Pékműhely olcsóbban és hamarabb kapott munkást, ha még oly rosszul fizetett is. De például valami teheráru lerakására, a nyílt barakok között, az emberek szeme előtt: erre nem igen akadt munkás, még magas fizetés mellett sem.

Egy vállalkozó megszánta Korzer bácsit. Egy nagyvállalkozó, akinek drága vasesztergapadja volt, aki húsz munkással dolgozott és aki állítólag már tetemes összegeket küldött haza, a cseh légionisták postájával.

Azt mondta Korzer bácsinak, hogy reggel jelentkezzen nála. Könyvet fog vezetni a munkákról, meg

a munkásokról, meg általában ami kell egy ilyen nagy üzemnél.

Korzer bácsi odavolt az örömtől. Azonnal felkelt, otthagya a fedezékét. Azt mondta, hogy egyelőre annyira tetves, hogy nem megy vissza ma éjszakára a pavillonba, hanem a legénység között fog aludni. Majd reggel elmegy először a fürdőbe és fertőtlenítés után jelentkezik a vállalkozónál.

A vállalkozót megéljenezte a hálás hadifogoly-csoport és hamarosan terjeszteni kezdték az áldott jó szívének hírért. Mindenki örült, hogy így megoldódott a Korzer bácsi élete. Túláradó szívvel nyitottak utat a vállalkozónak, aki a drága bundájában, vastag szivarral a szájában, barátságos köszöntéssel távozott közülük a lakása felé.

Ahová, — mint mondotta — most már sietnie kell, mert a legénye várja a vacsorával és nem akarja, hogy egész éjjel virrasszon.

Mert külön legénye és külön konyhája volt a vállalkozónak. A közös kásaétkezéseken a gyomorbaja miatt nem vehetett részt. Méltóságteljesen lépdelt a külön konyhája, a külön legénye, a külön vacsorája felé és a jótett öntudatával ragyogó arcán dúdolta a szibériai éjszakába, hogy:

*Ott künn dühöngve harcol a világ,  
Itt benn szelíden nyílik száz virág...*

Elszéledtek mind, ment mindenki hazafelé, de előtte még sokáig rémlett a Korzer bácsi hajlott alakja, ahogy viszi a keserves holmiját a legénységi barakok felé.

A szobájához ért, ahol világosság szűrődött ki az ajtón, pedig a lakótársai nem voltak odahaza. Tudta, hogy mind valami éjjeli munkát vállalt. Richárd postamunkát, valami fehérenemű varrodában, ahol egy ke Lengyét kellett sürgősen elkészíteni. Azt beszéltek, hogy egy szekérkenőcsgyáros akarja vele meglepni, — nem egészen utógondolat nélkül — egy katonai parancsnok menyasszony-leányát.

A kis Szluka sorsa most dől el. A délután elvitték sorozásra, mert Rózsahegyre való és az Csehországban



van, Rácz Pista valamelyik kaszinóban a játékmestert helyettesíti és a többi is odavan.

Ki lehet a szobában? Óvatosan nyitott be. Tényleg vendége volt. A kis Tánczos.

A kis Tánczos bocsánatot kért, hogy ilyen későn zavarja a doktor bácsit, de nagyon nagy bajba van. Arra kéri, hogy ezeket a búcsúleveleket adja át szüleinek, testvéreinek, ha hazaér. Ő már nem fogja többé látni a Lánchidat, a Rózsadombot, a Margit-szigetet, a Keleti pályaudvart...

Sápadt és zilált volt a kis Tánczos, aki tizenhétéves korában önként lépett a hadseregbe és vitézül harcolt. Tizennyolcéves sem volt, mikor sebesülten elfogták. Szorgalmas, derék gyerek volt. Nehéz munkákat végzett állandóan. Olyan volt, mint egy fiatal medve: egy kicsit lomha, de acélizmú. Kedves, vajszívű kölyök, eszes gyerek és most egyszerre odaomlott az ágyra, keservesen zokogott.

— Meg kell halnom, doktor bácsi... Revolver nincs, felakasztom magam... Nem tudna keríteni egy revolvvert? Jobb volna mégis...

— Meg vagy örülve... Mi van veled?...

A Táncos gyerek kétségbeesve és halálra szántan panaszolta a tragédiát. A boksztársai között ő volt a legmegbízhatóbb, ő őrizte a család pénzét, amit keserves munkával szereztek. Egy szombat este, mikor munkából jött haza, becsalták a kaszinóba. Először csak a saját összes pénzét vesztette el. Akkor valaki, aki tudta a Gyula bácsi szisztémáját: leszállított áron elárulta neki a titkot. A csálhatatlan szisztémán aztán elvesztette a bajtársak egész keresményét és a megspórolt rubeleket.

Pár hétig tudta titkolni és húzni az esetet. Külön munkát vállalt, éjjel-nappal dolgozott, alig aludt valamit, különben úgysem tudott volna a lelkifurdalástól. Minden holmiját eladta és így tudott mindig a pénzekből kiadni, ha valamelyik visszakért valamit. Ma este először: nem tudott már adni. Azt hazudta, hogy bevitte a bankba, mert magánál nem merte tar-

tani. Holnap reggel banknyitásig, meg kell halnia. Nem bírja pótolni az összegeket.

Ezer rubelt sem tett ki, amiért a szegény Tánczos gyereknek fiatalon meg kellett halnia, önkéntes katonának, önkéntes halállal.

Leszidta a fiút. Adott neki egy cédulát, amelyiken igazolta, hogy átvette a teljes összeget. Nála van. Menjen csak nyugodtan haza, majd megszerzi a pénzt reggelre. Nem kell bolondozni. Majd szerez kölcsönt hazai visszafizetésre.

— Reggelig? Reggelig, drága doktor bácsi?

— Reggelig. Eredj csak haza. Ne is eredj haza. Maradj itt. Ha a társaid keresnek, mutasd a cédulát, mondd, hogy engem vársz. Elmentem a pénzetekért...

Ráparancsolt a kis szófogadó Tánczos gyerekre, hogy maradjon nyugodtan. Nem lesz semmi baj. De ne merjen csinálni semmit...

Ment vissza a buránás éjszakába, kihúzta az ágyából a bankárt, akinél a fiú elvesztette a pénzt.

Simán ment, mert a bankosoknak sohasem volt egészen tiszta a lelkiismerete. Sohasem lehetett tudni, miféle meglepetés éri őket. Néha egy-egy cseh katona is ment játszani, ilyenkor valósággal dideregtek arra a gondolatra, hogy a légionista veszteni talál.

Jött a bankos azonnal. Szolgálatkészzen állott rendelkezésére.

Elmondta az esetet. Nagy botrányról lehet szó. Azonnal vissza a pénzt...

A bankár jajgatott. Nem is ismeri ezt a fiatalembert. Biztosan nem is nála játszott. A konkurrencia biztatta fel, mert a nagy veszteségek után egy pár szerencsés napja volt. Biztosan a török pavillonban játszott, az emeleti rulettnél. Hiszen nála nem is adnak zsetont ilyen fiatalembernek. Jó volna, ha elmennének oda is. Talán lehetne, hogy az összes rulett-bankárok közösen térítsék meg a pénzt? Ez volna a legjobb...

Nem engedett. Azt mondta, hogy most azonnal fizetni kell. A teljes összeget ki kell fizetni. Nagy szerencsétlenség történhetik. Azonnal intézkedni kell. Sa-

ját táborparancsnokságnál, vagy a cseh parancsnoknál, azonnal intézkedni fog...

A bankos gyanúsítani kezdte, hogy talán közösen meg akarják zsarolni.

Megfogta a száraz embert a nyakánál.

Vízi azonnal a parancsnoksághoz.

Disznóság.

Ha valaki bankos és bírja a nyereséget, tessék bírni az ilyesmit is. Ilyenkor minden kaszinó visszaadja a pénzt...

Ordított.

Ez az utóbbi volt a legjobb fegyver. A bankos könyörgött, hogy az istenért csendesen. Csak botrányt ne. Felébred az egész tábor. Aztán kivette a nyakából a pénzeszacskóját és fájdalmasan kezdte kiszámolni a százásokat. Minden százasnál ránézett, hátha elég.

Végül azonban barátságosan kezét nyújtott neki a bankos és azt mondta, köszöni szépen, hogy közbejárt. Istenments, hogy botrány lett volna. Ugyebár lehet az ilyesmit gavallérosan is elintézni? Persze, csak vele, a többinek fogalma sincs a kaszinói erkölcsről és játékos becsületről.

Elvitte a kis Tánczosnak a pénzt, aki boldogan lélekezett fel, mikor a mentő százásokat megkapta.

Szigorúan ráparancsolt a fiúra, hogy ne merjen játszani többet, amit az határozottan meg is ígért. Lát-szott a szemeiből, hogy meg is fogja tartani az ígértét.

Reggeledett, mikorára lefekhetett. Már járkáltak a folyosón. Itt-ott a kis zugboltok ablakain már kopogtattak tíz darab cigarettáért. Egy szolgaszemély vödörben vizet vitt. Hallatszott, ahogy ki-kiloccsant a víz. Félálomban még hallotta, hogy valamelyik munkábamenő bajtárs szomorkásán dudorássza:

*Ott künn dühöngve harcol a világ,*

*Itt benn szelíden-szelíden nyílik száz virág...*

## NYOLCVANEGYEDIK FEJEZET

Mi tartotta a sovány és szúrószemű Dima főhadnagyban a lelket, hogy rongyosan és éhesen tovább folytatta előadássorozatát a »Napkeleti Istenek«-ről? Hans Kohnban, hogy ragyogó színekkel ecsetelte Palesztina jövőjét a tizenkilences földi barakban? Szász Gyurkában egy szemüveges hadapródban, hogy a francia nyelv befejezése után angol szöszedetet készített és szorgalmasan folytatta tovább az angol nyelvet?...

Már csak itt-ott akadt efféle aszkéta lélek, egy-egy kiemelkedő szirtfok. A nincstelenség elsodorta az embereket a könyvektől, a munkapadhoz, a háromlábú cipézszékekhez, a bélvakaró késekhez, a tüköradjusztáló enyvhez, az esztergához, a bádogosműhelybe, a púdermalomhoz, a csempészethez, a kupeckedéshez menekültek, csak itt-ott látszott ki a munka és izzadság tengerből egy-egy gyötrődő Dima, Hans Kohn, vagy Szász Gyurka.

A prágai történelemtanár is elsülyedt. Egyetemi tanár volt már odahaza is, nem itt lett professzor. Mert itt is sokan lettek egyetemi tanárok. A parancsnokság nevezte ki őket, még valamikor tavaly. Valami tudósítás jött hazulról, hogy a főiskolai hallgatók részére rendeztessen a parancsnokság kurzusokat. Jogi, tanári, mindenféle kurzusokat rendezzenek.

Az előadókat azok közül válasszák, akiknek az illető szaktárgyból doktori oklevelük van. Allitólág az is benne volt ebben az átiratban, amit allitólág az egyetemek beleegyezésével küldtek az oktatásügyi miniszterek, hogy a fogságban hallgatott előadásokat betudják odahaza a tanulmányi időbe. Annyival kevesebbet kell majd hallgatni odahaza az egyetemen.

Emlékezett a régi táborára, ahol a parancsnokság őreá bízta a közgazdasági tanszék ellátását, ő is egye-

temi tanár volt három hónapig Szibériában. A kultúra ragyogó napjai voltak azok, mikor odaállott a pódiumra és elkezdte naponta:

— Tisztelt tanítványaim, mélyen tisztelt hallgatóim!...

Mert csak két napig beszélhetett csak a tanítványokhoz. A második előadása után megjelent a bokszában Würth százados úr és azt kérdezte, vajjon igaz-e, hogy a tantárgyához tartozik a szocializmus? Bevallotta, hogy valóban érinteni fogja a társadalmi gazdaságtan keretében az összes tudományos felfogásokat e tárgyban és így a szocializmust is fejtegetni fogja.

Másnap megjelent a fél tábor az előadáson, nem volt elég a tanterem, át kellett menni a színházba, úgy is alig fértek. Párhuzamos előadásokat kellett tartani és minden óra végén kiabáltak, hogy: tovább, tovább... És amikor befejezte az előadását, tapsolták, mint a pesti tudományegyetemen a kedveltebb tanároknak. A tanítványok alig tudtak jegyezni, nem volt hely, kérdezésről és felelésről már szó sem volt. A rendes hallgatók el is maradtak az előadásokról, az érdeklődők voltak hatalmas túlsúlyban. A rendes hallgatók megelégedtek vele, ha az indeksükben igazolta, hogy szorgalmasan látogatták az előadást...

Elmúltak a kultúra, a dicsőség régi fényes napjai, itt már nem volt egyetem. Életgond volt és akik pénzhez jutottak, azok világi élvezetbe merültek. Ugy látott senki sem kíváncsi Saint Simon grófra és Owen kooperatív rendszerére, Fichte »Geschlossener Handelsstaat«-jára, Rodbertusra, Marxra és Lassallera.

Most már bezzeg nem bosszankodna a Würth százados úr naiv kérdésein, most már jól esne a Jaczkovics magántudós szűrős tekintete és lekicsinylő mosolya, amikkel az előadásokat a harmadik jpad széléről kísérte...

De Würth százados úr vizet hord egy privát konyhára, Jaczkovics a magántudós pedig, alázatos sapkalevevéssel üdvözli a megrendelőt a kis könyv-

kötődésében. A prágai tanár, az egyetlen igazi egyetemi tanár, aki letagadta, hogy prágai és letagadta, hogy tanár, egész másnemű előadást tart. Délután háromtól hatig fogad a bokszársai engedelmével, akik csekély díj ellenében megengedték ezt neki. Délután háromtól hatig fogadja a tépett embereket és az új gazdagokat, akik egyébként amúgy is inkább szombaton és vasárnap keresik fel. Hegyes, kék süvegben ült egy fekete bakacsinból készült sátorban, papirgömbök és félholdak lógtak le a plafonról a titokzatos sátorra, amelyikben az ágyán ült a prágai professzor és jövendőt mondott... Ki tudná most megmondani, hogy melyik az igazi mestersége? Hogy melyikhez van több tehetsége, a régi mesterségéhez, vagy az újhoz?...

A legények most már nem adtak pénzt kölcsön. Amelyik keresett azelőtt, az is nehezebben élt mostanában. Nagy volt a konkurrencia, az utóbbi időben elmentek a tisztak is kocsisnak, sőt elmentek, ha megengedte a cseh parancsnokság, falura béresnek is. Azt mondták a régen nagypénzü legénységiek, hogy van már kinnlevőségük elég, meg vannak elégedve, ha azt megkapják. Megingott a bizalom a nagy visszafizetési hajlamosságban és a vállalkozóknál biztosabbnak is hitték a rubeleiket. A vállalkozók és spekulánsok nemcsak hogy a napszámosaikká tették az egész táborot, de a kölcsönöket is elvonták a szegény munkásoktól. Ahol egy kis heverő pénz volt, azt felszippanították. Ha meg több pénzt tudott valaki nélkülözni, azt bevették társnak, részt adtak az üzletből, kamatot fizettek. Nem odahaza, még itt Szibériában. Szegény munkás hadifogolynak felkophatott az álla, szóba se állottak vele a pénzesek. Naiv kis mese lett a hazai visszafizetés, elő se mert vele állani senki. Kinevették volna.

Az olcsóbb kávéházakban, kávémérésekben, tömeglakásokban sokat beszélgették a hadifoglyok ezt a helyzetet. Hangos emberek vitték a szót, kétségbevonták, hogy az egyik hadifogolynak van-e joga kiuzsorázni a másikat?

Azok, akik mindig konzervatívok voltak és védték a tőkét, most a lehangosabban agitáltak a láger-

tőkések ellen. Azt mondták, hogy ez másféle tőke, mint a hazai. Az termelőtőke volt, nemzetvagyon volt.

— Ez a tőke is termel. Ez is egy nemzeté, egy zárt társaságé ...

— Ez más. Ehhez erkölcstelen úton jutottak...

— Milyen erkölcstelen úton? Azt otthoni erkölcsök alapján szerezték, ehhez itteni erkölcsök juttatták...

— De az legalább komoly nagytőke volt... És aztán egyik tiszt a másik bőrén gazdagodjon. Egyik tiszt a másikat dolgoztassa és eltegye a hasznot...

Akik régen az egész társadalomra értették az efféle elveket, azok most erősen védték az ellenkező álláspontjukat. Gúnyosan mosolyogtak: azt mondták, nem lehet külön szabályokat felállítani. Meg kell gondolni, hogy a táborban is csak azok gazdagodtak meg, akikben volt bátorság, merészség, kezdeményezési kedv és zsenialitás. Ennek eredménye a gazdagodásuk. Rothschild is kicsibe kezdte és az ő vagyona is valami tőzsdespekuláción kezdődött. Éppen ellenkezőleg, be kell látni: ők adnak nekünk kenyeret, hálásaknak kell lennünk, hogy munkaalkalmakat teremtenek. Milyen jöngon lehetne azt követelni, hogy a közért vagy a köznek dolgozzanak, hogy nekik is csak annyi jusson a termelésből, mint másnak, aki nem törődik semmivel, csak éppen hogy elmegy a munkahelyre és végzi gépiesen a dolgát. A vállalkozó reszkíroz, a vállalkozó bukik meg, illendő, hogy ő gazdagodjon, hogy többet élvezzen, mint akinek semmi gondja, csak odaállani a vályúhoz ...

Húzták a régi konzervatívokat az ilyen beszéddel.

Mert így beszéltek, akiket azelőtt mindig támadtak, ők meg élvezték, hogy a konzervatívok most egyszerre milyen forradalmárok lettek.

Amikor doktor Dukesz elkezdte előadássorozatát a »Kapitalizmus mint államvallás« címen, megtelt az előadóterem. A munkások százai mentek meghallgatni. Párhuzamos előadásokat kellett tartani neki. Doktor Dukesz távolról sem lágerviszonyokat magyarázott. Nagy készültségű ember volt, aki általános nagy szem-

pontokat fejtegetett az előadásában, de a foglyok, akik hallgatták a forrólevegőjű előadást, mind magukra ismertek az elnyomott munkásokban. Magukat ismerték fel az elnyomottakban hazai milliomosok, hazai gyárosok, otthoni nagybirtokosok, törzstisztek, magasrangú államhivatalnokok, akik itt nem tudtak jól elhelyezkedni, akiket itt elhagyott a kezdeményezési tehetség, a vállalkozási talentum, akik itt szegény robotolók lettek. Esetleg a tulajdon hazai alsóbbrangú alkalmazottjuknál. Magukra vették, amiket doktor Dukesz a negyedik rendről és az elnyomottakról magyarázott.

Meg is mondták a hazai cégvezetőnek, meg a hazai nagybirtokosnak, aki előadásra járt, ha elrontott egy könyvfedelet, vagy eltört egy tükröt az adjusztálásnál, vagy összefolyt a festék egy bútor hátán:

— Nem is csoda. Ott jár az eszük a Dukesz-féle izgatásoknál... Ideje, hogy kiselejtezzem azokat, akik a vállalat ellenségei...

Mikor a Dukesz és a Ludvig Kálmán szerkesztésében megjelent a »Jeniszei« című forradalmi újság, nyíltan nem is mertek az emberek feliratkozni előfizetésre. Pedig a szerkesztőknek nem is az előfizetési pénz volt a fontos, hanem az, hogy a névalírással seregszemlét tartsanak az elvbarátok fölött. A lap csak két példányban jelent meg és kézről-kézre adták. Csak annyi pénz kellett, amennyi az előállítását fedezte. A pénzt szívesen adták, de nem iratkoztak fel; nem lehetett tudni, nincs-e a munkaadóknak spiclije a feliratkozók között és a kenyérével játszott, aki nyíltan színt vallott.

Egyszer aztán egészen komolyan megharagudtak a lágervállalkozók Dukeszra. A »Jeniszei« táblázatos kimutatást közölt róla, hogy a munkások dacára az állandó béremelésnek, napról-napra kevesebb fizetést kapnak. Kimutatta, hogy a vasbérmunkatörvény itt is működik, mert igaz, hogy a fizetés állandóan emelkedik, de a pénz értéke alább száll és dacára az utóbbi hónapok hatszoros munkabér emeléseinek, a szükségleti cikkek értéke is emelkedik és már csak a háromnegyedet lehet annak vásárolni, amit hónapokkal ezelőtt



ugyanannyi pénzért kapni lehetett. Nemcsak hogy emelés nem történt, hanem lényeges fizetésredukció volt. Ezt mutatta ki a »Jeniszei«.

A vállalkozók ezt a táblázatot megtudták a kémeik útján és nyílt kihívásnak tekintették. Meg is mondták, hogy a Dukesz-pártiakat határozottan bolsevikieknek tartják, akik ellen küzdeni fognak.

## NYOLCVANKETTEDIK FEJEZET

A hadifoglyok röviden »gorodok«-nak nevezték a táborot, ami annyit jelentett oroszul, hogy városka. Katonai város volt azelőtt. Orosz ezredek és divíziók lakták a kaszárnyáit, míg a hadifoglyokat ideköltöztették. Egy részében most is orosz katonák, Kolcsák ellentengernagy csapatai és cseh légionisták laktak. A nagyobbik részében azonban hadifoglyok voltak elszállásolva. A kőépületekben tisztak laktak, a földbevált barakokban hadifogoly-legénység tanyázott. Utóbbi időben egy-egy különc tiszt is lement lakni a legények közé, Volt, aki valami ipart akart tanulni és a mestere a legénységi barakban lakott, a tiszt is odaköltözött melléje. Aztán akadtak emberek, akik aszkétaságot vállaltak és itt a legénység között valóban alkalmuk volt az erényt gyakorolni. Ilyen volt az enciklopédista szektárius Barth főhadnagy, aki a francia enciklopédisták utódjának vallotta magát, de bizonyos változtatásokkal hirdette a francia forradalom bölcseinek ígét.

Rameau unokaöccsét például úgy értelmezte, hogy Diderot szerint minden ember bűnre született. Diderot is az eredendő bűnt hangsúlyozza, csak szerinte az egyik embernek olyan bűnei vannak, amelyek mellett elszegényedik, a másoknak pedig hasznothajtó bűnei vannak. Tisztulást hirdetett Barth főhadnagy úr, meg kell tisztulni attól a bűntől is, amelyik meggazdagít, attól is, amelyik elszegényít. Közelebbi módszereket nem jelölt meg a rendszerében.

Itt lakott Forgács doktor is, egy szabadkai ügyvéd, aki tizennyolcban belekeveredett a vörös ügyekbe és egyelőre fel volt függesztve a halálos Ítélete. Ide volt internálva a legénységi táborba és azzal a feltétellel nyerte vissza a szabadságát, hogy a forradalom nem

fog kiújulni Szibériában. Szöknie nem szabad, mert ha megfogják agyonlövik. Ha újból vörös forradalom lesz, akkor is agyonlövik.

A tiszti táborban az volt a híre, hogy figyelik azokat, akik vele érintkeznek és ezért a tisztársai közül egy se beszélt hozzá, A legénységiek, azok tisztelettel bántak vele és inkább összebb szorultak, de neki valamivel nagyobb helyet hagytak, ahol egy kis asztala is lehetett. Forgács doktor röviden siralomháznak nevezte a boksztát és megenyhülten mondta, hogy minden napja tisztára ajándék, mert szökni ugyan nem fog, de lehetetlen, hogy Szibériában ne legyen több forradalom.

Felkereste egyszer ezt a Forgácsot, aki meglehetősen udvariatlanul fogadta. Azt mondta neki, csak minél kevesebbet tartózkodjon nála, mert a figyelésről szóló hír nem egészen alaptalan. Azt mondta Forgács doktor: ne legyen az ember szentimentális, mikor a bőréről van szó. A legénység az más...

Gyöngéden becézte a tekintetével a legénységet, akik helyet szorítottak neki, abból adtak, amiből a legkevesebbjük volt: helyet adtak neki. Mert úgy éltek egy ilyen földi barakban a legények, két egymásfeletti polcon, fejüknél a kis katonaláda, ha lefeküdtek pontosan egymásmelleit minden ember. Egy éjszaka is kínszenvedés volt: embergőzben, emberbűzben, köhögésben, krákogásban, horkolásban, pipafüstben. Ne lehessen mozdulni, ne lehessen a karjaimat széttárni, ne lehessen se jobbról, se balról leszállani, csak előre csúsztatva kicsúsztatni a két szomszédom között. Ne lehessen csak meredten feküdni és ha koszos ember van mellettem, megkoszosodni, ha rühes, megrühesedni, ha tetves, nekem is megtetvesedni. Napról-napra, hétről-hétre, hónapról-hónapra, évről-évre. Meddig még?...

De összeszorultak és a kályha mellett, az ablak előtt, közel az ajtóhoz adtak helyet a halálraítélt tisztnek.

Itt, ahol egy percbe is egy élet keserősége és bánatalma szorult, ahol évekig vártak rá, hogy valaki az ablak mellett elpusztuljon, hogy valaki az ajtó körül

felforduljon, hogy valaki alsó polcon kiszzenvedjen, hogy valaki az ablak táján, ahol a világosság jön, megdögöljön. Mit tudja az, mi ez, aki a bronz szélvédő mellett ül a meleg kávéházban, földszinten ül, melegbe ül, a nagy ablaknál ül. Mit tudhatja az, hogy mi az: messzi a kályhától lakni negyvenöt fokos hidegben, felső polcon lakni, reumás lábakkal feltornászni, néha-néha lezuhanni. Az ablaktól távol, sötétségben élni. Mit tudhat erről az, akinek még nem akadt a torkán mint egy rosszindulatú halszájka, egy szibériai legénységi barak levegője?

El nem lehet képzelni, milyen szegény az ember, mikor mondani akarja a dagadt lábakat, a kihullott fogakat, a bűdös rongyokat, a véresre mart testeket, a férgeket, a tehetetlenséget. Szegény az ember és hiába nyúl szavak után a tarsolyába, ha nem tud egy kis szagot a legénységi barakból a torkokra nyomni, egy kis rongyot az emberiségnek a képébe vágni, egy dagadt lábat magasra tartani, nem tud pisla és beteg szemeket szétdobálni, nem tud egy pillanatra minden embert a hadifogoly legény kínjába megmártogatni.

Üvölt délben a rokkant katonák kórusa, mikor jelentik a levest, most már csak három zabszem van a forró vízben, mert egy bajtárs-vállalkozó vette át a legénységi ételmezést, ez is kitűnő üzletnek bizonyult.

Legénységi, akit télire kirúgott a szibirják parasztgazda, hogy ne fogyassza a kenyeret, legénységi, akinek leégette a lábafejét a gyárban egy forró vas, legénységi, akinek kimarjult a keze vagy elfagyott a lába a szibériai erdőirtásnál, akinek kihullott a haja a bánattól, akinek elrothadt a dereka a tífuszban, akinek kilyukadt a szibériai széltől a tüdeje, aki cingát kapott a murmánon és kihullottak a fogai és megfeketedett az ínye, az bejött a táborba és bement a barakba. Bement várni a halált. És ebben a tekintetben semmit sem különbözött Forgács doktor úrtól, aki szintén a halál elébe érkezett ide.

És a legénységiak között is éppen olyan skála volt a barakbeli koldustól, az Ortmann szalámigyárosig, mint a tisztek között: a Hanák milliomos hadapród-

tói egészen Koncz alezredesig, a foltozó suszterig lefelé...

A legénységi hadigazdag is rég elefelejtette a legénységi közös törzset, amelyből származott. Ortmann úr, aki valamikor innen rohant a levesért, hogy valahogy a sűrűjéből panamázzon ki magának, ma már szibériai aranyróka kucsmába parádézott és Szilveszter éjszakáján a Színházi Büffében rendezett orgiáján megvendégelte az egész színházat. Patakokban ömlött a francia pezsgő, felváltva húzatta a filharmonikusokkal, meg a Köves hadnagy úr bandájával, mammuth ceppet csinált. A rongyos legénységi barak, amelyikből elszármazott, öt esztendeig friss cipót ehetett volna a pénzből, amit elherdált. Azt mondták rá: jól kereső ember, azt csinál a pénzével amit akar.

Hercz úr az ékszerész, egészen új iparra rendezkedett be. A kereső, a jól kereső tiszték végre megtalálták, hogyan menthetik meg a vagyonukat. Hercz úr hetek óta arany cipőtálpakat, meg arany sarkakat csinált nagy titokban. A vagyonmentő tiszték bőrrrel vontatták be az aranytalpakat, ebbe fognak hazamenni, haza fogják vinni a becsületes és keserves keresményüket.

Forgács doktor úr azonban nem volt hajlandó ezekről a dolgokról beszélni.

— Aztán biztos vagy benne, hogy kivégeznek?

— Na hallod, miért ne végeznének ki? Hát vegyük fordítva. Mondjuk, hogy nem vagyok a régi vörös Forgács, hanem altábornagy vagyok odahaza. Hát nem végeztetném ki azokat, akiket elfogok a lázadókból? Mondjuk, hogy fehér parancsnok vagyok a Kolcsák hadseregben. Nem végeztetem ki a felkelőket? Mondjuk, hogy szabad vörös csapat vagyok Szibériában. Nem végeztetek ki minden ellenséget? Nyugodj csak bele. Így kell ennek lenni. Viszont azonban engem nem érdekel... Borzasztó, hogy történelmi időket élünk és nem akarjátok tudomásul venni. Mikor kegyelmezett a forradalom? Mikor kegyelmezett az ellenforradalom? Aztán mi ez a barak, ha nem kivégzés? Mi a murman vasút, mi a cinga, mi az éhség, mi

az a három hasáb fa naponta? Ez nem halál? Jobb lesz, ha vissza mégy, nem zavarasz se engem, se magadat...

Elszomorodva hagyta ott Forgács doktort, aki talán mégis túloz kissé. Visszament a barakba, de előbb elment a Nemalah felé. Úgy gondolta, megint vállal valami munkát, fogytán van a pénze, keresni kell pár rubelt. A Nemalahban a régi könnyű munkahelye, a tükror adjusztálás, melyet könnyelműen otthagyt, be volt már töltve. Azt ajánlották, próbálkozzon a bádogosműhelyben. Kivágattak vele egy alakot, nagy ollóval, bádogból, kitűnően sikerült. Azonnal felvették. Azt mondták, bádogköröket fog kimetszeni napi hat órában az ollóval. Kissé nehéz munka, de jól fizetik. Elvállalta a munkát.

Eddig még mindig tudott magán segíteni, nemigen kellett dolgoznia. Egyetlen egyszer történt meg vele, hogy néhány hétig tükröket adjusztált, de ez a bádog munka sehogy sem volt ínyére. Azonban a tisztektől restéit kölcsön kérni, mert azok vettek ugyan nyugtát, de úgy tettek, mintha ajándékba adnák a pénzt. Mosolyogtak, mikor azt mondta nekik: majd megadom kérlek. Mosolyogtak és azt mondták, lenéző lekicsinyléssel:

— Jó, jó...

A legénységi kölcsönök végleg elmaradtak. Marad a bádogos műhely. Szomorú. Szellős műhelyben, köröket vagdosni bádogból, amíg a keze, meg a lába reumát kap, munkaképtelen is lesz pár hétig, mikor elfogja vágni az egyik ujját... Nem sok szolidaritás van az emberekben...

Utoljára még egyszer szabad emberként nyúlt el a piccsen, mikor bejött hozzá a kis szemüveges Szász Gyurka. Illedelmes, csöndes fiu volt a Szász Gyurka, még mindig csak tanult.

— Na mi az Gyurka fiam...

— Ha lenne szabad doktor úr... Láttam tegnap is meghagyta a kenyerét... Látom napok óta meghagy egy darabot... De csak ha Önnek tényleg nem kell...

— Hogyne fiam ... Nekem nem kell... Csak vidd el, ami a polcon van ...

— Mindet? Mind, ami itt van?...

— Hát persze. Én csak privát kenyeret eszem. Majd egyszer adok neked is belőle... Majd megpróbálok neked is szerezni valami kölcsönt...

— Ha lehetne doktor úr...

— Aztán mik vagytok ti odahaza? Úgy értem, hogy mi az édesapád odahaza... Mi a foglalkozása?

Szász Gyurka szemei megteltek könnyekkel. Elérezkenyedett és nagyon halkán válaszolta:

— Elnök az apám a képviselőházban... Vagy a főrendiházban ... Nem is tudom biztosan ...

Felugrott. Ránézett a finom arcú, szemüveges, törekény Szász Gyurkára. Aki mindig tanult. Aki most kenyeret kapott. Ami úgylis elszáradt volna...

— Hogy-hogy képviselőházi, vagy főrendiházi...

— Szász Károly... Szász Károly az én édesapám-elnök ...

Gyurka elfordult, kinézett az ablakon. A vigasztalan szibériai hómezők felé nézett. Csendesen hullottak a könnyei.

Odament Gyurkához, valamit mondani akart neki, valami vigasztalót. Végre is belesóhajtott a csöndbe:

— Hallod... hallod... nem valami sok szolidaritás van az emberek között...

— Tessék?... Valamit mondott doktor úr?...

— Csak azt mondtam, hogy megpróbálok... Hátha tudok neked is valami kölcsönt...

— Nagyon... nagyon jó volna...

## NYOLCVANHARMADIK FEJEZET

Hat hétig dolgozott a Nemalah műhelyében, a bádogos iparban. Egy gyengén fűtött helyiségben folyt a munka. Először csak köröket rajzolt bádoglalpra, egy vas-hegyű körzővel, később már a körök kivágását is rábízták. Azután még jobban előlépett. A bádog lemezeket be kellett hajtani és szélén lealapálni egy fakalapáccsal. Téli kabátban, kucsmában, vastag kínai paplanból való nadrágban dolgozott és a keze állandóan meg volt fagyva. Néha rávágott a fakalapáccsal az ujjaira, néha felvérezte a kezét. Össze volt vágdosva, össze volt ütögetve a keze. A bal keze, amelyikkel a bádogot fogta. Becézte, dédelgette a bal kezét. Ilyenkor megvigasztalódott és nem irigykedett a Szamekra, belátta, hogy így kell ennek lenni. Megmondta már régen a fronton. A bal keze és a bal lába szenved. A bal lába az ajtó felé van, ahonnan belopakodik a hideg, fájdalmas sávokat rajzol a bal combjára, a jobb lába melegben van, annak kutya baja. A forrasztókályha mellett van. Az nem lesz reumas. A jobb kezét keztyűbe dughatja, a jobb keze megengedheti magának ezt a lukszust. A balkeze, szegény annak dolgozni kell, pontosnak kell lenni, arra zuhan a kalapács. Szarnék hadapródot az irodába jelölte ki a sors, a meleg irodába, ahova tíz órait hozat, ahol egész nap csak csájáznak a tisztviselők és Palesztináról beszélgetnek a kellemes szobában. Az irodabeliek lelkesedtek a kollektív munkáért, azt mondták, hogy így gondolták ezt az utópisták: teljes harmóniában dolgoznak a testi és szellemi munkások, akár itt a Nemalahban. Persze nem lehet mindenki az üllő mellett, a fejmunkát is kell valakinek



végezni. Tárgyalni a felekkel, vállalni a felelősséget. Lehet mondani, hogy ez a nehezebb munka.

Lassankint elmúlt a szégyenérzet, ami első napokban elfogta, mikor a kalapácsot a kezébe vette, vagy mikor a körzővel a bádogra köröket rajzolt. Rosszkedvű lett és a munka végén, ha a mester elkezdett dobolni egy nagy bádogvedren, azonnal letette a szerzőságot, rohant ki dühösen és elkeseredetten a műhelyből. Gyanakodott a társaság vezetőire, hogy nem osztják fel pontosan a jövedelmet. Megvetően és ironikusan beszélt az igazgatóságról. Számon tartotta és felháborodva figyelte, hogy a Színházi Büffében úgy költenek, ahogy nem telik egy egyszerű munkásnak. Suskusokat sejtett és azokat közölte is a többi munkásokkal, akik hasonlóan izgultak.

Hat hét múlva össze is vezett egy fizetésnél, azt mondta, hogy sokkal rosszabbak, mint a többi vállalkozók. Azok legalább nem kívánják, hogy az ember érdeklődjön a szellemi mozgalmaik iránt, amikkel különben sincs a munkásnak semmi közössége, nem kívannak álszenteskedést, csak munkát kivannak. A munkás lelkét nem sajátítják ki...

— Mi se kívánunk ilyenfélét...

— Tudom... Tudom... De jó néven veszik. Aki jogyerek, arról megállapítják, hogy nagyszerűen dolgozik, fizetésemelést érdemel.

— Ehhez csak jogunk van...

— De arrogálják maguknak, hogy maguk különbek. Ez is kapitalista vállalkozás. Tessék bevallani.

— Cipőket és kabátokat osztottunk szét. Ön is kapott...

— Kaptam. Amerikából küldték. Kifejezetten nekünk küldték. És saját belátásuk szerint osztották szét. Mit tudom én, mit kaptak...

De a Nemalahban azért nem mondták fel neki. Hans Kohn pártfogásába vette és emlékeztette az igazgatóságot, hogy a Warsawszky költészetét milyen szép szavakkal méltatta a Zsidó Gondolatban. Az igazgatóságban ugyan voltak, akik ellenvetették, hogy viszont

a Jeniszeibe is dolgozik, de Hans Kohn győzött és értesítették, hogy felemelték a fizetését.

Jól esett neki az értesítés, de nem ment vissza. Bevallotta magának, hogy nem az igazgatóságot gyűlöli, arról legfeljebb megvan a véleménye, a munkát gyűlöli. Az ellen van elkeseredve.

Elhatározta, hogy megint a kölcsönökkel fog próbálkozni, ötszáz rubelt havonta csak össze tud hozni és akkor nem kell dolgoznia. Inkább szélhámoskodni, mint dolgozni.

Sokkal könnyebben ment, mint gondolta. Csak nem kellett a nyomorral előállani. Elárulta diszkrétén néhány nagytőkésnek, hogy a Szász főrendiházi elnök fia éhezik. Ismeri hazulról az egész családot. Nagyszerű befektetés volna a hazába leendő visszatéréskor a Szász főrendiházi elnök fiának segítségével előállani. Utolsó pénzén kitűnő cigarettákat vett, azzal kínálta a nagytőkéseket és hazai birtokairól beszélt. Azt emlegette, hogy kinézett magának egy ügyes botos ispánt. Közvetítőkkal lépett érintkezésbe, akik előtt szintén célzott arra, hogy vannak még helyek, ahol lehet pénzt elhelyezni. Ahol érdemes.

Segítségére volt egy legénységi, egy kefekészítő, Sályi Jenő gyalogos, aki támogatta a nagyzozásait. Sályi Jenő az ő vidékére való volt és hallotta a nevét békében, igazolta, hogy vagyonos.

Pár nap múlva már kapott takaros kölcsönajánlatokat. Jampel, akinek az erdőt eladta, méltatlankodva kérdezte, hogy jut eszébe máshoz fordulni, amíg ő itt van? Sályi Jenő maga hozott be hozzá pénzes embereket. Neki is adtak szívesen, de különösen szívesen adtak volna Szász Gyurkának, aki azonban csak nagyon szerényen merészkedett kölcsönt felvenni. Azt mondta, nem akarja megterhelni az otthoniakat.

Sályi azt mondta, szívesen hoz neki kihelyező embereket, de valami szerszámot szeretne venni ő is. Álljon jól érte a pénzes embernél. Nevetséges kis összeget akart felvenni Sályi.

— Mért nem vesz fel többet? Jót állok magáért szívesen...

— Isten őrizz... Fiatal feleségem, családom van odahaza, nem akarom én őket megterhelni... Nem bírja azt az a kis birtok...

Így egy kicsit helyrebillent a gazdálkodása, jobban ráért körülnézni a táborban. Ráért a kávéházban üldögni, beszélgetni a munkanélküliekkel, várni a tavaszt, mely ismét eljövendő volt a szibériai szteppére.

Ahány asztal volt az »Omszki Kávéház«-ban, a »Színházi Büffé«-ben, az »Orfeum Kávéház«-ban, a »KSC« bodegában, a »Fatányéros« földi barak kifőzésben, a »Suvajoff«-ban, a kis kávémérésekben: minden asztalnál más eszmeáramlat vitatkozott. A német-birodalmiak zárkózottan és előkelően dominózva tárgyalták a munkások érthetetlen elégedetlenkedését, a császári ottomán birodalom dohány preparálói idegesen pergették egy titokzatos nyelv hangjait, a magyarok pipázva, cigarettázva a Jeniszeiről sugdosódtak az egyik asztalnál. A legutóbbi számban megkezdték a Dukesz előadássorozatának, a »Kapitalizmus mint államvallásának közlését. A másik asztalnál a vállalkozók kapzsisága ellen tüzeltek, a harmadik asztalnál pedig meggondolt és méltóságteljes szavakban méltatták dr. Pélyi Gézának, a »Turul Szövetség« elnökének érdemeit, aki nemzeti és hazafias működésre tömörítette a magyarságot. Egyik asztalnál cionisták vitatkoztak, a másik asztalnál a Börne nagynémet irodalmi klub tagjai lelkesedtek.

A cionistáktól átszólottak gúnyosan, hogy kár erőlködni azzal a faji különbséggel, meg kiválósággal, elvégre Börne is zsidó volt. A nagynémetek erre nem válaszoltak, hallgatással mellőzték a tapintatlan közbeszólást.

A cionisták is leintették a társukat, nem méltó a mostani nagy kezdeményezéshez ez a kicsinyeskedés. A zsidók megalapítani készültek a lágerben Hans Kohn kezdeményezésére a nemzeti államukat. A magyaroknak már megvolt a külön magyar pavillonjuk, ahol jobbra magyarok laktak, a törökök pavillonjában még véletlenül sem lakott más féle nemzet. Nem lehetett bírni, ahogy ebéd után felkeltek és elindultak egy

kis csöbörrel a félreeső helyre, hogy az egyébként higiénikus szertartást elvégezzék. Az osztrákokkal sem lehetett együtt maradni, csak osztráknak, más ember nem bírta az örökös gombóc kosztot. Egyedül a zsidók laktak szétszórva és a különböző nemzetek közé ékelve. Most Hans Kohn indítványára megindult a szelekció. Csakhogy már az összes termék, pavillonok, barakok, fedezékek le voltak foglalva és a kedvükért senki sem volt hajlandó máshová költözködni.

A fiatal és hatalmas szakállú bölcs, Hans Kohn mosolygott. Rejtelmesen mosolygott, azt mondta, isteni útmutatás, hogy itt is a saját munkájukból kell új államot teremteni a romokból. Ott van a tábor szélén egy elhagyott és félbemaradt épület, amelyiknek teteje sincs és az oldalfalai is csak félig vannak készen. Ezt fogják felépíteni, ahogy kitavasodik. Ahogy otthon is zsidókéz építi Palesztinát, úgy itt is maguk fogják otthonukat felépíteni. Az új otthonban héber kurzusok lesznek, héber lesz a hivatalos nyelv, szombat munkaszünet lesz, zsidó nemzeti életet fognak élni.

Azonnal felkerekedtek és órákig bámulták meghatva az elhagyott és semmire sem jó barakot, melyből jövendő otthonukat akarták megteremteni. Sokan voltak még a Nemalah vezetői között is, akik meglehetősen komoran fogadták a tervet. Azt mondták, ez már túlzás. Nagyon jól elvannak a régi helyeiken, kár megbolygatni.

Hans Kohn mélyen elszomorodva jelentette ki, hogy nem lepi meg őt ez a kijelentés. Odahaza is vannak asszimilánsok és ezeknek a kényelemszeretettel odahaza sem lehet megbirkózni.

Az első tavaszi napokon szorgalmas munkáskezek kezdtek kopácsolni, vakolni, téglát hordani, vályogot vetni, óriási erőmegfeszítéssel és hozzávalók híjján mégis alakult és formálódott az épület. Húsvétra valahogy, úgy ahogy, már tető alatt is volt. Rongyul, kezdetlegesen összeeszkábálva. Húsvét első napján Hans Kohn és pár szenvedélyes híve már benn aludtak.

A szél befúj, az eső befolyt, az ajtók rosszul zártak, az ablakok nem nyíltak. De mégis mihamar megtelt az új otthon lelkes hívekkel, akik tündér palotának látták a szánalmas menedéket.

## NYOLCVANNEGYEDIK FEJEZET

Úgy kezdődött, mint más rendes nap. Friss süteményt hordtak lisztes péksegédek, csájavízért rohant egy huszárfőhadnagy. Egy tiszteletbeli szolgabíró, meg egy hadapród ügyvéd hónuk alá vették a fejszét, Korzer bácsi a ceruzáját hegyezte, Görög kapitány nyakába vette a faládikót a krumpli-lángosokkal, Szarnék szivarra gyújtott és a Nemalah felé tartott, Reisznál zártak és az ittas vendégeket most dobálták kifelé. Ébredt a tábor.

Lövések hangzottak. Géppuska kezdett kattogni és füttyülő, zümmögő golyók csapódtak be itt is ott is a tábori épületek falaiba. A tábor felett gránát sikoltott, harci zaj fejlődött.

Görög kapitány mindenesetre letette a faládikát, Szarnék érdeklődve tekintett körül, Korzer bácsi fursán hümmögött.

Óvatosan csúszva és lehetőleg védve próbáltak megtudni valamit a hadifoglyok. Fogalmuk sem volt róla, mi történhet.

Kozák csapatok vágattak és üvöltve kancsukázták be a zárt helyiségekbe a hadifoglyokat. Élete veszélyeztetésével is csakhamar megint felbukkant itt is, ott is újfent egy hadifogoly.

A harci zaj egyre erősödött. A becsapódások sűrűbbek lettek. A legénységi földbevájt barak tetejéről véresen és élettelenül bukott le egy kíváncsi. Egy másik bámész alól kirepült a jobb lába, ez is elterült. A kozákok látták, hogy amúgy is életveszélyes a kíváncsiság, hagyták a hadifoglyokat, hadd érdeklődjenek. Kirobogtak a táborból.

A hadifoglyok felmásztak a barakok tetejére, a kerítésekre. Az emeleti szobákba zsúfolódtak. A víz-

tornyon is volt négy ember. Mindenütt, ahonnan csak látni lehetett valamit. A kerítésekhez közeledtek és izgatottan futkostak össze-vissza. Kiabáltak.

— A bizományi lavka előtt két meggyilkolt orosz tiszt hullája!

— A felkelők gyilkolták meg! Fellázadt a harmincas lövészezred!

— A felkelők raj vonalba fejlődtek!...

— A szalámigyár felől átkarolják őket!...

— A nyári táborból már jönnek a csehek négy ágyúval!...

A szibériai harmincas lövészezred újonc csapatai között az éjjel vörös agitátorok jártak. Fellázították a fiatal szibirjásokat, akik reggelre kelve, egy pár tisztjüket lelőtték és a hadifogoly táboron túl rajvonalba fejlődtek. Beásták magukat. A kormányhű orosz csapatok a csehekkel együtt most lövik őket. Géppuskával, gránáttal, srappal, tábori ágyúval, ahogy jön. A táborra záporoznak a lövedékek. Érdekes, hogy efféle dolgok mindig a hadifogoly táboron keresztül bonyolódnak le. Tizennyolcba is, mikor...

... Sűrűbben kattognak a géppuskák, hatalmas lyukat ver a gránát, a lázadó fickók közé csap a srappel...

Pontban reggeli nyolc órakor csönd.

A lázadók felé teljes ornátusban egy pap közelít. Fehér zászlót tart magasra és utána templomi zászlót hoz két civil. A fiatal szibirják újoncok — egészen tisztán látni — megilletődve veszik le jöttükre sapkáikat. Látni, hogy kiugranak a fedezékből. Látni, hogy körülveszik a papot és kezet csókolnak neki. Megadják magukat a papnak.

Gúlába teszik a fegyvereiket. Fegyvertelenül csoportosulnak. Úgy látszik büntetlenséget ígérnek nekik, mert leteszik a fegyvert, abbahagyják a harcot. Rendes oszlopba fejlődnek és vidám, ütemes énekszóval jönnek arra felé, ahonnan még az előbb a halált küldték rájuk, ahova még az imént ők küldték a halált.

Vagy kétezren vannak. Ahogy az iménti ellenséghez érnek, egyszerre csak elszakad az élükéről a pap,

meg elszakadnak a zászlótartók. Fegyveres kozákok veszik körül a fegyvertelen lázadókat.

Csattannak a korbácsok az arcaikon, suhognak a kardok és élesen cafatolják arcaikat. Repesztk a lázadó koponyákat, nyitják a lázadó hasakat, locsantják a lázadó szemeket.

Üvölt a zöld mező, üvölt a csalódás, utolsót isikolt a meglepett szibériai gyerek, véresen szakad szét a lázadó torok, csurog a kardról az agyvelő.

A zászlók, azok valóban templomi zászlók voltak. A pap, az egy furfangos álszakállas törzsőrmester volt és két kapitány volt a zászlótartó.

Kétezer törbeccalt fiatal legénykét korbácsolnak a börtönné alakított kávéházba. Levetkeztetik őket. Közéjük mennek a megtorlók. Összekötözik a véreszemű suhancokat. Aki ellenáll, nem él tovább. Lövések és kard munka zaja szűrődik ki az ablakon.

És egész nap és egész éjjel csattog a kard. Suhog a korbács.

A kerítés mellé az árokba embereket hajigálnak. Eltorzult arcú, kifolyt szemű, levágott fülű, kezetlen vagy lábatlan embereket, elnyisszantott torkú embereket. Emberpalántákat, akik még tegnap szibériai lövészek voltak.

Még nem lehet temetni. Még lesznek. Még szaporodni fognak.

Még magasodni fog a hulladomb.

Már működik a rögtönítélő törvényszék.

A táboron kívül történnek az események, de a hadifogolytábor pár lépésre van, a hadifoglyok mindent látnak. Hadd lássák. Tanulhatnak belőle. Csak lássák. Csak lássák, hogy viszik a lázadókat párosával a mezőre. Hármásával. Négyesével.

Aki halálraítélt, az fehér alsóruhát visel. Könnyű megismerni. Arról is meg lehet ismerni, hogy aki lázadó, azt hátulról pár lépés után lelövik.

Vigyázni kell a lövésnél, mert taligák járnak a mezőn és szedik össze a hullákat. Vigyázni kell, mert még ártatlan embert találnak megölni.

Telik az árok.



Már valami gödröt kellene ásni, mert még sokan vannak.

A mezőn ropog a puska, összeomlik egy fehér alsóruhás. Amott az egyik, mintha valami mozdulatot tenne. Mintha hátrafordulna és mintha ...

Egy kard repül ki a hüvelyből és kettéreped a lázadó koponya. Leválik egy kar a lázadóról és lehull a zöld mezőre.

Egész nap és egész éjjel ez az üvöltés, ez a puskaropogás, már dél lesz nemsokára és még mindig magasodik a hulladomb.

Már délután van és nem szűnik. Az egyes lövések mintha az ember arcába csapnának, mintha a homlokán kopogtatnának. Mintha az agyvelejét piszkálnák a hallgatónak. Muszáj hallani. Ha bedugja az ember a fülét, akkor is muszáj hallani, ha behunyja a szemét, akkor is muszáj látni. Késő délután van és nem szűnik. Meddig?

Késő este van. Még ropog a puska.

Nincs alvás ezen az éjjelen. Már a második éjszaka nincs alvás. Megtorlás van.

Reggelre, harmadnap reggelre megszűnik a puskaropogás. Elviszik a dombot. Takarítják a mezőt, összeszedik, ami itt-ott a porban fekszik.

A szomszéd falvakból sivalkodó muzsikok, ájuldozva rikoltó anyák érkeznek.

Ezek is kapnak egy pár korbácsot. Egyelőre még nincs sír. Majd ha kész lesz a tömegsír, ha rendszeren készen lesz, akkor rá lehet borulni. Egyelőre még nem tartunk ott.

Pedig hajadonfővel rohantak a muzsikok meg a parasztasszonyok, még elemózsiát sem hoztak, mint máskor. De a katonafiak most nem borulnak a szülők mellé.

A táboron egy idegesítő hír nyilallik keresztül. Megidéztek a véisztörvényszék elé a Turul szövetség elnökét. Megidéztek Pélyit, a »Húszmillió magyar« című röpirat szerzőjét. Székelyt, az alelnököt, Száva doktort, a titkárt, a tagok közül Feketét, Katonát.

Meg van idézve dr. Forgács. Eljöttek Dukeszért. Menni kell Ludvig Kálmánnak, a szerkesztőnek.

Közben a földi barakoknál egy lázadó tiszt egy gödörben húzódik meg. Odamenekült és ott reszket másod napja. Egy őrzőjáratot lát közeledni. Nincs tovább.

Egy lövés. A lázadó öngyilkos lett.

Az őrzőjárat kihúzza a hulláját a gödörből. A lázadók tisztje! De csukaszürke kabátja van. Osztrákmagyar kabát. A központi hatalmak kabátja. Ki adta neki?

Tehát nincs gazdája? Úgy?

Szomszédos barakok felállani...

Tizedelés lesz. Egy-kettő ... tíz ... egy ... kettő ... tíz ... Előre ...

Különben nem jó. A barakparancsnoknak közte kell lenni. Ki a parancsnok?

— A parancsnok nem aludt idehaza az éjjel...

— Ki a helyettese?

— Sályi Jenő gyalogos...

— Gyerünk Sályi gyalogos ... Csakhogy most se jó. Most meg több eggyel. Egy menjen vissza. Nem hallják? Egy menjen vissza...

Meredten tágulnak a halálravált szemek, földbe-gyökereznek a lábak.

— Nem tudnak megegyezni? Na... mars vissza maga...

Pár lépés után egy ösztűz dörren és összeomlanak a halál tizedesei, közöttük Sályi Jenő alkalmi szakasparancsnok, aki inkább éhezett, de nem terhelte meg a hazai adóssággal a kis birtokot, a kökönyösi házat...

Mogvoróssy és Kraszilnikov kapitányok ezalatt bünsnek találják dr. Száva István csíkszeredai ügyvédet abban, hogy megalapította a »Turul Székely Szövetséget«, mely büns célkitűzéseket vett fel programjába, a tagok közül még dr. Pélyi Gézát, Székely Lajost, Fekete Emil hadnagyot, dr. Katona Gyulát. Ezek közül Száva Istvánnak megengedhető utolsó kívánságaként, hogy a felesége és kis fia arcképét,

mely előtt öt éven át imádkozott, valamint jegygyűrűjét átadhassa egy hadifogoly társának megőrzés végett. A többinek nincs utolsó kívánsága. A Turul Szövetség, meg a magyar Szövetség jogtalan reménységek magvának elhintése által, a tábor foglyaiban a lázadás szellemét terjesztette. Forgács Dezső szabadkai ügyvéd, még két év előtről bűnös és az akkor kimondott halálos ítélet ezennel érvénybe lép. Kommunista lapot adtak ki és így joggal feltehető, hogy a felkeléstől sem állanak távol: Dukesz Artúr hadapród, Ludvig Kálmán zászlós, Papp János gyalogos, Pável György gyalogos, Gáspár Albert hadapród, dr. Molnár Alajos hadapród, Krassovszky Dezső tizedes, Skoff Béla hadapród. Büntetésük: golyó. Azonnal végrehajtandó.

Este hat és vonul a menet a láger kerítése mellett az előre megásott sírok felé. Dr. Forgács halad az élen és cigarettázik. Pélyi és Dukesz el vannak foglalva. Ludvigot támogatják.

Két ellentétes világnézet tartja Ludvigot, talán el bírják támogatni a vesztőhelyig.

Krassovszky a kezével integet a tábor felé. Tudja, hogy a bezárt ablakok mellől a hadifogoly szemek ezrei tekintenek utánuk.

A kanyarodónál eltűnnek.

Össztűz...

Szluka, a régi lakótárs áll őrt az ablak előtt.

— Szervusz Szluka ...

— Ne hajoljon ki doktor bácsi, mert parancs van, hogy löni kell... Nem szabad kinézni...

— Ugyan Szluka...

A kis Szluka vállhoz emeli a fegyvert és belő az ablakon...

Parancs van...

## NYOLCVANÖTÖDIK FEJEZET

Az első hópihék kerengtek a láger felett és a hadifoglyok szívéről lemállott a borzalom. Megint tovább forogtak a púdermalom kerekei, a büffék továbbra is csak szombatig hiteleztek a munkásoknak. Most Babustyák volt a legkedveltebb epizód szereplőnő, a hetes barak rulettjénél húsz rubel volt a legkisebb tét és a »Jeniszei« helyett egy sokkal mérsékeltebb folyóirat létesült. Télicipő gyártására rendezkedett be egy gombgyáros, a cseh légionisták fehérneműt rendeltek az orosz lányoknak és néha panaszkodtak, hogy jó volna már hazamenni.

Elítélték a nyári kivégzéseket és azt mondták, hogy Bándström Elza vöröskeresztes kisasszony akadályozta meg a folytatást. Lehiggadva lehetett velök beszélni, egészen okosan elemezték a dolgokat. Hiszen régen ők is táborlakók voltak, de besorozták őket és menni kellett. Most a táboron kívül, saját kaszárnyáikban, meg a vonatokon laktak. Néha még most is bejöttek sorozni. Razziákat tartottak, vájjon nem-e maradt ki valaki a sorozásnál, aki cseh-szlovák területen lakik, mert az mind katonaköteles.

De egyébként nem volt differencia. Elmondták, hogy egy hazai küldöttség járt náluk, aki kitüntetések hozott hazulról, a szibériai haditetteikért, meg kinevezéseket hozott. A kinevezések és a haditettek íme most már egészen komoly dolgok lettek. Meg kellett volna gondolni a hadifoglyoknak, hogy a Turul Szövetség is komoly, a Magyar Szövetség is komoly, a Jeniszei is komoly, ahogy a láger éhezés is egészen komoly éhezés és a lágergazdaság is nem megvetni való. Azon is egészen komoly élelmiszereket lehet venni.

Már voltak közöttük elégedetlenkedők is, akik azt mondták, hogy eleget véreztek a nagyhatalmak érdekeikért, elég áldozatot hoztak. Haza, haza. Most már haza szeretnének menni.

Néha egészen könnyelműek lettek és elárulták a volt bajtársaiknak, a volt fogoly társaiknak, hogy bajok készülnek. A Kolcsák-csapatokban inog a fegyver s cseh-tót csapatok hazavágynak, a vörösök nagyon nyomják a frontot, amely már nincs is az Uraiban. Már Novo Nikolajevszket is elfoglalták a vörösök, nyomják a frontot beljebb és a szibériai népnek is elég volt már. Nem tudni mi jobb: ha megvernék őket, vagy ha győznek. Ha megint győznek, sohasem lesz vége. Bajok vannak' és nem lehet sokáig tartani, sem emberrel, sem munícióval, sem az ellenségessé vált szibirjások hangulatával.

Napról-napra közelebbi városról szivárgott ki, hogy a vörösök elfoglalták, itt is, ott is fellázdott egy helyőrség, már arról beszéltek, hogy a vonaton csak katonák utazhatnak.

Ahogy beállott a kízó szibériai hideg és ahogy végigsüvöltött a szteppén a lebírhatalatlan burána, megtört minden ellenállás és megkezdődött a front feladása. Karácsony után már egészen nyíltan beszéltek, hogy csak pár napról van szó és az a pár nap is hamarosan elmúlt.

Egy különösen zajos és ellentmondó hírekkel telt nap délutánján Dima főhadnagy, aki a Kelet isteneiről tartott előadásokat, azt mondta, hogy elérkezett a tettek ideje. Már itt a szomszédságban, Acsinszkban is megtörtént a felkelés. Gyerünk, aki bátor.

Elindultak százhuszonheten, rongyos és szakadt foglyok, Dima főhadnaggal. A városban és az orosz katonák között teljes volt a zűrzavar és Dima főhadnagy a százhuszonhét rongyosával, meg négy ágyúval odaállott a temető mellé, amelyikben Gyóni Géza van eltemetve.

A hely komor volt, de Dima nevetséges. Miféle értesülései vannak? Mit akar a százhuszonhét szeren-

esetlen, elkeseredett, elkínzott hadifogollyal? Kit vár a temető mellett? Kit akar elfogni? Miről van szó?

Esteledett és a dombok peremén lovasok tűntek fél. Kolcsák visszavonuló csapatai követték a lovasokat. Hatalmas embertömeg. Fekete lett tőlük az egész hegyoldal. Lovon, szekeren, gyalog, irdatlan nagy tömegben kavarogtak előre.

Dima főhadnagy odasózott közéjük a négy ágyújával.

Itt nem lehetett célt téveszteni.

Egy pár lövés után jöttek a követek. Harminckétezen vannak. Kétezer verszten át menekülnek az üldöző csapatok elől. Nem bírják tovább a rettentés visszavonulást. Gyermekes, asszonyok, polgárok is vannak a csapatban. Megadják magukat. De vigyáznak a győzők. Sok közöttük a beteg. Flekktífuszos a harminckétezer ember fele. Végkimerülésig menekültek. Nem bírják tovább.

A városbeli orosz csapatok csatlakoztak Dimához.

Egész éjjelen át folyt a leszerelés.

A legyőzöttek csak másnap tudták meg, hogy százhuszonhét embernek adták meg magukat. De ez mindegy volt. Hiszen amúgy sem bírták volna tovább.

A Kolcsák frontja összeomlott és Kelet felé menekültek, akik a vonatra kaphattak a csapataiból.

A táborban egyelőre sem a vörösek, sem a fehérek nem uralkodtak. Sem az ipar, sem a tudomány, sem a művészet. Sem a vállalkozás, sem a tőke, sem a szegénység, sem a gazdagság. Sem a barátság, sem az ellenségeskedés, sem a szépség, sem a rútság, sem a pénz, sem a tekintély.

A táborban flekktífusz uralkodott.

Kihültek a kemencék, lelohadt a fűjtatók hasa, megszűnt a kopácsolás. Elhanyaglott a keverőkanál a cipőkrémgyárban, kialudt mindenféle tűz. Az is, amit a gyárakban élesztettek, az is, amit Pélyi gyűjtött, az is, ami Dukeszből szikrázott, ami a törököket hevítette, amit Hans Kohn terjesztett, ami a német birodalmiakat a csehektől elválasztotta, ami az embereket

a színházba, vagy a játékbankba hajtotta, ami vagyongyűjtésre ösztökélte őket, ami a krumplilángost süttötte, ami az ügynököket pörkölte, ami a részvénytársaságok alatt lángolt, ami az aranytalpakat olvasztotta, ami a bádogédényeket forrasztotta...

Hetvenezet lovat hoztak magukkal a Kolcsák csapatok. Hetvenezet ló nyerített a mezőkön a halál után. Éhesen és szomjasan tátogtak: a haldoklásukban. Hetvenezet ló haldoklott a másfélméteres hóban, mert nem lehetett nekik enni adni, nem készült rájuk senki. Nyolcezer flekktífuszos ember haldoklott a kórházi ágyakban párosával, hármásával, a kórházi ágyak alatt párosával, hármásával, a kórházi ágyak között a földön, a folyosókon, a barakokban az egészségesek között, a kórházzá alakított bodegákban. Nem lehetett őket gyógyítani, nem lehetett nekik egy aszpirint adni, nem készült a jövetelükre senki.

Temettek a lágerben és temettek a városban. Részben betegek voltak az emberek, részben temettek. Lengyel dzsidások és zsidó kántorok, magyar főnemesek és orosz teherhordók, vörös parancsnokok és régi cégek tulajdonosai fetrengtek piros foltokkal a mellükön és utolsót vonaglottak. Győzők és legyőzöttek, fehérek és pirosak, nemesek és pucerek, agitátorok és hazafiak. Úgy, ahogy a láger végén, abban a bizonyos nyári tömegsírban is együtt feküdtek a kommunisták a patriótákkal.

Nem lehetett az embereket eltemetni. A nagy hidegben nem lehetett sírt ásni. Nagy gödröket kellett robbantani. A lovak hullái versenyeztek az emberi hullákkal. A lovak hulláiról is gondoskodni kellett, mert azok is pestist hoznak, ha itt találja őket a mezőn a tavasz. Egész nap dörrent a dinamit. Robbantották embernek, állatnak egyaránt a tömegsírt. Ez a sír nem utolsó tiszteletadás volt. A sír védekezés volt. Nem kegyelet volt. A pestis, az eljövendő pestis ellen védekeztek.

Amíg sor került a bajtársra, vagy a győzőre, vagy az ellenségre, addig egy kísérteties halomba

gyűjtötték őket. Lehetett. A negyvenöt fokos hidegben nem voltak veszélyesek. Majd csak tavasszal lesznek veszedelmesek, ha pestis alakjában feltámadnak.

Várt a bajtárs, várt az asztagban. Ha letört valamelyiknek a feje a hurcolásban, soha sem találkozott többet magamagával. Az ilyen fejeket külön kellett rakni. A többi rendes hullák megszabadulva Wadkótól és ipartól és elnökségtől, szép mezítelenül feküdtek egymás mellett a temetésig. Az egyiknek kifelé a feje, a másiknak befelé. Már tudniillik, aki nem volt oly könnyelmű és nem hagyta el a fejét. Várt az emberasztagban a bajtárs, amíg készen volt az ötven személyre szóló örökös szállás.

A flekktífusz volt egyelőre az úr és nemcsak azért volt olyan veszedelmes, mert meghalt belé az ember. Azért volt olyan veszedelmes, mert a tavaszi pestist harsonázta előre ...

Az asztagtól jó messzi, a mezítelen hullák ruhái égtek. Éjjel-nappal. A flekktífuszos halottnak nem jár öltöny. Az élők érdekében nem jár neki földi mez.

Egy napon levelet kapott. Jampel iratta a levelet. Jöjjön azonnal, ha még látni akarja.

Rohant a városba. Közel a városhoz a zsidó temető mellett ment el. Éppen akkor állott meg a furgon a kapujánál. A kocsis berohant a temetőörhöz melegedni. Otthagyjá őrizetlenül a halottas kocsit.

Valami irtózatossá kíváncsiság hajtotta a hullák felé.

Bőrkeztyűs kezével felemelte a fekete leplet.

Legfelül Jampel feküdt. Meztelenül feküdt Jampel egy kisebb társaságban és jobbról egy hölgy feküdt az erényes életű Jampel mellett. A szája egy kicsit mosolyra volt nyitva Jampelnek, de a melle már nem volt vörös. Már fekete volt.

Leeresztette a fekete posztót.

Jampel nem épít házat Gérczén.

Megindult visszafelé a táborba.

Egyszerre eszébe jutott valami.

Roppant elrestelte magát, de aztán körülnézett.



Egyedül volt a Jeniszei partján, csak a szibériai szél vágatott a mezőn.

Először elrestelte kissé, de aztán megerősítette a szívét és lehúzta a keztyűjét, amelyikkel leemelte a leplet a halott bajtárs testéről. Eldobta a járványgyanús keztyűt. Ez volt a búcsúja a kis Jampeltól.

## NYOLCVANHATODIK FEJEZET.

Most jöttek az első hírek két év óta. Nem voltak valami biztatók. Európa országaiban közben új földrajz készült. A hegyek a helyükön maradtak, a vizek is, csak más országba kerültek.

Még most sincs egészen nyugalom, ámbár igen megnyugtató, hogy már háború sincs. Béke van.

Nem olyan béke, hogy haza lehessen menni, nem olyan béke, hogy ideálljanak a Jeniszei partjára a vattás vonatok. Ilyen béke még nincs.

Arról szó sincs, hogy a hadifoglyok hazamehessenek.

Azért sem lehet menni, mert a Kolcsák-féle visszavonulásnál tönkrementek a vasutak, azután azért sem lehet, mert még likvidálni kell bizonyos közbeneső frontokat, azután nem lehet menni egyelőre a flekktífusz miatt sem.

Az nem elég kifogás, hogy a hadifogoly vállalja a flekktífuszt. Elvégre a hadifoglyot már ismeri az ember annyira, hogy az nagy könnyelműen mindent vállal. A flekktífusz még mindig dühöng és a közbeneső állomások fertőzve vannak, az összes városok fertőzve vannak, nem szabad behurcolni európai Oroszországba. Ámbár ha az ember jól meggondolja, ott is dühöng.

A vasutakon nagy szénszállítások vannak. Aki vállalja, hogy részt vesz a szénszállításban, az hat heti szolgálat után elmehet Moszkvába. Moszkvából azután gyerekjáték hazakerülni...

Egyeseknek aggályai voltak, hogy lehet-e vállalni a szénszállítást? A szénre fegyveresen kell ügyelni és vajjon nem fogják-e ezt odahaza katonai szolgálatnak venni? Mert akkor inkább haza se menjen az

ember. Akkor inkább maradjon itt túsznak, mint Szász Gyurka. Ezt legalább odahaza a javára írják.

Tömegesen jelentkeztek a szénszállításra.

Pontosan hat hétig kellett a szenet szállítani fegyveresen a szibériai mezőkről európai Oroszországba. Az utat hat hét alatt, csak egyszer lehetett megtenni. Hat hétig kellett állani a nyitott szenes kocsikon fegyveresen és vigyázni a rettentő hidegben a kincsre.

Nagyobb városok közelében, inkább az orosz személyzetre kellett vigyázni. Az akarta minden áron megdézsmálni a szenet, különféle árukra beváltani. Fegyveresen voltak és többen voltak, mint az orosz személyzet, erélyesen léptek fel. Becsületesen vigyáztak a szénre.

De hat hét után tisztességgel Moszkvába vitték őket.

És milyen egyszerű volt.

Egy kis mosdás, egy kis fertőtlenítés után összeírták a szerencséseket és elindították az orosz határállomás, Jamburg felé.

Ki törődött vele, hogy ki nem siklott át a rostán, ki törődött vele, hogy ki maradt kényszermunkán, ki maradt túszságban? Ki törődött vele, hogy kit hagyott temetetlenül a krasznojarszki zsidó temető kapujában, vagy gúlába rakva a gorodoki tábor közepén, vagy a földi barakkban?

Ki nézett vissza a tömegsírra, mely az összeomlott láger-kultúra szimbólumaként a tábor háta mögött dombosodott, ki gondolt a bádogosműhelyre, az összeomlott államokra, az elmúlt parancsnokságra, a gyárakra, az iparokra? Értékbankra és mozgalmakra és az Ortmann-féle mammuth cehhre és az elsülyedt civilizációra, a nemzeti és osztályharcokra, melyek miatt egykor táborbeli őseink hősi halált haltak...

Tábori gazdagokra és tábori koldusokra és tábori civilizációra, melynek helyén ma egy nagy fehér mészfolt jelzi, hogy itt egykor emberek asztaga feküdt hanyatt. Majd egy fekete folt és hamu maradványok, jeléül, hogy ami földi volt rajtuk, itt lobbant utolsó...

Jamburgon túl, Esztland határán mégegyszer leigazolták a transzportot. Az igazolványán valami nem volt rendben. Azt mondták, nem baj, azonnal telefonálnak Jamburgba, hogy fel van-e véve a hivatalos névsorba? Az orosz tisztviselő odament a telefonhoz és hívta Jamburgot. A kis határőrház ablakán aggódva figyelte a vonatot. A vasúti tiszt már Jamburggal beszélt, de egyszerre megrettenve hallotta, hogy füttyöl a vonat és látta, hogy lassan mozdul...

Kiugrott az ajtón.

Felrohant a töltésre.

Ordított, hogy valaki nyújtsa le a kezét. Nem érte el a magas marhakupé peremét máskép.

Lenyúlt egy kéz.

Abba görcsösen megkapaszkodott és tornászott fel a kupéba végső erőfeszítéssel.

Az őrház felől utána lóttek.

De már fent volt és a teljes mozgású vonat ebben a pillanatban már Esztonia ezer tava között szaladt a síneken ...

Az, aki a kezét lenyújtotta, — egy legénységi állományú bajtárs — egy kicsit szitkozódott. Azt mondta, nem tudta miről van szó, önkéntelenül nyújtotta le a kezét. Már nem tudta visszahúzni, mert belekapaszkodott. Ha egy kés lett volna nála, levágta volna a kezét...

— Nem baj bajtárs... Azért mégis nagyon köszönöm magának...

— Hallja?... Majdnem visszarántott Oroszországba ...

Swinemünde mellett voltak egy karanténban. Két hétig figyelték őket, vajjon nem-e hoztak magukkal valami keleti betegséget.

Stettinben valósággal rárohant az újságokra. Bárgyún szédült az újságok rég nem érzett drága izgalmába.

Emberiség. Hét év óta elszakadtam Tőled! Hogy bírok felnézni Rád?

Istenem, mik a Világ legégetőbb kérdései?...

Hadd illessem méltatlan szemeimmel nyomodat Humanizmus ...

Elmosott a vérözön ugyebár minden gyűlöletet?

A nagy áldozat után megcsendül a tisztult Ember emelkedett szava...

... Az Elzászi kérdés ... A halál problémája ...  
A német nagyság utóhangjai Elzász politikájában...

Furcsa.

... A Woche című hetilapban egy élc.

Néger törzsfőnök cilinderben. Ilyen viccek vannak most? Ez már háború utáni vicc?

... Ezen nevetni szoktak? Olvasóid ezen nevetnek, Woche?

De hiszen a néger törzsfőnök, ha jól látom, nemcsak cilinderben van, hanem cipőben is, gérokban és harisnyában és jóllakva és szabadon...

... Mit nevetnek ezen?

Azt nem nevetik, hogy diplomás úr: flekktífuszgyanúsán, kifordított rongyos tüzérmantliban, kapcában, borotvátalan, hét év óta tervekben, harcban az ellenséges törzsekkel, hét év óta úton, priccsen... Ez nem nevetnivaló?

Idehaza a legelső állomáson megszőkött a transzporttól. Nem bírta bevárni a formalításokat. Szerencséje volt. Egy falubeli kocsit talált az állomáson. Vissza ismét azon az úton, amelyiken elindult...

Soványan, sápadtan, megviselve, szakadtan.

Így érkezett hét év után...

Itt szállott fel a Csutor fia...

Itt beszélgettek arról, hogy meg fog menekülni...  
Hogy lehetett ezt tudni...

... Istenem ... Mama ...

Vájjon?... És vájjon...

A falu előtt leszállt a kocsiról. Gyalog ment tovább.

Előreküldött valakit, jelentse odahaza, hogy jön...

A mezei utakon, amerre ment, megismerték a parasztok és álmélkodva csapták össze a kezeiket. Egy öreg paraszt alig akarta tovább engedni. Egy korabeli földműves a nyakába borult, megcsókolta...

Asszonyok sírtak körülötte, gyerekek ugráltak, öreg parasztok kísérték kalaplevéve, mintha valahonnan a túlvilágról jönne ...

Jött az uccán, közeledett a kapuhoz és egyszerre zokogva, kezeit tördelve rohantak elébe hajadonfővel az ősz apja, ziláltan a felesége, ijedten a kis fiú ...

De az anyja és az öccse nem voltak sehol...

Sem akkor, sem azután ...

... És hosszú hónapok után egy napon, mikor künn ült a kertben és birsalmák sárgultak a fán, a szérűben pedig szüretre kalapálták a hordókat, egyszerre valami furcsa kór lepte meg...

Erre eddig nem is gondolt...

Eddig csak arra gondolt, hogy levetkezze a kínos hét esztendő. Hogy kigyógyuljon a hétévi szenvedésből.

Most érezte, hogy valami szívére nehezedik.

Persze.

Hiszen ez nem mehet így ...

Utána kell nézni valaminek, valamit dolgozni kell. Ki kell menni megint a kis diploma-vitorlával az életvizekre.

Élni kell!...

Holnap már szemrehányás lesz a szemekben és ijedt magáraeszméléssel látta egyszerre a jövőt.

Holnap már szemrehányást árasztanak a régi etazseren az üvegpoharak és a fákön a birsalmák mintha máris rosszalólag hintáznák fejüket...

Búcsúzott a fájdalmas, de felelőtlen múlttól és nehéz szívvel, bizonytalan léptekkel indult kifelé: a gondtalanság kertjéből...

*VÉGE*